

Vývoj
vyučovacího
předmětu
dějepis v letech
1918–2013

Miroslav Jireček

Pedagogický výzkum v teorii a praxi

Brno 2014

Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013

Miroslav Jireček

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické knihy nesmí být reprodukována nebo šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu vykonavatele majetkových práv k dílu, kterého je možno kontaktovat na adrese – Nakladatelství Masarykovy univerzity, Žerotínovo náměstí 9, 601 77 Brno.

Masarykova univerzita

**VÝVOJ VYUČOVACÍHO PŘEDMĚTU DĚJEPIS
V LETECH 1918–2013**

Miroslav Jireček

**Pedagogický výzkum v teorii a praxi
Brno 2014**

Edice: Pedagogický výzkum v teorii a praxi
Svazek 39

Výzkum byl realizován a publikace vychází s podporou projektu MUNI/A/0813/2013 Kurikulum základní školy: metodologické přístupy a empirická zjištění (KUME 2014).

Knihla vznikla na základě disertační práce pod vedením prof. PhDr. Jaroslava Vaculíka, CSc., obhájené na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity dne 16. 5. 2014.

Recenzovali:
prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.
doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D.

© 2014 Miroslav Jireček
© 2014 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-7837-6 (online : pdf)
ISBN 978-80-210-7571-9 (brož. vazba)

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-7837-2014

Obsah

Úvod	9
1 Teoretická východiska práce a vymezení základních pojmů.....	12
1.1 Proč se zabývat vývojem vyučovacího předmětu dějepis	12
1.2 K výzkumu historie vyučovacích předmětů	15
1.3 Historický výzkum v pedagogice.....	17
1.4 Srovnávací pedagogika	19
1.5 Analýza dokumentů.....	21
1.6 Kurikulum a kurikulární dokumenty	22
1.6.1 Kurikulární teorie a kurikulární hnutí	22
1.6.2 Kurikulum.....	22
1.6.3 Kurikulární dokumenty.....	24
1.6.4 Vymezení sledovaných kurikulárních dokumentů.....	25
1.7 Tvorba kurikula	28
1.8 Vzdělávací politika a legislativa ve vzdělávání.....	30
1.9 Kategorie cílů a obsahu vzdělávání.....	32
1.10 Vyučovací předmět dějepis	33
1.11 Problematika školské soustavy a vymezení sledovaného typu školy.....	34
2 Shrnutí stavu dosavadního řešení a poznání	37
2.1 Stav výzkumu historie vyučovacích předmětů v české pedagogice.....	37
2.2 Studie k vývoji vyučovacího předmětu dějepis v české resp. československé pedagogice	39
2.3 Studie k vývoji vyučovacího předmětu dějepis v zahraničí.....	42
3 Metodologická východiska práce.....	45
3.1 Metoda výzkumu – historicko-srovnávací analýza	45
3.2 Metodologické ukotvení výzkumu.....	48
3.3 Cíle a etapy analýzy	49
3.4 Systém kategorií pro analýzu vývoje vyučovacího předmětu dějepis	51
3.4.1 Rastr pro analýzu vývoje časové dotace.....	52
3.4.2 Systém kategorií pro analýzu vývoje obsahu	53
4 Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013 – výsledky výzkumu	57
4.1 Období 1918–1939.....	57
4.1.1 Školský systém v období let 1918–1939.....	57
4.1.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1918–1930	65
4.1.3 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1930–1939	75

4.2	Období 1939–1945.....	91
4.2.1	Školský systém v období let 1939–1945.....	91
4.2.2	Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1939–1945	98
4.3	Období 1945–1948.....	109
4.3.1	Školský systém v období let 1945–1948.....	109
4.3.2	Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1945–1948	114
4.4	Období 1948–1953.....	124
4.4.1	Školský systém v období let 1948–1953.....	124
4.4.2	Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1948–1953	129
4.5	Období 1953–1960.....	136
4.5.1	Školský systém v období let 1953–1960.....	136
4.5.2	Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1953–1960	140
4.6	Období 1960–1978.....	156
4.6.1	Školský systém v období let 1960–1978.....	156
4.6.2	Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1960–1978	163
4.7	Období 1978–1989.....	183
4.7.1	Školský systém v období let 1978–1989.....	183
4.7.2	Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1978–1989	187
4.8	Období 1989–1995.....	203
4.8.1	Školský systém v období let 1989–1995.....	203
4.8.2	Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1989–1995	206
4.9	Období 1995–2007.....	210
4.9.1	Školský systém v období let 1995–2007.....	210
4.9.2	Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1995–2007	213
4.10	Období 2007–2013.....	227
4.10.1	Školský systém v období let 2007–2013.....	227
4.10.2	Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 2007–2013	231
4.10.3	Diskuze o podobě dějepisu v rámci aktuálně uskutečněné kurikulární reformy	236
5	Shrnutí výsledků na základě stanoveného systému kategorií (historicko-srovnávací analýza).....	248
5.1	Vývoj postavení dějepisu v letech 1918–2013	248
5.1.1	Samostatnost předmětu	248

5.1.2	Vývoj časové dotace předmětu	249
5.1.3	Interdisciplinární vazby předmětu	255
5.2	Vývoj cílů dějepisu v letech 1918–2013	256
5.3	Vývoj obsahu dějepisu v letech 1918–2013	260
5.3.1	Vývoj zastoupení dějin světových, národních a regionálních ve vyučování dějepisu (prostorově-geografické hledisko).....	260
5.3.2	Vývoj zastoupení vybraných subdisciplín dějepisného vyučování.....	264
5.3.3	Vývoj zastoupení historie každodenního života běžného člověka a událostí historických ve vyučování dějepisu.....	267
5.3.4	Vývoj zastoupení vybraných tematických celků ve vyučování dějepisu	269
5.3.5	Vývoj zastoupení historických období ve vyučování dějepisu	275
Závěr	281
Summary	284
Literatura	286
Další použité materiály	313
Seznam tabulek	333
Seznam příloh na CD	335
	Učební plány sledovaného typu škol v období let 1918–2013	335
	Časové dotace jednotlivých témat/tematických celků dějepisného vzdělávání a jejich procentuální zastoupení v rámci celkové dotace dějepisu na sledovaném typu škol	337
Přílohy	I–CXXXI

Úvod

Knihou představuje analýzu vývoje vyučovacího předmětu dějepis v českých zemích od roku 1918 do roku 2013. Pokoušíme se zachytit zejména vývoj postavení (např. časové dotace), cílů a obsahu tohoto předmětu. Sledujeme školy odpovídající druhému stupni dnešní základní školy (stranou ponecháváme dějepisné vyučování na prvním stupni základní školy v rámci vlastivědy a dalších předmětů, nižší ročníky středních škol, školy pokusné, školy speciální či zvláštní a školy jim odpovídající). Zabýváme se školami s českým (popř. československým) vyučovacím jazykem (nesledujeme tedy školy menšinové). Stranou zájmu necháváme také výuku dějepisu na Slovensku, neodpovídala-li výuce dějepisu v českých zemích.

Analýza je založena na výzkumu základních kurikulárních dokumentů dějepisu vydávaných na státní úrovni jako závazné. Jde o srovnávání dokumentů v rámci jednoho edukačního systému. Analyzovány jsou oficiálně projektované změny kurikulárních dokumentů – zejména učebních plánů a osnov (k vymezení těchto dokumentů viz dále). Na otázku, proč sledovat vývoj vyučovacího předmětu právě na základě zkoumání těchto dokumentů, odpověděl Příhoda (1945, s. 27), podle kterého jsou osnovy „velmi citlivé na změny ve společnosti, takže jest nutno je častěji měnit nežli jiná školská zařízení“. Zkoumané prameny přitom můžeme označit za národní literární a kulturní dědictví (viz Höfer, 1998a, s. 1). Analyzujeme tedy autentické dokumenty, jejichž výběr není ovlivněn subjektivitou výzkumníka – jedná se tedy o tzv. nereaktivní způsob sběru dat (viz Hendl, 2005, s. 132).

Stranou zájmu ponecháme otázku učebnic a dalších kurikulárních dokumentů nižšího řádu i problematiku dotváření kurikulárních dokumentů na jednotlivých školách (např. dnešní školní vzdělávací programy). Jsme si přitom vědomi toho, že sledujeme „pouze normativně požadované, ne reálně uskutečněné dějepisné vyučování“ (Baumgärtner, 2004, s. 190), tedy že analyzujeme projektovou (zamýšlenou), nikoli realizovanou formu kurikula, a že „při realizaci kurikula v každodenních procesech školní edukace dochází k různým modifikacím toho, co je plánováno kurikulárními dokumenty“ (Průcha, 2006a, s. 84). Získáváme tak jakýsi teoretický obraz. Jsme si také vědomi toho, že se výuka na školách zřejmě řídí více zvolenými učebnicemi než osnovami (viz Průcha, 2002, s. 294; Hudecová, 2002b, s. 24) a reálná výuka závisí zejména na učiteli, jeho přístupu k učivu, zkušenostech a metodice, jelikož „jest úkolem učitelstva, aby dalo těmto celkovým směrnícím konkrétní náplň“ (Příhoda, 1945, s. 27). Juppa (1925–1926, s. 123) tak např. konstatuje: „Na osnovách tolik nezáleží. Na vlastní skutečnou práci kladme důrazy! Neboť výsledek i těch nejlepších osnov je v tom, co z nich učitel ve škole udělá.“ Navíc Janík, Maňák a Knecht (2009, s. 61) upozorňují na problém, že učitelé často neznají příslušné kurikulární dokumenty. Přes tyto výhrady máme za to, že analýza zvolených dokumentů nám umožňuje přinést reprezentativní pohled na zkoumanou problematiku (k významu osnov viz např. Hála, 1925–1926, s. 140–141).

Závěry získané analýzou kurikulárních dokumentů (zejména učebních plánů a osnov) dále ověřujeme a doplňujeme pomocí analýzy odborné literatury a dobových odborných časopisů zabývajících se problematikou vyučovacího předmětu dějepis – *Společenské nauky ve škole* (1948/49–1950/51), *Společenské vědy ve škole* (1951/52–1953, 1971–1989/90), *Dějepis ve škole* (1954–1958, 1968/69–1970), *Dějepis a zeměpis ve škole* (1959–1967/1968), *Historický obzor* (1990–2013), *Společenskovední předměty* (2001/2002–2007/2008) (k těmto časopisům blíže Bimková, 2011; Mihola, 2011). Abychom pokryli období, kdy tyto specializované časopisy nevycházely, zaměřili jsme pozornost také na některé ročníky dalších časopisů – *Školské reformy* (1919/1920–1939/40), *Učitelství* (1921/22–1930/31) a *Vychovatel v Čechách a v Moravě* (1943/44–1944/45).¹

Pokoušíme se zachytit také kontext vývoje vyučovacího předmětu dějepis, zejména vývoj naší školské soustavy a sledovaného typu školy. Jejich podoba se zpětně odrážela na podobě dějepisu. Bez nastínění tohoto kontextu bychom nepovažovali předkládaný obraz za úplný. Vycházíme zde ze zkoumání dalších legislativních dokumentů – školských zákonů, různých vládních a stranických dokumentů, směrnic, pokynů, výnosů a nařízení. Tyto dokumenty byly zpravidla otiskovány ve *Věstnicích ministerstva školství*, jejichž analýza sehrála při našem výzkumu významnou roli.²

Jako metoda práce byla zvolena historicko-srovnávací analýza (viz např. Jůva, 2009). Sledovanou problematiku se pokoušíme zachytit jak kvalitativně, tak částečně také kvantitativně. Teoreticky a metodologicky se pohybujeme na pomezí několika disciplín – srovnávací pedagogiky, kurikulární historie či samotného historického výzkumu.

V první kapitole představujeme teoretická východiska práce a vymezujeme základní pojmy, se kterými v práci operujeme. Tyto koncepty slouží jako teoretický základ pro předkládaný výzkum. V druhé kapitole podáváme shrnutí dosavadního stavu řešení a poznání dané problematiky. V kapitole třetí představujeme metodologická východiska práce včetně systému kategorií pro analýzu sledovaného vyučovacího předmětu. Na tomto základě představujeme ve čtvrté kapitole chronologicky vývoj vyučovacího předmětu dějepis a sledovaného typu školy. Tato část práce má výrazně materiálový charakter a je do značné míry deskriptivní. Je tomu tak zcela záměrně, cílem je položit zde faktografický základ, který v takovéto podobě není dosud k dispozici.³ V kapitole

¹ Jsme si přitom vědomi toho, že mohly být vybrány také některé další pedagogické časopisy, které by mohly být pro potřeby předkládané práce analyzovány. Vzhledem k časovému rozpětí předkládané práce ale považujeme tento výběr za dostatečně reprezentativní a pokrývající celé sledované období.

² Název *Věstníku* se v průběhu času měnil společně s tím, jak se měnil název samotného ministerstva (srov. dále). Právní normy z oblasti školství byly otiskovány také v dalších tiskovinách a publikacích. Právní a správní pomůcky, ve kterých byly otiskovány zákonné normy z této oblasti, uvádí např. Kepřta (1956, s. 10–11). Pro potřeby práce upozorníme alespoň na příručky Křivánka (1925), Buzka (1928, 1930, 1935, 1938) nebo Plachty a Havelky (1934).

³ Vydáváme se tak cestou, která může položit základy také pro další badatele v této oblasti. Na druhou stranu jsme si dobře vědomi toho, že tak činíme na úkor čtivosti práce, která je ve zmiňované části

páté pak na tomto základě nabízíme shrnutí výsledků na základě stanoveného systému kategorií.

Práce vychází z disertační práce autora, obhájené na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v květnu roku 2014, navazuje na řadu předchozích článků a studií, kde jsme věnovali pozornost teoretickým a metodologickým aspektům zkoumané problematiky (Jireček, 2010a, 2010b, 2011a, 2011c, 2011d, 2012c; Jireček & Stejskalíková, 2011) a pokusili se nastínit některé výsledky z oblasti zkoumané problematiky (Jireček, 2011a, 2011b, 2012a, 2012b, 2012d, 2013, 2014; Jireček & Knecht, 2011).

Závěrem bych chtěl poděkovat všem, kteří přispěli radou či pomocí při tvorbě této práce. Za vytvoření přátelského a podnětného prostředí děkuji členům Katedry historie a Institutu výzkumu školního vzdělávání na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Jmenovitě děkuji prof. PhDr. Jaroslavu Vaculíkovi, CSc., Mgr. Petru Knechtovi, Ph.D., doc. PhDr. Tomáši Janíkovi, Ph.D., M.Ed. a Mgr. Karolíně Peškové, Ph.D. za cenné připomínky, které jistě přispěly ke zkvalitnění práce. Děkuji také recenzentům doc. PhDr. Martině Šmejkalové, Ph.D. a prof. PhDr. Zdeňku Benešovi, CSc. Za provedení jazykových korektur děkuji Mgr. Zdeňku Benešovi. Za trpělivost, které bylo při psaní této knihy třeba více než dost, děkuji manželce Kateřině.

ohrožena její záměrnou faktografičností. Vývoj vyučovacích předmětů dějepis se v této části snažíme dokumentovat také pomocí citací primárních dokumentů (např. cílů dějepisu v jednotlivých osnovách). Může přitom docházet také k tomu, že se některé pasáže citovaných cílů opakují, jelikož se opakují také v primárních dokumentech. Analýzu vývoje konkrétních sledovaných faktů provádíme v další části publikace právě na takto položeném základě.

1 Teoretická východiska práce a vymezení základních pojmů

V této kapitole představujeme teoretická východiska práce a vymezujeme základní pojmy, se kterými v práci operujeme. Nejprve nastiňujeme důvody pro zkoumání vývoje vyučovacího předmětu dějepis (kap. 1.1), dále východiska pro zkoumání historie vyučovacích předmětů (kap. 1.2), problematiku historického výzkumu v pedagogice (kap. 1.3), disciplínu srovnávací pedagogika (kap. 1.4) a problematiku analýzy dokumentů (kap. 1.5). Dále představujeme pojmy kurikulum a kurikulární dokumenty (kap. 1.6), přibližujeme proces tvorby kurikula (kap. 1.7), oblast vzdělávací politiky a legislativy ve vzdělávání (kap. 1.8), definujeme kategorie cílů a obsahu vzdělávání (kap. 1.9) a samotný vyučovací předmět dějepis (kap. 1.10). Na závěr kapitoly přibližujeme problematiku školské soustavy a vymezujeme sledovaný typ školy (kap. 1.11). Pomocí těchto konceptů se snažíme položit teoretický rámec pro analýzu vývoje vyučovacího předmětu dějepis.

1.1 Proč se zabývat vývojem vyučovacího předmětu dějepis

V nedávné době vstoupily v řadě evropských zemí včetně naší republiky v platnost nové kurikulární dokumenty (viz např. Košák, 2006; Rýdl, 2003). Zatímco těmto aktuálně platným dokumentům je věnována adekvátní pozornost, historickému vývoji je v této oblasti věnována pozornost mnohem menší. Přitom při hledání nové podoby základních kurikulárních dokumentů nelze odhlédnout od jejich dosavadního vývoje. Bohužel, doba, ve které žijeme, se zaobírá celou řadou aktuálních problémů, přičemž často nenalézá pochopení pro zkoumání minulého dění. To je případem celé řady oborů, do jisté míry se tento problém týká také oblasti vzdělávání. Pohled do minulosti nám přitom i zde může přinést celou řadu důležitých informací, které nám mohou pomoci orientovat se v současných problémech.

Již O. Chlup připomínal, že je třeba se v rámci pedagogiky zabývat také historií této disciplíny, a to proto, že

školství je útvarem velmi ústrojným, kde nové útvary rostou vždycky chtěj nechtěj z různých tradičních kořenů, tím nutnější je, abychom si tuto věc hodně připomínali a uvědomovali, jestliže chceme s touto minulostí sčítovat [...] s minulostí se totiž ve školství právě často zachází všelijak libovolně a stranicky, někdy je přeceňována na úkor dalšího vývoje, jindy je vykládána docela jednostranně a záměrně k předem stanoveným cílům, jindy konečně je odsouvána a zanedbávána. Dnešek ale roste také ve školství organicky ze včerejška a ze všech daných předpokladů a znalost školského vývoje tvoří nezbytnou podmínku pro jakoukoliv školskou reformu, která má být nástrojem nového života. (Chlup, 1947, cit podle Čapek, 1947, s. 10)

Také Příhoda (1945, s. 27) upozorňoval, že „osnovatelé učebního plánu nemohou se omezit na vlastní empirii, nýbrž musí jednak znát vývoj stanovení učebního obsahu u vlastního národa, jednak současné tendence u jiných národů.“ Podobně uvažuje také Pelikán (2004, s. 37), podle kterého, „chceme-li znát přítomnost a pohlížet do budoucnosti, měli bychom mít seriózně zhodnocenou současnou realitu i minulost školství. Není možné měnit školu, pokud nepoznáme její vývoj a současný stav.“ Také Jůva (2009, s. 673) připomíná, že „mnohé problémy se v pedagogice periodicky opakují a minulá řešení představují inspiraci i případná varování pro současnost [...] patrně nenajdeme výzkumný problém, který by neměl svou historickou dimenzi.“ Jůva (2009, s. 673) dále konstatuje, že „historický výzkum představuje významný zdroj podnětů, zkušeností i varování při tvorbě nových modelů edukační praxe“. Goodson (1999, s. 29) shledává, že nově vznikající kurikulární reformy sdílí společné nedostatky s historií kurikula. Také do vytváření výchovně-vzdělávacího systému dějepisu mohou více či méně zasahovat tendence z minulého vývoje předmětu a tradice (viz Růžičková, 1982, s. 10). Zkončeme tyto myšlenky s odvoláním na Beneše (2010, s. 20), který poukazuje, že „již mnohokrát v minulosti byl vysloven názor, že znalost minulosti je, z nejrůznějších důvodů, jakýmsi nadbytečným haraburdím [...] aby se posléze vždy ukázalo, že jde o omyl, a to o omyl nebezpečný“.

Také řada dalších autorů dochází k závěru, že je nutné věnovat se historii školství – či konkrétně historii jednotlivých vyučovacích předmětů. Zároveň ale také konstatují, že ve výzkumech kurikula a oborových didaktik tyto výzkumy často chybějí (srov. Nieswandtová, 1999, s. 47). Přesto se situace začíná v tomto směru pomalu měnit k lepšímu. Do středu zájmu se dostává tematika historie obsahu základního vzdělávání. S tím souvisí posilující se role oborových didaktik ve vzdělávání učitelů. Podle Gundema (1999, s. 95) byla kurikulární historie zaváděna do výzkumů a do učiva na univerzitách právě společně s oborovými didaktikami.

Pohled do historie školství či konkrétně do historie jednotlivých vyučovacích předmětů nám může pomoci zodpovědět také některé další otázky. Můžeme např. hledat odpověď na tezi konstatující, že při reformách kurikula byla sice patrná snaha naplnit kurikulum novými obsahy, ale málokdy se přitom prosadilo odhodlání eliminovat jeho stávající obsahy. Janík et al. (2009, s. 88) tak konstatují, že „obsahy, které se do kurikula jednou dostanou, se stávají do té míry kanonizovanými, že se jeví jako velmi problematické je z kurikula vyloučit“. Zejména v dnešní době, kdy se objevují časté nářky nad přeplněností kurikula, by potvrzení této teze mohlo znamenat možné východisko pro jeho budoucí redukci.

Uveďme také některé specifické důvody, proč se zabývat právě vývojem vyučovacích předmětů dějepisu. V zahraniční pedagogické literatuře se objevují názory, že je třeba vytvořit nový předmětový kánon, který by nebyl určován zvenčí (tj. státem, společností apod.), ale vycházel by přímo z vědy (Bracht, 1989, s. 586). Proto je prý nutné prověřit dosavadní obory a jejich postavení (získat nové poznatky o spojitosti jednotlivých oborů a disciplin). Je zde tedy vyžadována nová systematizace vědy. Položme

si ale otázku, může-li existovat vyučovací předmět dějepis, který by nebyl odrazem vnějších skutečností. Vždyť dějepis patří mezi předměty, které jsou výrazně ovlivňovány požadavky společnosti. Proto by jeho analýze (a to i jeho historického vývoje) měla být věnována zvláštní pozornost.

Dějepis byl ve svém vývoji zatížen značnou ideologizací a zkruslováním skutečností (k problému ideologie a kurikula blíže např. Apple, 1979, 2003). Jezberová (1995, s. 86) konstatuje, že „je nesporným faktem, že především výuka humanitních předmětů je nejvíce ovlivňována aktuálním vývojem společnosti. O dějepise pak lze říci, že toto tvrzení platí dvojnásob.“ Také Morkes (2010, s. 34–35) uvádí, že „je nepochybné, že dějepis – jako předmět patřící do skupiny společenských věd – je vždycky svázán těsněji s konkrétní politickou realitou své doby, než například přírodovědné předměty [...]“.⁴ Také Beneš (2010, s. 21) připomíná, že historické informace nejsou informacemi neutrálními, ale intencionálními. Podle Beneše (2010, s. 22) je proto historická složka školní edukace v centru všech politických systémů, tedy jak těch nedemokratických, tak těch demokratických.

Nedemokratické i demokratické politické systémy se tu chovají značně rozdílně a užívají i rozdílných nástrojů – ale užívají je k témuž základnímu cíli: historická složka edukace je natolik závažnou položkou v systému veřejného života, že ji nelze „ponechat stranou“ (Beneš, 2010, s. 22)

Dějepis tak může být někdy vnímán jako „instrument ovlivňování a politického řízení, někdy i manipulace a propagandy“ (Beneš, 2005, s. 37), z čehož může vyplývat jistá veřejná nedůvěra vůči tomuto předmětu, jakožto kdykoli manipulovatelnému systému (Beneš, 2006). Na problém zneužitelnosti dějepisu upozorňuje také Schönemann (1984). Proti „zneužívání dějepisu“ vystupuje tzv. *Výzva z Blois*⁵, podepsaná několika desítkami předních evropských historiků (blíže Beneš, 2010, s. 22). Chceme-li blíže odpovědět na otázku ideologického zatížení dějepisu v dosavadním vývoji (či v současnosti), musíme nahlédnout do historie tohoto předmětu (analýza ideologického zatížení předmětu ale není primárním cílem práce).

Dějepis tradičně patří mezi nejdiskutovanější předměty školního kurikula (viz Beneš, 2010, s. 13). Přesto jako další důvod proč se zabývat jeho vývojem, uveďme skutečnost, že této oblasti překvapivě nebyla dosud věnována příliš velká výzkumná pozornost. Navzdory tomu, že se historie a historikové zaměřují na zpracování dějin a vývoje nejrůznějších oblastí a oborů, na vlastní obor, tj. na výuku dějepisu, se poněkud zapomnělo (srov. Říha, 1978–1979, s. 168). V této práci se pokusíme tento nedostatek alespoň částečně eliminovat. Říha (1978–1979, s. 168) k tomu dále dodával, že „zkoumání historie vlastního oboru nelze přitom označit za samoúčelné, ale právě pro současné potřeby a úkoly předmětu je prospěšné a využitelné“.

⁴ Morkes (2010, s. 35) proto konstatuje, že „zatímco u výrazné většiny ostatních výukových předmětů je postupně začleňování nejnovejších vědeckých poznatků do výuky chápáno jako vědecký pokrok, krok kupředu na cestě poznání, v případě dějepisu bývá – na podkladě prožitých zkušeností z minulosti – často jakákoliv změna označována za účelové přepisování historie.“

⁵ Výzva z Blois. Dostupné z http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/apel_de_blois_SK.pdf.

V této kapitole jsme se pokusili definovat potřebnost a aktuálnost předkládané práce, v další části se zaměříme na některé koncepty z oblasti výzkumu historie vyučovacích předmětů.

1.2 K výzkumu historie vyučovacích předmětů

V následujícím přehledu připomeneme některé myšlenky z teorie výzkumu vyučovacích předmětů, kterými se pokusíme položit pro náš výzkum teoretický rámec. Gundem (1999) poukazuje na existenci tří různých fází a vývojových stádií výzkumů historie vyučovacích předmětů (jeho studie se týká oblasti Skandinávie). Gundem zároveň upozorňuje na to, že je v tomto rozdělení patrná určitá neostrost a překrývání mezi jednotlivými fázemi. První oblastí je historicko-deskriptivní výzkum historie vyučovacích předmětů. Studie z této oblasti se zpravidla vyhýbají teoretickému zakotvení. Tento přístup využívá kvantitativních metod i jejich kombinací s kvalitativními výzkumnými metodami (Gundem, 1999, s. 96). Z tohoto typu výzkumu vychází částečně také předkládaný výzkum (na rozdíl od uváděné teorie se ale o teoretické zakotvení v předkládané práci pokoušíme). Jako druhý výzkumný přístup uvádí Gundem přístupy sociologie vzdělávání (v něm. orig. *Bildungssoziologische Ansätze*), které mohou být viděny jako opravný prostředek tradičních pozitivisticko-racionálních přístupů výzkumu vývoje vyučovacích předmětů. Tento typ výzkumu se vyvíjel v několika vlnách a přispěl k výzkumu historie vyučovacích předmětů teorií „kurikulárních kódů“. V této perspektivě je vývoj vyučovacích předmětů nahlížen jako sled určitých základních společenských představ („kódů“). Tento teoretický směr je možné vidět jako skandinávský příspěvek k vývoji vzdělávací a vědecké sociologie (srov. Gundem, 1999, s. 99–102). Třetím výzkumným přístupem je výzkum historie kurikulárních teorií, myšlenek a pohybů. Vyučovací předměty jsou u studií vycházejících z tohoto přístupu brány jako sociální konstrukt omezený historickými podmínkami. Průkopníkem tohoto směru byl I. F. Goodson (Goodson, 1983, 1985, 1988, 1999). V současnosti je zde patrný zejména vliv amerického kurikulárního výzkumu. U studií vycházejících z tohoto přístupu je zřejmý příklon ke zkoumání širšího kontextu – sledování rolí a obsahu vyučovacích předmětů v celospolečenské perspektivě (srov. Gundem, 1999, s. 103). Podle Goodsona (1999, s. 35–36) je třeba nevsímat si pouze kurikula, ale také společnosti, která je vytváří. Historie kurikula musí podle jeho názoru nabízet systematickou analýzu hnacích sociálních konstrukcí a výběrů, ze kterých je školní kurikulum formováno (srov. Goodson, 1999).

Goodson (1999) upozorňuje na klady i zápory dosavadních studií. Zájem o problematiku historie vyučovacích předmětů spojuje s rozvojem snah o změnu kurikulárních dokumentů. Expanzi těchto snah ve Velké Británii datuje mezi léta 1960 a 1975 a spojuje ji s ekonomickým rozvojem země, který měl vliv na snahy o přeměnu škol

(srov. Goodson, 1999, s. 29–30). Goodson konstatuje, že výsledky dosavadních výzkumů byly ovlivněny osobou výzkumníka. Upozorňuje na práce, které se pokusily tomuto problému čelit. Rozebírá také další nedostatky, se kterými byly dosavadní výzkumy historie vyučovacích předmětů spojeny. Varuje např. před ověřováním vybraných hypotéz, upozorňuje také na nebezpečí, která existují při zkoumání vztahu obsahu kurikula a praxe (srov. Goodson, 1999, s. 30–32). V našem případě se ovlivnění analýzy osobou výzkumníka snažíme eliminovat stanovením systému kategorií (viz dále), hypotézy předem nestanovujeme, také vztah obsahu kurikula a praxe necháváme v našem výzkumu stranou.

Goodson dále upozorňuje, že kurikulum nelze brát jako dané a neměnitelné, protože vyučovací předmět je získáván z pole vědy tak, že jsou dlouhodobě etablované vědní obory přeloženy pro potřeby vyučovacích předmětů. Z pole vědy je tak získán akademický školní předmět. Goodson upozorňuje také na další nebezpečí, která je třeba při provádění tohoto typu výzkumů reflektovat. S odvoláním na Marsdenovy práce mluví o ahistorickém a nehistorickém přístupu (Goodson, 1999, s. 33–34). Ahistorický přístup definuje jako nevšímání si historických perspektiv pro „bezvýznamnost“ nebo „nezajímavost“. Takové práce vycházejí v časovém vakuu. Nehistorický způsob pak charakterizuje jako nejednomyslné, nepřesné, hloupé a zkreslené názory na minulost. Při nehistorickém způsobu zkoumání je minulost využívána jako prostředek k „vylepšení“ současnosti. Goodson konstatuje, že historie vzdělávání se kvůli těmto problémům věnuje „politice skvělé izolace“ (oddělila minulost od současné situace). Podle Goodsona je ale třeba zkoumat historii vyučovacích předmětů a analyzovat strategie, které měly vliv na jejich konstrukci a podporu (snaha dojít k systematickému poznání toho, jak je kurikulum vyjednáváno). Eliminovány by přitom ale měly být jakékoli obavy ze zmíněného „vylepšování“ současnosti. Náš výzkum se snaží o nestrannou analýzu vývoje vyučovacích předmětů dějepis, snažíme se zachytit také kontext vývoje sledovaného předmětu. Objektívni pohled na minulost i současnost dějepisů se snažíme zajistit pomocí předem stanoveného systému kategorií (viz dále).

Kurikulární historii vidí Goodson (1999) s odkazem na další autory jako specializaci uvnitř pole kurikula, odlišnou od historie vzdělávání. Tento typ výzkumů zajímá jak historiky vzdělávání, tak také kurikulární specialisty. Požadavky historiků vzdělávání a kurikulárních specialistů jsou ale rozdílné. Goodson se staví proti tomu, aby tento typ výzkumů prováděli pouze historikové vzdělávání. Ti podle něj často preferují externí pohled na kurikulum, který se koncentruje na politický a administrativní kontext a na obecné pohyby ve výchově a školství. Historikové vzdělávání tak kvůli chybějícímu porozumění fungování kurikula přicházejí do nebezpečí, že sledované jevy buď přehlédnou, nebo špatně interpretují. Tento typ výzkumů by proto měli podle jeho názoru provádět primárně výzkumníci, kteří jsou vzděláni v teorii kurikula (srov. Goodson, 1999). Také v našem výzkumu proto věnujeme krátce pozornost také teorii kurikula (viz kap. 1.6).

Podle Gundema (1999, s. 94) vztahuje historie kurikula svoji identitu ke třem rozdílným, ale příbuzným oblastem: historii pedagogiky, výzkumu kurikula a sociologii vzdělávání. Studie z oblasti historie kurikula rozděluje Gudem (1999, s. 94) do pěti oblastí: (a) historie kurikulárních teorií, myšlenek a činností; (b) historický vývoj kurikulárních paradigmat (kódů, klíčů) nebo základních kurikulárních principů; (c) historie školních předmětů (oborů); (d) historický vývoj kurikulárních směrnic, učebních plánů a osnov (něm. Lehrpläne); (e) historický vývoj školní praxe a vzdělávacích reforem. Tyto kategorie nejsou navzájem přísně odděleny (srov. Gudem, 1999, s. 94). Předkládaný výzkum bychom mohli zařadit zejména do oblastí označených body (c) a (d).

Výzkum historie vyučovacích předmětů, jehož teoretické koncepty jsme se pokusili přiblížit v této kapitole, bychom mohli obecněji zařadit do oblasti historického výzkumu v pedagogice. Problematiku této oblasti se pokusíme přiblížit v další kapitole.

1.3 Historický výzkum v pedagogice

Jelikož se snažíme zachytit historický vývoj vyučovacích předmětů, využíváme v práci také metod historického výzkumu. Podle Skalkové (1983, s. 131) předpokládá skutečné poznání pedagogických jevů a procesů to, že budou vysvětleny z hlediska svého vzniku, vývoje i zániku, tedy ve svém historickém vývoji. Proto se podle ní historická metoda oprávněně řadí k základním metodám pedagogického výzkumu. Předmět historického výzkumu je specifický tím, že reálně neexistuje, proto jsme odkázáni na analýzu historických pramenů. V historickém výzkumu přitom nejde o pouhé shromažďování údajů, ale zejména o jejich interpretaci.

Gall, Gall a Borg (2003, s. 514) definují historický výzkum v pedagogice jako „proces systematického hledání dat pro odpovědi na otázky o minulých fenoménech za účelem získání lepšího porozumění současným institucím, praktikám, trendům a záležitostem ve vzdělávání.“ Konstatují, že „historický výzkum pomáhá pedagogům pochopit současný stav vzdělávání vržením světla na minulost. Pomáhá také představit si alternativní budoucí scénáře ve vzdělávání a posuzuje jejich věrohodnost“ (Gall, Gall, & Borg, 2003, s. 513). Predikce, kterou si historický výzkum může dovolit, vychází z předpokladu, že pokud víme, jak jednotlivci nebo skupiny jednali v minulosti, můžeme s jistou mírou jistoty předpovědět, jak budou jednat v budoucnosti (viz Gall et al., 2003, s. 517). Historici vzdělávání mohou proto ovlivňovat tvorbu vzdělávací politiky.

Hendl (2005, s. 134) uvádí historický výzkum jako jeden ze základních přístupů kvalitativního výzkumu. A to přesto, že se kvalitativní výzkum zabývá popisem a zkoumáním přítomnosti, zatímco historický výzkum se zabývá tím, co se odehrálo v minulosti. Obě disciplíny mají ale podle Hendla některé společné znaky. To vychází z toho, že

každá důkladná kvalitativní rekonstrukce případu zahrnuje ohled na její historické pozadí [...]. Důkladnost, s jakou se v historickém výzkumu shromažďují, analyzují a interpretují dokumenty o minulosti, může být pro kvalitativního výzkumníka vzorem zejména tehdy, jestliže to může pomoci při objasnění kořenů, zdrojů nebo příčin současných fenoménů. Historický výzkum umožňuje lépe chápat lidské chování a myšlení tím, že zabraňuje statické izolaci výzkumníka v pouhé přítomnosti. (Hendl, 2005, s. 134)

Hendl (2005, s. 136) rozlišuje čtyři typy historických studií v závislosti na délce sledovaného časového období a okolnosti, zda se jedná o komparativní práci: (a) výzkum historických událostí (všímá si událostí v daném časovém okamžiku); (b) výzkum historického procesu (týká se procesu v delším časovém období); (c) komparativní výzkum krátkého časového období (porovnává danou událost v určitém časovém okamžiku na více místech); (d) komparativní historický výzkum více časových období (porovnává data v procesech v delším časovém období na více místech). Náš výzkum bychom mohli zařadit mezi výzkumy historického procesu. Historický výzkum probíhá v určitých etapách (viz např. Vaculík & Čapka, 2007, s. 51–53; Hendl, 2005, s. 136–138). Stejně tak členíme do etap také předkládaný výzkum (viz kap. 3.3).

V souvislosti s historickým výzkumem je třeba rozlišovat mezi synchronním a diachronním přístupem. Sledujeme-li proměny, k nimž došlo během určitého časového období (souběžně s časovou osou), postupujeme diachronně. Naopak postup, kdy sledujeme stav na mnoha místech v téže době, nazýváme synchronním (viz Hroch et al., 1985, s. 208–209). Na diachronním přístupu jsou založeny metody progresivní a retrospektivní. Progresivní metoda sleduje minulé události tak, jak po sobě následovaly (sledován je paralelní historický proces). Naopak retrospektivní metoda vychází z představy, že vývojově starší období lze vysvětlit pomocí znalostí o procesech pozdější doby (viz Hroch et al., 1985, s. 209–211; Vaculík & Čapka, 2007, s. 75). V našem výzkumu budeme postupovat diachronně, využívat budeme progresivní postup.

Jednou z oblastí využívajících historické metody v pedagogice je kurikulární historie. Jedná se o relativně nový fenomén, pole kurikulární historie a studií o vzniku vyučovacího předmětu se ale rychle rozrůstá (srov. Goodson & Marsh, 1996). Vznik této disciplíny byl spojen s univerzitami v zemích jako Anglie, USA, Kanada, Austrálie a Nový Zéland (viz Baker, 1996). Potřebou a důležitostí kurikulární historie se zabývali Goodson, Anstead a Mangan (2003). Baker (1996, s. 106) konstatuje, že v tomto typu studií dominuje historická metodologie, z čehož vyplývá převažující kvalitativní charakter analýz kurikula. Definice pole kurikulární historie se ale u různých autorů v mnohém rozcházejí (viz Baker, 1996). O nárůstu obliby kurikulární historie svědčí to, že od roku 1977 se jejím výzkumem zabývá *Společnost pro studium kurikulární historie (Society for the Study of Curriculum History)*.

Pomocí historického výzkumu v pedagogice jsou vytvářeny dějiny pedagogiky. Tato disciplína tvoří tradiční součást věd o výchově. Jůva (2009, s. 672) upozorňuje, že v posledních dvou desetiletích sílí v historickém pedagogickém výzkumu orientace zaměřující se na genezi edukačních problémů a dějiny pedagogiky tak nejsou zaměřeny na pouhé životopisy pedagogů nebo deskripcie vývoje vzdělávacích institucí.

V této souvislosti se místo tradičního označení dějiny pedagogiky, výchovy a školy stále častěji používá pojem historická pedagogika (angl. *history of education*, něm. *historische Pädagogik* – Jůva, 2009, s. 672). Historická pedagogika úzce spolupracuje s řadou věd, především s historickými vědami. Tyto vědy jí poskytují specifické metody a techniky historické práce (viz Jůva, 2009). Historická pedagogika propojuje historický výzkum s historickosrovnávací analýzou. Vedle historické pedagogiky jsou někdy vyčleňovány tzv. dějiny vzdělanosti, které

zkoumají historii vzdělávání a vzdělání, tj. dějiny vědních (školních) oborů, výuky, historii škol, učitelů, žáků a jejich sociální uplatnění. Integrují všechny dosavadní badatelské postupy a navíc přidávají novou metodologii, totiž sociostatické výzkumy a zkoumání tzv. dlouhých období. V centru zájmu už není jen škola, její struktura, učitelé a studenti, výuka a představitelé oborů, ale vlastní vzdělanost a průběh vzdělávání. (Svatoš, 2009, s. 677)

Přes popsání významu historického výzkumu v pedagogice je někdy jeho přínos zpochybňován.

Někteří výzkumníci vzdělávání si myslí, že historická metodologie je irelevantní pro jejich práci. Tento pohled je sporný, protože všichni výzkumníci jsou do určité míry historiky. Při svých výzkumech musí zkoumat literaturu vedoucí ke zjištění, které teoretické práce a studie byly ke konkrétnímu tématu provedeny. Také platnost minulých výzkumných záměrů bude záviset na tom, jak hodně se změnil kontext, ve kterém byly získány. Navíc pátrání po relevantních dokumentech [...] a interpretace jejich významu jsou úkoly charakteristické pro práci jak empirických výzkumníků, tak historiků. A tak by sledování historické metodologie mělo pomoci stát se lepšími výzkumníky, ať si zvolíme děláni studií primárně historických či jiných. (Gall et al., 2003, s. 517)

Jako metoda našeho výzkumu byla zvolena historicko-srovnávací analýza (viz dále). Jak je z názvu metody patrné, obsahuje dvě základní složky – historickou a srovnávací. První z nich jsme krátce přiblížili v této kapitole. V další kapitole se pokusíme přiblížit problematiku srovnávací pedagogiky. Zaměříme se zejména na postavení historické složky v rámci metod využívaných touto disciplínou.

1.4 Srovnávací pedagogika

Srovnávací (komparativní) pedagogika (angl. *comparative education*, něm. *vergleichende Pädagogik*) se v posledních letech rychle rozvíjí. Tomu odpovídá také řada teoretických a metodologických prací, které se srovnávací pedagogice věnují jak v zahraničí (např. Röhrse, 1995; Thomas, 1990), tak v menší míře také u nás (např. Pařízek, 1967; Jůva & Liškař, 1982; Průcha, 1999, 2006a; Váňová, 1998; Walterová, 2006b). Přesto Walterová (2006b, s. 5) konstatuje, že „srovnávací pedagogika je obor, který nemá v české pedagogické komunitě mnoho reprezentantů. Literatura zabývající se rozvojem oboru a jeho teoretickými a metodologickými otázkami je více než skromná“. Stejně tak Průcha (2006a, s. 15–16) konstatuje, že v české odborné literatuře neexistuje žádný současný výklad srovnávací pedagogiky, který by byl pojat

systematicky a založen na mezinárodní výzkumné produkci. Srovnávací pedagogika je podle něj u nás spíše v útlumu (Průcha, 2006a, s. 19).

Srovnávací (či také komparativní) analýzy mohou být v zásadě dvojí povahy⁶ – diachronní (chronologické, historicko-vývojové) srovnávání následných pedagogických jevů, tj. jejich geneze (v tomto případě můžeme hovořit o historicko-srovnávacím přístupu) a synchronní (horizontálně simultánní, geografické, internacionální) srovnávání pedagogických jevů vyskytujících se v téže době v různých zemích, institucích apod. Srovnávací pedagogika je ale brána téměř výhradně jako srovnávání současného stavu, konkrétně srovnávání vzdělávacích systémů různých zemí. Průcha (2006a, s. 15) konstatuje, že ve srovnávací pedagogice „jde o to, jak se vzdělává mládež i dospělí v jiných zemích, za jakých podmínek a s jakými výsledky fungují vzdělávací systémy v zahraničí a v jakém světle se při mezinárodním srovnávání jeví český vzdělávací systém.“ Časté jsou tedy synchronní komparace. Jedná se o výzkumy, v nichž je rozlišujícím znakem srovnávání místo, v němž se sledovaný fenomén vyskytuje. Méně časté jsou historicko-srovnávací analýzy (chronologické komparace). Relevantní teoretické práce a empirické výzkumy v historicko-srovnávací oblasti jsou rozptýleny a málo metodologicky rozpracované.⁷

Přesto někteří autoři připomínají význam historického zkoumání v rámci srovnávací pedagogiky. Walterová (2006b, s. 33) konstatuje, že hlavním rozlišujícím znakem je sice místo, v němž srovnávaný fenomén reálně existuje, ale významným rozlišujícím znakem může být také čas. „Odkazy na historický kontext, vývoj řešení určitého problému nebo srovnání stavu v několika časových etapách umožňuje hlouběji proniknout do podstaty zkoumaného fenoménu“ (Walterová, 2006b, s. 38). Také Průcha (2006a, s. 38–39) upozorňuje na potřebnost komplexního přístupu při provádění komparativních analýz, která spočívá mimo jiné v kombinaci synchronního pohledu s dlouhodobějšími vývojovými tendencemi. Sweeting (2001, s. 226) a s odkazem na něj také Walterová (2006b, s. 38) konstatují, že „soustředění se pouze na současný stav bez zřetele nebo s malou pozorností věnovanou vývojové dimenzi poskytuje úzké, ploché a povrchní výstupy“. Walterová (2006b, s. 39) dále připomíná, že „propojování dimenze času a místa ve srovnávací pedagogice je významným metodologickým principem, který zvyšuje explanační hodnotu srovnávacích výzkumů“. Před opomenutím historického kontextu varují také Goodson, Anstead a Mangan (2003, s. 14), kteří požadují systematické porozumění tomu, jak je kurikulum vyjednáno (potřeba propojení současného dění s historicko-ekonomickým a politickým pozadím). Podle Váňové (1998, s. 10) umožňuje historická analýza interpretovat současné školské systémy a adekvátně provádět jejich srovnání. Také Matulčík (2009, s. 250)

⁶ Váňová (1998, s. 9–10) připomíná také funkcionální komparaci (tj. srovnávání v širším kontextu politických, sociálních, ekonomických, kulturních, event. i náboženských vztahů, vlivů a závislostí).

⁷ Podle Walterové (2006b, s. 39, 51–52) i Váňové (1998, s. 63) byl přitom historický přístup v klasickém období srovnávací pedagogiky považován za univerzální metodu podstatnou pro vysvětlení rozdílů a shod ve vzdělávacích systémech.

odkazuje na spojitost srovnávacího výzkumu se zkoumáním historického vývoje národních výchovně-vzdělávacích soustav a jejich koncepcí a teorií. Historická metoda pak bývá vedle dalších metod (popisná, statistická, sociologická, srovnávací, modelování) uváděna jako jedna z metod, kterou srovnávací pedagogika využívá (viz Jůva & Liškař, 1982, s. 15–17; Matulčík, 2009, s. 250–254).

Jelikož je předkládaný výzkum založen na analýze kurikulárních dokumentů,⁸ pokusíme se v další kapitole o krátké nastínění problematiky analýzy dokumentů.

1.5 Analýza dokumentů

Analýza kurikulárních dokumentů je jedním ze základních zdrojů informací nejen pedagogických výzkumů. V našem výzkumu provádíme zejména analýzu učebních plánů a osnov. Ty jsou sice v českém pedagogickém výzkumu prováděny (zvláště v souvislosti se zaváděním nových kurikulárních dokumentů do praxe), ve většině případů nejde ale o zkoumání vývoje těchto dokumentů, ale o pohled na dokumenty právě platné, srovnávání dokumentů v jednotlivých zemích apod. (viz např. Hudecová, 2006). Tyto analýzy jsou většinou realizovány za účelem modernizace dosavadních kurikulárních dokumentů. Také podle Freye (1969, s. 4) tvoří analýza učebních plánů a osnov část kurikulárního výzkumu a je zpravidla součástí prvního stadia sestavování nových učebních plánů a osnov. V jeho pojetí tedy tento typ výzkumu znamená základní dokumentaci a analýzu současného vzdělávání s prospektivním charakterem.

Základní úvahy o metodě analýzy dokumentů v pedagogice pochází z historického výzkumu. Proces práce s dokumenty má podle Mayringa (2002, s. 48–49) tyto fáze: (a) definice výzkumné otázky; (b) definování toho, co budeme považovat za dokument; (c) pramenná kritika dokumentů; (d) interpretace dokumentů – hledání odpovědí na položené otázky. Obecný postup analýzy učebních plánů a osnov navrhuje také Frey (1969, s. 9). Podle něj by měly tyto analýzy respektovat následující principy: (a) získávat skutečnosti odpovídající výsledky (tj. nutnost nalézt jednotný vztahový systém, který by se hodil na jednotlivé typy škol a jednotlivé předměty); (b) kontrolovatelnost výsledků (cesta k výsledným zjištěním musí být rekonstruovatelná; musí být poznatelné rozdílné vlivy, které přispívají ke konečným soudům); (c) další možnosti zpracování dat (tyto analýzy by podle něj měly být pouze první etapou v procesu sestavování nových učebních plánů a osnov – viz výše). Pro náš výzkum vytváříme vlastní metodologii pro analýzu sledovaných dokumentů (viz dále).

⁸ Využití analýzy dokumentů se v našem případě jeví jako nutné, protože není možné sledovanou problematiku zkoumat pomocí pozorování, rozhovoru apod. (viz Hendl, 2005, s. 132; Čapek et al., 1976).

Aby bylo možné provést analýzu vývoje vyučovacího předmětu dějepis (tj. součásti kurikula) na základě zkoumání kurikulárních dokumentů, je třeba pojmy kurikulum a kurikulární dokumenty jednoznačně definovat. Vymezením základních konceptů teorie kurikula nezbytných pro správnou interpretaci výsledných zjištění prezentovaných v této práci se zabýváme v následující kapitole.

1.6 Kurikulum a kurikulární dokumenty

1.6.1 Kurikulární teorie a kurikulární hnutí

Počátky teorie kurikula jsou spatřovány v USA ve 20. letech minulého století, kdy se předmětem zájmu stal proces tvorby kurikula. Za zakladatele kurikulární teorie, která se procesem tvorby kurikulárních dokumentů zabývá, jsou považováni Američané F. Bobbit a W. Charters (blíže Walterová, 1989; 1994, s. 14, 30; 2006a, s. 12). Do Evropy se pojem kurikulum a kurikulární výzkumy dostaly až koncem 60. let minulého století v souvislosti s demokratizačními vzdělávacími reformami v zemích západní Evropy v podobě tzv. kurikulárního hnutí (Walterová, 1994, s. 10; 1989, s. 417).⁹

Ve vývoji kurikulární teorie vznikla řada teoretických modelů. Dva základní typy byly popsány J. Goodladem a P. Harbem (Harbo, 1991): (a) racionální (učební aktivity v reálném školním prostředí jsou orientovány na plnění stanovených cílů; pozornost zde není věnována činností reálného procesu školního vzdělávání); (b) vstřícné – participační (podstatná je zkušenost žáků v procesu učení, obsah zde není normou) (blíže Walterová, 2006a, s. 13–14, 1994, s. 30). Walterová (2006a, s. 14; 1994, s. 30) shrnuje tento vývoj tak, že „vývoj kurikulární teorie a diskurz o tvorbě kurikula směřuje k hledání způsobů a překonávání nevýhod každého z obou modelů a využití jejich předností.“ Vytváření teoretických základů tvorby kurikula ale nesplnilo předpoklad, že bude vytvořena univerzální obecná teorie. „Ke shodě nedošlo v hlavních problémech, které jsou nezbytné pro teorii: v definici kurikula, v předmětu kurikulární teorie, v metodách výzkumu kurikula, v metodách konstruování kurikulárních projektů a ve formě kurikulárních projektů“ (Walterová, 1994, s. 41).

1.6.2 Kurikulum

Pokusme se dále vymežit samotný pojem kurikulum. Pojem nebyl v české pedagogice před rokem 1989 používán (operovalo se s pojmem „projektování výuky“). Problémy týkající se kurikula „byly vztahovány ke konceptům učební osnovy, učební plán,

⁹ Walterová (1989) připomíná také některé práce spadající do období kurikulárního hnutí. Ke kurikulárnímu hnutí viz také Dvořák (2012).

obsah vzdělávání, učivo. Tyto pojmy ale nepokrývají komplexní význam pojmu kurikulum“ (Průcha, Walterová, & Mareš, 2008, s. 110). Dnes je pojem kurikulum jedním z nejméně frekventovaných pojmů ve sféře vzdělávání. „V zahraničí se stal pojem kurikulum běžným a mezinárodně uznávaným, používaným v odborné komunikaci i v praxi. Jeho výhoda je v tom, že je komplexní a rámcový, nevýhoda v tom, že je jako takový obtížně definovatelný a mnohoznačný“ (Walterová, 2006a, s. 12). Uvádí se, že existuje více než sto různých vymezení pojmu kurikulum vycházejících z různých koncepcí, přístupů a východisek (Maňák & Janík, 2009a, s. 117), proto je překlad pojmu problematický (viz také Walterová, 1989, s. 417). Také Průcha (2006b, s. 113) upozorňuje, že se s pojmem kurikulum v české pedagogické teorii běžně zachází, ačkoliv jeho význam není chápán jednoznačně. Podle Walterové (2006a, s. 12) se v mnohočetnosti definic pojmu kurikulum i v terminologických obtížích překladu pojmů vztahujících se k tvorbě vzdělávacích programů odrazily různé kontextové a paradigmatické rámce, v nichž programy školního vzdělávání vznikaly. Walterová (1994, s. 18) proto požaduje nalezení odpovídajícího českého ekvivalentu k termínu kurikulum. Walterová (1989, s. 417; 1994, s. 18) také upozorňuje, že problém je hlubší než terminologické povahy, protože odlišnosti vyplývají z rozdílné pedagogické tradice a normativní orientace tvorby pedagogických projektů.

Pokusme se přes popsanou problematičnost pojem kurikulum definovat. Termín je odvozen z latiny („běh života“). Průcha, Walterová a Mareš (2008, s. 110) uvádí pro pojem kurikulum tři základní významy: „(1) vzdělávací program, projekt, plán; (2) průběh studia a jeho obsah; (3) obsah veškeré zkušenosti, kterou žáci získávají ve škole a v činnostech ke škole se vztahující, její plánování a hodnocení“. Podle Freye (1969, s. 24) jsou pojmy kurikulum a učební plány a osnovy (něm. *Lehrpläne*) principiálně synonymními. Naproti tomu podle Walterové (1994, s. 13) termíny „[...] učební osnovy, ev. učební plán postihují pouze jednu, tj. plánovanou, zamýšlenou rovinu kurikula. Navíc ekvivalent termínu učební osnova, používaný v angličtině, je jiný termín latinského původu – syllabus“. Walterová (1989, s. 417) v souladu s tím konstatuje, že původní význam pojmu kurikulum v angličtině zahrnuje jak naše termíny učební plán, studijní plán, rozvrh, učební osnova, tak také učivo, obsah vyučování, obsah vzdělání. Maňák a Janík (2009a, s. 117) rozumí pod pojmem kurikulum „složitý edukační fenomén, který z nejobecnějšího pohledu znamená obsah vzdělávání, učební plán“, ale zároveň konstatují, že pod vlivem americké pedagogiky se dnes pod pojmem kurikulum nespátřuje pouze obsah a rozvržení učiva – „jelikož se klade důraz na aktivity žáka, kurikulum není pouze vyučovacím plánem a vymezením vzdělávacího obsahu určeným především pro učitele, nýbrž též učebním plánem žáků. Chápe se jako veškerá zkušenost, kterou žáci ve škole získávají“ (Maňák & Janík, 2009a, s. 117). Průcha (2006b) dodává, že stále přetrvává normativní pojetí, tj. kurikulum je nahlíženo jako statická norma (plán, osnova, projekt). „Nebere se na zřetel, že kurikulum má také své procesuální stránky, že prochází transformacemi v různých fázích své existence“ (Průcha, 2006b, s. 113). Průcha (2006b, s. 113–114) proto uvádí model, který reprezentuje různé formy existence kurikula. Jeho podstatou je variabilní pojetí kurikula,

podle něhož kurikulum existuje jako proměnlivý jev (srov. tabulka 1). Průcha (2006b, s. 115) dále poznamenává, že mezi jednotlivými formami kurikula existuje posloupnost transformací (v tabulce naznačena šipkami).

Tabulka 1

Formy existence kurikula

A) Koncepční (ideová) forma kurikula	⇓	Ideové koncepce, vize, prognózy toho, co má být obsahem a cílem školní edukace (dokumenty národní vzdělávací politiky, formulace národních priorit vzdělávání).
B) Projektová forma kurikula	⇓	Konkrétní projekty, programy, scénáře obsahu a cílů školní edukace (učební plány a osnovy, učebnice, standardy vzdělávání).
C) Realizační forma kurikula	⇓	Kurikulum ztvárněné učiteli a edukačními médii, s nímž se setkávají žáci a studenti v reálné výuce či ve vlastním mimoškolním studiu.
D) Rezultátová forma kurikula	⇓	Obsah vzdělávání reálně osvojený subjekty edukace (znalosti, dovednosti, postoje subjektů edukace).
E) Efektová forma kurikula		Dlouhodobé účinky osvojeného obsahu kurikula u subjektů edukace (profesní kariéra, postoje, hodnotové orientace aj. charakteristiky).

Pozn. Upraveno podle Průcha (2006b, s. 114–115).

Existují také další rozdělení forem kurikula. Walterová (1994, s. 17) uvádí, že kurikulum existuje v různých podobách, přinejmenším ve třech rovinách: (a) zamýšlené, plánované; (b) realizované ve školním prostředí; (c) osvojené žáky. Předkládaná kniha analyzuje kurikulum, které je v těchto rozděleních označeno jako projektová, zamýšlená, plánovaná nebo předepsaná forma kurikula. Podle dalšího dělení analyzujeme tzv. formální kurikulum, které označuje „oficiální produkt, průvodce pro učitele a studenty, kurikulární směrnice, osnovy, tematické plány apod.“ (Walterová, 1994, s. 49). Analyzováno je tedy kurikulum ve formě dokumentů, které řídí a usměrňují reálnou podobu výuky. Jde o systém kurikulárních směrnic a předpisů vymezujících cíle a obsah. Jedná se o oficiální dokumenty závazné pro určitý typ školy nebo pro celý vzdělávací systém. V této knize analyzujeme tyto dokumenty vydávané na státní úrovni (k účelu těchto dokumentů a jejich typům viz Keprta, 1956, s. 5, 19).

1.6.3 Kurikulární dokumenty

Sledované normy označujeme jako kurikulární dokumenty. Pokusme se tento pojem vymežit. Pod pojmem dokument v obecné rovině můžeme rozumět všechny stopy lidské existence (viz Hendl, 2005, s. 132). Dokumenty mohou být primární (autor byl přímým účastníkem události) a sekundární. Dokumenty je možné dělit také na oficiální a neoficiální (viz Skalková, 1983, s. 95). Kurikulární dokumenty je pak možné chápat jako výsledek etapy tvorby didaktického systému. Při definování pojmu kurikulární dokument vyjdeme z definice pojmu kurikulum (viz výše). Pojem kurikulární dokument můžeme ztotožnit s první definicí uváděnou Průchou et al. (2008, s. s. 110)

pro pojem kurikulum, definovat jej tedy můžeme jako „vzdělávací program, projekt, plán“. Můžeme také říci, že kurikulární dokumenty „regulují vzdělávání a vymezují rámec pro aktivity učitelů a žáků ve výuce“ (Janík et al., 2009, s. 41). Kurikulární dokumenty tedy vymezují parametry vzdělávání.

Kurikulární dokumenty mohou být různého charakteru a různé normativní závaznosti. Vrcholným dokumentem je školský zákon, z něhož jsou odvozovány další směrnice a nařízení. K nejdůležitějším kurikulárním dokumentům patří učební osnovy a učební plány, později vzdělávací programy. Dalšími dokumenty jsou učebnice, didaktické testy, standardy vzdělávání, metodické příručky, programy přípravy učitelů apod. (srov. Walterová, 1994, s. 29; Maňák & Janík, 2009a, s. 61, 120). Podle Julínka et al. (2004, s. 99) je konkretizace obsahu vyjádřena požadavky základních pedagogických dokumentů v rovině organizační učebním plánem, v rovině obsahové učebními osnovami a v rovině metodické učebnicemi. Podle Labischové a Gracové (2008, s. 38) můžeme kurikulární dokumenty rozdělit na teoretické (učební plán, učební osnovy, učebnice, didaktické texty pro žáky, metodické příručky pro učitele, standardy vzdělávání apod.) a praktické (pedagogická dokumentace). Julínek et al. (2004, s. 127) dělí pedagogické dokumenty do třech skupin: (a) závazné dokumenty legislativní povahy (školské zákony, věstníky MŠMT, pokyny školských úřadů); (b) částečně závazné materiály (učební plány, učební osnovy a učebnice¹⁰); (c) nezávazné materiály, které mají pouze doporučující charakter (metodické příručky, didaktické pomůcky).

S pojmy kurikulum a kurikulární dokument souvisí a částečně se kryjí některé další pojmy, např. pojem vzdělávací projekt. Seberová chápe vzdělávací projekt jako produkt projektového kurikula mající charakter „kodifikovaného, oficiálního dokumentu, který explicitně definuje komplexní nebo jen vybrané atributy formálního vzdělávání“ (Seberová, 2009, s. 122). Je-li obsahová struktura vzdělávacího programu komplexně zpracována a má-li zároveň povahu závazného dokumentu, můžeme zde použít také pojmu národní kurikulum nebo rámcové kurikulum (Seberová, 2009, s. 122). Národní kurikulum je kurikulum „garantované státem, společný národní rámec vymezující cíle a obsah vzdělávání pro veškerou populaci mládeže ve věku povinné školní docházky (Průcha et al., 2008, s. 133). V současné době odpovídají národnímu kurikulu *Státní program vzdělávání* a rámcové vzdělávací programy (Seberová, 2009, s. 122).

1.6.4 Vymezení sledovaných kurikulárních dokumentů

Podívejme se blíže na strukturu kurikulárních dokumentů sledovaných v rámci předkládané analýzy. Jedním ze základních kurikulárních dokumentů byly a jsou školské zákony. Ty mají obecný charakter, nerozpracovávají detailně podobu jednotlivých

¹⁰ Všechny tyto dokumenty mají podle Julínka et al. (2004) společně to, že stojí na pomezí tohoto členění, přičemž první dva více inklinují ke skupině první, tedy k materiálům závazného charakteru, a učebnice pak ke skupině následné.

vyučovacích předmětů. Stěžejními dokumenty jsou tak pro potřeby předkládaného výzkumu učební plány a učební osnovy, které již přinášejí v různých dobách různé detailně rozpracované pojetí jednotlivých vyučovacích předmětů. Kromě nich přinášely informace o změnách týkajících se jednotlivých vyučovacích předmětů různé výnosy, nařízení, směrnice apod.

Kurikulární dokumenty prošly v našich zemích ve sledovaném období složitým vývojem. Po vyhlášení samostatného státu v roce 1918 byla podoba vyučovacích předmětů určována tzv. centrálními (normálními) osnovami, které měly velice stručnou podobu a stanovovaly rozvržení učiva pouze obecně. Osnovy byly dotvářeny na jednotlivých školách, schvalovány byly příslušnými orgány. Úkolem těchto podrobných osnov bylo rozvržení učiva na měsíce a týdny. Existovala zde také možnost pro promítnutí regionálních a dalších specifik do kurikulárních dokumentů jednotlivých škol. Za německé okupace byla podoba dějepisu určována směrnici (vyjma osnov z roku 1939, které ale ještě nebyly výrazněji ovlivněny nacistickou ideologií). Až do roku 1948 u nás oficiálně neexistoval pojem učební plán.¹¹ Učební osnovy byly díky své stručnosti až do roku 1948 fakticky rozšířeným učebním plánem. Podstatnou částí učebních osnov byla totiž tabulka s počty vyučovacích hodin připadajících v jednotlivých ročnících jednotlivým předmětům, která odpovídá dnešnímu vymezení pojmu učební plán.

V různých osnovách byla tato tabulka označována různými názvy, např. „učební rozvrh“, „rozdělení hodin“, „počet hodin“, „přehled hodin a učebních předmětů“, „normální přehled hodin“, „přehled o počtu týdenních hodin (vyučovacích jednotek) podle učebních předmětů“ aj. (Korejs & Hřebejková, 1956, s. 185)

Korejs a Hřebejková (1956, s. 185) napočítali již v roce 1956 více než 20 různých názvů pro označení této části osnov. Po roce 1948 získávají učební osnovy detailnější podobu – učivo jednotlivých předmětů bylo detailně rozděleno do jednotlivých ročníků, stanoveny byly časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata. V našem školství 50.–80. let byly učební osnovy striktní normou. Od poloviny 90. let byly učební plány a učební osnovy nahrazeny tzv. standardy a z nich vycházejícími vzdělávacími programy. Ty byly následně nahrazeny tzv. rámcovými vzdělávacími programy, na jejichž základě si školy vytvářejí svoje vlastní školní vzdělávací programy.

Pokusme se nyní definovat základní analyzované dokumenty – učební osnovy a učební plány. Zjednodušeně je možné říci, že v učebním plánu je určen výběr vyučovacích předmětů, v učebních osnovách jejich obsah. Podívejme se na tuto problematiku blíže. Příhoda (1945, s. 27) popsal učební osnovy jako „abstraktní plán, sjednocující výchovu a vyučování pro jisté území v duchu doby a podle didaktického vývoje“. Průcha et al. (2008, s. 257) definují učební osnovy jako „normativní pedagogické dokumenty stanovující cíle, vymezující obsah, rozsah, posloupnost a distribuci učiva vyučovacích předmětů do jednotlivých ročníků a časových úseků vyučování“. Jinými

¹¹ Pojem učební plán se do této doby někdy používal jako synonymum oficiálně používaného termínu učební osnovy (viz např. Pech, 1937, s. 306–307).

slovy učební osnovy poskytují informace o výchovně vzdělávacím zaměření vyučovacích předmětů, konkretizují rozvržení učiva do jednotlivých ročníků, případně také do příslušných tematických celků. Podle Králíkové (1973, s. 3–4) osnovy každého vyučovacího předmětu „mají přímo ve svém obsahu dva aspekty: svou odvozenost od příslušné vědy a svou pedagogickou determinovanost“. Osnovy naznačují také „základní metody, organizační formy a postupy při probírání učiva. Obsahují rovněž základní poznámky o celkovém pojetí výchovné a vzdělávací práce ve škole“ (Kujal et al., 1967, s. 341–342). Metodické části osnov představují jakousi spojku mezi samotnými osnovami a ostatním vyučovacím materiálem (srov. Čapek, 1976, s. 223). Učební osnovy obsahují také „obecné poznámky o úkolu školy, o hlavních zásadách [...] o nepovinných předmětech, o rozdělení žactva do tříd, stupňů a oddělení, o počtu týdenních hodin, o školách málotřídních [...]“ (Vrána et al., 1948, s. 79). Učební osnovy jsou jednak výsledkem předcházejícího procesu, jednak již zahajují proces nový – proces realizace vyučovacího předmětu. Tato realizace se děje v učebnicích a v dalších vyučovacích prostředcích. „Učební osnovy v tomto smyslu vytvářejí státně platnou normu, která do značné míry určuje charakter a úroveň realizace učebního předmětu i výsledky výchovně vzdělávacího procesu“ (bližší Čapek, 1976, s. 201). Coufalík et al. (1980) upozorňují na trojí funkci osnov – obsahovou (stanovení obsahu vyučovacích předmětů), řídicí (plánovací, organizační, motivační, regulační a kontrolní) a formativní (integrace působení jednotlivých vyučovacích předmětů v jednotný systém). Učební osnovy můžeme podle uspořádání rozdělit na lineární a cyklické, podle obsahu na podrobné a rámcové (bližší např. Čapek, 1976). Ve světě je termín učební osnovy používán v různých významech (srov. Čapek, 1976, s. 202; Labischová & Gracová, 2008, s. 40). Identifikovány mohou být různé modely osnov (srov. Čapek, 1976, s. 202–205).

Dalším základním pedagogickým dokumentem je učební plán. Definovat jej můžeme jako „normativní pedagogický dokument, konkretizující obsah vzdělávání a jeho organizační rámec na určitém stupni/typu školy. Vymezuje soubor vyučovacích předmětů, časové dotace a zařazení předmětů do ročníků“ (Průcha et al., 2008, s. 257). Učební plány byly, stejně jako učební osnovy, sestavovány centrálně jako závazná norma pro všechny školy. Až do roku 1948 byla problematika vymezovaná po tomto roce učebními plány pod různými názvy součástí učebních osnov (viz výše). V historickém vývoji se utvořily tři základní formy uspořádání učiva v učebních plánech: předmětové, projektové a modulové (srov. Skalková, 1999, s. 76–81). Závaznost učebních plánů byla v průběhu času řešena různě. Otevřenost a pružnost učebních plánů zajišťovalo v různých dobách zařazování povinně volitelných, volitelných a nepovinných předmětů (srov. Skalková, 1999, s. 81).

Problematika učebních plánů a osnov je také předmětem teoretického zkoumání. Walterová (1994, s. 18–19) upozorňuje, že problematika osnov u nás byla řešena převážně pouze jako dílčí problém v rámci obecné didaktiky nebo speciálních didaktických

disciplín. Také Skalková (1999, s. 88) připomínala, že této problematice nebyla u nás věnována příliš velká pozornost.¹²

V této kapitole jsme se pokusili o definování pojmů kurikulum a kurikulární dokumenty. Popsali jsme také strukturu sledovaných kurikulárních dokumentů. V následující kapitole se pokusíme nastínit, jakým způsobem kurikulum a kurikulární dokumenty vznikají, pokusíme se tedy o přiblížení procesu tvorby kurikula.

1.7 Tvorba kurikula

Kurikulum nelze brát jako dané a nezměnitelné – jde o dynamický proces, proměňující se podle okolností a požadavků edukační praxe, v níž se realizuje (srov. Maňák, 2006, s. 23–28). Walterová (2006a, s. 17) vidí proměnu kurikula jako „permanentní proces postupného vyladování, zvyšování kvality vzdělávacího standardu a vyrovnávání podmínek pro skupiny znevýhodněné“. Maňák a Janík (2009a, s. 119) konstatují, že „kurikulum není statický konstrukt, nýbrž tvárný, vyvíjející se a obměňující se činitel vzdělávacího procesu, zakotvený v hodnotách, na nichž se společnost i osobnost realizují.“ Podle Maňáka (2006) se v souladu s rozvojem společnosti ve zlomových momentech vývoje školy vždy vynořuje otázka čemu učit, jak školu orientovat, aby plnila své funkce. Kurikulum tak pod tímto tlakem prochází neustálými změnami. Chceme-li jim porozumět, musíme se seznámit s procesem tvorby kurikula.

Janík et al. (2009, s. 30–35) popisují modely kurikula, které zachycují jeho pohyb (vývoj, transformaci) na cestě k realizaci. Posloupnost modelů vede od modelu fundamentálního (teoretický, často neuvědomovaný konstrukt) k modelu konstitutivnímu (legislativní, obecně závazná forma) a vrcholí modelem realizačním (konstrukt, který vzniká činností učitele jako příprava na výuku a při její realizaci). Předkládaný výzkum analyzuje vývoj konstitutivního modelu, který postihuje kurikulum tak, jak bylo vytvářeno představiteli státní vzdělávací, resp. kurikulární politiky. Konstitutivní model kurikula je zhmotnělý, fixovaný v kurikulárních dokumentech a stává se nástrojem k naplňování cílů ve vzdělávání. Tento model stanovuje závazné požadavky na vzdělání a na jeho zaměření (blíže Janík et al., 2009, s. 31–33).

Podíváme-li se blíže na tvorbu kurikulárních dokumentů, vystoupí do popředí problém transformace obsahu. Janík et al. (2009, s. 37–43) rozlišují čtyři roviny, které se jeví

¹² Přesto připomeňme některé práce, které byly v české (resp. československé) pedagogice věnovány teorii učebních osnov. Ucelený přehled o tom, co podstatného bylo v oblasti teorie učebních osnov v československé pedagogice napsáno před rokem 1985, podala Walterová (1985). V další práci se Walterová věnovala otázkám teorie učebních osnov v SSSR a NDR (Walterová, 1984) a tendencím v projektování výuky (Walterová, 1989). Teorii učebních osnov se věnoval také Chlup (1956, 1958), Králíková (1972, 1973), Coufalík et al. (1980) nebo Žofková (1989).

jako relevantní pro vymezování cílů a obsahů školního vzdělávání: obory – kurikulum (národní a školní) – výuka – učící se jedinec. V souvislosti s tím se operuje čtveřicí termínů: (1) oborové obsahy; (2) kurikulární obsahy; (3) výukové obsahy; (4) obsahy zvnitřněně jedincem – znalosti a další dispozice žáka. V návaznosti na rozlišení čtyř rovin existence obsahů uvažují autoři o třech úrovních transformací obsahů. Mezi rovinou (1) a (2) se realizuje ontodidaktická transformace, mezi rovinou (2) a (3) se realizuje psychodidaktická transformace, mezi rovinou (3) a (4) se realizuje kognitivní transformace. Termín transformace vyjadřuje převod obsahů z podoby, v níž jsou pro žáky nedostupné, do podoby, v níž si je žáci mohou osvojit (Janík et al., 2009, s. 37). V našem výzkumu analyzujeme učební osnovy a plány – zabýváme se tedy výsledkem ontodidaktické transformace, kterou realizují tvůrci kurikula. Ontodidaktickou transformací můžeme rozumět proces konstruování kurikulárních dokumentů (tvorba kurikula). Spočívá v převedení oborových obsahů do obsahů kurikulárních. Ty jsou materializovány do kurikulárních dokumentů.

Analyzované dokumenty jsou tedy výsledkem tvorby kurikula (angl. *curriculum development*). Ta je definována jako „vývojový proces zahrnující koncepci, projektování kurikula a zavádění projektů do výuky. Má dynamickou povahu, zahrnuje korekce a permanentní inovace v závislosti na změnách vzdělávacích potřeb“ (Průcha et al., 2008, s. 253). Při procesu tvorby kurikula je stanovován kánon školního vědění. Jde o proces výběru a legitimizace vzdělávacího obsahu a jeho uspořádání do vyučovacích předmětů (či dnes také vzdělávacích oblastí a oborů). „Výběr obsahu vzdělávání je odpovědí na otázku, čemu vyučovat ve škole. Legitimizace obsahu vzdělávání je odpovědí na otázku, proč tomu ve škole vyučovat. O tyto otázky se od pradávna vedly spory“ (Janík et al., 2009, s. 39).

Před vstupem do kurikula školy (do obsahu školního vzdělávání) je tedy prováděn výběr z celkového vědění. Podle Skalkové (1999, s. 75–76) tento výběr probíhá na základě kultury dané epochy. Janík et al. (2009, s. 80) konstatují, že do školního kurikula je určitá položka zahrnuta „na základě posouzení jejího vzdělávacího potenciálu a řady sociálních, kulturních, politických, ekonomických, profesních a jiných potřeb a požadavků“. Také Maňák (2006, s. 27) připomíná, že se ve fázi tvorby kurikula uplatňuje řada hledisek, cílů, kritérií a principů (např. cíle společnosti, filosofické a ideologické koncepce, vliv tradic, aktuální společenské potřeby, vývoj vědy a poznání, ideál osobnosti, potřeby výroby a ekonomiky atd.). Podle Skalkové (1999, s. 82–84) se zde uplatňují hlediska epistemologická, axiologická, sociologická, kulturněhistorická, psychologická, pedagogická aj. ve složitých vzájemných vztazích. Janík et al. (2009, s. 40) připomínají, že vedle oborových zřetelů se zde uplatňují zřetele antropologické, psychologické a pedagogické, a proto nelze na takto vzniklé vyučovací předměty nahlížet jako na „vědy v kapesním (školním) vydání“. Výběr obsahu je při tomto procesu přizpůsoben didaktickým zřetelům, což znamená určité zjednodušení (viz Čapek, 1970, s. 127). Walterová (1994, s. 9) upozorňuje na to, že kurikulum je v každé zemi ovlivňováno „spektrům faktorů politických, sociálních

i ekonomických, tradicí a národní kulturou, v posledních desetiletích také faktory mezinárodními.“ Na jiném místě Walterová (2006a, s. 12) uvádí, že se hlavním zdrojem tvorby kurikula stává „zobecněná sociální zkušenost s hodnotovými systémy dané společnosti a potřeby elitních skupin této společnosti určující začlenění sociálních skupin a jednotlivců do sociálního a pracovního života.“

Proces tvorby kurikula je tak významně propojen také s politikou. Walterová (2006a, s. 16) proto připomíná, že v posledních desetiletích se kurikulární politika státu stala závažným faktorem, který ovlivňuje tvorbu kurikula. „Přijímání rozhodnutí o kurikulu tak není jen záležitostí školské administrativy, ale i dalších sociálních partnerů, reprezentujících politiky, odborníky, rodiče, školy a zaměstnavatele, zpravidla zastoupených v národních (konzultačních) kurikulárních radách“ (Walterová, 2006a, s. 16). Také Blažej (2011, s. 48) shledává, že proces tvorby kurikula je procesem, při kterém jsou ze zásoby dostupných informací vybírány ty, které reprezentují ty hodnoty, jež skupina lidí, která je momentálně u moci, považuje za důležité – jde tedy o odraz rozdělení moci a princip společenské kontroly. Také Deng (2009) připomíná, že na proces tvorby kurikula mají dominantní vliv skupiny, které vykonávají kontrolu nad tímto procesem.

Vytváření nejdůležitějších kurikulárních dokumentů zajišťují nebo kontrolují státní orgány (viz Maňák & Janík, 2009a, s. 120). Jak jsme uvedli výše, až do 20. let 20. století nebyla tvorba kurikula předmětem speciálních výzkumů a teorie. Důležitou roli v jeho tvorbě hráli učitelé (srov. také kap. 4). Situace se v tomto ohledu značně změnila. „Významně se prosazuje tendence delegovat vlastní konstrukční činnosti při tvorbě projektů na speciálně vyškolené autory – konstruktéry projektů [...]. Vznikají specializované instituce pro profesionální tvorbu pedagogických projektů“ (Walterová, 1994, s. 40). Tvorba kurikula probíhá v několika fázích a stádiích (obecně viz Walterová, 1989, s. 422; Deng, 2009; k tvorbě kurikula dějepisu viz Čapek, 1970, s. 127–128; Čapek 1976, s. 219–229; Julínek et al., 2004, s. 100–103, 125–126).

V této kapitole jsme se pokusili nastínit proces tvorby kurikula (tj. proces tvorby kurikulárních dokumentů). Kurikulární dokumenty spadají do oblasti legislativy ve vzdělávání. Této oblasti budeme proto věnovat pozornost v následující kapitole.

1.8 Vzdělávací politika a legislativa ve vzdělávání

System legislativy ve vzdělávání je tvořen právními normami odlišné síly a účelu, jako např. zákony, nařízení vlády a vyhlášky ministerstev a jiných úřadů (blíže Katzová, 2009, s. 615–616). Vytvářením legislativy ve vzdělávání se zabývá vzdělávací politika, kterou

rozumíme principy, priority a metody rozhodování vztahující se k uplatňování společenského vlivu na vzdělávání. Toto rozhodování zahrnuje strategické záměry rozvoje vzdělávání, legislativní rámec činnosti vzdělávacích a vzdělávaných subjektů, způsob financování, vymezení vzdělávacích cílů a obsahů, stimulovalání a ovlivňování činností vzdělávacích subjektů a způsob jejich kontroly. (Kalous, 2009c, s. 759)

Kalous (2009c, s. 759) rozlišuje vzdělávací politiku jako praktickou činnost (reálnou tvorbu politiky – rozhodování, vyjednávání, tvorbu dokumentů apod.) a jako vědní obor (*education policy analysis*) zabývající se hledáním pravidel a zákonitostí, kterými se řídí vzdělávací systémy (ke vzdělávací politice blíže např. Kalous, 1997; Kalous & Veselý, 2006a, 2006b, 2006c).

Legislativní změny ve vzdělávání zaváděné v rámci vzdělávací politiky mohou být označovány jako inovace (srov. Matulčíková, 2004, s. 375) nebo jako reforma. Tyto pojmy k sobě mají velice blízko, někdy dokonce splývají. Jelikož sledujeme změny prováděné na státní úrovni, je pro nás důležité rozdělení konstatující, že „školská reforma na rozdíl od inovace označuje celostátní, rozsáhlou, hlubokou a státně organizovanou změnu školské soustavy“ (Prokop, 2009, s. 564). Školskou reformu můžeme definovat jako „rozsáhlou, úředně organizovanou a zaváděnou změnu ve školské soustavě zaměřenou na její zlepšení“ (Průcha et al., 2008, s. 243). Pedagogická reforma je pak institucionální změnou v širších souvislostech – má aspekty ideologické, ekonomické, sociální, psychologické, pedagogické a další (Matulčíková, 2004, s. 376). Janík (2013, s. 634) upozorňuje, že „nejen ve školství se za reformu nepatřičně vydávají různá jednorázová či dílčí opatření, optimalizace, příležitostné škrty apod.“¹³ Reformy můžeme rozdělit do několika typů – (a) nápravné, (b) modernizační, (c) strukturální a (d) systémové (viz Prokop, 2009, s. 564). Janík et al. (2009, s. 88–89) rozlišují reformy zdola a shora, Matulčíková (2004, s. 376–377) dělí reformy na reformy zvenčí a zevnitř. V souvislosti s kurikulárními procesy se ve významu pojmu reforma používá také výrazu transformace (nejčastěji kurikulární transformace) (Matulčíková, 2004, s. 377). Walterová (1994, s. 47) na základě zahraničních výzkumů dokumentuje, že k reformám kurikula dochází především v obdobích společenské a ekonomické krize. Reformy jsou podle ní doprovázeny konfliktem hodnot.

Poté, co jsme nastílnili systém sledovaných kurikulárních dokumentů, proces jejich tvorby a na kurikulárních dokumentech založený systém vzdělávací politiky a legislativy ve vzdělávání, zaměříme se v další kapitole na popis základních kategorií, které se v rámci vývoje kurikulárních dokumentů dějepisu pokusíme zachytit – kategorie cílů a obsahu. Koncepty, které v rámci následující kapitoly načrtne, nám poslouží jako teoretický rámec pro analýzu těchto kategorií v rámci vývoje sledovaného vyučovacího předmětu.

¹³ Janík (2013) vymezuje pojem (kurikulární) reforma blíže. Ve svém textu se zamýšlí nad „problémem“ reformy v souvislosti s aktuálně provedenou kurikulární reformou.

1.9 Kategorie cílů a obsahu vzdělávání

Cíle a obsah vzdělávání patří mezi základní pedagogické pojmy. Cíl výchovy můžeme definovat jako „ucelenou představu (ideál) předpokládaných a žádoucích vlastností člověka, které lze výchovou získat“ (Průcha et al., 2009, s. 29). Cíle poskytují „konkrétní činnosti perspektivní zaměřenost a někdy též určují charakter účelových aktivit i volbu prostředků“ (Janík et al., 2009, s. 13). Jako cíl vyučování dějepisu pak můžeme rozumět „výsledky, k nimž se má dospět ve výchovně vzdělávacím procesu vyučování dějepisu“ (Čapek, 1970, s. 5).¹⁴

Cíle výchovy a vzdělávání se mění v souvislosti s proměnami společnosti (viz např. Maňák & Janík, 2009b, s. 132–133). Jejich stanovení patří mezi klíčové úkoly pedagogiky. Výchovně-vzdělávací cíl zahrnuje podle Labischové a Gracové (2008, s. 33) složku informativní (vzdělávací, poznatkovou), formativní (výchovnou, hodnotovou) a metodologickou (schopnostní a dovednostní). Janík et al. (2009, s. 17) upozorňují na vzrůstající tendence posílit cílovou orientaci vzdělání dosud s převahou kognitivní složky výrazněji ve výchovné dimenzi. Cíle se dají dělit podle řady kritérií a úrovní (viz např. Janík et al., 2009, s. 16–17; Maňák & Janík, 2009b, s. 133; Labischová & Gracová, 2009, s. 33–34; Walterová, 1989, s. 419). Cíle můžeme třídit také podle řady taxonomií (srov. např. Byčkovský & Kotásek, 2004; Julínek et al., 2004, s. 81–87). Z taxonomií cílů dějepisu připomeňme např. taxonomii Čapka (srov. Čapek, 1974, 1976, 1994) Faktorové (1973–74) a Růžičkové (1982, s. 86–98).

Cíle předurčují další kategorie, zejména obsah vzdělávání. Obsah vzdělávání představuje prostředek

kultivace člověka, odrážející úroveň poznání a sociální zkušenosti, zajišťující integritu a kontinuitu vývoje společnosti. Reflektuje systém hodnot, idejí a sociálních vzorců chování, kulturní tradice, poznání vědecké a umělecké, potřeby sociopolitické a ekonomické. Je determinován společenskými funkcemi a cíli vzdělání. (Průcha et al., 2008, s. 142)

Obsah vyučovacích předmětů je výsledkem speciálního výběru, organizace a formování pro sociální, kulturní, vzdělávací, kurikulární a pedagogické cíle (Deng, 2009, s. 598). Výběr obsahu je podmíněn různými faktory (viz výše). Podle Průchy (2002, s. 245) by měl obsah vzdělávání zahrnovat nejen plánované poznatky, ale také zkušenosti, dovednosti, hodnoty, postoje a zájmy. Pohled na obsah vzdělávání jako na pouhé potencionální znalosti žáka je proto třeba vidět jako zúžený. Janík et al. (2009, s. 19) upozorňují, že při výkladu tohoto pojmu je důležité položit si otázku, co je vzdělávací hodnotou určitého obsahu. Průcha (2006a, s. 78) připomíná, že již od historických počátků školy se lidé zabývali určováním toho, co má být obsahem vzdělávání. V průběhu času přitom docházelo k proměnám pohledů na obsah vzdělávání (srov. Janík, 2009, s. 138). Stanovení obsahu vzdělávání je dodnes nesmírně

¹⁴ Cílům dějepisné výuky se blíže věnovali např. Čapek (1974, 1994) a Bezchlebová (1997).

složitým úkolem. Janík (2005, s. 218) připomíná potřebu zamýšlet se nad obsahem školního vzdělávání v souvislosti s dynamickými proměnami společnosti, která bývá označována jako společnost vědění. Janík et al. (2009, s. 24) proto upozorňují na potřebu neodkládat řešení problému informační exploze zvyšující tlak na rozsah znalostí vyžadovaných školou a připomínají, že je třeba věnovat zvýšenou pozornost výběru základního (jádrového) učiva (viz také Janík, 2005, s. 229). Nutnost vybírat z množství poznatků pouze ty nejdůležitější a nejpotřebnější byla opakována v průběhu celého sledovaného období (viz např. Vrána, 1948, s. 76). Obsah vzdělávání je podle Janíka et al. (2009, s. 25) také třeba koncipovat v širších souvislostech, protože se realizuje v různých rovinách a dimenzích (ideová, organizační a metodická). Janík (2005, s. 226–227) volá také po novém přemýšlení o obsahu školního vzdělávání v souvislosti s poklesem kvality výuky, jehož příčinu vidí mimo jiné v „obsahovém vyprazdňování školního učení“.

Obsahem dějepisného vyučování rozumíme především systém historických poznatků (tj. soustavu nejdůležitějších historických fakt a jevů, historických pojmů a jejich vztahů), které tvoří program výuky dějepisu (Julínek et al., 2004, s. 99). Zdrojem dějepisného obsahu je „systém historické vědy, jehož didaktické využití předpokládá příslušnou modifikaci kritérií pedagogicko-psychologickými“ (Julínek et al., 2004, s. 99). Dějepisný obsah má řadu specifík (srov. Julínek et al., 2004, s. 146–147). S pojmem obsah souvisí a částečně se kryje pojem učivo, které bylo tradičně

chápano jako souhrn poznatků, které má učitel předat žákům. V širším pojetí je chápano jako věcný obsah učení, učební látka a zahrnuje souhrn vědomostí a dovedností, které si má žák osvojit. Současné pojetí učiva zahrnuje veškerou zkušenost žáka, kterou si osvojuje ve výuce (Průcha et al., 2008, s. 262).

Poté, co jsme teoreticky vymezili základní kategorie, které budeme ve vývoji vyučovacího předmětu dějepis sledovat, zaměříme se v další kapitole na vymezení samotného sledovaného vyučovacího předmětu.

1.10 Vyučovací předmět dějepis

Obsah vzdělávání je v kurikulárních dokumentech členěn do vyučovacích předmětů (nově také do vzdělávacích oblastí a oborů). Vyučovací předměty jsou sice zakotveny v jednotlivých oborech, při jejich vytváření ale hrají roli také jiné zřetelky, a proto je nelze chápat pouze jako zmenšenou či zjednodušenou vědeckou (univerzitní) disciplínu (viz výše). Některé vyučovací předměty za sebou ani žádný obor (vědní disciplínu) nemají a teprve samy vznik vědního oboru iniciují (Janík et al., 2009, s. 85). Vyučovací předměty je možné podle jejich obsahu rozdělit do několika skupin – např. na předměty jazykové, společenskovědní, matematické, přírodovědné, estetickovýchovné, tělovýchovné a technické (Kujal et al., 1967, s. 69–70).

Vyučovací předmět dějepis je „nedílnou součástí společenskovedního vzdělání, z jehož charakteru vycházejí průkazné hodnotové kvality, které jsou nepostradatelnou složkou celkového rozvoje žákovy osobnosti a jež nelze utvářet výchovně vzdělávacím obsahem jiných oborů“ (Julínek et al., 2004, s. 75). Význam předmětu je dán především jeho hodnotovou kvalitou a ideověvýchovným posláním (k vymezení školního dějepisu a problematičnosti tohoto vymezení srov. také Beneš, 2005, s. 38–39; Beneš, 2010, s. 14–19).

Jelikož je cílem našeho výzkumu podat přehled vývoje sledovaného vyučovacího předmětu v kontextu širších souvislostí proměn našeho školství (organizační stránka výchovně vzdělávacího systému, tj. v jednotlivých obdobích platná školská soustava a podoba sledovaného stupně a typu škol), je třeba věnovat pozornost také problematice organizace a správy našeho školství. Tuto problematiku se pokusíme přiblížit v následující kapitole, pozornost zde budeme věnovat také vymezení sledovaného typu školy.

1.11 Problematika školské soustavy a vymezení sledovaného typu školy

Problematika organizace školství, školské soustavy a její správy a řízení bývá někdy vyčleňována jako samostatná pedagogická disciplína. Kovářiček (1983a) ji nazýval „organizace, správa a řízení školství“, Keprta (1956) ji nazýval „organisace a správa školství“. „Předmětem disciplíny je studovat a objasňovat organizační strukturu školní i mimoškolní výchovy a vzdělávání a vymezovat úlohy, obsah a metody usměrňování školství“ (Kovářiček, 1983a, s. 5). Podle Keprty (1956, s. 5) můžeme organizaci školství (v originále školskou organizaci) „považovat za část pedagogiky, která jedná o vnější úpravě a vnitřním uspořádání škol, o jejich základech, úkolech a cílech, o jejich vývoji a členění.“ Klimeš (1937–1938, s. 251) již v období první republiky konstatoval, že „tak důležitému odvětví, jako je školská organisace, nedostává se v systému pedagogiky náležitého místa.“

Popsaná disciplína se zabývá problematikou školské soustavy (školské organizace). Pod pojmem školská soustava rozumíme všechny druhy škol od zařízení pro předškolní výchovu až po školy vysoké (Kovářiček, 1983a, s. 11). V užším smyslu můžeme mluvit o školské soustavě určitého stupně nebo druhu, např. o soustavě škol středních, vysokých, soukromých, řádových apod. (Keprta, 1956, s. 13). Rozlišovat můžeme školskou soustavu mechanickou (souhrn škol, izolované, bez společných úkolů) a organickou (všechny články vzájemně souvisí, mají jednotné pojetí, společný obecný základ vzdělání, organizačně účelnou celkovou strukturu) (blíže Keprta (1956, s. 17–18).

Pojem školská soustava se překrývá s modernějším pojmem školský systém. Definovat jej můžeme jako

propojený komplex škol a školských zařízení zajišťující formální vzdělávání. Jeho vývoj a současná podoba jsou ovlivňovány ekonomickými, politickými, kulturními a jinými faktory příslušné společnosti. Fungování školského systému je řízeno vzdělávací politikou země a zcela nebo z větší části financováno státem. Školský systém je hlavní součástí celkového vzdělávacího systému. (Průcha, 2009a, s. 56)

Pro vymezení tohoto pojmu jsou podle Průchy (2009a, s. 56) rozhodující dvě okolnosti: (1) školský systém tvoří páteř celkového vzdělávacího systému, ale není s ním totožný (vzdělávací systém je širší pojem zahrnující i neformální vzdělávání – zejména vzdělávání dospělých; školský systém zajišťuje pouze formální vzdělávání, týkající se zejména dětí a mládeže); (b) pojem školský systém se z velké části kryje s pojmem „regionální školství“ (tj. vzdělávací instituce vyjma škol vysokých), který se u nás začal uplatňovat po roce 1989.

Náš výzkum sleduje vývoj vyučovacího předmětu dějepis na školách odpovídajících druhému stupni dnešní základní školy. Základní škola v České republice označuje všeobecně vzdělávací školu, v níž mládež zahajuje povinnou školní docházku (u nás tradičně v šesti letech). Základní vzdělávání je složeno z primárního vzdělávání a tzv. nižšího sekundárního vzdělávání (viz dále). Obvyklá délka základního vzdělávání je 8–9 let (v tomto rozmezí se v našich zemích pohybovala délka povinné školní docházky v celém sledovaném období). Obvykle je základní vzdělávání chápáno jako přípravný cyklus pro další (vyšší sekundární) vzdělávání. Ve většině zemí se základní vzdělávání kryje s „povinným vzděláváním“ (povinnou školní docházkou); v některých zemích je „základní vzdělávání“ částí delšího „povinného vzdělávání“ (Průcha, 2006a, s. 73).

Stupně škol odpovídající druhému stupni dnešní základní školy nesly v průběhu sledovaného období různá označení (viz tabulka 2; k vývoji základní školy viz také Jůva, 2005). Termín základní škola se v našem školství objevuje od roku 1960, kdy byla legislativně zakotvena základní devítiletá škola (viz dále).

Termín „základní“ vyjadřuje skutečnost, že tento druh školy je zaměřen na výchozí a podstatné vzdělávání, avšak vlastní pojem „základní vzdělávání“ není v dokumentech české vzdělávací politiky ani v pedagogické teorii přímo a jednoznačně definován, ačkoli s ním často operují (Průcha, 2009b, s. 76).

Základní vzdělávání na úrovni 2. stupně navazuje v současnosti na 1. stupeň a ukončuje etapu povinné školní docházky. Druhý stupeň základních škol dnes podle Mezinárodní normy pro klasifikaci vzdělávání ISCED 1997 (*International Standard Classification of Education*) (viz např. Průcha, 2006a, s. 247–250; Vlčková, 2005b, s. 127–131) spadá pod stupnici ISCED 2, tj. nižší sekundární vzdělávání nebo druhý stupeň základního vzdělávání (*Lower Secondary or Second Stage of Basic Education*). Tento stupeň je určen k dokončení základního vzdělávání. Podle Tupého (2009, s. 154) se u nás pojem nižší sekundární vzdělávání využívá málo, což vyplývá z organizace našeho vzdělávacího systému, kdy byl (v roce 1960) 2. stupeň propojen

s 1 stupněm a je chápán jako „vyšší stupeň základního vzdělávání“. Také Průcha (2006a, s. 50) upozorňuje, že mezinárodní norma ISCED 1997 naráží na ustálené české výrazy, jejichž nahrazení novými může terminologii rozkolísávat. Podle dalšího rozdělení (používaného v části sledovaného období) sleduje předkládaná práce školy, které můžeme označit jako školy I. cyklu. Na ně poté navazují školy II. cyklu (poskytující střední a vyšší vzdělání) (viz Kujal et al., 1967, s. 270).

Tabulka 2

Názvy škol odpovídající dnešní základní škole od roku 1918 do současnosti

			JUK* 14–15 let				Měšťanská škola 11–15 let
Vyšší obecná škola 11–14 let	Měšťanská škola 11–14 let	Vyšší obecná škola 11–14 let	Měšťanská škola 11–14 let	Vyšší obecná škola 10–14 let	Hlavní škola 10–14 let	Vyšší obecná škola 11–14 let	
Obecná škola 6–11 let		Obecná škola 6–11 let					
				Obecná škola 6–10 let		Obecná škola 6–11 let	
1869–1922		1922–1940		1940–1945		1945–1948	

Střední škola II. stupeň 11–15 let		Jedenáctiletá střední škola**	Základní devítiletá škola II. stupeň (11–15 let)		Základní škola II. stupeň (11–15 let)
Národní škola I. stupeň 6–11 let	Osmiletá střední škola 6–14 let	6–17 let	I. stupeň (6–11 let)	Základní škola I. stupeň 6–10 let	I. stupeň (6–11 let)
1948–1953	1953–1960		1961–1978	1978–1996	od r. 1996

Pozn. * JUK – jednoroční učební kurzy při školách měšťanských (nebyly povinné, absolvovala je pouze část žáků); ** U jedenáctileté střední školy sleduje práce vývoj dějepisu do 8. ročníku JSŠ včetně.

Zpracováno podle Kovářiček a Kovářičková (1989) – upraveno a doplněno.

2 Shrnutí stavu dosavadního řešení a poznání

V této kapitole se budeme zabývat konkrétními výzkumy, které jsou pro náš výzkum teoreticky nebo metodologicky inspirativní. Nejprve zaměříme pozornost na stav výzkumu historie vyučovacích předmětů v české (resp. československé) pedagogice (kap. 2.1). Dále budeme věnovat pozornost empirickým studiím k vývoji vyučovacího předmětu dějepis – a to jak v české (resp. československé) pedagogice (kap. 2.2), tak v zahraničí (kap. 2.3).

2.1 Stav výzkumu historie vyučovacích předmětů v české pedagogice

Na úvod se zaměříme na to, jaký je v současnosti stav výzkumu kurikula v české pedagogice. Maňák a Janík (2009a, s. 120) konstatují, že záběr kurikulárních výzkumů je bohatý, což částečně přičítají přílišnému rozsahu pojmu kurikulum. „Jeho mnohdimenzálnost se projevuje v několika rovinách a formách, promítá se do vzdělávacích standardů, školských dokumentů, do učebnic atd., takže postihnout, nebo dokonce zkoumat všechny jeho aspekty a projevy je neobyčejně obtížné“ (Maňák & Janík, 2009a, s. 120). Stav výzkumu kurikula analyzoval také Průcha (2006b, s. 114–115). Na tomto základě upozorňuje, že celkový stav není uspokojivý. „Ve srovnání s tím, jak závažnou roli plní kurikulum ve všech typech formální edukace, není výzkum tohoto fenoménu dostatečně rozvíjen“ (Průcha, 2006b, s. 115). Průcha se odvolává na výsledky vlastního výzkumného šetření (Průcha, 2005), kde zkoumal, kolik výzkumných studií uskutečněných v rozmezí let 2000–2004 se týkalo výzkumu kurikula. Těchto prací byla zjištěna pouze necelá 4% z celkového souboru. Průcha (2006b, s. 122) proto uvádí, že „současný výzkum kurikula u nás sice existuje, ale je (1) poměrně slabý a (2) velmi nevyrovnaný a některé důležité formy kurikula nejsou výzkumem pokryty vůbec.“¹⁵ Tyto závěry můžeme potvrdit také na základě nejnovějších analýz (srov. Janík, Najvar, & Jireček, 2013, s. 40–48).

¹⁵ Předkládaný výzkum analyzuje projektovou formu kurikula (viz výše), konkrétně učební plány, osnovy a dokumenty jim odpovídající. Připomeňme proto krátce některé výzkumy z této oblasti provedené v české resp. československé pedagogice. Korejs a Hřebejková (1956) provedli historickou srovnávací analýzu učebních plánů a osnov naší všeobecně vzdělávací školy v letech 1869–1954, která je zároveň významným příspěvkem k teorii těchto dokumentů. Analýzu systému výchovy a vzdělání na gymnáziích na základě zkoumání kurikulárních dokumentů provedly Králíková (1975), Králíková a Smoljaková (1975a, 1975b) a Králíková a Husáková (1975). Švec (1956) zachytil vývoj učebních plánů ruských a sovětských středních škol v letech 1860–1955. Vlčková (2005a) shrnula základní vývojové trendy a současné charakteristiky primárního a nižšího sekundárního vzdělávání v zemích Evropské unie.

Jako potřebné vidíme také krátké připomenutí stavu výzkumu historie vyučovacích předmětů v české resp. československé pedagogice. Přehled publikací a studií zabývajících se v českém prostředí vývojem jednotlivých vyučovacích předmětů jsme podali na jiném místě (Jireček, 2012c). Pokusili jsme se ověřit Potůčkovu (1998a) tezi konstatující, že „poměrně málo [...] bylo napsáno o vývoji vyučování jednotlivým předmětům. Informace z této oblasti získáváme většinou jen z prací zaměřených obecně na pedagogiku nebo z úvodů do oborových didaktik“ (Potůček, 1998a, s. 4). V odkazované přehledové studii jsme podali nástin celé řady prací zabývajících se vývojem jednotlivých vyučovacích předmětů.¹⁶ Na tomto místě jim nebudeme věnovat bližší pozornost. Připomeňme pouze, že jsme jako problém identifikovali jejich roztržičnost a izolovanost. Patrný je velký rozdíl v zastoupení těchto prací u jednotlivých vyučovacích předmětů. U některých předmětů bychom tak mohli potvrdit výše zmíněnou Potůčkovu tezi, u jiných předmětů můžeme konstatovat širší zastoupení prací zabývajících se danou problematikou (matematika, fyzika, český jazyk, dějepis). Často se ale jedná o práce staršího data vycházející z ideologicky ovlivněných paradigmat. Proto můžeme zdůraznit stálou potřebnost a aktuálnost prací zabývajících se historií vyučovacích předmětů, a to i u předmětů, u kterých jsme našli poměrně četné zastoupení prací na toto téma.

V další kapitole se pokusíme přiblížit konkrétní studie, které byly věnovány vývoji vyučovacího předmětu dějepis v české (resp. československé) pedagogice.

¹⁶ Pozornost byla v české (resp. československé) pedagogice věnována vývoji českého (československého) jazyka (Jelínek, 1972; Průcha, 1978; Pavlíček, 1988; Šmejkalová, 2003, 2004–2005, 2005a, 2005b, 2010), vyučování slohu (Harapat, 1903; Janáček, 1946–1947, 1956; Hubáček, 1980), matematiky (Mikulčák, 1968; Divišek et al., 1989; Potůček, 1998a, 1998b; Hejný, 2005; Kocourková, 2007; Vrábelová, 2008; Sklářová, 2009; Prokešová, 2009; Ottová, 2011), geometrie – deskriptivní i analytické (Lavička, 1878; Obenrauch, 1897; Kadeřávek, 1949; Plaček, 2006; Zrůstová, 2010), fyziky (Vašek, 1964; Seidlerová & Tichá, 1965; Fuka, Lepil, & Bednařík, 1981; Höfer, 1996, 1998a, 1998b; Lepil, 2007), chemie (Sotorník, 1968–1969; Hellberg, 1979; Škramovská, 1975; Banýr & Novotný, 1986; Čtrnáctová & Banýr, 1997; Schätz, 2002; Banýr, 2005), prvouky a přírodopisného vyučování (Bartušek, 1937; Černý, 1941; Nový et al., 1961; Podroužek, 2005), zeměpisu (Macháček, 1906; Mařan, 1955; Janka, 1970; Herber, 1984–1985a, 1984–1985b), tělesné výchovy (Pozděna, 1875; Řehořovský, 1902; Severa, 1929; Horák & Krčma, 1939; Ježek, 1956, 1958; Roubal, 1960; Krátký, 1963; Reitmayer, 1962, 1966, 1968, 1969a, 1969b, 1972a, 1972b, 1977; Berdychová, 1967; Kössl, 1986; Kössl, Štumbauer, & Waic, 1999; Kostková, 1969; Rychtecký, 2002; Vlček & Janík, 2010), výtvarné výchovy a kreslení (Čermák, 1939, 1940a, 1940b; Slavík, 2005), hudební výchovy (Duzbaba, 2005), rodinné výchovy a výchovy ke zdraví (Marádová, 2005), ručních prací (Mauer, 1913) nebo tzv. věcného učení (Korejs, 1955). Vývoj jednotlivých předmětů krátce shrnují také pedagogické slovníky (např. Čečetka, 1943a, 1943b; Pech, 1937; Kujal et al., 1965, 1967; Průcha et al., 2008).

2.2 Studie k vývoji vyučovacího předmětu dějepis v české resp. československé pedagogice

V této kapitole zaměříme pozornost na studie, které v naší pedagogice pojednávaly o vývoji vyučovacího předmětu dějepis. Přiblížíme práce, které jsou pro náš výzkum zajímavé teoreticky, metodologicky nebo obsahově. Následující přehled si neklade nárok na úplnost.

Čapek (1970) se ve své srovnávací analýze věnoval problémům a tendencím v dějepisném vzdělávání z hlediska smyslu, cílů a pojetí. Autor se nevěnoval této problematice pouze v našem státě – svoji pozornost zaměřil jak na státy kapitalistické (USA, Velká Británie a SRN), tak na státy socialistické (SSSR a ČSSR). U jednotlivých států byla provedena analýza tehdejšího stavu dějepisného vzdělávání. V případě zemí socialistických se analýza věnuje také historickému vývoji. Autor dochází ke shodám a rozdílům v podobě vyučovacího předmětu dějepis v jednotlivých státech. Tyto rozdíly vyplývají zejména z různého historického vývoje jednotlivých zemí a z jejich různého postavení v tehdejší světě. Ze srovnávacích analýz dějepisného vyučování načrtl Čapek základní trendy vývoje dějepisného vyučování ve světě. Pracoval při tom s publikovanou literaturou, učebními plány, osnovami, učebnicemi, zkušebními požadavky jednotlivých zemí, různými usneseními vlád, úředními věstníky, nařízenými a pokyny, nepublikovaným materiálem úřední povahy uloženým v archívech školských úřadů a institucí. U některých zemí vycházel také z vlastního pozorování dějepisného vyučování.

S pomocí systémového (strukturálního, systémově-strukturálního) přístupu byl proveden výzkum systému výchovy a vzdělání na všeobecně vzdělávacích školách v ČSSR (Kujal, 1972). Sledován byl systém plánovaných cílů, učiva, podmínek, prostředků a vztahů mezi nimi. Součástí výzkumu bylo také zkoumání dějepisu na všeobecně vzdělávacích školách I. a II. cyklu (tj. základní a střední školy) s přihlédnutím k ostatním typům škol i mimoškolnímu vzdělání (Potměšil, 1972). V rámci analýzy dějepisu byla provedena také historicko-srovnávací analýza vývoje dějepisného vzdělání, a to zvláště po roce 1945. Historicko-srovnávací analýza byla provedena na základě zkoumání osnov dějepisu. Dále byla součástí tohoto výzkumu analýza platných osnov a učebnic a srovnání školního dějepisného vzdělání ve vybraných státech na základě analýzy osnov.

Také v další práci shrnul Potměšil (1975) vývoj výuky dějepisu v našich zemích. Nastínil, na jakých typech škol byl dějepis vyučován a analyzoval rozdíly ve výuce dějepisu na těchto typech škol. Autor krátce shrnul vývoj postavení, pojetí, cílů, obsahu, časových dotací, metod, prostředků výuky a učebnic dějepisu. Vycházel při tom z analýzy učebních plánů a osnov. Potměšil také naznačil perspektivy dalšího vývoje tohoto předmětu u nás. Srovnal také stav školního dějepisného vzdělávání a výchovy v kapitalistických a socialistických státech v tehdejší době.

Stručný průřez dějepisné výuky mezi léty 1945–1975 z hlediska změn, kterými prošly učební plány, učební osnovy a učebnice, podal Julínek (1977). Zajímal se především o školy odpovídající 6.–9. ročníku tehdejší základní devítileté školy. Při analýze se kromě zmíněných materiálů opíral o studium základních stranických dokumentů, o informace příslušných ročníků *Věstníků ministerstva školství* a metodických příruček.

Vývoji osnov a učebnic dějepisu v letech 1945–1955 se věnovali Pravdová a Machač (1955). Autoři zaměřili pozornost také na vývoj a význam *Výzkumného ústavu pedagogického* pro tvorbu těchto dokumentů. Kromě vývoje dějepisu sledovali také vývoj kurikulárních dokumentů předmětu ústava ČSR a SSSR a předmětů jí odpovídajících (občanská výchova a další).

Historii vyučování dějepisu v našich zemích věnoval pozornost také Říha (1978–1979), který se pokusil o krátké shrnutí základních fakt a údajů o vývoji předmětu od jeho počátků v 17. století až do období první republiky. Pozornost věnoval zavádění předmětu na naše školy, jeho postavení, cílům a úkolům, časovým dotacím, obsahu (např. zařazení učiva do ročníků), důležitým dokumentům, vyučujícím předmětu a požadavkům na ně kladeným.

Kovaříková (1979–1980a) věnovala pozornost vývoji dějepisného vyučování na našich školách od poloviny 19. století do roku 1918. Vývoj dějepisu popsala na pozadí vývoje našich škol (základní a střední školství) a jejich základních dokumentů. Připomenula teorie, které měly vliv na podobu dějepisného vyučování na našich školách. Pozornost věnovala vývoji osnov dějepisu, zvláštní důraz kladla na vývoj učebnic, čítanek, metodických studií dějepisu a osobnosti jejich autorů. Pozornost zaměřila také na vývoj postavení, časové dotace, cílů a obsahu dějepisu (např. rozdělení obsahu do jednotlivých ročníků výuky). V duchu doby zdůraznila přínos „průkopníků“ – „učitelů-socialistů“ pro vyučování dějepisu. V další studii se Kovaříková (1979–1980b) věnovala problematice vyučování dějepisu na našich školách (základní a střední školství) v období první republiky a v období nacistické okupace. Opět popsala koncepce, které měly vliv na vyučování dějepisu, základní normy, které v tomto období měnily podobu našeho školství, podobu učebnic a dalších vyučovacích pomůcek dějepisu. Analyzovala také vývoj osnov dějepisu (postavení, časové dotace, cíle a obsah předmětu). Připomenula také činnost pokusných reformních škol v období první republiky, jejich metody a významné osobnosti s nimi spojené. Věnovala se také některým dalším významným osobnostem zejména levicového smýšlení spojených s výukou dějepisu.

Vývoj výuky dějepisu na našich školách v letech 1918–1989 načrtla stručně Jezberová (1995). Autorka popsala některé názory na výuku dějepisu (např. na pokusných školách v období první republiky) a významné osobnosti tohoto oboru. Přiblížila také některé návrhy reforem školského systému a dějepisu.

Stojka (1977–1978) se věnoval vývoji vyučování dějepisu na Slovensku v letech 1948–1978. Pozornost soustředil zejména na specifické problémy vyučování dějepisu

na slovenských školách související většinou s obsahem slovenských dějin, a to proto, že v jiných, zejména teoreticko-metodologických otázkách, byla situace v českých zemích a na Slovensku stejná či podobná. Stojka upozorňoval např. na problém chybějící slovenské historiografie, o kterou by mohla být opřena tvorba kurikulárních dokumentů dějepisu na Slovensku, a to zejména na počátku sledovaného období.

Bimková (2007) se zabývala proměnami ve výuce dějepisu v Československu mezi lety 1948–1956. Práce vychází zejména ze studia odborných periodik, učebních osnov, metodických statí a učebnic dějepisu. Autorka se zaměřuje na české prostředí, v potaz nebere slovenská a sovětská periodika. Vychází pouze z návrhů pocházejících od českých odborníků, překlady sovětských článků použila pouze pro doplnění. Autorka zkoumala proměny, kterými výuka dějepisu procházela jak pod tlakem vnějších politických okolností, tak „dobrovolně“ vnitřní reformou školství a pedagogickými inovacemi. Hlavní těžiště práce spočívá v popsání inovačních metod výuky, které byly navrhovány a prezentovány v odborných časopisech. Zvláštní kapitola je věnována dobovým kritikám na adresu tehdy platných učebnic. Autorka na jednu stranu konstatuje ideologické zneužití vyučovacího předmětu dějepisu, na straně druhé upozorňuje, že ve sledovaném období probíhala také řada diskuzí o metodách a formách výuky dějepisu. Hranicí, přes kterou tyto debaty nemohly jít, byla přímá a otevřená kritika strany a vlády.

Ve své další práci analyzovala Bimková (2011) problematiku pedagogických časopisů (*Společenské nauky ve škole, Společenské vědy ve škole, Dějepis ve škole, Dějepis a zeměpis ve škole, Učitelské noviny*) jako praktické metodické pomoci učitele dějepisu v letech 1948–1970. Sledovala přitom zejména metodické inovace, které časopisy přinášely. Sledováno bylo projektové kurikulum, dále to, co bylo ve výuce dějepisu kritizováno a jaká byla navrhována zlepšující opatření. Také v této práci konstatuje autorka na jedné straně ideologické zneužití vyučovacího předmětu dějepisu, na straně druhé podobnost řady metod výuky a problémů, které byly řešeny ve sledovaném období s tím, jak je dějepisu vyučován dnes. Práce shrnuje také vývoj našeho školství včetně vzdělávání učitelů ve sledovaném období.

Další práce se zabývají vývojem vyučování dějepisu na českých základních a středních všeobecně vzdělávacích školách v letech 1945–1974 (Řimňáčová, 1985–1986), dějinami výuky dějepisu na jedenáctileté střední škole v letech 1953–1959 (Kňapová, 1989–1990) a dějinami výuky dějepisu v ČSSR na osmileté střední škole v letech 1953–1959 (Jáková, 1989–1990).

Němec (2010) se věnoval vývoji vyučování dějepisu v meziválečném Československu na středních školách. Vycházel zejména z analýzy učebních osnov a učebnic. Vývoj osnov dějepisu po roce 1948 shrnul Čapek (1976). Vývoj dějepisu přibližují také některé publikace zabývající se didaktikou dějepisu (Růžicková, 1982; Janovský et al., 1984; Julínek et al., 2004; Labischová & Gracová, 2008).

V současné době je zvýšená pozornost věnována především srovnávacím analýzám kurikulárních dokumentů jednotlivých států. Připomeňme proto také některé současné práce zabývající se komparací kurikulárních dokumentů dějepisu s dokumenty zahraničními. Hudecová (2005a, 2005b, 2006) zaměřila svoji analýzu patřící do této kategorie na dějepisné vzdělávací programy ve vybraných státech Evropy. Autorka připomíná důvody vedoucí k realizaci kurikulárních reforem v jednotlivých zemích, tendence, které se v nových dokumentech prosazují, a charakter sledovaných dokumentů (rozsah, obsah, autorské kolektivy, rámcovost dokumentů). Analýza sleduje postavení dějepisu v kurikulu jednotlivých států, časové dotace, cíle a obsah předmětu (světové, národní, regionální dějiny; dějiny menšin, případně poměr zemských a celostátních dějin; politické, hospodářské, sociální dějiny apod.; uspořádání učiva; zastoupení metod a forem historické práce v obsahu předmětu). Studie jsou završeny komparací zahraničních kurikul s českými rámcovými vzdělávacími programy pro základní školu a gymnázium.

Čermáková (2005) srovnala zastoupení společenských věd v obsahu vzdělávání v učebních plánech zemí Evropské unie. Jako společenské vědy byly brány humanitní vědy (dějepis, zeměpis, předměty zabývající se společností a politikou, občanská výchova, výchova ke zdraví), náboženství a etika. Míru zastoupení společenských věd přibližuje autorka pomocí grafu znázorňujícího procentní podíl časové dotace pro jednotlivé předměty ve vztahu k počtu hodin po dobu povinného vzdělávání. Autorka upozorňuje, že v některých zemích není minimální počet hodin sledovaných předmětů vůbec určen. Většinou se zastoupení humanitních věd pohybuje okolo 10 % (v ČR je to o něco více).

Poté, co jsme přiblížili některé studie zabývající se vývojem vyučovacího předmětu dějepis v české (resp. československé) pedagogice, pokusíme se v následující kapitole nastínit některé analýzy vývoje tohoto vyučovacího předmětu v zahraničí.

2.3 Studie k vývoji vyučovacího předmětu dějepis v zahraničí

V zahraničí byla napsána celá řada publikací a studií zabývajících se historií vyučovacích předmětů. Kromě jednotlivých studií jsou pro nás inspirací také shrnující práce zabývající se touto problematikou. Gundem (1999) shrnul dosavadní stav výzkumů zabývajících se historií vyučovacích předmětů ve skandinávských zemích. Goodson (1999) se stejné problematice věnoval v anglicky mluvících zemích (k oběma studiím viz kap. 1.2). Také v další práci připomíná Goodson (1985) široké spektrum prací k historii vyučovacích předmětů od různých autorů, z čehož vyvozuje rostoucí zájem o problematiku historie kurikula. V další části se zaměříme na některé konkrétní zahraniční práce zabývající se vývojem vyučovacího předmětu dějepis.

Baumgärtner (2004) přiblížil tendence ve vývoji učebních osnov dějepisu ve vyšším školství v Bavorsku ve 20. století. Jednotlivé osnovy analyzoval podle jednoduchého rastru, který nabízí kvantitativní pohled na problematiku. Rastr sleduje zařazení sledovaného vyučovacího předmětu do jednotlivých ročníků, časové dotace dějepisu v těchto ročnících, celkové časové dotace v jednotlivých ročnících, podíl hodin dějepisu na celkové časové dotaci v %, podíl časové dotace dějepisu v ročníku na celkové časové dotaci dějepisu v %, obsahy jednotlivých ročníků (zařazení jednotlivých období do ročníků) a podíl jednotlivých období ve výuce dějepisu v %. Baumgärtner konstatuje, že při prvním pohledu na vývoj učebních osnov je patrná podobnost cílů a rozdělení učiva. Při bližším pohledu, nezávisle na použitém metodickém postupu, ale tato podobnost ustupuje. Jelikož si je vědom hranic tohoto kvantitativního postupu, použil také kvalitativní analýzu učebních osnov. V širším pohledu se snažil zachytit také realizaci učebních osnov. Na tomto základě formuloval teze k vývoji učebních osnov dějepisu na vyšších školách v Bavorsku ve 20. století. Baumgärtner konstatuje, že takto pojatá analýza ukazuje na ztrátu významu historického učiva na vyšších školách v Bavorsku či na přesun těžiště od starověku k novější historii a současným dějinám. Upozorňuje také na určitou dehistorizaci (v něm. orig. *Enthistorisierung*) dějepisného vyučování, kterou vidí v politizaci – v zavádění cílů občanské výchovy do dějepisného vyučování, zejména do učiva z nejnovějších dějin.

Schwarz (2008) se zabýval vývojem kurikulárních dokumentů dějepisu v SRN na základních školách (v něm. orig. Volksschulen) po roce 1945. Sledoval např. vývoj obsahu, cílů a metod tohoto vyučovacího předmětu (sledovaný vyučovací předmět procházel v tomto období specifickým vývojem – Německo poraženo, okupováno, rozděleno). Pozornost věnoval také nově nastolenému školskému systému a s tím spojenému vlivu vývojově psychologických aspektů na výuku dějepisu (posun v zařazení předmětu do ročníků). Autor nastínil vlivy, které se podílely na podobě nových kurikulárních dokumentů dějepisu, popsal podobu těchto poválečných dokumentů (stručnost, heslovitost, nedostatečné poznámky ke vzdělávacím cílům, chybějící didaktická reflexe apod.). Upozornil také na některá nebezpečí takového výzkumu – jako nutnost vidí popsání vývojových souvislostí sledovaných dokumentů, tj. nastínění pozadí historického vývoje (snaha zachytit kontinuitu a zlomy ve vývoji sledovaných dokumentů). Schwarz poukazuje také na některé další problémy spojené s analýzou kurikulárních dokumentů (potřeba reflektovat cílové skupiny těchto dokumentů apod.).

Wongová (1992) analyzovala vývoj sociálních věd (včetně dějepisu) v kurikulu řady států (zvoleny regiony z celého světa). Autorka zkoumala vývoj a organizaci kurikula těchto předmětů pomocí analýzy oficiálních národních kurikul od začátku 20. století. Analýza ukazuje, jaký byl na tento předmět (předměty) kladen důraz, a to napříč zeměmi a regiony. Z dalších zahraničních prací věnujících se vývoji dějepisu upozorněme např. na práci Centkowského (1990). Některé zahraniční práce zabývající

se vývojem ostatních vyučovacích předmětů jsme představili na jiném místě (viz Jireček, 2010a, 2011a).¹⁷ Proto jim zde nebudeme věnovat bližší pozornost.

Máme-li shrnout dosavadní stav poznání v oblasti výzkumu historie vyučovacích předmětů, můžeme říci, že „kurikulární historie je mladá větev systematicko-historické pedagogiky jako předmět výzkumu a jako akademická disciplína“ (Gundem, 1999, s. 93). Přesto vzniká řada teoreticky a metodologicky inspirativních studií z této oblasti využitelných také pro předkládaný výzkum.

¹⁷ Goodson (1983) se zaměřil na vývoj výuky zeměpisu, biologie a environmentální výchovy. Nieswandtová (1999) se zabývala problematikou výzkumu vývoje matematiky, biologie, chemie a fyziky na vyšších stupních škol v Německu s důrazem na období po roce 1945. Deng (2009) analyzoval vývoj vyučovacích předmětů „liberal studies“ v Hongkongu. Kamens a Benavot (1992) zkoumali, jak se matematika a přírodní vědy staly součástí oficiálního kurikula po celém světě. Kamens a Cha (1992) se zabývali utvářením výtvarné a tělesné výchovy v masovém vzdělávání jednotlivých států. Pozornost věnovali počátkům těchto předmětů v 19. století a jejich rozšiřování ve 20. století. Frey (1969) upozorňuje na analýzy kurikulárních dokumentů jednotlivých švýcarských kantonů. Künzli a Hopmann (1998) se ve své souhrnné práci věnují problematice učebních plánů a osnov (vznik těchto dokumentů, stav jejich výzkumu apod.). Sweeting (2001) přibližuje srovnávací výzkumy primárních a sekundárních pramenů vzdělávání v Hongkongu. Zdůrazňuje přitom historickou perspektivu srovnávacích výzkumů. Goodson a Marsh (1996) podávají ve své práci souhrn textů zabývajících se historií vybraných vyučovacích předmětů – přírodních věd, matematiky a angličtiny v Anglii, Austrálii a Severní Americe. Pomocí tohoto přehledu chtěli autoři iniciovat vznik nových studií z oblasti kurikulární historie, a to i v dalších předmětech a v dalších zemích.

3 Metodologická východiska práce

V této kapitole představíme metodologická východiska práce. Nejprve se budeme teoreticky věnovat metodě výzkumu – historicko-srovnávací analýze (kap. 3.1), v další části se zaměříme na konkrétní metodologii našeho výzkumu – nejprve přiblížíme metodologické ukotvení výzkumu (kap. 3.2), uvedeme cíle a etapy předkládané analýzy (kap. 3.3) a představíme systém kategorií pro analýzu sledovaného vyučovacího předmětu (kap. 3.4).

3.1 Metoda výzkumu – historicko-srovnávací analýza

Konstatovali jsme, že historicko-srovnávacím analýzám je ve srovnání se synchronními komparacemi věnována v pedagogice menší pozornost. Tato metoda je také mnohem méně teoreticky a metodologicky rozpracována. Přitom historicko-srovnávací analýza bývá uváděna jako metoda, bez které se neobejde žádná pedagogická disciplína. „Využití této metody ale nebývá v současné pedagogice časté ani soustavné. V mnoha současných pedagogických pracích nacházíme historickosrovnávací hlediska jen sporadicky, často se omezují jen na vývoj úzce národní, anebo zcela chybějí“ (Maňák et al., 1994, s. 66). Přitom každá otázka, kterou v pedagogice zkoumáme, má svůj vývoj. „Historicko-srovnávací analýza tak nepředstavuje klíčovou metodu jen pro historickou pedagogiku, ale je výchozím krokem při řešení každého pedagogického problému“ (Jůva, 2009, s. 675). Historicko-srovnávací analýza je proto označována jako metoda, která společně s empirickým výzkumem edukační reality tvoří dva základní zdroje tvorby pedagogického vědění (Maňák, Švec, & Švec, 2005, s. 42). Je proto třeba překonat představu, že historickosrovnávací bádání je jen záležitostí specialistů pro dějiny pedagogiky a pro srovnávací pedagogiku (Maňák et al., 1994, s. 68).

Historicko-srovnávací analýza bývá uváděna jako specifický typ kvalitativního výzkumu. V rámci této metody lze ale využít také některých kvantitativních výzkumných metod (Gall et al., 2003, s. 514). Analýzou v obecné rovině rozumíme „rozbor určité struktury, jehož podstatou je rozčlenění sledovaného celku na složky jednodušší. Jde o převod určitého jevu na jeho základní prvky, pomocí nichž můžeme tento jev blíže poznat a následně ho objasňovat a vysvětlovat“ (Julínek et al., 2004, s. 135). Opakem analýzy je syntéza.

Podle Čapka et al. (1985) historicko-srovnávací metoda syntetizuje prvky zjištěné konkrétní analýzou a určuje jejich vzájemné souvislosti. „Historicko-srovnávací metoda dochází ke zjištění shod a rozdílů, na jejichž základě určuje analogické souvislosti a vztahy, a to vnější nebo vnitřní, podstatné či nepodstatné atd.“ (Čapek et al., 1985,

s. 83). Historicko-srovnávací analýza sleduje a srovnává ve vývoji. Tato metoda tedy spojuje dva základní prvky – historický výzkum a komparativní analýzu (viz výše).

Sweeting (2001, s. 226) konstatuje, že při srovnání musí být klíčovou otázkou: „Co je smyslem srovnávání?“ Teprve je-li tato otázka uspokojivě zodpovězena, můžeme přistoupit k otázce: „Co je vhodnou jednotkou srovnávání?“ Podstatou srovnávací metody je porovnávání – logický nástroj, který užíváme při induktivním myšlení (srov. Váňová, 1998). Váňová (1998) s odvoláním na Hilkeru (1962) upozorňuje na dvojitý aspekt komparace:

jako popis „spojuje komparace činnost pozorovací, analytickou a koordinační“, z funkcionálního hlediska je pak „činností vztahového uvažování“. U prvního aspektu jde o zachycení individuálního, u druhého „o nalezení obecných struktur, typů nebo zákonitostí“, které jsou v těchto „individuálnostech“ (s. 58)

Srovnávání vychází z toho, že se mezi dvěma nebo více jevy vytváří vztah založený na shodě, podobnosti nebo rozdílnosti (blíže Váňová, 1998, s. 58–59). To je umožněno tím, že věda není souborem nahodilých a chaotických údajů, ale je to ucelený systém poznatků (Bartoš, 1982, s. 14). Při srovnávání dochází k určování, klasifikaci, hierarchizaci, případně typologizaci. Komparace nám umožňuje např. určit shodné a rozdílné znaky objektů zkoumání. Podle Bartoše (1982, s. 15) nám toto zjištění stejných a odlišných rysů a vztahů umožní roztřídit zkoumaný materiál, ale málo nám toho objasní a vysvětlí. Proto by srovnávání mělo směřovat k zjištění toho, co je obecné, aby mohlo být určeno i zvláštní a jedinečné, případně typické. Zachyceny by měly být také základní vývojové tendence. Odtud vede cesta k hledání příčinnosti, zákonitosti a nových poznatků vůbec (viz Bartoš, 1982). Podle Matulčíka (2009, s. 243) je pouze takové srovnání možné označovat jako skutečně vědecké.

Srovnávání je možné jen za určitých podmínek a předpokladů. Komparativní metodu použijeme pouze tam, kde jsou sledované skutečnosti podle nějakého měřítka srovnatelné (srov. Bartoš, 1982, s. 15). Důležité je stanovit znaky a vlastnosti, které budou srovnávány (viz Skalková, 1983, s. 131). Problémem každého srovnávání je otázka stanovení kritérií, tj. hledisek, která pro srovnávací výzkum zvolíme (výběr dat, pojmů, kategorií apod.). Samotné srovnání vychází z tzv. juxtapozice (tj. položení vedle sebe) dvou nebo více faktů (Jůva, 2009, s. 675). Srovnání probíhá na různých úrovních, např. v rámci jednoho edukačního systému či mezi různými systémy. Ke komparaci může být přistoupeno také z různého metodologického pohledu.

Positivistický přístup ke komparaci vysvětluje fakta, vztahy a trendy nejčastěji na základě kvantifikačního přístupu a za využití statistických metod. Hermeneutické pojetí komparace vychází z porozumění člověku, jeho jedinečnosti a neopakovatelnosti lidského duševna a lidské kultury. Pochopení minulých událostí je možné na základě bezprostředního prožitku a usiluje o interpretaci a pochopení edukační reality a pedagogických idejí. (Jůva, 2009, s. 675)

Hroch et al. (1985, s. 238) upozorňují, že komparativní metodologie zahrnuje řadu technik, jejichž využití vyplývá z charakteru srovnávaných objektů a z cílů komparace. Základ komparativní metody vždy tvoří srovnávání (komparace) a analogie.

Zvláštním druhem srovnávací metody je právě analogie, tj. „pravděpodobný úsudek o shodě dvou skutečností v určitém znaku či směru, který je ovšem založen na podobnostech dalších, známých znaků“ (Bartoš, 1982, s. 16). Tato metoda bývá používána k vyplnění mezer, které nám přináší neúplnost pramenů. Analogie je metodou pomocnou (vždy jde jen o přibližnost a podobnost). Analogie bývá někdy ztotožňována s historicko-srovnávací analýzou jako metodou (srov. Hroch et al., 1983, s. 238; Vaculík & Čapka, 2007, s. 78–79) či srovnávací metodou (Čapek, 1976, s. 38). V oblasti metodologie nalézáme také další pojmovou nejednotnost. Hroch et al. (1985, s. 234–238) tak dokonce ztotožňují komparativní metodu s historicko-srovnávací analýzou.

Jůva (2009, s. 674–675) uvádí tyto etapy historicko-srovnávací analýzy: (1) výběr pedagogických faktů, jejich analýza, exaktní deskripce a uspořádání z historického a logického hlediska tak, aby vytvořily východisko pro další badatelskou činnost; (2) vztahová analýza, která odhaluje závislosti mezi zkoumanými pedagogickými fakty a jejich vztahy k širším sociálním podmínkám, za kterých nastávají (tzn. začlenění do kulturního, politického, sociálního a ekonomického kontextu) – v této etapě je provedena samotná komparace; (3) kritické zhodnocení výsledků předešlé analýzy a komparace (cílem je vymezit priority, vztahy, závislosti a vlivy, jež zkoumané pedagogické problémy utvářely a které se projevovaly v dalším vývoji). Podle Jůvy (2009, s. 675) tak historicko-srovnávací analýza postupně odkrývá vývoj zkoumaného problému. Základní postup metody nastiňují také Hroch et al. (1983; 1985, s. 235–238): (1) definování objektu komparace; (2) určení cílů (např. určení shod a rozdílů mezi objekty komparace; vysvětlení příčinných vztahů mezi jevy); (3) stanovení kritéria a hlediska, podle nichž je možné objekty komparace analyzovat; (4) vyjasnění vztahů komparativního postupu k časové ose, chronologii (diachronně nebo synchronně – viz kap. 1.3). Gall et al. (2003, s. 518) uvádějí tyto kroky historicko-výzkumných studií: (1) definování problému nebo otázky zkoumání; (2) hledání pramenů historických dat; (3) shrnutí a zhodnocení historických zdrojů; (4) syntéza historických dat do tematických zákonitostí a smysluplné chronologie – tj. informování o relevantních datech v interpretativním rámci.

Přestože jsme výše konstatovali, že se srovnávací pedagogika zaměřuje převážně na srovnávání vzdělávacích systémů jednotlivých států, jsou některé teorie a postupy srovnávací pedagogiky metodologicky zajímavé také pro náš výzkum. Hilker (1962) rozlišuje čtyři stupně či kroky srovnávacích analýz (cit. podle Walterové, 2006b, s. 97–98; Váňové, 1998, s. 64–65): (1) popis (založen na shromáždění materiálu, cílem je uvědomit si jevy, které budou srovnávány); (2) interpretace (analýza popsáných fenoménů a zjištění jejich vzájemných vztahů, okolností a specifík); (3) juxtapozice (postavení jednotlivých charakteristik vedle sebe – vyniknou shody, podobnosti a rozdíly); (4) srovnávání (srovnávané fenomény vztáhneme k nadřazenému pojmu nebo hodnotě – hodnocení provedené na základě vzájemných konfrontací).

Poté, co jsme obecně posali metodu výzkumu, budeme se v dalších kapitolách věnovat konkrétní metodologii našeho výzkumu, kde se snažíme tyto obecné teorie zohlednit

v námi navržené metodologii. Nejprve přiblížíme další metodologická východiska práce (ukotvení analýzy vývoje vyučovacího předmětu dějepis do širšího kontextu zkoumání proměn našeho školství, metody využití v rámci analýzy, rozdělení práce do jednotlivých časových období).

3.2 Metodologické ukotvení výzkumu

Práce má ambici přinést ucelený pohled na sledovanou problematiku v kontextu širších souvislostí proměn našeho školství (snaha o komplexní pohled). Vývojem totiž neprocházeli pouze vyučovací předmět dějepis, ale také celá školská soustava, jejíž změny se zpětně promítaly do podoby sledovaného vyučovacího předmětu. Proto je naším cílem stručně popsat vývoj organizační stránky výchovně vzdělávacího systému, tj. školské soustavy a sledovaného typu a stupně škol. Proměny dějepisu jako vyučovacího předmětu tak popisujeme a analyzujeme v širších souvislostech vývoje československého a českého školství. To považujeme za nezbytný předpoklad pro analýzu vývoje sledovaného vyučovacího předmětu.

Data, která analyzujeme, jsou ve formě textu. Jedná se o dokumenty představující nestrukturovaný materiál. Tento materiál podrobujeme analýze a následně se jej pokoušíme interpretovat. V rámci historicko-srovnávací analýzy používáme řadu metod využívaných ve srovnávací pedagogice (k jednotlivým metodám blíže Jůva & Liškař, 1982, s. 15–17; Matulčík, 2009, s. 250–254):

- Metoda popisná (výchozí metoda srovnávací pedagogiky) – využita pro systematický popis školského systému, sledovaného typu škol a zejména pro popis vývoje vyučovacího předmětu dějepis ve sledovaném období. Soubor takto shromážděných dat je předpokladem pro další analýzu sledovaných jevů, jejich komparaci a vyvození základních tendencí ve vývoji sledovaného vyučovacího předmětu. Popisná metoda nám poskytne zejména kvalitativní data.
- Metoda statistická – využita v kvantitativní části analýzy (viz dále).
- Metoda historická – umožňuje nám analyzovat sledované jevy v historickém kontextu (viz Matulčík, 2009, s. 251).
- Metoda srovnávací – umožňuje nám systematickou komparaci sledovaných jevů s cílem stanovit shody a rozdíly mezi nimi. Při srovnávání jsou využita jak kvalitativní, tak kvantitativní data.

Sledované časové období rozdělujeme do jedenácti úseků (srov. tabulka 3). Mezníky zde tvoří důležité události našich dějin a vydání důležitých kurikulárních dokumentů měnících zásadním způsobem podobu našeho školství. Jsme si přitom vědomi toho,

že by bylo možné vymezit také některé další etapy¹⁸ či naopak některé etapy spojit. Zvolená periodizace byla zvolena tak, aby umožnila zachytit hlavní změny a zlomy ve vývoji sledovaného vyučovacího předmětu.

Tabulka 3

Rozdělení sledovaného časového období do jednotlivých period

Období	Počátek období
1918–1930/32	vznik Československa
1930/32–1939	vydání nových osnov pro obecné (1930, 1933) a měšťanské školy (1932)
1939–1945	vznik Protektorátu Čechy a Morava
1945–1948	konec 2. světové války a osvobození
1948–1953	zákon č. 95/1948 Sb., ze dne 21. 4. 1948 o jednotné škole
1953–1960	zákon č. 31/1953 Sb., ze dne 24. 4. 1953 o školské soustavě a vzdělávání učitelů
1960–1978	zákon č. 186/1960 Sb., ze dne 15. 12. 1960 o soustavě výchovy a vzdělání
1978–1989	zákon č. 63/1978 z 21. 6. 1978 o opatřeních v soustavě základních a středních škol
1989–1995	pád komunismu
1995–2007	platnost <i>Standardu základního vzdělávání</i> a z něj vycházejících vzdělávacích programů
2007–2013	platnost <i>Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání</i>

Poté, co jsme nastínili metodu práce a pokusili se o další metodologické ukotvení výzkumu, se v další kapitole zaměříme na definování cílů a etap analýzy.

3.3 Cíle a etapy analýzy

Cílem výzkumu je na základě systematického srovnávání základních kurikulárních dokumentů identifikovat, popsat a analyzovat základní trendy a vývojové tendence dějepisu jako vyučovacího předmětu v našem základním školství od roku 1918 do roku 2013. Nejprve podáme chronologický nástin vývoje kurikulárních dokumentů dějepisu na základě rozdělení sledovaného období do jednotlivých časových úseků. Analyzovaná data mají být v této etapě uspořádána tak, aby vytvořila pevné východisko pro další fázi. Následně analyzujeme problematiku na základě stanoveného systému kategorií. Provádíme chronologické srovnání (komparaci) s cílem dosáhnout základního zobecnění hlavních společných znaků a nastínění rozdílných znaků ve vývoji vyučovacího předmětu dějepis. Pokoušíme se o postihnutí základních vývojových tendencí ve vývoji sledovaného vyučovacího předmětu. Sledujeme zejména:

¹⁸ Nabízí se např. vyčlenění období tzv. druhé republiky (od „Mnichova“ do vyhlášení protektorátu v březnu roku 1939) nebo vytvoření nového mezníku v roce 1968. Tato období nebyla vyčleněna, protože v tomto čase nebyly vydány učební osnovy dějepisu nebo dokumenty jim odpovídající – tedy úroveň dokumentů, kterou v této práci sledujeme.

- 1) Vývoj postavení dějepisu ve sledovaném období:
 - Samostatnost předmětu.
 - Vývoj časové dotace předmětu – zařazení dějepisu do jednotlivých ročníků, týdenní počet hodin určený dějepisu v jednotlivých ročnících, možnost zařazování disponibilních hodin navíc.¹⁹
 - Interdisciplinární vazby předmětu – naznačení koordinace mezi jednotlivými předměty (tzv. mezipředmětová či interdisciplinární koordinace). Sledováno je naznačení vazeb poznatkových, hodnotových i metodologických (srov. Julínek et al., 2004, s. 78–80). Dále sledujeme, přináší-li sledované kurikulární dokumenty pokyny ke spolupráci učitelů dějepisu s učiteli ostatních vyučovacích předmětů.
- 2) Vývoj cílů vyučovacímho předmětu dějepis ve sledovaném období – původně bylo naším záměrem provést analýzu vývoje cílů dějepisu na základě taxonomie cílových struktur uváděné V. Čapkem (srov. Čapek, 1974, 1976, 1994; Julínek et al., 2004, s. 83–85). Jako více vypovídající se ale v průběhu výzkumu ukázalo provést pouhou deskripci vývoje cílů dějepisu.
- 3) Vývoj obsahu vyučovacímho předmětu dějepis ve sledovaném období – nejprve provádíme deskripci vývoje obsahu dějepisu v rámci popisu vývoje kurikulárních dokumentů předmětu. V další fázi analyzujeme vývoj obsahu dějepisu na základě stanoveného systému kategorií (viz dále).

Získané závěry jsou porovnávány a doplňovány na základě zkoumání dobových odborných časopisů (jejich výčet jsme provedli v úvodu práce) a další sekundární literatury. V rámci analýzy jsme použili jak kvalitativní interpretativní (nenumernické, textové), tak kvantitativní postupy. Předkládaný výzkum tedy můžeme zařadit mezi smíšené výzkumy. Vycházíme přitom z několika tezí. Jednak z teze konstatující, že „je rozumné sbírat a analyzovat data pomocí několika metod takovým způsobem, že vzniklá směs nebo kombinace dat a výsledků využívá síly a komplementarity jednotlivých přístupů“ (Hendl, 2005, s. 61). Dále vycházíme z teze uvádějící, že je výhodné, můžeme-li alespoň některý z „rozměrů“ volit ve sféře kvantifikovatelné, není však správné omezovat komparaci pouze na kvantitativní stránku vývoje (viz Hroch et al., 1985, s. 236).

Upozorníme také na některé problémy komplikující naši analýzu – jde zejména o rozdílný rozsah komparovaných kurikulárních dokumentů.²⁰ Dalším problémem je jejich odlišné zpracování a pojmosloví. Jsme si také vědomi nebezpečí, že objektivní

¹⁹ Zachycení tohoto problému se jeví jako důležité z toho důvodu, že existuje vztah mezi množstvím času, během něhož se jedinec vzdělává, a tím, co si ze vzdělávání odnáší (viz Průcha, 2006a, s. 80). Počet hodin určený pro předmět se proto jeví jako významně limitující faktor.

²⁰ Baumgärtner (2004, s. 189) s odvoláním na Kusse (1997) přičítá tento nepoměr, který sledoval v Bavorsku, vývoji od předkurikulárních (v něm. orig. *vorcurriculare*) přes kurikulární k postkurikulárním (v něm. orig. *postcurriculare*) učebním plánům a osnovám.

historická realita může být deformována subjektivismem výzkumníka, který je vždy historicky determinovaný a nemůže být objektivní absolutně (blíže Skladaný, 2009, s. 238). Pomocí stanovení systému kategorií (viz dále) se pokusíme subjektivní prvky v uvažování výzkumníka minimalizovat. Přesto existuje nebezpečí, že sledované problémy budou nahlíženy „brýlemi dnešní doby“. Jako obtížné se jeví zejména srovnávání kurikulárních dokumentů platných po roce 1989, kde je patrný chybějící časový odstup. Jako problematické také může být viděno to, že autor procházel sledovaným typem školy právě v tomto období. Hrozí zde tak jisté nebezpečí, že sledovaná problematika bude narušena autorovou zkušeností.

Ve snaze sledovanou problematiku strukturovat jsme vytvořili systém kategorií, jejichž zastoupení ve vývoji sledovaného vyučovacího předmětu nás zajímá. Zvolený systém kategorií představuje „šablonu“ pro předkládanou analýzu (nejde nám tedy o kódování textu na základě těchto kategorií nebo o počítání četností jednotlivých kategorií, ale o stanovení systému, který nám umožní určitou strukturaci sledované problematiky). Vycházíme zde z předpokladu, že není možné provádět komparaci bez toho, aniž bychom stanovili znaky či vlastnosti, které budou porovnávány. Systém kategorií postupuje po jednotlivých cílech práce. Vytvořen je na základě chronologického a tematického členění předmětu. Navržený systém kategorií prezentujeme v další kapitole.

3.4 Systém kategorií pro analýzu vývoje vyučovacího předmětu dějepís

V navrženém systému kategorií se prolínají kvalitativní a kvantitativní postupy. Stěžejní částí kvantitativní části analýzy je zachycení vývoje časové dotace sledovaného vyučovacího předmětu (tabulky 4, 5). Tam, kde nám to charakter sledovaných kurikulárních dokumentů umožňuje, se pokoušíme kvantitativně zachytit také vývoj obsahu sledovaného vyučovacího předmětu (tabulky 9–12). Vzhledem ke specifčnosti a rozdílnému rozsahu kurikulárních dokumentů v jednotlivých obdobích se jeví jako nevhodné využít pro naši analýzu kvazistatistické postupy využívající četností slov, frází, korelací mezi jevy – kódování, segmentace apod. (viz např. Hendl, 2005, s. 225). Proto je stěžejní částí analýzy část kvalitativní. V této části se pokoušíme deskriptivně zachytit výskyt a intenzitu zastoupení navržených kategorií. Část kvalitativní představuje systematickou nenumerickou práci s daty. Naším cílem zde je provést hlubší a podrobnější rozbor sledovaných jevů. Baumgärtner (2004, s. 193) nazývá tento postup „analyzování textu učebních plánů a osnov s lupou“. Předkládaná kvalitativní část analýzy je do značné míry popisná a svým způsobem literární, což vyplývá ze samotné charakteristiky kvalitativní metody (viz např. Švaříček & Šed'ová et al., 2007, s. 207). Kvalitativní postup je použit u kategorií, které ukazují tabulky 6–8. Systém kategorií je přiblížen v následujícím přehledu.

3.4.1 Rastr pro analýzu vývoje časové dotace

Pro zachycení vývoje časové dotace sledovaného vyučovacího předmětu využijeme rastr uváděný Baumgärtnerem (2004, s. 197). Rastr zaznamenává nasazení předmětu do jednotlivých ročníků, časové dotace předmětu v jednotlivých ročnících, celkové časové dotace v jednotlivých ročnících, podíl hodin dějepisu na celkové časové dotaci jednotlivých ročníků v % a podíl hodin dějepisu v jednotlivých ročnících na celkovém počtu hodin dějepisu v % (tabulka 4). Původní rastr uváděný Baumgärtnerem jsme upravili pro potřeby našeho výzkumu. Jedná se o vzor, pomocí kterého budeme analyzovat časové dotace dějepisu v jednotlivých učebních plánech (případně osnovách).

Tabulka 4

Rastr k zachycení časové dotace dějepisu v jednotlivých učebních plánech (osnovách)

	Ročník	6.	7.	8.	9.	Celkem
Počet hodin dějepisu						
Počet hodin povinných předmětů						
Podíl hodin dějepisu na celkovém počtu hodin povinných předmětů v %						
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %						

Pozn. Upraveno podle Baumgärtnera (2004, s. 197, 200–201).

Pro snadnější komparaci vývoje časové dotace dějepisu využijeme shrnující tabulku použitou Baumgärtnerem (2004, s. 198). Tabulka ukazuje vývoj časové dotace předmětu v jednotlivých sledovaných dokumentech – celkový počet hodin sledovaného předmětu, celkový počet hodin povinných předmětů a procentuální zastoupení celkové časové dotace dějepisu v rámci celkové časové dotace povinných předmětů (tabulka 5).

Tabulka 5

Rastr tabulky zachycující vývoj časové dotace dějepisu

Rok	Typ školy	Počet hodin dějepisu	Počet hodin celkově (povinné předměty)	Podíl hodin dějepisu na celkovém počtu hodin v %
1919	měšťanská škola			
1923	obecná škola			

Pozn. Upraveno podle Baumgärtnera (2004, s. 198).

3.4.2 Systém kategorií pro analýzu vývoje obsahu

Pro analýzu vývoje obsahu sledovaného vyučovacího předmětu jsme vytvořili systém kategorií, při jehož tvorbě jsme využili pět kritérií – hledisko prostorově-geografické (zastoupení dějin světových, národních a regionálních), zastoupení vybraných subdisciplín dějepisného vyučování, zastoupení historie každodenního života běžného člověka a událostí historických, zastoupení vybraných tematických celků a zastoupení jednotlivých historických období. Takto sestavený systém kategorií nám umožní popsat, jakým způsobem se měnila obsahová struktura dějepisu v průběhu sledovaného období, a stanovit, které části historie byly v průběhu vývoje preferovány.

a) vývoj zastoupení dějin světových, národních a regionálních

Jako první kritérium analýzy vývoje obsahu vyučovacího předmětu dějepis využijeme hledisko prostorově-geografické, které analyzuje sledovanou problematiku převážně jako vztah části a celku. Sledovat zde budeme zastoupení dějin světových, národních a regionálních (srov. tabulka 6).

Tabulka 6

Členění dějin podle prostorově geografického hlediska

světové (obecné) dějiny	pro potřeby výzkumu jim budeme rozumět veškeré dějiny nespádající pod národní dějiny
národní dějiny	dějiny jednotlivých národů, případně určitého státního celku, jehož jsou tyto národy organickou součástí – v našem případě dějiny českých zemí a s nimi spjatých státních útvarů
regionální dějiny	relativnost pojmu regionálních dějin může znamenat, že jimi někdy rozumíme dějiny geografických celků vyššího řádu; pro potřeby výzkumu budeme ale regionálními dějinami rozumět dějiny dílčích oblastí v rámci dějin národních

Pro potřeby výzkumu nerozlišujeme kategorie obecných a světových dějin. Musíme zde také reflektovat to, že naše země byla v minulosti vícenárodnostním státem. V rámci národních dějin se proto pokusíme zachytit také zastoupení dějin slovenských a dějin ostatních národností žijících na území našeho státu.

b) vývoj zastoupení vybraných subdisciplín dějepisného vyučování

Dalším hlediskem, které využíváme při analýze vývoje obsahu vyučovacího předmětu dějepis, je zastoupení vybraných subdisciplín dějepisného vyučování (tabulka 7). Při definici pojmu subdisciplíny dějepisného vyučování vyjdeme z definice dějepisného didaktického systému. Dějepisný didaktický systém „představuje modifikovaný historický obsah, transformovaný z obsahu historické vědy, vybraný a uspořádaný ve vzdělávací soustavu dějepisu jako vyučovacího předmětu“ (Julínek et al., 2004, s. 124). Tento systém je tvořen souborem příslušných subsystémů (tj. subdisciplín).

Při členění dějepisu na jednotlivé subdisciplíny vycházíme z předpokladu, že při analýze vývoje lidské společnosti můžeme sledovat určité relativně samostatné oblasti.

Tabulka 7

Vybrané subdisciplíny dějepisného vyučování a jejich vymezení

Vybrané subdisciplíny dějepisného vyučování	Vymezení subdisciplín dějepisného vyučování
dějiny politické	(a) politika vnitřní (politické dění uvnitř státu); (b) politika zahraniční (vzájemný poměr států, diplomacie); (c) politické teoretické názory
dějiny sociální	zkoumají lidskou společnost z hlediska sociálních procesů, trendů, struktur a jevů
dějiny hospodářské (ekonomické)	zabývají se hospodářským vývojem společnosti (zemědělství, průmysl, lov, obchod, rozvoj dopravy a komunikace, dějiny řemesel, podnikání, bankovníctví apod.)
dějiny duchovní kultury	dějiny náboženství, kultury, umění, vzdělanosti, myšlení, víry, etiky apod.
dějiny vědy a techniky	objevy, technologický vývoj, významné osobnosti z této oblasti apod.
poznatky z oblasti časové a prostorové orientace	periodizace dějin, vývojová linie dějin, prostorová orientace, práce s mapou apod.

Pozn. Vytvořeno na základě Julínek et al. (2004).

c) vývoj zastoupení historie každodenního života běžného člověka a událostí historických

Dalším hlediskem, které využíváme při analýze vývoje obsahu vyučovacího předmětu dějepis, je zastoupení historie každodenního života běžného člověka a událostí historických (tabulka 8).

Tabulka 8

Vymezení historie každodenního života běžného člověka a událostí historických

historie každodenního života běžného člověka	hmotná a duchovní kultura lidí v určitém období, v níž převažuje jevová stránka historické zkušenosti, konkrétní způsob života lidí
události historické	výjimečné události, které změnily způsob života lidí a jejich každodennost

Pozn. Vytvořeno podle Julínek et al. (2004, s. 117).

d) vývoj zastoupení vybraných tematických celků

Jako další kritérium pro analýzu vývoje obsahu dějepisu jsme zvolili zastoupení vybraných tematických celků. Kvantitativně můžeme vývoj jejich zastoupení zachytit pouze pro ty učební osnovy, které určovaly pro jednotlivá témata či tematické celky

konkrétní časové dotace. Pro každé osnovy, které stanovují časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata, přibližujeme jejich časové dotace a procentuální zastoupení v rámci celkové dotace předmětu pomocí tabulky uvedené v přílohách této práce (vzor viz tabulka 9). Pokoušíme se také komparovat časové dotace určené pro vybraná témata či tematické celky v různých osnovách. Problémem je to, že jednotlivé osnovy určovaly různé tematické celky, často navíc docházelo k určitým překryvům v jejich vymezení. Zaměříme se proto pouze na některá vybraná témata, pro něž byly v (téměř) všech osnovách, které uváděly dotace, vymezeny konkrétní dotace – konkrétně na tematické celky starověké Řecko, starověký Řím a husitství (vzor tabulka 10).

Tabulka 9

Rastr pro zachycení časových dotací jednotlivých témat/tematických celků vyučovacího předmětu dějepis a jejich procentuálního zastoupení v rámci celkové dotace předmětu

Téma/Tematický celek	Počet hodin určený pro téma/tematický celek	Zastoupení časové dotace určené pro téma/tematický celek v rámci celkové dotace předmětu v %
Tematický celek		
Tematický celek		

Tabulka 10

Rastr pro srovnání časových dotací vybraných tematických celků a jejich procentuálního zastoupení v rámci celkové dotace dějepisu v jednotlivých osnovách

Osnovy	Počet hodin určený pro téma/tematický celek	Zastoupení v rámci dotace předmětu v %
1948		
1954		
1957		
1960		

e) vývoj zastoupení jednotlivých historických období

Jako poslední kritérium analýzy vývoje obsahu vyučovacího předmětu dějepis jsme zvolili zastoupení jednotlivých historických období (časových period). Udávají se nejrozumnější členění historického vývoje. V našem výzkumu vyjdeme ze všeobecně uznávané klasické periodizace dějin (tabulka 11). Problémem je to, že u nás nezůstala zachována tato chronologická struktura dějepisného vyučování v průběhu celého sledovaného období (po značnou část období byla využívána marxistická periodizace dějin). To nám kvantitativně orientovanou analýzu vývoje zastoupení jednotlivých historických období znesnadňuje. Narážíme zde na problém, kdy jednotlivé výukové obsahy nemohly být vždy jednoznačně přiřazeny k určitým epochám. Baumgärtner

(2004, s. 188), který narazil na stejný problém při své analýze vývoje dějepisu v Bavorsku, konstatuje, že „protože se [...] jedná méně o exaktní kvantifikaci, více o spolehlivé zhodnocení (odhad), jsou takovéto neostrosti obhajitelné“. Pokusíme se proto také v naší analýze alespoň rámcově porovnat kvantitativně vývoj zastoupení jednotlivých historických období v osnovách dějepisu.

Tabulka 11

Klasická periodizace dějin

dějiny pravěku	do výskytu písemných pramenů
dějiny starověku	do roku 476
dějiny středověku	do roku 1492
dějiny novověku	do konce 1. světové války
dějiny doby nejnovější	od konce 1. světové války

Vývoj zastoupení jednotlivých historických období v osnovách dějepisu se pokusíme shrnout pomocí tabulky znázorňující přibližné procentuální zastoupení jednotlivých historických period z celkové dotace předmětu v jednotlivých osnovách (vzor tabulka 12).

Tabulka 12

Srovnání rámcového zastoupení historických období v jednotlivých osnovách (v %)

	Zastoupení historických období v rámci výuky dějepisu (v %)			
	Pravěk a Starověk	Středověk	Novověk	Dějiny doby nejnovější
Osnovy/Období				
1948				
1954				

4 Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013 – výsledky výzkumu

V této kapitole nastíníme vývoj vyučovacího předmětu dějepis v českých zemích v období let 1918–2013 na školách odpovídajících druhému stupni dnešních základních škol. Kapitulu dělíme do deseti podkapitol na základě rozdělení sledovaného časového období do jednotlivých etap (viz kap. 3.2).²¹ V každé podkapitole popíšeme školský systém sledovaných období (školské zákonodárství, sledovaný typ a stupeň školy apod.) a následně podáme chronologický nástin vývoje vyučovacího předmětu dějepis a kurikulárních dokumentů, které ovlivňovaly jeho podobu. Toto členění se může jevit poněkud schematické a zjednušené, volíme jej z důvodu přehlednosti knihy.

4.1 Období 1918–1939

4.1.1 Školský systém v období let 1918–1939

Roku 1918 došlo k rozpadu Rakousko-Uherska a k vytvoření samostatné Československé republiky. Vznik samostatného státu znamenal nutnost osamostatnění se také v oblasti školství. Po vzniku republiky ale nedošlo v této oblasti k výraznějším změnám. Podstata školského zákonodárství byla převzata z dob Rakousko-Uherska, dosavadní zákony byly ponechány v platnosti. Organizace národního školství v českých zemích spočívala zejména na říšském zákoně z roku 1869 a na jeho novele z roku 1883.²²

Některé nutné změny bylo ale třeba provést ihned po vzniku samostatného státu – rušilo se pěstování rakouského vlastenectví, nařizovalo se odstranit obraz císaře ze

²¹ V případě období let 1918–1939 popisujeme školský systém pro celé toto období. Vývoj vyučovacího předmětu dějepis poté přibližujeme ve dvou podkapitolách – první se věnuje období od vzniku republiky do roku 1930 (v případě obecných škol) resp. 1932 (v případě měšťanských škol a jednorozhodných učebních kurzů), druhá od roku 1930/1932 do roku 1939. Tímto krokem se snažíme reflektovat to, že se školský systém za celé období první republiky příliš nezměnil, osnovy z počátku třicátých let ale přinesly (nejen) pro vyučování dějepisu výrazné změny.

²² Zákon ze dne 14. května 1869, č. 62 ř. z., změněný zákonem (novelou) z 2. května 1883, č. 53 ř. z. – viz *Říšský zákon o školách obecných změněný zákonem ze dne 2. května 1883 s nařízením a informací v příčině provedení ze dne 8. a 12. června 1883: s příslušnými zákony o obecných právech občanů, o postavení školy k církvi a o uspořádání poměrů mezináboženských: doplněn a objasněn rozsudky soudu říšského a správního, dále výnosy zemské školní rady: s obsáhlým abecedním seznamem věcným.* (1883). Praha: Jindř. Mercy-ho.

škol (Janovský et al., 1984, s. 106). Ze školních knihoven měly být vyřazeny všechny knihy, které sloužily zájmům bývalé monarchie.²³ Omezen byl vliv církve na školách. Učitelé již nebyli povinni účastnit se dozoru při bohoslužbách²⁴ a jejich vyznání nemělo vliv na jejich služební postavení, jako tomu bylo dříve.²⁵ To se samozřejmě netýkalo obsazování míst učitelů náboženství. Náboženství zůstalo zachováno jako povinný předmět, ale žáci mohli být od jeho vyučování osvobozeni (výuka náboženství a dozor nad ní náležel církevním úřadům).²⁶ Posílena měla být lidovýchovná činnost učitelů.²⁷ Nového postavení se dostalo učitelkám, které byly zrovnoprávněny se svými mužskými kolegy. Zrušen byl celibát učitelek, který představoval velkou překážku pro vstup žen do tohoto povolání.²⁸ Učitelky byly právně i služebně zrovnoprávněny se svými mužskými kolegy, nově mohly vyučovat také na chlapeckých školách. Změna k lepšímu nastala také pro dívky, které se mohly snáze dostat do vyšších škol (v plném rozsahu jim bylo umožněno středoškolské vzdělávání, povoleno jim bylo také studium na vysokých školách, zavedena byla možnost koedukace, tj. společné vzdělávání chlapců a dívek). Zrušeno bylo ustanovení, které během války povolovalo zprošťovat děti školní docházky.²⁹

V dalších letech vstoupilo v platnost pouze několik menších norem, např. zákon o menšinových školách³⁰ z roku 1919, který zajišťoval za určitých podmínek (počet žáků) vznik sítě menšinových škol v národnostně smíšených pohraničních okresech. Zákon měl zajišťovat práva všech národnostních skupin žijících na území českých zemí (zákon neplatil pro území celého Československa), ale jak upozorňuje Kasper

²³ O prohlídce žákovských knihoven na školách obecných a měšťanských (Č. 10.407, 7./III. 1919). In *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty (dále pouze Věstník MŠANO)*, ročník I. (1918–1919), číslo 1–6, s. 38.

²⁴ O náboženských úkonech na školách (č. 214, 25./XI. 1918). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 1–6, s. 24–25; O náboženských úkonech na školách (Č. 5125, 9./V. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 6, s. 56–57.

²⁵ Viz Zákon ze dne 10. dubna 1919, jímž se mění paragraf 48. říšského zákona o školách obecných (Sbírky zákonů a nařízení č. 204). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 5, s. 81; Nařízení vlády republiky československé ze dne 5. srpna 1919 o provedení změny paragrafu 48 říšského zákona o školách obecných (Sbírky zákonů a nařízení č. 473). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 13, s. 213.

²⁶ Viz např. O vyučování povinnému náboženství (Č. 26.183, 11./VIII. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 13, s. 214–215.

²⁷ O lidovýchovné činnosti učitelstva (Č. 9581, 6./III. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 1–6, s. 37.

²⁸ O celibátu učitelek (Č. 2144 pres., 26./VI. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 9, s. 151; Zákon ze dne 24. července 1919, kterým se zrušuje celibát literárních a industriálních učitelek na školách obecných, občanských (měšťanských) v republice Československé (Sbírky zákonů a nařízení č. 455). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 12, s. 197–198.

²⁹ O zákazu zprošťovati školní dítky od návštěvy školní za účelem přibírání jich k pracem hospodářským (Č. 16.101, 22./IV. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 5, s. 49–50.

³⁰ Zákon ze dne 3. dubna 1919 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích (Sbírky zákonů a nařízení č. 189). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 5, s. 75–77; změněn Zákonem ze dne 9. dubna 1920 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích (Sb. z. a n. č. 295). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1919–1920), číslo 22, s. 438–439.

(2004, s. 63), posloužil především k vyrovnání úrovně českého a německého školství (k menšinovým školám viz také Kujal et al., 1967, s. 263–264; Kuzmin, 1981, s. 179–180). Kromě tohoto zákona vstoupilo v prvních letech republiky v platnost několik dalších norem zvláště o právních poměrech učitelů a o správě školství.³¹ Významné místo v debatách o reformně našeho školství zaujal první sjezd československého učitelstva konaný v roce 1920 (viz např. Jůva, 2005, s. 35). Rakouské zákony ale zůstaly základním stavebním kamenem našeho školství až do roku 1922, kdy vstoupil v platnost tzv. „malý“ školský zákon,³² nejvýznamnější zákonné opatření vydané v oblasti školství v období první republiky.³³

Školský zákon byl jako „malý“ označen proto, že neřešil zásadní problémy našeho školství (Váňová, 2009, s. 41). Zákon stanovoval hlavní organizační zásady a strukturu školské soustavy, neznamenal ale zpřetrhání vazeb s dosavadním vývojem. Po formální stránce byla řada ustanovení převzata z období monarchie, což bylo v našem (zejména levicovém) pedagogickém tisku kritizováno (viz např. Velický, 1921–1922a). Hlavní funkce zákona byla unifikační. Zákon znamenal sjednocení školské soustavy na území Československa (tj. sjednocení dosavadního rakouského a uherského školského systému), platnost zákona se ale nevztahovala na území Podkarpatské Rusi (blíže Kuzmin, 1981, s. 186). Jako nový předmět byla zákonem zavedena občanská nauka, pro chlapce byly navíc zavedeny ruční práce a domácí nauky. Malý školský zákon zavedl také paritu mužů a žen v učitelských sborech (polovina učitelských míst měla být obsazována učiteli a polovina učitelkami). Zákon v mnoha ohledech nesplnil očekávání, která do něj byla vkládána. Brzy se objevovaly kritické hlasy vůči této normě (viz např. Vrána, 1922), z levicových pozic bylo kritizováno, že určitý vliv na školství zůstal zachován církvi (viz např. Velický, 1921–1922b; *Smíme mlčet?*, 1922–1923). Vrána (1922, s. 11) k zákonu konstatoval, že „je to několik dodatků a pozměňovacích ustanovení k zákonu z roku 1869, tedy jakási novela republikánského zřízení našeho státu naprosto nedůstojná.“³⁴

³¹ Viz Stručný informační přehled o školství národním, středním a odborném. In *Věstník MŠANO*, ročník VI. (1924), sešit 5, s. 248.

³² Zákon ze dne 21. srpna 1922, č. 226, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských (T. zv. malý školský zákon). (1921–1922). *Učitelství noviny*, 36(24), 255–260; Vládní nařízení ze dne 4. dubna 1925, kterým se provádí zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských (Sb. z. a n. 1925, č. 64). In *Věstník MŠANO*, ročník VII. (1925), sešit 5, s. 120–128. Zákon byl částečně změněn zákonem ze dne 26. června 1937, č. 176 Sb. z. a n., kterým se mění zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., o školách obecných a měšťanských. In *Věstník MŠANO*, ročník XIX. (1937), sešit 7, s. 185, 230–231.

³³ Přesto můžeme konstatovat, že po celou dobu první republiky nevešlo v platnost takové zákonné nařízení, které by podstatně změnilo školský systém pocházející z období rakousko-uherské monarchie.

³⁴ Vrána (1922) kritizoval např. to, že zákon neprodlužoval měšťanskou školu povinně na čtyřtřídní, že péče o zřizování jednorozhodných učebních kurzů (tzv. čtvrtých tříd měšťanských škol) byla ponechána na obcích, a to, že zákon neřešil vzdělávání učitelů.

Po vzniku samostatné republiky byla pravomoc dosavadních zákonů rakouské části monarchie rozšířena také na Slovensko a Podkarpatskou Rus, kde dosud platily školské zákony uherské části monarchie.³⁵ Stav školství na Slovensku a Podkarpatské Rusi³⁶ nebyl vůbec dobrý (viz např. Pešina, 1933; Pech, 1937, s. 66–69; Kepřta, 1956, s. 42–43; Kuzmin, 1981, s. 176–178, 195–198; Magdolenová, 1988–1989). Za uherské vlády nebyla věnována školství v těchto zemích příliš velká pozornost (nedostatek zejména středních škol, problém dostupnosti škol, maďarizace škol, vysoká negramotnost, značný vliv církve na školy³⁷ apod.) a problémy přetrvávaly ve zdejšímu školství ještě dlouhý čas po válce (nedostatek učitelů, stav budov apod).³⁸ Významnou roli při obnovování škol na Slovensku a Podkarpatské Rusi sehráli čeští učitelé, kteří byli vysíláni na všechny stupně škol v těchto zemích (viz např. Kuzmin, 1981, s. 195).³⁹ V těchto částech nově vzniklé republiky znamenalo zavedení norem platících dosud na území českých zemí zlepšení stavu, které bylo patrně přinejmenším ve značném nárůstu počtu škol a ve zlepšování struktury škol. Rostl zde zejména počet žáků navštěvujících měšťanské a střední školy. Počet žáků navštěvujících měšťanské a nižší střední školy v těchto zemích se přes uvedený nárůst v průběhu celého období první republiky nevyrovnal počtu žáků navštěvujících tyto školy v českých zemích.

Povinná školní docházka začínala podle zákona z roku 1869 v šesti letech a trvala osm let pro chlapce i pro dívky.⁴⁰ Novela říšského zákona z roku 1883 ale zaváděla úlevy z povinné docházky. Na Slovensku byla povinná školní docházka po roce 1918 dočasně pouze šestiletá. Malým školským zákonem byly tyto úlevy zrušeny a také

³⁵ Zejména zákonný článek XXXVIII./1868 uh. a několik dodatečných zákonů, zvláště zák. čl. XXVI. a XXVII/1907.

³⁶ V roce 1923 bylo na Podkarpatské Rusi 12 měšťanských škol, 4 školy střední, 3 učitelské ústavy (2 církevní), 2 obchodní akademie, 2 dvouřídnicí obchodní školy, 3 vyučovací dílny. Ke školství na Podkarpatské Rusi blíže např. Školská a osvětová činnost v Podkarpatské Rusi. In *Věstník MŠANO*, ročník V. (1923), sešit 2, s. 100–103.

³⁷ Na obranu církevních škol, jejichž počet a vliv v období první republiky byly po nástupu komunismu často kritizovány, je třeba říci, že církevní školy měly před vytvořením československého státu důležitý význam, a to zejména po národní stránce (viz např. Pech, 1937, s. 67).

³⁸ Blíže Ludové školstvo na Slovensku. In *Věstník MŠANO* (část informační), ročník III. (1920–1921), číslo 9, s. 70–71.

³⁹ Učitelé mohli být přikázáni na kterékoliv služební místo na území republiky. Viz např. Zákon ze dne 29. října 1919, jímž ustanovují se zásady, podle nichž lze učitelstvo škol obecných a občanských dočasně přikázati na kterékoliv služební místo v území republiky československé (Sb. z. a n. č. 605). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 19, s. 384–385; Zákon ze dne 9. dubna 1920 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích (Sb. z. a n. č. 295). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1919–1920), číslo 22, s. 438–439; Oznámení. Přikazování učitelů (učitelek) na školy menšinové. In *Věstník MŠANO*, ročník V. (1923), sešit 6, s. 366.

⁴⁰ Školní docházka měla být malým školským zákonem navíc povinně prodloužena o další dva roky. Při školách obecných a měšťanských měly být zřízeny pokračovací školy nebo kurzy s povinnou docházkou pro mládež ve věku od 14 do 16 let, která se nevzdělávala na jiných školách. Toto ustanovení malého školského zákona nebylo realizováno (viz např. Kuzmin, 1981, s. 185–186).

povinná školní docházka na Slovensku byla prodloužena tak, aby od začátku školního roku 1927/28 trvala osm let.⁴¹ Zesíleny byly tresty za nedodržování školní povinnosti.

Základní školství se v období první republiky dělilo na dva stupně (viz tabulky 13 a 14). Základem byla pětiletá obecná škola (na Slovensku nazývána školou ľudovou). Po jejím absolvování mohli žáci pokračovat ve studiu na vyšší obecné škole, na škole měšťanské (zvané také školou občanskou⁴²) či na jedné ze středních škol (ke středním školám v tomto období viz např. Hendrich & Šmok, 1923; Rosa & Jindra, 1928; Neuhöfer, 1928, 1931, 1933, 1935; Bezdíček, 1934; Vondruška, 1936; Blacha & Vávrová, 1973; Váňová, Rýdl, & Valenta, 1992; Morkes, 2000).⁴³ Obecné školy tedy poskytovaly základní obecné vzdělání všem dětem v prvních pěti letech školní docházky (6–11 let) a kromě toho také v dalších třech letech dětem, které nepokračovaly ve vzdělávání na školách měšťanských nebo středních.⁴⁴ Vyučování na obecných školách obstarával v každé třídě jediný učitel. Pouze vyučování náboženství, ručních prací nebo některých nepovinných předmětů (např. francouzštiny) zajišťoval zvláštní učitel.⁴⁵ Absolvování obecných škol neopravňovalo k dalšímu studiu. Měšťanské (občanské) školy měly poskytovat žákům 6.–8. ročníku vyšší obecné vzdělání než poskytovala škola obecná. Přihlížet měly k potřebám průmyslu a zemědělství. Absolventi měšťanských škol odcházeli do praxe nebo mohli studovat na středních odborných školách, popřípadě mohli po zkouškách vstoupit do pátého ročníku některého typu střední školy. Zřízena měla být alespoň jedna měšťanská škola v každém politickém okrese (k měšťanským školám blíže např. Vaculík, 1925; Schütznér, 1929). Měšťanské školy byly tříleté.⁴⁶ V průběhu první republiky bylo diskutováno rozšíření měšťanských škol na čtyřleté, tato myšlenka ale nebyla realizována. K některým měšťanským školám byly ale připojovány tzv. jednorocní učební kurzy (JUK, v praxi označovány jako čtvrté třídy) s dobrovolnou docházkou. Ty byly určeny pro žáky, kte-

⁴¹ Měšťanské školy na Slovensku se řídily podle Výnosu MŠANO ze dne 30. septembra 1925, čís. 112.128-I., ktorým sa vydáva školský a vyučovací poriadok pre občianske (meštianske) školy na Slovensku. In *Věstník MŠANO*, ročník VII. (1925), sešit 10, s. 299–327. Povinná školní docházka na Slovensku byla prodloužena na osm let Výnosem MŠANO ze dne 26. apríla 1927, č. 45.305-I, o prodlžení povinnej docházky školskej do škol ľudových a občanských (meštianskych) na Slovensku na osem školských rokov. In *Věstník MŠANO*, ročník IX. (1927), sešit 5, s. 169–170.

⁴² Název občanská škola se nevžil a postupně se od jeho používání odstoupilo (viz Pech, 1937, s. 57).

⁴³ Střední školy navštěvovalo jen asi 5 % žáků.

⁴⁴ Ve školním roce 1920/21 bylo v Čechách 6 184, na Moravě 2 872 a ve Slezsku 567 obecných škol. K jejich struktuře viz Počet škol a žactva na začátku školního roku 1920–1921. In *Věstník MŠANO* (část informační), ročník III. (1920–1921), číslo 8, s. 62–63. V roce 1936 bylo v Čechách dohromady 6 724 obecných škol, na Moravě a ve Slezsku bylo celkem 3 630 obecných škol (blíže Váňová, 2009).

⁴⁵ Jako učitelé náboženství neboli katechetové působili kněží.

⁴⁶ Ve školním roce 1920/21 bylo v Čechách 845 měšťanských škol, na Moravě 377 měšťanských škol, na Slovensku 102 měšťanských škol a na Podkarpatské Rusi 10 měšťanských škol. K jejich struktuře viz Počet škol a žactva na začátku školního roku 1920–1921. In *Věstník MŠANO* (část informační), ročník III. (1920–1921), číslo 8, s. 62–63. Síť národnostních škol jak v českých zemích, tak na Slovensku i na Podkarpatské Rusi v dalších letech postupně narůstala. Postupně klesal počet žáků navštěvujících obecné školy a rostl počet žáků navštěvujících měšťanské a střední školy (srov. Kuzmin, 1981, s. 200–203, 216–219; Králíková, Nečesaný, & Spěváček, 1977, s. 61–62).

ří si chtěli doplnit a prohloubit své vzdělání, aby potom pokračovali ve studiu na odborných školách nebo na učitelských ústavech, nebo aby si zvolili povolání, pro které bylo toto vzdělání vyžadováno (blíže Kovářiček & Kovářičková, 1989, s. 39). Péče o zřizování jednoročních učebních kurzů byla ponechána jednotlivým obcím, zpočátku jich proto nebylo mnoho. Tyto třídy nebyly k měšťanským školám připojovány na Slovensku, protože zde byly měšťanské školy zpočátku čtyřleté.⁴⁷ Až do vydání malého školského zákona v roce 1922 se školy odpovídající naší měšťanské škole na Slovensku nazývaly školami národními. Sledujeme-li školy odpovídající dnešní základní škole, zaměříme pozornost jak na vyšší obecné školy, tak na školy měšťanské a k nim připojené jednoroční učební kurzy.

Podle říšského zákona z roku 1869 mohly navíc existovat tzv. školy tovární. Ty byli povinni zřizovat majitelé továren pro jimi zaměstnané děti (tovární školy byly zrušeny malým školským zákonem v roce 1922).

Tabulka 13

Školská soustava v českých zemích v letech 1869–1922

		Pokračovací a odborné školy		Vysoké školy		
Vyšší obecná škola 11–14 let		Měšťanská škola 11–14 let		Gymnázium	Reálka	Lyceum
Obecná škola 6–11 let						

Pozn. Upraveno podle Kovářiček a Kovářičková (1989, s. 41).

Tabulka 14

Školská soustava v českých zemích v letech 1922–1941

				Vysoké školy			
Živnostenské pokračovací školy		Odborné školy JUK ⁴⁸ 14–15 let		Klasické gymnázium	Reálné gymnázium	Reformní reálné gymnázium	Reálka
Vyšší obecná škola 11–14 let		Měšťanská škola 11–14 let					
Obecná škola 6–11 let							

Pozn. Upraveno podle Kovářiček a Kovářičková (1989, s. 49).

⁴⁷ Organizace měšťanských škol na Slovensku byla přizpůsobena organizaci měšťanských škol v českých zemích dokumentem Vládné nariadenie zo dňa 18. júna 1925, ktorým sa organizácia občianskych (meštianskych) škol na Slovensku prispôbuje organizácii občianskych škol v Čechách, na Moravě a vo Slezsku (Sb. z. a n. 1925, č. 137, vyhlášené dňa 25. júna 1925). In *Věstník MŠANO*, ročník VII. (1925), sešit 7, s. 202–208.

⁴⁸ Jednoroční učební kurzy.

Ve většině případů existovaly na venkově osmileté obecné školy, ve městech a větších obcích pětileté obecné školy a tříleté měšťanské školy (Kuzmin, 1981, s. 185). Vyšší obecná a měšťanská škola přitom poskytovaly různou úroveň vzdělání a tím pádem různé možnosti budoucího uplatnění. Obecné školy byly navíc často školami málotřídními (viz dále). V naší pedagogické literatuře bylo často diskutováno o kvalitách obecných škol (viz např. Beran, 1929–1930; Novotný, 1930–1931). Rozdílná byla také kvalita obsazení jednotlivých typů škol učiteli (viz např. Mikulčák, 1968, s. 2). Zatímco učitelé obecných škol zpravidla neměli odbornou kvalifikaci, vyučování na měšťanských školách měli obstarávat odborní učitelé. Kritizován byl ale nedostatek odborných učitelů na měšťanských školách, což bylo přičítáno nízkým platům (viz Pech, 1937, s. 57). Tato několikakolejnost školství, kdy vedle sebe existovaly školy obecné (ľudové) a školy měšťanské (občanské), zaměřené zejména na přípravu pro praktický život, a výběrové školy střední, které umožňovaly studium na vysokých školách, byla kritizována a i z dnešního pohledu je třeba ji vidět jako problematickou. Kritika se objevovala již v období první republiky (viz např. Chlup, Uher, & Velemínský, 1933), často se objevoval požadavek vytvoření jednotné školy (viz např. Příhoda, 1928–1929; Horák 1928–1929).⁴⁹ V období první republiky se objevovala také řada dalších návrhů požadujících změnu podoby školského systému (srov. např. Konvička, 1931–1932; Králíková, Nečesaný, & Spěváček, 1977, s. 45–47; Uher, 1971; Veselá, 1973, s. 68–71). Téměř ve všech návrzích se objevoval požadavek sblížení měšťanské školy a nižší střední školy (srov. např. Chlup et al., 1933; *Reforma školství...*, 1938; Králíková et al., 1977, s. 50; Váňová, 1995). Ke změně školského systému ale v období první republiky nedošlo. Pouze na základě zákona o újezdních měšťanských školách z roku 1935 bylo možné otevírat měšťanské školy i ve velkých spádových obcích⁵⁰ na úkor vyšších obecných škol.⁵¹ Měšťanská škola se tak stala v českých zemích dostupnou pro všechny žáky, kteří nenavštěvovali školy střední (k přechodu z obecných škol na měšťanské školy viz Hála, 1935–1936), na Slovensku nebyl přístup do měšťanských škol umožněn asi čtvrtině dětí (viz Kepřta, 1956, s. 44).

Jedním z návrhů, který se dočkal své realizace, byl vznik reformních (pokusných) škol,⁵² a to jak českých (viz např. Čeněk, 1924; Pražák, 1927; Příhoda, 1929, 1930, 1931; Sedlák, 1930; Šindelář, 1932; Kantová & Zinmeister, 1938; Vrána & Císař,

⁴⁹ Viz také O jednotné školy. In *Věstník MŠANO* (část informační), ročník III. (1920–1921), číslo 10, s. 82–83. Kritizován byl zejména vliv sociálního původu žáků na přijetí na výběrové školy (viz např. Kujal et al., 1979, s. 75). Dalším jevem, který byl podrobován kritice, byla rozdílnost osnov pro chlapce a dívky (srov. příloha 25).

⁵⁰ Měšťanské školy bylo možné otevírat také v menších obcích, ze kterých děti pro velké vzdálenosti a neschůdné cesty nemohly docházet do jiné měšťanské školy. Nově se vytvářel zvláštní typ školní obce, tzv. školní újezd.

⁵¹ Srov. Zákon ze dne 20. prosince 1935, kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování veřejných měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě. In *Věstník MŠANO*, ročník XVIII. (1936), sešit 1, s. 2–8.

⁵² Některé pokusné školy zaváděly tzv. diferencované osnovy, ve kterých byla rozlišována míra učiva (minimální, normální, maximální).

1939), tak v menší míře také německých (viz Kasper, 2004). Na základě praxe pokusných reformních škol měly být zřizovány okresní vzorové školy (viz Tvrdek, 1937–1938). Reformní úsilí můžeme pozorovat také ve výuce dějepisu (viz např. Vojtko, 2010). Řada plánovaných reforem ale uskutečněna nebyla. Vrána (1922, s. 5) proto konstatoval: „Bylo by u nás jistě lépe, kdyby programy politických stran byly jen z polovice tak pěkné, ale kdyby je strany opravdu naplňovaly. A tak je to i v otázce výchovy a národního školství.“ Časopis *Školské reformy* v podobném duchu konstatoval, že „[...] kdo by v postupu naší školské reformy soudil podle toho, co se píše, zklamal by se: ani desetina se neuskutečňuje z toho, co se o ní píše a mluví. Bilance reformního snažení od převratu je chudá, týká se jen drobných změn [...]“ (Úvodem, 1932–1933, s. 1).

Přesně vymezeny byly malým školským zákonem počty žáků, které mohly navštěvovat jednotlivé ročníky sledovaných typů škol. V tomto směru zůstal zákon zpátečnickým.⁵³ Až do školního roku 1926/27 mohlo zůstat v jedné třídě až 80 žáků. Teprve poté měl počet žáků ve třídě postupně klesat, až mělo být ve školním roce 1932/33 dosaženo maximálního počtu 60 žáků ve třídě, na jednotřídkách 50 žáků ve třídě.

Třídy ve školách obecných mohly být slučovány. Vznikaly tak školy málotřídní (ménětřídní – jednotřídní, dvojtřídní apod.). Počet tříd závisel na počtu žáků a učitelů na škole. Třídy, ve kterých bylo sloučeno více ročníků, se dělily na tzv. oddělení (skupiny, do kterých byly zařazováni žáci blízkého věku).⁵⁴ V oddělení bylo učivo rozděleno podle počtu ročníků do tzv. učebních běhů (viz např. Kujal et al., 1965, s. 16). To, jak budou děti rozdělovány do jednotlivých tříd a oddělení, stanovovaly učební osnovy. Tzv. ménětřídní školy tvořily největší počet obecných škol (viz Králíková et al., 1977, s. 60). Důvodem pro jejich vznik byl nízký počet dětí ve věku povinné školní docházky ve spádové oblasti, a to zejména na vesnicích. Osnovy těchto škol byly redukovány (k ménětřídním školám blíže Lidmila, 1934–1935; Kujal et al., 1967, s. 260–261; Trnková, 2009).

Podle způsobu, jakým byly školy založeny, se dělily na veřejné (zřizované státem) a soukromé.⁵⁵ Podle pohlaví žáků se dělily na chlapecké, dívčí a smíšené (koedukované) (viz Vrána et al., 1948, s. 43).⁵⁶ Smíšené školy byly zřizovány tam, kde nebyl dostatek žáků pro zřízení školy chlapecké či dívčí.⁵⁷

⁵³ Povolené počty žáků v třídách byly stanoveny především s ohledem na slovenské poměry.

⁵⁴ Srov. Stručný informační přehled o školství národním, středním a odborném. In *Věstník MŠANO*, ročník VI. (1924), sešit 5, s. 248–277.

⁵⁵ K soukromým školám blíže Zákon ze dne 3. dubna 1919 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích (Sbírky zákonů a nařízení č. 189). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 5, s. 75–77.

⁵⁶ Školy smíšené a školy s koedukací nebyly vždy brány jako synonyma. Viz např. Výnos zemské školní rady v Praze, ze dne 22. března 1924, č. I-2015/1 o přeměně občanských škol koedukačních na smíšené. In *Věstník MŠANO*, ročník VI. (1924), sešit 4, s. 145–146.

⁵⁷ Viz např. Smíšené školy měšťanské. In *Věstník MŠANO* (část informační), ročník III. (1920–1921), číslo 20, s. 141–143.

Řízení sledovaných typů škol mělo v období první republiky čtyři stupně: obecní (místní školní rady) – okresní (okresní školní výbory) – zemské (zemské školní rady) – státní (ministerstvo). Na Slovensku a Podkarpatské Rusi se systém řízení škol lišil (bližze Kepřta, 1956, s. 44–45; Kuzmin, 1981, s. 181; Pol & Rabušicová, 2009, s. 326).⁵⁸ Vzdělávání učitelů bylo v tomto období uskutečňováno na učitelských ústavech (jednalo se o střední školy) nebo výjimečně na soukromých pedagogických fakultách či později na dvouletých pedagogických akademiích (viz Králíková et al., 1977, s. 59–60).

4.1.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1918–1930

V období první republiky byly vydávány stručné „rámcové“ osnovy určující učivo pouze v hlavních rysech – tzv. „normální“ osnovy. Jednotlivé školy si měly v jejich rámci sestavit vlastní osnovy s přihlédnutím k potřebám místa a kraje (vznikaly také okresní osnovy).⁵⁹ Osnovy tedy učitelům poskytovaly značnou volnost. V tomto období nebyly vydávány učební plány (viz výše). Osnovy vydávané ve 20. letech byly modifikacemi osnov bývalé monarchie přizpůsobenými novým poměrům. V případě osnov dějepisu je ale patrná jejich radikální obsahová proměna (omezeny byly dosud protěžované dějiny rakouské a německé, zejména výklad o habsburské dynastii), pojetí předmětu ale zůstalo nezměněno. Osnovy pro sledované typy škol (vyšší obecné školy, měšťanské školy, JUK) se lišily, a to jak svým pojetím, tak obsahem a rozsahem učiva. Osnovy v tomto období neobsahovaly rozdělení časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata, což nám znemožňuje jejich kvantitativní analýzu. Osnovy pouze rámcově rozdělovaly učivo do jednotlivých ročníků. Dějepis byl v tomto období vyučován na sledovaných typech škol ve společném počtu hodin dohromady se zeměpisem. Oba předměty byly malým školským zákonem uváděny na sledovaných typech škol jako povinné.

Dějepisné vyučování bylo v období první republiky ovlivněno pozitivistickými tradicemi, zdůrazňujícími fakta a události (snaha vyloučit subjektivismus) a politické dějiny. Pozitivistické dějepisectví znamenalo velký nápor na paměť žáků (k pozitivistickému dějepisectví bližze např. Čapek, 1970, s. 113–115). Postupně sílil také vliv pedagogického reformismu, který více přihlížel k praktickým potřebám společnosti (pracovní výchova, samostatné učení, nepřetěžování fakty apod.). Pedagogický reformismus se projevil např. v příklonu k činné škole (viz dále) v osnovách z počátku třicátých let či ve školách reformních (k pedagogickému reformismu v dějepise bližze Čapek, 1970, s. 79–82).

⁵⁸ Viz také Zákon ze dne 9. dubna 1920, jímž se upravuje správa školství (Sb. z. a n. č. 292). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1920–1921), číslo 22, s. 431–437.

⁵⁹ Nabízí se zde tak srovnání s dnešními dvěma úrovněmi kurikulárních dokumentů.

V následujícím přehledu chronologicky přiblížíme vývoj osnov dějepisu na sledovaných typech škol – a to postupně na školách vyšších obecných, měšťanských a na jednoročních učebních kurzech připojených ke školám měšťanským. Pokusíme se přiblížit také diskuze, které byly k popisovaným normám publikovány v našem pedagogickém tisku.

Vyšší obecné školy

Po vyhlášení samostatného československého státu byla výuka dějepisu přizpůsobena novým poměrům.⁶⁰ Školy měly vytěžit po dějepisné stránce co nejvíce poznatků z dobové situace (nedávno skončená válka, politické převraty, rozpad a vytvoření nových států, nové hospodářské úkoly a zejména budování vlastního státu a politické a sociální jevy, které jej provázely).⁶¹ Školy se měly věnovat také drobnějším problémům doby, zejména politickým a sociálním, a to „hlavně tehdy, když vhodným poučením lze zabránit hrozcímu znepokojení žactva a když lze doufat, že prostřednictvím žáků se přenese věcné chápání zmíněných zjevů a plynoucí z toho uklidnění také do jejich rodin a tím popř. i do širší veřejnosti.“⁶²

V souvislosti se zavedením nových vyučovacích předmětů do kurikula sledovaných typů škol malým školským zákonem (viz výše) byly v roce 1923 vyhlášeny nové časové dotace pro školy obecné a měšťanské.⁶³ Podle tohoto výnosu mělo být od školního roku 1923/24 upraveno vyučování na všech obecných a měšťanských školách v republice kromě území Podkarpatské Rusi. Do vydání nových osnov pro obecné školy (pro nejbližší dobu se předpokládalo vydání zatímních osnov) mělo být na obecných školách vyučováno podle dosavadních osnov se změnami, které výnos uváděl. Dějepis byl na obecných školách řazen mezi tzv. reálie. Ty měly tvořit na dolním stupni (1.–3. ročník) prvouka, na středním stupni (4. a 5. ročník) vlastivěda (nauka o domově a vlasti) a na vyšším stupni (6.–8. ročník) zeměpis, dějepis, přírodopis a přírodopyt.⁶⁴ Cílem reálií (ve výnosu označen jako účel) mělo být „poznati v základních rysech vývoj veškerenstva, aby budoucí občané měli porozumění pro jevy přírodní a pro sociální útvary společnosti lidské, a tím jim byl zjednan věcný základ názoru světového.“⁶⁵

⁶⁰ Poslední předválečné osnovy pro obecné školy byly vydány v roce 1915 (učební plán obsažený v těchto osnovách viz příloha 1).

⁶¹ O výchovném významu naší doby (čís. 3303 15./I. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 1–6, s. 31.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 452–457.

⁶⁴ V pozdějších osnovách byla tato skupina předmětů označována jako věcné nauky.

⁶⁵ Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 452.

Cílem dějepisu (ve výnosu označen jako účel) mělo podle výnosu být „poznat dějiny republiky Československé; znát dějiny vlastního národa a nejdůležitější události z dějin světových, zvláště ty, které měly význam pro kulturní vývoj lidstva a vliv na dějiny státu československého; ochrana památek historických.“⁶⁶ Dějepisné učivo mělo být rozděleno do třech ročníků vyšší obecné školy: (a) od nejstarších časů do smrti Karla IV., (b) od smrti Karla IV. do velké francouzské revoluce, (c) od velké francouzské revoluce do současnosti.⁶⁷ Nově zavedena byla na obecných školách občanská nauka, která převzala část učiva dosud náležející dějepisu.

Časové dotace určené pro dějepis a zeměpis záležely podle výnosu na počtu tříd obecné školy a z toho vyplývajícím počtu oddělení a běhů (viz přílohy 5–8). V případě obecných škol šestitřídních, sedmitřídních a osmitřídních připadla dějepisu jedna vyučovací hodina týdně v 5. ročníku obecných škol, na vyšších obecných školách pak jedna vyučovací hodina týdně v šestém ročníku a tři společně vyučovací hodiny týdně pro dějepis a zeměpis v sedmém a osmém ročníku. Tabulka 15 ukazuje časové dotace dějepisu na úplných, tedy osmitřídních obecných školách. Dějepisu společně se zeměpisem připadlo na úplné vyšší obecné škole dohromady osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 9,6% (chlapci) resp. 8,8% (dívky) z celkové časové dotace těchto škol (nezapočítány dotace v 5. ročníku, který nebyl součástí vyšší obecné školy).

Tabulka 15

Časové dotace dějepisu na osmitřídních obecných školách podle výnosu z roku 1923

Ročník	5.	6.	7.	8.	Celkem**
Počet hodin dějepisu	1	1	3*	3*	8*
Počet hodin povinných předmětů	27 (28)	27 (29)	28 (31)	28 (31)	83 (91)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	3,7 (3,6)	3,7 (3,4)	10,7* (9,7*)	10,7* (9,7*)	9,6* (8,8*)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	20*	20*	30*	30*	

Pozn. *společně se zeměpisem; ** nezapočítán 5. ročník (nenáležel k vyšší obecné škole), započítána dotace zeměpisu v 6. ročníku (tj. 1 hodina); číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In Věstník MŠANO, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 452–457.

V roce 1924 byla ministrem školství I. Markovičem ustanovena komise pro nové osnovy (viz *O nové učebné osnovy*, 1926–1927). Na stránkách časopisu *Školská reforma* byla následně iniciována diskuze o podobě chystaných osnov (viz *Diskuse*

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž.

o osnovách, 1925–1926).⁶⁸ Osnovy měly být výsledkem kolektivní práce učitelů. Diskutována měla být řada otázek – např. podstata a cíle osnov, vliv osnov na praxi, podoba osnov (minimální, maximální, normální), jednotnost osnov pro školy ménětřídní a úplně apod. (srov. *Diskuse o osnovách*, 1925–1926). Pro vytvoření osnov byl zvolen následující postup: (1) diskuze o zásadách a o detailech obsahu osnov, opravné návrhy; (2) vypracování návrhu osnov pro diskuzi; (3) předložení návrhu k veřejnému posouzení; (4) konečná úprava osnov (Pátek, 1925–1926). Stanoveny byly základní zřetele, jejichž uskutečnění měly nové osnovy zajistit. Očekávalo se, že příprava nových osnov probudí v oblasti pedagogických a pomocných oborů čilý ruch.

Na výzvu k diskuzi reagovala celá řada autorů⁶⁹, kteří přispěli rozmanitými názory a náměty, z nichž dodnes řada neztratila na své aktuálnosti. Diskuze se týkala také podoby vyučovacího předmětu dějepis.⁷⁰ Hála (1925–1926, s. 85) zdůrazňoval zastoupení mravních hodnot v osnovách dějepisu. Položil si otázku: „Co je historie, omezuje-li se na pouhé vědění faktů? V takové historii nepoví ani Žižka nic člověku, který o něm ví jen data o životě, taženích, bojích, jak jsme se tomu učivali z učebnic na středních školách“ (Hála, 1925–1926, s. 85). V dějepise společně s řadou dalších předmětů mělo být podle něj spojeno naukové s výchovným. Hála (1925–1926, s. 141–142) prosazoval také decentralizaci osnov některých předmětů (zejména těch, ve kterých práce souvisí s „místními poměry“), včetně reálií. V osnovách se tak měly projevit krajové potřeby. Hála proto prosazoval vytvoření okresních podrobných osnov (či osnov menších územních jednotek – újezdy, sbory škol). Podporoval také částečnou svobodu učitelů v určování časových dotací pro jednotlivé vyučovací předměty.

Do diskuze se zapojil také Skořepa, který konstatoval, že je

nesprávné, nepsychologické, učit dějepisu systematicky – začít starověkem, Egyptány, Assyřany atd. a skončit novou dobou. Duše dítěte zná jen jeden systém: ten, který sama vybuduje poznáním a zkušeností. Chtít na ní, aby přejala z vyprávění učitelova nebo z knih soustavu dějinných pásem s určitou kausalitou, je sice možné, ale je to nepsychologické, a proto málo vydatné, neboť při takovém působení se vlastně spoléháme jen na paměť a zanedbáváme úsudek a ostatní schopnosti [...]. (1925–1926, s. 119)

Podle Skořepy se tímto preferováním paměti probouzí u žáků odpor k učení. Pro to podle něj platí zásada, že „méně je někdy více“. Děti se podle jeho názoru měly učit pouze tolik, na kolik stačí svojí „samočinností, tj. svým pozorováním, poznáním a zkušeností, ovšem učitelem řízenou“ (Skořepa, 1925–1926, s. 119). Z reálií mělo být podle něj vyloučeno to, co bylo možné vzhledem k budoucnosti žáků ozelet.

⁶⁸ Proti diskuzi se objevila řada připomínek a výpadů v levicově orientovaných *Učitelských novinách* (viz např. Chlumský, 1925–1926).

⁶⁹ Diskutujícími byli zejména učitelé z různých typů škol. Bohužel jejich působitě nebyly v textu většinou uváděny, proto absentují také v našem přehledu.

⁷⁰ Pro každý předmět mělo být podle iniciátorů diskuze stanoveno minimum požadavků. „Ne tedy např. v dějepise (tř. 6.): Obrázky z dějin starých národů [...], Dějiny vlasti až do [...], nýbrž určitá témata podle zásad, jež v dějepise stanovíme, aby bylo jistě dosaženo toho, proč je zařazen dějepis do programu obecných škol a čím má přispěti k souladnému rozvoji dětských bytostí“ (Pátek, 1925–1926, s. 82).

Z dějepisu mělo jít hlavně o „odlehle“ politické události a války. Zdůrazněn měl naopak být kulturní dějepis a „dějiny civilisace“. Upravena měla být podle jeho názoru také metoda vyučování – počítáno mělo být se spontánní pozorností žáků, vyučování proto mělo být zajímavé a poutavé. Skořepa (1925–1926, s. 119) z toho důvodu doporučoval zavedení činné školy, daltonského plánu apod.

Do diskuze přispěl také Novotný (1925–1926), který navrhoval rozdělit předměty do několika skupin. Dějepis měl být společně s některými dalšími předměty zařazen do skupiny předmětů, které nazval jako „Mozek – věcné poznávání“. Konstatoval také, že je možné některé předměty spojovat – dějepis mohl být podle něj spojen s občanskou výchovou a čtením. Novotný (1925–1926, s. 121) navrhoval také přepracování učebnic – doporučoval vytvořit učebnice reálií bez dějepisu, naopak vytvořit společné učebnice pro dějepis, literaturu, čtení a občanskou výchovu.

Svým názorem přispěl do debaty také Suk (1925–1926, s. 143), který konstatoval, že by sdružené předměty měly v rozvrhu následovat po sobě (děti tak neměly přecházet z hodiny na hodinu na „úplně nové představy“). Suk prosazoval také propojování jednotlivých předmětů. Předměty měly být spojovány podle „center dětských zájmů“. Vzájemně se podle něj měly doplňovat prvouka, vlastivěda a reálie (včetně dějepisu). Osnovy měly být podle jeho názoru navázány na domov (tj. na prostředí, ve kterém žák žije). Mezi předměty měly podle Suka vynikat na nižším stupni „domověda“, na středním stupni vlastivěda a na nejvyšším stupni „širší vlastivěda“ („světověda“). U těchto disciplín Suk zdůrazňoval jejich výchovný záměr.

Diskuze se zúčastnil také Plecer (1925–1926), který upozorňoval na potřebu rozšířit vlastivědnou metodu také na vyšší stupeň škol. To mělo napomoci vytvoření „plynulého a nenásilného života“. Plecer odmítal důsledné dělení reálií na zeměpis, dějepis, přírodopis a přírodopyt. Do debaty přispěl také Kriebel (1926–1927), který shledával, že nejlepší koncentrační základnou, kolem které by měly být formovány ostatní předměty, jsou reálie. Základem pro vyučování měla být rodná obec, domov a vlast. Při dějepisných výkladech doporučoval vycházet ze zeměpisných výkladů – „jinak by žák ani nepochopil, že určité dějepisné události mohly vzniknout právě jen na určitých místech“ (Kriebel, 1926–1927, s. 135).

Do diskuze se zapojil také Čáp (1925–1926). Podle něj měl dějepis reagovat na připojení Slovenska a Podkarpatské Rusi k českým zemím. Požadoval stanovení nové orientace vyučování z československého hlediska – pěstovat v dětech myšlenku kulturní sounáležitosti Čechů a Slováků. Všechno úsilí mělo směřovat ke splnutí Čechů a Slováků v jeden národ a k vytvoření jednotné československé kultury. Dějepis podle něj nabízel řadu příležitostí k pěstování této jednoty (viz Čáp, 1925–1926). Zvláštní pozornost měla být podle jeho názoru věnována také připojení Podkarpatské Rusi k našemu státu. Čáp zdůrazňoval také posilování vztahů s Jihoslovany a ostatními Slovany pomocí výuky dějepisu.

Výsledkem diskuzí byl návrh nových osnov. V roce 1926 byla uspořádána schůzka k posouzení tohoto návrhu (viz *O nové učebné osnovy*, 1926–1927). Osnovy ale v platnost nevstoupily.

Později diskuze o podobě osnov dějepisu pokračovala. Přechodem z vlastivědy do dějepisu a zeměpisu se zabýval Hrabě (1929–1930). Tento přechod, zejména na školy měšťanské, nazýval „skokem do tmy“. Ve svém návrhu se Hrabě snažil v prvních třech měsících dějepisu „překlenouti nezdůvodněné skoky a hluboké propasti, které jsou mezi vědomostí dětí z pátého ročníku obecných škol a požadavky osnov pro žáky prvního ročníku měšťanských škol a šestého ročníku obecných škol (hlavně ménětřídních)“ (Hrabě, 1929–1930, s. 238). Dějepis měl podle jeho názoru začít opakováním známých českých dějin, následovat měla „zmínka o letopočtu“. Zapomináno nemělo být ani na kulturní dějiny a zeměpisné učivo.

Nová komise zabývající se tvorbou osnov byla zřízena ministrem školství I. Derérem.⁷¹ Pro jednotlivé vyučovací předměty byly vytvořeny subkomise, jejichž členové přicházeli s návrhy na úpravu osnov jednotlivých předmětů (viz Kubiček, 1930–1931, s. 291). Výsledkem byly nové osnovy vydané v roce 1930 (viz kap. 4.1.3).

Měšťanské školy

Po vzniku samostatného státu se jako obzvláště naléhavá jevila také úprava osnov dějepisu pro měšťanské školy.⁷² Dosud platné osnovy z roku 1907⁷³ proto byly nahrazeny novými osnovami dějepisu a zeměpisu vydanými v roce 1919.⁷⁴ Nové osnovy vstupovaly v platnost pro chlapecké i dívčí měšťanské školy od začátku školního roku 1919/20. Platit měly po přechodnou dobu – do provedení revize osnov všech stupňů a celkové reorganizace našeho školství. Osnovy přesto zůstaly v platnosti až do školního roku 1932/33. Zemské školní rady měly na základě osnov připravit vše potřebné pro vytvoření vzorových osnov⁷⁵ a zvláštních osnov pro jednotlivé měšťanské školy. Pro vytvoření vzorových a zvláštních osnov měly být nové osnovy podkladem. Připraveny měly být také nové učebnice, případně měly být upraveny učebnice starší (pokud nebyly dříve zakázány). Žáci, kteří při vydání osnov navštěvovali druhý

⁷¹ Období jeho ministrování bylo zdařilé – dokončit se podařilo řadu norem, o kterých bylo v předcházejících letech pouze diskutováno. Velké zásluhy na reformních krocích byly přisuzovány právě osobě ministra (viz Pluhař, 1934–1935).

⁷² Změny osnov dějepisu (společně se zeměpisem) byly po vzniku samostatné republiky prvními změnami v rámci celého kánonu vyučovacích předmětů.

⁷³ *Normální osnova učebná pro měšťanské školy chlapecké*. (1908). Praha: Císařský královský školní knihosklad; *Normální osnova učebná pro školy dívčí*. (1908). Praha: Císařský královský školní knihosklad.

⁷⁴ Výnos O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisu na školách měšťanských (Č. 25.256, 7./VII. 1919.). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 10, s. 163–165.

⁷⁵ Vzorové osnovy měly být připraveny zvláště pro školy české, německé a polské. V nich mělo být blíže určeno učivo z národních dějin.

nebo třetí ročník měšťanských škol, měli být náležitě poučeni o národních dějinách a o Československé republice, ostatní učivo mělo být přiměřeně zkráceno.

Dějepis byl také na měšťanských školách vyučován ve společné časové dotaci se zeměpisem. Oběma předmětům byly určeny tři hodiny týdně v každém ze tří ročníků měšťanských škol. V prvním ročníku na počátku školního roku měly být věnovány dvě nebo i tři hodiny zeměpisu. Tak měl být nejprve položen zeměpisný podklad pro výklady dějepisného učiva ze starověkých dějin. Později, pokud to bylo třeba, bylo možné nahradit hodiny, které byly dějepisem takto ubrány.⁷⁶

Cíl dějepisů (v osnovách označen jako účel) určovaly nové osnovy krátkým výčtem učiva:

dějiny státu Československého; znalost dějin vlastního národa a nejdůležitějších událostí všeobecných dějin, zvláště těch, které měly význam pro kulturní vývoj lidstva a vliv na dějiny Československého státu a vlastního národa; ústava a správa republiky Československé; povinnosti a práva státních občanů; vývoj demokratického a společenských zřízení demokratických.⁷⁷

Důraz byl tedy kladen zejména na národní dějiny, světové dějiny měly být probírány zejména ve vztahu k dějinám národním. V rámci dějepisů měla být probírána také témata, která později patřila do občanské nauky (zavedena malým školským zákonem z roku 1922). Aby bylo zřejmé, že se občanské nauce vyučovalo ještě před jejím zavedením jako samostatného předmětu, měl být na vysvědčeních, školních zprávách a dalších tiskopisech vyšších obecných škol a škol měšťanských uváděn výslovně vyučovací předmět „dějepis a občanská nauka“ (případně „zeměpis, dějepis a občanská nauka“).⁷⁸

Také osnovy pro měšťanské školy neurčovaly časové dotace pro jednotlivé tematické celky učiva. Osnovy pouze rozdělovaly učivo do jednotlivých ročníků.

První třída: Nejdůležitější obrazy z dějin starověkých, zejména z dějin Řeků a Římanů; dějiny Československého státu; dějiny vlastního národa a nejdůležitější události ze současných dějin evropských do počátku století 14.; příležitostně výklady z nauky občanské o věcech časově i místně zajímavých. Druhá třída: dějiny Československého státu, dějiny vlastního národa a nejdůležitější události ze současných dějin všeobecných od počátku století 14. do velké revoluce francouzské; příležitostně výklady z občanské nauky. Třetí třída: dějiny Československého státu, dějiny vlastního národa a nejdůležitější události ze současných dějin světových od počátku velké revoluce francouzské až do doby přítomné.⁷⁹

Ve 3. ročníku mělo být dbáno na to, aby žáci poznali vývoj demokratické myšlenky a demokratických společenských zřízení a to, které dějinné události a hnutí měly pro tento vývoj zvláštní význam. Dále měla být ve třetím ročníku měšťanských škol

⁷⁶ Výnos O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisů na školách měšťanských (Č. 25.256, 7./VII. 1919.). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 10, s. 164.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ O vyučování občanské nauce na školách obecných a občanských (37.581, 29./VIII. 1919.). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1919), číslo 14, s. 231–232.

⁷⁹ Výnos O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisů na školách měšťanských (Č. 25.256, 7./VII. 1919.). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 10, s. 164.

probírána ústava a správa republiky Československé a povinnosti a práva státních občanů.⁸⁰ Ve všech ročnících měšťanské školy mělo být přihlíženo k „líčení kulturních obrazů“. Příležitostně měli být žáci poučováni o národohospodářských záležitostech a o vzájemnosti mezi přírodními poměry země a kulturou národů.⁸¹ Dějepisné výklady měly být co nejvíce navazovány na historické památky (doporučovány byly vycházky do muzeí a prohlídky historických památek v okolí). Zvláštní péče měla být věnována výchovné stránce dějepisu. Osnovy konstatovaly, že

kulturní dějiny národní, líčení zápasů a bojů o náboženské, mravní a sociální osvobození lidstva, životní síla a osudy velikých průkopníků a věštců, mužů a žen, zasloužilých o pokrok lidstva, poskytují mnoho výchovných momentů, aby mládež vedena byla k účinnému vlastenectví, k lásce a obětavosti k národu, k snášenlivosti náboženské i národní, k uvědomělému občanství a humanitě.⁸²

Popisované osnovy byly určeny pouze pro měšťanské školy v českých zemích. Pro slovenské měšťanské školy byly přechodně vydány zvláštní osnovy, a to z toho důvodu, že na Slovensku byly měšťanské školy zpočátku čtyřleté.⁸³ Osnovy vycházely z osnov pro měšťanské školy v českých zemích, lišily se rozvržením učiva do jednotlivých ročníků. Také tyto osnovy určovaly společnou časovou dotaci pro dějepis a zeměpis. Zajímavé je, že nižší časová dotace byla těmto předmětům na Slovensku určena na dívčích měšťanských školách (viz přílohy 2–4).

Také pro měšťanské školy vstupoval od školního roku 1923/24 v platnost výnos o počtu týdenních vyučovacích hodin.⁸⁴ Osnovy dějepisu se neměnily. Nezměnily se ani časové dotace určené společně pro dějepis a zeměpis na měšťanských školách. Oba předměty i nadále zaujímaly po třech vyučovacích hodinách týdně v každém ze tří ročníků měšťanských škol. Protože byly určeny časové dotace pro všechny vyučovací předměty na měšťanských školách, můžeme určit procentuální zastoupení dotace dějepisu a zeměpisu v rámci celkové dotace těchto škol. Oba předměty zaujímaly 10 % (chlapci) nebo 9,9 % (dívky) z celkové dotace měšťanských škol (srov. tabulka 16). Výnos obsahoval také nový přehled časových dotací pro slovenské měšťanské školy (viz příloha 10).

⁸⁰ Tamtéž, s. 164–165.

⁸¹ Tamtéž, s. 164.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Učebná osnova pre meštianské školy slovenské (č. 54.840, 31. 1. 1920). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1919–1920), číslo 5, s. 71–79.

⁸⁴ Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 452–457.

Tabulka 16

Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle výnosu z roku 1923

Ročník	1.	2.	3.	Celkem
Počet hodin dějepisu	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	30 (30)	30 (30)	30 (31)	90 (91)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	10* (10*)	10*(10*)	10* (9,7*)	10* (9,9*)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 452–457.

Od začátku školního roku 1926/27 vstupoval pro měšťanské školy v platnost nový přehled časových dotací (viz příloha 12).⁸⁵ Změny, které byly případně v závislosti na změně časových dotací provedeny v učebních osnovách jednotlivými učitelskými sbory, měly být schváleny příslušnými úřady. Časové dotace dějepisu a zeměpisu zůstaly nezměněny. Dějepis společně se zeměpisem tak zaujímaly 10,7% (chlapci) resp. 10,2–10,3% (dívky) z celkové časové dotace měšťanských škol (viz tabulka 17).

Tabulka 17

Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle výnosů z roku 1926

Ročník	1.	2.	3.	Celkem
Počet hodin dějepisu	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	28 (29)	28 (29)	28 (29/30)	84 (87/88)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	10,7*(10,3*)	10,7*(10,3*)	10,7*(10,3/10*)	10,7*(10,3/10,2*)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. července 1926, č. 42.023-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích na školách občanských. In *Věstník MŠANO*, ročník VIII. (1926), sešit 7, s. 220–221.

⁸⁵ Výnos MŠANO ze dne 4. července 1926, č. 42.023-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích na školách občanských. In *Věstník MŠANO*, ročník VIII. (1926), sešit 7, s. 220–221; Výnos MŠANO ze dne 28. srpna 1926, č. 97.971-I, o počtu týdenních hodin na občanských školách smíšených. In *Věstník MŠANO*, ročník VIII. (1926), sešit 9, s. 230.

Jednoroční učební kurzy

Do roku 1924 nebyly vydávány osnovy pro jednoroční učební kurzy (JUK, tzv. čtvrté ročníky měšťanských škol). Jednotlivé kurzy se proto od sebe odlišovaly. Jejich význam a rostoucí počet si ale vyžádal vydání jednotných rámcových osnov, které vstupovaly v platnost od začátku školního roku 1924/25.⁸⁶ Osnovy platily pro celé území republiky kromě Podkarpatské Rusi. Osnovy nerozlišovaly mezi kurzy chlapeckými, dívčími a smíšenými, jejich cílem bylo zjednodušit poměry v této oblasti a sblížit vzdělávání chlapců a dívek (důvodem byly také hospodářské okolnosti). Zvláštní potřeby jednotlivých kurzů měly být uplatněny v podrobných osnovách, které měly vytvářet jednotlivé učitelské sbory a schvalovat okresní školní výbory (na Slovensku referát MŠANO v Bratislavě a na školách menšinových inspektorát). V podrobných osnovách mělo být určeno nejmenší množství učiva, které mělo být v JUK probráno. Pokud bylo třeba se v podrobných osnovách odchýlit od „normálních“ osnov, bylo to možné pouze s povolením příslušných úřadů.⁸⁷

Osnovy stanovovaly časové dotace pro JUK (viz příloha 11). Pro dějepis a zeměpis byly určeny tři společné vyučovací hodiny týdně, které představovaly 10,3 % (chlapci), resp. 9,4 % (dívky) z celkové časové dotace JUK (viz tabulka 18).

Tabulka 18

Časová dotace dějepisu na jednoročních učebních kurzech podle osnov z roku 1924

Počet hodin dějepisu	3*
Počet hodin povinných předmětů	29 (32)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	10,3* (9,4*)

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhloeno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 13. června 1924, čís. 65.983-I, jímž se vyhláší osnovy pro jednoroční učební kurzy, připojené ke školám občanským. In *Věstník MŠANO*, ročník VI. (1924), sešit 6, s. 309–313.

Cílem dějepisu v JUK (v osnovách označen jako účel) mělo podle osnov být „poznání kulturní a sociální vývoj lidstva se zřetelem k dějinám státu Československého a národa vlastního.“⁸⁸ Osnovy určovaly pro dějepis následující učivo:

z dějin věku starého vybírány buďte hlavně dějiny vzdělanosti z nich zvláště poměry ústavní; z dějin věku středního a nového období, znázorňující jednotlivé stupně vývoje lidstva, politické dějiny jen pokud, pokud jich je potřebí k porozumění dějinám kulturním; dějiny státu Československého vykládají se v rámci dějin světových; zvláštní pozornost věnována budiž hnutím lidovým.⁸⁹

⁸⁶ Výnos MŠANO ze dne 13. června 1924, čís. 65.983-I, jímž se vyhláší osnovy pro jednoroční učební kurzy, připojené ke školám občanským. In *Věstník MŠANO*, ročník VI. (1924), sešit 6, s. 309–313.

⁸⁷ Blíže tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž, s. 311.

⁸⁹ Tamtéž.

Učitelé v JUK měli podle svých zkušeností a pedagogických a didaktických zásad učivo prohlubovat a přizpůsobovat potřebám žáků. Učivo nemělo být žákům pouze mechanicky předkládáno, naopak osnovy požadovaly obohacovat učivo praktickými exkurzemi v dílnách, továrnách, živnostech, hospodářstvích apod.

4.1.3 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1930–1939

Wyšší obecné školy

Výsledkem diskusí o podobě nových osnov v našem pedagogickém tisku (viz kap. 4.1.2) byly nové osnovy pro obecné školy, vydané v roce 1930⁹⁰ (k významu a podobě nových osnov blíže Keprta, 1931). Šlo o první osnovy obecných škol v pravém slova smyslu, vydané po téměř 12 letech existence republiky (sic!).⁹¹ Podle nových tzv. normálních⁹² osnov měly místní učitelské porady vypracovat podrobné osnovy.⁹³ Dohodnout se na nich měly s příslušným školním inspektorem, který měl dbát na dodržení jednoty osnov. V českých zemích měly být podrobné osnovy schvalovány okresním (městským) školním výborem, na Slovensku a v dozorčích obvodech

⁹⁰ Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 175–294.

⁹¹ Přes dlouhou přípravu viděl Kubiček (1930–1931, s. 291–292) vydání osnov jako „uspěchané“, protože se podle jeho názoru k jejich konečnému návrhu nemohla vyjádřit učitelská veřejnost. Kritizoval také to, že osnovy vznikly bez zřetele na celek. Kubiček (1930–1931, s. 292) dále konstatoval, že „v jednotlivostech znamenají nové učební osnovy pokrok, jsou jakousi adresou toho, co a jak je již v naší obecné škole z vlastní iniciativy učitelstva zavedeno, ale v celku připadají jako diktát nesourodého, tu silnějšího, tam slabšího empirismu: rys charakteru úřednického, nikoli vědeckého“. Osnovy dějepisu hodnotil jako „povšechné“. U všech vyučovacích předmětů podle něj chyběl jejich „výměr“, z čehož pramenilo jejich libovolné a individuální pojetí. Celkově Kubiček (1930–1931, s. 295) shledával, že největším omylem nových osnov je neurčitě východisko a nedostatky v oblasti cílů.

⁹² Osnovy neměly být ani minimálními ani maximálními, mělo jít o osnovy přiměřené schopnostem normálních dětí (viz např. Beran, 1930–1931, s. 262).

⁹³ Existovala zde možnost inspirovat se některými tiskem vydanými texty (viz např. Venclů, 1928; Kriebel, 1930–1931). K některým problémům spojeným s podrobnými osnovami viz *Podrobné osnovy – ukázka pedagogické dovednosti?* (1926–1927). Podle Hály (1929–1930, s. 262) nebylo účelné splnění nařízení o podrobných osnovách možné, protože učitelé měli na starost příliš mnoho různorodých předmětů a to pro celých osm let obecné školy. Ve školství navíc podle jeho názoru mělo jít o celkovou organizaci, ne o organizaci v jednotlivých okresech, městech či vesnicích. „Při separátním provedení se pracuje různě a musí se pak projevit rozdíly ve vzdělávání. To jistě není žádoucí stav se stanoviska občanského a je třeba tuto zdánlivost pracovní organizace nahradit organizací skutečnou a lepší“ (Hála, 1929–1930, s. 262). Tato Hálova poznámka by jistě mohla sloužit jako podklad také pro diskuzi k současné podobě kurikulárních dokumentů. Kubiček (1930–1931, s. 295) varoval, že připuštění, aby si podrobné osnovy dějepisu vypracovaly jednotlivé učitelské sbory, bude mít na německých a maďarských školách za následek nepoměr mezi dějinami československého státu a dějinami vlastního národa.

menšinových škol příslušným školním inspektorem.⁹⁴ Osnovy měly platit také pro území Podkarpatské Rusi. Referát ministerstva školství a národní osvěty v Užhorodě měl osnovy přizpůsobit, pokud bylo třeba, zvláštním poměrům této země. Osnovy měly podle výnosu prozatím platit pro školní roky 1930/31, 1931/32 a 1932/33 (šlo tedy o osnovy „prozatímní“).⁹⁵ Studijní oddělení ministerstva školství a národní osvěty mělo dohlížet na to, jak se nové osnovy osvědčují.⁹⁶

Osnovy měly za úkol

sjednotiti výchovu a vyučování mládeže na obecných školách a novým vymezením a rozvržením učiva umožniti každému průměrně nadanému žákovi, aby prošel všemi stupni obecné školy a podle svých schopností nabyl soustavného a uceleného základního vzdělání.⁹⁷

Školy měly podle osnov využívat vše, co posiluje mravní vývoj žáků, pozornost měla být věnována formování jejich povahy a jejich začleňování do společnosti. Žáci měli být vychováni „ke kulturním a mravním cílům, za kterými jde národ, stát a lidstvo“⁹⁸ (spravedlnost, snášenlivost, solidarita, družnost, pomoc). V dětech měl být probouzen také smysl pro přírodní a umělecké krásy. Vedení měli být ke stálému zdokonalování vlastního i společenského života.

Nové osnovy se měly stát základem pro vytvoření činné školy, která by rozvíjela všechny tělesné i duševní schopnosti žáků (srov. např. Horák et al., 1931).⁹⁹ Žákům nemělo být podáváno hotové učivo, vědomosti a dovednosti měli získávat pomocí vlastní práce. Nastudovat měli pracovní metody tak, aby se mohli v životě sami vzdělávat. Naučit se měli především „správně vidět a myslet“.¹⁰⁰ Idea práce měla pronikat celou školní výchovou. Beran (1930–1931) proto konstatoval, že osnovy zavádí do našich škol nový duch a žádoucí reformy. Přesto podle Berana (1930–1931, s. 260) osnovy na mnoha místech „zabředly do omylů a nedůsledností“.¹⁰¹

⁹⁴ Následně byly někde připraveny tzv. okresní osnovy. Na některé se objevovaly stížnosti (viz např. Lidmila, 1933–1934b, s. 104–105).

⁹⁵ Kubíček (1930–1931, s. 295) konstatoval, že osnovy jsou sice zatímni a mají platit na tři školní roky „ale již nyní lze s určitostí si vytvořiti závěr, že po třech letech bude jejich platnost opět a opět prodloužována na řadu roků.“ Tento odhad se neukázal jako přesný, když byla platnost osnov prodloužena „pouze“ o jeden školní rok.

⁹⁶ Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 175.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ K aplikaci reformních zásad na obecných školách viz Plecer (1933–1934a).

¹⁰⁰ Blíže Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 175–176.

¹⁰¹ Beran tak např. konstatoval, že není jasno v tom, co je to vlastně činná škola, co se myslí samoučebním žáků, co je to individualizace (a připouští-li ji osnovy vůbec) apod. Osnovy podle Berana (1930–1931) nebyly „normálními“, ale ve svém celku maximálními. Osnovy podle něj také nevyhovovaly potřebám méněřídnicích škol. Beran proto upozorňoval na nutnost věnovat náležitou pozornost právě definitivních osnov – formuloval proto některé principy, na které mělo být při tvorbě definitivních osnov dbáno (požadoval osnovy minimální, přesné vymezení učiva a pojmů, využití pouze ověřených metod, zvláštní osnovy pro méněřídnicí školy apod.).

Vyučování mělo podle osnov přihlížet k duševnímu vývoji žáků. Pokud to hromadné vyučování umožňovalo, měla být výuka individualizována. Velký důraz kladly osnovy na tělesné a duševní zdraví žáků. Metody vyučování měly být svobodné, učitelé měli stále sledovat odbornou literaturu a školní praxi.¹⁰² Osnovy upravovaly také vyučování na ménětrídnicích školách (střídat se zde mělo vyučování přímé s nepřímým). Osnovy určovaly pro tyto školy také rozdělení ročníků do stupňů, tříd a oddělení.¹⁰³

Dějepis byl v osnovách nadále řazen mezi skupinu předmětů, které byly v předcházejících osnovách pojmenovány jako reálie (viz výše). V nových osnovách byla tato skupina předmětů označována jako věcné nauky. Účelem vyučování věcným naukám mělo být „poznáváním člověka, přírody a společnosti (prostředí organického, přírodního a společenského) rozvíjet duševní život žákův pro jeho úkoly společenské.“¹⁰⁴ Cílem věcných nauk pak mělo být „zjednotit žactvu věcný základ světového názoru“.¹⁰⁵ Věcné nauky měly být na všech školách založeny na jednotném základě, kterým měly být „přírodní a společenské jevy a útvary domova“ (rozšiřování a zpracování zkušeností žáků z okruhu domova). Věcné nauky měly souladně vzdělávat „hlavu, srdce i ruku“ žáků. Nejcennějšími prostředky vyučování věcných nauk měly být přímý názor, vlastní zkušenost a přemýšlení. Doporučováno bylo využívat ve vyučování věcným naukám poučné vycházky.¹⁰⁶

Osnovy stanovovaly nové časové dotace pro obecné školy. Dějepisů zůstal i nadále určen společný počet hodin dohromady se zeměpisem. Časové dotace se i nadále lišily v závislosti na typu obecné školy (viz přílohy 13–23). Na úplných obecných školách připadly dějepisů a zeměpisů dvě společné vyučovací hodiny týdně v šestém ročníku a po třech společných vyučovacích hodinách týdně v sedmém a osmém ročníku. Oběma předmětům tak připadlo na vyšším stupni úplných obecných škol dohromady osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 9,6% (chlapci) a 8,9% (dívky) z celkové časové dotace tohoto typu školy (viz tabulka 19). Časová dotace dějepisů a zeměpisů v 7. a 8. ročníku tedy zůstala ve srovnání s dosavadními osnovami nezměněna. V šestém ročníku připadly namísto dosavadní jedné hodiny určené pro dějepis a jedné hodiny určené pro zeměpis dvě týdenní vyučovací hodiny dohromady pro oba předměty. Dějepis přišel o samostatnou vyučovací hodinu v 5. ročníku, což bylo kompenzováno posunutím vlastivědy až do tohoto ročníku.

¹⁰² Blíže Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jimž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 175–176.

¹⁰³ Blíže tamtéž, s. 201–204.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 183.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Blíže tamtéž.

Tabulka 19

Časové dotace dějepisu na osmiletých obecných školách podle osnov z roku 1930

Ročník	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	2*	3*	3*	8*
Počet hodin povinných předmětů	27 (30)	28 (30)	28 (30)	83 (90)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	7,4* (6,7*)	10,7* (10*)	10,7* (10*)	9,6* (8,9*)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	25	37,5	37,5	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učebné osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 175–294.

Jako cíl vyučování dějepisu (označen jako účel) stanovovaly osnovy, aby žáci

poznávali a oceňovali vývoj nejvýznamnějších událostí i dějin československého státu a vlastního národa, jakož i důležitější události ze světových dějin, které se stýkají s dějinami národa a vlasti nebo pokud přispěly k rozvoji člověčenstva, a aby byli vychováváni k lásce k národu a státu.¹⁰⁷

Dějepisné vyučování mělo v žácích probouzet „mysl pro nejvýznamnější děje československého státu a vlastního národa tak, aby byl chápán duch jednotlivých období, jeho životní hodnota a hlavně působení na nynější útvary společnosti.“¹⁰⁸ V popředí vyučování dějepisu měly být dějiny lidu a jeho kulturní a sociální vývoj v souvislosti s dějinami práce. Také dějepisné vyučování mělo vycházet ze zásad činné školy – hlavním cílem nemělo být pouhé poznání vývoje lidské společnosti, tím méně nacvičení pořadí panovníků, bitevních míst, letopočtů apod., ale občanská a mravní výchova žáků ve zdravém demokratickém a republikánském duchu. Žáci se měli dozvědět, jak předci žili, jaké místo mezi národy zaujímali a jaké činy vykonali. Důraz měl být kladen na poučení žáků.¹⁰⁹ Dějepisné vyučování mělo rozvíjet hlavně cit, vůli a rozum žáků. Zvláštní pozornost měla být věnována kulturním dějinám. V dějepise měly být vykládány „mravy a obyčeje, domácí a veřejný život předků“, jako východisko dějepisné výuky byly uváděny také pozůstatky a památky minulosti. V kulturních dějinách mělo být přihlíženo k vývoji umění. Vyučování mělo být podporováno vycházkami na památná místa a k památkám, prohlídkami muzeí, sbíráním památek pro školní muzeum, dějepisnými obrazy, náčrtů a mapami a četbou vhodných textů. Upozorňováno mělo být na souvislost dějin s přírodními podmínkami. Pozornost měla být věnována také historickým výročím.¹¹⁰

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 251.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 186.

¹⁰⁹ Blíže tamtéž.

¹¹⁰ Tamtéž.

Osnovy rámcově dělily učivo do jednotlivých ročníků vyšších obecných škol. V šestém ročníku měly být v dějepise probírány „báje, pověsti a epizodická líčení z dějin starověkých národů a z dějin československého státu a vlastního národa“.¹¹¹ Dále zde měly být probírány výklady z dějin duševní a hmotné práce a ochrana „starožitných nálezů“ a historických a uměleckých památek. Pro sedmý a osmý ročník obecných škol uváděly osnovy téměř totožné učivo. Probíráno zde mělo být

vypravování a obrázky z dějin československého státu a vlastního národa [...] podle časové i vnitřní příčinné souvislosti a nejdůležitější příběhy z dějin světových; vypravování, rovněž výklady z dějin práce duševní i hmotné vystihuje povahu doby podle hlavních období dějinných, jež jsou zastoupena obrázky různě volenými; ochrana starožitných nálezů, památek historických a uměleckých.¹¹²

Pro sedmý ročník bylo určeno toto učivo „významu závažnějšího“, pro osmý ročník „podstatného významu“.¹¹³ Rozdělení učiva se poněkud lišilo, pokud výuka probíhala ve dvou či třech ročních bězích.¹¹⁴ Oproti předchozím osnovám tedy zaváděly osnovy z roku 1930 cyklickou stavbu učiva, tj. probírání učiva z dějin od nejstarší doby až do doby nejnovější v každém z ročníků vyšších obecných škol – ale určitým způsobem odstupňovaného – pověsti a epizodická líčení (6. ročník), učivo významu „závažnějšího“ (7. ročník) a učivo „významu podstatného“ (8. ročník) (blíže Horák et al., 1931, s. 143). Zvláštní péče měla být věnována osnování dějepisného učiva na málotřídních školách.¹¹⁵

Po vydání zatímních osnov byly připravovány definitivní osnovy pro obecné školy. V našich pedagogických časopisech byla znovu rozpoutána diskuze o jejich podobě.¹¹⁶ Komise expertů předložila program reformy, ke kterému se mohla vyjadřovat také odborná veřejnost (viz *Program reformy...*, 1931–1932). Lidmila (1932–1933a) hodnotil zatímní osnovy kladně. Upozorňoval ale na některé nedostatky a navrhoval některé změny zejména s ohledem na málotřídní školy. Pro málotřídní školy zdůrazňoval účelné navazování vlastivědy a reálií (k diskuzím nad reformou obecné školy viz také Lidmila, 1932–1933b, 1932–1933c). Do diskuze se zapojil také Novotný (1931–1932), který se stavěl proti jednotnému osnování na vyšším stupni obecných škol (soustředování učiva a navazování jednotlivých druhů učiva navzájem). Zasadil se pro logické osnování a třídění učiva s „postupovací“ osnovou. Konstatoval, že reálie, které mají být středem vyučování, mají málo společných bodů. Dějepis měl být podle jeho názoru vyučován systematicky, což jednotné osnování plně neumožňovalo.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Kubiček (1930–1931) konstatoval, že pro dějepis není učivo mezi sedmým a osmým ročníkem nijak rozděleno, a to přesto, že toto učivo není pouze místního, ale celostátního významu. Rozdělení učiva měli podle něj podrobným rozбором přesně vypracovat experti, na což údajně několikrát MŠANO upozorňoval *Svaz československého učitelstva*.

¹¹⁴ Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jimž se upravují normální učebné osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 186.

¹¹⁵ Srovnej tamtéž.

¹¹⁶ Do diskuze se opět zapojili zejména učitelé z různých typů škol. Bohužel jejich působitě nebyly v textu většinou uváděny, proto absentují také v našem přehledu.

Požadavky na reformu obecné školy formuloval také Skořepa (1931–1932). Požadoval snížení počtu dětí ve třídách, dokonalejší vybavení škol, reformu učitelského vzdělávání, řádně ustanovené a vedené „školské pokusnictví“, změnu organizace škol apod. Ve věcných naukách se měly podle jeho názoru děti s pomocí učiva naučit myslet a vyjadřovat. Proto mělo být z věcných nauk určeno k zapamatování pouze minimum vědomostí (viz Skořepa, 1931–1932, s. 203).¹¹⁷ Do debaty přispěl také Kriebel (1931–1932), který upozorňoval, že reformy nespočívají pouze ve změně osnov, ale je třeba jejich zavádění podpořit patřičnými finančními prostředky (potřeba snížit počet žáků ve třídách, nové pomůcky do škol, doplnění knihoven, využití školních zahrad ve výuce apod.).

Uskutečněno bylo také dotazníkové šetření k reformě obecné školy. O jeho výsledcích referoval Beran (1931–1932). Dotazník zjišťoval názory na širokou škálu otázek týkajících se obecné školy. Jedna z nich směřovala na význam věcných nauk, jejichž součástí byl také dějepis. O jejich významu se mínění rozcházela. Požadováno bylo zdůraznění poznatků z věcných nauk, navrhováno bylo, aby se věcné nauky staly podkladem pro jazykové vyučování a počty. Požadováno bylo také, aby věcné nauky měly na nižším stupni úkol výchovný, na středním a vyšším stupni úkol naukový. Objevil se také ojedinělý hlas, že věcné nauky vedou žáky k povrchnosti (srov. Beran, 1931–1932, s. 244).

Výsledkem diskuzí byly nové osnovy pro obecné školy vydané v roce 1933.¹¹⁸ Zároveň ale byla prodloužena platnost osnov z roku 1930 také na školní rok 1933/34. Podle nových osnov, které byly označeny jako „definitivní normální“, mělo být vyučováno až od školního roku 1934/35.¹¹⁹ Při přechodu na nové osnovy měla být udržována souvislost s předchozími osnovami. Osnovy z roku 1933 zůstaly v platnosti do konce existence první republiky. Osnovy platily pro zemi Českou, Moravskoslezskou a Slovenskou. Také u těchto osnov bylo ustanovováno, aby platily i pro zemi Podkarpatskoruskou. Referát ministerstva školství a národní osvěty v Užhorodě byl opět zmocňován, aby je přizpůsobil zvláštním poměrům a potřebám této země. Osnovy znamenaly částečné přiblížení obecných škol ke školám měšťanským (viz Kuzmin, 1981, s. 188).

¹¹⁷ V dějepise bylo diskutováno např. také omezení politických dějin (srov. Dějepis, 1930–1931, s. 299).

¹¹⁸ Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhlašují definitivní normální učebné osnovy pro obecné (řadové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 144–210. Osnovy se dočkaly po svém vydání řady ohlasů – viz např. Lidmila (1933–1934a, 1933–1934b, 1933–1934c, 1933–1934d); Votava (1933–1934); Jordán (1933–1934); Tvrdek (1938–1939).

¹¹⁹ Školy, které získaly patřičná povolení, mohly podle nových osnov začít dobrovolně vyučovat již od školního roku 1933/34.

Také nové osnovy určovaly učivo pouze v hlavních rysech. Místní učitelské porady nebo zvláštní učitelské výbory proto měly za vedení příslušných školních inspektorů vypracovat podrobné osnovy.¹²⁰ V nich mělo být učivo rozpracováno podrobněji a rozděleno na menší časové jednotky. Při tvorbě podrobných osnov mělo být dbáno na to, aby byla ve školním okrese (dozorčím obvodě) zachována žádoucí jednotata – podrobné osnovy měly být v souladu s „normálními“ osnovami, zabíhat neměly do podrobností. Schvalovány měly být v zemi České a Moravskoslezské okresním (městským) školním výborem, v zemi Slovenské a u škol spravovaných přímo ministerstvem příslušným školním inspektorem.¹²¹

Cíle, zásady a metody vytyčené novými osnovami se příliš nelišily od předchozích (zatímních) osnov. Osnovy měly i nadále směřovat k vytvoření činné (pracovní) školy. Žákům nemělo být podáváno hotové učivo, k novým vědomostem a dovednostem měli docházet pomocí vlastní práce. Idea práce měla procházet celou školní výchovou. Vyučovací metody zůstávaly i nadále svobodnými. Pokud to hromadně vyučování dovovalo, mělo být vyučování individualizováno, využíváno mělo být také skupinové vyučování. Osnovy věnovaly pozornost také nepovinným předmětům a vyučování na málotřídních školách (např. rozdělení ročníků do stupňů, tříd a oddělení).

Osnovy stanovovaly nové časové dotace pro jednotlivé vyučovací předměty (viz přílohy 27–34). Časová dotace určená společně pro dějepis a zeměpis ve srovnání s předcházejícími osnovami vzrostla. Oběma předmětům připadlo v 6.–8. ročníku obecných škol po třech vyučovacích hodinách týdně bez ohledu na typ obecné školy. Dějepis a zeměpisu tak v případě sedmitřídních a osmitřídních obecných škol přibyla jedna vyučovací hodina týdně v 6. ročníku. Oba předměty tak nově zaujímaly na vyšších obecných školách devět týdenních vyučovacích hodin, tj. 10,8 % (chlapci) resp. 10 % (dívky) z celkové časové dotace úplných obecných škol (viz tabulka 20). Dotace určená oběma předmětům na vyšších obecných školách se tak vyrovnala dotaci určené pro tyto předměty na školách měšťanských (viz dále).

¹²⁰ Přípraveny byly ukázkové podrobné osnovy jednotlivých vyučovacích předmětů. Učitelům měly sloužit jako vodítko při tvorbě okresních osnov. Tak měla být odstraněna roztržitost práce na obecných školách (viz Beran & Skořepa, 1934). K podrobnému osnování učiva dějepis viz také Beran (1934–1935), k diskuzím o ukázkových podrobných osnovách viz např. Lidmila (1933–1934b, s. 104–105); Plecer (1933–1934b). K předloze pro vytváření podrobných osnov dějepis konstatoval Plecer (1933–1934b, s. 302), že je třeba věnovat zvýšenou pozornost „domácím“ dějinám. Uváděl, že „národ náš je národem tradice. Historické ideály jsou živé a státotvorné. Chváliti dlužno, že dějepis si všímá nejen politických změn, ale i významných poměrů hospodářských a kulturních, při čemž z domácích dějin vybrány hlavní etapy dějin, jež mají smysl pro demokratickou a republikánskou ideu státu. Malý národ potřebuje své syny dobře vyučiti v dějepis. Musí je učiti statečnosti k příkladům svých hrdin a moudrosti svých předků!“ (Plecer, 1933–1934b, s. 302).

¹²¹ Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhledávají definitivní normální učebné osnovy pro obecné (řadové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 144.

Tabulka 20

Časové dotace dějepisu na osmiletých obecných školách podle osnov z roku 1933

Ročník	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	27 (30)	28 (30)	28 (30)	83 (90)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	11,1*(10*)	10,7*(10*)	10,7*(10*)	10,8* (10*)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhлено na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhláší definitivní normální učební osnovy pro obecné (řadové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 144–210.

Dějepis byl i nadále společně s vlastivědou, zeměpisem, přírodopisem a přírodopisem zařazen mezi tzv. věcné nauky (k věcným naukám v tomto období blíže např. Beran, 1934–1935). Ty měly společně s občanskou naukou a výchovou tvořit „sjednocující střed školní práce“ a „věcný základ“ pro ostatní vyučovací předměty. Úkolem věcných nauk podle osnov bylo „rozvíjetí soustavným poznáváním člověka, společnosti a přírody a jejich vztahů schopnosti žáků, vštepovati jim důležité vědomosti pro život a pro další vzdělávání a dáti jim věcný základ budoucího světového názoru.“¹²² Nejcennějším vyučovacím prostředkem věcných nauk měl být přímý názor, vlastní zkušenost a přemýšlení. Pro výuku věcných nauk byly doporučovány poučné vycházky, využití filmů, diapozitivů a fotografií. Výběr učiva věcných nauk se měl řídit „vzdělávací a výchovnou hodnotou, významem pro kulturní a hospodářský život kraje a pro tvorbu světového názoru.“¹²³

Cílem vyučování dějepisu (v osnovách nově označen jako úkol) mělo podle osnov být: „vésti žactvo obrazy vhodně vybranými z dějin k poznání zvláště významných historických zjevů hlavně z období časově nepřilíh odlehklých se zvláštním zřetelem na politický a kulturní stav přítomnosti a na domácí dějiny.“¹²⁴ Dějepisné vyučování mělo zejména:

- (a) probouzet lásku k rodné zemi a oddanost k vlastnímu národu a československému státu; (b) žáky občansky a mravně vychovávat ve zdravém duchu republikánském a demokratickém; (c) osvětlovat politický a kulturní vývoj lidstva a postavení vlastního národa v něm; (d) vést k vědomí jednoty všeho lidstva a budit smysl pro pokrok a mír; (e) budit porozumění pro památky umělecké a historické a jejich ochranu.¹²⁵

¹²² Tamtéž, s. 185.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž, s. 189.

¹²⁵ Tamtéž.

Osnovy rozdělovaly učivo dějepisu do jednotlivých ročníků obecných škol. V šestém ročníku (běhu a na jednotřídních až šestitřídních školách) měly být probírány: „báje, pověsti a epizodická líčení z dějin starověkých národů; výklady z domácích dějin se zřetelem k světovým dějinám od nejstarších dob až do konce vlády Karla IV.; souběžné výklady z dějin práce.“ V sedmém ročníku (běhu b na jednotřídních až šestitřídních školách; běhu a na sedmitřídních školách) měly být probírány „výklady z domácích dějin se zřetelem k světovým dějinám od r. 1378 až do počátku francouzské revoluce; souběžné výklady z dějin práce.“ Pro osmý ročník (běh c na jednotřídních až šestitřídních školách; běh b na sedmitřídních školách)¹²⁶ byly určeny „výklady z domácích dějin se zřetelem k nejvýznamnějším událostem světových dějin od francouzské revoluce až do přítomné doby; souběžné výklady z dějin práce“.¹²⁷ Domácími dějinami měly být rozuměny dějiny československého státu se zvláštním zřetelem k dějinám rodné země a národa, k němuž žáci příslušeli. Požadavkem na znalost dějin vlastního národa kladly osnovy zřetel také na výuku dějin menšin.

Učivo mělo být podle osnov seskupováno podle nejvýznamnějších idejí politických, kulturních, hospodářských a sociálních dějin se zřetelem k dějinám lidské práce. Výklad válek měl být omezen na nejnnutnější míru. Hlavní pozornost neměla být věnována podrobnostem, ale politickým, hospodářským, kulturním a sociálním myšlenkám, směrům a hnutím. Tak mělo být zamezováno přetěžování žáků vyplývajícímu z dosud převládajícího pozitivistického dějepisectví (viz Čapek, 1970, s. 115). Učivo mělo navazovat, pokud to bylo možné, na historické památky a život domácího kraje (srov. také Deyl, 1937–1938). Výklady měly být proto prohlubovány vycházkami do muzeí a na významná historická místa. V knihovnách mělo být pamatováno na historickou četbu, využívalo mělo být vzpomínek na historické události.

Také v dalších letech bylo diskutováno o změně obsahu vzdělávání na obecných školách, některé návrhy se týkaly také vyučovacího předmětu dějepis.¹²⁸ Ve třicátých letech začaly do jednotlivých vyučovacích předmětů pronikat v souvislosti s vyostřenou

¹²⁶ Lidmila (1933–1934b, s. 111) konstatoval, že takto konstruované rozdělení učiva do jednotlivých běhů má přednosti i vady. Dříve využívané tři turnusy, ve kterých se pokaždé prošlo celými dějinami, přičemž se v prvním zdůraznily politické, v druhém hospodářské a ve třetím kulturní dějiny, podle jeho názoru také zcela nevyhovovaly. Podrobné osnovy měly přesto náležitě přihlížet vedle politických dějin, také ke kulturním a hospodářským dějinám. O rozsahu jednotlivých partií učiva měla podle Lidmily rozhodovat jejich důležitost pro život a pro další vývoj.

¹²⁷ Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhlášují definitivní normální učebné osnovy pro obecné (řadové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 189.

¹²⁸ Hřebík (1937–1938) tak mimo jiné kritizoval didaktický materialismus ve vyučování dějepisu: „V dějepise musí poznat (M. J.: rozuměj žáci) všechny panovníky od staroegyptských dynastií až do dneška, změny hranic celých stovek států a územních majetků od několika tisíciletí před Kristem až do moderních výbojů, války, bitvy, vojevůdce, diplomatické zápletky, rodinné spory atd. atd. všechno arciť utříděno, zařaděno, zaletopočtováno“ (Hřebík, 1937–1938, s. 188). Hřebík konstatoval, že jde o dědictví německé důkladnosti z dob, kdy jsme byli pod vlivem německé didaktiky. Zároveň Hřebík (1937–1938, s. 190) upozorňoval, že „nezáleží na stanovení nového obsahu vyučování jen v osnovách, učebnicích a podobných věcech vnějších. Jsou také důležité, ale [...] problém nového obsahu závisí především na učitelích.“

mezinárodní situaci prvky branné výchovy. Nejprve byla branná výchova v roce 1935 upravena zvláštním výnosem.¹²⁹ Dějepis měl podle tohoto výnosu pěstovat v rámci branné výchovy lásku k rodné zemi a oddanost ke státu vzpomínkami na slavnou minulost národa a na jeho obětavé a hrdinské činy a vychovávat mládež ve „zdravém demokratickém a republikánském duchu“. V roce 1937 byl vydán zákon o branné výchově.¹³⁰ Cílem (označen jako účel) branné výchovy mělo podle tohoto zákona být pěstování oddanosti ke státu a k jeho demokratickému zřízení a pěstování mravních vlastností, tělesných zdatností, znalostí a dovedností, které byly viděny jako potřebné k obraně státu. Později byly vydány osnovy branné výchovy.¹³¹ Branná výchova měla postupovat všemi předměty. Tam, kde to bylo třeba, mohly být zavedeny také samostatné vyučovací předměty. Dějepisné osnovy byly doplněny v 6.–8. ročníku obecných škol o „obrazy obrany vlasti z československých dějin i z dějin světových, neodporují-li duchu československých dějin a demokratickým řádům Československé republiky.“¹³² V 8. ročníku pak byly dějepisné osnovy doplněny o toto učivo: „znalost dějin vzniku Československé republiky, T. G. Masaryk a československé legie“¹³³ (k branné výchově viz také Lidmila, 1938–1939; Slimáček, 1934–1935). O postavení, které si branná výchova v tomto období získala, svědčí to, že byla vydána učebnice branného dějepisu (viz Dolenský, 1936). Na druhou stranu bylo zavádění branné výchovy některými autory kritizováno a usměrňováno (viz např. Bydžovský, 1933–1934). Po obsazení republiky německou armádou a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava byly všechny předpisy týkající se branné výchovy zrušeny.¹³⁴

Měšťánské školy

Osnovy pro měšťánské školy z roku 1919 byly nahrazeny až osnovami z roku 1932.¹³⁵ V mezidobí byla vedena diskuze o podobě vyučovacího předmětu dějepis. Připomeňme zde některé návrhy na úpravu osnov tohoto vyučovacího předmětu. Vaníček (1922–1923) volal po potřebě změnit učebnice, osnovy a metody dějepisu a zeměpisu, protože se podle jeho názoru neshodovaly s psychologickým založením žáků. Požadoval postupovat v dějepise od soudobých událostí k událostem starším a redukcii

¹²⁹ Výnos MŠANO o výchově žactva národních škol k brannosti (ze dne 24. května 1935, čís. 26.969/35-I). In *Věstník MŠANO*, ročník XVII. (1935), sešit 6, s. 129–130.

¹³⁰ Zákon ze dne 1. července 1937 o branné výchově (Sb. z. a n. č. 184, vyhlášen dne 15. července 1937). In *Věstník MŠANO*, ročník XIX. (1937), sešit 8, s. 232–253.

¹³¹ Výnos MŠANO ze dne 10. března 1938, čís. 34.419-I, o osnovách branné výchovy na obecných (řado- vých) a měšťánských školách a v jednorozhodných učebných kursech při měšťánských školách. In *Věstník MŠANO*, ročník XX. (1938), sešit 3, s. 111–117.

¹³² Tamtéž, s. 113.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Vládní nařízení ze dne 31. března 1939, jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící (Sb. z. a n. č. 105, vyhlášeno dne 12 dubna 1939). In *Věstník MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 6, s. 172.

¹³⁵ Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 69.485-I, jímž se stanoví normální učebné osnovy pro měšťánské školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 88–113.

dějepisného učiva pouze na to nejnужnější. Kritizoval to, že nejdříve bylo v dějepise probíráno učivo „o národech dobou nesmírně vzdálených a bydlících v dalekých zemích“ (např. Egypt, Mezopotámie). Žáci proto podle jeho názoru dějinám nerozuměli a obtížně si je osvojovali. Osnovy pro měšťanské školy sice na tuto nedůslednost pamatovaly ustanovením o tom, že může být na začátku školního roku vyučován nejdříve zeměpis tak, aby byl získán zeměpisný podklad pro výklad dějepísneho učiva (viz výše), v praxi ale bylo podle Vanička toto ustanovení využíváno pouze málo. Navrhoval proto, aby byly v prvním ročníku měšťanských škol v dějepise vyučovány pouze „české dějiny a dějiny sousedních národů, pokud jsou nezbytné k náležitému osvětlení zápasů našeho národa po r. 1526“ (Vaniček, 1922–1923, s. 73). Dějiny Řecka a Říma pak podle něj měly být probírány až ve druhém ročníku, kdy byly v zeměpise vyučovány Balkánský a Apeninský poloostrov. Podobně mělo být postupováno také u dalších témat. Ve druhém ročníku mělo být podle jeho představ probíráno učivo alespoň do Bachova absolutismu. Ve třetím ročníku pak měly být probírány dějiny od Bachova absolutismu po současnost, zopakovány zde měly být národní dějiny a shrnuty jednotlivé epochy.

Změnu v osnování dějepisu navrhoval také Skořepa (1925–1926, s. 119). Dosavadní osnovy se mu jevily jako nepsychologické (abstrakta již v 6. ročníku), navrhoval proto nové rozdělení učiva do jednotlivých ročníků: 1. ročník – obrazy z českých dějin; 2. ročník – obrazy ze světových dějin (a v jejich rámci i obrazy z českých dějin); 3. ročník – systematický přehled dějin (viz Skořepa, 1925–1926, s. 119). Jedna vyučovací hodina týdně měla být podle něj vyhrazena žákům, ať si podle svého uvážení vyberou vyučovací předmět, který sami chtějí.

Diskuze o reformě dějepisu a osnovách měšťanských škol proběhla také na stránkách časopisu *Školské reformy* (viz např. Skořepa, 1930–1931, s. 177; Kappa, 1931–1932). Hruďička (1929–1930) navrhoval nové rozdělení předmětů na měšťanských školách. Předměty měly být podle něj rozděleny do čtyř předmětových oborů – historické vědy měly tvořit jeden z těchto oborů společně s vědami jazykovými. Podle tohoto návrhu měly být v každém z ročníků vyučovány všechny skupiny předmětů. V prvním ročníku měla být podána „stručná encyklopedie“ dějepisu a zeměpisu. V ostatních ročnících mělo podle návrhu odpadnout soustavné vyučování dějepisu, na historický vývoj mělo být dbáno pouze při vyučování v ostatních skupinách. V posledním ročníku měla být podrobně probírána vlastivěda. Návrh tedy prosazoval výrazné omezení výuky dějepisu. Jednotlivé skupiny oborů měly mít k dispozici vždy celý den bez přerušení. Tak měly být plně koncentrovány vědní prvky příbuzných oborů.

Nové osnovy dějepisu pro měšťanské školy byly vydány v roce 1932. Vydání osnov se stalo důležitým mezníkem ve vývoji tohoto typu školy.¹³⁶ Osnovy byly označovány jako „normální“. Připraveny byly reformní komisí zřízenou ministerstvem školství a národní osvěty (MŠANO) v čele s V. Příhodou (viz Horák, 1930–1931, s. 201).¹³⁷ Osnovy vstupovaly v platnost pro zemi Českou, Moravskoslezskou a Slovenskou. Platit měly také pro území Podkarpatské Rusi. Referát MŠANO v Užhorodě byl zmocňován, aby je přizpůsobil poměrům a potřebám této země. Osnovy obsahovaly učivo pouze v hlavních rysech – všechny měšťanské školy (tzv. učitelské porady) si na jejich základě měly vytvořit zvláštní osnovy, které měly vycházet z těchto „normálních“ osnov, zároveň ale měly přihlížet ke zvláštním potřebám místa a kraje jednotlivých škol a k potřebám žáků (výběr a odstupňování učiva, zavádění rozšířeného vyučování a nepovinných předmětů).¹³⁸ Školní inspektoři měli dohlížet na to, aby při sestavování zvláštních osnov byla zachována „žádoucí jednotá“. Schvalování zvláštních osnov příslušelo v zemi České a Moravskoslezské zemskému školnímu úřadu, v zemi Slovenské referátu MŠANO v Bratislavě.¹³⁹ Podle nových osnov se mělo na měšťanských školách začít vyučovat od začátku školního roku 1933/34 postupně od prvního ročníku, takže ve školním roce 1935/36 se podle nich již mělo

¹³⁶ Osnovy ale nebyly přijaty pouze pozitivně. Jejich přípravu provázela bohatá diskuze. Kritikem připravovaných osnov byl zejména O. Chlup. Také někteří další autoři se stavěli k novým osnovám kriticky (viz např. Horák, 1930–1931). Osnovy byly kritizovány zejména z levicových pozic v *Učitelských novinách* (viz *Zachráně denunciacie reformní osnovy?*, 1930–1931; *Osnovy pro měšťanské školy a demokracie*, 1930–1931; *Duch nových osnov*, 1930–1931; *O jednom utrpeném vítězství*, 1930–1931). Na obranu osnov se postavil V. Příhoda (viz *Diskuse o nových osnovách*, 1930–1931). Proti řadě útoků hájil nové osnovy také Mrázek (1931–1932) či Kriebel (1932–1933), který označil diskuze kolem osnov jako „časopisecký souboj“. Diskuze kolem osnov zpětně zachytil Příhoda (1932–1933). K diskuzím o podobě vyučovacího předmětu dějepis v připravovaných osnovách viz také výše v kapitole věnované obecným školám.

¹³⁷ Na osnovách pro měšťanské školy pracovala komise expertů pro reformu národní školy na četných poradách za účasti spolupracovníků z řad učitelů dva roky. Elaborát komise byl následně předmětem několikaměsíčního jednání MŠANO. Na konečnou podobu osnov měla velký vliv anketa, mezi jejímiž respondenty převažovali učitelé (viz Pluhař, 1934–1935, s. 24). K diskusi nad novými osnovami na závěrečné poradě konané 20. května 1932 na MŠANO za účasti zástupců organizací a školních úřadů viz *Osnovy pro školy měšťanské* (1931–1932). Dohodnuty zde byly změny v osnování některých předmětů, reformní požadavky a návrhy byly učiněny dobrovolnými či omezeny.

¹³⁸ Rozšířené vyučování dějepisu osnovy zavést neumožňovaly. K rozšířenému vyučování a nepovinným předmětům blíže *Výnos MŠANO* ze dne 9. června 1932, č. 69.485-I, jímž se stanoví normální učebné osnovy pro měšťanské školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 89–90.

¹³⁹ Podle školního a vyučovacího řádu z roku 1937 (viz *Výnos MŠANO* ze dne 30. července 1937, č. 105.513-I, kterým se vydává školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné. In *Věstník MŠANO*, ročník XIX. (1937), sešit 8, s. 286–363) měly být k předběžné poradě o zvláštních osnovách svolány okresním školním úřadem zvláštní konference, které měl řídit okresní školní inspektor nebo zástupce stanovený zemským školním úřadem. K těmto konferencím měli být kromě učitelského sboru měšťanské školy pozváni také ředitelé vyšších škol v okrese, pro které měla být měšťanská škola přípravou, a zástupci průmyslových, obchodních, živnostenských a zemědělských zájmů z místa školy a okresu (zaměstnavatelé i zaměstnanci). K předběžnému jednání o zvláštních osnovách dívčích měšťanských škol měly být přizvány také „ženy osvědčené v praktických zaměstnáních nebo známé svým zájmem o vyučovací otázky a obecné blaho“.

vyučovat ve všech ročnících měšťanských škol.¹⁴⁰ Vydání těchto osnov znamenalo částečné přiblížení měšťanských a nižších středních škol (viz Králíková et al., 1977, s. 62–63). Vydání osnov je třeba hodnotit jako krok vpřed ve vývoji měšťanské školy (srov. např. Skořepa, 1930–1931).

Měšťanské školy měly podle nových osnov pečovat především o mravní vývoj žáků. Důležité místo v nich měla zaujímat národní výchova (výchova k plnění občanských povinností a k oddanosti ke státu). Výchova měla být založena na idejích demokracie. Také v měšťanských školách měly být uskutečňovány zásady činné školy (viz výše). U prvního ročníku měšťanských škol mohly být podle osnov zřizovány pobočné třídy, které mohli navštěvovat žáci, kteří nezvládali učivo určené pro měšťanskou školu. Vyučovací metody na měšťanských školách měly být „svobodné, v mezích zákonů, jimiž je přirozený vývoj mládeže“.

Osnovy určovaly nové časové dotace pro jednotlivé vyučovací předměty (viz příloha 25). Dějepis zůstal i nadále vyučován ve společném počtu hodin se zeměpisem. Časová dotace určená oběma předmětům zůstala nezměněna – oba předměty tak nadále zaujímaly po třech vyučovacích hodinách týdně v každém ze tří ročníků měšťanských škol, tj. 10% (chlapci) a 9,6% (dívky) z celkové časové dotace tohoto typu školy (viz tabulka 21). Se svolením okresního školního výboru (školního inspektora) bylo možné upravit vyučování ve všech ročnících tak, aby byl v některých pololetích vyučován pouze dějepis a v některých pouze zeměpis.¹⁴¹

Tabulka 21

Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle osnov z roku 1932

Ročník	1.	2.	3.	Celkem
Počet hodin dějepisu	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	30 (31)	30 (31)	30 (32)	90 (94)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	10* (9,7*)	10* (9,7*)	10* (9,4*)	10* (9,6*)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhlena na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 69.485-I, jímž se stanoví normální učební osnovy pro měšťanské školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 91.

¹⁴⁰ Školy, které se přihlásily a bylo jim to povoleno, mohly podle nových osnov vyučovat již ve školním roce 1932/33.

¹⁴¹ Původně bylo uvažováno o variantě, kdy by se dějepis a zeměpis střídaly v jednotlivých pololetích v předem stanoveném počtu hodin (viz Skořepa, 1930–1931, s. 174; Horák, 1930–1931, s. 204). Podobně se měly střídát přírodopis a přírodopyt. Podle tohoto návrhu nemělo být tedy najednou probíráno tolik předmětů. Horák (1930–1931) označoval takovou osnovu jako „kondenzovanou“ a odmítal ji. Dějepisu navíc mělo být vyučováno pouze v druhých pololetích prvního a druhého ročníku – v každém tomto pololetí měl mít dějepis čtyři vyučovací hodiny týdně – celkově tak měl mít dějepis 160 vyučovacích hodin proti dosavadním 180 vyučovacím hodinám. To by znamenalo redukci dějepisného učiva, kterou Horák označoval jako „neslýchanou“ (původní návrh viz příloha 24). Tento návrh je z pohledu dějepisu třeba označit jako opravdu špatný.

Cílem vyučování dějepisu (v osnovách označen jako úkol) mělo podle osnov být:

Budití a pěstovati zájem o minulost, vštěpovati žactvu představy a pojmy o základních jevech z minulosti vlastního národa a československého státu a o důležitých událostech světových dějin, pokud přispěly k rozvoji lidstva nebo pokud se stýkají s dějinami československého státu.¹⁴²

Dějepisné vyučování mělo zejména:

(a) probouzení lásky k rodné zemi a oddanost k vlastnímu národu a československému státu; (b) vésti k porozumění životu vlastního národa i národů cizích a k vědomí důležitosti lidské práce; (c) osvětlovati politický a kulturní vývoj lidstva a postavení vlastního národa v něm; (d) vésti k vědomí jednoty všeho lidstva a buditi smysl pro pokrok a mír; (e) buditi porozumění pro památky umělecké a historické a jejich ochranu.¹⁴³

V prvním ročníku měšťanských škol měl být podle nových osnov probírán „úvod do dějepisu na základě pravěku, domácích pověstí a význačných událostí z minulosti vlastního národa za stálého srovnávání doby minulé s přítomností; významné události z dějin starého věku, zejména z kulturních dějin řeckých a římských.“¹⁴⁴ Ve druhém ročníku měly být probírány „obrazy z dějin středního věku se zřetelem k dějinám domácím“ a ve třetím ročníku „učivo z dějin nového věku se zřetelem k dějinám domácím.“¹⁴⁵

Podle osnov měli učitelé ve výuce dějepisu, bylo-li to možné, navazovat na historické památky a „život domácího kraje“. Výklad měl být proto prohlubován vycházkami do muzeí a na významná historická místa, exkurzemi do hlavních měst jednotlivých zemí Československé republiky i jinam. Dějepisné učivo mělo být seskupováno podle významných vývojových idejí. Osnovy upozorňovaly také na to, že v příručních

¹⁴² Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 69.485-I, jímž se stanoví normální učebné osnovy pro měšťanské školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 102.

¹⁴³ Tamtéž, s. 102. Cíle dějepisu pro měšťanské školy se tedy zásadním způsobem nelišily od cílů určených pro dějepis na obecných školách (viz výše).

¹⁴⁴ Čapek (1970, s. 79) viděl v obsahu tohoto ročníku „neujasněnou všehochut“, která zaváděla to, co si podle něj tvůrci osnov nepřáli – vlastivědný charakter prvního ročníku a částečnou cykličnost ve vyučování dějepisu. Mnozí se stavěli proti tomuto vlastivědnému úvodu do studia dějepisu a naopak preferovali úvod historický, jehož obsahem by byly dějiny pravěku (bližze Čapek, 1970, s. 79). Cikhart (1933–1934, s. 81) kritizoval přeplněnost prvního ročníku měšťanských škol učivem. Pro tento ročník měšťanských škol bylo podle něj určeno tolik učiva jako pro dva ročníky středních škol, což viděl jako nemožné splnit. Podle jeho názoru měl být do prvního ročníku měšťanských škol zahrnut pouze pravěk, starověk a domácí pověsti, na kterých by se dal vyvodit úvod do dějepisu. Totéž učivo (národní dějiny) pak nemělo být podle jeho návrhu znovu probíráno v dalších letech. Postup nastavený osnovami se mu jevil jako zcela obrácený a nelogický. Problém opakování učiva v dějepisných osnovách dokládá Cikhart (1933–1934, s. 81–82) na připojených podrobných osnovách.

¹⁴⁵ Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 69.485-I, jímž se stanoví normální učebné osnovy pro měšťanské školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 102. V původním návrhu osnov se rozdělení učiva lišilo, jelikož dějepis neměl být vyučován ve všech ročnících (viz výše). Podle dalšího z návrhů, který nevyšel v platnost, měly být ve druhém pololetí druhého ročníku vyučovány „významné události ze světových dějin se zřetelem k dějinám národa a obyvatelstva zemí československých od počátku dějin do r. 1492.“ Ve druhém pololetí třetího ročníku měly být vyučovány „význačné události ze světových dějin od počátku novověku do konce světové války se zřetelem k přítomnosti a vybudování československého státu“ (Osnovné směrnice, 1931–1932, s. 212).

žákovských knihovnách každé třídy mělo být pamatováno na přiměřenou historickou četbu. Příležitostně mělo být v dějepise využíváno také vzpomínek na významné historické události.¹⁴⁶

Přestože osnovy z roku 1932 znamenaly krok vpřed ve vývoji měšťanské školy, můžeme ve zprávě ze závěrečné diskuze o nových osnovách na MŠANO číst:

Jest litovati, že v národě Komenského nelze uskutečniti hlubší reformu měšťanské školy pro nepříznivé vnější podmínky. Budoucnost shledá naši dobu malou, menší než byla leta 1869 a další, kdy učitelstvo ze starých preparand i beze všeho vzdělání muselo vydržeti mnohem pronikavější reformní zásah. Vydrželo jej a my mu za to děkujeme. Jestli dnešní době budoucnost jednou poděkuje, jest ovšem otázka. (Osnovy pro školy měšťanské, 1931–1932, s. 309)

Objevovaly se také další kritické hlasy, a to i konkrétně proti osnovám dějepisu.¹⁴⁷ Přesto osnovy pro měšťanské školy z roku 1932 zůstaly v platnosti po zbytek existence první republiky. V souvislosti s vyostřenou mezinárodní situací začaly ve třicátých letech také do osnov měšťanských škol pronikat prvky branné výchovy (viz výše v části věnované obecným školám).

Jednoroční učební kurzy

Nové osnovy pro JUK, které nahradily dosavadní osnovy z roku 1924, byly vydány v roce 1932.¹⁴⁸ Také tyto osnovy byly označovány jako „normální“. V platnost vstupovaly od začátku školního roku 1933/34. Platit měly pro celé území státu včetně Podkarpatské Rusi. Referát MŠANO v Užhorodě je měl opět přizpůsobit zvláštním poměrům a potřebám této země. Nové osnovy měly navazovat (vhodně je doplňovat a rozšiřovat) na současně vydávané osnovy měšťanských škol (viz výše). Zavedení nových osnov mělo žákům usnadnit přechod do odborných a středních škol. Osnovy měly také vyhovět zvláštním místním a krajovým potřebám a požadavkům praktického života. Také podle těchto osnov měly jednotlivé školy (učitelské porady) sestavit pro každý kurz podrobné osnovy. V nich mělo být vyhověno potřebám místa a kraje (viz výše). Podrobné osnovy měly schvalovat okresní školní výbory, v zemi Slovenské a u škol spravovaných přímo MŠANO příslušný školní inspektor. Pokud chtěly

¹⁴⁶ Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 69.485-I, jímž se stanoví normální učební osnovy pro měšťanské školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 102.

¹⁴⁷ Cikhart (1933–1934) viděl osnovy jako určité zklamání, a to právě především osnovy dějepisu. Osnovy podle něj nepodařily novou náplň dějepisného vyučování, která by byla oproštěna od zatěžování spoustou bezvýznamných jmen a dat, a neposkytovaly jasný obraz vývoje dějin. Kritizoval, že osnovy hřeší proti základním metodickým pravidlům: „místo žádaného prohlubování učiva dekretuje se povrchnost, místo postupného probírání látky její neurčité přehazování a při tom neohospodárnost s časem, jež se právě ve škole měšťanské tak bolestivě pociťuje“ (Cikhart, 1933–1934, s. 80). To podle něj platilo zejména pro dějepisné osnovy pro první ročník měšťanské školy, kde viděl jako problematické učinit „slovo skutkem“. Podle Cikhartova názoru bylo nemožné sepsat učebnici, která by vyhovovala pedagogickým a metodologickým požadavkům osnov.

¹⁴⁸ Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 71.393/32-I/1, jímž se vyhláší normální učební osnovy pro jednoroční učební kurzy připojené k měšťanským školám. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 114–122.

jednotlivé školy učinit v podrobných osnovách odchylku od normálních osnov v časových dotacích povinných předmětů s ohledem na místní a krajové poměry, mohlo se tak stát pouze se souhlasem příslušných úřadů.

Osnovy určovaly nové časové dotace pro JUK (viz příloha 26). Pro dějepis společně se zeměpisem zůstaly na JUK i nadále zachovány tři týdenní vyučovací hodiny, tj. 10 % (chlapci) resp. 9,4 % (dívky) z celkové časové dotace JUK (viz tabulka 22).¹⁴⁹ Osnovy dovolovaly, aby byly zeměpis a dějepis vyučovány buď v obou pololetích souběžně, nebo v jednom pololetí pouze zeměpis a v druhém pouze dějepis.

Tabulka 22

Časová dotace dějepisu na jednorozročných učebních kurzech podle osnov z roku 1932

Počet hodin dějepisu	3*
Počet hodin povinných předmětů	30 (32)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	10* (9,4*)

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 71.393/32-I/1, jímž se vyhláší normální učebné osnovy pro jednorozročný učebné kursy připojené k měšťanským školám. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 114–122.

Jako cíl dějepisu pro JUK uváděly osnovy „přehled a pochopení obecného vývoje lidstva; kulturní a sociální vývoj lidstva od nejstarších dob se zřetelem k vývoji společenských zřízení a demokracie, zvláště pokud jde o hlubší pochopení tohoto vývoje v zemích Československé republiky.“¹⁵⁰ Čapek (1970, s. 79) konstatoval, že zejména v JUK byl patrný „příklon k pedagogickému reformismu, požadujícího zživotnění vyučování dějepisu, pozornost k jeho praktické upotřebenosti a jeho spojení se všemi společenskovědními předměty“ (po vzoru amerického předmětu social studies).

Po odtržení pohraničí po uzavření mnichovské dohody byla v našem školství plánována řada změn (k našemu školství v tomto období¹⁵¹ viz Bosák, 1969, s. 13–18;

¹⁴⁹ Podle původního návrhu měly dějepisu společně se zeměpisem připadnout čtyři vyučovací hodiny týdně v prvním pololetí JUK (viz příloha 24). Z toho dějepisu měly připadnout dvě vyučovací hodiny týdně. Ve druhém pololetí neměly být podle tohoto návrhu dějepis a zeměpis vyučovány (viz Osnovné směrnice, 1931–1932, s. 212). Pokud by byl schválen tento původní návrh, znamenalo by to pokles časové dotace dějepisu na JUK.

¹⁵⁰ Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 71.393/32-I/1, jímž se vyhláší normální učebné osnovy pro jednorozročný učebné kursy připojené k měšťanským školám. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 118.

¹⁵¹ Výrazným problémem po odtržení pohraničí a vyhlášení autonomie Slovenska byl zejména nadbytek učitelů, kteří směřovali do vnitrozemí (jejich počet zvyšovali také vyhnanci z Podkarpatské Rusi). Bosák (1969, s. 16) uvádí, že do okleštěných českých zemí přišlo asi 8000 nadbytečných učitelů. K řešení problému nadbytku učitelů po zabrání pohraničí viz Doležal (1996, s. 39–40).

Doležal, 1996, s. 38–40).¹⁵² Zklamání z vývoje vedlo ke kladení většího důrazu na tradiční hodnoty (viz např. Šmejkalová, 2010, s. 188). Škola v druhé republice měla být „národní a věřič“ (v každé učebně měl být pověšen kříž s ukřížovaným Kristem). Program náboženské výchovy ale zůstal pouze formálním (srov. Bosák, 1969, s. 15). Plánována byla reforma školské správy a struktury našeho školství, nová příprava učitelů a revize osnov, naše školství mělo více připravovat pro praktický život, zřetel měl být kladen na regionalismus (viz Skořepa, 1938–1939a, 1938–1939b; B. U.,¹⁵³ 1938–1939). Objevovaly se také návrhy na změnu vyučovacího předmětu dějepis.¹⁵⁴ Většina plánů ale nestačila být v důsledku dalšího vývoje uvedena v život.

4.2 Období 1939–1945

4.2.1 Školský systém v období let 1939–1945

Po vyhlášení Slovenského státu (14. března 1939), obsazení území zbytku Česko-Slovenska německou armádou (15. března 1939) a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava (16. března 1939) byla provedena celá řada násilných změn, které se nevyhnuly ani našemu školství.¹⁵⁵ Změny se týkaly jak organizační stránky, tak zejména obsahu vzdělávání. Naše školství bylo různými způsoby omezováno a potlačováno (k nacistické pedagogice a školství viz Benze, 1939; Bosák, 1969, s. 7–10; Doležal, 1996, s. 41–42; k plánům nacistů na germanizaci našich zemí srov. Bosák, 1969, s. 10–12).

¹⁵² Bosák (1969, s. 4) upozornil na některé společné rysy druhé republiky a německé okupace: (1) omezení české pravomoci na území pozdějšího protektorátu jako důsledek agrese Německa; (2) pokusy o ideologické změny ve školství, přestože navazovaly na jisté prvky domácího vývoje, mohly mít naději pouze za situace vytvořené tlakem německého fašismu zvnějšku.

¹⁵³ Jedná se zřejmě o iniciály autora příspěvku.

¹⁵⁴ Podle Konvičky (1938–1939, s. 37) se měl dějepis změnit následujícím způsobem: „Na místo suchého dějepisu s množstvím válek, letopočtů, vlastních jmen, panovnických rodů a vysoké aristokracie nastupují kulturní dějiny, disciplína, která si všímá historického vývoje, civilisace a kultury a sociologických vztahů, pokud měly vliv na civilizační a kulturní rozvoj. Cifry ustupují charakteristice, pouhé poznání historie se nahrazuje poznáním historického vývoje jako dřívějších etap, na nichž se buduje dnešek. Pouhé dřívější konstatování učiva v každé dějepisné partii se zakončuje životnou aplikací. Postřehnutí smyslu dějin se jeví právě ve vztazích, v příkladnosti, v morální síle, v jejich historicko-dynamickém pojetí“ (Konvička, 1938–1939, s. 37).

¹⁵⁵ Bosák (1969, s. 4–5) používá následující periodizaci našeho školství v období pomnichovské druhé republiky a německé okupace: (1) od Mnichova do 15. března 1939 (viz výše); (2) od 15. března 1939 do léta roku 1941 (období, kdy nacisté předstírali, že budou respektovat autonomii protektorátního území, boj proti českým školám byl veden jako jednotlivé akce – s výjimkou uzavření českých vysokých škol); (3) od léta roku 1941 do počátku roku 1943 (české školství bylo přizpůsobováno německému vzoru, došlo k hrubým zásahům do organizační struktury škol); (4) od počátku roku 1943 po porážce německých vojsk u Stalingradu a vyhlášení totální války (pořádání různých sběrů na podporu německého vítězství, využívání pracovního nasazení mládeže a totálního nasazení učitelů, zabírání školních budov pro válečné potřeby, ochromení školství).

Obzvláště negativní úlohu sehrála v tomto ohledu osobnost ministra školství Emanuela Moravce (ministrem od roku 1942). Společně se vznikem Slovenského státu se od našeho školství oddělilo slovenské školství (ke slovenskému školství v tomto období viz např. Mátej, 1958, 1960).

V prvních letech po vzniku protektorátu fungoval školský systém dle pravidel zavedených v období první republiky (viz tabulka 14). V průběhu času ale doznala školská soustava řady změn (srov. tabulka 23). Obecné školy s českým vyučovacím jazykem ve školních obvodech (újezdech), kde byla zřízena měšťanská škola, měly dosud pouze pět ročníků. Od začátku školního roku 1941/42 měly být rozšířeny tak, aby zahrnovaly všech osm ročníků a umožňovaly tak splnění osmileté povinné školní docházky.¹⁵⁶ Základní stupeň obecné školy tvořil nově 1.–4. ročník (nižší stupeň obecné školy byl tedy zkrácen o jeden rok). Po jeho absolvování zůstávalo několik možností dalšího studia. Asi 60% populace mělo splnit povinnou školní docházku na vyšší obecné škole. Další možností zůstávalo studium na škole měšťanské. Měšťanská škola s českým vyučovacím jazykem se stávala čtyřtřídní (zrušeny byly jednoleté učební kurzy) a zahrnovala tak stejně jako vyšší obecná škola 5.–8. školní rok. Měšťanské školy byly změněny od počátku školního roku 1941/42 na školy výběrové. Do první třídy měšťanských škol mohlo být přijato nejvýše 35% žáků.¹⁵⁷ Vyššího vzdělání se tak mělo dostat pouze omezenému počtu dětí. Výrazně omezováno bylo vzdělávání dívek. Označení „měšťanská škola“ bylo později nahrazeno označením „hlavní škola“.¹⁵⁸ Třetí možností zůstávalo studium na jedné ze středních škol. Počet žáků středních a odborných škol (zejména gymnázií) byl ale podstatně snížen, střední školství bylo všemožně omezováno (srov. např. Bosák, 1969, s. 21, 31, 34–41, 50–51; Doležal, 1996, s. 53–55), a to zejména vzdělání humanitní. V období protektorátu došlo také ke změně organizace středních škol s českým vyučovacím jazykem.¹⁵⁹ Od školního roku 1941/42 existovaly pouze dva typy středních škol – reálná a klasická gymnázia (blíže Váňová, 2009, s. 43). Za normální typ střední školy bylo určeno reálné gymnázium, za typ zvláštní pak mělo být považováno klasické gymnázium.¹⁶⁰ České vysoké školy byly 17. listopadu 1939 uzavřeny a jejich majetek byl převeden

¹⁵⁶ Vládní nařízení ze dne 14. srpna 1941 o nové úpravě obecných a měšťanských škol s českým vyučovacím jazykem (Sb. č. 300; vyhlášeno dne 20. srpna 1941). In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 9, s. 282; Prováděcí výnos MŠANO ze dne 27. srpna 1941, č. 106.000-I k vládnímu nařízení ze dne 14. srpna 1941, č. 300 Sb. o nové úpravě obecných a měšťanských škol s českým vyučovacím jazykem. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 9, s. 288–290.

¹⁵⁷ Na přechodnou dobu dvou let, tj. ve školních letech 1941/42 a 1942/43 mohlo být do prvního ročníku měšťanských škol přijato až 40% žáků a žákyň, kteří absolvovali čtvrtý ročník obecné školy. Žáci, kteří ve školním roce 1940/41 již byli v některé třídě měšťanské školy, měli dokončit povinnou školní docházku na měšťanské škole.

¹⁵⁸ Výnos MŠANO ze dne 27. srpna 1941, č. 105.179-I o přeměně označení „měšťanská škola“ na označení „hlavní škola“. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 9, s. 291.

¹⁵⁹ Výnos MŠANO ze dne 6. srpna 1941, č. 98.445-I o změně v organizaci středních škol s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 8, s. 270–273.

¹⁶⁰ Důraz byl, ve snaze zajistit kvalifikované síly pro válečnou ekonomiku, kladen především na odborné školství (srov. např. Doležal, 1996, s. 55–56).

německým vysokým školám (blíže např. Doležal, 1996, s. 47–51).¹⁶¹ Řada studentů vysokých škol byla vězněna v koncentračních táborech nebo popravena (blíže např. Vacek, 1980–1981). V období protektorátu byly rušeny také školy církevní a soukromé (viz Doležal, 1996, s. 55). Mimořádná pozornost byla naopak v období okupace věnována školám německým (srov. Doležal, 1996, s. 59–64).

Tabulka 23

Školská soustava v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1941–1945

	Pokračovací školy 14–16/17/18 let	Odborné školy 14–18 let	Gymnázium 10–18 let	Reálka 10–17 let
	Vyšší obecná škola 10–14 let	Hlavní škola 10–14 let		
	Obecná škola 6–10 let			
	Mateřská škola			

Pozn. Upraveno podle Kovářiček a Kovářičková (1989, s. 52).

Nejvyšší počet žáků ve třídách obecných a měšťanských (později hlavních) škol měl činit od 1. září 1939 45 žáků na jednu třídu.¹⁶² Tento krok měl mimo jiné (pedagogické důvody) zajistit uplatnění pro část učitelů, kteří odešli po zabrání pohraničí do vnitrozemí nebo přišli na území Protektorátu po vyhlášení samostatného Slovenska (viz výše).¹⁶³ Nejvyšší povolený počet žáků ve třídách sledovaných škol se ale brzy opět změnil. Od začátku školního roku 1941/42 vstupovaly pro české obecné a měšťanské školy výnosem¹⁶⁴ znovu v platnost paragrafy určující počet žáků v jedné třídě podle malého školského zákona z roku 1922. Nejvyšší počet žáků na obecných jednotřídních školách se tak ustanovoval na 50 a ve třídách více třídních obecných škol a škol měšťanských na 60 žáků. Tím se měl zároveň snižovat počet tříd, čímž mělo docházet také ke změnám ve vymezení školních obvodů. Prostory učeben měly být plně využity – za přeplněnou měla být považována taková učebna, v níž připadalo na jedno dítě méně než 1 m² z celkové podlahové plochy. V menších obcích pouze s jednou školou

¹⁶¹ Původně měly být uzavřeny „pouze“ na tři roky.

¹⁶² Vládní nařízení ze dne 16. června 1939, o nejvyšším počtu dětí ve třídě obecné nebo měšťanské školy (Sb. z. a. n. č. 176; vyhlášeno dne 29. července 1939). In *Věstník MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 249.

¹⁶³ Ve snaze o umístění nadbytečných učitelů se objevovaly návrhy na prodloužení povinné školní docházky nebo na snížení učitelských úvazků. Při řešení tohoto problému bylo v reálu využito kromě snížení počtu žáků v jednotlivých třídách zejména penzionování starších učitelů a propouštění vdaných učitelů (blíže Bosák, 1969, s. 17–18).

¹⁶⁴ Výnos MŠANO ze dne 1. července 1941, č. 81.882-I o změnách v organizaci českých obecných a měšťanských škol se zřetelem ke zvýšení počtu žáků ve třídách těchto škol. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 7, s. 233–234.

měl být snížen počet postupných ročníků. V obcích, ve kterých byla pouze jedna chlapecká a jedna dívčí škola s malým počtem žáků, měl být buď snížen počet ročníků, nebo obě školy spojeny v jednu smíšenou školu. Zrušeny měly být české jednotřídní obecné školy s méně než dvaceti žáky v obcích s většinou německého obyvatelstva.¹⁶⁵ Tato opatření prudce snížila počet českých učitelů (Bosák, 1969, s. 29). Zatímco nejvyšší možný počet žáků ve třídách na českých školách se zvyšoval, na německých obecných a měšťanských školách se prodlužovala platnost nařízení „o nejvyšším počtu dětí ve třídě“ z roku 1939¹⁶⁶ (srov. také Doležal, 1996, s. 51–52).

Později bylo konstatováno, že se obecné škole nedostává v jejich vyšších ročnících „ocenění“, které jí jako „lidové škole národa“ náleží. I po výběru žáků na školy hlavní (dříve měšťanské) a střední měl zůstat pro vyšší stupeň obecných škol ještě „velký počet schopných žáků, kteří jsou s to, dostáti s plným úspěchem požadavkům učebních osnov.“¹⁶⁷ Příkázáním zdatných učitelů na vyšší stupeň obecných škol měl být umožněn těmto žákům takový postup, aby byli po absolvování obecné školy schopni věnovat se povoláním, pro které byla normálně vyžadována škola hlavní. Tímto opatřením měla být zvýšena vážnost obecné školy.

Správa škol byla ponechána v rukou protektorátních úřadů, které ale byly kontrolovány říšskými úřady. Tak měla být vytvářena iluze jisté autonomie (viz Šmejkalová, 2010, s. 178). Zemské školní rady a okresní školní výbory byly zrušeny. Nahrazeny byly školskými komisemi zemských a okresních politických úřadů. Působnost místních školních rad, které také zanikly, přešla na starosty obce v sídlech škol. Cílem těchto změn bylo posílení přímého vlivu nacistických úřadů (k organizaci školství v období okupace blíže Kepřta, 1956, s. 45–46; Bosák, 1969, s. 31–32; Doležal, 1996, s. 73–74).¹⁶⁸

Podívejme se na některé další změny, které byly provedeny v našem školském zákonodárství v období protektorátu. Důležité místo v kánonu vyučovacích předmětů zaujal německý jazyk, který byl zaveden jako povinný předmět nejprve na měšťanských

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 234.

¹⁶⁶ Vládní nařízení ze dne 15. května 1941 o nejvyšším počtu dětí ve třídách německých obecných a měšťanských škol (Sb. č. 222; vyhlášeno dne 18. června 1941). In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 7, s. 204.

¹⁶⁷ Význam hlavní školy – hodnocení obecné školy. Výnos Ministerstva školství (dále pouze MŠ) z 15. I. 1944, č. 103.146/43-I. In *Věstník ministerstva školství/Mitteilungen des Ministeriums für Schulwesen (dále pouze Věstník MŠ)*, ročník II. (1944), sešit 3, s. 27.

¹⁶⁸ Nařízení MŠ zde dne 22. října 1942 o zrušení zemských školních rad (Sb. č. 366; vyhlášeno dne 4. listopadu 1942). In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 11, s. 360; Nařízení MŠ ze dne 6. dubna 1943 o přesunu působnosti ve věcech protektorátních národních škol (Sb. č. 98; vyhlášeno dne 15. IV. 1943). In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 5, s. 146–147; Nařízení MŠ ze dne 16. listopadu 1943 o místní školské správě (Sb. č. 302; vyhlášeno dne 3. XII. 1943). In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 20, s. 370–371; Výnos MŠ ze dne 11. února 1943, č. 138.600/42-II, o zásadách pro správu českých škol v Čechách a na Moravě. In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 3, s. 95–97.

(hlavních) školách.¹⁶⁹ Na obecných školách s českým vyučovacím jazykem měl být německý jazyk zaveden vždy, přihlásilo-li se do něj alespoň 12 žáků.¹⁷⁰ Později byl německý jazyk také na obecných školách zaveden všeobecně jako povinný.¹⁷¹ Také při rozhodování o postupu žáků do vyššího ročníku obecných škol mělo být přihlíženo k jejich prospěchu v německém a v českém jazyce (daný výnos uvádí toto pořadí).¹⁷² Od začátku školního roku 1943/44 bylo navíc na českých hlavních školách zastaveno nepovinné vyučování cizím jazykům (za cizí jazyk nebyla považována němčina).¹⁷³ Němčina dominovala počtem hodin od vydání výnosů v roce 1940 také na středních školách¹⁷⁴ a na učitelských ústavech.¹⁷⁵ Od roku 1940 mělo být ve školách úřadováno dvojjazyčně, později pouze německy. Všichni učitelé museli absolvovat zkoušky z němčiny (srov. Doležal, 1996, s. 70). Status povinného předmětu ztratila na obecných i měšťanských (hlavních) školách občanská nauka a výchova. Nemohla být vyučována ani jako dílčí obor jiného předmětu těchto škol. Učivo probírané dosud v rámci tohoto předmětu mělo být buď vypuštěno nebo zařazeno do učiva ostatních předmětů.

Upravována byla také podoba obrazů ve školách a jejich používání.¹⁷⁶ Sbírkové na školách měly být podrobeny prohlídce. Vyloučeny měly být všechny obrazy, které svým obsahem neodpovídaly státoprávním poměrům protektorátu. Především měly být vyloučeny ty obrazy, které

¹⁶⁹ Vládní nařízení ze dne 5. října 1939 o vyučování němčině na českých měšťanských školách (Sb. z. a n. č. 260; vyhlášeno dne 7. listopadu 1939). In *Věstník MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 11, s. 316; Prováděcí výnos MŠANO ze dne 3. ledna 1940, čís. 152.530/39-I, k vládnímu nařízení ze dne 5. října 1939, čís. 260 Sb. z. a n., o vyučování němčině na českých měšťanských školách. In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 1, s. 15–16.

¹⁷⁰ Vládní nařízení ze dne 25. ledna 1940 o vyučování němčině na českých obecných školách (Sb. č. 232; vyhlášeno dne 22. července 1940). In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 8, s. 196.

¹⁷¹ Vládní nařízení ze dne 26. září 1940, jimž se nově upravují povinné učební předměty na školách obecných a měšťanských (Sb. č. 394; vyhlášeno dne 13. listopadu 1940). In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 12, s. 312; Výnos MŠANO ze dne 15. dubna 1941, č. 43.925/41-I, kterým se provádí vládní nařízení ze dne 26. září 1940, č. 394 Sb., jimž se nově upravují povinné učební předměty na školách obecných a měšťanských, a kterým se doplňuje prováděcí výnos ze dne 3. ledna 1940, č. 152.530/39-I, k vládnímu nařízení ze dne 5. října 1939, č. 260 Sb., o vyučování němčině na českých měšťanských školách. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 5, s. 169–170.

¹⁷² Obecné školy s českým vyučovacím jazykem, postup žáků do vyšší třídy (Výnos MŠ z 27. V. 1944, č. 17.480-I.). In *Věstník MŠ*, ročník II. (1944), sešit 11, s. 159.

¹⁷³ Hlavní školy s českým vyučovacím jazykem. Zastavení nepovinného vyučování cizím jazykům (Výnos MŠ ze dne 7. VI. 1943, č. 52.667-I.). In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 8, s. 213.

¹⁷⁴ Srov. Výnos MŠANO ze dne 9. září 1940, čís. 110.845/40-I, jimž se vyhláší normální přehled hodin na gymnasiích, reálných gymnasiích, reformních reálných gymnasiích a reálkách s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 9, s. 222–227.

¹⁷⁵ Srov. Výnos MŠANO ze dne 29. října 1940, čís. 130.335/40-I, jimž se vyhláší normální přehled vyučovacích hodin na učitelských ústavěch, na ústavěch pro vzdělání učitelůk domácích nauk a na ústavěch pro vzdělání učitelůk mateřských škol s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 11, s. 297–299.

¹⁷⁶ Výnos MŠANO ze dne 11. září 1941, čís. 110.045/41-I/1, o úpravě obrazů a užívání jich při vyučování na školách národních, středních, učitelských ústavěch a na školách odborného směru s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 10, s. 334–336. Problematika využívání obrazů na školách byla ale řešena již na počátku školního roku 1939/40 – viz Doležal (1996, s. 43).

jakkoli upominají na býv. Čsl. republiku, její zařízení a politické osobnosti [...]. Dále je vyloučiti obrazy, které zobrazují období dějin Čech a Moravy, v nichž český národ stál v rozporu s Německou říší a německým národem (např. v době husitských válek), jakož i obrazy, které by mohly jakýmkoli způsobem podkopávat úctu k Německé říši, k německému národu a jeho představitelům [...] jest dále ze sbírek obrazů odstraniti vše, co oba národy v minulosti rozlučovalo, ale zdůrazniti, co je pojilo a pojí.¹⁷⁷

Použilo-li se k výzdobě stěn obrazů velkých osobností českých, mělo se v odpovídajícím počtu a úpravě použít také obrazů velkých Němců.¹⁷⁸

Nařizovalo se také, že „žactvo všech škol s českým jazykem vyučovacím v Protektorátě Čechy a Morava je povinno znáti hymny Velkoněmecké říše, jejíž součástí je Protektorát Čechy a Morava.“¹⁷⁹ Zaměstnanci protektorátní příslušnosti měli zdravít vztaženou pravicí (v případě tělesné překážky levicí) při hraní říšských hymen a při dalších příležitostech uvedených v daném nařízení.¹⁸⁰ Další výnos ale upravoval, že užívání pozdravu vztaženou pravicí je věcí vnitřního přesvědčení a nemá být otázkou poslušnosti.¹⁸¹ Doporučován byl také nákup brožury *Mírové dílo Adolfa Hitlera* pro školní knihovny i pro žáky.¹⁸² Zavedena byla tzv. povinná služba mládeže,¹⁸³ které podléhali všichni protektorátní příslušníci „árijského“ původu. Dostávat se jim mělo tělesné, duševní a mravní výchovy, vztahovala se také na přípravu k povolání. V období protektorátu bylo zastaveno používání celé řady učebnic včetně učebnic dějepisných¹⁸⁴ (k revizím učebnic v období protektorátu viz např. Doležal, 1996, s. 66–69, 72; Šmejkalová, 2010, s. 206–222). Nastávaly situace, kdy stávající učebnice byly vyřazeny a nové dosud neexistovaly (viz např. Bosák, 1969, s. 24).

Nacisté usilovali o snížení vzdělanosti české populace. Obsah řady předmětů byl deformován. Učitelé (hlavně učitelé dějepisu) byli přeškolení v nacistickém duchu v tzv. kurzech Rankenheimu (srov. např. Willinger, 1943–1944; Bosák, 1969, s. 43–48;

¹⁷⁷ Výnos MŠANO ze dne 11. září 1941, čís. 110.045/41-I/1, o úpravě obrazů a užívání jich při vyučování na školách národních, středních, učitelských ústavech a na školách odborného směru s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 10, s. 334.

¹⁷⁸ Doležal (1996, s. 45) konstatuje v této souvislosti, že k Háchovu portrétu přibyl na čelní stranu třídní Hitlerův obraz.

¹⁷⁹ Výnos MŠANO ze dne 9. dubna 1941, č. 21.709-I. o hymnách Velkoněmecké říše. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 6, s. 190–193.

¹⁸⁰ Vládní nařízení ze dne 7. srpna 1942 o služebním poměru veřejných zaměstnanců (Sb. č. 288; vyhlášeno dne 21. srpna 1942). In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 9, s. 292–293.

¹⁸¹ Výnos presidia MŠ ze dne 17. září 1942, č. 5914 pres., o pozdravu zaměstnanců školské správy. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 10, s. 337–338.

¹⁸² Viz *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 6, s. 255.

¹⁸³ Např. Vládní nařízení ze dne 28. května 1942 o povinné službě mládeže (Sb. č. 187; vyhlášeno dne 29. května 1942). In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 6, s. 222–223; Nařízení předsedy Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě ze dne 30. května 1942, kterým se stanoví zásady pro povinnou službu mládeže (První prováděcí nařízení k vládnímu nařízení o povinné službě mládeže). In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 6, s. 223–225.

¹⁸⁴ Postupně bylo zakázáno používat 283 učebnic. Všechny učebnice byly zrevidovány, „nehodné“ části byly začernovány (viz Váňová, 2009, s. 43).

Doležal, 1996, s. 74–78).¹⁸⁵ Učitelé dějepisu zde byli seznamováni s výkladem dějin v duchu „říšské myšlenky“. Bosák (1969, s. 25) konstatuje, že „žádná jiná vrstva české společnosti nezakusila tak intenzivní násilné lámání vlastního přesvědčení a nedostávala se do tak konfliktních situací jak právě učitelstvo.“ Podmínkou setrvání v učitelském zaměstnání bylo absolvování zkoušky z němčiny, složení slibu věrnosti Hitlerovi a podepsání „prohlášení o rodovém původu“ (srov. Bosák, 1969, s. 26, 32–33). Čeští učitelé a studenti byli za války vystaveni perzekuci – bylo využíváno jejich pracovní síly (např. konání různých sběrů surovin, zemědělské práce – viz Bosák, 1969, s. 54–58), byl na ně vyvíjen psychický nátlak, byli vylučováni ze škol, řada jich byla poslána na nucené práce, do válečné výroby, mnoho jich prošlo koncentračními tábory, zahynulo ve věznicích a na popravištích. Tvrdě perzekvováni byli také v oblasti školství židovští žáci (srov. např. Doležal, 1996, s. 43–44). Řada studentů a učitelů působila v partyzánském hnutí, v domácím i zahraničním odboji (srov. např. Janovský et al., 1984, s. 110–111; Kovářiček & Kovářičková, 1989, s. 15–16). Kromě omezování úrovně vzdělání se snažili nacisté působit na mládež také ideově (zřízeno bylo tzv. *Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě* – viz např. Bosák, 1969, s. 52–54; Doležal, 1996, s. 26). Mnoho českých škol bylo vystěhováno do nevyhovujících prostor (původní budovy sloužily vojenským účelům nebo připadly německým školám). Okupanti také ničili a vykrádali školní knihovny a sbírky (Kovářiček & Kovářičková, 1989, s. 16). Problémy v našem školství způsobil také přesun žáků a učitelů z pohraničí do škol ve vnitrozemí (blíže Šmejkalová, 2010, s. 183). Zrušena byla řada pedagogických časopisů. Nově vydáván byl od roku 1943 režimem nakloněný časopis *Vychovatel v Čechách a na Moravě*. V jeho úvodu ministr školství E. Moravec poznamenával, že

nový svět, který se v Evropě rodí pod vedením nacionálně-socialistické revoluce, žádá si nového člověka. Vlastnosti krve tu zušlechťí a vytříbí nová výchova, která přirozeně žádá nový typ vychovatele. Prostor Čech a Moravy jako součást Říše se svým vyspělým školstvím musí být proto vzorným příkladem výchovy mládeže ve smyslu, který žádá dnešní veliká doba (Moravec, 1943–44, s. 1).

¹⁸⁵ „Cílem veškerého školení bylo přesvědčit účastníky, že český národ nemůže mít samostatný stát, protože žije v německém prostoru, na německé půdě. Český učitel měl být ohromen všestrannými německými úspěchy v minulosti i v přítomnosti. Německá velikost měla být přeháněna, aby vynikla česká malost. Vše, co u nás bylo vykonáno, stalo se jedině německou zásluhou. Dokazovalo se, že v českém národě je velký podíl německé krve, Češi jsou proto něco víc než ostatní zaostalý Slované, s nimiž je spojuje pouze příbuzná řeč, ale nic jiného. Nacisté chtěli Čechy izolovat od slovanského světa a vyvolat v nich dokonce jakousi lokajskou hrdost, že jsou příslušníky velkoněmecké říše, která buduje v Evropě nový řád. Protože hlavní překážkou k uskutečnění těchto cílů byla znalost českých dějin, hlavní nápor byl veden proti dosavadnímu jejich pojetí“ (Bosák, 1969, s. 47).

4.2.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1939–1945

První osnovy pro sledované typy škol v období protektorátu byly vydány v roce 1939.¹⁸⁶ Bosák (1969, s. 22) uvádí, že osnovy „byly vytvořeny v neobvykle krátkém čase a v pedagogickém tisku se konstatovalo, že dovedly udržet skoro všechno cenné, co bylo v osnovách předcházejících, vyvarovaly se zbytečných korektur a ke změnám poměrům přihlížely s rozvážlivou prozíravostí.“ Podle těchto osnov mělo být vyučováno od začátku školního roku 1939/1940.¹⁸⁷ Stejně jako osnovy v předcházejícím období, obsahovaly nové osnovy učivo pouze v hlavních rysech. Každá škola si měla na jejich základě sestavit vlastní podrobné osnovy. Vypracovat je měly místní učitelské porady nebo zvláštní učitelské výbory za vedení příslušných školních inspektorů. Podrobné osnovy měly být následně schvalovány určenými orgány.

V podrobných osnovách mělo být učivo rozvedeno detailněji, rozděleno mělo být na menší časové jednotky. Podrobné osnovy měly klást zřetel na „poměry a potřeby žactva, školního místa s okolím a kraje“. Zajistit měly zachování „žádoucích jednot“ ve školním okrese. Vytvořeny měly být v souladu s normálními osnovami, měly obsahovat hlavní a podstatné věci, neměly zabíhat do podrobností.¹⁸⁸ Podle osnov měly být i nadále využívány dosud používané učebnice, učitelé ale měli při výběru a uspořádání učiva přihlížet k „nastalým změnám“.¹⁸⁹

Výchově a vyučování na sledovaných typech škol měl být dán podle osnov jednotný základ v národním a křesťanském duchu.¹⁹⁰ Ve školách měly být harmonicky pěstovány duševní a tělesné schopnosti žáků, školy měly vychovávat charakterní osobnosti (výchova vůle, zušlechťování citů, vzdělávání rozumu, péče o zdravý tělesný vývoj).¹⁹¹ Cíle pro sledované typy škol zůstaly odstupňovány. Ve srovnání s dřívějšími osnovami nebyla zdůrazňována idea demokracie, oslaben byl ohled na „všelidské zřetele“ (Bosák, 1969, s. 22).

Osnovy měly i nadále vytvářet základ pro pracovní školu (opuštěn byl termín činná škola používaný v osnovách z třicátých let), která „účelně rozvíjí všechny tělesné a duševní schopnosti žáků, probouzí jejich součinnost, podnikavost a vynalézavost a učí je, aby především vlastní prací nabývali trvalých vědomostí a dovedností,

¹⁸⁶ Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, čís. 98.000-I, jímž se upravují a vyhlášují normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým jazykem vyučovacím a pro jednoroční učebné kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. In *Věstník MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 253.

¹⁸⁷ Osnovy blíže rozebral Skořepa (1939–1940). Jejich přínos zhodnotil kladně.

¹⁸⁸ Srov. Normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednoroční učebné kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-I. Příloha *Věstníku MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 3.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Bosák (1969, s. 15) připomíná, že tyto „pilíře“ byly po vzniku protektorátu doplněny zásadou sociální spravedlnosti.

¹⁹¹ Blíže Normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednoroční učebné kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-I. Příloha *Věstníku MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 4–5.

zejména potřebných pro praktický život.¹⁹² Žákům nemělo být podáváno hotové učivo, měli se k němu dostávat vlastní prací, měli se naučit používat pracovní metody. Zásada práce měla pronikat celou školní výchovou. Vyučovací metody měly být svobodné „v mezích, které jsou dány přirozeným vývojem mládeže.“¹⁹³ Přihlíženo mělo být k duševnímu a tělesnému vývoji žáků a k rozdílným pohlavím. Vyučování mělo být individualizováno, užíváno mohlo být skupinové vyučování. Všechny složky školní práce měly tvořit jednotu, která měla být ve shodě se stupněm vývoje žáků. Vyučovací předměty proto měly být v účelných vztazích. Středem vyučování měl být vyučovací jazyk a „národní kultura“, a to na nižším stupni obecných škol ve spojení s prvoukou, na středním stupni s vlastivědou, na vyšším stupni obecných škol a na školách měšťanských s věcnými naukami a s občanskou naukou a výchovou.¹⁹⁴

Osnovy upravovaly také využívání nepovinných předmětů a rozšířeného vyučování (měly umožňovat vyhovět zvláštním potřebám a požadavkům žáků, místa školy s okolím a jednotlivým krajům), stanovovaly pokyny týkající se rozvrhu hodin, učebnic, domácích úkolů, vycházek, rozdělení ročníků do stupňů, tříd a oddělení a poznámky pro málotřídní školy.

Ve srovnání s dřívějšími osnovami byly osnovy z roku 1939 podrobnější, učivo v nich bylo rozvedeno detailněji. Přestože byly osnovy vydány více než čtyři měsíce po vyhlášení protektorátu, nejsou překvapivě ideologicky deformovány (dokonce i německý jazyk zůstal na obecných a měšťanských školách zařazen zatím pouze jako nepovinný předmět, povinný byl pouze na JUK), a to přesto, že již v této době bylo naše školství podrobeno zostřenému dohledu (srov. Šmejkalová, 2010, s. 192, 195). Nové osnovy nepřinesly výrazné změny ani pro vyučovací předmět dějepis. Bosák (1969, s. 22) konstatuje, že „důsledkem nových poměrů se zdůrazňoval [...] národ místo státu, češství místo českoslovenství, neměl se budit zájem o snahy světové a o lidské sourozenství.“ Z osnov tedy bylo vypuštěno to, co bylo v rozporu s novým státoprávním postavením národa.

Dějepis byl na obecných školách i nadále zařazen mezi tzv. věcné nauky. Ty tvořila na středním stupni (3.–5. ročník) vlastivěda a na vyšším stupni (6.–8. ročník) zeměpis, dějepis, přírodopis a přírodopyt. Zčásti k nim náleželo také vyučování prvouce na nižším stupni obecných škol (1.–2. ročník). Úkolem věcných nauk mělo podle osnov být

soustavným poznáváním člověka, společnosti a přírody a jejich vztahů rozvíjet schopnosti žáků, vštepovat jim důležité vědomosti pro život a pro další vzdělávání a hlavně naučiti žáky poznávat vlast, její přírodní bohatství a krásy, život našeho lidu, jeho práci, mravy, zvyky a výtvořiny, naše dějiny a vzdělanost, a buditi v nich vroucí a oddanou lásku k domovině a probouzeti cit upřímné národní pospolitosti, ušlechtilé národní sebevědomí a smysl pro pevnou národní jednotu.¹⁹⁵

¹⁹² Tamtéž, s. 5.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 6.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 31.

Věcné nauky měly být v součinnosti s ostatními předměty, zejména s vyučovacím jazykem a s občanskou naukou a výchovou. Ostatním předmětům měly poskytovat společný „věcný základ“ – ostatní předměty z nich měly čerpat podněty a zpracovávat je. Společně s vyučovacím jazykem měly být věcné nauky „jednotlivým středem školní práce“.¹⁹⁶

Dějepis zůstal v osnovách určen společný počet hodin dohromady se zeměpisem (učební plán obecných škol obsažený v osnovách viz příloha 35). Časové dotace určené oběma předmětům se ve srovnání s posledními osnovami pro obecné školy z roku 1933 nezměnily – oběma předmětům připadlo v 6.–8. ročníku obecných škol po třech vyučovacích hodinách týdně v každém z těchto ročníků. Dějepis a zeměpis tak na obecných školách patřilo dohromady devět týdenních vyučovacích hodin, tj. 9,1 % (chlapci) a 8,8 % (dívky) z celkové dotace vyšších obecných škol (viz tabulka 24). Oba předměty měly i nadále vlastní osnovy.

Tabulka 24

Časové dotace dějepis na obecných školách podle osnov z roku 1939

Ročník	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepis	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	33 (34)	33 (34)	33 (34)	99 (102)
Podíl hodin dějepis na počtu hodin povinných předmětů v %	9,1* (8,8*)	9,1* (8,8*)	9,1* (8,8*)	9,1* (8,8*)
Podíl hodin dějepis v ročníku na celkovém počtu hodin dějepis v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhлено na jedno desetinné místo.

Zdroj: Normální učební osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednoroční učební kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-I. Příloha Věstníku MŠANO, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 14.

Osnovy stanovovaly nový cíl pro vyučovací předmět dějepis na obecných školách (v osnovách označen jako úkol):

Vhodně volenými obrazy z dějin buditi a pěstovati zájem o minulost, seznámiti žactvo s vrcholnými zjevy z minulosti našeho národa, hlavně z období časově nepřilíživých a s některými důležitými událostmi světových dějin, pokud se stýkají s českými dějinami anebo pokud přispěly k rozvoji lidstva [...] prohlubovati vroucí a oddanou lásku k vlasti a k národu; vésti k porozumění životu našeho národa a k vědomí důležitosti lidské práce; osvětlovati postavení našeho národa v politickém a kulturním vývoji lidstva; vštěpovati ušlechtilou národní hrdost, sebevědomí a smysl pro pevnou národní jednotu; vésti k vědomí jednoty všeho lidstva a buditi smysl pro pokrok a mír; vzbuzovati porozumění pro umělecké a historické památky a jejich ochranu.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 39.

Také osnovy z roku 1939 neurčovaly časové dotace pro jednotlivé tematické celky, ale pouze rozdělovaly učivo do jednotlivých ročníků. V šestém ročníku obecných škol měly být probírány „nejvýznamnější obrazy z dějin starověkých národů a z českých dějin se zřetelem k světovým dějinám od nejstarších dob až do konce vlády Karla IV.“, v sedmém ročníku „vybrané obrazy z českých dějin se zřetelem k světovým dějinám od r. 1378 do počátku našeho národního obrození“ a v osmém ročníku „vybrané obrazy z českých dějin se zřetelem k nejvýznamnějším událostem světových dějin od počátku našeho národního obrození až do přítomné doby.“¹⁹⁸ Ve výčtu učiva je patrný zejména důraz kladený na národní dějiny (což odpovídá výše uvedeným zásadám osnov). Logicky byly v osnovách na minimum omezeny slovenské dějiny.

Také na měšťanských školách byl dějepisu nadále určen společný počet hodin dohromady se zeměpisem (učební plán měšťanských škol obsažený v osnovách viz příloha 36). Časová dotace určená pro oba předměty zůstala ve srovnání s posledními osnovami pro měšťanské školy z roku 1932 nezměněna. Oběma předmětům zůstaly určeny tři vyučovací hodiny týdně v každém ze tří ročníků měšťanských škol, celkem tedy devět týdenních vyučovacích hodin, tj. 8,8% (chlapci i dívky) z celkové dotace měšťanských škol (viz tabulka 25).

Tabulka 25

Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle osnov z roku 1939

Ročník	1.	2.	3.	Celkem
Počet hodin dějepisu	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	34	34	34	102
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	8,8*	8,8*	8,8*	8,8*
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Normální učební osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednoleté učební kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-I. Příloha *Věstníku MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 15.

Cíle dějepisu na měšťanských školách (v osnovách označeny jako úkoly) se příliš nelišily od cílů předmětu vymezených osnovami pro obecné školy. Cíle se rozcházely pouze v některých detailech, které ukazují vyšší úroveň kladenou na měšťanské školy ve srovnání se školami obecnými. Cílem dějepisu na měšťanských školách mělo být

buditi a pěstovati zájem o minulost, vštěpovati žactvu představy a pojmy o základních zjevech z minulosti národa a o důležitých událostech světových dějin, pokud se stýkají s českými dějinami, anebo pokud přispěly k rozvoji lidstva [...] probouzení vroucí a oddanou lásku k vlasti a národu; vésti k porozumění životu vlastního národa i národů cizích a k vědomí důležitosti lidské práce; osvětlovati

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 39–41.

postavení našeho národa v politickém a kulturním vývoji lidstva; vštěpovati ušlechtilou národní hrdost a sebevědomí a smysl pro pevnou národní jednotu; vésti k vědomí jednoty všeho lidstva a buditi smysl pro pokrok a mír; buditi porozumění pro umělecké a historické památky a jejich ochranu.¹⁹⁹

Také osnovy pro měšťanské školy neurčovaly časové dotace pro jednotlivá témata nebo tematické celky, pouze rozvrhovaly učivo do jednotlivých ročníků. V prvním ročníku měšťanských škol měly být probírány „obrazy z dějin starého věku“, ve druhém ročníku „dějiny středního a nového věku do polovice 17. století se zvláštním zřetelem k domácím dějinám“, pro třetí ročník pak byly určeny „dějiny novověku od polovice 17. století do současné doby se zvláštním zřetelem k domácím dějinám“.²⁰⁰ Jádrem dějepisného učiva doby středověké a novověké ve druhém a třetím ročníku měšťanských škol měly být obrazy z českých dějin, dějiny ostatních národů a států měly být uváděny v souvislost s českými dějinami. Tam, kde nebyla žádná souvislost, měly tvořit světové dějiny samostatné obrazy. Ve srovnání s osnovami pro obecné školy stanovovaly osnovy pro měšťanské školy pro dějepis více učiva a to zejména z dějin světových. Také v případě osnov pro měšťanské školy bylo učivo ve srovnání s dřívějšími osnovami rozpracováno podrobněji, téměř vypuštěny byly slovenské dějiny.

Také na jednorozročných učebních kurzoch zůstal pro dějepis zachován spoločný počet hodín dohromady se zeměpisem (učební plán pro JUK obsažený v osnovách viz příloha 37). Oběma předmětům zůstaly na JUK i nadále určeny tři vyučovací hodiny týdně, tj. 8,8% (chlapci i dívky) z celkové dotace JUK (viz tabulka 26).

Tabulka 26

Časová dotace dějepis na jednorozročných učebních kurzoch podle osnov z roku 1939

Počet hodin dějepis	3*
Počet hodin povinných předmětů	34
Podíl hodin dějepis na počtu hodin povinných předmětů v %	8,8*

Pozn. *společně se zeměpisem; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednorozročných učebné kurzy, pripojené k týmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-I. Příloha *Věstníku MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 15.

Jako cíl dějepis (v osnovách označen jako úkol) na JUK byl osnovami určen „přehled a pochopení vývoje našeho národa se zřetelem k světovým poměrům“.²⁰¹ V dějepise měl být podáván „soustavný přehled českých dějin politických, ústavních, sociálních, hospodářských a kulturních, vývoj národnostních poměrů a mezinárodních vztahů, zejména k sousedům“.²⁰²

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 91.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 91–94.

²⁰¹ Tamtéž, s. 140.

²⁰² Tamtéž.

Osnovy z roku 1939 obsahovaly poznámky, které byly stručnými metodickými návody pro výuku dějepisu. Dějepisné učivo mělo být podáváno v obrazech osnovaných kolem významných událostí, osobností a jejich činů. Osnovy byly deklarovány jako maximální, za nepříznivých okolností mohlo být stanovené učivo omezeno. Výběr učiva se měl řídit zřetelem k příbuzným předmětům, zejména k vyučovacím jazykům, vedle něhož měl být dějepis hlavní oporou národní výchovy. Připomínány byly blízké vztahy zeměpisu k dějepisu, na měšťanských školách měl být důležitou součástí kulturních dějin výklad o dějinách umění, v němž se mělo dějepisné vyučování setkávat s vyučovacím jazykem, kreslením a hudební výchovou.²⁰³

Osnovy z roku 1939 zůstaly v platnosti až do roku 1941, kdy byly vydány směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách a k nim připojených JUK.²⁰⁴ V mezidobí byly pokyny pro výuku dějepisu zveřejňovány v oběžnicích (srov. Doležal, 1996, s. 71–72). Směrnice z roku 1941 již byly deformovány nacistickou ideologií. Zajímavé je, že deformované normy byly vydány až téměř dva roky po okupaci našich zemí.²⁰⁵ Do doby vydání nových osnov mělo být od počátku školního roku 1940/41 vyučováno na sledovaných typech škol podle časových dotací uváděných těmito směrnici (viz přílohy 38–40). Časové dotace určené společně pro dějepis a zeměpis zůstaly ve srovnání s osnovami z roku 1939 nezměněny (viz tabulky 27–29).

Tabulka 27

Časové dotace dějepisu na obecných školách podle směrnic z roku 1941

Ročník	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	33 (33)	33 (33)	33 (34)	99 (100)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	9,1* (9,1*)	9,1* (9,1*)	9,1* (8,8*)	9,1* (9*)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorozhodných učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 20.

²⁰³ Blíže tamtéž, s. 41–42, 94–95.

²⁰⁴ Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorozhodných učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 19–23.

²⁰⁵ Presto již Výnos MŠANO z 6. dubna 1939 (Výnos MŠANO, I/1–6, č. 50935/39–I–1) „přikazoval zemským školním radám v Praze a v Brně, aby bylo při výchově a vyučování žactva ve školách se zřetelem k novým politickým poměrům dbáno „povinné úcty k Vůdci [...] loajálnosti k Říši a vzájemné úcty k německému národu, a to ve všech vyučovacích předmětech, zejména pak v dějepise, v zeměpisu, ve vlastivědě, v dějinách literatury apod.““ (Doležal, 1996, s. 43).

Tabulka 28

Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle směrnic z roku 1941

Ročník	1.	2.	3.	Celkem
Počet hodin dějepisu	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	34	34	34	102
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	8,8*	8,8*	8,8*	8,8*
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorozročných učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 20.

Tabulka 29

Časová dotace dějepisu na jednorozročných učebních kursech podle směrnic z roku 1941

Počet hodin dějepisu	3*
Počet hodin povinných předmětů	34
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	8,8*

Pozn. *společně se zeměpisem; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorozročných učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 21.

Do vydání nových osnov se měly vyučování a výchova na obecných a měšťanských školách řídit podle následujících hledisek uváděných směrnicemi:

Výchova a vyučování na obecných a měšťanských školách se zakládá na národní a kulturní svébytnosti, děje se v duchu postavení, které zaujímá český národ v rámci Velkoněmecké říše a v duchu křesťanském. Škola vede proto žactvo soustavně k vědomí, že český národ je zařazen do politického a hospodářského společenství s národem německým. Z této skutečnosti vyplývá úsilí poznávat a chápat ony síly, které vytvořily dnešní Velkoněmeckou říši, jež řídí osudy německého národa a vytvářejí dnešního německého člověka. Je tedy úkolem školy mimo jiné také zdůrazňovati při výchově a vyučování vše, co podporuje spolupráci a dobré soužití s národem německým v rámci Velkoněmecké říše a úctu k jejímu Vůdci a potlačovati vše, co by této spolupráci překáželo a ji mařilo. Každý učitel je osobně odpověden za to, že výchova se bude dít v tomto duchu.²⁰⁶

²⁰⁶ Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorozročných učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 21–22. Základní ideou tzv. „říšské myšlenky“ bylo, že české země náležejí do svazku Říše. Požadováno bylo, „aby Češi uznávali prioritní postavení německví v celém jejich dějinném a kulturním vývoji, od něhož se české pouze odvozovalo“ (Doležal, 1996, s. 22). Tak měl být vymýcen „český dějinný mýtus“.

Vyučovací metody měly být podle směrnic nadále svobodné v mezích daných přirozeným vývojem žáků. Školní výchovou měla pronikat zásada práce (zejména tělesné) a životní účelnosti. Středem vyučování měl být vyučovací jazyk ve spojení s prvoukou, vlastivědou a věcnými naukami. Úkolem věcných nauk, mezi které byl i nadále řazen také dějepis, mělo být

rozvíjení soustavným poznáváním člověka, společnosti a přírody a jejich stavů schopnosti žáků, vštěpovati jim důležité vědomosti pro život a pro další vzdělávání a hlavně naučiti žáky poznávat vlast, její přírodní bohatství a krásy, život našeho lidu, jeho práci, mravy, zvyky a výtvořiny, naše dějiny a vzdělanost, a buditi v nich vroucí a oddanou lásku k domovině a probouzeti cit upřímné národní pospolitosti. Ze skutečnosti, že Protektorát Čechy a Morava je součástí Velkoněmecké říše, vyplývá úkol poznávat Velkoněmeckou říši a vychovávat českou mládež k loyální a plodné spolupráci s německým lidem.²⁰⁷

V dějepise se měli žáci podle směrnic seznamovat s

nejdůležitějšími zjevy z minulosti českého a německého národa, jsou vedeni k účtění k Velkoněmecké říši a jejímu Vůdci a nabývají poučení o významu a formách spolupráce českého národa s národem německým. Ze světových dějin seznámí se žáci jen s některými z těch důležitých událostí, které se úžeji stýkají s českými a německými dějinami anebo přispěly k obecnému rozvoji lidstva. Při tom se upevňuje v žácích vědomí o významu drobné práce, podnikavosti, osobní odvahy i vzdělanosti a probouzí se v nich účinná láska k národu a vlasti.²⁰⁸

Žáci měli být přesvědčováni o historickém sepětí národa s Říší (viz např. Šmejkalová, 2010, s. 178) a o naší národní slabosti, naopak měli být vedeni „k obdivu k síle, velikosti a schopnostem Němců“ (Janovský et al., 1984, s. 110).²⁰⁹ Žákům tak mělo být vštěpováno vědomí „dějinné politické i kulturní závislosti českého národa na Německu“ (Králíková et al., 1977, s. 67).²¹⁰ Snahy nacistů o přehodnocení českých dějin

²⁰⁷ Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorozhodných učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 22–23.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 23.

²⁰⁹ Nacisté zásadně odmítali pojetí českých a německých dějin založené na díle Františka Palackého. Toto pojetí bylo založeno na dějinném stýkání a potýkání Čechů s Němci (srov. Doležal, 1996, s. 71).

²¹⁰ Šmejkalová (2010, s. 215) upozorňuje, že v období protektorátu nebylo, s ohledem na politiku Říše prohlašující se za ochránkyni evropských národů, potlačování českých národních projevů žádoucí. „Výchova k českému národnímu uvědomění naopak měla být významným prostředkem výchovného formování a zároveň plíživým prostředkem indoktrinace [...]. Nacisté neusilovali ‚o zničení českého národního ducha‘ přímočaře, prostou exkomunikací českého národního živlu z učebnic. Naopak – učebnice podporovaly české národní citění, avšak v jeho prověřené a povolené podobě, a křivily ji utilitaristickými záměry“ (Šmejkalová, 2010, s. 215). Šmejkalová tento stav výstižně ukazuje na příkladu českého jazyka: „Shrňme jakou sebereflexi *Nová čítanka* českému studentovi poskytovala: je příslušníkem národa s krásným folklorem a dosti bohatou kulturou. Ta se však mohla v minulosti rozvíjet jen díky příznivému vlivu germánského kulturního génia, jenž ji obklopoval a předurčoval její formování. Češi jsou národ původem převážně zemědělský, nyní díky včasnému německému působení i průmyslově a ekonomicky relativně zdatný. Jak ale ukazuje literární tradice (přesněji – její pečlivě vybrané úryvky), předurčen je především pro tvrdou manuální práci. Musí se však ještě hodně učit, protože zatím je zvyklý spíše vést řeči než poctivě pracovat“ (Šmejkalová, 2010, s. 221). Srov. také úryvek z článku Altrichtera (1943–44) v prorežimním časopise *Výchovatel v Čechách a na Moravě*: „Přirozenou skutečností je poloha Čech a Moravy. Každá mapa Evropy ukazuje jednoznačně, že jsou součástí střední Evropy. Ba branná a hospodářská politika učí, že jsou jejími integrujícími součástmi. Dějiny vědí, že tyto krásné

vycházeli z faktu, že si nacisté uvědomovali význam a postavení národních tradic v české společnosti (k přehodnocování českých dějin podle nacistické ideologie viz Doležal, 1996, s. 26).

V tom, co směrnice neměnily, mělo být postupováno podle dosud platných osnov. Mělo z nich být ale vypuštěno vše, co směrnicím neodpovídalo, a to, co odporovalo právnímu postavení protektorátu v rámci Říše. Přihlíženo mělo být na „důsledky z toho plynoucí“.²¹¹ Výnos upravoval také používání učebnic. V případě, že nebyly schváleny a vydány nové učebnice, měli učitelé učinit taková opatření, aby mohlo být úspěšně vyučováno i bez nich. Platnost tohoto výnosu byla později prodloužena také na školní rok 1941/42.²¹²

V květnu 1941 žádal úřad říšského protektora, aby ministerstvo školství zajistilo dohled německých inspektorů nad výukou dějepisu v českých školách, a to proto, že čeští učitelé nebyli zárukou politické odpovědnosti a bezvýhradně nevívali začlenění protektorátu do Říše (Doležal, 1996, s. 72). Proto bylo rozhodnuto připravit pro české učitele dějepisu kurzy, ve kterých si měli osvojit nacistické pojetí dějin.

17. listopadu 1941 byla s okamžitou platností prozatím do konce prvního pololetí školního roku zastavena výuka dějepisu (a také dějin literatury, církevních dějin a na gymnáziích také úvodu do filozofie) na všech českých školách.²¹³ Hodiny určené doposud pro výuku dějepisu měly být využity k posílení výuky němčiny. Tato změna byla zdůvodněna následujícím způsobem:

Podle dosavadních zjištění neposkytují učitelé českých škol všech druhů, kteří vyučují předmětům utvářejícím názor – dějepisu, zeměpisu, české literatuře a náboženství, – ve své většině postačující jistoty, že svým vyučováním vychovávají žáky otevřeně k říšské myšlence a že při výběru a podávání učebné látky pominou vše, co odporuje dnešním státoprávním poměrům.²¹⁴

Zastavení výuky těchto předmětů bylo odůvodněno také tím, že dosud neskončilo přeškolení českých učitelů v kurzech (Doležal, 1996, s. 26). Výuka dějepisu se vrátila do škol v listopadu 1942, nejprve byly vykládány pouze dějiny Říše (české dějiny byly chápány jako jejich součást), od roku 1943 pak i obecné dějiny (Doležal, 1996, s. 73).

a úrodné země od doby, kdy byl zřízen státní řád ve střední Evropě, patřily k říši evropského středu. Tou byla Německá říše, regnum Teutonicorum. Zeměpáni byli kurfiřty této říše. Čechy byly ‚pars germaniae‘ a občas jádrem a srdcem říše [...]. Po zřízení Velkoněmecké říše musely se Čechy a Morava nezbytně státi jejími členy podle skutečností daných přírodou a kulturou“ (Altrichter, 1943–1944, s. 3).

²¹¹ Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorozhodných učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 23.

²¹² Výnos MŠANO ze dne 1. července 1941, č. 79.759-I o směrnicích pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorozhodných učebních kursech k nim připojených v školním roce 1941/42. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 7, s. 233.

²¹³ Oběžník České zemské školní rady o vyučování předmětům utvářejícím názor a o zákazu výuky české literatury podle výnosu ministerstva školství ze 17. listopadu 1941. Faksimile úvodní strany viz Šmejkalová (2010, s. 453).

²¹⁴ Tamtéž.

Časové dotace pro sledované typy škol byly změněny směrnicemi z roku 1942 (viz přílohy 41–42).²¹⁵ Podle časových dotací uváděných směrnicemi mělo být vyučováno na obecných a hlavních (dříve měšťanských) školách s českým vyučovacím jazykem ve školním roce 1942/43 do vydání nových osnov.²¹⁶ Dějepisu zůstal i nadále přidělen společný počet hodin dohromady se zeměpisem. Časové dotace určené oběma předmětům byly změněny. Na obecných školách měly být tyto předměty vyučovány již od pátého ročníku (který nově patřil k vyšší obecné škole – viz výše), v každém ročníku vyšších obecných škol jim ale byly určeny pouze dvě vyučovací hodiny týdně. Oba předměty tak v 5.–8. ročníku obecných škol zaujímaly dohromady osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 6,1 % (chlapci) a 6,0 % (dívký) z celkové dotace vyšších obecných škol (viz tabulka 30). To znamenalo, že dějepis a zeměpis přišly na vyšších obecných školách ve srovnání s předchozími směrnicemi o jednu týdenní vyučovací hodinu.

Tabulka 30

Časové dotace dějepisu na obecných školách podle směrnic z roku 1942

Ročník	5.	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	2*	2*	2*	2*	8*
Počet hodin povinných předmětů	32 (33)	33 (33)	33 (33)	33 (34)	131 (133)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	6,3*(6,1*)	6,1*(6,1*)	6,1*(6,1*)	6,1*(5,9*)	6,1*(6,0*)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	25	25	25	25	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhloeno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠ ze dne 29. července 1942, č. 78.307-I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 8, s. 282.

Na školách hlavních byly dějepisu a zeměpisu určeny v každém ze čtyř ročníků dvě vyučovací hodiny týdně. Také na tomto typu škol tak přišly dějepis a zeměpis ve srovnání s časovými dotacemi určenými dříve pro školy měšťanské o jednu týdenní vyučovací hodinu, a to přesto, že školy hlavní měly o ročník více. Připočteme-li k dřívějším tříletým školám měšťanským výuku na jednoročních učebních kurzech připojených k některým měšťanským školám, přišly dějepis a zeměpis dokonce o čtyři týdenní vyučovací hodiny. Nově zaujímaly dějepis a zeměpis 6 % z celkové dotace určené pro školy hlavní (viz tabulka 31).

²¹⁵ Výnos MŠ ze dne 29. července 1942, č. 78.307-I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 8, s. 281–284.

²¹⁶ K plánovanému vydání osnov nedošlo.

Tabulka 31

Časové dotace dějepisu na školách hlavních podle směrnic z roku 1942

Ročník	1.	2.	3.	4.	4.A	Celkem
Počet hodin dějepisu	2*	2*	2*	2*	2*	8*
Počet hodin povinných předmětů	32	34	34	34	34	134
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	6,3*	5,9*	5,9*	5,9*	5,9*	6,0*
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	25	25	25	25	25	100

Pozn. *společně se zeměpisem; zaokrouhлено na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos MŠ ze dne 29. července 1942, č. 78.307-I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 8, s. 283.

Směrnice věnovaly pozornost také podobě vyučovacích předmětů na sledovaných typech škol. Pokud byly pro některé předměty vydány nové osnovy, mělo se vyučování řídit těmito osnovami. Pro ostatní předměty platily výše uvedené směrnice z roku 1941 se změnami, které byly provedeny později.²¹⁷ Změny se měly týkat také vyučovacího předmětu dějepisu. Problém je v tom, že výnos neobsahoval odkaz na údajnou změnu dějepisu. Patříčný výnos nenalezneme ani v příslušných ročnících *Věstníků MŠANO*, později *Věstníků MŠ*, neodkazuje na něj ani nám známá sekundární literatura. Vydány byly učební osnovy zeměpisu pro obecné školy s českým vyučovacím jazykem.²¹⁸ Jediná zmínka o dějepisu, kterou v nich nalezneme, se týká rozložení hodin dějepisu a zeměpisu, kdy v šestém ročníku na sedmitřídních a osmitřídních obecných školách a v každém ročním běhu na všech ostatních obecných školách na počátku školního roku mělo být vyučováno zeměpisu po potřebnou dobu ve větším počtu hodin. Tak měli žáci získat nejprve zeměpisný podklad potřebný pro vyučování dějepisu. Vyučování dějepisu mělo být v tomto období přiměřeně omezeno a později nahrazeno. Platnost výnosu z roku 1942 byla později prodloužena také na školní roky 1943/44²¹⁹ a 1944/45²²⁰ a to se změnami, které vyplývaly z výnosu o zastavení nepovinného vyučování cizím jazykům na hlavních školách.²²¹

²¹⁷ Výnos MŠ ze dne 29. července 1942, č. 78.307-I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 8, s. 284.

²¹⁸ Výnos MŠANO ze dne 1. srpna 1941, č. 96.415-I, kterým se vyhlašují učební osnovy zeměpisu pro obecné školy s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 8, s. 259–261.

²¹⁹ Obecné a hlavní školy s českým jazykem vyučovacím. Směrnice pro vyučování v školním roce 1943/44 (Výnos MŠ z 11. VIII. 1943, č. 66.739-I.). In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 13, s. 271.

²²⁰ Obecné a hlavní školy s českým vyučovacím jazykem. Směrnice pro vyučování v školním roce 1944/45 (Výnos MŠ z 25. VII. 1944, č. 61.008-I.). In *Věstník MŠ*, ročník II. (1944), sešit 16, s. 226.

²²¹ Hlavní školy s českým vyučovacím jazykem. Zastavení nepovinného vyučování cizím jazykům (Výnos MŠ ze dne 7. VI. 1943, č. 52.667-I.). In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 8, s. 213.

Přestože nacisté přikládali dějepisu jako předmětu, který měl sloužit k šíření nacionálně socialistické ideologie, velký význam (srov. např. Doležal, 1996, s. 71), neměla dějepisná výuka požadované účinky. To vedlo k pozastavení výuky dějepisu na konci války. To ukazuje vliv dějepisu a obavy z jeho působení při neprosazení takových idejí, o které bylo usilováno (Čapek, 1970, s. 83). Čapek (1970, s. 120) k tomu dodává, že

vědomí historičnosti se projevovalo nejen v tom, že se nepodařilo s úspěchem zneužít dějepisného vyučování, ale v tom, že stažení většiny národa až k samým kořenům národní kultury pomáhalo v boji proti okupantům, ale i v touze přežít a udržet si při tom pevné životní hodnoty, historicky vzniklé, které neustále pomáhaly ve střetávání s hodnotami jinými v každodenním životě, dodávaly sílu a jistoty.

Shrnutí

Pokusme se shrnout podobu vyučování dějepisu na sledovaném typu škol v období protektorátu. Podle osnov z roku 1939 nebyl dějepis na sledovaném typu škol překvapivě podroben přílišné deformaci. Zneužití dějepisu ve prospěch ideologie nacionálního socialismu jsme na úrovni osnov (v této době nahrazených směrnicemi) identifikovali až v roce 1941, a to přesto, že reálná výuka dějepisu byla deformována již od vyhlášení protektorátu. Dějepis měl v této době vychovávat k loajální spolupráci s německými okupanty a k podřízenosti českého národa národu německému. V další kapitole přiblížíme, jak se vyvíjela podoba výuky dějepisu na sledovaném typu škol po osvobození, konkrétně v letech 1945–1948.

4.3 Období 1945–1948

4.3.1 Školský systém v období let 1945–1948

Po osvobození bylo třeba odstranit deformace, které byly ve válečném období včleněny do našeho školského systému a odstranit škody (hmotné i morální), které byly v našem školství ve válečném období napáchány. Základní stanoviska školské politiky byla formulována ještě ve válečném období v tzv. *Košickém vládním programu*.²²² Dokument zdůrazňoval význam péče o dorůstající generaci a její rozvoj. Znatelnou se stala posílená pozice levicových stran. Přístup do škol i k jiným „pramenům vzdělání a kultury“ měl být umožněn co nejširším vrstvám obyvatel. Provedena měla být revize našeho poměru k německé a maďarské kultuře, zesílena měla být slovan-ská orientace, zcela nově měl být vybudován náš vztah zejména k Sovětskému svazu (z učebnic mělo být odstraněno vše antisovětské, z cizích jazyků měl být na prvním místě ruský jazyk, mládež měla být náležitě poučována o Sovětském svazu). Veškeré změny měly být provedeny v pokrokovém, lidovém a národním duchu. Provedena

²²² *Program první domácí vlády republiky vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Sbirka dokumentů.* (1945). Praha: Ministerstvo informací.

měla být očista škol od osob aktivně spolupracujících s okupanty. Odstraněny měly být všechny učebnice vydané v době okupace, provedena měla být revize knihoven tak, „aby z nich bylo vyplněno nacistické i fašistické býlí“.²²³ Až do konečného rozhodnutí o německé otázce měly být uzavřeny německé a maďarské školy. Obnoveny naopak měly být české a slovenské školy uzavřené v období okupace. Jejich zničený inventář měl být nahrazen knižními fondy a laboratorním zařízením z německých škol. Deklarována byla možnost urychleného absolvování škol pro studenty postižené uzavřením středních a vysokých škol. Slovensku, které se opět stalo součástí našeho státu, bylo přislíbeno zcela samostatné školství.²²⁴

Snaha napravovat deformace a škody v našem školství se plně rozvinula po osvobození republiky. Učitelé byli osloveni již 12. května 1945.²²⁵ Výnos zakazoval užívat nařízení a předpisy, které nebyly ve shodě s duchem osvobozené republiky. Budovy a inventář bývalých německých škol měly být převzaty nejbližším správcem české školy téhož nebo podobného druhu. Učitelé, proti kterým nebylo ze strany národních výborů námitek, byli vyzýváni k návratu na svá místa. Urychleně měla být řešena náprava křivd způsobených na učitelích bývalým režimem. Na učitelích samotných byla po přechodnou dobu ponechána povinnost napravovat deformace ve vyučování způsobené německou okupací. Zastavovalo se vyučování německého jazyka. Prozatímně bylo povoleno používat všechny učebnice za předpokladu, že byly upraveny „podle ducha nové doby“ či zcela vynechány části učiva zaváděné v době okupace. Všichni schopní žáci 6.–8. ročníku, kteří museli podle nacistických předpisů zůstat na školách obecných, měli být ihned převedeni do příslušných ročníků měšťanských škol. Podle potřeby mělo být pro tyto žáky zřízeno opakovací vyučování. Zároveň se na střední a odborné školy měli vrátit všichni vyloučení žáci, a to bez újmy časové ztráty. Těmto žákům měla být věnována zvláštní péče.

V červenci 1945 se konal celostátní sjezd učitelů, který stanovil nové požadavky pro naše školství (blíže např. Vaňová, 2004, s. 83–85). Z požadavků vytyčených na sjezdu se realizace dočkalo uskutečnění vysokoškolského vzdělávání učitelů²²⁶ a vybudování *Výzkumného ústavu pedagogického*.²²⁷ Požadavek jednotné školy, přes četné diskuze na toto téma, v tomto období realizován nebyl.

²²³ Tamtéž, s. 27.

²²⁴ Srov. Prohlášení o novém postavení Slováků v osvobozené republice přednesl ve jménu vlády náměstek předsedy Klement Gottwald ve slavnostní schůzi Slovenské Národní Rady, konané v Košicích dne 5. dubna 1945. (1945). In *Program první domácí vlády republiky vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Sbírka dokumentů* (s. 39–41). Praha: Ministerstvo informací.

²²⁵ Učitelstvu všech druhů škol a všem ostatním zaměstnancům školské a osvětové správy (Č. 2385/45 pres. z 12. V. 1945). In *Věstník ministerstva školství a osvěty (dále pouze Věstník MŠO)*, ročník I. (1945), sešit I, s. 5.

²²⁶ Viz Dekret presidenta republiky ze dne 27. října 1945 o vzdělání učitelstva (Sb. z. a n. 1945, č. 1945, vyhlášen dne 20. listopadu 1945) a Zákon z 9. dubna 1946, kterým se zřizují pedagogické fakulty (Zákon č. 100/1946 Sb., vyhlášen 17. května 1946). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 11, s. 203.

²²⁷ Viz Dekret presidenta republiky z 27. října 1945, kterým se zřizuje VÚP JAK. In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit I, s. 10. Vytváření koncepce vyučovacích předmětů po válce přešlo do nově vznikajících

Při příležitosti zahájení vyučování v osvobozené republice byl uveřejněn výnos,²²⁸ kterým se vydávaly prozatímní pokyny pro výuku na obecných a měšťanských školách (viz také dále v části věnované dějepisu). Výnos opakoval nařízení o zastavení vyučování německého jazyka, a to s okamžitou platností. Rušeny byly také předpisy vyhlášené školními úřady po 30. září 1938, pokud byly v rozporu s duchem obnovené republiky a nevyhovovaly novým poměrům. Předpisy z doby okupace byly rušeny také dalšími výnosy.²²⁹ V těchto záležitostech měly být využívány předpisy platné v době před 1. říjnem 1938. Z doby od 1. října 1938 do 5. května 1945 byly prozatím ponechány v platnosti ty části výnosů, které byly potřeba z administrativně-technických důvodů a výnosy bez nacistických tendencí.

Myšlenky uváděné těmito prvními poválečnými normami byly následně uváděny v život řadou dalších výnosů (k jednotlivým dále uvedeným výnosům blíže Jireček, 2012b). Jednotlivé výnosy byly věnovány uzavření německých škol,²³⁰ jejich definitivnímu zrušení,²³¹ zrušení a převodu peněžních účtů německých škol²³² nebo zrušení zkoušek z německého jazyka jako součásti zkoušky učitelské způsobilosti pro obecné a měšťanské školy.²³³ Další výnosy²³⁴ upravovaly používání učebnic, pomocných knih a vyučovacích pomůcek. Zajímavé je, že nebylo vyžadováno odstranění většiny závadných míst v učebnicích začerňováním, vystříháváním listů apod., jako to nařizoval nacistický režim. Naopak těchto míst mělo být ve vyučování vhodně využíváno. Další z výnosů byl věnován neuznání studia a titulů z německých, maďarských

pracovišť, které se podílely na tvorbě osnov a učebnic. Jedním z těchto pracovišť byl právě *Výzkumný ústav pedagogický* (blíže např. Šmejkalová, 2010, s. 234). Výzkumný ústav pedagogický měl velký vliv na vývoj celé struktury našeho školství včetně podoby vyučovacího předmětu dějepis (srov. Pravdová & Machač, 1955).

²²⁸ K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice (Výnos MŠO z 21. V. 1945, č. 26.225-I). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 2, s. 9.

²²⁹ Školy národní, střední, učitelské ústavy, ústavy pro vzdělání učitelek mateřských škol, ústavy pro vzdělání učitelek domácích nauk a odborné školy všech druhů (včetně škol zemědělských a lesnických) v zemích českých. Zrušení výnosů o věcech pedagogických a žákovských, v nichž se jeví nacistický duch a persekuciční úmysl (Výnos MŠO z 11. VI. 1945, č. A-33.867-III). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 3, s. 23; Zákon ze dne 2. října 1946 o použitelnosti předpisů z doby nesvobody (Č. 195/1946 Sb., vyhlášen dne 31. října 1946). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 22, s. 478–479.

²³⁰ Prozatímní uzavření německých škol (Výnos MŠO z 7. VI. 1945, č. 2641 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 3, s. 20–21.

²³¹ Zrušení německých škol (Výnos MŠO z 16. X. 1945, č. 8551 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 10, s. 101.

²³² Převod finančních prostředků bývalých německých škol a ústavů (Výnos MŠO z 26. VI. 1945, č. 3842 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 5, s. 41.

²³³ Zkoušky učitelské způsobilosti pro obecné a měšťanské školy. Zrušení zkoušek z němčiny (Výnos MŠO z 2. VII. 1945, č. A-37.088-II.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 5, s. 42.

²³⁴ Revise učebnic a učebních pomůcek na školách národních. Užívání dosavadních učebnic, pomocných knih a učebních pomůcek na národních školách (Výnos MŠO z 11. VI. 1945, č. A-26.232-II.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 3, s. 22–23; Revise učebnic, pomocných knih a učebních pomůcek na středních školách, učitelských ústavech, ústavech pro vzdělání učitelek domácích nauk a ústavech pro vzdělání učitelek mateřských škol (Výnos MŠO z 21. VI. 1945, č. A-28.674-III.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 6, s. 58.

a slovenských vysokých škol z válečného období.²³⁵ Československé poválečné zákonodárství věnovalo pozornost také „národně závadnému“ chování žáků v době okupace,²³⁶ odčinění křivd způsobených v době nesvobody žákům české národnosti na obecných školách v pohraničním území²³⁷ nebo otázce rovnocennosti vysvědčení získaných na protektorátních školách.²³⁸ Pozornost byla věnována také odstranění škod způsobených okupací přímo ve vyučování (převod schopných žáků z obecných do měšťanských škol, možnost přechodu žáků obecných a měšťanských škol na školy střední, volba vhodných metod a klasifikace za účelem napravení křivd apod.).²³⁹

Po osvobození došlo k obnovení předválečných typů škol (viz tabulka 32). JUK byly nově připojeny ke všem měšťanským školám, čímž byly všechny měšťanské školy prodlouženy na čtyřleté. Pro děti od 14 do 16 let, které dokončily osmý rok na obecné škole, pokud nepokračovaly ve studiu na jiných školách, měl být ve školním roce 1945/46 zřízen povinný kurz.²⁴⁰ Prakticky tak byla zavedena devítiletá školní docházka, ze zákona ale zůstávala povinná docházka osmiletá (kurzy nebyly povinné, jejich absolvování ale bylo doporučováno a osvobození od docházky do kurzu muselo být zdůvodněno a schváleno²⁴¹). Všeobecně vzdělávací školy byly v tomto období označovány třemi stupni: I. stupeň (škola obecná), II. stupeň (nižší střední a měšťanská škola), III. stupeň (vyšší třídy středních škol). V tomto období dochází ke sblížení škol

²³⁵ Neuznání studia a zkoušek, akademických nebo jiných hodností, titulů a pod., získaných na německých, maďarských nebo slovenských vysokých školách po 17. XI. 1939 (Výnos MŠO z 12. VI. 1945, č. A-34.314-V). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 3, s. 24.

²³⁶ Národně závadné chování žactva středních škol a učitelských ústavů v době německé okupace (Výnos MŠO z 15. VI. 1945, č. A-37.942-III.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 6, s. 57–58.

²³⁷ Odčinění křivd způsobených v době nesvobody bývalým žákům české národnosti na obecných školách v pohraničním území (Výnos MŠO z 26. XI. 1945, č. A-113.392-II.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 12, s. 136.

²³⁸ Vysvědčení z jednorozhodního učebního kursu při měšťanské škole. In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 7, s. 137.

²³⁹ Směrnice pro školní práci na školách národních, středních a odborných všech směrů ve školním roce 1945/46 (Výnos MŠO z 3. IX. 1945, č. A-78.774-III.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 8, s. 85–86; Obnovení právního pořádku na obecných a měšťanských školách a odčinění křivd, způsobených žákům těchto škol v době nesvobody (Výnos MŠO z 16. VII. 1945, č. A-26.222-II.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 5, s. 48–50; Péče o žáky měšťanské školy, kteří byli převedeni do vyšších tříd této školy z obecné školy (Výnos MŠO ze 17. I. 1946, č. A-55.361-II.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, s. 14–15; Zápis a přijímací zkoušky do středních škol pro školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 19. VII. 1945, č. A-54.757-III.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 5, s. 53–54.

²⁴⁰ Stejně jako JUK při měšťanských školách měl být zřízen na základě „malého“ školského zákona z roku 1922. Věcný náklad na JUK při měšťanských školách i na povinné kurzy při obecných školách měly nést školní obce (újezdy), osobní náklad měl hradit stát. Tam, kde by zřizovací náklady přesahovaly finanční sílu školní obce (újezdu), bylo slibováno poskytnutí přiměřené podpory ze strany státu. Blíže Obnovení právního pořádku na obecných a měšťanských školách a odčinění křivd, způsobených žákům těchto škol v době nesvobody (Výnos MŠO z 16. VII. 1945, č. A-26.222-II.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 5, s. 48–50.

²⁴¹ Blíže Přijímání žáků do měšťanských škol ve školním roce 1946/47 (Výnos MŠO z 24. V. 1946, č. A-118.834-II.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 10, s. 193; Přijímání žáků do měšťanských škol ve školním roce 1947/48 (Výnos MŠO z 11. VI. 1947, č. 137.344-II.). In *Věstník MŠO*, ročník III. (1947), sešit 12, s. 317–318.

měšťanských a nižších středních (viz dále). V některých místech došlo ve školním roce 1945/46 dokonce k organizačnímu sjednocení těchto škol. Tyto školy měly nést označení „Jednotná škola druhého stupně (měšťanská a nižší střední)“.²⁴² Svoji činnost obnovily po válce také vysoké školy, ve kterých mohli studenti z předválečného období dokončit studium ve zkrácených termínech.

Tabulka 32

Školná soustava v Československu v letech 1945–1948

		Vysoké školy			
Zařízení pro výchovu učňů 14–16/17 let	Odborné školy 15–17/18 let	Klasické gymnázium 11–19 let	Reálné gymnázium 11–19 let	Reálka ²⁴³ 11–18 let	
Vyšší obecná škola 11–14 let	Měšťanská škola, včetně JUK 11–15 let				
Obecná škola 6–11 let					
Mateřská škola					

Pozn. Upraveno podle Kovářiček a Kovářičková (1989, s. 56).

Znovu se měnil také nejvyšší povolený počet dětí ve třídách obecných a měšťanských škol.²⁴⁴ Zrušen byl výnos z roku 1941 povolující na českých obecných a měšťanských školách nejvyšší počty žáků zavedené podle malého školského zákona z roku 1922. Až do dalších úprav vstupovala v platnost úprava tohoto zákona z roku 1937,²⁴⁵ stanovující nejvyšší počet žáků obecných a měšťanských škol na 45 žáků na jednu třídu. Nově měly být zakládány vzorové mateřské, obecné, pomocné a měšťanské školy.²⁴⁶

Období let 1945–1948 provázely spory o podobu školy druhého stupně, kdy na jedné straně stáli stoupenci dosavadního stavu (několik typů školy druhého stupně) a na straně druhé stoupenci jednotné školy (diferencovaná versus nediferencovaná forma) (bližze Váňová, 2009, s. 39–44). Toto období proto bývá označováno jako období „bojů o jednotnou školu“ (viz např. Walterová, 2011). K vytvoření jednotné

²⁴² Jednotné školy druhého stupně (měšťanské a nižší střední). Přestup žáků ve školním roce 1945/46. In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 4, s. 76.

²⁴³ Reálky zanikly vydáním přechodných osnov pro školní rok 1945/46. Nahrazeny byly technickými větvemi na školách druhého a třetího stupně (viz dále).

²⁴⁴ Obnovení právního pořádku v organizaci obecných a měšťanských škol se zřetelem na nejvyšší počet dětí ve třídě (Výnos MŠO z 24. VIII. 1945, č. A-75.242-II.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 7, s. 71–72.

²⁴⁵ Zákon ze dne 26. června 1937, č. 176 Sb. z. a n., kterým se mění zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., o školách obecných a měšťanských. In *Věstník MŠANO*, ročník XIX. (1937), sešit 8, s. 230–231.

²⁴⁶ Vzorové školy mateřské, obecné, pomocné a měšťanské (Výnos MŠO z 25. I. 1946, č. A-173 761/45-II.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 3, s. 40. K jejich počtu viz Vzorové školy (Č. A-269 008/46-II z 3. II. 1947). In *Věstník MŠO*, ročník III. (1947), sešit 6, s. 136.

školy ale v tomto období nedošlo. Silnou se po válce stala zejména pozice komunistické strany, která prosazovala proměny školství ve jménu idejí lidové demokracie a vytvoření nediferencované jednotné školy. Vzdělání mělo být podle ideologie této strany zpřístupněno nejširším vrstvám. Prosazována byla polytechnická výchova vycházející z přesvědčení, že vzdělání se má opírat o skutečnou práci (blíže Šmejkalová, 2010, s. 229–230).

4.3.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1945–1948

Hlavní zásady chystaných poválečných osnov vytyčil V. Příhoda (1945), který prosazoval vytvoření jednotné školy. Rozlišoval přitom dvě hlediska v chápání jednotné školy – mechanické a organické. V mechanicky chápané jednotné škole by byly pro všechny žáky stanoveny stejné předměty ve stejném rozsahu. Podle Příhody byl takový postup neracionální. Nové osnovy měly být proto podle něj postaveny na hledisku organické jednoty, která vychází z toho, že do škol chodí žáci různých stupňů nadání, čemuž má být přizpůsoben výběr předmětů a rozsah i obsah každého z nich. Na jednotném základě školství proto měla následovat diferenciacce. Podle jeho názoru tak mělo být podporováno speciální nadání žáků, více měli být žáci vzděláváni v těch oborech, v nichž mohli být společností prospěšnější. Příhoda tedy navrhoval pozitivní, tj. na přednosti žáka orientovaný výběr (viz Váňová, 2004, s. 86). Podle Příhody proto měly být zavedeny orientační (rozdílové, diferenciacční) předměty. Příhoda tedy prosazoval jednotnou vnitřně diferenciovanou školu. Příhoda (1945) uváděl také další zásady, které měly nové osnovy obsahovat (pracovní škola, společenská škola, racionalizace školní práce apod.). Ačkoli ne všechny principy uváděné v Příhodově pojednání se nakonec projeví v nových osnovách, považujeme jejich nastínění za důležité k pochopení úvah o podobě připravovaných osnov (ke snahám V. Příhody o školskou reformu po 2. světové válce blíže Váňová, 2004).²⁴⁷

Podobu výuky nejen vyučovacího předmětu dějepis bylo třeba po osvobození upravit ještě před vydáním nových osnov. Bylo tak učiněno pomocí prvních poválečných norem. Podle výnosu²⁴⁸ z května roku 1945 byla po přechodnou dobu ponechána povinnost napravovat deformace způsobené ve vyučování německou okupací na samotných učitelích. Výnos také připomínal, že zatím nebyly vydány bližší pokyny ani „o vyučovacím čase, rozdělení hodin a plánování vyučovací látky“. Očekávalo se, že tyto věci podle místních poměrů iniciativně vyřeší sami učitelé. Podobu vyučování dále upravoval výnos vydaný při příležitosti zahájení vyučování v osvobozené republice.²⁴⁹ S okamžitou platností byly zrušeny všechny předpisy vydané školními

²⁴⁷ Váňová (2004, s. 86) upozorňuje, že Příhoda „vedl takřka donquijotský boj na dvě strany – s pravici za jednotnou školu, s ultralevicí proti uniformní jednotné škole za jednotnou školu diferenciovanou.“

²⁴⁸ Učitelstvu všech druhů škol a všem ostatním zaměstnancům školské a osvětové správy (č. 2385/45 pres. z 12. V. 1945). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 1, s. 5.

²⁴⁹ K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice (Výnos MŠO z 21. V. 1945, č. 26.225-1). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 2, s. 9.

úřady po 30. září 1938, pokud byly v rozporu s duchem osvobozené republiky a nevyhovovaly novým poměrům. Do vydání nových opatření mělo být na našich školách vyučováno v duchu a podle náplně předválečných osnov – na obecných školách podle osnov z roku 1933, na měšťanských školách podle osnov z roku 1932. Učivo mělo být přizpůsobeno novým poměrům. Při vyučování mělo být dbáno především na to, aby byly v hlavních vyučovacích předmětech vyplněny mezery a napraveny škody, které vznikly častým přerušováním vyučování, vyloučením některých předmětů (dějepis, literární historie), omezením učiva (zeměpis) a nejistotou a neklidem zejména v poslední době před vydáním výnosu. Na vyšším stupni obecných škol a na měšťanských školách měla být věnována zvláštní pozornost českému jazyku a hlavním poznatkům ze zeměpisu, dějepisu, počtů a „měřictví“. Učivo ostatních předmětů mělo být omezeno na nezbytně nutnou míru. Výnos stanovoval také cíl vyučovacího předmětu dějepis:

V dějepise seznámte žactvo s nejdůležitějšími obdobími českých dějin a nejvýznamnějšími událostmi v dějinách jiných národů, zejména slovanských a Sovětského svazu, pokud měly vliv nebo se nějak dotýkaly dějin českého národa. Mimo to poučte žactvo o příčinách, vzniku a průběhu druhé světové války, o jejich následcích a o úsilí národů, která zabezpečí trvalý mír a povznést kulturní, sociální a hospodářskou úroveň lidu.²⁵⁰

Podoba vyučovacích předmětů na sledovaných typech škol byla následně stanovena přechodnými osnovami pro školní rok 1945/46 a čtveřicí jejich doplňků a změn, kterými byly osnovy upravovány a zároveň byla prodlužována jejich platnost také pro další školní roky. Přechodné osnovy pro školní rok 1945/1946 určené pro školy obecné, měšťanské a střední²⁵¹ nevycházely z osnov z předválečných let. Osnovy můžeme považovat za částečný krok k vytvoření jednotné školy, k jejímu vytvoření ale v tomto období nedošlo. Na základě přechodných osnov měly učitelské sbory vypracovat podrobné přehledy učiva. Pokud se v prvním pololetí vyučovalo v některých předmětech odlišně od nově vydaných osnov, mělo být v podrobných přehledech učiva přihlédnuto k tomu, aby bylo do konce školního roku v hlavních rysech probráno učivo stanovené osnovami. V hlavních rysech mělo být doplněno a procvičeno také neprobrané učivo, určené pro předcházející ročníky.

Osnovy konstatovaly, že naše školy dostávají „novou náplň, konkrétní jednotný program ve vyučování i ve výchově a začleňují se přímo do výstavby nové, lidově demokratické republiky, aby pracovaly společně s pracujícím lidem na její hospodářské, sociální a kulturní obnově a výstavbě.“²⁵² Nová škola měla být školou lidově demokratickou, uplatňovat se v ní měl princip jednotného osnování. Vzdělávání mělo být neseno „novým pojetím lidově demokratické společnosti a naší pospolitosti, bratrstvím Čechů a Slováků, novým pojetím slovanství a těsným přátelstvím se Sovětským

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, s. 12.

²⁵² Tamtéž, příloha, s. 2.

svazem.²⁵³ Školy se měly orientovat také na ostatní slovanské státy. Důraz měl být kladen na „výchovu politickou, státní, brannou, národní, lidovou a sociální [...]“.²⁵⁴ Touto výchovou měly být prolunty všechny vyučovací předměty, mezi nimi pak zvláště také dějepis. Školy měly být změněny na lidově demokratické, proto se měly stát školami politickými (školy měly být předmětem veřejného zájmu, jako nový předmět byla zavedena politická výchova). Nově bylo zavedeno také vyučování ruskému jazyku (předmět získal v osnovách výrazný prostor – viz přílohy 43–44). Učivo jednotlivých předmětů mělo být revidováno ve smyslu *Košického vládního programu* (viz kap. 4.3.1). Učitelé se měli snažit o to, aby byla pozvednuta pracovní morálka žáků, a o to, aby měla mládež kladný a iniciativní poměr k práci a „uvědoměle se začlenila do národního celku budujícího novou, lidově demokratickou školu a republiku“.²⁵⁵

Na obecných školách byl dějepis společně s učením o vlasti, učením o přírodě (tyto předměty nahradily dosavadní vlastivědu), zeměpisem, přírodopisem a přírodopisem nadále zařazen mezi tzv. věcné nauky. Úkolem věcných nauk mělo být:

podat poznání přírodních a společenských sil prostředí, dále pak poznání hospodářského prostředí a hospodářských sil, vytvářených zásahem člověka a určujících dynamiku hospodářsko-politického vývoje, aby vzniklo poznání, že tyto hospodářské síly jsou činitelem rozhodujícím, a tím aby se současně uplatňoval uvědomělý postoj mládeže k současné výstavbě lidově demokratické republiky a k současnému hospodářsko-politickému životu, zejména slovanského i ostatního světa, věcně správným poznáním historických faktů a souvislostí ve vztahu k osudům českého a slovenského lidu a státu ČSR.²⁵⁶

Pro všechny typy obecných škol byl nově určen jeden společný učební plán (zrušeny byly zvláštní učební plány pro málotřídní školy²⁵⁷). Na obecných školách zůstala pro dějepis zachována společná časová dotace dohromady se zeměpisem. Oba předměty získaly zpět počet hodin, který jim byl určen podle osnov z let 1932 a 1939 – ve všech ročnících vyšší obecné školy (6.–8. ročník) tak bylo oběma předmětům určeno po třech vyučovacích hodinách týdně. Na obecných školách tak připadlo oběma předmětům dohromady devět týdenních vyučovacích hodin, tj. 9,7 % (chlapci), resp. 9,1 % (dívky) z celkové dotace vyšších obecných škol (viz příloha 43, tabulka 33). Oba předměty tedy získaly o jednu týdenní vyučovací hodinu navíc ve srovnání se směrnicemi z roku 1942. Nárůst počtu hodin obou předmětů byl ve skutečnosti ještě vyšší, uvědomíme-li si, že podle směrnic z roku 1942 byly dějepis a zeměpis vyučovány také v 5. ročníku obecných škol, který se po válce opět stal součástí nižšího stupně obecné školy. V 5. ročníku obecných škol byly nově určeny čtyři vyučovací hodiny týdně pro učení o přírodě a učení o vlasti, které nahradily dosavadní vlastivědu. Porovnáme-li počet hodin určený podle směrnic z roku 1942 pro vlastivědu, dějepis a zeměpis za všechny ročníky obecných škol s počtem hodin určených přechodnými

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 12.

²⁵⁷ Zemské školní rady mohly, uznaly-li to za potřebné, upravit časové dotace pro málotřídní školy podrobněji.

osnovami pro školní rok 1945/46 pro učení o vlasti, učení o přírodě, zeměpis a dějepis za všechny ročníky obecných škol, polepšily si tyto předměty dokonce o osm týdeních vyučovacích hodin (srov. přílohy 41 a 43).

Tabulka 33

Časové dotace dějepisu na obecných školách podle přechodných osnov pro školní rok 1945/46

Ročník	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	31 (33)	31 (33)	31 (33)	93 (99)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	9,7* (9,1)*	9,7* (9,1)*	9,7* (9,1)*	9,7* (9,1)*
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, příloha, s. 5.

Osnovy byly vydány pouze pro nižší (1.–3. ročník) a střední (3.–5. ročník) stupeň obecných škol.²⁵⁸ Pro vyšší stupeň obecných škol (6.–8. ročník) měly být použity osnovy škol druhého stupně (tj. měšťanské a nižší střední školy). Také učivo dějepisu v 6.–8. ročníku obecných škol mělo být v podstatě učivem 1.–4. ročníku škol druhého stupně (viz dále). Učivo těchto škol mělo být pro obecné školy přiměřeně upraveno se zřetelem na poměry a možnosti tohoto typu školy. Pečlivým výběrem učiva měli žáci získat základní poznatky zejména z těch předmětů, kterým se v předchozích letech neučili, tj. ze zeměpisu a dějepisu. Podrobnější výběr a rozsah učiva pro žáky vyššího stupně obecných škol mohly určit zemské školní rady po dohodě s *Výzkumným ústavem pedagogickým*. Místní učitelské porady nebo okresní pedagogické sbory měly za součinnosti školních inspektorů vypracovat na základě centrálně vydaných osnov podrobné učební osnovy (rozvržení učiva na menší časové jednotky) pro jednotlivé školy. Ve školním okrese (dozorčím obvodě) přitom měla být zachována žádoucí jednotnota. Dbáno mělo být na to, aby podrobné osnovy nebyly přepřehovány nepodstatnými věcmi a nezabíhaly do přílišných podrobností. Podrobnější rozdělení časové dotace mělo být provedeno co nejúčelněji se zřetelem k místním poměrům.

Vydání přechodných osnov znamenalo sblížení škol měšťanských a nižších středních (označovány jako školy druhého stupně). Pro první dva ročníky obou typů škol byly nově vydány stejné osnovy. Ve třetím a čtvrtém ročníku se tyto školy dělily na dvě větve – studijní (s latinou) a technickou (bez latiny). Každá větev měla vlastní „učební“ plán, objevovaly se v nich tzv. rozdílové předměty, které měly zajistit rozvoj

²⁵⁸ Třetí ročník byl přechodným útvarem mezi nižším a středním stupněm obecných škol.

zvláštních zájmů a nadání žáků a poskytnout jim hlubší přípravu pro další odborné vzdělávání. Oba typy škol si i nadále zachovaly svoji samostatnost. Pro školy druhého stupně byla podle přechodných osnov prvně určena časová dotace pouze pro dějepis, nikoli dohromady pro dějepis a zeměpis (viz příloha 44). Dějepisu byly ve všech ročnících těchto škol, s výjimkou čtvrtého ročníku, určeny dvě vyučovací hodiny týdně, ve čtvrtém ročníku tři vyučovací hodiny týdně. Dějepisu tak na tomto typu škol připadlo celkem devět týdenních vyučovacích hodin, tj. 7 % (chlapci) resp. 6,7 % (dívky) z celkové dotace tohoto typu školy (viz tabulka 34). Na JUK byly pro dějepis určeny dvě vyučovací hodiny týdně, tj. 6,1 % z celkové dotace JUK (viz tabulka 35). Uvážíme-li, že dřívější časové dotace pro měšťanské školy a JUK byly určeny vždy společně pro dějepis a zeměpis, je zde patrný nárůst počtu hodin dějepisu.

Tabulka 34

Časové dotace dějepisu na školách druhého stupně (měšťanské a nižší střední) podle přechodných osnov pro školní rok 1945/46

Ročník	1.	2.	3.		4.		Celkem
			technická větev	studijní větev	technická větev	studijní větev	
Počet hodin dějepisu	2	2	2	2	3	3	9
Počet hodin povinných předmětů	32(33)	32(33)	32(34)	32(34)	32(34)	32(35)	128(134/135)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	6,3(6,1)	6,3(6,1)	6,3(5,9)	6,3(5,9)	9,4(8,8)	9,4(8,6)	7,0(6,7)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	22,2	22,2	22,2		33,3		

Pozn. Číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, příloha, s. 23.

Tabulka 35

Časová dotace dějepisu na jednoročních učebních kurzech podle přechodných osnov pro školní rok 1945/46

Počet hodin dějepisu	2
Počet hodin povinných předmětů	33
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	6,1

Pozn. Zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, příloha, s. 23.

Přechodné osnovy stanovovaly nový cíl dějepisu pro sledované typy škol:

Cílem a úkolem dějepisu jest věcně správným poznáním osudů českého lidu v souvislosti s osudy ostatních slovanských a středoevropských národů upevňovati uvědoměly postoj mládeže k současné výstavbě lidově demokratické republiky a k současnému hospodářsko-politickému životu ostatního světa. Věcně správné poznání těchto osudů je podmíněno správným oceněním a zhodnocením určujícího vlivu hospodářsko-politických sil na dynamiku a směr dějin. Za nacistické okupace byly dějiny českého a slovenského lidu ze školy vymýceny, poznání hlavních sil a jejich tendencí bylo skreslováno a zatemňováno, a proto letošním školním rokem se odčiňují tyto škody na vzdělání české mládeže a vyučování dějin vychází z dějin českých, navazujíc na hlavní souvislosti dějin slovanských a světových.²⁵⁹

V dějepise měly být podle osnov ve školním roce 1945/46 probírány obrazy z dějin českého národa od pravěku do přítomnosti. Učivo nebylo rozděleno do jednotlivých ročníků. Pouze okrajová pozornost měla být v prvním poválečném školním roce věnována světovým dějinám. Významné místo získaly v osnovách hospodářské a sociální dějiny (vlastnictví majetku a půdy, sociální nerovnosti apod.).²⁶⁰

Přechodné osnovy byly upravovány několika doplňky a změnami. Vydáním první části doplňků a změn²⁶¹ byla platnost přechodných osnov, určených původně pro školní rok 1945/46, prodloužena také na školní rok 1946/47. V první části doplňků a změn byl pro všechny vyučovací předměty zdůrazněn význam výchovy k produktivní tělesné práci. Při každé příležitosti proto měla být do výchovného procesu zapojována pracovní výchova. Obsah učiva a všechna práce ve škole měly být stále spojeny s „potřebami lidu a života v republice“, zbaveny měly být zbytečného formalismu. Jelikož se předpokládalo, že na většině škol již bylo ve školním roce 1945/46 alespoň v hlavních rysech probráno učivo předepsané osnovami pro předchozí ročníky, rušilo se ustanovení přechodných osnov, podle kterého měl být začátek školního roku věnován doplnění a procvičení učiva, které nebylo probráno v předchozím ročníku. Na školách, kde probrání předepsaného učiva pod vlivem „zvláštních poměrů“ neproběhlo, měly být v prvních týdnech školního roku 1946/47 probrány v každé třídě alespoň základní věci z neprobraného učiva předchozího ročníku, které byly potřeba k pochopení nového učiva.

Nově upraveny byly první části doplňků a změn časové dotace pro jednotlivé typy škol. Pokud byl pro některý předmět stanoven vyšší počet hodin než v přechodných osnovách a zároveň se neměnil rozsah učiva, mělo být času získaného navíc využito

²⁵⁹ Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, příloha, s. 33.

²⁶⁰ Osnovy zpětně hodnotil Čapek (1970, s. 84), který mimo jiné konstatoval vliv marxismu na podobu osnov: „důraz na věcnou správnost čelil zřejmě zejména zkresení dějin v době války. Nově se formuluje vztah vyučování dějepisu nejen se současným životem, ale přímo s etapou společnosti, pro kterou se mladí lidé vychovávají. Vliv marxismu jistě je zřetelný i v tom, že za určující moment v historickém vývoji je uveden zejména vývoj hospodářský. Osnovy poprvé připomínají nutnost přiměřeně prohloubit a i rozšířit výklad o nejnovějších dějinách.“

²⁶¹ I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 15, s. 327.

k důslednějšímu procvičení nového učiva a k zopakování podstatných věcí z předcházejících ročníků. Naopak u předmětů, kde byl nově stanoven nižší počet hodin než v přechodných osnovách a zároveň se neměnil rozsah učiva, mělo být probírané učivo omezeno.

Na obecných školách zůstal dějepis i nadále zařazen mezi tzv. věcné nauky (srov. příloha 45). Dějepis zůstal na tomto typu školy určen společný počet hodin dohromady se zeměpisem. Časová dotace určená oběma předmětům se od přechodných osnov nelišila, oběma předmětům zůstalo v 6.–8. ročníku obecných škol určeno po třech vyučovacích hodinách týdně v každém z těchto ročníků. Dějepis a zeměpis tak na vyšších obecných školách zaujímal i nadále devět týdenních vyučovacích hodin, tj. 8,8% (chlapci), resp. 8,3% (dívky) z celkové časové dotace těchto škol (viz tabulka 36). Změněna byla časová dotace určená dějepis na školách druhého stupně (tj. měšťanské a nižší střední školy – viz příloha 46), kde předmět přišel o jednu vyučovací hodinu týdně ve čtvrtém ročníku. Dějepis tak nově zaujímal ve všech ročnících škol druhého stupně dvě týdenní vyučovací hodiny, dohromady tedy osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 5,9% (chlapci), resp. 5,6/5,7% (dívky) z celkové dotace těchto škol (viz tabulka 37). Na JUK zůstaly pro dějepis i nadále zachovány dvě týdenní vyučovací hodiny, tj. 5,7% z časové dotace JUK (viz příloha 46, tabulka 38). První část doplňků a změn přechodných osnov neobsahovala změny osnov dějepisu. V dějepise mělo být na začátku školního roku 1946/47 dokončeno učivo, které bylo stanoveno ve školním roce 1945/46 pro předcházející ročník.

Tabulka 36

Časové dotace dějepis na obecných školách podle I. části doplňků a změn přechodných osnov z roku 1946

Ročník	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	3*	3*	3*	9*
Počet hodin povinných předmětů	34 (36)	34 (36)	34 (36)	102 (108)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	8,8* (8,3*)	8,8* (8,3*)	8,8* (8,3*)	8,8* (8,3*)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %*	33,3	33,3	33,3	

Pozn. *společně se zeměpisem; číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhлено na jedno desetinné místo.

Zdroj: I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 15, příloha, s. 3.

Tabulka 37

Časové dotace dějepisu na školách druhého stupně (měšťanské a nižší střední) podle I. části doplňků a změn přechodných osnov z roku 1946

Ročník	1.	2.	3.		4.		Celkem
			technická větev	studijní větev	technická větev	studijní větev	
Počet hodin dějepisu	2	2	2	2	2	2	8
Počet hodin povinných předmětů	33(35)	33(35)	35(36)	35(35)	35(36)	35(35)	136(140/142)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	6,1(5,7)	6,1(5,7)	5,7(5,6)	5,7(5,7)	5,7(5,6)	5,7(5,7)	5,9(5,6/5,7)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	25	25	25		25		

Pozn. Číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhлено na jedno desetinné místo.

Zdroj: I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 15, příloha, s. 5.

Tabulka 38

Časová dotace dějepisu na jednoročních učebních kurzech podle I. části doplňků a změn přechodných osnov z roku 1946

Počet hodin dějepisu	2
Počet hodin povinných předmětů	35
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	5,7

Pozn. Zaokrouhлено na jedno desetinné místo.

Zdroj: I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 15, příloha, s. 5.

Druhá část doplňků a změn přechodných osnov byla vyhlášena v září roku 1946.²⁶² Její součástí byly přechodné osnovy pro školní rok 1946/47 pro předměty, jejichž osnovy nebyly vydány v první části doplňků a změn včetně osnov dějepisu. Osnovy vstupovaly v platnost okamžitě. V platnosti zůstávaly časové dotace vyhlášené v první části doplňků a změn (viz výše). Osnovy stanovovaly nový cíl vyučovacího předmětu dějepisu:

Věcně správným poznáním osudů českého a slovenského lidu v souvislosti s osudy ostatních národů slovanských i jiných upevňovati uvědomělý postoj mládeže k současné nové výstavbě naší lidově demokratické republiky a k současnému hospodářsko-politickému životu ostatního světa. Správně oceňovati a hodnotiti určující vliv hospodářsko-politických sil na dynamiku a směr dějin. Probuzeiti v žácích lásku k národu, k vlasti a československému státu.²⁶³

²⁶² II. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 17. IX. 1946, č. A-190 635-III.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 17a, s. 359.

²⁶³ Tamtéž, příloha, s. 3.

Stejně jako v předchozím školním roce měly být v dějepise také ve školním roce 1946/47, kdykoli se to ukázalo třeba, odčiňovány škody na vzdělání způsobené za okupace „vymýcením dějin českého i slovenského lidu, stejně jako dějin jiných národů“ ze škol a „skreslováním a zatemňováním poznání hlavních sil“.²⁶⁴ Ve třetím a čtvrtém ročníku škol druhého stupně (měšťanské a nižší střední školy) a v JUK měl být v každém ročníku před začátkem probírání učiva proveden stručný úvod, který měl shrnout předchozí období a navázat na učivo probírané v příslušných ročnících ve školním roce 1945/46 do doby, než se upustilo od vyučování všeobecných dějin. Tento úvod měl být omezen pouze na nejvýznamnější události dějin. Na měšťanských školách měly být tomuto úvodu věnovány asi čtyři týdny.

Změněn byl také obsah dějepisu na sledovaných typech škol.²⁶⁵ Učivo předmětu již bylo rozděleno do jednotlivých ročníků. Hlavním rozdílem ve srovnání s přechodnými osnovami byl návrat světových dějin do osnov dějepisu. Důležité místo si i nadále udržely hospodářské a sociální dějiny. Učivo dějepisu bylo ve srovnání s přechodnými osnovami rozpracováno detailněji. Do osnov dějepisu se vrátila poznámka vyžadující navázání dějepisného vyučování na historické památky a život domácího kraje. Výklady měly být podle možností prohlubovány „pečlivě připravenými vycházkami do museí a na významná historická místa, do hlavních měst Československé republiky i jina-“²⁶⁶. Příležitostně mělo být využíváno vzpomínek na významné historické události.

Třetí část doplňků a změn přechodných osnov byla vydána v červenci 1947.²⁶⁶ Takto změněné a doplněné osnovy měly platit pro školní rok 1947/48. Třetí část doplňků a změn obsahovala změny a doplňky osnov některých předmětů a vyhlášovala osnovy některých dalších předmětů. Dějepisu se tyto změny netýkaly. Osnov dějepisu (a zeměpisu) se týkala pouze poznámka o zrušení ustanovení o probírání nebo opakování učiva předchozích ročníků, vydaná ve druhé části doplňků a změn (viz výše). Čas získaný navíc měl být využit k důkladnému vyložení a procvičení učiva předepsaného pro jednotlivé ročníky. V přechodných osnovách a v jejich doplňcích bylo požadováno, aby byla věnována při vyučování některým předmětům včetně dějepisu pozornost poznatkům o Slovensku. Nyní, kdy již měly být napraveny alespoň nejtěžší škody způsobené okupační, měla být rozsáhlejším využíváním těchto ustanovení věnována zvýšená pozornost pěstování československé vzájemnosti.

Zemské školní rady byly ve třetí části doplňků a změn zmocňovány k tomu, aby prováděly další změny ve výběru a uspořádání učiva. Tyto změny měly přispět k tomu, aby žáci měšťanských škol odcházeli do života nebo na vyšší školy s uceleným vzděláním. Přihlíženo přitom mělo být především k podstatným věcem. MŠO očekávalo, že v tomto směru vyvinou potřebnou aktivitu také zemští a okresní školní inspektoři a jednotlivé učitelé sbory, a to přihlížejíce k místním poměrům a potřebám.

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 3–5.

²⁶⁶ III. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 25. VII. 1947, č. A-166 766-III.). In *Věstník MŠO*, ročník III. (1947), sešit 15, s. 368–369 + příloha.

Podle čtvrté části doplňků a změn přechodných osnov²⁶⁷ měly být dosavadní jedno-
roční učební kurzy při měšťanských školách otevřeny s tímto označením ve školním
roce 1948/49 naposledy. V dalších letech až do vyřešení organizace měšťanské školy
měly být označeny jako „IV. třída (jednorozční učební kurs)“. S ohledem na tuto změnu
došlo k některým úpravám v osnovách měšťanských škol – měnily se časové dotace
a učební osnovy některých předmětů. Osnovy dějepisu se podstatně neměnily, jejich
nové znění mělo být vyhlášeno dodatečně. Změny osnov měly nabýt účinnosti od za-
čátku školního roku 1948/49.

Na základě přechodných osnov a jejich doplňků a změn byly připraveny podrobné
rozvrhy učiva zpracované *Výzkumným ústavem pedagogickým J. A. Komenského*.²⁶⁸
Pro školy byl závazný pouze výběr a rozsah učiva. Jeho rozvržení na menší časové
jednotky mohlo být i nadále upravováno místními učitelskými poradami nebo okres-
ními pedagogickými sbory za součinnosti okresních školních inspektorů. Přitom mělo
být i nadále dbáno na to, aby byla na jednotlivých typech škol ve školním okrese
(dozorčím obvodě) zachována „žádoucí jednota“.

Shrnutí

Pokusme se krátce shrnout podobu vyučování dějepisu v období let 1945–1948.
V tomto období můžeme sledovat částečné zpolitizování školy, zejména společen-
ských věd včetně dějepisu, jako jednoho z ideologicky nejzneužitelnějších předmětů.
V rámci dějepisu měl být upevňován uvědomělý postoj mládeže k výstavbě lidové de-
mokratické republiky. V dějepise se začínají objevovat marxistické myšlenky, i když
ve srovnání se situací po roce 1948 zatím v menší míře. Nový charakter a směr našeho
školství potvrzuje také zavedení výuky ruštiny a politické výchovy do našich škol.
Příklon k výše popsaným trendům je vzhledem k poválečné situaci poměrně logický.
Podoba školství po roce 1945 byla výrazně ovlivněna poválečnou situací spojenou
s posílenou pozicí levicových myšlenek a stran. Tento postupný vývoj, který můžeme
v období let 1945–1948 sledovat, byl ukončen nástupem komunistické strany k moci
v únoru roku 1948. Na podobu výuky dějepisu na sledovaném typu škol v období let
1948–1953 zaměříme pozornost v následující kapitole.

²⁶⁷ IV. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední, týkající se školy měšťanské (Výnos MŠO z 22. X. 1947, č. A-255 440-II.). In *Věstník MŠO*, ročník III. (1947), sešit 20, s. 486.

²⁶⁸ *Podrobný rozvrh učiva pro 6.–8. postupný ročník škol jednotřídních s 5 postupnými ročníky a jednotřídních až osmítrídních s 8 postupnými ročníky*. (1947). Praha: Státní nakladatelství; *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída I.* (1947). Praha: Státní nakladatelství; *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída II.* (1947). Praha: Státní nakladatelství; *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída III.* (1947). Praha: Státní nakladatelství; *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída IV.* (1947). Praha: Státní nakladatelství; *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: Jednorozční učební kurs*. (1947). Praha: Státní nakladatelství.

4.4 Období 1948–1953

4.4.1 Školský systém v období let 1948–1953

Nástup komunistické strany k moci v únoru roku 1948 přinesl pro naše školství výrazné změny, projevující se jak v organizační, tak obsahové stránce. Vyjádřením těchto změn bylo vydání nového školského zákona²⁶⁹ v dubnu roku 1948, který nabyl účinnosti od 1. září téhož roku.²⁷⁰ Odstraněna byla vícekolejnost našeho školství. Školský zákon zavedl jednotnou nediferencovanou školu pro všechny děti od 6 do 15 let – veškeré populaci mělo být poskytováno obsahem i kvalitou rovnocenné vzdělání. Teprve na základě tohoto společného vzdělávání měla probíhat vnitřní diferenciaci, při níž mělo být přihlíženo k individuálním odlišnostem žáků (bližze např. Chlup, Kahuda, & Král, 1949, s. 50). Nová jednotná škola se měla svým pojetím přiblížit více dřívější nižší střední škole než škole měšťanské. Vzdělání celého národa tak mělo být pozvednuto na úroveň nižší střední školy (viz Nejedlý, 1948, s. 5–7). Odstraněn měl být rozdíl mezi duševní a fyzickou prací. Jednotnost školské soustavy byla vyjádřena také jednotným úkolem škol. Školy měly pečovat

o všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva. Vzdělávají mládež v duchu pokrokových národních tradic a ideálů humanity, vychovávají k samostatnému myšlení, cílevědomému jednání, čínorodé práci i družné spolupráci a probouzejí v mládeži touhu po sebevzdělání a pokroku. Vedou ji k činné účasti na životě školy a budovatelském díle republiky. Pěstují smysl pro společenství v rodině, národu, Slovanstvu a lidstvu. Vychovávají národně a politicky uvědomělé občany lidové demokratického státu, statečně obránce vlasti a oddané zastávce pracujícího lidu a socialismu.²⁷¹

Školskému zákonu nelze upřít to, že přinesl určitou unifikaci dosavadních rozmanitých školských norem (např. rozdíly mezi školstvím českým a slovenským prohloubené za 2. světové války) (srov. např. Chlup et al., 1949, s. 35–36). Odstraněny byly „slepé uličky v plynulosti vzdělávací dráhy, které blokovaly přístup k vyššímu vzdělání“ (Walterová, 2011, s. 33). O zavedení jednotné školy bylo ostatně diskutováno již v období první republiky (viz výše). Průcha (2009c, s. 46) tak hodnotí princip jednotné školy jako princip nesporně demokratický, „neboť zeslabuje bariéry mezi vzděláváním mládeže z rozdílných sociálních vrstev a posiluje rovnost vzdělávacích příležitostí.“ Podle Walterové (2011, s. 34) lze proto konstatovat, že „pro vývoj základní školy mělo přijetí zákona č. 95 význam průlomový a celkové vyznění zákona bylo progresivní, i když v mnoha ohledech rozporuplné.“ Při přijetí školského zákona totiž nebyla akceptována idea vnitřně diferencované školy druhého stupně, a to

²⁶⁹ Zákon ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) (Č. 95/1948 Sb., vyhlášen dne 10. května 1948). In *Věstník ministerstva školství, věd a umění (dále pouze Věstník MŠVU)*, ročník IV. (1948), sešit 9, s. 184–198; Vládní nařízení ze dne 26. července 1948, kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách národních a středních (Č. 196/1948 Sb., vyhlášeného dne 4. srpna 1948). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 351–353.

²⁷⁰ Principy obsažené ve školském zákoně byly posléze potvrzeny v nové ústavě z roku 1948 (tzv. *Ústava 9. května*).

²⁷¹ Zákon ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) (Č. 95/1948 Sb., vyhlášen dne 10. května 1948). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 9, s. 184.

přesto, že se při přípravě reformy angažovali odborníci, jejichž argumenty ale nebyly vyslyšeny (Walterová, 2011, s. 34). Váňová k problému připomíná, že

až dosud byla [...] jednotná škola, a to nejen v československém a evropském, ale i ve světovém měřítku, chápána jako škola, která vytváří všem dětem (tj. bez rozdílu sociálního původu, pohlaví, náboženství atd.) stejně vzdělávací příležitosti. Nikdy však jako škola se stejným učivem téhož rozsahu pro všechny žáky, jak s ní přišli komunisté. (Váňová, 2004, s. 86)

Idea jednotné školy tedy byla „vulgarizována“ (Walterová, 2011, s. 50).²⁷² Jako příčinu je možné vidět to, že jednotná škola nebyla zavedena jako výsledek diskuzí o podobě školství nebo pedagogických výzkumů, ale politickou silou.²⁷³

Po převratu v roce 1948 došlo k výraznému ideologickému zneužití našeho školství. Patrným se stal vliv Sovětského svazu a sovětské pedagogiky²⁷⁴ (správnou ideově-politickou výchovu nejen ve vyučování dějepisu měla zajistit řada překladů sovětských autorů – viz např. Jefimov, 1948–1949; Kairov, 1948–1949; Stražev, 1949–1950; Buščik, 1951–1952). Zvýšený důraz byl kladen na výuku ruského jazyka²⁷⁵ a na studium sovětských děl.²⁷⁶ Oficiální státní ideologií se stala ideologie marxistická (marxisticko-leninská). Ve školách měly být plněny cíle komunistické výchovy (viz např. Kujal et al., 1965, s. 32–35). Všechny předměty měla prostupovat politická výchova, čímž měl být utvářen světový názor žáků (srov. Angelis, 1948–1949, s. 3). Vychovávána tak měla být „pokrokově smýšlející generace“ – nová inteligence pocházející ze „středu pracujícího lidu“ a s ním třídně ideologicky spjatá. Zdůrazňováno bylo spojení školy s budováním státu, prosazována byla zásada spojení školy se životem. Z našich škol měly vycházet ideologicky vyškolení jedinci se socialistickým přesvědčením a vědeckým světovým názorem (srov. např. Angelis, 1951–1952). Šmejkalová (2010, s. 279) pokládá za závažnou tu skutečnost, že žáci nebyli v tomto období pouhými recipienty učebních textů, ale vyžadována od nich byla také ideologicky

²⁷² Otázka jednotnotné školy je i dnes poměrně často diskutovaným tématem (viz např. Walterová, 2011, s. 50).

²⁷³ Uveďme zde pro ilustraci citaci V. Šmilaueru publikovanou Šmejkalovou (2010, s. 225–226): „heslo jednotné školy pro všechny je [...] zcela mylnou aplikací zásady rovnosti všech lidí a [...] mělo neblahé následky. Bylo bolestně komické, když se v době, kdy se z dobrých důvodů podávaly např. dojnicím individuálně určené krmné dávky [...], podávala [...] přesně stejná duševní strava všem žákům [...] od těch mimořádně nadaných až k těm nejtupějším.“

²⁷⁴ Srov. např. Školy všech druhů. Umístění portréty generalissima J. V. Stalina a slavnostní shromáždění zactva (Výnos MŠO z 10. III. 1948, č. A-49 528-III). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 5–6, s. 106; 35. výročí Velké říjnové socialistické revoluce a Měsíce československo-sovětského přátelství na školách (Č. j. 19 100/52-I/4, 22. září 1952). In *Věstník MŠVU*, ročník VIII. (1952), sešit 27, s. 349–354. Na školách byly zakládány kroužky československo-sovětského přátelství, pořádaný byly dny (měsíce) československo-sovětského přátelství (viz např. Gottwald, 1949–1950; Nejedlý, 1949–1950; Šmída, 1951–1952).

²⁷⁵ Srov. citaci: „Naučit děti znát a milovat jazyk Lenina a Stalina je krásnou povinností vlasteneckých učitelů“ – 35. výročí Velké říjnové socialistické revoluce a Měsíce československo-sovětského přátelství na školách (Č. j. 19 100/52-I/4, 22. září 1952). In *Věstník MŠVU*, ročník VIII. (1952), sešit 27, s. 350.

²⁷⁶ Zdůrazňován byl Stalinův přínos pro historickou vědu a dějepisné vyučování (viz Grekov, 1949–1950; Orlov, 1951–1952; Poznámky k využití Stalinovy práce..., 1953). Oporou dějepisného vyučování se měly stát také spisy K. Gottwalda (viz Louženský, 1953).

uvědomělá produkce.²⁷⁷ Aktivní spolupráce s režimem byla vyžadována také od učitelů. Učitelé, kteří se těmito pravidly neřídili, byli sankcionováni (viz Průcha, 2009c, s. 252–253). Politická kritéria přitom byla nadřazena i platným školským předpisům (srov. Šmejkalová, 2010, s. 250).

Jednotnost školské soustavy měla být zajištěna také zestátněním všech škol (blíže např. Kepřta, 1956, s. 50). Dosavadním vydržovatelům či vlastníkům postátněných škol nepřislušela náhrada, ve výjimečných případech „hodných zvláštního zřetele“ jim mohla vláda přiznat odškodnění. Pokud zaměstnanci postátněných škol vyhovovali stanoveným podmínkám (např. národní a státní spolehlivost), měli přejít do státní služby.²⁷⁸

Zásadním způsobem byla změněna školská soustava. Jednotnou soustavu škol měly tvořit škola mateřská (3–6 let), škola národní (tj. škola prvního stupně, 6–11 let), škola střední²⁷⁹ (tj. škola druhého stupně, 11–15 let) a školy třetího stupně (od 15 let) (viz tabulka 39). Stanoveny byly pokyny, podle kterých měl být přechod na nové typy škol proveden.²⁸⁰ Uzákoněna byla devítiletá povinná školní docházka (6–15 let). Základní vzdělávání poskytovaly školy prvního a druhého stupně (prozatím nedošlo k jejich organizačnímu spojení). Základní vzdělání mělo být povinné, jednotné a bezplatné. Školy měly být zpravidla společné pro chlapce i pro dívky.

Tabulka 39

Školská soustava v Československu v letech 1948–1953

Učňovská zařízení	Vysoké školy	
	Odborné školy	Gymnázium
Střední škola (II. stupeň) 11–15 let		
Národní škola (I. stupeň) 6–11 let		
Mateřská škola 3–6 let		

Pozn. Upraveno podle Kovářiček a Kovářičková (1989, s. 66).

²⁷⁷ Podle Šmejkalové (2010, s. 249) nebylo naše školství pod tlakem tak masivní ideologizace nikdy předtím (a to ani během druhé světové války) ani nikdy potom. Školská propaganda navíc nevycházela převážně zvnějšku jako v období německé okupace, ale byla utvářena za aktivní spoluúčasti zapojených.

²⁷⁸ Blíže Směrnice k převzetí učitelstva do státní služby (§ 84 zák. č. 95/48 Sb.) (Výnos MŠO z 9. VIII. 1948, č. 12 120 pres.). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 356–358; Směrnice k převzetí zaměstnanců v činné službě na postátněných školách do státní služby (Výnos MŠVU z 16. V. 1949, č. P-10 231). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 12, s. 288–291.

²⁷⁹ Došlo ke změně náplně pojmu střední škola. Dosud jimi byly rozuměny výběrové školy připravující zejména pro studium na vysokých školách. Od roku 1948 byla pojmem střední škola nazývána škola druhého stupně (tj. nižší sekundární stupeň).

²⁸⁰ Srov. Školský zákon – Pokyny k provedení přeměny škol prvního a druhého stupně po stránce organizační (Výnos MŠO z 2. VI. 1948, č. A-117 000-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 11, s. 263–264. K budování sítě národních a středních škol viz Směrnice k plánovitému budování sítě škol národních a středních (Výnos MŠVU z 4. VI. 1949, č. 78 180-I). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 11, s. 256–257.

Střední školy (tj. školy druhého stupně) měly poskytovat ucelené základní obecné vzdělání. V jedné třídě střední školy mělo být nejvýše 40 žáků (pro první tři školní roky po vydání školského zákona byly stanoveny výjimky). Žáci posledního ročníku střední školy byli podle školského zákona povinni tělesně pracovat nejvýše čtyři týdny v některém hospodářském oboru. Tím měli být vychováváni k tělesné práci a připravováni k volbě povolání.²⁸¹ Žáci střední školy měli povinnou školní docházku od školního roku 1950/51 zakončovat závěrečnou zkouškou.²⁸² Jedním z volitelných předmětů pro závěrečnou zkoušku byl také dějepis. Vydány byly také směrnice a ukázky témat závěrečných zkoušek z jednotlivých vyučovacích předmětů.²⁸³ Podle výsledku závěrečné zkoušky měla komise doporučit rodičům žáka podání přihlášky pro některé povolání nebo pro některou z výběrových škol.²⁸⁴ Komise měla přihlížet k tomu, aby do výběrových škol²⁸⁵ přicházeli žáci, „kteří svým sociálním a třídním původem, jakož i svým dosavadním vývojem dávají naději, že z nich bude vychována inteligence třídně a ideově spjatá s dělnickou třídou.“²⁸⁶

Vyučování na středních školách bylo upraveno organizačním řádem.²⁸⁷ Zavedeno bylo vyučování zájmovým kroužkům, které byly zároveň organizační formou pro

²⁸¹ Blíže Vládní nařízení ze dne 26. července 1948, kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách národních a středních (Č. 196/1948 Sb., vyhlášeného dne 4. srpna 1948). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 351–353.

²⁸² Blíže Závěrečné zkoušky na středních školách a přijímání žáků do výběrových škol třetího stupně (Výnos MŠVU z 15. III. 1951, č. 17 345-II). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 8, s. 75–79. Pro další roky se směrnice pro závěrečné zkoušky na středních školách částečně změnily – viz Směrnice pro závěrečné zkoušky na středních školách a pro nábor a rozmístění dorostu (Č. j. 10 918/52-II/2, 11. únor 1952). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1952), sešit 6, s. 93–97.

²⁸³ Závěrečné zkoušky na středních školách – ukázky temat z jednotlivých zkušebních předmětů, směrnice (Výnos MŠVU z 5. V. 1951, č. 18 872-II). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 13, s. 132–136 – Při zkoušce z dějepisu měl žák ukázat, že „chápe naléhavé potřeby dneška, protože porozuměl stáletému hrdinnému zápasu lidu za osvobození, že je hrdý na lid své vlasti, na jeho dějiny a na jeho budovatelké úspěchy při výstavbě socialismu, že si je vědom, že bez zkušeností a bratrské pomoci Sovětského svazu nebylo by ani naší samostatnosti, ani naší cesty k socialismu.“ Jelikož nebyla součástí závěrečné zkoušky občanská nauka, měli žáci při zkoušce z dějepisu také přesvědčit, že rozumí potřebám socialistické výstavby průmyslu a zemědělství, že jsou připraveni pomáhat jí ve svém budoucím povolání. Ukázat měli svůj poměr k „našemu velikému vzoru a příteli SSSR“.

²⁸⁴ Do této doby bylo o vstupu na výběrové školy rozhodováno v 10. nebo 11. letech dítěte, nyní se toto rozhodnutí posouvalo na 15. rok věku dítěte.

²⁸⁵ Při přijímání žáků do výběrových škol mělo být přihlíženo kromě schopností uchazečů také k jejich vztahu k práci a ke kolektivu a k jejich účasti na „budování lidově demokratické republiky“. Přednost měla být dávana dětem dělníků, drobných rolníků a ostatních pracujících. Blíže Přijímání žáků do prvních ročníků výběrových škol III. stupně (Výnos MŠVU z 30. IV. 1949, č. 62 240-II). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 8a, s. 173–175. Primárním úkolem výběrových škol neměla být nově příprava na vysoké školy, ale příprava pro praktickou činnost, pro všechna povolání. Pro vzdělávání pracujících osob mohly být zřizovány zvláštní kurzy, v nichž si mohli pracující doplnit a rozšířit své vzdělání (blíže např. Králíková et al., 1977, s. 90–91).

²⁸⁶ Závěrečné zkoušky na středních školách a přijímání žáků do výběrových škol třetího stupně (Výnos MŠVU z 15. III. 1951, č. 17 345-II). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 8, s. 78.

²⁸⁷ Organizační řád pro střední školy (Výnos MŠO z 30. VII. 1948, č. A-167 000-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 354–355.

vyučování nepovinných předmětů.²⁸⁸ Od 1. února 1951 vstupoval v platnost nový školní řád.²⁸⁹ Vydán byl také nový zkušební řád, který měl sjednotit hlediska pro hodnocení výsledků výchovné a vzdělávací práce na školách podle zásad socialistické výchovy.²⁹⁰ U žáků mělo být mimo jiné sledováno jejich „uvědomění“ a ideové zaměření. V chování mělo být hodnoceno to, jak se žáci projevují z hlediska socialistické morálky.

Změna nastala také v přípravě učitelů. Pro vzdělávání učitelů mateřských a národních škol byla zřízena čtyřletá pedagogická gymnázia. Učitelé škol středních a v některých oborech také učitelé škol třetího stupně byli i nadále připravováni na pedagogických fakultách. Učitelé měli být oslovováni „soudruhu“.

Péče o veškerou mimoškolní výchovu byla svěřena *Svazu české mládeže*, pod který byly převedeny ostatní organizace dětí a mládeže. Tak mělo být zabráněno „tříštění mládeže v organisacích směřujících proti zásadám obrozené Národní fronty.“²⁹¹ Mládež od 14 let se měla účastnit oslav 1. máje, kde měla svoji účastí prokazovat „svou jednotu a vůli k spoluúčasti na budovatelském díle republiky“ a svůj dík za zákon o jednotné škole.²⁹² Ze škol bylo vytlačováno náboženství.

Kurikulární dokumenty byly v tomto období naplněny propagandistickými frázemi, pod jejichž nánosem je někdy problematické nalézt samotné racionální jádro. Na druhou stranu je třeba vidět také některá pozitiva. Začaly např. vycházet odborné časopisy zabývající se výukou dějepisu – prvním z nich byl časopis *Společenské nauky ve škole*. V tomto časopise byly otiskovány studie a články, které měly být doplňujícím materiálem a podkladem pro vyučování dějepisu. V časopise bylo otiskováno také rozvržení dějepisného učiva na týdny s odkazem na příslušné články dosud používaných učebnic a souhrn vhodné literatury pro učitele k jednotlivým tématům (viz Čondl, 1948–1949).

²⁸⁸ K vyučování nepovinným předmětům a zájmovým kroužkům viz např. *Nepovinné předměty – zájmové kroužky na střední škole* (Výnos MŠO ze 27. IX. 1948, č. A-193 292-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 19, s. 445–446; *Zájmové kroužky na školách I. a II. stupně. Zkušenosti a pokyny* (Výnos MŠVU z 19. VIII. 1949, č. 114 104-I). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 18, s. 349–350.

²⁸⁹ Školní řád pro žáky jednotné školy (Výnos MŠVU z 30. XII. 1950, č. 70 000-I). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 1, s. 4–6.

²⁹⁰ Zkušební řád pro školy prvního až třetího stupně (Výnos MŠVU z 30. XII. 1950, č. 64 000-I). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 1, s. 7–11.

²⁹¹ Účast žactva středních škol v jednotných organisacích mládeže (Výnos MŠO z 4. III. 1948, č. A-49 536-III). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 5–6, s. 111.

²⁹² Účast mládeže od 14 let na oslavách 1. máje (Výnos MŠO z 19. IV. 1948, č. A-85 481-III). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 8, s. 166.

4.4.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1948–1953

Školský zákon z roku 1948 nestanovoval, které konkrétní vyučovací předměty mají být na školách vyučovány. Obsah vyučování byl stanoven pomocí výchovných a vzdělávacích oborů. Pro národní a střední školy byly stanoveny tyto obory: společenské, jazykové, matematika, přírodní vědy, technické, estetické, zdravotní a tělovýchovné.²⁹³ Tyto obory měly mít na školách různých stupňů různý konkrétní obsah a rozsah. Dějepis příslušel zejména k oborům společenským, měly se v něm ale uplatňovat také obory estetické (Chlup et al., 1949, s. 87). Konkrétní předměty, kterými mělo být jmenovaným oborům vyučováno, byly následně stanoveny vládním nařízením.²⁹⁴ Dějepis byl zařazen jako povinný předmět na školách středních (tj. školách druhého stupně).

Učební osnovy a učební plán²⁹⁵ (pojem učební plán se v našem školském zákonodárství objevuje v tomto významu prvně – viz výše) pro střední školy, vycházející z nového školského zákona, byly vydány v červenci roku 1948.²⁹⁶ Vyučováno podle nich mělo být od začátku školního roku 1948/49 v prvních třech ročnících středních škol, od začátku školního roku 1949/50 pak ve všech ročnících středních škol. V prvních týdnech školního roku 1948/49 měly být ve všech ročnících probrány základy učiva předepsaného pro předcházející ročník, které se podle přechodných osnov z roku 1945 a jejich čtyř dodatků dosud v nižších ročnících neprobíraly nebo které byly třeba pro pochopení nového učiva.²⁹⁷

Ministerstvo školství a osvěty žádalo učitele a dozorčí orgány školské správy, aby sledovaly, jak se nové osnovy v praxi osvědčují. Učitelé měli koncem každého školního roku prostřednictvím okresních pedagogických sborů sdělovat výzkumným ústavům pedagogickým²⁹⁸ své zkušenosti a předkládat připomínky, náměty a návrhy na změny osnov. Zemské školní rady a výzkumné ústavy pedagogické pak měly po skončení každého školního roku podávat ministerstvu zprávy o získaných zkušenostech, případně měly připravovat návrhy na doplňky a změny. Na učebních plánech a osnovách tak mělo být i nadále pracováno, což mělo odpovídat základní dialektické poučce, konstatující, že se vše vyvíjí. Korekci osnov měla být každá nově vydaná učebnice – po vydání

²⁹³ Zákon ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) (Č. 95/1948 Sb., vyhlášen dne 10. května 1948). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 9, s. 188.

²⁹⁴ Vládní nařízení ze dne 26. července 1948, kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách národních a středních (Č. 196/1948 Sb., vyhlášeného dne 4. srpna 1948). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 351–353.

²⁹⁵ Učební plán a učební osnovy pro školy střední (Výnos MŠO z 31. VII. 1948, č. A-153 000-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 361–362.

²⁹⁶ K tvorbě těchto učebních osnov a učebního plánu, pracovištěm a osobnostem, které se na jejich vzniku podílely a procesu jejich schvalování blíže Kujal et al. (1979, s. 84–85).

²⁹⁷ Učební plán a učební osnovy pro školy střední. Výnos MŠO ze dne 31. července 1948, č. A-153 000-II. Zvláštní otisk přílohy *Věstníku MŠO*, ročník IV. (1948), sešit 14a. Praha: Státní nakladatelství, s. 3.

²⁹⁸ *Výzkumný ústav pedagogický* měl v této době pobočky v Praze, Brně a Bratislavě.

nových učebnic měl platit učební plán, který byl vyhlášen v těchto učebnicích (viz *O lepší práci v předmětech společenských nauk, 1949–1950*).²⁹⁹

Osnovy stanovovaly nové cíle výchovy a vyučování na středních školách: opakovaly úkol „lidově demokratické školy“ stanovený novým školským zákonem (viz výše); konstatovaly, že naše škola je školou politickou (včlenit se měla do úsilí o budování lidově demokratického státu). Školy měly: učit poznávat podstatu a zákonitost přírody a lidské společnosti; vzdělávat v duchu pokrokových národních tradic a ideálů humanity (poznání výsledků práce a snažení minulých generací – budování lidové demokracie jako cesty k socialismu a její navázání na pokrokové a humanitní tradice dějin³⁰⁰); vychovávat „národně a politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu“, vlastence, statečné obránce vlasti, zastánce pracujícího lidu a stoupence socialismu; vést k samostatnému myšlení, cílevědomému jednání, činnorodé práci a družné spolupráci; pečovat o všestranný, rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žáků; vychovávat uměním; vychovávat pevné charaktery; vychovávat v duchu socialistické morálky.³⁰¹

Dějepis se ve svém počtu hodin definitivně osamostatnil od zeměpisu (učební plán viz příloha 47). Dějepis byl na střední škole zařazen od druhého ročníku – ve druhém ročníku připadly předmětu dvě vyučovací hodiny týdně, ve třetím tři a ve čtvrtém opět dvě vyučovací hodiny týdně. Dějepis tak na střední škole náleželo celkem sedm týdenních vyučovacích hodin, tj. 5,9 % (chlapci), resp. 5,5 % (dívky) z celkové časové dotace středních škol (srov. tabulka 40). Srovnáme-li tuto časovou dotaci s dosavadními dotacemi určenými doplňkem přechodných osnov z roku 1946, můžeme konstatovat nárůst počtu hodin dějepisu ve srovnání s dosavadní školou obecnou (dosud určeno devět týdenních vyučovacích hodin dohromady pro dějepis a zeměpis) a pokles časové dotace dějepisu ve srovnání s dosavadní školou měšťanskou (dosud určeno osm týdenních vyučovacích hodin pro dějepis). Žáci středních škol si navíc mohli nově zvolit z nabídky zájmových kroužků dějepisný zájmový kroužek (tj. možnost časové dotace pro předmět navíc).

²⁹⁹ Učební plán a učební osnovy pro školy střední. Výnos MŠO ze dne 31. července 1948, č. A-153 000-II. Zvláštní otisk přílohy *Věstníku MŠO*, ročník IV. (1948), sešit 14a. Praha: Státní nakladatelství, s. 3.

³⁰⁰ Považováno za ně byko husitství, boj s „feudálními vykořisťovateli“ a Habsburky o sociální a národní osvobození, buditelé v 19. století, vznik Československa, boj za osvobození během druhé světové války, pomoc Rudé armády, cesta k socialismu.

³⁰¹ Blíže Učební plán a učební osnovy pro školy střední. Výnos MŠO ze dne 31. července 1948, č. A-153 000-II. Zvláštní otisk přílohy *Věstníku MŠO*, ročník IV. (1948), sešit 14a. Praha: Státní nakladatelství, s. 9–11.

Tabulka 40

Časové dotace dějepisu na středních školách podle učebního plánu z roku 1948

Ročník	1.	2.	3.	4.	Celkem
Počet hodin dějepisu	-	2	3	2	7
Počet hodin povinných předmětů	28 (30)	29 (31)	31 (33)	31 (33)	119 (127)
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	0	6,9 (6,5)	9,7 (9,1)	6,5 (6,1)	5,9 (5,5)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	0	28,6	42,9	28,6	

Pozn. Číslo před závorkou – počet hodin určený pro chlapce, číslo v závorce – počet hodin určený pro dívky; zaokrouhлено na jedno desetinné místo.

Zdroj: Učební plán a učební osnovy pro školy střední. Výnos MŠO ze dne 31. července 1948, č. A-153 000-II. Zvláštní otisk přílohy *Věstniku MŠO*, ročník IV. (1948), sešit 14a. Praha: Státní nakladatelství, s. 19.

Osnovy stanovovaly nový cíl (v osnovách označeno jako úkol a cíl) vyučovacího předmětu dějepis:

Probouzet v žácích lásku k národu a k vlasti a upevňovat uvědomělý postoj mládeže k výstavbě naší lidově demokratické republiky; získávat porozumění pro současné dění v ostatním pokrokovém světě. Podstatně přispívat k vytvoření vědeckého světového názoru poučováním o zákonitosti světového dění v oblasti hospodářského a sociálního života, zdůrazňovat hospodářské a sociální činitele jako určující síly nejvýznamnějších období české, slovenské a světové historie. Poučovat žáky o minulosti českého a slovenského národa v souvislosti se světovými dějinami a se zvláštním zřetelem na společná období obou našich národů. Vyzdvihnout v našich dějinách demokratické tradice českého a slovenského národa, které ukazují, jak náš pracující lid a národ bojoval o národní a sociální osvobození. Poučovat mládež hlavně o těch obdobích našich dějin, v kterých naše národy byly průkopníky pokrokových ideálů, při jejichž uskutečňování se vždy opíraly o souhlasné úsilí i jiných národů. Postavit mládeži před oči vzory historických osobností vysokých mravních kvalit.³⁰²

Osnovy nadále nestanovovaly konkrétní časové dotace pro jednotlivé tematické celky nebo témata. Jednotlivé tematické celky byly ale nově určeny pro konkrétní měsíce výuky (viz příloha 92), což nám umožňuje porovnat jejich zastoupení (viz dále).³⁰³ Některé tematické celky zahrnovaly pouze určitý jev nebo událost, nikoli celou historickou periodu (např. husitské revoluční hnutí, nebo revoluce r. 1848/49) (blíže Čapek, 1976, s. 209). Celých 28,6 % z dotace dějepisu bylo určeno pro dějiny pravěku a starověku (věnován jim byl celý druhý ročník výuky dějepisu) – dominovaly zde zejména dějiny starověkého Řecka a Říma. Dějinám středověku bylo určeno 25,7%, dějinám novověku 37,1% a dějinám doby nejnovější 8,6% z celkové dotace dějepisu (blíže viz příloha 92). Blížší rozvržení učiva dějepisu bylo postupně otisknuto v časopise *Společenské nauky ve škole* (viz Čondl, 1948–1949). Jednotlivé tematické celky byly blíže rozpracovány metodickými statěmi a průvodci (blíže Čapek, 1976, s. 209). Osnovy opustily dosud na tomto stupni často používanou formu výkladů

³⁰² Tamtéž, s. 48.

³⁰³ Osnovy dějepisu (resp. rozvrhy učiva pro jednotlivé měsíce výuky) byly změněny po vydání nových učebnic dějepisu (viz Přechná úprava učebních osnov..., 1950–1951).

v podobě „obrazů z dějin“.³⁰⁴ Nově byla v osnovách zavedena marxistická dějinná periodizace.³⁰⁵

Dosavadní převaha národních dějin byla v osnovách doplněna výrazným zřetelem kladeným na dějiny světové. Osnovy sice stále zdůrazňovaly české a slovenské dějiny (a jejich provázanost),³⁰⁶ prosazuje se ale přesvědčení o „zákonitosti dějinného vývoje“ (viz Čapek, 1970, s. 86–88). Národní dějiny podle tohoto přesvědčení nebylo možné odtrhávat od dějin světových, jelikož oboje směřovalo k dokazování vývoje společnosti k socialismu a komunismu. Čapek (1970, s. 86–88) označil tento stav jako „dokazování momentálně chtěné poučky vycházející z aktuální politické potřeby“. Pro stanovený stav byly hledány opory v historickém vývoji. Minulost tedy byla hodnocena z hlediska socialistických ideálů.³⁰⁷ Čapek (1970, s. 88) upozorňoval, že

z hlediska obsahu zavládlo přesvědčení, že momentální politická potřeba je totožná se zákonitým vývojem socialistické společnosti a že volný výběr fakt k dokazování chtěné poučky, zahrávání s pravdivým historickým obrazem je velká služba socialistickým cílům. V metodě se projevilo přesvědčení, že historický materialismus jako metodologie historické vědy objevil všechny hlavní zákonitosti historického vývoje, podle nichž se řídí současná naše politika, takže stačí citovat oficiálního politického činitele k tomu, aby historická skutečnost byla dokázána. Studium zvláštností, jedinečných, neopakovatelných jevů a událostí, heuristika pramenů, kritická a přesná práce s nimi, jejich vnitřní a vnější kritika byly pokládány za druhořadé, byly pokládány za pozitivistický rys.

Vyučování dějepisu se v důsledku toho stalo schematickým a fráзовitým, což se následně odrazilo také v zájmu o předmět (Jezberová, 1995, s. 87). Jako jedny z důvodů posílení světových dějin uváděl Čapek (1970, s. 129) vědomí světového konfliktu a jeho následků a důsledky období vědecko-technické revoluce, které měly mít světový dosah.

Patrné je protěžování některých témat v osnovách. Tematickému celku „Husitská revoluce“ byly určeny tři měsíce výuky dějepisu ve třetím ročníku střední školy (tj. ročník s nejvyšší časovou dotací předmětu), tj. 12,9% z celkové dotace dějepisu. Je zde přitom zřejmý nepoměr, kdy tematickým celkům „Slované na jevišti dějin“ (zahrnoval nejstarší dějiny slovanských států, české pověsti apod.) a „Rozmach feudalismu“ (zahrnoval zjednodušeně světové dějiny středověku a české dějiny až po období

³⁰⁴ Později se objevila kritika, že jsou osnovy přeplněné, učivo je často příliš obtížné a nad možností pochopení pro děti. Upozorňováno bylo také na překrývání učiva mezi občanskou naukou, dějepisem a zeměpisem (viz O lepší práci v předmětech společenských nauk, 1949–1950).

³⁰⁵ Marxistická dějinná periodizace vycházející z členění vývoje do ekonomických formací byla využívána v osnovách po další čtyři desetiletí, a to v různé kombinaci s klasickou periodizací dějin. Zjednodušeně postupovala po linii: prvobytně pospolná společnost – otrokářská společnost – feudální společnost – kapitalistická společnost – socialistická společnost – komunistická společnost.

³⁰⁶ Na potřebu vychovávat mládež národně upozornil také ministr školství Z. Nejedlý ve svém projevu při schvalování školského zákona (viz Nejedlý, 1948).

³⁰⁷ Čondl (1948–1949, s. 16) konstatoval, že podle osnov „vyučování historii na střední škole nemůže být snůškou faktů, dat a jmen panovníků, nýbrž že musí mít jasnou a pevnou ideologickou linii historického materialismu. Toto pojetí vychází z poznání, že vývoj lidské společnosti se děje zákonitě a že jeho hnacími silami jsou činitelé hospodářští a sociální. Proto je v osnovách položen hlavní důraz na dějiny lidu, neboť lid byl vždy v historii elementem pokroku.“

husitství) byl věnován dohromady stejný čas (sic!) jako husitské revoluci. Zřejmě je také protěžování některých dalších tematických celků – např. národnímu obrození Slovanů bylo věnováno 8,6% z celkové dotace předmětu. Významné postavení zaujímaly v osnovách dějiny slovanských národů, zejména Sovětského svazu (význam VŘSR apod.),³⁰⁸ resp. v cílech osnov uváděná pozornost k „pokrokovému světu“. Patrné je vymezování se proti „západu“ a jeho historii (např. tematické celky „Imperialistické období kapitalismu“ a „Doba krise kapitalismu“).

V osnovách posílily zejména hospodářské a sociální dějiny a s nimi spojená témata, a to zejména v posledním ročníku střední školy (dělnická třída, stávky, revoluce, komunistické hnutí, třídní boj). Dějepis měl zachycovat zejména ty momenty, které podle ideologie komunistické strany určovaly vývoj dějin. Na základě jejich studia měli žáci pochopit zákonitosti společenského vývoje (viz výše) – zdůrazňována byla zejména úloha lidových mas a „vynikajících osobností“ v dějinách (srov. také Kujal et al., 1965, s. 53–54). Dějepis byl ovlivněn marxistickou (marxisticko-leninskou) ideologií, pojetí předmětu vycházelo ze zásad historického a dialektického materialismu (srov. např. Kujal et al., 1965, s. 277–290). Celkově můžeme konstatovat, že došlo k masivní ideologizaci a politizaci předmětu. Čapek (1970, s. 89) konstatoval, že se dějepis stal schematickým, fráзовitým a formálním. Velký vliv měl na koncepci vyučovacího předmětu dějepis zejména ministr školství, věd a umění Zdeněk Nejedlý (viz např. Čapek, 1970, s. 85; Angelis, 1948–1949, s. 3).

Osnovy obsahovaly také poznámky, které byly jakýmsi krátkým metodickým návodem pro výuku dějepisu. Stále zdůrazňován měl být zřetel k přítomnosti vyhledávaním vztahů mezi minulostí a dneškem, mezi dějinami vlastního národa, slovanských národů a dějinami světovými. Žáci měli být vedeni k hodnocení významných historických událostí z hlediska ideálů demokracie a socialismu; důraz měl být stále kladen na úseky dějin, ve kterých se uplatňoval lid. Před oči dětí měli být jako vzor postaveni velikáni dějin, kteří „vedli lid, národ a lidstvo cestou pokroku“. Učitelé se měli ve vyučování dějepisu opírat o místní historické památky a o zkušenosti a vlastní názor dětí (získávat je měly návštěvami muzeí a významných historických míst, využíváním obrazů, filmů a jiných pomůcek).³⁰⁹

Na středních školách bylo možné zavést v mimoškolní době také dějepisný zájmový kroužek, který byl stejně jako ostatní zájmové kroužky dobrovolný a bezplatný.³¹⁰ Pro jeden vzdělávací kroužek byly určeny dvě vyučovací hodiny týdně. Vzdělávací a výchovný program kroužků měl navazovat na vědomosti a dovednosti získané ve škole, nabízet měl ale vždy zcela nové učivo, které odpovídalo věku a chápavosti žáků. Kroužky měli navštěvovat žáci, kteří měli pro daný obor zvláštní schopnosti a zájem. Učební osnovy uváděly také příklady témat jednotlivých kroužků a ukázky

³⁰⁸ Tento trend je patrný také z dalších dobových dokumentů. Viz např. Náměty k prohloubení práce škol v jednotlivých učebních předmětech. In *Věstník MŠVU*, ročník VIII. (1952), sešit 27, s. 355–365.

³⁰⁹ Učební plán a učební osnovy pro školy střední. Výnos MŠO ze dne 31. července 1948, č. A-153 000-II. Zvláštní otisk přílohy *Věstniku MŠO*, ročník IV. (1948), sešit 14a. Praha: Státní nakladatelství, s. 50–51.

³¹⁰ Na středních školách bylo možné navštěvovat v prvním a druhém ročníku jeden (dívký) nebo dva (chlapci) kroužky, ve třetím a čtvrtém ročníku pak dva (dívký) nebo tři (chlapci) kroužky.

podrobného zpracování některých témat.³¹¹ Témata dějepisného kroužku odpovídala výše zmíněnému obsahu dějepisu na středních školách.

Přechod na nové osnovy měl probíhat podle pokynů, které měly zajistit vyrovnání rozdílů mezi novými a předešlými osnovami.³¹² Ve školním roce 1948/49 měly být ke středním školám přechodně připojeny jednorocní učební kurzy. Stanoven pro ně byl nový učební plán.³¹³ Dějepis zůstal v JUK zachován jako samostatný předmět, určeny mu byly dvě vyučovací hodiny týdně. V JUK mělo být v tomto školním roce vyučováno některým předmětům podle přechodných osnov z roku 1945 a jejich dodatků, některým předmětům (včetně dějepisu) podle nových osnov pro školy střední.

Pro školní roky 1949/50³¹⁴ a 1950/51³¹⁵ byly osnovy středních škol doplněny pro ty vyučovací předměty, pro které byly vydány nové učebnice (jejich součástí byly podrobné osnovy). Po vydání nových učebnic dějepisu se měnily také osnovy dějepisu (resp. rozvrh učiva předmětu pro jednotlivé měsíce výuky) tak, aby odpovídaly novým učebnicím (viz Přechodná úprava učebních osnov..., 1950–1951; k organizaci dějepisné výuky podle nových učebnic viz Fidrmuc, 1950–1951).³¹⁶ Osnovy středních škol byly později doplňovány pro školní rok 1950/51 znovu, a to se zřetelem k branné výchově.³¹⁷ Konstatováno bylo, že

výchova uvědomělých a statečných obránců lidově demokratické vlasti a světového míru je jedním z hlavních úkolů školy. Branné hledisko se musí projevovat při veškeré školní práci, ve všech předmětech. Branná zdatnost žáků je podmíněna vysokou uvědomělostí politickou a mravní, zdatností fyzickou a vyspělostí rozumovou.³¹⁸

³¹¹ Viz Učební plán a učební osnovy pro školy střední. Výnos MŠO ze dne 31. července 1948, č. A-153 000-II. Zvláštní otisk přílohy *Věstniku MŠO*, ročník IV. (1948), sešit 14a. Praha: Státní nakladatelství, s. 100–101.

³¹² Viz Učební osnovy pro školy střední a Přechodné učební osnovy z roku 1945. Pokyny o užívání v školním roce 1948/49 (Výnos MŠO z 6. VIII. 1948, č. A-169 000-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 362–363.

³¹³ Srov. tamtéž.

³¹⁴ Viz Učební plán a učební osnovy pro školy střední a nové učebnice pro tyto školy (Výnos MŠVU z 29. X. 1949, č. 127 527-I). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 25, s. 409–410. Některé změny se dotkly také vyučovacího předmětu dějepis. Podle poznámek k výuce dějepisu ve školním roce 1949–1950 otištěných v časopise *Společenské nauky ve škole* neměly být v dějepise „vyzdvihovány dynastické a ‘politické’ dějiny, ale naopak [...] zdůrazněny dějiny společenských tříd a dějiny výroby a dějiny kulturní, aby byla vyloučena z vysvětlování společenských dějů náhoda a prozřetelnost“ (Dědina, 1949–1950, s. 29). Každá konstruktivní kritika a návrh na doplnění osnov dějepisu byly podle poznámek k výuce dějepisu vítány.

³¹⁵ Učební plán a učební osnovy pro školy národní a pro školy střední. Doplnky pro školní rok 1950/51 (Výnos MŠVU z 29. VIII. 1950, č. 62 903-I). In *Věstník MŠVU*, ročník VI. (1950), sešit 25, s. 241–243.

³¹⁶ Kritizovány byly dosavadní údajně chaotické poměry projevující se v dějepise v metodách a formách vyučování, v obsahu a jeho pojetí a hlavně ve špatném prospěchu žáků. Kritizováno bylo také to, že si učitelé dějepisu „plně neuvědomovali“, „jaká úloha jim připadla ve výchově socialistického pokolení“ a nepodávali dostatečné výklady v duchu dialektického materialismu (viz Červenka, 1950–1951; Baxová, 1951–1952).

³¹⁷ Doplnění učebních osnov pro školy II. a III. stupně ve školním roce 1950/51 (Výnos MŠVU z 12. I. 1951, č. 15 152-I). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 2, s. 15–16.

³¹⁸ Tamtéž, s. 15.

Stanoveny byly nové požadavky pro branná cvičení v přírodě (zavedena byla již v roce 1946). Zvýšen byl počet hodin tělesné výchovy.

Důležitým mezníkem ve vývoji dějepisu se stalo vydání usnesení předsednictva ÚV KSČ o učebnicích pro národní a střední školy v červenci roku 1951.³¹⁹ V usnesení bylo konstatováno:

Nedostatečnou pozornost věnují učebnice pro střední školu dějinám Sovětského svazu a zemí lidové demokracie. Neukazují dost výrazně převratný mezinárodní význam Velké říjnové socialistické revoluce a zejména její vliv na naše národní osvobození. Nelíčí dost široce život a dílo velkých vůdců sovětského lidu, Lenina a Stalina [...]. Reč dějepisných učebnic je málo živá, málo plamenná a nedostatečně strhuje děti k nadšení nad velikostí a slávou dějin pracujících mas, bojujících za svobodu [...]. Hlavním nedostatkem učebnic dějepisu je však zřetelné kompromisníctví v otázce historicko-materialistického pojetí vývoje lidské společnosti, které se projevuje zejména při výkladu našich národních dějin. Toto kompromisníctví je nutno z našich učebnic beze zbytku vymýt. Především není možné stále opatrnicky přešlapovat kolem pravdivého vyličení poměrů v předmnichovské republice. Je třeba jasně odhalit buržoasní, protilidovou a protisovětskou politiku tehdejších vlád a ukázat pravou reakční tvář T. G. Masaryka a dr. E. Beneše. Naproti tomu je nutno vysoko vyzdvihnout pokrokovou úlohu Sovětského svazu v naší historii a slavný boj Komunistické strany Československa za svržení kapitalistického jha a za vybudování socialismu v naší vlasti. Rozdělení učiva dějepisu na střední škole je nutno uspořádat tak, aby bylo věnováno více času nejnovějším dějinám od Velké říjnové socialistické revoluce po dnešek [...].³²⁰

Po vydání usnesení došlo k prohloubení radikálního kurzu v dějepisném vyučování (srov. Čapek, 1970, s. 92–93; Široký, 1951–1952). Vyučování dějepisu bylo viděno jako „bojiště na ideologické frontě“ (srov. *Vyučování dějepisu...*, 1950–1951), z dějepisu mělo být odstraněno „falešné levičáctví“ (srov. Baumann, 1951–1952). Po vydání usnesení byly vydány *směrnice pro práci podle učebnic ve školním roce 1951/52*.³²¹ Podle směrnic měla být důsledněji uplatňována zásada jednotného všeobecného vzdělávání – národní a střední školy proto měly být tam, kde pro to byly podmínky, spojeny pod jednu správu. Pozměněny a doplněny byly učební plány a osnovy – došlo k drobným změnám v časových dotacích některých předmětů (viz příloha 48). Změny se nedotkly vyučovacích předmětů dějepisu. Následně došlo ve všech ročnících ke zvýšení časové dotace tělesné výchovy (viz důraz kladený na brannou výchovu).³²²

Další změny zaváděly směrnice pro školní rok 1952/53.³²³ Směrnice stanovovaly pro školy nové úkoly vytyčené VII. celostátní konferencí školských pracovníků, která se konala v červenci roku 1952 (zlepšení prospěchu žáků, prohloubení výchovy k socialistickému vlastenectví, proletářského internacionalismu a branné výchovy, upevnění státní disciplíny apod.). Směrnice obsahovaly také další pokyny ke spojování národních a středních škol pod společnou správu. Osnovy dějepisu zůstaly nezměněny.

³¹⁹ *Usnesení předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy*. (1951). Praha: Kult. prop. odd. sekr. ÚV KSČ.

³²⁰ Tamtéž, s. 19–20.

³²¹ Směrnice pro práci škol I.–III. stupně ve školním roce 1951/52 (Č. j. 22 022/51-II, 16. srpen 1951). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 23, s. 298–306.

³²² Oprava oběžníku MŠVU, poř. č. 106, o směrnicích pro práci škol I.–III. stupně ve školním roce 1951/52. In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 26, s. 349.

³²³ Směrnice pro práci škol mateřských, národních a středních ve školním roce 1952/53 (Č. j. 16 500/52-1/4, 21. července 1952). In *Věstník MŠVU*, ročník VIII. (1952), sešit 21, s. 272–277.

Shrnutí

Pokusme se na závěr kapitoly krátce shrnout vývoj vyučovacího předmětu dějepis v období let 1948–1953. Po nástupu komunistické strany k moci bylo naše školství podrobena řadě zásahů, provedena byla řada výrazných změn (např. vytvoření jednotné nediferencované školy). Zásahy se nevyhnuly ani vyučovacímu předmětu dějepis – předmět byl v tomto období podroben značné ideologizaci, ovlivněn byl marxistickou (marxisticko-leninskou) ideologií, vysvětlovat měl zákonitost vývoje společnosti směrem k socialismu a komunismu, zdůrazněny byly zejména hospodářské a sociální dějiny. Tak měla být vytvářena legitimita nově nastoupivšího režimu a vychovávání občané, kteří by tento režim respektovali a budovali. Popsané faktory byly zavedeny již osnovami z roku 1948, v dalším průběhu (zejména po vydání usnesení o učebnicích pro národní a střední školy v roce 1951) došlo k přitvrzení tohoto kurzu a k další radikalizaci dějepisného vyučování. Další změny přineslo pro vyučování (nejen) dějepisu vydání nového školského zákona v roce 1953. Na další vývoj dějepisu po vydání tohoto dokumentu zaměříme pozornost v následující kapitole.

4.5 Období 1953–1960

4.5.1 Školský systém v období let 1953–1960

Důležitým mezníkem v dějinách našeho školství se stal rok 1953, kdy došlo k vydání nového školského zákona.³²⁴ Zákon vstupoval v platnost od školního roku 1953/1954, ve všech ročnících mělo být podle něj vyučováno od začátku školního roku 1954/1955. Školský zákon konstatoval, že

pro socialistickou společnost, kterou budujeme, musí naše škola vychovávat všestranně rozvitě a dokonale připravené nové socialistické občany – dělníky, rolníky a inteligenci. Toto poslání může splnit jen škola, spjatá s velkými úkoly socialistického budování a s politickým, hospodářsko-technickým a kulturním rozvojem vlasti a její obranou.³²⁵

Povinná školní docházka byla zákonem zkrácena na osm let. To bylo zdůvodněno potřebami hospodářství a potřebou zajistit do budoucna úplné středoškolské vzdělání veškeré mládeži. Dojít mělo ke zvýšení tempa budování socialistické školy – zvýšena měla být ideově politická práce našich škol, školy se měly stát radikálním nástrojem budování socialistické a komunistické společnosti. Pro dosažení těchto cílů mělo být

³²⁴ Zákon ze dne 24. dubna 1953 o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon) (Č. 31/1953 Sb., vyhlášen dne 7. května 1953). In *Věstník Ministerstva školství (dále pouze Věstník MŠ)*, ročník IX. (1953), sešit 14, s. 127–128; *Zákon ze dne 24. dubna 1953 o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon)*. (1953). Praha: SPN.

³²⁵ Zákon ze dne 24. dubna 1953 o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon) (Č. 31/1953 Sb., vyhlášen dne 7. května 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 14, s. 127.

využito zkušeností sovětské pedagogiky (školská soustava byla přiblížena sovětské školské soustavě, přiblížení nastalo také v oblasti obsahu). Ministr školství E. Sýkora konstatoval, že

naši učitelé a školští pracovníci se každodenně přesvědčují, že stále širší a hlubší využívání sovětských zkušeností a přiblížování se sovětskému příkladu, základní to zákon lidových demokracií, formulovaný soudruhem Gottwaldem, platí v plné míře také pro oblast školskou u nás. Není jiné cesty vpřed!³²⁶

Školská soustava byla podle školského zákona tvořena školou mateřskou (3–6 let, nepovinná), dvěma typy škol poskytujícími základní všeobecné vzdělávání (povinné a bezplatné) – osmiletou střední školou (dále pouze OSŠ) a jedenáctiletou střední školou (dále pouze JSŠ; prvních osm ročníků poskytovalo základní všeobecné vzdělání, tři navazující ročníky byly výběrovými; zrušena byla dosavadní gymnázia), školami odbornými, školami učňovskými, školami pro mládež vyžadující zvláštní péče a školami vysokými (viz tabulka 41).³²⁷ Došlo tedy k organizačnímu sjednocení škol prvního a druhého stupně, v případě JSŠ také škol třetího stupně. Tak měl být podpořen princip jednotné školy. Školy měly být i nadále státními, náklady na ně hradil stát. Zachována zůstala zásada koedukace.

Tabulka 41

Školská soustava v Československu v letech 1953–1960

Učňovské školy, závodní učňovské školy (Státní pracovní zálohy)		Odborné školy	Vysoké školy
			Jedenáctiletá střední škola (6–17 let)
Osmiletá střední škola (6–14 let)			
Mateřská škola (3–6 let)			

Pozn. Upraveno podle Kovářiček a Kovářičková (1989, s. 72).

OSŠ měly poskytovat základní všeobecné vzdělání, připravovat měly pro povolání, odbornou školu nebo pro vyšší všeobecné vzdělávání. Zřízeny měly být především v místech, kde dosud byly střední školy (tj. školy druhého stupně). JSŠ měly v prvních osmi ročnících poskytovat základní všeobecné vzdělání, v posledních třech

³²⁶ Projev ministra školství a osvěty Ernesta Sýkory v Národním shromáždění v pátek 24. dubna 1953. (1953). In *Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů. Edice za socialistickou výchovu, sv. 21*. Praha: SPN, s. 12.

³²⁷ Kde nebyly podmínky pro zřízení OSŠ nebo JSŠ, mělo být zřízeno prvních pět ročníků, které měly být označeny jako národní škola. Zřizovány mohly být i nadále málotřídní národní školy (viz Kepřta, 1956, s. 67–68). Žáci, kteří úspěšně dokončili pátý ročník národní školy, měli pokračovat v docházce v šestém ročníku nejbližší OSŠ či JSŠ. Pro žáky 6.–8. ročníku, kteří nebydli v obvodu některé OSŠ nebo JSŠ, mělo být při některé národní škole zřízeno oddělení nebo třída.

ročnících vyšší všeobecné vzdělání, připravovat měly především pro studium na vysokých školách. Poslední tři ročníky JŠŠ byly výběrovými. JŠŠ měly být zřízeny zejména v místech, kde dosud byla gymnázia. Učební plán a osnovy OSŠ byly stejné jako učební plán a osnovy prvních osmi ročníků JŠŠ. Ve třídách všech typů všeobecně vzdělávacích škol mělo být zpravidla 40 žáků, ve třídě s žáky 1. ročníku zpravidla 30 žáků.³²⁸ Povinná školní docházka v osmém ročníku středních škol byla i nadále ukončována závěrečnou zkouškou. Jako volitelný předmět pro závěrečnou zkoušku si mohli žáci zvolit také dějepis³²⁹ (ke všeobecně vzdělávacím školám v tomto období blíže Kepřta, 1956, s. 63–65).

Způsob, jakým měly být dosavadní školy přeměněny na školy podle nového školského zákona, stanovovala vláda nařízením.³³⁰ Vydány byly také směrnice pro zřizování, organizaci a správu škol podle nového školského zákona.³³¹ Pro žáky, kteří ukončili třetí ročník dosavadní střední školy, byli vybráni k dalšímu studiu a potřebovali ještě jednoletou přípravu, mohly být zřízeny jednoleté kurzy. Nejúspěšnější z absolventů třetího ročníku středních škol mohli nastoupit do výběrových škol již v roce 1953 bez absolvování tohoto kurzu. Na výběrových školách jim měla být věnována zvláštní péče.³³²

I nadále zůstala zachována specifická kritéria pro přijímání uchazečů ke studiu na výběrových školách.³³³ Děti z „kapitalistických rodin“ měly být přijímány pouze ve výjimečných a zvláštního zřetele hodných případech. Naopak rodiče dětí z dělnických a rolnických rodin měli být přesvědčováni, aby v co nejvyšší míře umožňovali svým dětem přístup k vyššímu vzdělání. Tak měla být získávána „socialistická“ inteligence, která měla zajistit vybudování socialismu. Způsob, jakým měli být žáci ukončující povinnou školní docházku rozmisťováni pro další studium nebo do učebních

³²⁸ Základní směrnice o zřizování, organizaci a správě škol mateřských, škol všeobecně vzdělávacích, škol pro mládež vyžadující zvláštní péči, škol odborných a škol pedagogických. Směrnice MŠO k přeměně dosavadních škol mateřských a škol prvního až třetího stupně na školy nové soustavy (Zn. A I. – 010.1-2/16-53, dne 12. června 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 18, s. 163.

³²⁹ Viz Závěrečné zkoušky na středních školách a maturitní zkoušky na středních, odborných a pedagogických školách (Č. j. 1539/54-D/1, dne 18. ledna 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 3, s. 27–34.

³³⁰ Vládní nařízení ze dne 7. května 1953 o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona (Č. 32/1953 Sb., vyhlášeno dne 7. května 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 14, s. 129.

³³¹ Základní směrnice o zřizování, organizaci a správě škol mateřských, škol všeobecně vzdělávacích, škol pro mládež vyžadující zvláštní péči, škol odborných a škol pedagogických. Směrnice MŠO k přeměně dosavadních škol mateřských a škol prvního až třetího stupně na školy nové soustavy (Zn. A I. – 010.1-2/16-53, dne 12. června 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 18, s. 161–173.

³³² Směrnice pro rozmístění čtrnáctiletého dorostu (Č. j. 121/1380/44-53, dne 5. května 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 15, s. 135.

³³³ Srov. např. Přijímání uchazečů na výběrové a vysoké školy pro školní rok 1954/55 (Č. j. 11 473/54-D/1, dne 12. února 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 5, s. 47–54; Přijímání uchazečů do výběrových škol (Č. j. 81 839/54-A II/1, dne 1. listopadu 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 30–31, s. 330–332.

a pracovních míst, určovaly zvláštní směrnice.³³⁴ Doplnit si vzdělání poskytované OSŠ, JŠŠ a výběrovými odbornými školami bylo umožněno také pracujícím.

Nový školský zákon věnoval pozornost také vzdělávání učitelů. To mělo odpovídat „velkému poslání socialistické školy“.³³⁵ Zajištěna měla být vysoká ideovost a odbornost pedagogické práce. Zrušena byla dosavadní pedagogická gymnázia a pedagogické fakulty. Pro učitele národních škol (1.–5. ročníku OSŠ a JŠŠ) byly zřízeny čtyřleté pedagogické školy, do kterých byli přijímáni absolventi OSŠ nebo osmého ročníku JŠŠ. Pro vzdělávání učitelů 6.–8. ročníku středních škol byly zřízeny dvouleté vyšší pedagogické školy,³³⁶ do kterých byli přijímáni absolventi JŠŠ, případně pedagogických škol a výběrových odborných škol. Pro vzdělávání učitelů 9.–11. ročníku JŠŠ a učitelů pedagogických a odborných škol pak byly zřízeny vysoké školy pedagogické, do kterých byli přijímáni absolventi JŠŠ, případně pedagogických škol a výběrových odborných škol.³³⁷ Nemělo již být žádného učitele, který „by neměl pevné odhodlání vychovávat mládež [...] hluboce milující svou rodnou Komunistickou stranu Československa, svou lidově demokratickou republiku a velký Sovětský svaz.“³³⁸ Ke zvýšení ideově politické práce škol byly vydány zvláštní směrnice.³³⁹ Učitelé měli ve školách vychovávat všestranně rozvinuté socialistické občany. Školní práce měla být pečlivě plánována. Na školách měly být sestavovány pracovní plány škol (celoroční a čtvrtletní) a plány učebně výchovné práce učitelů.³⁴⁰ Součástí osnov se stala předvojenská výchova.³⁴¹

Jako klad nové školské soustavy je možné vidět to, že JŠŠ vznikaly v hustější síti než dřívější gymnázia (viz Králíková et al., 1977, s. 81–82). Jako nedostatek to, že zkrácení povinné školní docházky bez revize kurikula přineslo problém přetěžování žáků

³³⁴ Směrnice pro rozmístění čtrnáctiletého dorostu (Č. j. 121/1380/44-53, dne 5. května 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 15, s. 135–137.

³³⁵ Zákon ze dne 24. dubna 1953 o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon) (Č. 31/1953 Sb., vyhlášen dne 7. května 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 14, s. 127.

³³⁶ K pedagogickým školám blíže Základní směrnice o zřizování, organizaci a správě škol mateřských, škol všeobecně vzdělávacích, škol pro mládež vyžadující zvláštní péče, škol odborných a škol pedagogických. Směrnice ministerstva školství a osvěty k přeměně dosavadních škol mateřských a škol prvního až třetího stupně na školy nové soustavy (Zn. A. I. – 010.1-2/16-53, dne 12. června 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 18, s. 167–168; Směrnice ministerstva školství a osvěty k přeměně dosavadních pedagogických gymnasií a vyšších škol sociálních – větve výchovné na pedagogické školy. In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 18, s. 161–173.

³³⁷ Zákon ze dne 24. dubna 1953 o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon) (Č. 31/1953 Sb., vyhlášen dne 7. května 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 14, s. 128.

³³⁸ Projev ministra školství a osvěty Ernesta Sýkory v Národním shromáždění v pátek 24. dubna 1953. (1953). In *Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů. Edice za socialistickou výchovu*, sv. 21. Praha: SPN, s. 17.

³³⁹ Směrnice pro ideově pedagogickou práci všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1954/55 (Č. j. 74 306/54-A, dne 23. září 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 27, s. 281–282.

³⁴⁰ Srov. Plánování práce ve školách všeobecně vzdělávacích a pedagogických (Č. j. 52 847/54-A I/1, dne 3. července 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 18, s. 177–179.

³⁴¹ Viz Příprava žactva škol všeobecně vzdělávacích, pedagogických a odborných k obraně vlasti (Č. j. 62 307/54-A I/1, dne 14. srpna 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 24, s. 232–240.

a z toho vyplývající vysoký podíl propadajících žáků. Žáci si často osvojovali poznatky pouze formálně. Králíková et al. (1977, s. 81) konstatovali, že OSŠ byla „pro značný počet žáků příliš náročná, pětina žáků ji nedokončila, jiným pak dávala nedostačující základ pro studium“. Do popředí zájmu se proto dostala problematika základního učiva (viz dále). V našem školství můžeme v tomto období identifikovat řadu dalších problémů – lpění na vyučování podle učebnic, vypuštění některých vyučovacích předmětů, nízký věk přijímaných na vysoké školy a s tím spojená nízká úroveň jejich vývoje, vnější zásahy do života škol, obsazování vedoucích pozic podle politických kritérií, neumožnění studia nadaným dětem z rodin bývalých podnikatelů, intelektuálů apod. (blíže např. Mikulčák, 1968, s. 21–23). V některých předmětech znamenalo zkrácení povinné školní docházky přechod z osnov cyklických na osnovy lineární – některé učivo tak bylo převedeno do 9.–11. ročníku JSŠ, které ale nenavštěvovali všichni žáci. Mikulčák (1968, s. 20) hovořil o tomto období kvůli uvedeným problémům jako o „skvrně ve vývoji našeho školství“ a o „období omylů“. Jako příčinu těchto nedostatků je možné vidět to, že změny byly prováděny shora politickou silou bez ohledu na pedagogické zřetely. Výsledkem bylo oslabení vzdělanostní úrovně žáků.

4.5.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1953–1960

Původně byly za vedení *Výzkumného ústavu pedagogického* připravovány osnovy pro dosavadní typy škol (tj. pro školy národní a pro školy střední) (viz příloha 49).³⁴² Vypracování návrhu osnov bylo zdůvodněno potřebou urychlené cesty k socialismu, požadovanou IX. sjezdem KSČ. Dějepis měl být podle návrhu nově vyučován ve třech hodinách týdně v 5. ročníku národní školy (zrušena měla být vlastivěda) a po dvou hodinách týdně ve všech čtyřech ročnících střední školy (předmět měl být tedy nově vyučován ve všech ročnících střední školy). Časová dotace dějepisu měla být tedy ve srovnání s předchozími osnovami výrazně vyšší. Osnovy do značné míry vycházely z osnov sovětských. Jelikož tento návrh osnov nevstoupil v platnost, nebudeme mu zde věnovat bližší pozornost (k návrhu blíže Pravdová & Machač, 1955, s. 246).

Po vydání nového školského zákona mělo po sovětském vzoru dojít k posílení společenských věd (viz Angelis, 1953a). Společenské vědy měly mít zvláštní význam pro rozvíjení vlastenecké a branné výchovy. Na základě nového školského zákona v nich mělo dojít ke zlepšení ideopolitické výchovy, „aby se naše škola, [...] více se učic ze sovětského vzoru, stala opravdovou výhňí, kde se naše mládež socialisticky vyková a zakalí“ (Angelis, 1953b, s. 265; k ideopolitické výchově ve společenských vědách blíže také Frenclůvský, 1955; Hájek, 1956). Zdůrazňován byl význam Stalina pro historickou vědu (viz Význam geniální práce..., 1953).

³⁴² *Návrh učebních osnov pro národní a střední školy. Střední škola. Společenské vědy (dějepis, občanská nauka, zeměpis)*. (1952). Praha: SPN.

Přechod na novou školskou soustavu, reprezentovanou učebním plánem a osnovami z roku 1954 (viz dále), byl zajištěn pomocí přechodného učebního plánu a přechodných učebních osnov pro školní rok 1953/1954³⁴³ (blíže Pravdová, 1953). Osnovy měly znamenat prohloubení ideologické práce, na jejich základě měl být vytvořen dialekticko-materialistický světový názor žáků. V osnovách došlo ke snížení počtu vyučovacích předmětů na sledovaných typech škol – dosud samostatně prvouka a vlastivěda byly včleněny do mateřského jazyka³⁴⁴ (zrušeny byly také některé další vyučovací předměty, např. náboženství). Místo občanské nauky byl zaveden předmět ústava ČSR a SSSR (učební plán blíže analyzují Králíková et al., 1977, s. 80; Kepřta, 1965, s. 71–72). Dějepis měl být ve školním roce 1953/54 vyučován v 6.–8. ročníku OSŠ a v odpovídajících ročnících JSS (viz příloha 50). V 6. ročníku připadly dějepisu dvě vyučovací hodiny týdně, v 7. a 8. ročníku po třech vyučovacích hodinách týdně. Dějepis tak v 6.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol zaujímal celkem osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 8,2 % z celkové dotace těchto ročníků OSŠ a JSS (viz tabulka 42). Ve srovnání s dřívějšími středními školami vzrostla časová dotace dějepisu o jednu týdenní vyučovací hodinu.

Tabulka 42

Časové dotace dějepisu v 6.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSS) podle učebního plánu pro školní rok 1953/54

Ročník	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	2	3	3	8
Počet hodin povinných předmětů	31	33	33	97
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	6,5	9,1	9,1	8,2
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	25	37,5	37,5	

Pozn. Zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Přechodný učební plán a přechodné učební osnovy. In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 18, s. 170–171.

Přechodné osnovy pro školní rok 1953/54 byly prvně vydány v samostatných svazcích pro národní školy a pro jednotlivé vyučovací předměty 6.–11. ročníku OSŠ a JSS. Vyučování na všeobecně vzdělávacích školách mělo být již v tomto školním roce upraveno tak, aby se v co největším rozsahu uplatnily zásady uváděné novým školským zákonem. Tak měly být ve všech ročnících všeobecně vzdělávacích škol

³⁴³ *Učební osnovy pro 6.–11. postupný ročník všeobecně vzdělávací školy na školní rok 1953/54. Dějepis.* (1953). Praha: SPN. Při přípravě přechodných osnov na školní rok 1953/54 a osnov z roku 1954 byly využity připomínky k návrhu osnov z roku 1952, metodická stat' *O využití Stalinových Ekonomických problémů socialismu v SSSR ve vyučování dějepisu* a další materiály sovětských a dalších „lidově demokratických států“ (blíže Pravdová & Machač, 1955, s. 247–248).

³⁴⁴ V 5. ročníku byla vlastivěda rozčleněna do samostatných předmětů – zeměpisu a biologie. Z osnov zmizelo označení skupiny předmětů, do které byl dříve řazen také dějepis a vlastivěda, tj. věcné nauky (viz výše).

vytvořeny podmínky pro zavedení stálých osnov od začátku školního roku 1954/55.³⁴⁵ *Ministerstvo školství a osvěty* vydalo pro práci škol podle přechodných osnov pokyny týkající se vyučovacích jednotek, přestávek, rozvrhů hodin, školního a zkušebního řádu a práce podle učebnic.³⁴⁶ Jelikož se jednalo o osnovy přechodné, nebudeme jim zde věnovat bližší pozornost (osnovy se v základních principech nelišily od „definitivních“ osnov z roku 1954).³⁴⁷ Přechodné osnovy dějepisu byly následně pro některé ročníky upraveny tak, aby umožnily plynulý přechod na definitivní osnovy.³⁴⁸

Přechodné osnovy zajišťovaly přechod na učební plán³⁴⁹ a z něj vycházející osnovy,³⁵⁰ vstupující v platnost od 1. září 1954 (osnovy blíže analyzovali Korejs & Hřebejková, 1956, s. 199–203). Dějepis byl v novém učebním plánu všeobecně vzdělávacích škol zařazen již do 5. ročníku (zrušena byla vlastivěda). V OSŠ a v prvních osmi ročnících JŠ dějepis zaujímal po dvou vyučovacích hodinách týdně v 5. a 6. ročníku a po třech vyučovacích hodinách týdně v 7. a 8. ročníku (viz příloha 51). Celkem tak dějepis zaujímal na OSŠ a v prvních osmi ročnících JŠ rekordních deset týdenních vyučovacích hodin (zde je ale třeba znovu připomenout zmíněné zrušení vlastivědy a posunutí dějepisu již do 5. ročníku, který byl součástí prvního stupně sledovaných typů škol). Dějepis tak v 5.–8. ročníku OSŠ a JŠ zaujímal 8% z celkové dotace těchto ročníků všeobecně vzdělávacích škol (viz tabulka 43). Pokud bychom započítali pouze časové dotace dějepisu v 6.–8. ročníku OSŠ a JŠ, zaujímal zde dějepis osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 8,2% z celkové dotace těchto ročníků.

³⁴⁵ K přechodným učebním plánům a osnovám pro všeobecně vzdělávací školy na školní rok 1953/54 (Zn.: A I/3-010.17-1/12-53, dne 10. srpna 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 23, s. 221.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ Lišily se v přidělení časových dotací pro jednotlivé tematické celky/témata – tak měl být zajištěn přechod na nové osnovy.

³⁴⁸ Viz Úprava přechodných učebních osnov dějepisu pro 6. a 7. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1953/54 (Č. j. 18 979/54-A I/1, dne 22. března 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 9, s. 83.

³⁴⁹ Učební plán všeobecně vzdělávacích škol (Č. j. 100 690/53-C I/1, dne 1. prosince 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 34, s. 383.

³⁵⁰ Učební osnovy pro školy všeobecně vzdělávací (Č. j. 33 698/54-A I/1, dne 12. května 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 15, s. 142; *Učební osnovy pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis. Výnos MŠ ze dne 25. ledna 1954, č. 4370/54-A-I/1.* (1954). Praha: SPN. Vydání osnov předcházelo vydání návrhu osnov – viz *Návrh učebních osnov pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis.* (1953). Praha: SPN (viz také Pravdová & Machač, 1955, s. 248–249).

Tabulka 43

Časové dotace dějepisu v 5.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSŠ) podle učebního plánu z roku 1954

Ročník	5.	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	2	2	3	3	10
Počet hodin povinných předmětů	28	31	33	33	125
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	7,1	6,5	9,1	9,1	8
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	20	20	30	30	

Pozn. Zaokrouhloeno na jedno desetinné místo; započítány také počty hodin v 5. ročníku, který byl součástí prvního stupně (vyučovací předmět dějepis zde do určité míry nahrazoval zrušený předmět vlastivěda).

Zdroj: Učební plán všeobecně vzdělávacích škol (Č. j. 100 690/53-C I/1, dne 1. prosince 1953). In Věstník MŠ, ročník IX. (1953), sešit 34, s. 383.

Samostatně byly vydány osnovy pro 1.–5. ročník všeobecně vzdělávacích škol (národní škola).³⁵¹ Dějepis zde byl vyučován v 5. ročníku ve dvou vyučovacích hodinách týdně. V nižších ročnících nebyl dějepis systematicky vyučován, ve 2.–4. ročníku měli žáci získávat vědomosti o základních dějepisných pojmech při vyučování mateřskému jazyku. Ve všech ročnících národní školy měli žáci získávat „poučení o životě a díle A. Zápotockého, K. Gottwalda, J. V. Stalina a V. I. Lenina, o úloze KSČ a KSSS, o naší armádě a sovětské armádě, o dělnické třídě a o památných dnech [...]“³⁵²

V 5. ročníku netvořil dějepis ucelený systém, podávány zde měly být typické historické obrazy z národních dějin, ve kterých mělo být obsaženo základní učivo. Cílem dějepisu v 5. ročníku mělo být „vštípit žákům základní vědomosti o minulosti naší vlasti, vychovávat v nich vřelý cit socialistického vlastenectví, národní hrdosti a proletářského internacionalismu a dát jim základy vědeckého světového názoru.“³⁵³ Socialistickým vlastenectvím a proletářským internacionalismem měla být rozuměna

láska k naší lidově demokratické vlasti, hluboká oddanost a věrnost českému a slovenskému národu, láska ke KSČ, k dílu a odkazu Klementa Gottwalda, bratrská soudržnost všech pracujících v naší zemi a hrdost na naše národní tradice, které jsou v souladu s životními zájmy pracujících na celém světě, city nejpřímnějšího přátelství k lidově demokratickým zemím, hluboké a věrné přátelství a bezvýhradná oddanost k SSSR, k jeho lidu a k odkazu nesmrtelného díla J. V. Stalina. Nerozlučně s tím je spojena i nenávisť k nepřátelům naší vlasti, k nepřátelům socialismu a pohotovost položit i svůj život za blaho vlasti ve spojení s velikým táborem míru, se stamiliony lidí ve světě bojujícími za mír.³⁵⁴

³⁵¹ *Učební osnovy pro 1. až 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Národní škola.* (1954). Praha: SPN.

³⁵² Tamtéž, s. 93.

³⁵³ Tamtéž, s. 88.

³⁵⁴ Tamtéž.

Učivo 5. ročníku dějepisu tvořily samostané „obrázky“ (vybraná témata) z českých a slovenských dějin (viz příloha 93). Jedním z hlavních témat pro výchovu socialistického vlastenectví mělo být husitské revoluční hnutí, které svoji časovou dotací dominovalo mezi stanovenými „obrázky“ (popisováno jako boj za odstranění feudálního vykořisťování, vydírání církvi a vytvoření spravedlivějšího řádu). Velký význam ve vyučování dějepisu v 5. ročníku mělo mít „ocenění úlohy osobnosti v dějinách“ ve spojení s lidovými masami (osobnosti Gottwalda, Zápotockého, Lenina, Stalina). Již na národní škole měli žáci získávat základy vědeckého myšlení, vedeni měli být k chápání dějin na základě historického materialismu, získávat měli představy o práci jako základu lidského života. Mimořádný výchovný význam měla mít tematika třídního boje. Žáci se již na národní škole měli naučit chápat vzájemné souvislosti a příčinné zákonitosti historických jevů, získávat měli představy o čase (chronologii), orientaci v mapách a jasné představy o minulosti (její živé znázornění). Součástí výuky dějepisu v 5. ročníku měly být také dějiny rodného města a kraje. Poměrně velký prostor věnovaly osnovy metodické stránce výuky dějepisu na národní škole.

Osnovy pro 6.–11. ročník všeobecně vzdělávacích škol byly vydány v samostatných svazcích pro každý vyučovací předmět včetně dějepisu. Osnovy stanovovaly nový cíl (v osnovách označen jako úkol) dějepisu:

[...] podat žactvu pevné a ucelené vědomosti o minulosti českého a slovenského národa a výklad základních jevů z dějin světových s hlediska dialektického a historického materialismu tak, aby vyučování vedlo k vytváření vědeckého světového názoru žáků, aby je vychovávalo k socialistické morálce a aby přispívalo k prohloubení polytechnického vzdělání.³⁵⁵

Osnovy znamenaly další prohloubení vzdělávání v duchu marxismu-leninismu, dějepis měl být důležitým prostředkem při budování nové socialistické školy. Osnovy konstatovaly, že

marxisticko-leninsky pochopený dějepis je důležitým činitelem při výchově žactva k socialistickému vlastenectví a k národní hrdosti, jakož i k lásce a věrnosti SSSR. Takový dějepis se stává mocnou zbraní dělnické třídy a celého tábora míru a vede k nenávisti a nekompromisnímu odporu proti všem vykořisťovatelům a podněcovatelům války.³⁵⁶

Takto pojatý dějepis měl vychovávat k brannosti, učit chápat správné a obětavé vlastenectví, učit lásku k druhým národům a rozlišovat „pravé vlastenectví od buržoasního nacionalismu“. Vyučování dějepisu nemělo být omezeno na pouhý výklad historických faktů, hledány měly být základní historické spojitosti (vznik jevů, jejich vývoj, současný stav). Chronologický sled historických událostí měl být utřídován v přehledný obraz vývoje společnosti a jejích třídních bojů. Dospíváno mělo být ke zevšeobecnování závěrů, k nimž vývoj vede. Žákům měly být zdůrazňovány rozdíly mezi kapitalismem a socialismem, zejména mezi „předmnichovskou republikou“ a „lidově demokratickým Československem“. Podle osnov znamenal vědecký socialismus:

³⁵⁵ *Učební osnovy pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis. Výnos MŠ ze dne 25. ledna 1954 č. 4370/54-A-I/1. (1954). Praha: SPN, s. 5.*

³⁵⁶ Tamtéž.

skutečný humanismus, zápas o štěstí lidu a zároveň zajištění národní nezávislosti ve spojení s velkým Sovětským svazem a silami míru na celém světě, zatím co předmnichovský svazek s imperialistickým západem a panství kapitalistů a velkostatkářů, zastřené lžihumanistickou, lžidemokratickou rouškou, znamenaly hromadnou nezaměstnanost lidu, střílení do dělníků, hromadné exekuce pracujících rolníků a nakonec mnichovskou protektorátní katastrofu.³⁵⁷

Žáci měli být v dějepise poučováni o úloze lidových mas v dějinách a o úloze velkých osobností a jejich vztahu k lidovým masám a hnutím (příklady revolučních bojovníků, vůdců lidových vojsk, dělnické třídy apod.). Tak měli získat přesvědčení o „spravedlivém třídním boji, správné poučení o významu revoluce, diktatuře proletariátu a socialismu“.³⁵⁸ Na konkrétních příkladech měly být žákům vštěpovány charakteristické rysy a vlastnosti „hrdinů“ (zvláště velký výchovný význam měly mít životopisy Lenina, Stalina, Gottwalda a Zápotockého). Zároveň měli žáci pochopit, že úloha osobnosti je v dějinách nerozlučně spjata se základním podílem pracujícího lidu. Poučení měli být také o tom, že „největším nepřítelem pracujícího lidu je imperialismus“. Žáci měli pochopit zákony společenského vývoje, měli být schopni aktivně a uvědoměle bojovat za „veliké dílo marxismu-leninismu, za socialismus a komunismus“.

Osnovy kladly důraz na národní dějiny (v osnovách označovány jako dějiny českého a slovenského národa). Ty měly být osou dějepisného učiva v 6.–8. ročníku. Zvláštní péče měla být věnována obdobím a událostem, které byly označeny za „základní kameny našeho dějinného vývoje a součást našich pokrokových národních tradic“ (dějiny pracujících mas, vykořisťovaných tříd, boje poddaného lidu a dělnické třídy proti „vykořisťovatelům“, „pokrokové demokratické“ tradice ve vědě a umění, boje KSČ).

Základním tématem učiva národních dějin mělo být podle osnov období husitství. Osnovy konstatovaly, že

husitství zaujímá v našich dějinách – a v našich národních tradicích – takové místo, pro něž není téměř obdoby v světových dějinách. Přes pět set let prostupuje myšlení a citění všech příslušníků našeho národa, inspiruje všechny naše revoluční boje i všechny velké vlastenecké činy našich dějin i naší kultury [...].³⁵⁹

Žákům mělo být vysvětleno, v čem byla pokrokovost husitského hnutí a jeho mezinárodní význam. Zdůrazněna měla být uvědomělost husitských bojovníků. Zvláštní pozornost měla být věnována husitskému válečnictví (při té příležitosti mělo být poukázáno na význam budování socialistické armády). Téma se mělo stát příkladem vlastenecké obrany země a prostředkem pro výchovu žáků k brannosti. Pozornost měla být věnována také významu husitského hnutí a jeho tradici ve slovenských dějinách. Dalšími základními tématy národních dějin mělo být české a slovenské národní obrození a revoluční rok 1848. Národní obrození mělo být vysvětlováno jako uvedení mas do pohybu, k němuž dal podnět nástup kapitalismu. Při výkladu revolučního roku 1848 mělo být ukázáno, jak národní obrození získávalo stále více charakter

³⁵⁷ Tamtéž, s. 6.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 7.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 9.

revolučního hnutí, až vyvrcholilo revolucí. Poukázáno mělo být na růst průmyslové výroby spojený s růstem buržoazie a proletariátu a na požadavky dělnictva. Porážka revoluce v roce 1848 měla být zdůvodněna zradou „konzervativní buržoazie“ a chybami revolučních radikálních demokratů, kteří nezorganizovali pro revoluční boj masu venkovského lidu. Dalším preferovaným tématem byly v osnovách dějiny dělnického hnutí.

Jako důsledek „Říjnové revoluce“ a revolučního hnutí mas měl být interpretován také vznik Československé republiky. První republika měla být líčena jako kapitalistický stát, sloužící zájmům imperialistů, ve kterém byl proletariát poražen. Učitelé měli „objasňovat“ postavy T. G. Masaryka a E. Beneše – jejich „protilidovou, protisovětskou a kontrarevoluční politiku, jež se projevovala zejména v imperialistické politice české a slovenské buržoazie“³⁶⁰ (srovnej také Písoh, 1954). Zdůrazňován měl být význam založení KSČ a „její boj za ochranu pracujícího lidu a proti fašismu“. Vyzdvihnuta měla být úloha K. Gottwalda v čele KSČ a úloha a pomoc Sovětského svazu při porážce fašismu. Velká pozornost měla být věnována také budování lidově demokratického a socialistického Československa a výstavbě a vytváření socialistické kultury (výkladům o naší kultuře měla být věnována mimořádná pozornost v průběhu celých národních dějin, také v této oblasti mělo být vycházeno z třídního pojetí – zápas mezi pokrokovými a reakčními silami).

Vyučování světovým dějinám mělo být v 6.–8. ročníku sledovaných typů škol zařazeno pouze rámcově jako doplněk národních dějin (sledovány měly být pouze nejničtejší jevy). Důraz byl kladen zejména na ruské dějiny a dějiny Sovětského svazu a dalších „lidových demokracií“. Světové dějiny pak měly být probírány více do hloubky ve vyšších ročnících, kde měly tvořit samostatný kurz vedle kurzu národních dějin.

Podívejme se, jakým způsobem byla v těchto osnovách vedena vývojová linie (nejen) světových dějin (stejným způsobem byla vývojová linie dějin vedena také v dalších osnovách v období komunismu). Období pravěku a starověku bylo nazýváno jako „řád prvotně pospolný a otrokářský“. Ve vyučování dějin středověku mělo být vysvětleno v čem byl „feudálně nevolnický řád“ pokrokem ve srovnání s „otrokářským řádem“, nastíněn měl být jeho další rozvoj a pozvolný přechod v „řád kapitalistický“. Těžiště světových dějin mělo spočívat v dějinách novověku a doby nejnovější. Tyto období měly mít podle osnov velký význam pro formování komunistického světového názoru žáků. V dějinách novověku měli být žáci seznamováni s „dějinami kapitalismu“ (charakteristika kapitalismu, třídní struktura kapitalistické společnosti, formy třídního boje, buržoasní revoluce proti feudalismu, upevnění kapitalistického řádu, nepřetržitý útok kapitalistů na dělnickou třídu, vývoj k proletářské revoluci, k socialismu a komunismu).

³⁶⁰ Tamtéž, s. 13.

Za začátek další etapy (druhá etapa dějin novověku) byla považována Pařížská komuna, konec této etapy měly tvořit VŘSR a „světová imperialistická válka“ (tj. 1. světová válka). VŘSR byla považována za zahájení nové éry dějin, kdy došlo k prolomení „imperialistické fronty“ a rozpadu světa na dva systémy – kapitalismus a socialismus. Dějiny po 1. světové válce pak byly v „kapitalistických“ státech vykreslovány jako období „válečného imperialismu“, hospodářské a politické krize, období fašismu a zesílení boje o kolonie a sféry vlivu. U států „socialistických“ mělo být naopak popisováno „vítězné“ budování socialismu. Žáci měli pochopit, že zahraniční politika Sovětského svazu byla založena na zcela nových zásadách – že tento stát „tvořený pracujícími [...] netouží po území, naopak má zájem na obnově a udržení míru na celém světě jako nutné podmínce pro vlastní obrovskou tvůrčí práci na vybudování komunistické společnosti.“³⁶¹ Rozvíjena měla být také otázka diktatury proletariátu jako přechodného období od kapitalismu ke komunismu. Výsledkem studia mělo být poznání, že „jedině sovětská demokracie jest skutečnou a jedinou demokracií, zabezpečující všem národům jejich skutečná práva, jejich rozhodující účast na vládě a největší a všestranný rozvoj tvůrčích sil lidových mas.“³⁶² Nejdůležitějšími otázkami učiva měly být aktivita mas v období revoluce, národně osvoboditelská hnutí, dělnická hnutí a vznik vědeckého komunismu. Žákům měla být objasněna úloha dělnické třídy a proces vzniku revolučních stran až k „vytvoření předvoje světového proletariátu, strany nového typu, bolševické strany Lenina a Stalina.“³⁶³ Žáci měli být seznámeni také s osobnostmi K. Marxe a B. Engelse a se základními tezemi marxistické teorie. Zvláště velký význam byl přikládán učivu o mezinárodních vztazích konce 19. a počátku 20. století, a to proto, že kapitalistické státy měly v tomto období přecházet od starého kapitalismu k imperialismu, což mělo znamenat zostřování zápasu mezi velmocemi o rozdělení světa.

Při výkladu dějepisného učiva měly být podávány také základy polytechnického vzdělání. Polytechnické vzdělání ve vyučování dějepisu mělo znamenat „soustavně sledovat rozvoj výrobních prostředků, výrobních nástrojů a celé výrobní techniky v průběhu jednotlivých společensko-hospodářských řádů“.³⁶⁴ Celý vývoj výroby měl být sledován v souvislosti s rozvojem společenských tříd (k polytechnickému vyučování v dějepise podle nových osnov blíže Mejstřík, 1954a; k polytechnickému vzdělávání v dějepise v tomto období viz také Karcov, 1953). V metodické části osnov byla věnována pozornost také regionální historii, když osnovy konstatovaly, že základní úseky dějin jsou někdy zachyceny v dějinách rodného kraje a města. Také v dalších textech z tohoto období začíná být voláno po větší pozornosti věnované regionálním dějinám (viz např. Bohata, 1954; Mejstřík, 1955; Žáček, 1955).

³⁶¹ Tamtéž, s. 19.

³⁶² Tamtéž, s. 16.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 8.

Pro jednotlivé ročníky byly osnovami určeny tematické celky a jejich časové dotace. To nám umožňuje určit jejich přibližné kvantitativní zastoupení ve vyučování dějepisu v 6.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (nezapočítáváme 5. ročník, kde byl dějepis vyučován formou samostatných obrázků).³⁶⁵ Celý šestý ročník všeobecně vzdělávacích škol (časová dotace dvě hodiny týdně, tj. 66 hodin ročně, tj. 25 % z celkové dotace dějepisu v 6.–8. ročníku) byl věnován dějinám pravěku a starověku (v osnovách označeny jako „řád prvotně pospolný a řád otrokářský“).³⁶⁶ Přesnou časovou dotaci věnovanou dějinám pravěku nelze určit, ve srovnání s časovou dotací věnovanou dějinám starověku byla ale minoritní. Z dějin starověku dominovaly zejména dějiny starověkého Řecka (18 hodin, tj. 6,8 % z dotace dějepisu v 6.–8. ročníku) a starověkého Říma (20 hodin, tj. 7,6 % z dotace dějepisu v 6.–8. ročníku). V 7. ročníku (3 vyučovací hodiny týdně, tj. 99 hodin ročně, 37,5 % z celkové dotace dějepisu v 6.–8. ročníku) měly být probírány dějiny středověku a novověku až do poloviny 19. století (v osnovách označeno „řád feudální a řád kapitalistický“). Počet hodin věnovaný dějinám středověku se rámcově blížil pětině z dotace dějepisu v 6.–8. ročníku. Dominovala zde zejména časová dotace určená husitskému hnutí (tematický celek nazván „Období krise feudalismu. Husitské revoluční hnutí.“), kterému bylo určeno 20 vyučovacích hodin (tj. 7,6 % z dotace dějepisu v 6.–8. ročníku). Celý 8. ročník všeobecně vzdělávacích škol (tj. 3 hodiny týdně, 99 hodin ročně, 37,5 % z celkové dotace dějepisu v 6.–8. ročníku) byl věnován dějinám od poloviny 19. století (v osnovách označeno „od řádu kapitalistického k socialistickému“). Počet hodin stanovený pro dějiny novověku přesahoval rámcově 30 % z dotace dějepisu v 6.–8. ročníku. Z dějin novověku upozorníme např. na časovou dotaci určenou tematickým celkům „Revoluční rok 1848 v našich zemích“ (7 hodin, tj. 2,7 % z dotace předmětu v 6.–8. ročníku) a „Rozvoj kapitalismu a počátky dělnického hnutí“ (12 hodin, tj. 4,5 % z dotace předmětu v 6.–8. ročníku). Počet hodin věnovaný dějinám doby nejnovější byl na první pohled vysoký. Rámcově se blížil čtvrtině z dotace předmětu v 6.–8. ročníku OSŠ a JSS (časové dotace určené osnovami pro jednotlivé tematické celky viz příloha 94).

Celkově je třeba říci, že osnovy z roku 1954 znamenaly „přitvzení“ marxisticko-leninského charakteru dějepisu. Také pozdější socialistická historiografie a didaktika dějepisu označovaly předmět v tomto období jako „jednostranně pochopený marxistický dějepis“ (Čapek, 1970, s. 94). Osnovy se dočkaly řady komentářů v dobovém pedagogickém tisku.³⁶⁷

³⁶⁵ V každém ročníku byla navíc určena určitá časová dotace pro zopakování učiva probraného za celý školní rok.

³⁶⁶ Vysoký počet hodin věnovaný tomuto období byl zdůvodněn tím, že i při cykličnosti osnov již neměly být dějiny pravěku a starověku na vyšším stupni všeobecně vzdělávacích škol chronologicky probírány (omezeny zde byly na minimum). Vysoká časová dotace určená pro toto období byla zdůvodněna také tím, že zde byli žáci poprvé seznamováni se systematicky učenými dějinami v chronologických souvislostech. Vykládáno zde bylo také časově nejvzdálenější učivo, jehož rekonstrukce je pro žáky obtížná (blíže Mejstřík, 1954b, s. 295–296).

³⁶⁷ Mejstřík (1954b) věnoval pozornost problematice výuky podle nových osnov (metodické pokyny, návazání osnov na učebnice apod.). Pravdová (1954) konstatovala, že dějepis nebyl zbaven vážných metodických problémů. Jako problematické viděla to, jak v dějepise v 5. ročníku pracovat tak, aby děti

Otázkám školství věnovaly pozornost jednotlivé sjezdy ÚV KSČ (viz Cipro, 1967; Kujal et al., 1967, s. 331–332). Základní linie pro práci všeobecně vzdělávacích škol pro nejbližší období byla určena usnesením ÚV KSČ z června 1955 *O zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství*.³⁶⁸ Podle tohoto usnesení měly být postupně odstraňovány nedostatky v náplni, metodách a formách práce všeobecně vzdělávacích škol a uskutečněna jejich přeměna na školy všeobecně vzdělávací a polytechnické (polytechnická výchova měla prostupovat celým vyučovacím procesem). Usnesení věnovalo pozornost také ideové výchově mládeže, utvářen měl být socialistický charakter našich škol, požadována byla branná a vlastenecká výchova a také výchova ateistická (k usnesení blíže Králíková et al., 1977, s. 82–83; Šmejkalová, 2010, s. 289–290; k ateistické výchově v dějepise viz Dědina, 1958). Do roku 1960 měla být uskutečněna základní úprava obsahu a metod práce všeobecně vzdělávacích škol – stanoveny byly hlavní směrnice pro tyto změny (viz Machač, 1955). Vytyčen byl požadavek vypracování nových učebních plánů a osnov se zřetelem k vymezení základního učiva (viz dále pokusný učební plán, osnovy a učebnice).

Dílčí změny týkající se vyučovacího předmětu dějepis zavedly směrnice pro vyučování na všeobecně vzdělávacích školách ve školním roce 1955/56.³⁶⁹ V platnosti zůstávaly i nadále osnovy a učebnice zavedené od předchozího školního roku. Směrnice je pouze částečně pozměňovaly ve snaze odstranit některé nedostatky. Podle směrnic se měli učitelé soustředit zejména na základní učivo (klíčové poznatky), čímž měly být všeobecně vzdělávací školy více přiblíženy potřebám života. Důsledněji mělo být zaváděno polytechnické vyučování, potřebná péče měla být věnována tělesné a estetické výchově, zabráněno mělo být nepřiměřenému přetěžování žáků.³⁷⁰ V dějepise mělo být v 8. ročníku vypuštěno učivo od hesla „Ústava 9. května až do konce“. Podle směrnic toto učivo jak ve světových, tak v národních dějinách zahrnovalo události, které ještě nebylo možné správně a objektivně hodnotit a hrozilo tak nebezpečí „nesprávného pohledu na věci a nesprávného, nevědeckého hodnocení nedávných událostí“. V tomto duchu byly zredukovány také učebnice. Výklad světových dějin měl nově končit rokem 1945, výklad dějin národních rokem 1948. Učitelé měli ale pečlivě sledovat vývoj světových i domácích událostí a seznamovat s nimi žáky tak, aby byli stále informováni o pokračujícím vývoji společnosti.³⁷¹

nebyly přetěžovány – jak nejlépe a v jaké formě jim podat prvopočáteční obraz našich dějin bez hlubší systematické spojitosti. Pravdová si také položila otázku do jaké šíře a hloubky lze v 6. ročníku probírat učivo starověku, kde se děti poprvé setkávaly se světovými dějinami, nejstaršími dějinami a dějinami krajů a zemí jim velmi vzdálených a svým charakterem odlišných od našich zemí. V 7. a 8. ročníku viděla Pravdová (1954) problém v tom, jakým způsobem nejlépe zařadit národní dějiny do rámce dějin světových tak, aby se staly páteří dějepisné výuky a přitom se neztrácela souvislost se světovými dějinami.

³⁶⁸ *Usnesení Ústředního výboru KSČ o zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství: v Praze v červnu 1955.* (1955). Praha: ÚV KSČ.

³⁶⁹ Směrnice pro vyučování ve školním roce 1955/56 na všeobecně vzdělávacích školách (Č. j. 40 231/55-A I/1, dne 28. července 1955). In *Věstník MŠ*, ročník XI. (1955), sešit 19–22, s. 173–179.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 173.

³⁷¹ Tamtéž, s. 176.

Významným mezníkem ve vývoji vyučovacího předmětu dějepis se stalo vydání *Poznámek k vyučování na školách všeobecně vzdělávacích* pro školní rok 1956/57.³⁷² „Poznámky“ doplňovaly dříve pro každý vyučovací předmět vydané metodické stati (viz Pravdová, 1955; Resch, 1955), obsahovaly návod k redukci učiva dosud používaných učebnic. Úpravy vycházely z dění na 20. sjezdu komunistické strany Sovětského svazu (KSSS), kde bylo provedeno odhalení kultu osobnosti Stalina. Konstatováno bylo, že v dějepise byl přeceňován vliv Stalinovy osobnosti na vývoj dějinných událostí. Kritizovány byly některé Stalinovy teze. „Poznámky“ spoléhaly na samotné učitele v tom, že se s nastalou situací vypořádají – vyučovat měli podle dosavadních osnov a učebnic s některými škrty (bližie Čapek, 1970, s. 96). Výsledkem změn a ořesů provedených ve výuce dějepisu po 20. sjezdu KSSS byla nedůvěra k vyučovacímu předmětu dějepis a k historii jako takové (srov. Čapek, 1970, s. 96–99).

Další změny přineslo vydání směrnic pro školní rok 1956/57.³⁷³ Směrnice konstatovaly, že perspektivy dalšího růstu našeho hospodářství vyžadují, aby rychle stoupala produktivita práce a to včetně pracovníků v oblasti školství. Školy měly co nejvíce přihlížet k požadavkům života. Těmto požadavkům podle směrnic málo vyhovovaly dosavadní učební plán a osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Proto ministerstvo školství a kultury na základě usnesení ÚV KSČ z června 1955 *O zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství* (viz výše) vypracovalo návrh pokusného učební plánu, osnov a učebnic.³⁷⁴ Ty měly být před zavedením na všechny školy ověřovány za vedení pedagogických institucí na vybraných školách (pokusný učební plán viz příloha 53).^{375, 376}

³⁷² *Školní rok 1956–57. Poznámky k vyučování na školách všeobecně vzdělávacích. Dějepis. Ústava ČSR a SSSR. Psychologie (Výnos MŠ ze dne 28. května 1956, č. 32112/56 A I/1).* (1956). Praha: SPN.

³⁷³ Směrnice pro učební výchovnou práci škol všeobecně vzdělávacích a pedagogických ve školním roce 1956/57 (Č. j. 43 699-A I/1, dne 23. července 1956). In *Věstník Ministerstva školství a kultury (dále pouze Věstník MŠK)*, ročník XII. (1956), sešit 19–23, s. 182–186.

³⁷⁴ *Pokusný učební plán všeobecně vzdělávacích škol.* (1957). Praha: SPN; *Pokusné učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis (5.–11. ročník).* (1957). Praha: SPN; *Návrh pokusných osnov dějepisu a ústavy.* (1957). *Dějepis ve škole*, 4(3), 116–137.

³⁷⁵ Pokusný učební plán, osnovy a učebnice měly být na vybraných školách zkušeny od začátku školního roku 1957/58 po dva školní roky (viz Dědina, 1957, s. 315). Na základě získaných zkušeností měly být tyto dokumenty dále upravovány a následně obecně zavedeny od roku 1960. Již v průběhu tohoto přechodného období měly být uskutečňovány všechny zásady usnesení ÚV KSČ o všeobecně vzdělávacích školách a tak vytvářeny podmínky k přechodu k práci podle nových dokumentů. Blíže Výzkum pokusných učebních osnov a učebnic a jejich ověřování v praxi na všeobecně vzdělávacích školách (Č. j. 26 127/57-A I/1, dne 6. června 1957). In *Věstník MŠK*, ročník XIII. (1957), sešit 17, s. 203–205; Výzkum pokusných učebních osnov a učebnic a jejich ověřování v praxi na všeobecně vzdělávacích školách – dodatek (Č. j. 34 593/57-A I/1, dne 17. října 1957). In *Věstník MŠK*, ročník XIII. (1957), sešit 30, s. 359–360.

³⁷⁶ Ověřování pokusných osnov a učebnic dějepisu v praxi se věnovala Pravdová (1957), která načrtla plán, úkoly, problémy, postup, metody a organizaci výzkumu a ověřování pokusných kurikulárních dokumentů dějepisu. Využity měly být zejména metody pozorování vyučovacích hodin, písemné a ústní zkoušky, individuální rozhovory se žáky (ke zjištění výsledků vyučování a kvality vědomostí žáků), rozhovory s učiteli a rodiči a studium školních dokumentů. V pokusných osnovách dějepisu byla pozornost soustředěna zejména na základní učivo a polytechnické vyučování. Pravdová (1957, s. 320)

V pokusných osnovách všeobecně vzdělávacích škol byl dějepis zařazen od 5. ročníku. V 1.–4. ročníku měli žáci získávat dějepisné poznatky (převážně ze svého nejbližšího okolí) v rámci mateřského jazyka. V 5. ročníku byly dějepisu určeny dvě vyučovací hodiny týdně. Cílem dějepisu (v osnovách označen jako úkol) na tomto stupni podle pokusných osnov bylo:

všitpit žákům jen nezákladnější představy o minulosti naší vlasti, probouzet a pěstovat v nich cit lásky k vlasti a pracujícím. Žáci tu mají být vedeni k tomu, aby chápali, že práce lidu je základem života celého národa, že za uhájení a spravedlivé rozdělování jejich výsledků musel lid v minulosti nejednou tvrdě bojovat.³⁷⁷

U žáků měly být na tomto stupni vytvářeny v dějepise základní historické představy, přispěno mělo být k rozvoji jejich řeči a myšlení. Patrné je ideologické zmírnění cílů ve srovnání s dosavadními osnovami. Obsahem 5. ročníku dějepisu měly být „obrázky z našich dějin“. Řazeny byly chronologicky, nevytvářely ale souvislý systém. Vymezení jednotlivých „obrázků“ a jejich časové dotace se ve srovnání s dosavadními osnovami lišily (viz příloha 95). Zvlášť byly v textu osnov vyznačeny verze pro slovenské školy.

Cílem dějepisu v 6.–11. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (v osnovách označen jako úkol) podle pokusných osnov bylo „podat žactvu základní vědomosti o dějinách českého a slovenského národa a o hlavních událostech dějin světových.“³⁷⁸ U žáků měl být v dějepise vytvářen vědecký světový názor, vedeni měli být k zásadám socialistické mravnosti. Vycházeno přitom mělo být z hospodářského a sociálního života společnosti – na tomto základě měly být vykládány historické, politické a kulturní události. V dějepise měly být hledány historické souvislosti, příčiny a následky. Z žáků měli být formováni uvědomění občané vlasti, probouzeny v nich měly být pocity sounáležitosti s národy Sovětského svazu a ostatních „lidově demokratických států“ a s „pokrokovými“ lidmi na celém světě. Vyučování dějepisu mělo být také pomocníkem při výchově k brannosti, pomáhat mělo při polytechnickém vzdělávání, probouzet mělo zájem o kulturní a uměleckou tvořivost. V 8. ročníku byl v pokusných osnovách k dějepisu přičleněn dosud samostatný předmět ústava ČSR a SSSR.

V 6. a 7. ročníku byly v pokusných osnovách určeny dějepisu dvě vyučovací hodiny týdně, v 8. ročníku tři vyučovací hodiny týdně. Ve srovnání s dosud platnými osnovami z roku 1954 tak měl dějepis přijít o jednu týdenní vyučovací hodinu v 7. ročníku. Pokusné osnovy měnily také strukturu tematických celků a jejich časové dotace (srov. příloha 96). Zatímco těžištěm učiva na sledovaném stupni všeobecně vzdělávacích

konstatovala, že „v dosavadních osnovách a učebnicích byl položen důraz na zákonitosti historického vývoje a politické ekonomie. Tím bylo vyučování dějepisu zatíženo – zvláště v nižších třídách – přílišnou mírou abstraktnosti. V pokusných osnovách a učebnicích se dbá, aby obecné zásady byly založeny více na konkrétních historických faktech; problémy politické ekonomie se probírají jen v tom rozsahu, jak je nezbytné ke všeobecnému vzdělání a k pochopení historického rozvoje společnosti.“ Výzkumu pokusných osnov a učebnic dějepisu věnoval pozornost také Podmele (1957b).

³⁷⁷ *Pokusné učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis (5.–11. ročník)*. (1957). Praha: SPN, s. 3.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 8.

škol (kromě 6. ročníku, kde měl být probírán starověk) měly být národní dějiny, na vyšším stupni měly být probírány v 9. a 10. ročníku světové dějiny a v 11. ročníku národní dějiny (k pokusným osnovám dějepisu na vyšších stupních všeobecně vzdělávacích škol viz Procházka, 1958a, 1958b).

Pokusné osnovy dějepisu se dočkaly v našem pedagogickém tisku řady komentářů.³⁷⁹ Osnovy vycházely z teorie základního učiva (viz např. Chlup, 1958) – brzy se ale ukázalo, že se nejedná o ideální cestu ke zlepšení výsledků vzdělávání (schopní žáci nebyli ve školách dostatečně zaměstnáváni, školy poskytovaly nedostatečnou přípravu pro vysoké školy apod.) (srovnej Mikulčák, 1968, s. 24–25). Pokusné osnovy se proto nedočkaly plošného zavedení tak, jak bylo původně plánováno. Jejich krátké nastínění ale považujeme pro pochopení sledované problematiky za důležité. Vraťme se dále k realizovaným změnám kurikulárních dokumentů dějepisu.

Jedním z hlavních úkolů všeobecně vzdělávacích škol mělo být překonávání jejich převážně teoretického charakteru a výraznější uskutečňování polytechnického vyučování a výchovy k fyzické práci (viz také Šmejkalová, 2010, s. 310). Od 1. září 1956 se proto na školách, kde pro to byly potřebné personální a materiální podmínky, zaváděly jako samostatné vyučovací předměty ruční práce (v 1.–3. ročníku), praktická cvičení v dílnách a na školních pozemcích (v 6. ročníku) a praktika ze strojírenství, elektrotechniky a zemědělství (v 9. ročníku). Polytechnické vyučování mělo být prohlubováno také v zájmových kroužcích. S ohledem na zavedení nových vyučovacích předmětů byl změněn učební plán všeobecně vzdělávacích škol (viz příloha 52).³⁸⁰ Časové dotace dějepisu zůstaly nezměněny. Dějepisu se týkala pouze poznámka

³⁷⁹ Špičák (1958) se zamýšlel nad tím, jaké podmínky pro ideové působení na žáky 6.–11. ročníku poskytoval návrh pokusných osnov dějepisu. Jako problematické viděl splnění jednoho z cílů vytyčených osnovami: „probudit [...] pocit sounáležitosti s národy SSSR a ostatních lidově demokratických států a s pokrokovými lidmi na celém světě“, a to proto, že osnovy podle něj opomíjely historii lidově demokratických států. Uskutečňována podle něj měla být zásada, že se dějinám učí pro současnost – podle toho mělo být vybíráno základní učivo. Osou výkladu novověkých dějin se podle něj měl stát vznik světové socialistické soustavy a rozkládání koloniální soustavy. Na oslabení ideově politické výchovy v pokusných osnovách dějepisu upozorňoval také Landman (1958). Jako problematické viděl spojení dějepisu a předmětu ústava ČSR a SSSR v 8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol. „Ústavě“ tak mělo být vyučováno pouhých (podle jeho názoru) 17 hodin za celý školní rok. Spojení obou předmětů navíc znamenalo také oslabení výuky dějepisu. Také Hánl (1958, s. 289) konstatoval, že pokusné osnovy a učebnice podcenily otázky politické a mravní výchovy mládeže. Hánl (1958, s. 289–290) dále upozorňoval, že „dnešní stav vyučování dějepisu nelze hodnotit jako příznivý, nevytváří podmínky pro splnění výchovných možností, které dějepis má, a které mu dávají postavení nejdůležitějšího ideologického předmětu.“ Hánl kritizoval dříve uskutečněné zkrácení všeobecně vzdělávací školy, snížení časové dotace dějepisu, jeho spojení s „ústavou“ v 8. ročníku, sporné rozvržení učiva na vyšším stupni všeobecně vzdělávacích škol a to, že výběr základního učiva byl prováděn výběrem tematických hesel a jejich upravováním na základě zkušeností autorů učebnic. Jako správný postup výběru základního učiva oproti tomu preferoval vymezení učiva z vědního oboru historie podle didaktických hledisek (viz Hánl, 1958).

³⁸⁰ Blíže Směrnice pro učebně výchovnou práci škol všeobecně vzdělávacích a pedagogických ve školním roce 1956/57 (Č. j. 43 699-A I/1, dne 23. července 1956). In *Věstník MŠK*, ročník XII. (1956), sešit 19–23, s. 182–183.

stanovující, že v osmém ročníku měl, pokud to bylo možné, vyučovat předmětům dějepis a ústava ČSR a SSSR stejný učitel.

Učitelé se měli ve školním roce 1956/57 ve zvýšené míře zaměřit také na důkladné probírání a procvičování základního učiva (rozuměno jím nemělo být minimální učivo určené pro nejslabší žáky, ale učivo povinné pro všechny žáky).³⁸¹ Vše, co přesahovalo základní učivo, mělo být pouze předmětem zájmové činnosti. Pozornost měla být věnována také zlepšení prospěchu žáků, protože téměř pětina dětí vycházela ze škol s neukončeným základním vzděláním. Učitelé měli věnovat péči zejména dětem z dělnických a maloroľnických rodin. Praktikován měl být individuální přístup k žákům na základě důkladné znalosti každého z nich.³⁸² Ve všech vyučovacích předmětech měla být posilována ideová výchova v duchu socialismu. Ve shodě s výše uvedenou změnou učebního plánu byly upraveny také učební osnovy.³⁸³ Osnovy dějepisu zůstaly nezměněny.

V souvislosti s plánovaným zavedením pokusného učebního plánu, osnov a učebnic (viz výše) měly být vytvářeny podmínky pro přechod k práci podle těchto dokumentů. Proto byly vydány směrnice pro práci na všeobecně vzdělávacích školách, které začaly platit od školního roku 1957/58.³⁸⁴ V platnosti i nadále zůstávaly úkoly týkající se zavádění polytechnického vyučování a zlepšování výsledků vyučování a výchovy (orientace na základní učivo). Na rozdíl od dřívějších pokynů se ale pozornost soustřeďovala více na „dítě, na jeho možnosti, stupeň vyspělosti, na podmínky jeho zdravého tělesného a duševního vývoje“.³⁸⁵ Pozornost se měla i nadále soustřeďovat na ideově politickou výchovu mládeže (doporučovány byly např. družby se sovětskými školami, důraz měl být kladen na zvyšování ideově-politické úrovně učitelů apod.).

Směrnice také od začátku školního roku 1957/58 upravovaly učební plán všeobecně vzdělávacích škol (viz příloha 54), a to s výjimkou těch škol, na kterých byl zaveden pokusný učební plán. Na školách, na kterých bylo zavedeno vyučování technickým předmětům (ruční práce; práce v dílnách a na školních pozemcích; praktika ze strojírenství, elektrotechniky a zemědělství), přišel dějepis o jednu vyučovací hodinu týdně v druhém pololetí 8. ročníku. Na těchto školách tak dějepis zaujímal 9,5 týdenních vyučovacích hodin (při započtení dotace v 5. ročníku), tj. 7,6% z celkové dotace 5.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (viz tabulka 44). Na školách, kde vyučování

³⁸¹ K problematice základního učiva v dějepise viz např. Hánl a Mejstřík (1956), Podmele (1957a), Šikula (1957), Mukařovská (1958).

³⁸² Blíže Směrnice pro učebně výchovnou práci škol všeobecně vzdělávacích a pedagogických ve školním roce 1956/57 (Č. j. 43 699-A I/1, dne 23. července 1956). In *Věstník MŠK*, ročník XII. (1956), sešit 19–23, s. 183–184.

³⁸³ Viz Učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1956/57 (úpravy a doplňky) (Č. j. 43 699-A I/1, dne 23. července 1956). In *Věstník MŠK*, ročník XII. (1956), sešit 19–23, s. 187–203.

³⁸⁴ Směrnice pro učebně výchovnou práci na všeobecně vzdělávacích školách (Č. j. 25 301/57 – A I/2, dne 27. května 1957). In *Věstník MŠK*, ročník XIII. (1957), sešit 15–16, s. 181–188.

³⁸⁵ Tamtéž, s. 181.

technickým předmětům zavedeno nebylo, zůstala dotace dějepisu nezměněna. Dějepisu na těchto školách zůstalo určeno deset týdenních vyučovacích hodin (při započtení dotace v 5. ročníku), tj. 8% z celkové dotace 5.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (viz tabulka 44).

Tabulka 44

Časové dotace dějepisu v 5.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSŠ) podle směrnice z roku 1957

Ročník	5.	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	2	2	3	3 (2,5)	10 (9,5)
Počet hodin povinných předmětů	28	31	33	33	125
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	7,1	6,5	9,1	9,1 (7,6)	8 (7,6)
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	20 (21)	20 (21)	30 (31,6)	30 (26,3)	

Pozn. Zaokrouhloeno na jedno desetinné místo; v závorce uvedeny počty hodin na školách, na kterých bylo zavedeno vyučování technickým předmětům; započítány také počty hodin v 5. ročníku, který byl součástí prvního stupně (vyučovací předmět dějepis zde do určité míry nahrazoval zrušený předmět vlastivěda).

Zdroj: Směrnice pro učebně výchovnou práci na všeobecně vzdělávacích školách (Č. j. 25 301/57 – A I/2, dne 27. května 1957). In *Věstník MŠK*, ročník XIII. (1957), sešit 15–16, s. 187.

Po všech úpravách osnov provedených v rozmezí let 1954–1957, vydání *Poznámek k vyučování na školách všeobecně vzdělávacích* (viz výše) a metodických statí (viz Pravdová, 1955), připravilo *Ministerstvo školství a kultury* nové vydání osnov. Vydány byly v roce 1957 zvlášť pro každý vyučovací předmět včetně dějepisu.³⁸⁶ První část každé brožury obsahovala upravené osnovy, druhá část metodické pokyny.³⁸⁷ Samostatně byly vydány osnovy pro národní školy.³⁸⁸ Nešlo přitom o základní revizi dosavadních osnov – ta měla být předmětem ověřování pokusných učebních plánů, osnov a učebnic (viz výše). V platnosti zůstal učební plán vyhlášený směrnicemi v témže roce (viz výše). Přestože základ osnov zůstal stejný, je patrné mírné ideologické „obroušení hran“ osnov (viz výše uvedené vydání „Poznámek“ po 20. sjezdu KSSS) – vypadly citace Stalina a Gottwalda, požadavek na využívání jejich životopisů ve výuce dějepisu apod. Zkráceny byly pasáže osnov stanovující, na které učivo má být kladen důraz. Snížení dotace dějepisu v 8. ročníku v případě zavedení vyučování technickým předmětům (viz výše) způsobilo ve srovnání s dosa-

³⁸⁶ *Učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis (6.–11. ročník), Ústava ČSR a SSSR (8. ročník), Psychologie (10. ročník), Logika (11. ročník)*. (1957). Praha: SPN. Vydány byly ve smyslu výnosu MŠK ze dne 21. března 1957, č. 21 026/57, s platností od 1. září 1957.

³⁸⁷ Potměšil (1975, s. 376) považoval osnovy z roku 1957 za dosud nejsystematičtější (v metodických pokynech uváděly základní pojmy, vztahy, možnosti výchovného využití, návaznost témat apod.).

³⁸⁸ *Učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Upravené vydání s metodickými poznámkami. Národní škola. 1. až 5. ročník*. (1957). Praha: SPN. „Obrázky“ z národních dějin a jejich časové dotace zůstaly ve srovnání s osnovami z roku 1954 nezměněny.

vadními osnovami jediné změny v určení časových dotací pro jednotlivé tematické celky. V případě snížení dotace dějepisu došlo k oslabení zastoupení nejnovějších dějin (srov. příloha 97).

Ve školním roce 1958/59 mělo být na všeobecně vzdělávacích školách vyučováno podle dosavadních osnov a metodických poznámek s výjimkou některých změn. Osnovy dějepisu zůstaly nezměněny.³⁸⁹

Shrnutí

Pokusme se shrnout a zhodnotit změny provedené v našem školství a vyučování dějepisu na sledovaném typu škol v období po roce 1953. Walterová (2011, s. 35) hodnotí změny provedené v našem školství v tomto období jako „násilné narušení kontinuity dosavadního vývoje a totální deformaci koncepce demokratické jednotné školy. Naplnění zákona (M. J. – školského zákona z roku 1953) přineslo největší škody kvalitě české školy, dosud jedné z podstatných národních hodnot.“ K výrazným deformacím došlo také v podobě vyučovacího předmětu dějepis – došlo k prohloubení marxistického charakteru předmětu (zejména od vydání usnesení předsednictva ÚV KSČ o učebnicích pro národní a střední školy z roku 1951 do vydání „Poznámek“ v roce 1956 – viz výše). Zároveň se jednalo také o období krize dějepisného vyučování, která byla způsobena přeplněností osnov a učebnic po zkrácení povinné školní docházky. Růžičková (1982, s. 29) konstatuje, že žáci se „učili hotovým závěrům, obecným tvrzením, poučkám, abstraktním pojmům a termínům historického materialismu, hovořili o věcech, jimž často nerozuměli, nepoznali konkrétní událost [...]. Dějepis ztrácel přitažlivost.“ Čapek (1970, s. 94) interpretoval problém přetížení žáků jako důsledek rozporu mezi schematickým pojetím historického materialismu ve vyučování a konkrétním historickým vývojem. Problém měl být řešen mimo jiné založením metodického časopisu *Dějepis ve škole*. Čapek (1970, s. 94) také konstatoval, že

rozpory, do kterých se vyučování dějepisu dostalo pro neplnění zejména ideologické funkce dějepisu, cílů dějepisu a pro přetížení žáků, vzbudily mezi oficiálními činiteli názor, že vina za tyto neúspěchy spočívá v nedostatečné připravenosti i ochotě a ideové úrovni učitelů nebo v jiných, ale vždy vedlejších příčinách.

Ideologické zneužití dějepisného vyučování nebylo zpětně zatajováno ani v dalších letech komunistického režimu. Čapek (1970, s. 96) tak např. upozorňoval, že „doba příliš zřetelně ukázala zneužívání historických fakt, ale i celý komplex porušení etických hodnot, které dějepis do té doby utvrzoval.“ V následující kapitole přiblížíme vývoj vyučovacího předmětu dějepis po vydání nového školského zákona v roce 1960.

³⁸⁹ Učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1958/59 (změny) (Č. j. 25 799/58 – I/1, dne 6. června 1958). In *Věstník MŠK*, ročník XIV. (1958), sešit 16–17, s. 181–184.

4.6 Období 1960–1978

4.6.1 Školský systém v období let 1960–1978

Změny provedené v našem školství po roce 1953 byly často kritizovány. Vydána proto byla řada usnesení a dalších dokumentů, které měly zajistit změny v této oblasti. Základní směr změn byl určen XI. a XII. sjezdem KSČ (k úkolům dějepisu a společenských věd podle XI. sjezdu KSČ viz Hánl, 1958; podle XII. sjezdu KSČ viz Jersák, 1962–1963; Bradáč, 1962–1963) a dokumentem *O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR* z 23. dubna 1959 (viz Hendrych, 1959; k plánované podobě dějepisu podle tohoto dokumentu viz Dědina, 1959a; Opatřil, 1960). Stanoveny byly nové principy požadované pro rozvoj našich škol – všestranný a harmonický rozvoj mládeže, prodloužení povinného základního vzdělávání znovu na devět let, těsné propojení vyučování se životem a výrobou (důraz na polytechnické a odborné vyučování, na pracovní výchovu, spojení tělesné a duševní práce), poskytnutí možnosti získat úplné střední vzdělání všem dětem, správná volba povolání, rozvinutí studia pracujících, morální a estetická výchova. I nadále měla být připravována mládež budující socialismus a komunismus (k novým úkolům škol blíže např. Angelis, 1959; k roli připisované společenským vědám a dějepisu při budování komunismu viz Bradáč, 1961–1962, 1962–1963; Hájek, 1962–1963; Schücková, 1962–1963). Tyto teze byly dále rozvíjeny dalšími dokumenty.³⁹⁰ V roce 1960 došlo k vydání nové ústavy,³⁹¹ konstatující, že náš stát dosáhl vybudování socialismu. Také nová ústava požadovala prodloužení povinného vzdělávání na devět let.

Na těchto základech byl v roce 1960 vydán nový školský zákon.³⁹² Po deklarovaném vybudování socialismu mělo nyní všechno úsilí směřovat k vytváření předpokladů pro přechod ke komunismu. Tento vývoj vyžadoval podle zákona všestranně rozvinutého a vzdělaného člověka. Příprava takových lidí měla být úkolem našich škol. Vychovávat měly

mládež pracující v duchu vědeckého světového názoru v občany vzdělané, způsobilé osvojit si poznatky současné vědy a techniky, připravené ke společensky užitečné práci, v lidi tělesně zdatné, nalézající radostné uspokojení v kolektivu a v práci pro celek, prodechnuté ideami socialistického vlastenectví a internacionalismu – v uvědomělé občany Československé socialistické republiky, nadšené budovatele komunismu.³⁹³

³⁹⁰ Např. *usnesení k úkolům dalšího rozvoje školství a k výchově mládeže na školách* z října 1964, *usnesení pléna KSČ z října 1964, usnesení XIII. sjezdu KSČ za další všestranný rozvoj naší socialistické společnosti* z roku 1966 (k těmto dokumentům blíže Kujal et al., 1967, s. 190–198, 330–333).

³⁹¹ Ústavní zákon č. 100/1960 ze dne 11. července 1960. Viz *Ústava Československé socialistické republiky*. (1960). Praha: Mladá fronta.

³⁹² Zákon ze dne 15. prosince 1960, č. 186 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 1–7.

³⁹³ Tamtéž, s. 1.

Výchova a vzdělání měly být založeny na vědeckém světovém názoru a na marxismu-leninismu, měly být těsně spojeny se životem lidu, opírat se o nejnovější poznatky vědy a o „pokrokové kulturní tradice“. Ve školách mělo být spojováno studium základů věd, polytechnické vyučování a pracovní výchova se společensky užitečnou, zejména výrobní prací.³⁹⁴ Školský zákon požadoval také prohlubování kvalifikace pracujících – nedílnou součástí vzdělávacího systému proto mělo být studium při zaměstnání³⁹⁵ (blíže např. Králíková et al., 1977, s. 91–92). Pro něj měli být vybírání uchazeči „z řad osvědčených a politicky vyspělých pracovníků“.³⁹⁶ Úroveň studia při zaměstnání byla ale kolísavá (viz Šmejkalová, 2010, s. 401).

Školským zákonem byla změněna dosavadní školská soustava. Povinné vzdělávání bylo prodlouženo na devět let. Zachována zůstala jednotnost školské soustavy, škola poskytující základní vzdělání byla ale znovu oddělena od středních všeobecně vzdělávacích škol. Povinné základní vzdělání měla poskytovat základní devítiletá škola (dále pouze ZDŠ, 6–15 let; první stupeň tvořil 1.–5. ročník, druhý stupeň 6.–9. ročník), popřípadě jiné školy. Střední a vyšší vzdělání mohli žáci získávat v různých typech škol (viz tabulka 45). Ke studiu na středních školách měly být přijímány schopné děti „z třídně a politicky uvědomělých rodin“, které se „efektivně zúčastňují práce na dovršení výstavby socialismu“. Podmínky pro úspěšné studium měly být vytvořeny zejména pro děti z rodin rolníků a družstevníků. „Správné“ sociální složení žáků měly zabezpečit výběrové přijímací komise. V rozporu s tím deklaroval školský zákon možnost získat středoškolské vzdělání všem, kteří o něj projeví zájem a mají k němu předpoklady. Vrchol školské soustavy tvořily vysoké školy. Přejed na nové typy škol měl být zajištěn pomocí zvláštních směrnic.³⁹⁷

Sledovaným typem školy je v tomto období základní devítiletá škola (k ZDŠ blíže např. Kujal, 1961). Dětem od 6 do 15 let zde mělo být poskytováno základní všeobecné a polytechnické vzdělání; příprava ke společensky prospěšné práci a k dalšímu vzdělávání; výchova k vědeckému světovému názoru; morální, politická, estetická, tělesná a branná výchova; vytvářeny zde měly být podmínky a předpoklady pro všestranný rozvoj tělesných a duševních schopností dětí.³⁹⁸ Náležitá péče měla být na ZDŠ věnována správné volbě povolání.³⁹⁹ V jedné třídě ZDŠ mělo být zpravidla

³⁹⁴ Tamtéž, s. 2.

³⁹⁵ Viz např. Jednotné řízení, koordinace a organizace veškerého vzdělávání pracujících. In *Věstník MŠK*, ročník XIX. (1963), sešit 6, s. 53–55.

³⁹⁶ Přijímání uchazečů do středních škol pro pracující, odborných škol, středních odborných škol (i pedagogických škol), středních všeobecně vzdělávacích škol a konzervatoří (Čj. 54 129/60-II/5, dne 23. prosince 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 17–23.

³⁹⁷ Směrnice o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona (Čj. 2035/61-I/2, dne 3. ledna 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 10.

³⁹⁸ Zákon ze dne 15. prosince 1960, č. 186 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 2.

³⁹⁹ Na školách byly zřizovány „komise pro rozmísťování mládeže“. Při přijímání k dalšímu studiu mělo být rozhodujícím kritériem tzv. komplexní hodnocení uchazeče. Přihlíženo mělo být také k politické a morální stránce uchazečů, jejich rodinnému prostředí (zjišťován byl osobní podíl rodičů uchazečů

40 žáků, ve třídě pro žáky prvního ročníku nejvýše 34 žáků, pokud byli v této třídě také žáci jiného než prvního ročníku, pak nejvýše 30 žáků.⁴⁰⁰ V místech, kde nebyly podmínky pro zřízení všech devíti ročníků ZDŠ, mohly být zřízeny ZDŠ pouze s nižšími ročníky (k málotřídním školám viz Musil & Sedláček, 1964; Kujal et al., 1967, s. 260–261).⁴⁰¹ ZDŠ se měly řídit novými organizačními předpisy.⁴⁰² Pozornost byla i nadále věnována výchovnému působení školy.⁴⁰³ Každý občan měl pochopit úzkou souvislost budování socialismu s obranou vlasti. Od 1. září 1962 byl proto povinně zaveden pro všechny žáky 8. a 9. ročníku ZDŠ kurz všeobecné národní přípravy k civilní obraně.⁴⁰⁴ Celým výchovným procesem škol I. a II. stupně (ZDŠ a střední školy) měla postupovat branná výchova,⁴⁰⁵ uskutečňována proto měla být branná cvičení.⁴⁰⁶

Ke změnám došlo také ve vzdělávání učitelů, když byly v roce 1959 založeny pedagogické instituty, na kterých procházeli učitelé obou stupňů ZDŠ společným dvouletým základem. Učitelé prvních pěti ročníků ZDŠ zde pak pokračovali jednoletým studiem, učitelé 6.–9. ročníku ZDŠ dalšími dvěma lety studia. Učitelé výběrových středních škol se i nadále vzdělávali na univerzitách a technikách. V roce 1964 pak došlo ke znovuzřízení pedagogických fakult (blíže např. Šmejkalová, 2010, s. 314–315).

na „budování socialismu a na upevňování vlasti“ a třídnímu původu. Individuální výchovná péče měla být věnována zejména dětem dělníků a rolníků, naopak jako negativní byl brán původ v „bývalých velkoburžoazních rodinách a v rodinách exponovaných reakčních činitelů.“ Blíže např. Zásady a směrnice pro rozmísťování mládeže a přijímání k dalšímu studiu. In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 4, s. 37–52.

⁴⁰⁰ Směrnice k provedení některých ustanovení školského zákona (Čj. 2036/61-I/2, dne 3. ledna 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 13; Organizační směrnice pro základní devítileté školy (Čj. 10 000/67-I/3). In *Věstník Ministerstva školství a ministerstva kultury a informací (dále pouze Věstník MŠ a MKI)*, ročník XXIII. (1967), sešit 21, s. 183–186.

⁴⁰¹ K podmínkám zřizování ZDŠ viz Směrnice k provedení některých ustanovení školského zákona (Čj. 2036/61-I/2, dne 3. ledna 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 10–16.

⁴⁰² Organizační předpisy pro základní devítileté školy – změny a doplňky (Čj. 32 670/61-I/2, dne 21. července 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 26–27, s. 315–318.

⁴⁰³ Viz Ke zvýšení úrovně komunistické výchovy na školách I. a II. cyklu a na školách vysokých. Usnesení ÚV KSČ z 28. srpna 1962. (1970). In J. Trajer (Ed.), *Stranické a vládní dokumenty o škole* (s. 115–147). Praha: VÚP.

⁴⁰⁴ Viz Kurs všennárodní přípravy obyvatelstva k civilní obraně (Čj. 33 673/62-II/1, dne 31. července 1962). In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 23, s. 290–291; Kurs přípravy obyvatelstva k obraně vlasti (Čj. 34 708/65 – I/1, dne 12. října 1965). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 31, s. 288–289; Kurs přípravy obyvatelstva k obraně vlasti – změna (Čj. 8133/66-I/1, dne 19. května 1966). In *Věstník MŠK*, ročník XXII. (1966), sešit 17, s. 140.

⁴⁰⁵ Viz např. Metodický návod pro brannou výchovu žáků 1.–9. ročníku základní devítileté školy (Čj. 7520/76-25, dne 11. února 1976). In *Věstník Ministerstva školství a Ministerstva kultury České socialistické republiky (dále pouze Věstník MŠ a MK)*, ročník XXXII. (1976), sešit 6, s. 126–129.

⁴⁰⁶ Branná cvičení na školách a odborných učilištích (Čj. 43 367/64-II/1, dne 25. listopadu 1964). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 1, s. 1–2; Směrnice ministerstva školství ČSR o branných cvičeních základních devítiletých škol a škol poskytujících střední a vyšší vzdělání (Čj. 23 071/70-25, dne 27. července 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 8, s. 69–72.

Tabulka 45

Školská soustava v Československu v letech 1961–1978

Podnikové technické školy		Vysoké školy (univerzity, techniky, akademie, instituty)		Podnikové instituty		Střední odborné školy		Střední všeob. vzděl. škola ⁴⁰⁷		Hudební a taneční školy		ŠMVZP ⁴⁰⁸	
Odborná učiliště a odborné školy		Střední školy pro pracující		Odborné školy		Střední všeob. vzděl. škola ⁴⁰⁷		Střední všeob. vzděl. škola ⁴⁰⁷		Hudební a taneční školy		ŠMVZP ⁴⁰⁸	
Základní devítiletá škola II. stupeň (11–15 let) I. stupeň (6–11 let) ⁴⁰⁹													
Mateřská škola													

Pozn. Upraveno podle Kováříček a Kováříčková (1989, s. 84, 87).

Od roku 1964 po vydání dalšího z usnesení ÚV KSČ⁴¹⁰ můžeme v našem školství pozorovat jisté uvolnění – připravena měla být nová koncepce práce na našich školách, modernizovány měly být metody a obsah práce (důraz měl být kladen na využívání rozdílných vloh a předpokladů žáků) (blíže např. Králíková et al., 1977, s. 93). Zavedeno proto bylo diferencované vyučování.⁴¹¹ Jednalo se o první formy diferenciacce uskutečněné na sledovaném typu škol po roce 1948.⁴¹² Diferenciacce měla znamenat uplatnění individuálního přístupu k žákům při respektování kolektivního vyučování ve třídách (učitelé měli vytvářet ve třídách skupiny, volit měli přiměřené metody, na jednotlivé skupiny měli klást nároky přiměřené schopnostem žáků – jednalo se tedy o tzv. vnitřní diferenciaci). Diferenciacce neměla znamenat diskriminaci méně nadaných a preferování schopných žáků. V platnosti zůstávala zásada jednotné školy, jednotné zůstávaly i učební plány a osnovy. Principy jednotné školy ale neměly být nadále ztotožňovány s požadavkem uniformity pro všechny žáky. Zavedení této formy diferenciacce bylo dobrovolné.

⁴⁰⁷ Střední všeobecně vzdělávací škola byla od roku 1969 prodloužena na čtyřletou, její název byl změněn na gymnázium.

⁴⁰⁸ Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči.

⁴⁰⁹ Experimentálně byl v tomto období zkoumán čtyřletý nižší stupeň ZDŠ (viz Kořínek, 1973).

⁴¹⁰ K úkolům dalšího rozvoje školství a k výchově mládeže na školách. Usnesení ÚV KSČ z 22. října 1964. (1970). In J. Trajer (Ed.), *Stranícké a vládní dokumenty o škole* (s. 150–157). Praha: VÚP.

⁴¹¹ Viz Pokyny pro poloodborné a pro diferencované vyučování na základních devítiletých školách (Čj. 24 369/65- I/1, dne 31. května 1965). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 17, s. 169–173.

⁴¹² Diferencované vyučování bylo zavedeno společně s poloodborným – „speciálním“ vyučováním. Poloodborné vyučování mohlo být zavedeno v 5. popř. ve 4. ročníku ZDŠ. Při poloodborném vyučování vyučovali kromě třídního učitele některým předmětům další učitelé, kteří měli pro tyto předměty odbornou kvalifikaci, nebo zvláštní schopnosti. Zavedení poloodborného vyučování mělo přispět ke zlepšení výsledků výuky na prvním stupni a k lepší přípravě žáků pro odborné vyučování ve vyšších ročnících ZDŠ.

Od 1. září 1965 byla umožněna také vnější diferenciacie žáků – v ZDŠ s pobočnými 9. ročníky mohli být žáci pro výuku všem předmětům rozděleni podle úrovně jejich rozumových schopností a podle zájmu o další studium nebo povolání do studijních a praktických tříd. U ZDŠ bez pobočných tříd mohly být v 9. ročníku vytvářeny alespoň diferencované skupiny pro vyučování mateřskému jazyku a matematice.⁴¹³ Později bylo umožněno zavádět vnější diferenciaci již od 7. ročníku ZDŠ s pobočnými třídami – v 7. ročníku ve vyučování mateřskému jazyku, literatuře a matematice, v 8. a 9. ročníku ve všech předmětech. Na ZDŠ bez pobočných tříd bylo možné zavádět vnější diferenciaci v 7.–9. ročníku při vyučování mateřskému jazyku, literatuře a matematice. Později mohly být zřizovány také třídy, popř. skupiny, pro žáky, kteří měli zájem o tělesnou, hudební nebo výtvarnou výchovu či pracovní vyučování. V zájmové třídě (skupině) mohl být zvýšen počet hodin příslušného předmětu o jednu vyučovací hodinu týdně.⁴¹⁴ Formou diferencované péče o žáky 6.–9. ročníku mělo být také vyučování nepovinným (volitelným) předmětům, doučovací skupiny a zájmové kroužky.⁴¹⁵ Diferenciacie byla v tomto období často diskutovaným tématem (viz např. Cipro, 1964, 1966).

Dalším projevem změn v našem školství byly proměny v oblasti cizích jazyků. Důležité místo v kánonu vyučovacích předmětů nadále zaujímal ruský jazyk, který zůstal na všech školách vyučován jako povinný předmět. Uznána ale byla také potřeba dalších cizích jazyků, proto byly na ZDŠ vyučovány jako nepovinné předměty angličtina, francouzština, španělština a němčina. Podporováno bylo také vyučování jazyků v zájmovém studiu.⁴¹⁶ Schváleny byly zásady pro další rozšíření znalostí a zlepšení vyučování jazyků.⁴¹⁷ Na vybraných ZDŠ (a na vybraných školách II. cyklu) bylo pokusně zavedeno rozšířené vyučování jazykům.⁴¹⁸ Tyto ZDŠ měly plnit výchovné a vzdělávací úkoly klasických ZDŠ a kromě toho poskytovat žákům širší znalosti dvou jazyků – ruského jazyka a některého dalšího živého jazyka (angličtiny, francouzštiny, němčiny, španělštiny). Vyučování jazykům na těchto školách mělo být zaměřeno na aktivní ovládnutí jazyka (podpořeno mělo být vyšší časovou dotací, cizí jazyky byly zavedeny také do dalších ročníků ve srovnání s klasickými ZDŠ). Ve vyšších ročnících těchto škol se počítalo s vyučováním některého předmětu (zeměpisu, dějepisu apod.), popř. vhodným tématům těchto předmětů v ruském (od 7. ročníku)

⁴¹³ Blíže Pokyny pro poloodborné a pro diferencované vyučování na základních devítiletých školách (Čj. 24 369/65- I/1, dne 31. května 1965). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 17, s. 169–173.

⁴¹⁴ Organizační pokyny pro základní devítileté školy (Čj. 21 190/69, dne 26. června 1969). In *Věstník MŠK a MK*, ročník XXV. (1969), sešit 7, s. 81–85.

⁴¹⁵ Viz Zřizování doučovacích skupin na základních devítiletých školách (Čj. 29924/64 – I/2, dne 16. října 1964). In *Věstník MŠK*, ročník XX. (1964), sešit 30, s. 340–341.

⁴¹⁶ Viz Směrnice o organizaci vyučování ruštině a cizím jazykům v zájmovém studiu v zařízeních v působnosti ministerstva školství a kultury (Čj. 30 425/62, dne 6. července 1962). In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 21, s. 255–259.

⁴¹⁷ Zásady vyučování ruštině a cizím jazykům. In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 20–21, s. 253–255.

⁴¹⁸ Viz Pokusné zavedení rozšířeného vyučování jazykům na vybraných základních devítiletých školách a školách II. cyklu. In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 1, s. 3.

nebo jiném jazyce (od 9. ročníku). Připouštělo se nejen zřizování tříd, ale také zřizování samostatných škol s rozšířeným vyučováním jazyků (od 3. do 9. ročníku). Vznikaly tak vlastně třídy nebo dokonce školy výběrové. Na těchto ZDŠ bylo vyučováno podle upravených učebních plánů⁴¹⁹ (viz přílohy 59, 60). Cizím jazykům se na těchto školách vyučovalo podle zvláštních učebních osnov, ostatním vyučovacím předmětům bylo vyučováno podle osnov běžných ZDŠ. Uvedeny v život byly dvě varianty učebních plánů škol s rozšířeným vyučováním jazyků – jedna s vyrovnanou pozorností oběma jazykům – ruštině a dalšímu jazyku (angličtina, francouzština, němčina), druhá s výraznou preferencí jednoho z nich. Učební plány těchto škol sice obsáhly všechny vzdělávací oblasti, některé z nich ale byly ochuzeny (viz Králíková et al., 1977, s. 95–96). Pro předměty, u nichž byly změněny časové dotace, byly vydány doplňky osnov a metodické pokyny. Rozšířené vyučování cizích jazyků na ZDŠ bylo později upraveno novými směrnicemi.⁴²⁰

Dalším projevem změn v našem školství bylo experimentální obnovení víceletých gymnázií (blíže např. Králíková et al., 1977, s. 96). Zřizovány byly také další experimentální školy a experimentální výchovná a vzdělávací zařízení, a to proto, aby „pedagogická věda mohla řešit základní otázky komunistické výchovy a vzdělávání na vysoké vědecké úrovni a s patřičným předstihem“.⁴²¹

Vyjádřením změn v našem školství bylo také vydání *Akčního programu ministerstva školství* po lednovém plénu ÚV KSČ v roce 1968.⁴²² Program upozorňoval na deformace, které byly v našem školství provedeny, vyjadřoval potřebu vytvoření podmínek pro tvůrčí a svobodnou atmosféru na školách (viz také Walterová, 2011, s. 38). Jako důkaz uvolňování poměrů v našem školství můžeme vidět také to, že *Věstník MŠK* přinášel v roce 1968 informace o mezinárodním roku lidských práv, otištěna v něm byla také *Všeobecná deklarace lidských práv*.⁴²³

Po srpnových událostech roku 1968 bylo naše školství zasaženo normalizačními opatřeními – zaváděna byla „konsolidační opatření“,⁴²⁴ obnovován byl socialistický charakter školství, znovu byl plně uplatňován marxisticko-leninský přístup. Některé předchozí změny byly kritizovány za „nenápadný odklon“ od „vytčených cílů socialistické školské soustavy s jejími principy demokratičnosti, všestrannosti a harmoničnosti“

⁴¹⁹ Viz Směrnice pro zavádění rozšířeného vyučování jazykům na vybraných základních devítiletých školách (Čj. 3 982/65-I/1, dne 22. listopadu 1965). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 35, s. 349–351.

⁴²⁰ Směrnice o rozšířeném vyučování cizím jazykům na základních devítiletých školách (Čj. 16 116/72-200, dne 20. června 1972). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 6, s. 94–95.

⁴²¹ Viz Organizační zásady pro činnost experimentálních škol (Čj. 41 955/61-II/4, dne 4. října 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 33–34, s. 373–375; Směrnice pro experimentální činnost pedagogických a jiných vědeckých institucí na školách a výchovných i vzdělávacích zařízeních (Čj. 33 136/65 – I/2, dne 19. ledna 1966). In *Věstník MŠK*, ročník XXII. (1966), sešit 4, s. 13–15.

⁴²² Akční program ministerstva školství. (1968). *Učitelské noviny*, 18(26), 5–7.

⁴²³ K mezinárodnímu roku lidských práv. In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 18, s. 289–291.

⁴²⁴ Viz *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ; rezoluce o aktuálních otázkách jednoty strany schválená plenárním zasedáním ÚV KSČ v prosinci 1970*. (1971). Praha: ÚV KSČ.

(Králíková et al., 1977, s. 96). Kritizováno bylo, že se cíle školského systému v období zejména let 1964–1968 sice slovně hlásily k socialistickému charakteru školy, ale „ve skutečnosti jej postupně rozkrádaly a opouštěly“ (Králíková et al., 1977, s. 102). Opatření provedená v letech 1964–1968 byla kritizována také za to, že „nedoceňovala závažnost přípravy mladé dělnické generace a otvírala prostor pro oslabení státního řízení a pro pronikání elitářských představ na střední a vysokou školu“.⁴²⁵ Kritizováno bylo také to, že došlo k

faktické likvidaci výuky marxismu-leninismu na vysokých školách, k podceňování a omezení občanské výchovy a ruského jazyka, k rozdmýchávání nacionalistických a protisovětských nálad mezi učiteli, studenty a žáky, k ožívování masarykismu, štefánikovské legendy, sociáldemokratismu a jiných maloměšťáckých a buržoazních ideologií, k ústupu od principů proletářského internacionalismu. Znamná část pedagogů a učitelů ztrácela třídní pohled na společenské dění, ignorovala fakt, že náš svět patří k světové socialistické soustavě a jako suverénní socialistický stát se může rozvíjet jen v jejím rámci.⁴²⁶

Na základě politických prověrek byly následně provedeny čistky v učitelských sborech (blíže např. Šmejkalová, 2010, s. 359). Znovu měla být prohlubována ideově politická úroveň učitelů. Učitelé, pokud byli členy KSČ, se museli povinně účastnit tzv. „stranického vzdělávání“, pokud členy KSČ nebyli, museli se účastnit tzv. „ideově-politického vzdělávání“ organizovaného školskou správou.⁴²⁷ Normalizace se znovu výrazně dotkla také výběru studentů středních a vysokých škol.⁴²⁸ Vnitřní diferenciací a volitelné předměty byly povoleny i nadále, zakázáno ale bylo zřizování studijních a praktických tříd (dělení žáků podle prospěchu).⁴²⁹

Socialistický charakter našeho školství byl potvrzen také XIV. sjezdem KSČ konaným v roce 1971 a tzv. červencovým zasedáním ÚV KSČ konaným v roce 1973.⁴³⁰ Normalizace se dotkla také obsahu jednotlivých vyučovacích předmětů (viz dále dějepis). Po roce 1968 byla zrušena pokusná víceletá gymnázia, jejich obnovení bylo kritizováno (viz Králíková et al., 1977, s. 96).⁴³¹ Změn doznaly také učební plány škol s rozšířeným vyučováním jazyků. Obě varianty učebních plánů těchto škol byly sloučeny (viz příloha 68).⁴³²

⁴²⁵ Vývoj, současný stav a další úkoly československého školství. (1973). Otištěno In Kujal, B., et al. (1979). *Tricet let československé jednotné školy*. Praha: SPN, s. 209.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 210.

⁴²⁷ Viz např. Zabezpečení ideově politického vzdělávání učitelů, výchovných i školských pracovníků škol I. a II. cyklu organizovaného ministerstvem školství ČSR ve školním roce 1972/73. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 8, s. 129–131.

⁴²⁸ Viz např. Směrnice o přijímání ke studiu na školách poskytujících střední a vyšší vzdělání (Č.j. 14 550/70-II/3a, dne 8. dubna 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 3–4, s. 21–27.

⁴²⁹ Viz např. Organizační směrnice pro základní devítileté školy – změny a doplňky (Č.j. 24490/70-202, dne 20. srpna 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 8, s. 73–74.

⁴³⁰ *Zasedání Ústředního výboru KSČ ve dnech 3.–4. července 1973*. (1973). Praha: nakl. Svoboda.

⁴³¹ Viz také Vývoj, současný stav a další úkoly československého školství. (1973). Otištěno In Kujal, B., et al. (1979). *Tricet let československé jednotné školy*. Praha: SPN, s. 210.

⁴³² Viz Výnos ministerstva školství České socialistické republiky, kterým se mění a doplňuje směrnice o učebních plánech pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Č.j. 24491/70–202, dne 13. srpna 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 8, s. 74.

Na sledovaném typu škol došlo v tomto období ke změně vyučovacího cyklu, když byl od školního roku 1967/68 zaveden jedenáctidenní vyučovací cyklus.⁴³³ Do této doby probíhalo vyučování také o sobotách, nově měla být každá druhá sobota volná. O pouhý rok později byl jedenáctidenní vyučovací cyklus zrušen a místo něj zaveden pětidenní vyučovací týden.⁴³⁴

Nově bylo pro žáky v posledním roce povinné školní docházky, kteří se opozdili o jeden až dva ročníky (výjimečně o tři ročníky), a u kterých nebyly předpoklady pro získání úplného základního vzdělání ani na základě povolení další docházky, umožněno zřizovat speciální závěrečnou třídu, ve které si měli osvojit vybrané učivo nejvyšších ročníků ZDŠ⁴³⁵ (učební plán této speciální závěrečné třídy viz příloha 67). Na ZDŠ mohly být nově zavedeny také sportovní třídy, jejichž úkolem bylo plnit úkoly příslušných ročníků ZDŠ a kromě toho poskytovat žákům možnost dalšího rozvoje pohybového nadání ve vybraných sportovních odvětvích.⁴³⁶

4.6.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1960–1978

Ještě před plošným prodloužením povinné školní docházky na devět let byly při některých OSŠ a JŠŠ ve velkých městech a průmyslových oblastech přechodně zřízeny pro školní rok 1958/59 deváté ročníky určené pro dívky, které nebyly přijaty pro další studium nebo na pracovní místa.⁴³⁷ V těchto třídách mělo být prohlubováno základní všeobecné vzdělání. Pro tyto třídy byl vyhlášen zvláštní učební plán (viz příloha 55). Dějepisu připadly v těchto třídách dvě týdenní vyučovací hodiny.

Od školního roku 1959/60 pak měl být zajišťován přechod na povinnou devítiletou školní docházku na všech školách.⁴³⁸ Pro deváté ročníky byl vyhlášen zvláštní

⁴³³ Viz Směrnice o organizaci školního roku na školách I. a II. cyklu a na odborných učilištích (Čj. 26 717/67-II/5, dne 7. srpna 1967). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 203–204.

⁴³⁴ Blíže viz např. Pokyny k práci škol a výchovných zařízení 1. cyklu v souvislosti se zavedením pětidenního vyučovacího týdne (Čj. 34 113/68-I/3, dne 5. prosince 1968). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 36, s. 431–432.

⁴³⁵ Organizační pokyny pro základní devítileté školy (Čj. 21 190/69, dne 26. června 1969). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXV. (1969), sešit 7, s. 81–85.

⁴³⁶ Blíže viz Směrnice o sportovních třídách na základních devítiletých školách (Čj. 16 118/72-200, dne 20. června 1972). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 6, s. 95–96; Směrnice ministerstva školství České socialistické republiky, kterou se mění a doplňují směrnice o sportovních třídách na základních devítiletých školách (Čj. 23 380/76-200, dne 30. srpna 1976). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXII. (1976), sešit 9, s. 161–164.

⁴³⁷ Směrnice o zřizování IX. tříd pro dívky při osmiletých a jedenáctiletých středních školách ve školním roce 1958/59 (Čj. 29.316/58-I/2, dne 27. června 1958). In *Věstník MŠK*, ročník XIV. (1958), sešit 21, s. 223–224.

⁴³⁸ Zajištění přechodu na devítiletou povinnou školní docházku ve školním roce 1959/60 (Č. j. 4741/59-I/2, dne 31. ledna 1959). In *Věstník MŠK*, ročník XV. (1959), sešit 5–6, s. 53–54; Zajištění přechodu na devítiletou povinnou školní docházku ve školním roce 1960/61 (Č. j. 12 021/60-I/2, dne 4. dubna 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVI. (1960), sešit 11–12, s. 121.

„přechodný“ učební plán (viz příloha 56). Dějepisu zde byly určeny dvě týdenní vyučovací hodiny. K tomuto učebnímu plánu vydalo ministerstvo školství a kultury přechodné osnovy pro 9. ročník.⁴³⁹ Zopakováno, prohloubeno a dovršeno zde mělo být učivo dosavadní OSŠ. V dějepise si měli žáci odnést z tohoto ročníku prohloubenou znalost národních dějin a dějin doby nejnovější (blíže Dědina, 1959a, s. 185; Dědina, 1959b).

V souvislosti s přetvářením našeho školství byla iniciována diskuze o podobě vyučovacího předmětu dějepis. *Ministerstvo školství a kultury* pověřilo *Výzkumný ústav pedagogický* vypracováním návrhů, které se měly stát podkladem pro tuto diskuzi. Pro dějepis byly ve VÚP vypracovány dvě koncepce dějepisných osnov pro ZDŠ – M. Pravdové (1959b, 1959c) a J. Jersáka (1959a, 1959b). Na stránkách časopisu *Dějepis a zeměpis ve škole* byla následně rozpoutána diskuze o těchto návrzích (viz Pravdová, 1959b).

K oběma návrhům byly otištěny názory a souhlasné i nesouhlasné připomínky, zveřejňovány byly také další příspěvky zabývající se pojetím cílů, úkolů a obsahu dějepisného vyučování a jeho osnov. Charvát (1959) komentoval návrh Pravdové – upozorňoval na nesoustavnost a nepřehlednost návrhu, jako problematické viděl nerozlišování cílů a úkolů dějepis. Hroch a Mandler (1959) konstatovali, že v obou návrzích chybí konkretizace cílů vyučovacího předmětu dějepis. Petryl (1960) se zabýval oběma návrhy z hlediska vyučování dějepis v 6. a 7. ročníku (zejména obsahem těchto ročníků, pozornost věnoval problematičnosti zařazení starověku do 6. ročníku a s tím spojenému problému vysvětlování základních historických pojmů na problematice, která je pro žáky vzdálená; navrhol proto zařadit do 6. ročníku „obrázky“ z národních dějin). Také Josef (1960) preferoval zařazení dějin starověku do 7. ročníku. Jeho pojetí více vyhovoval návrh Pravdové. Jelínek (1960) upozorňoval, že je třeba dbát na to, aby nebyl snižován počet hodin dějepis, který podle jeho názoru dosáhl svého minima. Jako problematické přitom viděl dosavadní zařazení dějepis do 5. ročníku všeobecně vzdělávacích škol. Také Jelínek souhlasil s přesunem národních dějin do 6. ročníku, prosazoval také využití archeologie a regionálního principu ve výuce dějepis (upozorňoval ale, že zvláště mladým učitelům činilo využití regionálního principu velké obtíže). Hovorka (1960) se pokoušel o novou formulaci cílů, úkolů a obsahu dějepis (v návrhu Pravdové navrhol omezit dějiny starověku, proti oběma návrhům prosazoval posílení pravěku). Hovorka také kritizoval nízkou časovou dotaci dějepis v 6. ročníku podle *Návrhu na pojetí obsahu základní devítileté školy*,⁴⁴⁰ který se měl stát základem pro vytvoření nového učebnímu plánu. Janek (1960)

⁴³⁹ *Přechodné učební osnovy pro 9. třídu základního vzdělání všeobecně vzdělávací školy*. (1959). Praha: SPN. Vydány byly také pokusné osnovy pro 9. ročník JSS pro školní rok 1959/60 – viz *Učební osnovy. Upravené vydání pokusných učebních osnov 9. ročníku jedenáctiletých středních škol pro školní rok 1959/60*. (1959). Praha: SPN.

⁴⁴⁰ Návrh na koncepcii obsahu základnej devätročnej školy. (1959). *Učiteľské noviny*, 9(50), příloha, 1–16 (viz příloha 57).

se pokusil formulovat cíl vyučování dějepisu na ZDŠ a na tomto základě formulovat úkoly a obsah předmětu (rozvržení učiva do jednotlivých ročníků, vytvoření systému pojmů a událostí). Hánl (1960a) se zabýval pojetím a cíli dějepisného vyučování. Podle Šikla (1959) poskytoval dějepis nedostatečné možnosti pro osvojení marxismu jako světového názoru. Šikl kritizoval také nedostatečnou politickou připravenost učitelů, navrhoval proto zavedení samostatného předmětu „základy komunismu“.

Diskuzi o pojetí dějepisu na ZDŠ ve výzkumu VÚP shrnoval Doubrava (1960). Ve svém příspěvku seznamoval čtenáře s tím, s čím vyjádřili učitelé souhlas, k čemu měli výhrady a jaká poskytovali doporučení. Diskuze na stránkách časopisu *Dějepis a zeměpis ve škole* ale pokračovala dále. Hánl (1960b) znovu rozebíral úkoly a obsah dějepisného vyučování. Problematikou stanovení rozdílů ve výuce dějepisu na školách I. a II. stupně se zabýval Michovský (1960). Diskuze o cílech, úkolech a nových osnovách dějepisu byla průběžně shrnuta (viz *Dosavadní průběh...*, 1960). Redakce časopisu *Dějepis a zeměpis ve škole* připomínala ty názory, které se jí jevily jako přínosné a kterými chtěla vytyčit další směřování diskuze. Na tomto základě se měla diskuze přesunout od nejobecnějších otázek ke konkrétnějším problémům – např. k připomínkám týkajících se pojetí a obsahu dosavadních osnov.

Prováděn byl také výzkum pokusných osnov a učebnic dějepisu (viz Pravdová, 1959d). Od školního roku 1958/59 byly v tomto výzkumu sledovány nové základní problémy – spojení dějepisného vyučování se životem, výchovné zřetele předmětu, využívání regionálních prvků a možnosti spojení vyučování s výrobou. Pravdová (1959d) shrnula závěry výzkumu, navrhovala jejich využití. Při úpravě a přepracování osnov měla být věnována pozornost zejména dosavadnímu uplatňování nových hledisek při vyjádření cílů a úkolů dějepisného vyučování a rozdělení učiva předmětu do ročníků tak, aby vyhovovalo základním zásadám, úkolu a cíli nové všeobecně vzdělávací školy. Zvláštní pozornost měla být věnována vytvoření koordinace dějepisu s obnovenou občanskou výchovou a obsahu dějepisu v 6. ročníku (zejména měl být zvážěn význam učiva starověku). V národních dějinách měla být věnována zvýšená pozornost slovenským dějinám (Pravdová, 1959d, s. 281). V dalším textu Pravdová (1961–1962a) informovala o pokračování výzkumu pokusných osnov a učebnic dějepisu ve školním roce 1959/60. Zvláštní pozornost věnovala výsledkům výzkumu vyučování dějepisu v 6. ročníku (vyučovány zde nebyly dějiny starověku, ale národní dějiny pozměněného obsahu – „základní poznatky o vývoji výroby a života lidu na základě jednoduché chronologické posloupnosti“). Zkoumána zde byla zejména zásada sepětí vyučování se životem a s výrobní prací.

Pro školní rok 1959/60 byly vydány pokyny pro výchovnou a vzdělávací práci všeobecně vzdělávacích škol.⁴⁴¹ Jako podnět ke změnám byla vytyčena perspektiva dobudování socialismu a vytvoření podmínek pro přechod ke komunistické společnosti.

⁴⁴¹ K učebně výchovné práci všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1959/60. In *Věstník MŠK*, ročník XV. (1959), sešit 18, s. 173–175.

Školy proto měly u žáků formovat morální vlastnosti lidí socialistické a komunistické společnosti. Činnost všeobecně vzdělávacích škol měla v tomto školním roce vycházet ze směrnic z května 1957 (viz výše) – obsah úkolů daný těmito směrnicemi měl být pozměněn ve světle zásad vzešlých z usnesení XI. sjezdu a dubnového zasedání ÚV KSČ (viz výše). Vedoucí myšlenkou změn v našem školství měla být zásada těsného sepětí školy se životem (podřízena jí měla být veškerá výchovná činnost školy). Tento princip měl být naplňován vedením žáků k zájmu o veřejné dění a k účasti na plnění „budovatelských úkolů“ a jejich výchovou k práci. Zároveň neměla být snižována pozornost věnovaná humanitním předmětům, estetické výchově a péči o tělesný rozvoj dětí. Středem pozornosti našich škol měla být i nadále „morálně politická výchova, vytváření základů vědeckého světového názoru a formování charakterových vlastností občana – budovatele a obránce socialistického státu.“⁴⁴² Zdůrazňována byla ateistická výchova žáků (k pěstování ateistické výchovy v dějepise blíže např. Pravdová, 1959a; Heroldová, 1959), pěstovány měly být city socialistického a proletářského internacionálního.

Učební plán ZDŠ vycházející z nového školského zákona byl schválen výnosem ze 7. května 1960⁴⁴³ (viz příloha 58). Obnoveno bylo vyučování vlastivědě (k dějepisnému vyučování ve vlastivědě viz Čondl, 1966–1967) a psaní, místo předmětu ústava ČSR a SSSR byla znovu zavedena občanská výchova. Výrazně posíleno bylo v souvislosti s posilováním polytechnického vzdělávání pracovní vyučování (dříve ruční práce). Do učebního plánu škol poskytujících povinné vzdělání se vrátily nepovinné předměty a zájmové kroužky (k učebnímu plánu blíže Kujal et al., 1967, s. 308–310; Králíková et al., 1977, s. 87–88). Učební plán byl součástí nově vydaného dokumentu *Pojetí základní devítileté školy*.⁴⁴⁴ Podle tohoto dokumentu měl mít dějepis velký význam pro komunistickou výchovu dětí a mládeže. Těžištěm vyučování dějepisu mělo být poznávání československých dějin na pozadí dějin světových. Více uplatněn měl být v dějepise vliv umění, posílen měl být zřetel k historii místa školy a okolí a zřetel ke kulturním dějinám.⁴⁴⁵ V návaznosti na učební plán byly v roce 1960 vydány nové učební osnovy pro ZDŠ.⁴⁴⁶

⁴⁴² Tamtéž, s. 173

⁴⁴³ Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy (Čj. 18 664/60-I, dne 7. května 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVI. (1960), sešit 15, s. 161; *Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy*. (1960). Praha: SPN. Učební plán byl vytvořen na základě dokumentu Návrh na koncepcii obsahu základnej devätročnej školy. (1959). *Učiteľské noviny*, 9(50), příloha, 1–16 (viz příloha 57). Nastíněny zde byly zásady nového pojetí obsahu výchovy a vzdělávání, funkce a podoba ZDŠ, základní změny v obsahu a metodách práce jednotlivých vyučovacích předmětů apod. Návrhy učebních plánů, které vydání tohoto učebního plánu předcházely viz také Kujal (1961, s. 86–87).

⁴⁴⁴ *Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy*. (1960). Praha: SPN.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 9.

⁴⁴⁶ Učební osnovy základní devítileté školy (Č. j. 27 723/60-I/1, dne 8. července 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVI. (1960), sešit 21, s. 213.

Přechod na novou organizaci všeobecně vzdělávacích škol měl být uskutečněn postupně. Ve školním roce 1960/61⁴⁴⁷ mělo být v 1. a 6. ročníku vyučováno podle nového učebního plánu a osnov ZDŠ (k výuce dějepisu v 6. ročníku viz Pravdová, 1960–1961a; 1960–1961b), ve 2.–5. a v 7.–8. ročníku mělo být vyučováno podle dosavadního učebního plánu a osnov, v 9. ročníku zůstával v platnosti přechodný učební plán a přechodné učební osnovy pro školní rok 1959/60 (viz výše).⁴⁴⁸ V dalších školních letech pak nový učební plán a osnovy vstupovaly v platnost postupně také v dalších ročnících, takže ve školním roce 1963/64 již podle nich mělo být vyučováno ve všech ročnících ZDŠ.⁴⁴⁹

Nové osnovy byly vydány v samostatných svazcích pro 1.–5. ročník⁴⁵⁰ (dějepisu zde předcházelo vyučování vlastivědě) a pro jednotlivé vyučovací předměty 6.–9. ročníku ZDŠ včetně dějepisu.⁴⁵¹ Dějepis měl být v ZDŠ vyučován v jedné vyučovací hodině týdně v 6. ročníku a ve dvou vyučovacích hodinách týdně v 7.–9. ročníku. Celkem tak dějepisu na ZDŠ připadlo sedm týdenních vyučovacích hodin, tj. 5,6% z celkové časové dotace 6.–9. ročníku ZDŠ (viz tabulka 46).⁴⁵² Dějepis tak ve srovnání s předchozími osnovami přišel o tři (případně o 2,5) týdenní vyučovací hodiny. Znovu zavedeno bylo ale vyučování vlastivědě, kterou dosud dějepis v 5. ročníku z části nahrazoval. Přesto, i kdybychom nezapočetli časovou dotaci dějepisu v 5. ročníku bývalých OSŠ a JSŠ, došlo k poklesu časové dotace předmětu o jednu (případně 0,5) týdenní vyučovací hodinu, a to i přes prodloužení povinné školní docházky.

Tabulka 46

Časové dotace dějepisu na ZDŠ podle učebního plánu z roku 1960

Ročník	6.	7.	8.	9.	Celkem
Počet hodin dějepisu	1	2	2	2	7
Počet hodin povinných předmětů	30	31	32	32	125
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	3,3	6,5	6,3	6,3	5,6
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	14,3	28,6	28,6	28,6	

Pozn. Zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník.* (1960). Praha: SPN, s. 3.

⁴⁴⁷ K výuce dějepisu ve školním roce 1960/61 viz Dědina (1960–1961).

⁴⁴⁸ Změna organizace vyučování na všeobecně vzdělávacích školách ve školním roce 1960/61 (Čj. 17 164/60-1/2, dne 30. dubna 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVI. (1960), sešit 15, s. 161–163.

⁴⁴⁹ Viz Učební osnovy základní devítileté školy (Č. j. 27 723/60-1/1, dne 8. července 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVI. (1960), sešit 21, s. 213; Změna organizace vyučování na základní devítileté škole ve školním roce 1961/62 (Čj. 22 342/61-1/2, dne 7. května 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 18, s. 215–216; Změna organizace vyučování na základních devítiletých školách a na školách pro mládež vyžadujících zvláštní péče ve školním roce 1962/63. In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 16, s. 220–221.

⁴⁵⁰ *Učební osnovy základní devítileté školy (1.–5. ročník).* (1960). Praha: SPN.

⁴⁵¹ *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis. 6.–9. ročník.* (1960). Praha: SPN.

⁴⁵² V jednom z návrhů, které předcházely vydání nového učebního plánu, byly pro dějepis také v 6. ročníku určeny dvě vyučovací hodiny týdně (viz Kujal, 1961, s. 86).

Osnovy stanovovaly nový cíl vyučovacího předmětu dějepis na ZDŠ⁴⁵³ (v osnovách označen jako úkol):

[...] seznámit žáky s dějinami ČSSR na pozadí dějin světových. Ve spojení národních dějin s nejvýznamnějšími jevy světových dějin poznávají žáci souvislosti společenských jevů ve vývoji lidstva a učí se chápat zákonitosti vývoje společnosti. Dějepisné vyučování tak napomáhá vytváření vědeckého světového názoru.⁴⁵⁴

I nadále měl být v dějepise podáván marxistický výklad dějepisných jevů vycházející z hospodářského a sociálního života společnosti. Historické události měly být vykládány v chronologickém sledu (objasňovány měly být souvislosti mezi historickými jevy, jejich příčiny a následky, vznik jevů, jejich vývoj a odraz v současnosti). Tak se měl dějepis podílet na rozvoji historického myšlení žáků. Dějepis měl také ukazovat, čím „naše národy“ přispěly v minulosti k pokroku lidstva a rozvoji společnosti. Tak měla být v žácích probouzena národní hrdost a „city socialistického vlastenectví“. Žákům měly být předkládány příklady velkých osobností v dějinách. Ty v nich měly probouzet touhu osvojit si jejich vlastnosti a touhu „být prospěšný při budování socialistické a komunistické společnosti.“⁴⁵⁵

Pomocí poznávání dějin jiných zemí⁴⁵⁶ měla být u žáků probouzena úcta k ostatním národům (ne pouze úcta k některým národům a nenávisť k jiným národům, jako tomu bylo v některých z předešlých osnov – viz Čapek, 1970, s. 103) a city proletářského internacionálního. Současně měl dějepis vštěpovat vědomí, že národní problémy není možné oddělovat „od boje lidu za pokrok, od společného boje dělnické třídy za socialismus a komunismus, za mezinárodní solidaritu revolučního hnutí na celém světě.“⁴⁵⁷ Zvýšený zájem měl být kladen na dějiny doby nové a nejnovější. Tím měl dějepis napomáhat lepší orientaci v nejdůležitějších událostech tehdejšího života naší vlasti a v mezinárodních problémech. Dějepis tak měl přispívat k morálně politické výchově.

Velký význam přikládaly osnovy regionálnímu principu. Napomáhat měl při realizaci zásady spojení školy se životem (ke spojení vyučování dějepisu se životem viz Sychrová, 1960–1961) a s výstavbou socialismu a komunismu. Regionální dějiny (k regionálním dějinám v dějepise v tomto období blíže Pravdová, 1960; Mejstřík, 1966–1967a; Dědina, 1966–1967) měly být prostředkem k hlubšímu pochopení a osvojení základních vědomostí z národních a světových dějin, umožňovat měly postupovat od blízkého ke vzdálenějšímu, od konkrétního k abstraktnímu. Regionální

⁴⁵³ Nad návrhem osnov dějepisu proběhla řada diskuzí, do VÚP na ně byla zaslána řada připomínek. Ohlasy hodnotily návrh osnov dějepisu většinou kladně. Některé připomínky z celostátní diskuze se následně promítly do konečné podoby osnov (viz Jirková, 1960–1961).

⁴⁵⁴ *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník.* (1960). Praha: SPN, s. 5. K podílu dějepisu na vytváření vědeckého světového názoru viz také Michovský (1962–1963).

⁴⁵⁵ Tamtéž.

⁴⁵⁶ K návrhům na výuku světových dějin viz Procházka (1960). Na školách druhého stupně (střední školy) zůstaly vedle sebe zachovány dva samostatné kurzy – obecných a národních dějin.

⁴⁵⁷ *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník.* (1960). Praha: SPN, s. 5.

principy ve výuce dějepisu měly být podpořeny také mimoškolní činností (návštěvy muzeí, historických míst apod.). Dějepis měl přispívat také k rozvoji v této době preferovaného polytechnického vzdělávání (základní poznatky z rozvoje „materiální kultury“ a výrobní techniky). Žáci měli v dějepise pochopit význam zvyšování produktivity práce a podmínky pro přechod lidstva do vyššího společenského řádu (k polytechnické výchově v dějepise v tomto období viz např. Haubelt, 1960; Urban, 1960). S pomocí výuky dějepisu měl být v žácích probouzen také zájem o kulturní život. Dějepis měl napomáhat také rozvoji rozumové a citové výchovy žáků, jejich představivosti a prohlubování paměti, vést měl ke správnému vyjadřování myšlenek. Předmět se měl nadále podílet na vytváření komunistického přesvědčení, připravovat měl k aktivní „kulturně politické“ činnosti v socialistické společnosti. Přestože zůstal kladen důraz na stejná témata jako v předcházejících obdobích, je patrné další ideologické zmirnění osnov dějepisu. Základní osou ale i nadále zůstal marxistický pohled na dějiny vycházející zejména z hospodářského a sociálního pohledu na vývoj společnosti.

Osnovy věnovaly pozornost také metodické stránce výuky dějepisu. Připomínány byly zejména mezipředmětové vztahy dějepisu s občanskou naukou, literární výchovou, zeměpisem a výtvarnou výchovou (k mezipředmětovým vztahům při vyučování dějepisu v tomto období viz Dostál, 1960–1961; Šilhánková, 1971; Bojkovská, 1971).

Osnovy určovaly časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata (viz příloha 98).⁴⁵⁸ Osnovy byly deklarovány jako rámcové (učitelé měli podle potřeby přizpůsobovat výklad výchovnému úkolu). Počty hodin určené pro jednotlivé tematické celky proto neměly být závaznou normou, měly pouze naznačovat význam, který osnovy kladly na jednotlivá témata. Pro každý ročník byla určena také časová dotace, ve které měly být ve zvýšené míře uplatňovány názorné prostředky, historická literatura, výtvarné umění, divadlo a film (využito zde mělo být také regionálních prvků, vycházek, besed apod.). V těchto hodinách mělo proběhnout také shrnutí probraného učiva. Zastoupení jednotlivých časových období ve výuce dějepisu není možné přesně stanovit (rámcově viz tabulka 61).

V 6. ročníku měly být probírány dějiny pravěku a starověku (v osnovách nazvány jako „Vybrané kapitoly z dějin prvotně pospolného a otrokářského řádu“⁴⁵⁹). Dějinám

⁴⁵⁸ Jednotlivé tematické celky se stejně jako dříve lišily svou náplní – zaujímaly rozpětí od historické epochy až po významnou historickou událost (viz Čapek, 1976, s. 107).

⁴⁵⁹ V tomto ročníku bylo dějepisné vyučování nově koncipováno – „vybrané kapitoly“ zde nahradily dosud systematicky probírané učivo o „prvobytně pospolné a otrokářské společnosti“, a to z toho důvodu, že toto učivo bylo považováno za vzdálené pro chápání žáků a jejich geografické představy. Učivo probírané v tomto ročníku se mělo stát jakýmsi přechodem od pojetí „obrázků“ k systematickému vyučování dějepisu v 7. ročníku, kde se začínalo pro žáky bližším učivem národních dějin (Čapek, 1964, s. 81–82). Čapek (1964, s. 84) dále upozorňoval, že „větší zřetel k věkovým zvláštěm děj se zračí v osnovách i v tom, že se upouští od obtížných formulací dialektického a historického materialismu, ale uvádějí se hesla vyjadřující konkrétněji způsob života lidí v různých historických obdobích“ (a to i v dalších ročnících).

pravěku připadly pouhé 2 hodiny (tj. 0,9% z dotace dějepisu na ZDŠ). Do tohoto ročníku byl zařazen také úvod do vyučování dějepisu (2 hodiny, tj. 0,9% z dotace dějepisu na ZDŠ). Svoji dotací v 6. ročníku dominovaly dějiny starověkého Řecka (9 hodin, tj. 3,9% z dotace dějepisu na ZDŠ) a starověkého Říma (10 hodin, tj. 4,3% z dotace dějepisu na ZDŠ).⁴⁶⁰ Přesto je ve srovnání se staršími osnovami patrný pokles dotace určené pro tato témata (viz snížení časové dotace dějepisu v 6. ročníku). V 7. ročníku ZDŠ měly být probírány „dějiny feudalismu“ (probrán zde měl být celý středověk a část dějin novověku až do 17. století). Těžištěm učiva v tomto ročníku mělo být podle osnov husitské revoluční hnutí (18 hodin, tj. 7,8% z dotace dějepisu na ZDŠ) a jeho zhodnocení z národního a světového hlediska. V 8. ročníku ZDŠ měly být probírány „dějiny kapitalismu“ (dějiny od 18. století do začátku 20. století). Časovou dotací zde dominoval tematický celek „Rozvoj kapitalismu a dělnického hnutí“ (20 hodin, tj. 8,7% z dotace dějepisu na ZDŠ). Zvláštní pozornost měla být věnována také výuce našeho národního obrození a boji českého a slovenského lidu za politická práva v 19. století (zejména revoluční rok 1848).⁴⁶¹ V 9. ročníku ZDŠ měly být probírány „dějiny počátků rozvoje socialismu“ (období od Velké říjnové socialistické revoluce do současnosti). Žáci zde měli být seznámeni s počátky socialistického řádu, se vznikem a rozvojem socialistického tábora a s úlohou, jakou v tomto táboře zaujímaly SSSR a ČSSR. Závěr ročníku měl být věnován hlubšímu opakování zejména národních dějin. Časovou dotací dominoval v 9. ročníku tematický celek „Vývoj lidově demokratické ČSR; svět socialismu a kapitalismu“ (19 hodin, tj. 8,3% z dotace dějepisu na ZDŠ) (k časovým dotacím jednotlivých tematických celků podle osnov z roku 1960 viz příloha 98).

Osnovy se dočkaly v našem pedagogickém tisku řady komentářů. Rozbor osnov provedl Čapek (1964, s. 78–85). Novému pojetí dějepisu na ZDŠ se věnovali také Dědina (1960) a Jersák (1961). Nové osnovy více přihlížely k zásadě přiměřenosti a přístupnosti učiva (viz Janovský et al., 1984, s. 117). Podle Čapka (1976, s. 215) ale přinesly osnovy pouze málo nového – upozorňoval právě na požadavek snížení nároků na žáky, který měl řešit krizi, do které se dějepisné vyučování dostalo (viz výše). Čapek (1976, s. 215) proto konstatoval, že „celkově dějepis [...] slevil ze své autority mezi předměty ve škole, snížil své požadavky a přitom nerozřešil žádný ze základních problémů, před kterým dějepisné vyučování v šedesátých letech stálo.“ Podobně se vyjádřila také Růžičková (1982, s. 33), podle které osnovy „nesnáze ve vyučování [...] odstraňují dost formálně snižováním úrovně, povrchností a zmenšeným prostorem pro dějepis [...] jen v otázce ceny regionálních dějin a polytechnizace výuky, proklamované již v roce 1957, se přistupuje k realizaci zodpovědněji“.

Osnovy byly později vydány v několika dotiscích, některé z nich doznaly částečných změn. V osnovách vydaných v roce 1963 byly detailněji určeny časové dotace pro

⁴⁶⁰ K vyučování dějepisu v 6. ročníku ZDŠ podle nových osnov blíže Lippmann (1961–1962).

⁴⁶¹ K vyučování dějepisu v 8. ročníku ZDŠ podle nových osnov blíže Pravdová (1961–1962b, 1962–1963).

jednotlivé tematické celky a témata (viz příloha 99).⁴⁶² Osnovy se měly plně shodovat s novými učebnicemi, uplatněny v nich měly být některé nové prvky, které se vyvinuly od doby zpracování jejich původního znění. Dřívější vydání osnov mohli vyučující používat i nadále za předpokladu, že se v případě odchylek těchto osnov od učebnic řídili učebnicí. Na vyučování podle nových osnov a učebnic a na uplatňování nového pojetí obsahu a vyučovacích metod měli být učitelé soustavně připravováni (besedy a diskuze, školení).⁴⁶³ Po zavedení ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům (viz výše) byly vydány zvláštní učební plány pro tyto typy škol (viz přílohy 59, 60). Časové dotace dějepisu na těchto školách se nelišily od běžných ZDŠ.

V souvislosti s obrodnými změnami, které byly v našem školství provedeny v letech 1964–1968 (viz výše), můžeme sledovat také diskuse týkající se vyučování dějepisu. Balcar (1964–1965) hovořil o potřebě obrodného úsilí v historické vědě, které mělo vést k pokroku na cestě za historickou pravdou – z prací i myšlení měl mizet dogmatismus. Zároveň ale upozorňoval na nebezpečí „antidogmatického“ dogmatismu. Jako prvořadý viděl úkol „jak naučit samostatně myslet každého jedince, aby byl schopen pochopit historický vývoj v celé jeho plnosti a složitosti, aby se dovedl vyhnout jakémukoli subjektivismu a dospěl vždy ke skutečnému marxistickému hodnocení“ (Balcar, 1964–1965, s. 1). Změny ve výuce dějepisu tedy měly proběhnout v rámci společností daných mantinelů. Cílem mělo být „přemýšlet nad problémy, myslet a hledat argumenty pro i proti, zamýšlet se nad celkovým obrazem doby i jeho detaily – učit se myslet historicky, politicky, třídě – jedním slovem marxisticky“ (Balcar, 1964–1965, s. 2). Konstatováno bylo, že skončilo období dějepisných výkladů, které vytvářely představu, že žijeme ve zcela historicky výjimečné době ve srovnání se vším v minulosti. Vývoj měl být popisován i s omyly a prohrami – na tomto pozadí měl daleko více vyniknout „význam konečného vítězství pokroku a progresivních společenských sil“ (Balcar, 1964–1965, s. 2). Žáci měli být k potvrzení základních tezí o zákonitosti společenského vývoje dovedeni pomocí faktů. Přesvědčivost logických argumentů měla znamenat více než nadnesený sloh a silná slova. Na tomto základě se měl dějepis stát „skutečně vysoce ideovým předmětem, nástrojem vskutku marxistické výchovy mládeže“ (Balcar, 1964–1965, s. 2). Na potřebu aktualizace učiva dějepisu upozorňovala také Hechtová (1965–1966, s. 5). Tato aktualizace podle ní neměla být násilná, vyplývat měla přímo z podstaty učiva. Hechtová (1965–1966, s. 5) konstatovala, že se při pozorování výuky setkala např. s tvrzením, že „Žižka byl komunista tělem i duší“ a s úvahami „jak by to asi vypadalo u nás dnes, kdyby byl zvířel tábořský komunismus“. Učitelé měli podle Hechtové pochopit směšnost takové „aktualizace“, a to především vlastním hlubším studiem historie.

⁴⁶² *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis. 6.–9. ročník.* (1963). Praha: SPN.

⁴⁶³ Změna organizace vyučování na základních devítiletých školách a na školách pro mládež vyžadujících zvláštní péče ve školním roce 1963/64 (Čj. 16 473/63 – I/2, dne 19. dubna 1963). In *Věstník MŠK*, ročník XIX. (1963), sešit 13, s. 136–138.

Hechtová (1965–1966) také na základě rozsáhlého pozorování hodnotila vyučování dějepisu na ZDŠ podle osnov z roku 1960 a z nich vycházejících učebnic. V souvislosti s plánovaným vytvořením nové koncepce ZDŠ a nového učebního plánu a osnov dějepisu byla na tomto základě iniciována další diskuze o podobě dějepisu. Stanovena byla témata pro tuto diskuzi (od kterého ročníku začít s výukou dějepisu, poměr světových a národních dějin na ZDŠ, do kterého roku dovést historický výklad, problém vytváření nových pojmů a psychologické možnosti dětí, problémy chronologie a synchronizace dějepisného učiva, otázka výběru učiva pro jednotlivé ročníky, poměr českých a slovenských dějin – blíže Hechtová, 1965–1966, s. 6). První část příspěvků zasláných do diskuze shrnul Mejstřík (1965–1966a). Ryšavá (1965–1966) prosazovala systematické vyučování dějepisu již od 4. ročníku, proti pouhému zařazování událostí do století preferovala učit děti nejprve přesné letopočty, historický výklad doporučovala dovést až do současnosti, počet pojmů osvojených dětmi neviděla jako reálné rozebírat. Ryšavá se stavěla proti rozšiřování učiva národních i světových dějin, jako důležitou viděla i nadále problematiku základního učiva. Také Potměšil (1965–1966) hodnotil jako nejdůležitější problém nové koncepce ZDŠ vyřešení otázky základního učiva. Upozorňoval, že různí učitelé považovali za základní učivo různé partie učiva, což s sebou přinášelo rozdílnou úroveň žáků. Nedostatek viděl také v chybějícím samostatném myšlení žáků v dějepise a ve snižování nároků pod záminkou výchovného poslání dějepisu.

Do diskuze o pojetí dějepisu se zapojila řada dalších autorů – jejich příspěvky zpracoval Mejstřík (1965–1966b). Teichová a Čapek (1965–1966 in Mejstřík, 1965–1966b) věnovali pozornost problematice poměru světových a národních dějin na ZDŠ. Autoři kritizovali, že se ve výuce dostatečně nepřihlíží k tomu, že československé dějiny tvoří součást světových dějin. Národní dějiny měly podle jejich názoru zůstat osou dějepisného vyučování na ZDŠ, ve větší míře se ale měly stát součástí dějin světových. Poměrem českých a slovenských dějin se zabývali Šípek, Dědina a Šlik (1965–1966 in Mejstřík, 1965–1966b). V další skupině příspěvků zpracované opět Mejstříkem (1965–1966c) věnovali Žofka a Pátek (1965–1966 in Mejstřík, 1965–1966c) pozornost problému, do kterého roku dovádět v učebnicích historický výklad, Mejstřík a Šlik (1965–1966 in Mejstřík, 1965–1966c) se zaměřili na problémy chronologie a synchronizace dějepisného učiva.

V další skupině příspěvků (viz *K pojetí dějepisu...*, 1965–1966a) konstatoval Laštovička (1965–1966 in *K pojetí dějepisu...*, 1965–1966a), že základem vyučování dějepisu na ZDŠ mají být sice národní dějiny, přesto má být rozšířeno vyučování světovým dějinám (potřeba sladit obě složky v náležitých proporcích, z dějin světových mělo být vyřazeno učivo, které nebylo důležité pro současnost a budoucnost). Laštovička požadoval také omezení politických dějin a posílení zastoupení vývoje výrobních prostředků a materiální kultury. Podle jeho názoru měl být také po psychologické a didaktické stránce přiměřeněji rozvrhnut obsah učiva s přihlédnutím k věkové vyspělosti žáků (navrhoval, aby byl v dějepise nejprve podáván přehled československých dějin namísto poznatku pro žáky časově a místně vzdálených, preferoval zařazení dějepisu

již do 5. ročníku). Dějepisné vyučování na ZDŠ mělo podle jeho názoru tvořit cyklus o třech stupních, kde by základem byly československé dějiny, vždy ale v jiné formě a s jiným cílem, psychologicky odstupňovaným podle myšlenkové vyspělosti žáků. Nová koncepce osnov měla být podle něj v souladu s ostatními předměty, dějepis měl mít dostatečnou časovou dotaci. Azud (1965–1966 in *K pojetí dějepisu...*, 1965–1966a) požadoval posílení světových dějin ve vyšších ročnících, omezení výuky dějin po roce 1945 a sladění některých tematických celků z nejnovějších dějin. Novotný (1965–1966 in *K pojetí dějepisu...*, 1965–1966a) preferoval posílení dialektického podání dějin (hledání kauzálních vztahů v dějinách apod.), větší využívání důležitých časových a věcných faktů, koncentraci výuky na systematické a soustavné osvojování historických pojmů, zvyšování pozornosti věnované dějinám vědy a techniky a vývoji „pokrokových ideologií“, docenění úlohy významných osobností a zvýraznění spojitosti mezi národními a světovými dějinami.

V další skupině příspěvků (viz *K pojetí dějepisu...*, 1965–1966b) konstatoval Koubský (1965–1966 in *K pojetí dějepisu...*, 1965–1966b), že je třeba důkladně prověřeni dosavadního stavu výuky dějepisu (popsal činitele, kteří jej zhoršují) a vyvinutí úsilí všech učitelů k dosažení nápravy. Žáci měli chápat dějepis jako část kulturního dědictví minulých generací. Tím si měli zdůvodnit smysl jeho vyučování. Sojková (1965–1966 in *K pojetí dějepisu...*, 1965–1966b) věnovala pozornost vztahu českých a slovenských dějin. V další skupině příspěvků o pojetí dějepisu v nové koncepci ZDŠ (viz *K pojetí dějepisu...*, 1966–1967) navrhol Hojdar (1966–1967 in *K pojetí dějepisu...*, 1966–1967) širší probírání světových dějin (např. historie Asie, Ameriky a Afriky) na úkor dějin národních. Dějiny po roce 1948 měly být podle jeho názoru probírány mnohem stručněji. Hojdar požadoval také znalost chronologie. Další připomínky učitelů ke koncepci vyučovacího předmětu dějepis uváděli Dvořák a Vodínský (1966–1967 in *K pojetí dějepisu...*, 1966–1967).

Problémem zastoupení dějin národních a světových se zabýval také Palát (1966–1967). Špičák (1966–1967) se k diskusi o pojetí dějepisu v nové koncepci ZDŠ připojil příspěvkem zabývajícím se problematikou zvládnutí základních historických pojmů z nejnovějších dějin absolventy ZDŠ. Balcar (1966–1967) se zabýval postavením dějepisu mezi ostatními vyučovacími předměty, nechutí učitelů a žáků k některým partiím dějepisu, rozporem mezi tím, co a jak se snažíme žáky naučit a k čemu vychovat, a co po nich požadujeme, důrazem na ideově politickou výchovnou složku dějepisného vyučování, nesprávně realizovanou zásadou vědeckosti dějepisných výkladů, nadměrným důrazem kladeným na ekonomickou stránku historie apod. Na tomto základě definoval některé teze potřebné k modernizování dějepisu (viz Balcar, 1966–1967). Celou dosavadní diskusi na stránkách časopisu *Dějepis a zeměpis ve škole* shrnul Mejstřík (1966–1967b), který konstatoval, že všechny příspěvky (i nepublikované) měly tvořit cenný podkladový materiál pro vypracování nové koncepce ZDŠ, jejíž realizace byla plánována na sedmdesátá léta. Mejstřík (1966–1967b, s. 310) dále konstatoval, že diskuze nebyla uzavřena, protože „dané problémy jsou svým obsahem aktuální, nedořešené, a proto samy o sobě nemohou být uzavřené.“

Diskuze o podobě dějepisného vyučování pokračovala i nadále. Charvát (1967–1968) a Mejstřík (1967–1968) se zabývali poměrem světových a národních dějin, Alberty (1967–1968) se věnoval problémům dějepisného vyučování na našich školách (stanovení obsahu dějepisného vyučování, problematika základního učiva, příprava učitelů dějepisu, teorie vyučování dějepisu apod.). Michovský (1965–1966) navrhol nové pojetí a koncepci dějepisného vyučování, vyplývající z nově chápané Marxovy periodizace dějin. Žáci měli být pomocí nové periodizace zbaveni víry „v sílu mechanického pojetí dějin“, naopak v nich měl být probouzen a podněčován „cit osobní iniciativy, odpovědnosti a pocit povinnosti osoby se angažovat ve společenském dění“ (Michovský, 1965–1966, s. 306). Na základě nového chápání periodizace dějin měla být vypracována nová koncepce osnov dějepisu. Obsaženy v nich měly být některé základní poznatky (vývoj lidských dějin jako prostorově a časově nesouměrný, asynchronní; odlišně měly být formulovány poznatky o přechodu společnosti mezi jednotlivými vývojovými etapami apod.). Také Teichová (1966–1967) věnovala pozornost problematice modernizace obsahu dějepisu na ZDŠ.

Problematikou vyučování dějepisu se zabýval také IV. sjezd československých historiků konaný v roce 1966 (viz Janovský, 1966–1967). Kritizován zde byl nezáměr historické obce o výuku dějepisu a nízká časová dotace věnovaná dějepisu. Otevřena zde byla řada dalších otázek (viz Janovský, 1966–1967). Na sjezdu byla přijata rezoluce skupiny pro výuku dějepisu (viz Rezoluce skupiny..., 1966–1967), která požadovala vytvoření komise při historickém kolegiu ČSAV složené z historiků, metodiků a učitelů dějepisu. Úkolem komise mělo být vypracovat v rámci připravované přestavby všeobecného vzdělání návrhy norem dějepisu, které by byly podloženy zkušeností a výzkumem a které by odpovídaly požadavkům historické vědy a společenským potřebám. Tyto návrhy měly být předloženy k posouzení odborným pracovním a učitelské veřejnosti. Hlavními úkoly komise mělo být přezkoumání pojetí a postavení historie jako společenské vědy v soustavě všeobecného vzdělání, vytvoření moderního obsahu a následná modernizace výuky dějepisu (stanovení kritérií pro výběr dějepisného učiva, vymezení vztahu národních a světových dějin, určení koncepce českých a slovenských dějin apod.) (blíže Rezoluce skupiny..., 1966–1967).

Komise byla ustanovena v březnu 1967 (viz Teze ČSAV..., 1967–1968). Výsledky své práce shrnula komise ve formě tezí o stavu a perspektivách vyučování dějepisu na československých školách. Závěry byly stanoveny v těchto bodech (uvádíme shrnutí z původního textu): (1) nepřipustit další snižování významu a rozsahu výuky dějepisu, které by mohlo vážně ohrozit společenskou, politickou a kulturní orientaci dorůstající generace; (2) nahradit dosavadní izolovaný výklad národních a světových dějin výkladem synchronním se zdůrazněním národních dějin ve školách I. cyklu a světových dějin ve školách II. cyklu⁴⁶⁴; (3) vypracovat rozdílné osnovy pro výklad národních dějin na českých a slovenských školách, které by ale současně přihlížely ke sblížení českého a slovenského národa a k otázce československé státnosti (a řešit také

⁴⁶⁴ K definici škol I. a II. cyklu viz kapitola 1.11.

specifické problémy vyučování dějepisu na maďarských, polských a ukrajinských školách v Československu); (4) věnovat rovnoměrnou pozornost starším i novějším obdobím dějin (částečný přesun těžiště ve prospěch starších dějin), v souvislosti s tím odstraňovat násilnou aktualizaci, promítající do vzdálenější i bližší minulosti hlediska denní politiky; (5) zaměřit výklad světových dějin ve větší míře také na vývoj zemí Asie, Afriky a Latinské Ameriky; (6) zvýraznit dynamické líčení historických událostí, zejména zvýšením podílu politických dějin o významných osobnostech na úkor suchých schémat, mechanicky vyvozovaných z ekonomického vývoje; (7) přihlížet mnohem více ke kulturně historické složce společenského vývoje a věnovat patřičné místo vývoji zeměpisného, vědeckého a technického poznání; (8) dosáhnout koordinace v přípravě a posuzování učebnic, map, metodických a názorných pomůcek pro vyučování dějepisu za účasti širšího okruhu vědeckých pracovníků a pedagogických odborníků; (9) zvýšit úroveň a odpovědnost odborné inspekce, zejména na středních školách (Teze ČSAV..., 1967–1968, s. 220). Komise měla i nadále vyvíjet činnost, ve spolupráci s orgány ministerstva školství se měla podílet na přípravě nových osnov, učebnic a vyučovacích pomůcek.

Výsledkem nastíněných diskuzí o podobě vyučovacího předmětu dějepis byly tři návrhy koncepce dějepisného vzdělávání pro ZDŠ vytvořené *Výzkumným ústavem pedagogickým*, předložené Balcarem (1968–1969a). Jednotlivé varianty se lišily časovou dotací určenou pro dějepis v jednotlivých ročnících a zařazením učiva dějepisu do jednotlivých ročníků. Některé varianty počítaly s vytvořením předmětu „učení o společnosti“ ve 4.–6. ročníku ZDŠ (návrhy ukazují tabulka 47).

Tabulka 47

Přehled navrhovaných variant koncepce dějepisného vzdělávání na ZDŠ z roku 1969

Ročník	Varianta A	Varianta B	Varianta C
5.	Učení o společnosti kapitoly ze života a práce našich předků do r. 1918 2 hod.	Učení o společnosti jako ve variantě A 2 hod.	Dějepis život a práce našich předků 2 hod.
6.	Učení o společnosti přehled národního vývoje od r. 1918 2 hod.	Dějepis pravěk a starověk 2 hod.	–
7.	Dějepis starověk + středověk do 16. stol. 2 hod.	Dějepis středověk do 18. stol. 2 hod.	Dějepis jako ve variantě A 3 hod.
8.	Dějepis novověk do poloviny 19. století 2 hod.	Dějepis novověk do r. 1918 2 hod.	Dějepis jako ve variantě A 2 hod.
9.	Dějepis od poloviny 19. století do současnosti 2 hod.	Dějepis od r. 1918 do současnosti 2 hod.	Dějepis jako ve variantě A 3 hod.

Pozn. Převzato z Balcar (1968–1969a, s. 194).

Varianta „C“ byla předložena veřejnosti k diskuzi (viz Balcar, 1968–1969b; Balcar & Čondl, 1969; návrh hodnotil Dvořák, 1969–1970). Také tato varianta nabízela různé možnosti rozložení časové dotace dějepisu na ZDŠ (viz Cipro et al., 1969, s. 69–76).

Vlastní návrh zveřejnila k diskuzi také katedra dějepisu *Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy* v Praze pod vedením V. Mejstříka a kabinet dějin *Ustavu učitelského vzdělávání* na téže univerzitě pod vedením V. Čapka (viz Čapek, 1969–1970; *Návrh didaktického systému...*, 1969–1970). Autoři označovali tento návrh jako protinávrh výše uvedenému materiálu pracovníků VÚP. Návrh počítal se zařazením dějepisu do 6.–9. ročníku ZDŠ s časovou dotací dvě hodiny týdně v každém ročníku. Rozložení učiva do jednotlivých ročníků se lišilo od výše uvedených návrhů. Návrh se pokoušel o sklobení struktur cílů, obsahu a metodických postupů (jednotlivé vyučovací celky byly v návrhu charakterizovány, vytyčeny byly cíle poznávací a cíle v oblasti schopností a dovedností, uvedeny byly základní metody vyučování dějepisu) (Čapek, 1976, s. 216). Čapek (1976, s. 216) proto považoval tento návrh za dosud nejúplnější pokus o strukturálně pojaté osnovy dějepisu pro ZDŠ ve formě didaktického systému, a to i ve srovnání s později vydanými osnovami z roku 1972 (viz dále). Návrhy předložené Balcarem i návrh předložený Čapkem komentoval a připomínkoval Stojka (1969–1970).

Před samotnou změnou osnov dějepisu došlo k několika úpravám učebního plánu ZDŠ. Od školního roku 1966/67 neměla být nadále v 6. ročníku vyučována občanská nauka. Místo toho byla v tomto ročníku zvýšena časová dotace dějepisu na dvě vyučovací hodiny týdně.⁴⁶⁵ Dějepis tak měl být vyučován ve dvou týdenních vyučovacích hodinách v každém ze 6.–9. ročníku ZDŠ. Nově tak dějepisu připadlo na ZDŠ osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 6,4 % z celkové dotace 6.–9. ročníku ZDŠ (viz tabulka 48). Po zvýšení dotace dějepisu nedošlo k přeskupení učiva určeného pro jednotlivé ročníky (učebnice 6. ročníku měla poskytovat dostatek materiálu pro dvouhodinový předmět). Zvýšení dotace dějepisu tedy znamenalo výrazné zvýšení pozornosti věnované dějinám pravěku a starověku.

Tabulka 48

Časové dotace dějepisu na ZDŠ od školního roku 1966/67

Ročník	6.	7.	8.	9.	Celkem
Počet hodin dějepisu	2	2	2	2	8
Počet hodin povinných předmětů	30	31	32	32	125
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	6,7	6,5	6,3	6,3	6,4
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	25	25	25	25	

Pozn. Zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy – změna v učebních předmětech občanská výchova a dějepis (Čj. 21 319/66–I/1, dne 26. května 1966). In *Věstník MŠK*, ročník XXII. (1966), sešit 18, s. 145–146.

⁴⁶⁵ Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy – změna v učebních předmětech občanská výchova a dějepis (Čj. 21 319/66–I/1, dne 26. května 1966). In *Věstník MŠK*, ročník XXII. (1966), sešit 18, s. 145–146.

Po zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu (viz kap. 4.6.1) byly vydány nové učební plány pro ZDŠ (viz příloha 61) i pro ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazyků (viz přílohy 62, 63).⁴⁶⁶ Nové učební plány vstupovaly v platnost od 1. září 1967. Dějepis byly v jedenáctidenním vyučovacím cyklu určeny čtyři vyučovací hodiny v každém ze 6.–9. ročníku ZDŠ. Předmětu tedy připadlo dohromady 16 vyučovacích hodin za jedenáctidenní vyučovací cyklus, tj. 7,0% z celkové dotace těchto ročníků ZDŠ (viz tabulka 49). Stejný počet hodin náležel dějepis také na ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazyků. Počet hodin dějepis tak zůstal nezměněn i přes snížení počtu vyučovacích dní (nově byla každá druhá sobota volná). V souvislosti s úpravou učebních plánů při zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu na ZDŠ byly s platností od 1. září 1967 upraveny také osnovy některých vyučovacích předmětů.⁴⁶⁷ Osnovy dějepis zůstaly nezměněny.

Tabulka 49

Časové dotace dějepis na ZDŠ po zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu v roce 1967

Ročník	6.	7.	8.	9.	Celkem
Počet hodin dějepis	4	4	4	4	16
Počet hodin povinných předmětů	54	56	60	60	230
Podíl hodin dějepis na počtu hodin povinných předmětů v %	7,4	7,1	6,7	6,7	7,0
Podíl hodin dějepis v ročníku na celkovém počtu hodin dějepis v %	25	25	25	25	

Pozn. Uveden počet hodin v jedenáctidenním vyučovacím cyklu; zaokrouhloeno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Učební plány pro školy I. cyklu⁴⁶⁸ (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24 908/67-1/1, dne 14. července 1967). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 205.

O pouhý rok později, s účinností od 1. září 1968, byl jedenáctidenní vyučovací cyklus zrušen a místo něho zaveden pětidenní vyučovací týden. V souvislosti s touto změnou byly vyhlášeny nové učební plány ZDŠ (viz přílohy 64–66).⁴⁶⁹ Dějepis opět získal na ZDŠ i na ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazyků dvě vyučovací hodiny týdně v každém ze 6.–9. ročníku. Pro sledovaný předmět tedy zůstala časová dotace nezmě-

⁴⁶⁶ Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24 908/67-1/1, dne 14. července 1967). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 204–211.

⁴⁶⁷ Změny osnov základní devítileté školy. In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 216–218.

⁴⁶⁸ Slovo cyklus je zde použito ve dvou významech – ve spojení jedenáctidenní vyučovací cyklus znamená stav, kdy probíhala výuka na sledovaném typu škol také každou druhou sobotu (viz kap. 4.6.1); spojení školy I. cyklu vyjadřuje školy poskytující základní vzdělání (viz kap. 1. 11).

⁴⁶⁹ Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. j. 24 378/1/2, dne 26. července 1968). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 26–27, s. 341–351.

něna i přes další snížení počtu vyučovacích dní (zrušena výuka o každé druhé sobotě). Vzhledem ke změně učebních plánů byly upraveny také osnovy některých vyučovacích předmětů.⁴⁷⁰ Osnovy dějepisu zůstaly opět nezměněny. V roce 1970 byl vydán nový učební plán pro ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům (viz příloha 68).⁴⁷¹ O rok později pak byly učební plány ZDŠ i ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům změněny znovu, když byly v 6. ročníku zavedeny občanská a branná výchova.⁴⁷² Časové dotace dějepisu zůstaly i po těchto úpravách beze změny. Vyhlášen byl také učební plán pro speciální závěrečné třídy (viz příloha 67) určené pro žáky, kteří se ve školním postupu opozdili o jeden až dva ročníky, výjimečně o tři ročníky, a u nichž nebyly předpoklady pro získání úplného základního vzdělání ani na základě povolení další docházky (viz výše). Dějepisu byly v této speciální závěrečné třídě určeny dvě vyučovací hodiny týdně.

Diskuze o podobě osnov dějepisu byla vedena i nadále. Po roce 1968 došlo k návratu k přísně socialistickému charakteru školství (viz kap. 4.6.1). Tento směr zdůraznil také XIV. sjezd KSČ. Přednostní pozornost měla být podle sjezdové rezoluce věnována společenskovědním předmětům, a to proto, že tyto předměty bezprostředně ovlivňovaly socialistické uvědomění žáků, jejich vztah k politice strany a osvojení vědeckého světového názoru. Dějepis se měl opět stát součástí „ideologické ofenzivy strany“. Mezi učiteli proto měla být rozvíjena účinná politická práce (bližší Janovský, 1971–1972). Výuka dějepisu měla být v tomto období „konsolidace“ prováděna z třídních pozic a ve vyhraněném třídním duchu (viz Šmíd, 1971–1972). Prohlubována měla být ideově politická výchova mladé generace (viz Slouka, 1971–1972a) a výchova k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu (viz Jandáček, 1971; Kotoč, 1971–1972; Slouka, 1971–1972b; Franko, 1974–1975).

S platností od 1. září 1972 byly vydány nové učební plány ZDŠ i ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům (viz přílohy 69, 70).⁴⁷³ Časové dotace dějepisu na tomto typu škol zůstaly nezměněny. Dějepis na těchto školách i nadále zaujímal osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 6,9 (7,0) % z celkové dotace 6.–9. ročníku klasických ZDŠ (viz tabulka 50).

⁴⁷⁰ Úprava učebních osnov na základních devítiletých školách (Čj. 30 642/68-I/1, dne 21. října 1968). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 32, s. 389–391.

⁴⁷¹ Výnos ministerstva školství České socialistické republiky, kterým se mění a doplňuje směrnice o učebních plánech pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Č.j. 24491/70-202, dne 13. srpna 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 8, s. 74.

⁴⁷² Výnos, kterým se mění a doplňuje směrnice o učebních plánech pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 20 000/71-20, dne 30. července 1971). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVII. (1971), sešit 10, s. 178–179.

⁴⁷³ Výnos o učebních plánech pro školy poskytující základní vzdělávání (Čj. 16 074/72-200, dne 20. června 1972). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 6, s. 81–93.

Tabulka 50

Časové dotace dějepisu na ZDŠ podle učebního plánu z roku 1972

Ročník	6.	7.	8.	9.	Celkem
Počet hodin dějepisu	2	2	2	2	8
Počet hodin povinných předmětů	27	28	30/30,5	30/30,5	115/116
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	7,4	7,1	6,7/6,6	6,7/6,6	7,0/6,9
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	25	25	25	25	

Pozn. Zaokrouhloeno na jedno desetinné místo; číslo před lomítkem – počet hodin před zavedením branné výchovy od školního roku 1973/74 (8. ročník) a 1974/75 (9. ročník); číslo za lomítkem – počet hodin po zavedení branné výchovy.

Zdroj: Výnos o učebních plánech pro školy poskytující základní vzdělávání (Čj. 16 074/72-200, dne 20. června 1972). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 6, s. 82–83.

Vydání učebního plánu následovalo v témže roce vydání nových osnov pro ZDŠ včetně osnov dějepisu.⁴⁷⁴ Osnovy neměly znamenat zásadní změnu v pojetí dějepisného vyučování.⁴⁷⁵ Neměnilo se ani rozvržení učiva do jednotlivých ročníků (vzhledem k posílení časové dotace dějepisu v 6. ročníku ve srovnání s osnovami z roku 1960 došlo k posílení nejstarších dějin). Osnovy ale měnily výchovné cíle předmětu – důraz kladly na ideově politickou hodnotu dějepisného učiva. Janovský (1972–1973, s. 1) konstatoval, že

osnovy jsou koncipovány tak, že připouštějí jen důsledný marxisticko-leninský a třídní výklad všech historických jevů. V celých osnovách, počínaje nejnižším ročníkem, v němž se dějepisu vyučuje, byla zrevidována užívaná terminologie, takže upravené osnovy uvádějí výhradně marxisticko-leninské pojmy.

Balcar (1972–1973a, s. 186) upozorňoval, že nové osnovy sice neznamenalou novou koncepci dějepisného vyučování ani základní přestavbu obsahu a metod práce, přesto výrazně zasahovaly do uspořádání obsahu, zvláště do vztahu mezi formativní a in-formativní složkou vyučování a do oblasti metod a forem práce. Nové osnovy podle Balcara (1972–1973a, s. 186) reagovaly na to, že se ukázalo, že dosavadní osnovy zaostávaly za potřebami společnosti,⁴⁷⁶ upozorňoval také, že „krizové období“ naší společnosti na konci šedesátých let vyzvedlo znovu některé úkoly dějepisu v oblasti ideově výchovné a naukově formální (v období normalizace prosazovaná nutnost důraznějšího a soustavnějšího společenskovedního vzdělávání v intencích komunistické výchovy). Jako další důvod vydání osnov uváděl Balcar potřebu revize časové a obsahové proporcionality jednotlivých vývojových období, zvláště v národních dějinách

⁴⁷⁴ *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník.* (1972). Praha: SPN.

Problematicke zkvalitnění výuky dějepisu v 6.–9. ročníku ZDŠ podle nových osnov věnoval pozornost Hovorka (1974–1975).

⁴⁷⁶ Jako hlavní nedostatek dosavadních osnov uváděl Balcar (1972–1973a) to, že dějiny nebyly systematicky rozvíjeny a v jejich rámci nebyly zobecňovány poznatky a dovednosti.

(potřeba vysvětlit historickou cestu k „socialistické současnosti a budoucnosti“ měla vést k posílení historie posledních dvou desetiletí; dějepisný výklad měl být doveden do současnosti tak, aby se mohl stát základem k objasnění současnosti a východiskem k objasnění hlavních vývojových tendencí budoucnosti). Jako další důvod pro vydání osnov uváděl Balcar (1972–1973a, s. 186) potřebu vypořádat se s nároky kladenými na všeobecné polytechnické vzdělání. Nové osnovy měly podle něj zajistit modernizaci dějepisného vyučování (snaha o aktivní spoluúčast žáka na vyučování, postupné vytváření systému poznatků, dovedností a názorů důležitých pro všeobecné vzdělání).

Nové osnovy obsahovaly učební plán vydaný v témže roce (viz výše) – časová dotace dějepisu tedy zůstala nezměněna. Osnovy reagovaly na změněné poměry (normalizace), konstatovaly, že

dějepis v socialistické škole je výrazně ideově politický předmět. V soustavě základního všeobecného vzdělání je obsahem dějepisu didaktické zpracování výsledků historické vědy. Dějepis podává marxisticko-leninský výklad vývoje lidské společnosti a jeho zákonitostí. Spoluvytváří základy marxisticko-leninského vědeckého světového názoru žáků – budoucích občanů socialistické společnosti.⁴⁷⁷

Čapek (1976, s. 215) konstatoval, že osnovy „se snaží překonat nedostatky minulých let, zabezpečit a utvrdit marxistické chápání předmětu a zvýšit jeho ideově politickou funkci vědeckějšími prostředky bez opakování minulých chyb.“

Dějepis měl být podle osnov integrujícím předmětem – podávat měl ucelený pohled na souvislosti vývoje v minulosti, jeho důsledky pro současnost a perspektivy pro budoucnost. Historické podmínky vývoje měly být vysvětlovány pomocí odhalování příčinných souvislostí mezi materiální základnou společnosti, jejím vývojem a ideovou nadstavbou. Žáci tak měli být vedeni k pochopení „zákonitých souvislostí“ ve vývoji společnosti. Předmět měl také pomáhat „klást základy socialistických morálních vztahů a postojů jedince ke společnosti, k pokrokovému odkazu minulých generací a perspektivám komunistické budoucnosti.“⁴⁷⁸ Přispívat měl k třídní výchově, proletářské stranickosti a k základům historického myšlení žáků. Dějepisný výklad měl být proto založen na marxisticko-leninské filosofii, historicko-materialistické metodě, jeho výchovné zaměření mělo být třídní, komunisticky stranické.⁴⁷⁹

V dějepise na ZDŠ měli být žáci seznamováni s minulostí „našich národů“ a státu v rámci dějin světových (spojení národních dějin s nejvýznamnějšími jevy světových dějin). Důsledným uplatňováním marxisticko-leninského třídního hlediska měl být hodnocen přínos „našich národů“ k vítězství „pokroku“ v dějinách lidstva, čímž měla být posilována hrdost žáků na příslušnost k národu. Zároveň měla být žákům objasňována podmíněnost národního vývoje mezinárodními vztahy. Ve slovenských dějinách měl být objasňován význam odlišných podmínek pro zvláštnosti „zákonitého vývoje“. Marxisticko-leninský výklad národních dějin a dějin „našich národů“ měl

⁴⁷⁷ *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník.* (1972). Praha: SPN, s. 5.

⁴⁷⁸ Tamtéž.

⁴⁷⁹ Tamtéž.

vycházet zásadně z rozboru hospodářského a sociálního života společnosti, který byl považován za základ pro politický a kulturní vývoj. Dějiny každého národa měly být vykládány samostatně. Poznáním klíčových událostí z dějin dalších národů a států, „zvláště pak našich přátel a spojenců“, měl dějepis u žáků probouzet „úctu k druhým národům, jejich lidu a dělnické třídě.“⁴⁸⁰ Zdůrazňováno mělo být, že „pokrokový národní vývoj nelze oddělit od pokrokových sil celého světa, v nejnovějších dějinách od úsilí mezinárodního dělnického a komunistického hnutí“⁴⁸¹ (vysvětlována měla být úloha lidových mas, dělnické třídy a komunistických stran, připomínán měl být přínos Marxe, Engelse a Lenina). Příklady „pokrokových historických osobností“, zejména v dějinách dělnického a komunistického hnutí, měli v žácích probouzet touhu osvojit si jejich vlastnosti a touhu „být prospěšný při budování socialistické a komunistické společnosti“.⁴⁸² Dějepis měl také klást „základy k charakteristickým kvalitám socialistického vlastenectví – obětavost a hrdost příslušnosti k národu, vědomí příslušnosti k lidovým masám pracujících celého světa.“⁴⁸³

Zvýšený důraz měl být podle osnov kladen na „dějiny doby nové a nejnovější“. Tím měl dějepis žákům napomáhat orientovat se v problémech současnosti a budoucnosti. Na základě výkladu nejnovějších dějin „našich národů“ měl dějepis vést k pochopení „našeho postavení a místa v třídně rozděleném světě a historického významu našeho začlenění do socialistické světové soustavy, životní důležitosti našeho spojení se Sovětským svazem a socialistickými zeměmi.“⁴⁸⁴ Zdůvodňována tak měla být zákonitost vývoje našeho státu od kapitalismu k socialismu a zákonitost nástupu dělnické třídy a komunistické strany do vedoucího postavení ve státě i společnosti. Pro pochopení zákonitostí vývoje byla ale za důležitá považována všechna historická období.

K prohloubení spojení školy se životem a k posílení citové vazby měla být podle osnov využívána v dějepise regionální historie (rozvíjeny v ní měly být poznatky a metody vlastivědy). Dějepis měl vést také k branné výchově (k branné výchově v dějepise v tomto období viz Kaplan, 1971–1972, 1974–1975; Valachová, 1972–1973; Jedlička, 1973–1974). Součástí dějepisu měla být také vědecko-ateistická výchova. Osnovy věnovaly pozornost také mezipředmětovým vztahům. V rámci vztahů k občanské nauce, všem oborům estetické výchovy a všem technickým a přírodovědným předmětům měl dějepis sjednocovat dílčí poznatky z historického vývoje v ucelený obraz, zhodnocovat měl význam jednotlivých oblastí pro harmonický vývoj člověka a společnosti.⁴⁸⁵

V nových osnovách zůstalo zachováno prakticky stejné rozvržení učiva dějepisu do jednotlivých ročníků jako tomu bylo v osnovách předchozích. Časovou dotaci určenou novými osnovami pro jednotlivé historické periody opět není možné stanovit

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 7.

⁴⁸¹ Tamtéž.

⁴⁸² Tamtéž.

⁴⁸³ Tamtéž, s. 6.

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 7.

⁴⁸⁵ Tamtéž.

přesně (rámcově viz tabulka 61). Vzhledem ke stejnému rozvržení učiva do jednotlivých ročníků a ke zvýšení dotace dějepisu v 6. ročníku o jednu týdenní vyučovací hodinu ve srovnání s osnovami z roku 1960 došlo ke zvýšení časové dotace dějin pravěku a starověku, snížen byl podíl z celkové dotace určený pro dějiny doby nejnovejší, přestože na ně kladly osnovy v úvodní části důraz.

Cíle předmětu byly v osnovách blíže rozvedeny cíli stanovenými pro jednotlivé ročníky. Také obsah byl v osnovách rozveden více, než bylo dosud obvyklé. Jeho stavba byla dokonalejší, zachován ale zůstal charakter pouhých osnovních hesel (viz Čapek, 1976, s. 216). Také tyto osnovy určovaly časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata (viz příloha 100). V šestém ročníku ZDŠ měli být žáci v dějepise seznámeni s životem lidí „prvotně pospolné a otrokářské společnosti“ (dějiny pravěku a starověku). Časovou dotací dominovaly v tomto ročníku tematické celky „Starověké otrokářské Řecko“ (18 hod., tj. 6,8% z dotace dějepisu na ZDŠ) a „Starověký otrokářský Řím“ (16 hod., tj. 6,1% z dotace dějepisu na ZDŠ). Patrný je nárůst časových dotací těchto tematických celků ve srovnání s předchozími osnovami (vycházející z posílení časové dotace dějepisu v 6. ročníku). V sedmém ročníku ZDŠ měli být žáci seznamováni s životem lidí v „období feudálního řádu“ (dějiny středověku a část dějin novověku do 17. století). V tomto ročníku měl začít soustavný výklad českých a slovenských národních dějin. Zvláštní pozornost měla být věnována husitskému revolučnímu hnutí (12 hod., tj. 4,5% z dotace dějepisu na ZDŠ). V osmém ročníku ZDŠ měli být žáci seznamováni se životem lidí v „období kapitalismu“ (dějiny od 17. století do 1. světové války). Celý ročník měl být zaměřen na vyvětlení významu marxismu-leninismu pro další vývoj proletariátu a dělnického hnutí a historické úlohy dělnické třídy v dějinách. Vedle národních dějin se zde proto měly silně prosazovat také evropské a světové dějiny. Základním tématem evropských dějin měl být v tomto ročníku rozvoj dělnického hnutí a jeho ideologie (Marx, Engels, Lenin).

V 9. ročníku ZDŠ měli být žáci seznamováni se životem lidí v „období zápasu kapitalismu a socialismu“, „v období rozvinutého třídního boje proletariátu s buržoazií“ (dějiny od 1. světové války do současnosti). Za klíčovou událost tohoto ročníku byla považována „Velká říjnová socialistická revoluce“, která byla pokládána za počátek nové éry v dějinách lidstva. Za další klíčové období byl považován vznik světové socialistické soustavy, rozpad koloniální soustavy a nástup socialismu ve světě. Třídní rozdělení světa na dva tábory bylo považováno za natolik určující, že pozvedalo význam světových dějin nad dějiny jednotlivých národů a států. Národní dějiny proto byly v tomto období považovány za součást celosvětového historického pohybu. Na historickém vývoji Sovětského svazu měl být ukázán příklad budování socialistické společnosti. Historický výklad měl na rozdíl od předchozích osnov končit současností. Součástí devátého ročníku mělo být závěrečné shrnující opakování celého čtyřletého dějepisného vzdělávání.⁴⁸⁶ Jeho závěry měly pomoci uzavřít výuku dějepisu

⁴⁸⁶ Ke shrnujícímu opakování blíže Balcar (1972–1973a, 1972–1973b, 1972–1973c) a Potměšil (1975, s. 376).

„optimistickým výhledem do socialistické a komunistické budoucnosti“.⁴⁸⁷ Nejvyšší dotace byla v 9. ročníku věnována tematickým celkům „Vznik a rozvoj světové socialistické soustavy“ (20 hod., tj. 7,6% z dotace dějepisu na ZDŠ) a „Mezi dvěma světovými válkami“ (16 hod., tj. 6,1% z dotace dějepisu na ZDŠ). Zajímavé je, že tematickému celku „Velká říjnová socialistické revoluce“ (10 hod., tj. 3,8% z dotace dějepisu na ZDŠ) byla věnována stejná časová dotace jako tematickému celku „Druhá světová válka“ (časové dotace ostatních tematických celků a jejich procentuální zastoupení v rámci dotace dějepisu viz příloha 100). Od 1. září 1974 došlo k další změně učebního plánu ZDŠ (viz příloha 71).⁴⁸⁸ Časové dotace dějepisu zůstaly nezměněny.

Shrnutí

Pokusme se na závěr kapitoly shrnout podobu vyučovacího předmětu dějepisu na sledovaném typu škol v období let 1960–1978. Výuka dějepisu byla v tomto období ovlivněna, stejně jako v předchozích letech, marxistickou ideologií. Přesto je možné do srpnových událostí roku 1968 sledovat také v této oblasti jisté uvolnění. Popsali jsme v tomto období řadu diskuzí o podobě vyučovacího předmětu dějepisu. Diskuze se ale odehrávaly v rámci „mantinelů“ daných politickou situací. Období uvolnění skončilo se srpnovými událostmi roku 1968, po kterých došlo také ve výuce dějepisu k normalizaci poměrů a k utvrzení marxistického chápání předmětu. V další kapitole budeme analyzovat vývoj výuky dějepisu po vydání nového školského zákona v roce 1978.

4.7 Období 1978–1989

4.7.1 Školský systém v období let 1978–1989

Významným mezníkem v dějinách našeho školství se stalo v roce 1976 vydání dokumentu *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy*.⁴⁸⁹ Text vycházel zejména z tezí stanovených XIV. a XV. sjezdem KSČ.⁴⁹⁰ Za hlavní úkoly byly

⁴⁸⁷ K vyučování dějepisu v 9. ročníku ZDŠ viz také Dvořák (1974–1975).

⁴⁸⁸ Výnos ministerstva školství ČSR, kterým se mění výnos o učebních plánech pro školy poskytující základní vzdělání (Čj. 22 153/74-200, dne 2. srpna 1974). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXX. (1974), sešit 9, s. 122–124.

⁴⁸⁹ *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva*. (1976). Praha: SPN.

⁴⁹⁰ Srov. např. Důvodová zpráva k projektu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy. (1976). In *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva* (s. 24–26). Praha: SPN. Úkolům dějepisu po XV. sjezdu KSČ se věnovala Řehořová (1977–1978) – předmět měl působit při formování socialistického vědomí a morálky, měl se podílet na pochopení

v dokumentu považovány zkvalitnění výchovně vzdělávacího procesu, zabezpečení jeho důsledného spojení s výrobní praxí a životem společnosti, modernizace obsahu a metod práce školy a vypracování nových učebních plánů, osnov a učebnic. Tyto změny měly znamenat modernizaci našeho školství (tzv. nová koncepce výchovně vzdělávací práce). Přihlíženo mělo být ke zkušenostem a vývoji v Sovětském svazu a ostatních socialistických zemích. Potvrzen byl socialistický charakter našeho školství. Úkolem škol mělo být

na stále vyšší kvalitativní úrovni vychovávat všestranně a harmonicky rozvinuté budovatele socialistické společnosti, s komunistickým vztahem k práci, tělesně zdatné, schopné aktivně se podílet na společenské a veřejné činnosti, úspěšně pracovat v různých oblastech hospodářského a kulturního života společnosti, chránit a rozmnožovat její bohatství, připravené obětavě hájit socialistickou vlast a společenství socialistických států.⁴⁹¹

Zkvalitňována měla být zejména příprava dělnické třídy, která byla považována za „hlavního nositele a garanta sociálního pokroku a výstavby rozvinuté socialistické společnosti.“⁴⁹² Plánováno bylo postupné zavedení desetiletého středního vzdělávání pro všechny a postupné rozšiřování úplného dvanáctiletého středního vzdělávání s perspektivou jeho masového zavedení. Stále většímu počtu studentů mělo být umožněno získávat vysokoškolské vzdělání. Obsah a rozsah učiva v jednotlivých typech škol měl být nově koncipován (vymezeno mělo být základní učivo, lépe propracovány měly být proporce mezi jednotlivými předměty a skupinami předmětů a návaznost mezi jednotlivými ročníky a stupni základní školy, výrazně posílena měla být polytechnická složka učiva). Tyto teze vyhlášené dokumentem *Další rozvoj...* byly následně uvedeny v život novým školským zákonem vydaným v roce 1978.⁴⁹³

Změněna byla také podoba školského systému (viz tabulka 51). Zásadní změnou bylo zkrácení školy poskytující základní vzdělání na osm let (o rok byl zkrácen první stupeň, který nově tvořil 1.–4. ročník, druhý stupeň tvořil 5.–8. ročník⁴⁹⁴). Z názvu základní devítiletá škola vypadl přídomek devítiletá. Po absolvování základní školy (dále pouze ZŠ) byli žáci povinni pokračovat v minimálně dvouletém studiu na středních školách. Povinná školní docházka tedy trvala deset let (od 6 do 16 let). Optimální délka úplného středního vzdělávání byla stanovena na 12 let. Tyto změny

významu třídního boje v dějinách, vysvětlovat měl význam komunistické strany jako vedoucí síly společnosti v boji za socialismus a společenský pokrok. Dějepis měl také napomáhat upevňovat mezinárodní třídní solidaritu a proletářský internacionalismus. Za důležité proto byly považovány nejnovější dějiny. Požadovány byly také změny v metodách a formách práce. Učitelé měli ve vyučování dějepisů pracovat se sezdovými materiály (srov. Berkovec, 1976–1977).

⁴⁹¹ *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva.* (1976). Praha: SPN, s. 4.

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ Zákon ze dne 21. června 1978 o opatřeních v soustavě základních a středních škol (Č. 63/1978). (1978). In *Sbírka zákonů. Československá socialistická republika*, částka 14, vydaná dne 23. června 1978 (s. 258–267).

⁴⁹⁴ V místech, kde nebyly podmínky pro zřízení všech osmi ročníků ZŠ, mohly být zřizovány ZŠ pouze s ročníky prvního stupně.

byly zdůvodněny pronikavým zlepšením životních podmínek v socialistické společnosti vedoucím k rychlejšímu intelektuálnímu vývoji a zralosti dětí, rozšířením a prohloubením předškolní výchovy, racionálním výběrem učiva a používáním vhodných vzdělávacích metod a forem.⁴⁹⁵ Zkrácení úplného středního vzdělávání z dosavadních 13 na 12 let bylo zdůvodňováno také výsledky psychologického a pedagogického výzkumu.⁴⁹⁶ Přejít ze ZDŠ na ZŠ měl být zajištěn tak, že vedle sebe měly dočasně existovat oba typy škol. Nové ročníky ZDŠ ale již neměly být otevírány, až měly být ZDŠ k 31. srpnu 1984 zrušeny úplně. Pro ZDŠ zřízené podle dřívějších předpisů měly platit předpisy pro ně dříve vydané.⁴⁹⁷ Všechny proudy středního vzdělávání měly být společensky rovnocenné (rozlišováno již nemělo být střední všeobecné a střední odborné vzdělávání, obsah středních škol měl být výrazně integrován na bázi všeobecného polytechnického vzdělání).⁴⁹⁸

Sledovaným typem školy je v tomto období základní škola. Ta měla poskytovat základy všeobecného polytechnického vzdělání, zabezpečovat měla „světonázorovou a ideově politickou výchovu, výchovu k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu, morální, pracovní, estetickou, brannou, tělesnou a sportovní výchovu“.⁴⁹⁹ ZŠ měly připravovat k aktivní účasti na budování a obraně vlasti a k dalšímu studiu na středních školách. Na ZŠ mělo dojít k zefektivnění výchovně vzdělávací práce. Těžká práce na ZŠ mělo spočívat v soustavném rozvoji aktivity a tvořivé činnosti žáků. Základním rysem práce na ZŠ se mělo stát spojení školy se životem a prací. I nadále měl být kladen důraz na „politické kvality“ učitelů. Učitelé ZŠ byli i nadále připravováni na pedagogických fakultách (od roku 1976 mohly pedagogické fakulty připravovat také učitele středních škol).

⁴⁹⁵ *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva.* (1976). Praha: SPN, s. 4.

⁴⁹⁶ Viz *Důvodová zpráva k projektu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy.* (1976). In *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva.* Praha: SPN, s. 28.

⁴⁹⁷ K problematice fungování ZDŠ v tomto přechodném období blíže Instrukce ministerstva školství ČSR k organizační úpravě základní devítileté školy (Čj. 22 513/78-200-201, dne 28. srpna 1978). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXV. (1979), sešit 2, s. 21.

⁴⁹⁸ Ke středním školám blíže Směrnice ministerstva školství ČSR a ministerstva zdravotnictví ČSR, kterými se stanoví podrobnosti o středních školách, střediscích praktického vyučování a učňovských střediscích (Čj. 22 912/79-210, dne 26. července 1979). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXV. (1979), sešit 8, s. 109–129; Vyhláška ministerstva školství ČSR č. 124/1984 Sb., o středních školách. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 3, s. 25–33; Instrukce ministerstva školství ČSR ze dne 18. července 1985, č. j. 22 221/85-210 a ministerstva zdravotnictví ČSR ze dne 25. července 1985, č. j. OP 964–17. 7. 85, kterou se stanoví podrobnosti o středních školách. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 8, s. 114–126.

⁴⁹⁹ *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva.* (1976). Praha: SPN, s. 7.

Tabulka 51

Školská soustava v Československu v letech 1978–1989

Vysoké školy			
Gymnázium	Střední odborné školy	studijní směry	Z P
		Střední odborná učiliště	
Základní škola II. stupeň (10–14 let) I. stupeň (6–10 let)			M V
Mateřská škola			Z P

Pozn. ZPMVZP – Zařízení pro mládež vyžadující zvláštní péči.

Upraveno podle *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva.* (1976). Praha: SPN, s. 6.

Pro všechny žáky měly být na ZŠ zajištěny možnosti rozvíjení jejich specifických vloh a individuálních zájmů pomocí volitelných předmětů a zájmových kroužků. Nově mohly být zřizovány také třídy pro rozvíjení nadání a talentu žáků.⁵⁰⁰ Jednalo se o třídy s rozšířeným vyučováním jazyků, matematice a přírodovědných předmětů a o sportovní třídy. V těchto třídách měly být plněny úkoly běžných ZŠ, současně v nich měla být prohlubována příprava žáků v příslušných předmětech. Profilující předměty měly být vyučovány podle specifických učebních osnov.⁵⁰¹ Počet tříd s rozšířeným vyučováním a žáků je navštěvujících se postupně zvyšoval (srov. Průcha, 2009c, s. 48). Později mohly být zřizovány sportovní školy (základní a střední školy ve společné správě).⁵⁰² Naopak pro žáky 5.–8. ročníku ZŠ, kteří se výrazně opozdili ve zvládnutí učiva, mohly být zřizovány doučovací skupiny.⁵⁰³ Na školách bylo umož-

⁵⁰⁰ Zákon ze dne 21. června 1978 o opatřeních v soustavě základních a středních škol (Č. 63/1978). (1978). In *Sbírka zákonů. Československá socialistická republika*, částka 14, vydaná dne 23. června 1978, s. 263.

⁵⁰¹ Výklad ministerstva školství ČSR k § 30 zákona č. 63/1978 Sb., o opatřeních v soustavě základních a středních škol (Čj. 20663/80-200). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXIX. (1983), sešit 9, s. 85. Ke třídám s rozšířeným vyučováním některých předmětů blíže Vyhláška ministerstva školství ČSR ze dne 15. listopadu 1984 č. 123/1984 Sb., o základní škole. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 2, s. 17–20; Instrukce ministerstva školství ČSR ze dne 12. července 1985, č. j. 21 106/85-200 o základní škole. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 8, s. 105–112.

⁵⁰² Viz Směrnice ministerstva školství ČSR, č. j. 21 963/85-33 ze dne 15. července 1985 o školách pro mimořádně nadané a talentované žáky v oblasti sportu (sportovní školy). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 8, s. 97–105; Výnos ministerstva školství ČSR č. j. 17 780/87–33 ze dne 1. června 1987 o školách pro mimořádně nadané a talentované žáky v oblasti sportu (sportovní školy) a o třídách s vrcholovou sportovní přípravou ve středních odborných učilištích. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLIII. (1987), sešit 7, s. 105–114.

⁵⁰³ Viz Vyhláška ministerstva školství ČSR ze dne 30. srpna 1978 o základní škole (Sbírka zákonů č. 93/1978). (1978). In *Sbírka zákonů. Československá socialistická republika*, částka 21, vydaná dne 30. srpna 1978, s. 429–431. Blíže také Instrukce ministerstva školství ČSR ze dne 12. července 1985, č. j. 21 106/85-200 o základní škole. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 8, s. 106.

něno také pokusné ověřování organizace, forem a obsahu výchovy a vzdělávání (např. koncepce a struktury učebního plánu a osnov).⁵⁰⁴

Na ZŠ měla být i nadále rozvíjena branná výchova.⁵⁰⁵ Uskutečňována měla být branná cvičení a branné kurzy.⁵⁰⁶ Branná výchova měla být rozvíjena také pomocí znalostí získávaných v dějepise.⁵⁰⁷

Nejvyšší povolený počet žáků ve třídách ZŠ zůstal ve srovnání se školským zákonem z roku 1960 nezměněn (viz výše). Ve třídách, ve kterých byl zařazen určitý počet „výchovně a prospěchově opožděných žáků“, měl být počet žáků nižší.⁵⁰⁸

V roce 1984 vstoupil v platnost nový školský zákon.⁵⁰⁹ Dosavadní systém škol zůstal zachován, cíle a podoba ZŠ zůstaly ve srovnání se školským zákonem z roku 1978 také téměř beze změny. Na školský zákon navazovalo vydání vyhlášky upravující plnění povinné školní docházky, organizaci výchovně vzdělávací činnosti v ZŠ a pravidla pro hodnocení a klasifikaci chování žáků.⁵¹⁰

4.7.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1978–1989

Problematikou nově připravované koncepce v oblasti společenskovědních předmětů se zabývali Berkovec, Frenclůvský a Valachová (1976–1977). Při výběru a strukturování osnov dějepisu měly být podle nich uplatněny tyto zásady: jednota vědeckého vzdělávání a komunistické výchovy; vyučování celých dějin s důrazem na nejnovější dějiny, zejména dějiny socialismu, dějiny dělnického a komunistického hnutí a dějiny socialistických revolucí; dialektika světového a československého historického

⁵⁰⁴ Viz např. Zásady pokusného ověřování organizace, forem a obsahu výchovy a vzdělávání v základních školách, v základních devítiletých školách, ve školách pro mládež vyžadující zvláštní péči a ve středních školách (schválené usnesením vlády ČSSR ze dne 28. srpna 1980, č. 283). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXVI. (1980), sešit 12, s. 157–159.

⁵⁰⁵ Srov. Metodický návod pro brannou výchovu žáků 1. až 8. ročníku ZŠ (Čj. 15 708/83-25, dne 20. dubna 1983). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXIX. (1983), sešit 7–8, s. 76–79.

⁵⁰⁶ Viz Směrnice ministerstva školství ČSR o branných cvičeních a branných kurzech v základních a středních školách (Č. j. 30 402/84–25, dne 12. listopadu 1984). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XL. (1984), sešit 12, s. 157–166.

⁵⁰⁷ Viz Metodický návod pro brannou výchovu žáků 1. až 8. ročníku ZŠ (Čj. 15 708/83-25, dne 20. dubna 1983). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXIX. (1983), sešit 7–8, s. 76–79.

⁵⁰⁸ Instrukce ministerstva školství ČSR ze dne 12. července 1985, č. j. 21 106/85-200 o základní škole. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 8, s. 106; další informace k podobě základních škol v tomto období viz Instrukce ministerstva školství ČSR ze dne 18. července 1979, čj. 21 336/79-200 k organizaci základní školy. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXV. (1979), sešit 9, s. 179–183.

⁵⁰⁹ Zákon č. 29 ze dne 22. března 1984 o soustavě základních a středních škol (školský zákon). In V. Kovářiček (1986), *Soubor předpisů pro základní a střední školy* (s. 5–30). Olomouc: PdF UP.

⁵¹⁰ Vyhláška ministerstva školství České socialistické republiky ze dne 15. listopadu 1984 o základní škole. In V. Kovářiček (1986), *Soubor předpisů pro základní a střední školy* (s. 31–39). Olomouc: PdF UP.

vývoje – v ZŠ s důrazem na dějiny Československa, ve školách II. cyklu s důrazem na světové dějiny; vztahy a souvislosti slovenských a českých národních dějin formulované z hlediska rozvíjení československého socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu; proporcionálnost v dialektické struktuře oborů dějin se zdůrazněním hospodářských dějin z hlediska dialekticko-materialistického pojetí dějin; zdůraznění dějin třídních bojů jako hybné síly, především dělnického a komunistického hnutí; cílevědomost při strukturování obsahu dějepisu z hlediska marxisticko-leninské periodizace dějin podle společensko-ekonomických formací; zpracování obsahu na základě modelování, analýzy, klasifikace, formulování dialekticko-materialistických hodnotících závěrů, zdůraznění a zdůvodnění společenského významu a využití poznávaných jevů a jejich zákonitostí v socialistické společnosti (blíže Berkovec, Frenclovský, & Valachová, 1976–1977).

Od 1. září 1978 vstupoval v platnost nový učební plán pro ZŠ (viz příloha 72).⁵¹¹ Vzhledem ke zkrácení ZŠ došlo k posunu v zařazení dějepisu do jednotlivých ročníků. Dějepisu byly určeny dvě vyučovací hodiny týdně v každém z 5.–8. ročníku ZŠ. Dějepis tak na druhém stupni ZŠ zaujímal, tak jako dopsud, osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 6,9% z celkové dotace druhého stupně ZŠ (viz tabulka 52).

Tabulka 52

Časové dotace dějepisu na ZŠ podle učebního plánu z roku 1978

Ročník	5.	6.	7.	8.	Celkem
Počet hodin dějepisu	2	2	2	2	8
Počet hodin povinných předmětů	27	29	30	30	116
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v %	7,4	6,9	6,7	6,7	6,9
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v %	25	25	25	25	

Pozn. Zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Zdroj: Výnos ministerstva školství ČSR o učebních plánech pro základní školy, pro základní školy pro mládež vyžadující zvláštní péči, pro zvláštní školy a pomocné školy (Čj. 25 282/78-200, dne 31. srpna 1978). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXIV. (1978), sešit 9, s. 105–119.

Vydání učebního plánu následovalo v témže roce vydání nových osnov dějepisu.⁵¹² Osnovy konstatovaly, že

dějepis v socialistické škole je výrazně ideově výchovným a integrujícím předmětem. V rámci všeobecného základního vzdělání se dějepis podílí na vytváření socialistického uvědomění žáků⁵¹³, na vytváření marxisticko-leninského vědeckého světového názoru a třídního postoje na základě ideologie

⁵¹¹ Výnos ministerstva školství ČSR o učebních plánech pro základní školy, pro základní školy pro mládež vyžadující zvláštní péči, pro zvláštní školy a pomocné školy (Čj. 25 282/78-200, dne 31. srpna 1978). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXIV. (1978), sešit 9, s. 105–119.

⁵¹² *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník*. (1978). Praha: SPN.

⁵¹³ K formování osobnosti socialistického člověka v dějepise viz Zatkalíková (1977–1978).

dělnické třídy – marxismu-leninismu. Spolupůsobí při formování vědomí žáků k aktivní společenské angažovanosti, ovlivňuje jejich volní a morální vědomí ve smyslu celospolečenského úsilí naší dělnické třídy a jejich spojenců při budování komunistické společnosti. Pomáhá realizovat složky komunistické výchovy.⁵¹⁴

Žáci si měli v dějepise osvojovat základní poznatky „z oblasti dějin hospodářských, kulturních, politických a sociálních tak, aby pochopili zákonitosti vývoje lidské společnosti a vývojovou zákonitost vzniku a rozvoje socialistické společnosti“⁵¹⁵ (k zastoupení jednotlivých subdisciplín dějepisu podle nových osnov viz Balcar & Zatkalíková, 1979, s. 34–37). I nadále měli žáci v dějepise poznávat „historickou úlohu dělnické třídy a historické poslání komunistických stran“, vedení měli být k orientaci v základních otázkách vývoje socialistických států a jejich cesty k socialismu. Důležitým výsledkem dějepisu na ZŠ měla být spolehlivá časová a prostorová orientace žáků v požadovaném množství dějin.

I nadále měl být v dějepise podáván pohled na souvislosti vývoje v minulosti, na jeho důsledky pro současnost a perspektivy pro budoucnost. Vycházeno přitom mělo být i nadále z objasňování vývoje ekonomické základny společnosti (blíže např. Balcar & Zatkalíková, 1979, s. 34–35). V dějepise měly být pokládány také základy historického myšlení žáků (důraz měl být kladen na jednotu vědomostí, dovedností a přesvědčení). Jako nový cíl uváděly osnovy formování dovednosti „operativně pracovat se získanými poznatky a vědomostmi a pohotově je dále rozvíjet a doplňovat“.⁵¹⁶ Žáci měli v dějepise získávat takové „historicko-dějepisné vědomosti, aby uměli popsat základní historické události a jevy, zaujmout k nim stanovisko, uvést k nim důkazy a umět využít vědomostí na obhájení vyslovených hodnocení.“⁵¹⁷ Kromě vědomostí tak byly v dějepise požadovány také intelektuální schopnosti a dovednost práce s dějepisnými informacemi. Za důležité považovaly osnovy také schopnosti diskutovat, vyměňovat si názory a obhajovat vlastní stanoviska.

Dějepisné vyučování na ZŠ mělo podle osnov napomáhat rozvíjení jednotlivých složek komunistické výchovy:

- světonázorové výchovy (osvojení základů marxisticko-leninského světového názoru a hlavních hodnot proletářské třídnosti);
- vědeckoateistické výchovy (materialistické chápání a výklad světa; odmítavý vztah ke všem formám idealistického světového názoru včetně všech systémů náboženských);
- rozumové výchovy (rozvoj historického myšlení založený na aktivním poznávání a na pracovní aktivitě – práce s historickými prameny, výstižná formulace výsledků práce, používání odborné terminologie);

⁵¹⁴ *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* (1978). Praha: SPN, s. 5.

⁵¹⁵ Tamtéž.

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 6.

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 8.

- výchovy ke komunistické mravnosti (rozvoj citové stránky; uvědomění si zodpovědnosti za vývoj společnosti; získávání úcty k jiným národům, „jejich lidu a dělnické třídě“ pomocí poznávání dějin ostatních národů, „zejména našich přátel a třídních spojenců“; pochopení, že „pokrokový národní vývoj není možné oddělovat od pokrokových sil světa, v nejnovějších dějinách od mezinárodního dělnického a komunistického hnutí“; položení základů proletářského a socialistického internacionalismu, socialistického vlastenectví a vědomí československé státnosti);
- branné výchovy (formovat vědomí nevyhnutelnosti obranyschopnosti socialismu v boji se „světovým imperialismem“, spolenectví s „bratrskými“ socialistickými státy a význam jejich „obraného spolenectví“ v rámci Varšavské smlouvy);⁵¹⁸
- estetické výchovy (kulturní dějiny a historická podmíněnost jejich uměleckých projevů; začlenění estetické výchovy do systému marxisticky chápaných hodnot historického odkazu minulosti);⁵¹⁹
- polytechnického vzdělávání (vývoj jako soubor výsledků nejrůznějších oborů lidské činnosti zaměřených převážně na produktivní a výrobní oblast).⁵²⁰

Dějepis měl také přispívat ke společensky aktuálním úkolům, ze kterých měla být na prvním místě výchova k tvorbě a ochraně životního prostředí (na příkladu obrazů ze života a práce jednotlivých vrstev společnosti měl být sledován vývoj životního prostředí). Její součástí měla být výchova k „uvědomělé“ ochraně kulturních a historických památek.⁵²¹ Osnovy uváděly cíle blíže zvláště pro každý ročník, a to jak v oblasti vědomostí, tak v oblasti dovedností („zručností“) a návyků. Cíle a úkoly dějepisu podle nových osnov blíže rozebrali Balcar a Zatkalíková (1979, s. 60–68).

I nadále měly být v dějepise na ZŠ probírány „dějiny našich národů“ společně s nejdůležitějšími jevy světových dějin. Mimořádný důraz měl být kladen na nejnovější dějiny, zejména na období budování socialistické společnosti. V národních dějinách měli být žáci seznamováni s historickým vývojem lidské společnosti a jeho „všeobecnými zákonitostmi“. Národní dějiny byly členěny do dvou složek (dějiny Čechů a Slováků). Obě složky měly být probírány na všech školách v republice, proto byly vydány jednotné osnovy a učebnice (Balcar & Zatkalíková, 1979, s. 39–40). Nově bylo v osnovách zdůrazňováno, že „rozhodujícím hlediskem je skutečnost, že oba naše národy byly a jsou si národnostně a vývojově nejbližší po celou dobu jejich historického vývoje.“⁵²² Osnovy také připomínaly, že vývoj obou národů byl spjat s vývojem ostatních národností žijících na území Československa (Němců, Poláků,

⁵¹⁸ K branné výchově v dějepise v tomto období viz např. Balcar (1980–1981, 1984–1985).

⁵¹⁹ K estetické výchově v dějepise v tomto období viz Faktorová (1977–1978).

⁵²⁰ K jednotlivým cílům komunistické výchovy blíže *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* (1978). Praha: SPN, s. 6–7.

⁵²¹ Tamtéž, s. 7–8.

⁵²² Tamtéž, s. 6.

Maďarů a Ukrajinců). Ve světových dějinách měly být těžištěm výuky dějepisu poznatky z dějin počátků a rozvoje socialismu. Připomínána měla být návaznost dějin českého a slovenského dělnického a komunistického hnutí na dějiny těchto hnutí ve světě. Výklad dějin měl být doveden do současnosti.

V dějepise měli být žáci uváděni také do poznávání regionálních dějin (exkurze, návštěvy a hodiny v muzeích, „síních revolučních tradic“ apod.). Regionální dějiny měly být využívány při probírání některých témat národních dějin (motivační a výchovný prvek a prostředek konkretizace dějepisného obsahu). Regionální dějiny měly také poskytovat možnost seznámit se s praktickou stránkou ochrany životního prostředí v oblasti historických památek a komplexů⁵²³ (k využití regionálních dějin ve výuce dějepisu v tomto období viz Svoboda, 1978–1979, 1981–1982, 1985–1986; Mejstřík, 1978–1979; k zastoupení dějin světových, národních a regionálních v nových osnovách blíže Balcar & Zatkalíková, 1979, s. 37–42).

Rozvoji všech složek komunistické výchovy v dějepise (viz výše) mělo napomáhat uplatňování mezipředmětových vztahů. Dějepis měl v rámci vztahů k občanské nauce, oborům estetické výchovy a technickým a přírodovědným předmětům sjednocovat dílčí poznatky z jejich vývoje do uceleného rázu, hodnotit měl význam jednotlivých oblastí pro harmonický vývoj člověka a společnosti. Důraz měl být kladen na společenský vliv uměleckých a technických děl, na politickou orientaci jejich tvůrců a „rozhodující úlohu“ materiálně výrobních podmínek společnosti⁵²⁴ (k mezipředmětovým vztahům dějepisu podle nových osnov blíže Balcar & Zatkalíková, 1979, s. 43–49; k mezipředmětovým vztahům dějepisu v tomto období viz také Říha, 1980–1981; Růžičková, 1981–1982; Plch, 1982–1983). Učitelé měli být na nové chápání práce v dějepise připravováni (viz Balcar & Zatkalíková, 1979; Říha, 1979–1980; k nové koncepci dějepisného vyučování na ZŠ viz také Balcar, 1978–1979).

Podívejme se dále na rozložení učiva dějepisu do jednotlivých ročníků podle nových osnov a na učivo, na které byl v osnovách kladen důraz. V 5. ročníku měly být v dějepise probírány dějiny prvobytně pospolné společnosti (pravěk), otrokářské společnosti (starověk) a raného feudalismu (raný středověk). Dějiny raného středověku byly do nejnižšího ročníku výuky dějepisu přesunuty nově. Přes nárůst množství učiva v ročníku vzrostla ve srovnání s předchozími osnovami časová dotace věnovaná dějinám pravěku (10 hod., tj. 3,6% z dotace dějepisu). Naopak poklesla časová dotace dějin starověku. Dějinám starověkého Řecka bylo věnováno 12 hod. (tj. 4,3% z dotace dějepisu) a starověkého Říma 10 hod. (tj. 3,6% z dotace dějepisu). Časovou dotací dominovalo v 5. ročníku období raného středověku (18 hod., tj. 6,4% z dotace dějepisu) (k vyučování dějepisu v 5. ročníku ZŠ podle nových osnov blíže Balcar & Zatkalíková, 1980; Orságová, 1980). V návaznosti na přesunutí dějin raného středověku do 5. ročníku ZŠ bylo posunuto také učivo ostatních ročníků. V 6. ročníku

⁵²³ Tamtéž, s. 8.

⁵²⁴ Tamtéž, s. 38.

měly být probírány dějiny rozvinutého a pozdního feudalismu (rozvinutý a pozdní středověk) a dějiny kapitalismu do roku 1848 (dějiny novověku do roku 1848). Vůbec poprvé nebyla v období komunismu stanovena v osnovách konkrétní časová dotace pro husitské hnutí. V 6. ročníku upozorněme např. na časovou dotaci stanovenou pro „naše národní obrození“ (12 hod., tj. 4,3 % z dotace dějepisu) (k vyučování dějepisu v 6. ročníku ZŠ blíže Rafajová, 1981–1982). Natěsnání dějepisného učiva až do roku 1848 do prvních dvou ročníků výuky umožnilo věnovat v posledních dvou ročnících zvýšenou pozornost nejnovějším dějinám. Celý 7. ročník vyučování dějepisu byl určen dějinám od roku 1848 do roku 1939. Pokračovat zde mělo probírání „dějin kapitalismu“, začít zde měla také výuka tematického okruhu „dějiny socialistické a kapitalistické společnosti ve 20. století“. Probírání tohoto tematického okruhu mělo být dokončeno v 8. ročníku. Celý 8. ročník s výjimkou tematického celku „Poznatky z dějin pro současnost a budoucnost“ byl věnován dějinám od začátku 2. světové války do současnosti⁵²⁵ (k časovým dotacím jednotlivých tematických celků podle těchto osnov viz příloha 101). Ve srovnání s předchozími osnovami pokleslo zastoupení dějin starověku, středověku a novověku. Naopak výrazně se zvýšilo zastoupení dějin doby nejnovější (rámcové rozvržení dotace dějepisu pro jednotlivá historická období viz tabulka 61). V každém ročníku byla stanovena určitá časová dotace pro úvod k práci a pro shrnutí a upevnění základního učiva. Na závěr 8. ročníku pak také pro celkové shrnutí (tj. výše zmíněný tematický celek „Poznatky z dějin pro současnost a budoucnost“).

Diskuze o podobě vyučovacího předmětu dějepis pokračovala i po vydání nových osnov. I nadále mělo být prohlubováno ideologické působení předmětu (viz např. Janovský, 1980–1981). Ideologická práce byla vyzdvihnuta také XVI. sjezdem KSČ v roce 1981 (viz Janovský, 1981–1982a). Dokumenty vzešlé z tohoto sjezdu měly být využívány ve výuce dějepisu (viz Kováčová, 1981–1982).

Dějepisnému vyučování věnoval pozornost také *V. sjezd československých historiků* konaný v roce 1982, konkrétně sekce pro výuku dějepisu (viz Haubelt, 1981–1982). Průběh jednání sekce dospěl k závěru, že

formulace cílů pro dějepisné vyučování z dokumentu „Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy“, jakož i přestavby vysokoškolského studia dějepisu vytváří optimální podmínky ke kritické analýze dnešních nedostatků a k tvořivému hledání nových cest jejich překonávání. Hlavním směrem je tu stejně jako jinde spojování vědy s praxí, především a na prvním místě spojování výsledků historické vědy s výukou dějepisu na základních, středních i vysokých školách. (Haubelt, 1981–1982, s. 278)

K plné realizaci záměrů dokumentu *Další rozvoj...* v praxi dějepisného vyučování na základních a středních školách doporučovala sekce pro dějepisné vyučování: (1) znovu posoudit výběr dějepisného učiva s ohledem na potřeby výchovy a vzdělávání v rozvinuté socialistické společnosti se zvláštním zřetelem k přiměřenosti

⁵²⁵ V tomto ročníku měly být shrnuty a syntetizovány poznatky žáků, zachycena celá šíře dějepisného učiva a vyzdvihnuty perspektivy socialismu v protikladu ke kapitalismu.

množství fakt, k výchovným úkolům dějepisu a k věkové vyspělosti žáků; (2) s ohledem na výchovu socialistického internacionálního a vlasteneckého dorůstajícího pokolení uplatňovat specifické formy a metody výuky dějin vlastního národa v jednotlivých národních republikách státu a zvýraznit dějepisnou složku v obsahu výuky vlastivědy na nižším stupni ZŠ; (3) věnovat zvýšenou pozornost zpracování obsahu dějepisných učebnic; (4) nadále věnovat zvýšenou pozornost ideově, odborně a pedagogicky vysoce kvalitní přípravě učitelů dějepisu a jejich dalšímu vzdělávání; (5) posoudit optimální návaznost v osnování dějepisného učiva na základních a středních školách s cílem zefektivnit výklad a odstranit nadbytečné opakování; prohloubit teoretické studium mezipředmětových vztahů a výsledky tohoto studia uplatnit v praxi; (6) s ohledem na úlohu vědy a techniky jako bezprostřední výrobní síly posoudit možnosti zvýraznění dějin vědy a techniky v obsahu výuky na základních a středních školách a ve vysokoškolské přípravě učitelů dějepisu (*Závěry sekce...*, 1981–1982, s. 281).

S příspěvkem, věnujícím se problémům dějepisného vyučování na základních a středních školách, vystoupil na tomto sjezdu Janovský (1981–1982b). Chválil opatření zavedená dokumentem *Další rozvoj...*, přesto upozorňoval na některé nedostatky ve výuce dějepisu (přetíženost obsahu apod.). Doporučoval zvážit vhodnost cyklického osnování, zvážit pojetí a vymezení nejnovějších dějin, určit správný podíl českých a slovenských dějin. Jako problematické viděl to, že v dějepise převažovaly narativní metody výuky, kritizoval to, že žáci nebyli vedeni k tomu, aby si osvojovali metody získávání znalostí o minulosti, kritizoval také nedostatek některých pomůcek, zdůrazňoval význam kvality učitelů a jejich přípravy.

Účinnost nového pojetí obsahu výchovy a vzdělávání na 2. stupni ZŠ byla podrobena výzkumu (viz *K diskuzi...*, 1984–1985). Na vzorku škol byly zkoumány klady i nedostatky nového pojetí a základní problémy, které se při jeho realizaci vyskytly. Konstatována byla správnost celkové koncepce, upozorňováno ale bylo na některé problémy: vymezení základního učiva (jeho obsah a rozsah), konkretizace principu jednotné výchovy a vzdělávání v obsahu jednotlivých předmětů, otázka návaznosti předmětů a realizace mezipředmětových vazeb, jednotnost terminologie apod. (viz *K diskuzi...*, 1984–1985, s. 239). Na tomto základě byla navržena úprava osnov 2. stupně ZŠ. Úpravy měly být připraveny odbornými předmětovými komisemi. Ve všech osnovách měly být provedeny tyto úpravy: (1) v souladu s osnovami 1. stupně ZŠ prohlubovat obsahovou návaznost na 2. stupni; (2) přesněji vymezovat výchovné a vzdělávací finální cíle předmětů na 2. stupni ZŠ i etapové cíle jednotlivých ročníků a větších tematických celků; (3) přesněji stanovovat obsah a rozsah učiva a stupeň jeho osvojení v těch částech učiva, které jsou závislé na konkrétních materiálních podmínkách; (4) prohlubovat obsahové vazby mezi povinnými a povinně volitelnými předměty; (5) učivo rozpracovávat do 33 týdnů; (6) vytvářet časovou rezervu pro procvičování, upevňování a opakování učiva; (7) reagovat na trend vědeckotechnického rozvoje a připravovat předpoklady k začlenění otázek elektroniky a automatizace do obsahu

vzdělávání poskytovaného ZŠ, prohlubovat tak návaznost na střední školy; (8) v závěrečné části osnov hlouběji zpracovávat prostředky k realizaci cílů jednotlivých předmětů a orientovat se na rozvíjení aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků (*K diskuzi...*, 1984–1985, s. 239).

Na tomto základě byly navrženy změny osnov dějepisu, o kterých informoval M. Skladaný (viz *K diskuzi...*, 1984–1985, s. 239–240). Konstatováno bylo, že analýza prokázala, že dosavadní osnovy vytvářejí z dějepisu výrazně ideově výchovný předmět podstatně přispívající ke komunistické výchově žáků. Zároveň bylo ale upozorňováno, že účinnost jeho výchovného zaměření je oslabována tím, že v některých případech jsou vyvozovány zákonitosti dějinného vývoje bez konkrétního popisu jevů, které by učivo činily přitažlivějším a emocionálně účinnějším. Jako příčina byl viděn časový tlak a malý podíl časové dotace pro upevňování poznatků a prohlubování dovedností. Jako předimenzované bylo označeno zejména učivo světových dějin a učivo 5.–6. ročníku (*K diskuzi...*, 1984–1985, s. 239). Navrhovány proto byly přesuny části učiva do vyšších ročníků (viz příloha 102). Z tematického celku „Období raného feudalismu“ zařazeného osnovami z roku 1978 do 5. ročníku měla být podle návrhu ponechána v 5. ročníku témata „stěhování národů“ a „počátky feudalismu“ (vznik feudálních států až po zánik Velké Moravy). Zbytek tematického celku „Období raného feudalismu“ měl být přesunut do 6. ročníku. Těžiště výuky 6. ročníku mělo být více přesunuto k národním dějinám. Ze 6. ročníku měl být podle návrhu přesunut do 7. ročníku tematický celek „Naše národní obrození“ (zmenšena měla být jeho časová dotace). Ze 7. do 8. ročníku měly být přeřazeny dějiny světa ve 30. letech 20. století. V návaznosti na tyto přesuny mělo dojít ke změně časových dotací ostatních tematických celků (viz příloha 102).

Návrh změn znamenal posílení starších dějin a částečné oslabení dějin novověku a dějin doby nejnovější. Problematika poválečného vývoje měla být nově koncipována v tematické koncentraci na budování a rozvoj socialistické soustavy, na protikoloniální, národně osvobozovací zápas a vznik tzv. třetího světa, na „třetí etapu všeobecné krize kapitalismu“. Do výkladu jednotlivých etap členěných podle marxistické periodizace měly být začleněny kapitoly z národních dějin. Posílen měl být výklad vazby politických dějin na rozvoj ekonomiky, vědy a techniky (úloze vědy a techniky měla být v dějepise věnována větší pozornost). Popis událostí měl vyústit do roviny hodnotové orientace tak, aby vynikla „zákonitost vývoje“ zejména v podmínkách výstavby socialistické společnosti (*K diskuzi...*, 1984–1985, s. 240). Učitelé, předmětové komise a vedení škol a příslušných institucí se měli k předkládanému návrhu na úpravu osnov (nejen) dějepisu vyjádřit, zda podle jejich názoru snižují náročnost učiva a učivo tak bude přiměřenější věku žáků, zda navrhované změny mohou zbavit učitele „pocitu spěchu“ ve vyučovacích hodinách a zda je nutné provést další hlubší zásahy do struktury obsahu předmětu (*K diskuzi...*, 1984–1985, s. 242).

Vedle tohoto návrhu vytvořila komise pod vedením V. Čapka návrh nového osnování dějepisného učiva. Také tento návrh byl předložen k diskuzi (viz Čapek, 1984–1985).

Koncepce vycházela z předpokladu těsnější návaznosti jednotlivých typů a stupňů škol v rámci povinného desetiletého školního vzdělávání, počítala s přechodem od dosud uplatňované cyklické koncepce výuky dějepisu ke koncepci lineární. Cyklické uspořádání nebylo podle autorů návrhu za stávajících časových dotací dějepisu možné zachovat. Čapek v návrhu upozorňoval na dosavadní nedostatky ve výuce dějepisu: (1) pojetí dějepisu a výběr a uspořádání jeho učiva se nevyrovnaly s možností podstatně diferencovat učivo základní a střední školy a tím určit základní vztah mezi oběma typy didaktických systémů; (2) v pojetí dějepisu se nepodařilo zcela respektovat skutečnost, že stejný obsah učiva a přitom zvýšené intelektuální nároky na žáky se střetávají se snížením věku žáků vyššího stupně ZŠ o jeden rok, a to ještě bez předchozí vlastivědné přípravy, a s tím, že se snížil počet hodin dějepisu na gymnáziích a výrazněji nebylo využito možností, které poskytlo zavedení dějepisu do středních odborných učilišť; (3) dostatečně nebylo využito možností koordinace dějepisu s ostatními, zejména společenskovědními předměty, zvláště s občanskou naukou (Čapek, 1984–1985, s. 243–244).

Tyto nedostatky nebylo podle autorů návrhu možné odstranit za dosavadního pojetí a uspořádání učiva. Navrhovali proto provést k odstranění nedostatků následující opatření (vybíráme pouze ta, týkající se ZŠ): uplatnit znovu rovnocenně dějepisnou složku vlastivědy na nižším stupni ZŠ s funkcí dějepisné propedeutiky se zdůrazněním konkrétních dějů z minulosti „obou našich národů“, které mohou účinně přispět k výchově k socialistickému vlastenectví; zavést pětiletý kurz výuky obecných a národních dějin od 5. ročníku ZŠ do 1. ročníku všech středních škol (rámcovým obsahem 5. ročníku měly být dějiny prvotně pospolné a otrokářské společnosti, 6. ročníku dějiny feudální společnosti do roku 1640, 7. ročníku dějiny kapitalismu do roku 1871, 8. ročníku dějiny do počátku 2. světové války a 1. ročníku SŠ dějiny od 2. světové války do současnosti; v 1. ročníku SŠ mělo být možné shrnout a zopakovat předcházející historický vývoj a spojit učivo s obsahem občanské nauky a vytvořit tak konkrétní historické představy pro učivo občanské nauky ve 2. ročníku SŠ). Souvislý historický vývoj měl být sledován pouze v národních dějinách s možností většího prostoru pro slovenské národní dějiny na Slovensku a české národní dějiny v českých zemích. Ze světových dějin měly být zdůrazňovány oblasti, do kterých se přesouvala centra dějinného pokroku, ostatní oblasti světového vývoje měly být zmíněny ve svých specifických rysech a ve vztahu k dějinám „našich národů“ (Čapek, 1984–1985, s. 244). Připomínány byly klady, které by toto nové pojetí a uspořádání učiva přineslo, navržena byla metodologie, podle které měly být navržené změny provedeny (viz Čapek, 1984–1985, s. 244–245).

Výsledky diskuze, která nad oběma návrhy na úpravu osnov dějepisu proběhla, shrnul Skladaný (1985–1986). Kriticky se přispěvovatelé vyjádřili zejména ke druhému z návrhů. K prvnímu návrhu Skladaný konstatoval, že

na základě výsledků diskuze je možné navržený upravený systém dějepisného vyučování a jeho osnov považovat v současných organizačních a didaktických podmínkách za vyhovující, v cílech a nárocích pro základní školu reálný. Současně je však nutné komplexně pracovat na modelu, který by perspektivně řešil problémy koncepce všeobecného vzdělávání v oblasti dějepisu pro povinné střední vzdělání. (1985–1986, s. 209)

Od 1. září 1985 vstupovaly v platnost dílčí změny osnov některých vyučovacích předmětů (viz *Úpravy učebních osnov...*, 1985–1986). Úpravy měly vytvořit větší prostor k procvičování a upevňování učiva a k jeho účinnějšímu výchovnému využití. Změny se týkaly také osnov dějepisu. Úpravy dějepisných osnov částečně vycházely z výše zmíněného prvního návrhu na úpravu osnov (viz *K diskuzi...*, 1984–1985). Změny byly ale zatím provedeny pouhou úpravou dosavadních osnov, nedošlo zatím k přesunu učiva mezi ročníky. V 5. ročníku měl být v dějepise omezen výklad tematického celku „raný feudalismus“ (zvláště obecného učiva). V 6. ročníku měla být zestručněna hesla o evropském a světovém vývoji (feudální Evropa ve 12.–15. století; Evropa v 15.–16. století; rozklad feudální společnosti a nástup kapitalismu) i hesla z národních dějin (národní obrození). V 7. ročníku měla být zestručněna hesla z evropských a světových dějin (důsledky průmyslové revoluce; vývoj dělnického hnutí a vznik vědeckého socialismu; nástup imperialismu a rozvoj dělnického hnutí). V 8. ročníku měla být provedena větší generalizace v historickém popisu a hodnocení událostí světových dějin (2. světová válka; rozklad koloniální soustavy v Asii; likvidace koloniálního systému) (*Úpravy učebních osnov...*, 1985–1986, s. 13).

K těmto úpravám byla následně publikována metodická doporučení, která měla učitelům pomoci při zestručnění učiva (viz Balcar, 1985–1986). Úpravy, které měly být v jednotlivých ročnících provedeny, byly přesně vymezeny. Změny měly znamenat posílení národních dějin, více zpracovány měly být některé části učiva ze světových dějin (autor používal termín obecných dějin). Základním nárokem na světové dějiny měla být „povšechná historicko-prostorová orientace v souvislosti s podrobnějším obrazem událostí z národních dějin“ (Balcar, 1985–1986, s. 45). Odstraněny měly být zdvojené výklady historických jevů souběžných ve světových i národních dějinách, větší důraz měl být kladen na vytváření vztahových vazeb mezi světovými dějinami (zvláště v období pravěku a starověku) a geografickou oblastí našich budoucích národních dějin. Vybírání a zdůrazňování mělo být základní učivo. Čas získaný úpravami měl být využit pro „prohloubení práce se žáky, v žádném případě však pro rozšiřování obsahu učiva ostatních osnovných hesel“ (Balcar, 1985–1986, s. 45). Zachován měl zůstat systém souhrnných opakování na úvod a závěr jednotlivých ročníků a na závěr jednotlivých tematických celků. Změny znamenaly uvolnění časových dotací jednotlivých tematických celků (orientační počty hodin ale zůstaly zachovány).

Zkušenosti s novým pojetím dějepisného vyučování na základní škole popsala ve svém příspěvku Hejmejová (1986–1987). Upozornila na náročnost požadavku vytváření a rozvíjení souboru základních poznatků v dějepise a jejich udržování v trvalém aktivním využívání. Konstatovala, že pro žáky (zejména nižších ročníků 2. stupně ZŠ)

jsou informace získávané v dějepise svou časovou i dějovou jedinečností vzdálené (jsou pro ně abstraktní záležitosti). Upozornila také na problematiku spojování pojmů velmi obecného významu s jejich konkrétním historickým obsahem. Jako důležité proto viděla věnovat mimořádnou pozornost vytváření souboru základních vědomostí a dovedností. Hejmejová (1986–1987) proto navrhla vlastní pracovní postup pro jejich tvorbu a upevňování. Problematice stavu a perspektiv výuky dějepisu v tomto období věnoval pozornost také Čapek (1987–1988).

Po všech těchto diskuzích byly s platností od 1. září 1988 upraveny osnovy 2. stupně ZŠ. Vydány byly také nové osnovy dějepisu.⁵²⁶ Úvod k osnovám jednotlivých vyučovacích předmětů představoval text *Pojetí výchovně vzdělávacího působení na 2. stupni základní školy*,⁵²⁷ který měl být vodítkem pro práci na 2. stupni ZŠ (metody a formy práce, mezipředmětové vztahy apod.). Upravené osnovy měly být zaváděny postupně (ve školním roce 1988/89 měly platit v 5. ročníku, v dalších školních letech pak postupně v dalších ročnících, ve všech ročnících mělo být podle nich vyučováno od školního roku 1991/92). Z důvodu vytvoření prostoru k procvičování a upevňování učiva, k účinnějšímu výchovnému využití učiva a ke snížení náročnosti učiva byly v dobíhajících osnovách z roku 1978 (a z nich vycházejících učebnicích) provedeny úpravy (viz *Pokyn k úpravám a redukci...*, 1988–1989). Úpravy dobíhajících osnov měly přinést přesnější vymezení základního učiva a redukci rozšiřujícího učiva v jednotlivých předmětech. Ve všech ročnících byl snížen celkový počet vyučovacích týdnů z 35 na 33, čímž došlo ke změně časových dotací orientačně určených pro jednotlivé tematické celky.

Nové osnovy dějepisu byly vypracovány VÚP v Bratislavě a v Praze ve spolupráci s odbornou předmětovou komisí dějepisu v čele s M. Skladaným. Téměř beze změny zůstal učební plán ZŠ (viz příloha 73).⁵²⁸ Nezměněny zůstaly také časové dotace dějepisu, který i nadále zaujímal po dvou vyučovacích hodinách týdně ve všech ročnících 2. stupně ZŠ. Dějepisu na 2. stupni ZŠ tak i nadále náleželo osm týdenních vyučovacích hodin. Osnovy konstatovaly, že

dějepis je na základní škole výchovně vzdělávacím předmětem, který na základě vybraných historických jevů a událostí objasňuje hlavní směry vývoje lidské společnosti. Základem obsahu jsou didakticky zpracované poznatky historické vědy z oblasti hospodářských, politických, sociálních a kulturních dějin lidstva. Historický obsah je podkladem pro zobecnění a pro výklad zákonitostí vývoje lidské společnosti.⁵²⁹

⁵²⁶ *Učební osnovy základní školy. Dějepis. 5.–8. ročník.* (1987). Praha: SPN. Schváleny byly ministerstvem školství ČSR dne 15. července 1986, č. j. 21 557/86-200.

⁵²⁷ *Pojetí výchovně vzdělávacího působení na 2. stupni základní školy (úvod k učebním osnovám).* (1987). Praha: SPN.

⁵²⁸ Z učebního plánu ZŠ měly být posléze vypuštěny v 7. a 8. ročníku povinně volitelné předměty. V návaznosti na to došlo ke změně časových dotací některých vyučovacích předmětů. Dějepisu se tyto změny netýkaly (bliže *Pokyn k úpravám a redukci...*, 1988–1989).

⁵²⁹ *Učební osnovy základní školy. Dějepis. 5.–8. ročník.* (1987). Praha: SPN, s. 5.

Dějepis měl v souladu s polytechnickým charakterem základů všeobecného vzdělání spojovat poznávání s aktivní prací žáků. Vědomosti a dovednosti s nimi pracovat měly proto být v průběhu celého dějepisného vyučování rovnocennými složkami.

Základním poznatkovým úkolem dějpisu na ZŠ podle osnov bylo „seznámení s národními dějinami Čechů a Slováků a s dějinami Československa, začleněnými do historickoorientačního rámce obecných dějin.“⁵³⁰ Osnovy zůstávaly celostátně jednotné, platné ve stejném znění pro ZŠ v českých zemích i na Slovensku. Žáci v celé republice tak měli získávat rámcový obraz historického vývoje jak českých zemí, tak Slovenska. Mělo se jednat o třístupňovou cestu k historickému obrazu vývoje – tj. využití poznatků obecných, českých a slovenských národních dějin (viz Balcar, 1989–1990b, s. 138). S ohledem na národní složení obyvatel měly osnovy znamenat „zvýšenou, rovnovážnou pozornost národním dějinám nejen obou našich národů, ale i přínosu občanů ostatních národností pro tvorbu národních a posléze i státních dějin Československa“ (Balcar, 1989–1990b, s. 138). Menší pozornost než v předchozích osnovách byla věnována regionálním dějinám (k regionálním dějinám v dějepise v tomto období viz např. David, 1989–1990).

Obsahem dějpisu na ZŠ měly být podle osnov „vybrané historické události od nejstarších období do současnosti, s důrazem na hlubší poznání nejnovějších dějin přechodu od kapitalismu k socialismu“.⁵³¹ I nadále byla v osnovách dějpisu používána marxistická periodizace dějin vycházející z vývoje společensko-ekonomických formací. V osnovách se ale poprvé v období komunismu objevila také klasická periodizace dějin (uváděna v závorkách za marxistickou periodizací).

Žáci si měli v dějepise podle osnov osvojovat základy komunistického uvědomění a přesvědčení budoucích občanů socialistické společnosti. Získávat měli základy marxisticko-leninské politické orientace a socialistického citění. Předmět měl přispívat k plnění jednotlivých složek komunistické výchovy. Ve svém celkovém vyznění se tedy osnovy nezměnily. Zopakována byla řada cílů z předchozích osnov (vysvětlit zákonitost střídání společensko-ekonomických formací, spojení minulosti se současností a budoucností, spojení se SSSR a ostatními socialistickými státy, ateistická výchova, branná výchova, ochrana životního prostředí a historických památek). K cílům dějepisného vyučování patřila podle osnov také dovednost operativně pracovat s poznatky, pohotově, přesvědčivě a srozumitelně formulovat názory a své postoje dokázat obhajovat s pomocí získaných vědomostí.⁵³² Dějepis měl také umožnit „historický pohled na vývoj umění, kultury a vzdělanosti, na jejich význam pro formování sociálních vazeb jednotlivce ke společnosti“. Cíle předmětu byly detailněji určeny pro každý ročník zvlášť ve formě základních poznatků a dovedností.

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ Tamtéž.

⁵³² Tamtéž, s. 8.

Výraznou pozornost věnovaly osnovy mezipředmětovým vztahům. Pro ostatní vyučovací předměty měl dějepis vytvářet možnost historického zařazení jejich poznatků do systému základů všeobecného vzdělání. Pro společenskovědní a estetickovýchovné předměty měl poskytovat historické hodnocení vývoje společnosti. Na druhou stranu měl dějepis z ostatních předmětů také čerpat. Osnovy konstatovaly, že

dějepis využívá vědomostí, dovedností a pracovních návyků vytvářených ostatními předměty, rozvíjí je a zařazuje do svého výchovně vzdělávacího systému. Rozsah a úroveň vědomostí a dovedností získaných žáky v ostatních vyučovacích předmětech pomáhají vymezit didaktickou přiměřenost náročnosti dějepisného vyučování v jednotlivých ročnících. Jde především o jazykové a stylistické dovednosti z mateřského jazyka, o logickooperativní myšlenkové dovednosti z matematiky, o prostorovou orientaci a práci se zeměpisnou mapou, o základy estetického vnímání uměleckých děl z hudby a výtvarné výchovy. Ve spolupráci s občanskou naukou se realizuje zevšeobecnování poznatků pro aplikaci školního vzdělání do životní praxe a naopak.⁵³³

Kromě toho měl dějepis těžit také z mimoškolních zdrojů informací, jejichž využívání měli učitelé podněcovat (časopisy, publikace, rozhlasové a televizní pořady). Nově stanovovaly osnovy návaznost na první stupeň ZŠ (dějepis měl využívat zejména poznatků z učiva vlastivědy). Osnovy věnovaly pozornost také rozvoji individuálních předpokladů a zájmů žáků o dějepisné vzdělávání (organizovaná i individuální zájmová činnost).

Osnovy vycházely z výše zmíněného návrhu na úpravu osnov (viz K diskuzi..., 1984–1985; příloha 102). Ve srovnání s původním návrhem došlo k částečné úpravě časových dotací některých tematických celků, časové dotace byly ve srovnání s původním návrhem detailněji rozvedeny. Osnovy z roku 1987 rozdělovaly časové dotace pro jednotlivé tematické celky a témata dosud vůbec nejdetailněji za celé sledované období (viz příloha 103).

V 5. ročníku měly být vyučovány dějiny od nejstarších období do počátku našich národních dějin. Na vybraných obrazech vývoje zde měla být charakterizována jednotlivá období „prvotně pospolné a otrokářské společnosti“ (pravěk a starověk) a přechod ke „společnosti feudální“ (ke středověku). Obsah tohoto ročníku měl mít charakter historického přehledu, nauková složka měla být omezena pouze na nejzákladnější informace. Na základě výše zmíněného návrhu na úpravu osnov došlo k přesunutí většiny učiva „raného feudalismu“ (raného středověku) do 6. ročníku.⁵³⁴ V 6. ročníku měly být v dějipse vyučovány „epocha feudální společnosti“ od 10. století, její rozpad a „počátky kapitalistické společnosti“ do 18. století. Probrány zde měly být národní dějiny na orientačním pozadí dějin světových. Posun učiva se týkal také 6. ročníku – národní obrození bylo nově přesunuto do 7. ročníku. Změněna byla časová dotace jednotlivých tematických celků (viz příloha 103). V 7. ročníku měly být probírány „dějiny kapitalismu od jeho všeobecného nástupu do období druhé etapy

⁵³³ Tamtéž, s. 6.

⁵³⁴ Změnám ve výuce dějepisu v 5. ročníku ZŠ (obsahová náplň a metody) věnoval pozornost Balcar (1989–1990b).

všeobecné krize kapitalismu a počátky dějin socialistické společnosti“ (jednalo se o období od našeho národního obrození po první desetiletí Československa). Jako vyvrcholení tohoto vývoje měla být popisována Velká říjnová socialistická revoluce. Také v tomto ročníku došlo ke změně časových dotací jednotlivých tematických celků (viz příloha 103). Do 8. ročníku bylo na základě výše zmíněného návrhu přesunuto učivo o vývoji světa ve 30. letech 20. století. 8. ročník tak měl zahrnovat „dějiny socialistické společnosti a kapitalismu od třicátých let 20. století do současnosti v obecných i národních dějinách“ (k časovým dotacím jednotlivých tematických celků viz příloha 103). V každém ročníku byla určitá časová dotace věnována „vstupu do vyučování“. Osnovy určovaly také časové dotace pro shrnutí, a to jak průběžné na závěr jednotlivých tematických celků, tak na závěr každého ročníku. Na závěr 8. ročníku byl i nadále zařazen shrnující tematický celek „Poučení z dějin pro současnost a budoucnost“. Opět můžeme rámcově vyjádřit zastoupení jednotlivých období ve výuce dějepisu (viz tabulka 61). Ve srovnání s předchozími osnovami z roku 1978 došlo k drobnému posílení dějin pravěku, starověku, středověku i novověku na úkor dějin doby nejnovější. Pokles zastoupení dějin doby nejnovější nebyl ale příliš vysoký (do 5% z dotace předmětu).

Přes určité zmírnění zůstaly ideologické pasáže nedílnou součástí sledovaných dokumentů dějepisu až do konce tohoto období. Přesto je zde oproti předchozímu období patrná změna. Upozornila na ni např. Šmejkalová (2010, s. 426), když pro český jazyk konstatovala, že

ideologické pasáže provázející četné články v odborných časopisech byly v 70. a 80. letech očividné, transparentní, manifestační, avšak nikoli zásadně limitující vývoj oboru, ba dokonce se často ani nevztahovaly k projednávané problematice. Měly povahu ritualizovaných pretextů, strukturně umístěných buď na počátek čísla časopisu, nebo do záhlaví jednotlivých článků, a najdeme je i v textech autorů prokazatelně režimu nekonvenujících [...].

Janovský (1988–1989) s odstupem sedmi let hodnotil na VI. sjezdu československých historiků v roce 1989 vývoj vyučování dějepisu od konání V. sjezdu československých historiků (viz výše). Připomínal např. přípravu experimentálního pojetí a obsahu dějepisu vypracovaného kolektivem v čele s V. Čapkem, které bylo od školního roku 1988/89 ověřováno na našich školách. Upozorňoval, že v některých úkolech vytyčených před sedmi lety zůstali autoři dějepisnému vyučování v mnohém dlužni (nedostatečné výchovné působení dějepisu – vytváření světového názoru, socialistického přesvědčení, mravních hodnot; oblast estetické výchovy). Janovský také konstatoval, že do dějepisu bylo zařazeno nadměrné množství učiva (ve srovnání s obsahem bývalé ZDŠ přibýlo do dějepisu učivo nejnovějších dějin, které vyplňovalo víc než jedno pololetí v 8. ročníku). Dějepisné učivo se tak podle jeho názoru stalo příliš rozsáhlým, navíc posunem o jeden rok níže v souvislosti se zkrácením ZŠ se mnohé historické jevy staly nepřiměřenými věku žáků. Janovský připomínal také některé další nedostatky ve vyučování dějepisu, upozorňoval také na chybějící seriózní kritickou analýzu úrovně výsledků dějepisného vyučování na ZŠ a SŠ (viz Janovský, 1988–1989).

Na *VI. sjezdu československých historiků* byla jednou ze sekcí také sekce pro vyučování dějepisu. Posouzena zde byla úroveň a výsledky výuky dějepisu na ZŠ a SŠ. Vyzdvihnut byl vliv rozvoje didaktiky dějepisu pro rozvoj dějepisného vyučování. Upozorněno bylo na některé problémy v dějepisném vyučování (přeplněnost osnov a učebnic náročným učivem, problematika vyučování nejnovějších dějin, příprava učitelů a didaktiků dějepisu). Sekce pro dějepisné vyučování proto doporučovala *Československé historické společnosti* při ČSAV: (1) vyzvat historiky k analýze dosavadních výsledků dějepisného vyučování na ZŠ a SŠ se zvláštním zřetelem k optimalizaci výběru dějepisného učiva a jeho didaktickému zpracování; (2) posoudit možnosti prohloubení výchovného působení dějepisu, zejména v oblasti mravní a estetické výchovy; (3) přispět k objektivnímu zhodnocení experimentálního ověřování lineárního pojetí a obsahu dějepisu na ZŠ a SŠ a podle něho připravovaných učebnic; (4) nadále věnovat zvýšenou pozornost přípravě a dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu pro ZŠ a SŠ včetně zkvalitňování pedagogických praxí, navrhnout obnovení povinného systému postgraduálního studia učitelů, podporovat vysokou úroveň přípravy odborníků a vědeckých pracovníků v oboru didaktiky dějepisu; (5) navrhnout zařadit dějepis do 4. ročníků gymnázií a doporučit zvážení otevření tříd společenskovědního zaměření na gymnáziích s diferencovaným studiem prostřednictvím volitelných předmětů; (6) doporučit přezkoumání obsahového zaměření časopisu *Společenské vědy ve škole* se zvláštním zřetelem k publikování materiálů z oboru didaktiky dějepisu (*Závěry sekce pro vyučování...*, 1988–1989, s.204).

Stav vyučování dějepisu hodnotili také Čapek et al. (1989–1990, s. 6) kteří konstatovali, že

místo dějepisu ve školské soustavě pokleslo natolik, že to nemá obdoby mezi současnými socialistickými a kapitalistickými státy, ale i v celém vývoji výuky dějepisu u nás. Školní dějepis u nás nezachytil dosud rostoucí význam, který se přikládá historickému vzdělání ve světě ani zvyšující se zájem veřejnosti o dějiny. Objevil se vážný rozpor mezi představami o úloze historie pro vzdělání mladé populace a prostorem, který dějepis má v nové školské soustavě.

Čapek et al. (1989–1990, s. 6) dále upozorňovali, že jinak správná myšlenka věnovat v dějepise pozornost cestě k získávání poznatků (tj. nejen výsledkům poznání), vedla ke značnému oslabení vědomostí, čímž historické myšlení ztratilo jistotu argumentu a znejistilo důvěru k obecnějším soudům a úsudkům. S tím měl souviset také problém snižování náročnosti dějepisného vyučování. Čapek et al. (1989–1990) dále upozorňovali na nedostatek historiografického materiálu zejména pro nejnovější dějiny, což mělo způsobovat nedostatek podkladů pro vytváření nových interpretací učitelů. Jako problém viděli také to, že úroveň praxe neodpovídala úrovni teorie vyučování dějepisu. Autoři proto konstatovali všeobecný pokles celkové úrovně historického vzdělání.

Usnesením předsednictva ÚV KSČ z 26. února 1987 bylo ministerstvu školství uloženo předložit v roce 1988 souhrnnou analýzu naší výchovně vzdělávací soustavy, která by obsahovala hodnocení její dosavadní účinnosti, odhalila hlavní příčiny stávajících problémů a navrhla změny související s dalším vývojem a potřebami socialistické

společnosti. Ministerstvu byla na základě této výzvy předložena řada návrhů, připomínek a podnětů. Využity měly být při koncipování úprav v našem školství. O změnách navržených pro vyučovací předmět dějepis informoval Balcar (1989–1990a). Diskutována byla např. ideově politická hlediska (pojetí a výklad nejnovejších dějin, přehodnocování historických událostí apod.), problematika obsahu (přesuny učiva mezi ročníky apod.), učebnic, metod práce, vyučovacích pomůcek apod. Ke změně dějepisného vyučování v rámci socialistického školského systému ale již dojít nestačilo. Revoluce v roce 1989 znamenala zásadní zlom pro vývoj celé společnosti včetně oblasti školství a vyučování dějepisu.

Shrnutí

Máme-li shrnout vývoj vyučování dějepisu v období let 1978–1989, můžeme konstatovat, že v základních rysech zůstala podoba předmětu nezměněna. Přes jisté uvolnění zůstaly kurikulařní dokumenty dějepisu až do konce tohoto období výrazně ideologicky deformovány.

Pokusme se shrnout také problematiku našeho školství v období let 1948–1989. Současná česká historiografie a pedagogika se do značné míry vyhýbá hodnocení školství v tomto období, prezentován často bývá pouze jeho „černobílý obraz“ (srov. Průcha, 2009c, s. 45). Naše školství bylo v tomto období provázáno řadou negativních rysů: zpolitizováním a ideologizací; přeceňováním principu kolektivismu a přehlížením nekonformně zaměřených individualit; vytvářením nežádoucího prostoru pro vznik tzv. „dvojí výchovy“ (odlišné názory projevované ve škole a v neoficiálním prostředí); nadměrným uplatňováním třídně politických kritérií; nekritickým přeceňováním sovětských vzorů a odmítáním jiných výchovně vzdělávacích systémů (Julínek et al., 2004, s. 39). Jako výrazný problém je třeba vidět zejména politickou diskriminaci uplatňovanou v tomto období ve vzdělávání (ztěžování či znemožňování přístupu k vyššímu vzdělání dětem z některých rodin na základě třídních kritérií nebo náboženského původu, kádrové čistky učitelů), a to zejména v 50. letech a po roce 1968 (Průcha, 2009c, s. 49).⁵³⁵ Julínek et al. (2004, s. 40) uvádějí, že negativa

zasáhla zejména společenskovední předměty včetně dějepisné výuky, v jejímž rámci docházelo mimo jiné k neúměrnému zvýraznění sociálního antagonismu jako nosného dějinného faktoru, ke glorifikaci významu sovětských dějin, ke zkruslování hodnocení zejména novodobých historických událostí, zvláště některých fází jejich průběhu. V rámci preferování jediného filozofického výkladu společenského vývoje pak docházelo k odmítání odlišných pojetí a tím i k diskriminaci zejména nábožensky orientovaných projektů.

Zároveň je ale třeba připomenout také některé klady našeho školství v tomto období. Průcha (2009c, s. 49) upozorňuje na výraznou mezigenerační vzdělanostní mobilitu (tj. vzestup úrovně vzdělání dosahovaného dětmi ve srovnání s jejich rodiči)

⁵³⁵ Průcha (2009c, s. 49) shledává, že tyto skutečnosti nelze objektivně vyhodnotit, protože neznáme počty takto diskriminovaných osob a skutečné důsledky této diskriminace pro jejich profesní a životní dráhy.

a na kvantitativní rozvoj středního odborného a vysokého školství. Na tomto základě Průcha (2009c, s. 45) konstatuje, že „faktický obraz socialistického školství nelze [...] zkruslovat jednostranně negativními výroky o tom, že vzdělání v Československu pouze upadalo, podstatně zaostávalo za západními zeměmi atd.“ Průcha (2009c, s. 49) shrnuje tuto problematiku tak, že „objektivní analýza a zhodnocení vývoje a výsledků českého školství v období let 1948–1989 představuje nesplněný úkol, který vyvstává před českou pedagogickou vědou.“⁵³⁶

Na tomto místě jsme se pokusili přispět ke splnění tohoto úkolu shrnutím vývoje vyučovacího předmětu dějepis v tomto období. V další kapitole budeme věnovat pozornost vývoji vyučovacího předmětu dějepis po pádu komunistického režimu.

4.8 Období 1989–1995

4.8.1 Školský systém v období let 1989–1995

Rok 1989 se stal významným mezníkem pro celou naši společnost včetně oblasti školství. Po revoluci byla požadována reforma celého školského systému. Přestože realizace reformy postrádala jednoznačné východisko, došlo v období krátce po revoluci k realizaci řady výrazných změn, z nichž některé dnes mohou být viděny jako problematické (blíže Spilková, 2005, s. 15). Kalous (2009a, s. 50) upozorňuje, že

v revolučním vzepětí, během pěti měsíců, bez podpory výzkumu a analýz, jen na základě tlaku zájmových skupin, byly uzákoněny zásadní změny českého vzdělávacího systému. Během dnů a týdnů se tehdy odehrávalo to, co nyní trvá dlouhá léta. Nastartovaly se procesy, které vzdělávací politiku dodnes významně ovlivňují [...], do základních školských zákonů pronikly výrazné koncepční změny [...], měnil se obsah vzdělávání [...], na vedoucích místech se vyměnili lidé [...].

Připravena byla řada materiálů zabývajících se transformací a reformami našeho vzdělávacího systému (viz Spilková, 2005, s. 15–17; Tupý, 2014). Dokumenty ale většinou zůstaly pouze v deklarované podobě.⁵³⁷ Walterová (2011) dodává, že návrhy vycházely „z odlišných, nezřídka kontroverzních politických pozic, odborných koncepcí, rozdílných principů a zdrojů. Žádný z těchto návrhů, kterých vzniklo téměř šest

⁵³⁶ Částečně již pedagogická věda s reflexí tohoto období začala (byť fragmentálně) – viz Mareš (2010), Svatoš (2010), Průcha (2011), Dvořák (2013), Maňák (2013).

⁵³⁷ Např. dokument *Program rozvoje vzdělávací soustavy České republiky – Kvalita a odpovědnost*, vypracovaný z iniciativy MŠMT v roce 1994. Již v tomto dokumentu bylo navrhováno vytvořit vzdělávací standardy, které by byly východiskem pro tvorbu vzdělávacích programů, které by si školy buď vybíraly z nabízených, nebo dokonce vytvářely vlastní. Tak měla být podpořena autonomie škol (viz např. Tupý, 2009). Podle Walterové (2011, s. 43) se dokument *Kvalita a odpovědnost* nejvíce přiblížil svou komplexností a koncepčností strategickému programovému dokumentu. Diskuze o podobě nového modelu výchovně vzdělávacího systému proběhla také na stránkách *Učitelských novin*, kde byla publikována řada návrhů transformačních projektů (srov. Julínek et al., 2004, s. 40).

desítek, se nestal oficiálním východiskem transformace a systémové reformy školství.“ Přípraven nebyl ani nový školský zákon, zákony se pouze novelizovaly (viz Kalous, 2009b, s. 539). Přechod k podmínkám pluralitní demokracie s sebou tedy přinesl problém obtížného nalézání všemi stranami přijatelných řešení (srov. Walterová, 2011, s. 42). Také podle Kalouse (2009a, s. 51) nebyly rozsáhlejší reformy realizovány zejména kvůli faktorům patřícím k přechodnému transformačnímu období jako politická nestabilita, pomalé zavádění reforem v jiných odvětvích, komplikace při snahách o dohody mezi zúčastněnými stranami, nedostatek nezbytných zdrojů apod. Při absenci nového školského zákona se základní normou stala novela školského zákona z roku 1984 vydaná v květnu roku 1990.⁵³⁸ Povinná školní docházka byla zkrácena na devět let (i nadále začínala v šesti letech), umožněno bylo zřizovat školy soukromé⁵³⁹ a církevní⁵⁴⁰ (k soukromým a církevním školám blíže např. Průcha, 2009e), obnovena byla víceletá gymnázia (v této době existovalo několik forem podle délky studia),⁵⁴¹ Zavedení víceletých gymnázií znamenalo konec jednotné formy školy poskytující základní vzdělávání od roku 1948.

Soustavu základních a středních škol měly podle novely školského zákona tvořit základní škola, základní umělecká škola, učiliště, střední odborné učiliště, gymnázium, střední odborná škola a speciální školy. Základní škola podle novely

poskytuje základní vzdělání; zabezpečuje rozumovou výchovu ve smyslu vědeckého poznání a v souladu se zásadami vlastenectví, humanity a demokracie a poskytuje mravní, estetickou, pracovní, zdravotní, tělesnou výchovu a ekologickou výchovu žáků; umožňuje též náboženskou výchovu. Základní škola připravuje žáky pro další studium a praxi.⁵⁴²

ZŠ měla mít devět ročníků (zachován zůstal čtyřletý nižší stupeň). V plnění povinné školní docházky v 9. ročníku ZŠ měli ale pokračovat pouze žáci, kteří po ukončení osmého ročníku ZŠ nepokračovali ve studiu na střední škole.⁵⁴³ Deváté ročníky měly být zřizovány postupně podle potřeby od 1. září 1990. Od pátého ročníku měly být ZŠ

⁵³⁸ Zákon ze dne 3. května 1990, kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon). In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 30, vydaná dne 18. května 1990, s. 673–681. V následujících letech byla vydána řada dalších novel školského zákona z roku 1984. Nový školský zákon byl vydán až v roce 2004 (viz dále).

⁵³⁹ Blíže Vyhláška MŠMT ČR o soukromých školách ze dne 22. července 1991. *Sbírka zákonů č. 353/1991. In Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 68, rozeslána dne 30. srpna 1991, s. 1602–1604.

⁵⁴⁰ Blíže Vyhláška MŠMT ČR a MZR ČR o zřizování a činnosti církevních škol a škol náboženských společenství. *Sbírka zákonů č. 452/1991 Sb. In Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 86, rozeslána dne 5. listopadu 1991, s. 2110–2112.

⁵⁴¹ Viz Pokyn MŠMT ČR pro zřizování tříd gymnázií s osmiletým cyklem (dále třídy osmiletých gymnázií) a tříd gymnázií s výukou předmětů v cizím jazyce (dále dvojazyčných tříd) v pětiletém studijním cyklu (Č.j. 25 447/90-20). In *Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a ministerstva kultury České republiky (dále pouze Věstník MŠMT a MK)*, ročník XLVII. (1991), sešit 3, s. 8.

⁵⁴² Zákon ze dne 3. května 1990, kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon). In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 30, vydaná dne 18. května 1990, s. 674.

⁵⁴³ Blíže tamtéž, s. 680.

diferencovány podle zájmů a schopností žáků. Tam, kde nebyly podmínky pro zřízení všech devíti ročníků ZŠ, mohla být zřízena ZŠ, která neměla všechny ročníky. Na ZŠ mohly být nadále zřizovány třídy s rozšířeným vyučováním některých předmětů nebo skupin předmětů. Pro rozvíjení mimořádného nadání a talentu žáků mohly být zřizovány základní a střední školy ve společné správě. Třídy ZŠ měly být naplňovány do počtu 30 žáků. Ředitel školy mohl povolit i vyšší počty žáků ve třídě, pokud to umožňovaly pedagogické, hygienické a prostorové podmínky školy.⁵⁴⁴ Po roce 1989 došlo z důvodů „optimalizace“ k postupnému snižování počtu ZŠ.

V našem školství došlo po roce 1989 k mnoha dalším změnám. Odstraněna byla řada deformací a zásahů zavedených do našeho školského systému v období předchozích více než 40 let – školy měly být apolitické, kurikulární dokumenty byly očišťovány od ideologických pasáží, zrušena byla povinná výuka ruského jazyka a branné výchovy, posíleny byly počty hodin ostatních cizích jazyků, zavedena byla možnost vyučovat nepovinné náboženství, objevily se alternativní pedagogické koncepce (srov. Walterová, 2011, s. 41; k alternativnímu školství viz např. Urbanovská, 2009). Došlo také ke změnám ve správě a samosprávě školství. Nově vymezeny byly úkoly ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a samosprávy ve školství (obce, školské rady), výrazně posíleny byly pravomoci ředitelů škol. Zřízeny byly školské úřady. Novelou zákona o státní správě a samosprávě školství z června 1995⁵⁴⁵ byly zřízeny rady škol (nejprve dobrovolně).⁵⁴⁶ Zřízena byla také Česká školní inspekce, která má mimo jiné kontrolovat výsledky výchovně vzdělávací činnosti.⁵⁴⁷

Časopis *Společenské vědy ve škole*, který se dosud mimo jiné zabýval výukou dějepisu, byl od roku 1990 nahrazen časopisem *Historický obzor*. Nový časopis ale věnoval (a dodnes věnuje) podobě vyučovacího předmětu dějepis ve srovnání se svými předchůdci pouze minimální pozornost.

⁵⁴⁴ K podobě ZŠ blíže Vyhláška MŠMT ČR ze dne 14. června 1991. Sbírka zákonů č. 291/1991. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 53, rozeslána dne 19. července 1991, s. 1243–1248.

⁵⁴⁵ Zákon č. 139/1995 Sb. – Zákon ze dne 22. června 1995, kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění zákona č. 190/1993 Sb. a zákona č. 256/1994 Sb. In *Sbírka zákonů České republiky*, částka 37, rozeslána 27. července 1995, s. 1907–1916.

⁵⁴⁶ Systém správy našeho školství tak byl postaven na čtyřech úrovních: MŠMT (vláda), Parlament – školský úřad, školská rada – obec – ředitel školy, rada školy.

⁵⁴⁷ Zákon České národní rady ze dne 13. prosince 1990 o státní správě a samosprávě ve školství. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 91, rozeslána 27. prosince 1990, s. 2097–2102.

4.8.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1989–1995

Po sametové revoluci bylo třeba, zejména v oblasti společenskovedních předmětů, okamžitě reagovat na změněné poměry. Pokyny ke změnám byly šířeny pomocí cyklostylovaných materiálů zasílaných na školy. Nedošlo k jejich otištění ve *Věstníku ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy* nebo v jiných publikacích informujících o legislativních normách z oblasti školství, což znesnadňuje jejich dohledání.⁵⁴⁸ Již 5. prosince 1989 byl vydán „metodický pokyn pro základní a střední školy“, kterým byla rušena výuka v duchu marxismu-leninismu. Žákům měly být v dějepise vysvětlovány zejména pojmy demokracie, dialog a tolerance. Omezena měla být hodnotící hlediska, důraz měl být kladen na faktografii (Julínek et al., 2004, s. 41). Doporučováno bylo dovádět dějepisné učivo pouze do roku 1945. Z výuky byly vyřazovány učebnice obsahující učivo nejnovějších dějin a další texty, o které byla opřena ideologie komunistického režimu (viz Julínek et al., 2004, s. 41). Rozvržení učiva do jednotlivých ročníků, výběr konkrétního učiva a vyučovacích forem a metod byly ponechány v kompetenci vyučujících (Hudecová, 2002b, s. 23). Doporučováno bylo neklasifikovat dočasně žáky 7. a 8. ročníku ZŠ, kde probíhala výuka nejnovějších dějin (Julínek et al., 2004, s. 41).

Návyk učitelů prezentovat učivo podle jednotných osnov a učebnic, zaručujících jediný správný výklad historických skutečností, nebylo snadné měnit. Pro učitele proto byly pořádány přednáškové cykly a besedy týkající se zejména dosud tabuizovaných nebo režimem falšovaných témat (Julínek et al., 2004, s. 41). Doporučováno bylo využívat ve výuce dějepisu aktuální články. Přesto byli učitelé odkázáni bezprostředně po revoluci zejména na vlastní schopnosti a iniciativu. Chyběly nové učebnice, osnovy a další materiály a pokyny. Někde proto dokonce docházelo k omezování výuky dějepisu (srov. Hudecová, 2002b, s. 23–24). Hudecová (2002b, s. 24) upozorňuje, že tak byl u veřejnosti posilován dojem, že „(1) dějepis je předmět neobyčejně poplatný době a (2) jeho výuka ve školách může probíhat ve velmi redukované podobě, (3) historické vědomí není pro soudobou populaci nezbytné.“ Hudecová (2002b, s. 25) odtud vyvozuje slabé postavení dějepisu v našem školském systému v následujících letech.

Obnově vyučování dějepisu po roce 1989 věnoval pozornost Zwettler (1992), který konstatoval, že „dějepisné vyučování u nás je nutno [...] koncepčně i prakticky zcela změnit [...] dílčí, povrchní korektury jsou nepřijatelné“ (Zwettler, 1992, s. 28). Zwettler volal po využití poznatků a zkušeností ze západní Evropy. V oblasti cílů požadoval přechod od monolitního k pluralisticko-individuálnímu přístupu (nalezení smyslu a vlastní odpovědné účasti ve společenském životě, směřování k orientaci v historickém procesu, potřeba schopnosti myslet kriticky). V oblasti obsahu požadoval

⁵⁴⁸ Přes značné úsilí (studium literatury i archiválií, oslovení odborníků z dané oblasti i pracovníků MŠMT) se autorovi tohoto textu nepodařilo dohledat zde uváděné cyklostylované materiály týkající se výuky dějepisu v období krátce po sametové revoluci. Uvedené informace jsou čerpány z citovaných sekundárních zdrojů.

odmítnutí marxisticko-leninského obrazu dějin, nová kritéria výběru a uspořádání učiva (humanistické hodnoty, zásada budování „společného evropského domu“, zavržení nacionalistických nálepek) a prezentování regionálních dějin v novém světle a jejich posílení ve výuce. Pozornost věnoval také metodám dějepisné výuky (viz Zwettler, 1992).

První porevoluční učební plán a osnovy pro ZŠ vstupovaly v platnost od 1. září 1991.⁵⁴⁹ V učebním plánu nebyla poprvé pro většinu ročníků stanovena pevná časová dotace pro jednotlivé vyučovací předměty. Dějepis byl určen dvě vyučovací hodiny týdně v 5. ročníku. V 6.–8. ročníku měl o časové dotaci dějepis (a některých dalších předmětů) rozhodnout ředitel školy (učební plán viz příloha 75). V souvislosti s nestanovením pevných časových dotací pro dějepis počínaje tímto učebním plánem upozorňuje Hudecová (2002b, s. 25) na snižování prostoru, který byl po revoluci dějepis věnován.⁵⁵⁰ To s sebou podle Hudecové (2002b, s. 25) přineslo problém neaprobované výuky dějepis (dějepis se podle jejího názoru stal předmětem na doplnění úvazku).

Cíle předmětu byly v osnovách⁵⁵¹ stanoveny pouze stručně jako součást metodických doporučení. Osnovy konstatovaly, že

cílem předmětu je seznámit žáky s historií lidstva. Při objasňování vývoje společnosti je položen důraz především na poznávání dějin našich národů v kontextu se světovými dějinami a na vysvětlení charakteru kultury (vědy, techniky, umění), díla a odkazu významných osobností a způsobu života lidí a jejich úsilí o prosazení společenského pokroku, svobody, demokracie a lidských práv a kulturních vztahů mezi lidmi a národy.⁵⁵²

Kromě osvojování poznatků měly být v dějepise rozvíjeny také dovednosti a návyky žáků. Vyučování mělo vycházet z nejnovějších výsledků historické vědy, mělo být přiměřené věku a schopnostem žáků. Vyučující měli vytvářet dostatečný prostor pro samostatnou práci žáků, měli umožňovat sdělovat a obhajovat názory a stanoviska žáků. Osnovy vyzdvihovaly také potřebu rozvíjení zájmu žáků o historii a hlubší poznávání regionálních dějin.⁵⁵³

Obsah předmětu byl v osnovách určen výčtem tematických celků rozvržených do jednotlivých ročníků. Toto rozvržení bylo pro učitele závazné, určení časových dotací pro jednotlivé tematické celky a stanovení obsahu vyučovacích hodin bylo ale ponecháno plně na vyučujících. Můžeme tak porovnat pouze rozvržení učiva do jednotlivých

⁵⁴⁹ *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* (1991). Praha: Fortuna. K podobě osnov a jejich tvorbě viz také Tupý (2014).

⁵⁵⁰ Hudecová (2002b, s. 25) upozorňuje, že nové učební plány byly koncipovány ve snaze přizpůsobit školský systém novým společenským potřebám – období transformace s sebou přineslo potřebu posílit prostor pro výuku cizích jazyků, výuku informatiky apod., což se následně promítlo do omezení časových dotací některých tradičních předmětů.

⁵⁵¹ Osnovy neuváděly společné cíle základního vzdělávání, vymezeny nebyly ani cíle některých vyučovacích předmětů. To podle Tupého (2014, s. 22) zřejmě souviselo s odstraněním ideologických pasáží z osnov a s teprve zahájenou diskuzí o směřování vzdělávání.

⁵⁵² *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* (1991). Praha: Fortuna, s. 10.

⁵⁵³ Tamtéž, s. 11.

ročníků (a to pouze za předpokladu, že ředitel školy rozhodl o zachování stejné časové dotace pro dějepis jako v předcházejícím období, tj. dvě hodiny týdně v každém ročníku), kde je patrný větší prostor kladený na dějiny starší (zejména na dějiny starověku) a omezení prostoru pro dějiny doby nejnovější (viz dále). To bylo umocněno tím, že 5. ročník, kde byly nejstarší dějiny vyučovány, měl jako jediný osnovami zajištěnou dotaci dvě hodiny týdně, zatímco časová dotace ostatních ročníků (a tím pádem také dotace jednotlivých historických období vyjma pravěku a starověku) záležela na ředitelích jednotlivých škol. Svoji stručností se osnovy blížily osnovám z období první republiky. Z osnov byla odstraněna marxistická dějinná periodizace, její místo zaujala klasická periodizace dějin.

Zachován zůstal chronologický charakter dějepisného výkladu. V 5. ročníku ZŠ měly být probírány úvod do studia dějepisu,⁵⁵⁴ pravěk a starověk. Ve srovnání s posledními socialistickými osnovami byly do vyššího ročníku přesunuty počátky dějin středověku. V 6. ročníku měly být podle nových osnov probírány dějiny středověku (poslední socialistické osnovy požadovaly pro 6. ročník dovedení učiva až po začátek našeho národního obrození). V 7. ročníku měly být podle nových osnov probírány dějiny novověku až do 70. let 19. století. Uvážíme-li, že v posledních socialistických osnovách měly být v tomto ročníku probírány dějiny od našeho národního obrození do období prvních desetiletí Československa, je patrné, že došlo k oslabení dějin novověku a dějin doby nejnovější. To potvrzuje také posun učiva zařazeného do 8. ročníku, kde měly být podle nových osnov probírány dějiny od konce 70. let 19. století do současnosti, zatímco podle posledních socialistických osnov zde měly být probírány dějiny od 30. let 20. století do současnosti.

Soustavná pozornost měla být podle nových osnov věnována upevňování a systematizaci poznatků určených k trvalému osvojení. Na úvod každého ročníku (vyjma 5. ročníku) mělo být proto zařazeno opakování, na závěr každého ročníku měl být zařazen tematický celek „shrnutí a upevnění poznatků“ (na závěr 8. ročníku tematický celek „závěrečné shrnutí a upevnění poznatků“). Učivo mělo být opakováno také na závěr jednotlivých tematických celků. Osnovy zprostředkovaly odideologizování předmětu – zrušena byla výuka v duchu marxismu-leninismu, odstraněno bylo protěžování témat preferovaných v předchozích čtyřech desítkách let. Patrné je také rovnoměrnější rozvržení pozornosti na jednotlivé části světa (dříve protěžování dějin ruských a sovětských). Přílehavě (i když jsme si vědomi jistého zjednodušení) označili změnu obsahu společenskovědních předmětů v tomto období Bloudková-Dvořáková a Dvořák (2005), kteří použili výraz o „nahrazování Gottwalda Masarykem“.

Pro devátý ročník, který nebyl navštěvován všemi žáky (viz výše), byly učební plán (viz příloha 74) a učební osnovy vydány již v roce 1990.⁵⁵⁵ Dějepis byl v učebním

⁵⁵⁴ V rámci úvodu do studia dějepisu měly být probírány také teorie stvoření, Bible a Genesis, což kontrastuje s vědecko-ateistickou výchovou požadovanou v dějepise za minulého režimu.

⁵⁵⁵ *Učební plán a učební osnovy přechodného 9. ročníku ZŠ.* (1990). Praha: SPN.

plánu tohoto ročníku zařazen jako povinný předmět s dotací dvě hodiny týdně. Cílem vyučování dějepisu v tomto ročníku mělo být „prohloubit národní uvědomění a posílit zdravou vlasteneckou hrdost žáka na příslušnost k českému národu a na československé občanství“.⁵⁵⁶ Na rozdíl od osnov ostatních ročníků (viz výše) byly v devátém ročníku pro jednotlivé tematické celky stanoveny doporučené počty hodin. Obsahem devátého ročníku byly národní dějiny od jejich počátků až do současnosti.

S platností od 1. září 1993 byly pro devátý ročník vydány nové osnovy.⁵⁵⁷ Osnovy neobsahovaly učební plán. Dějepis byl v tomto ročníku zařazen pouze mezi volitelné předměty. Cílem předmětu mělo být

prohloubit vědomosti o národních dějinách v kontextu s vývojem v ostatních oblastech světa. Tím přispívá (M. J. – dějepis) jednak k prohloubení národního uvědomění a k posílení zdravé vlastenecké hrdosti žáka na příslušnost k českému národu a k českému občanství a jednak k hlubšímu a komplexnějšímu poznání jednotlivých historických období.⁵⁵⁸

Tomu odpovídal také výběr jednotlivých tematických celků (obsahovaly učivo z národních dějin). Při výběru rozšiřujícího učiva tohoto ročníku měl být kladen důraz „především na hlubší poznání naší národní kultury (vědy, techniky, umění, způsobu života), díla a odkazu významných osobností a jejich přínosu k rozvoji vědy, techniky a umění, regionálních dějin a vzájemných vztahů našeho národa s okolními zeměmi.“⁵⁵⁹

Přestože zůstávaly v platnosti centrální učební osnovy, došlo v tomto období k určité liberalizaci kurikula (posílení kompetencí škol při jeho tvorbě).⁵⁶⁰ Došlo k „uvolnění učebního plánu, rozšíření možnosti volitelných a nepovinných předmětů, uvolnění časového plánu v předmětech a poskytnutí možnosti obsadit 30 % času tématy, která zvolí učitel“ (Walterová, 1994, s. 166). Učitelé tak mohli částečně upravovat kurikulum školy podle konkrétních podmínek a možností žáků.⁵⁶¹ Walterová (1994, s. 167) k problematice konstatovala, že

liberalizace kurikula umožňuje ředitelům škol modifikovat učební plány, současně však chybí objektivní kritéria hodnocení a požadavky na vzdělanostní standarty závazné pro všechny školy (včetně soukromých). Zvýšení autonomie škol při tvorbě kurikula nekorresponduje s dostatečným zajištěním jejich právní subjektivity a vytvořením odpovídajících mechanismů realizace, chybí připravenost vedení škol a učitelů na „kurikulární management“.

⁵⁵⁶ Tamtéž, s. 16.

⁵⁵⁷ *Učební osnovy pro přechodný devátý ročník základní školy*. (1993). Praha: Fortuna.

⁵⁵⁸ Tamtéž, s. 36

⁵⁵⁹ Tamtéž.

⁵⁶⁰ Přes značné úsilí (studium literatury, oslovení odborníků z dané oblasti) se nepodařilo autorovi tohoto textu dohledat dokument, který tyto změny zavedl. Některé zdroje uvádějí, že tyto změny byly zavedeny novelou školského zákona z roku 1990. Novela ale tyto změny neobsahuje. Uvedené informace jsou čerpány z citovaných sekundárních zdrojů.

⁵⁶¹ Walterová (1994, s. 167) k tomu upozorňuje, že požadavky vyšších stupňů škol při přijímání žáků nutily školy dodržovat osnovy v plném rozsahu. Možnost liberalizace kurikula podle ní přesto vedla k velkým rozdílům mezi třídami a školami (prospěchová diferenciaci).

Tato liberalizace proto brzy vyvolala potřebu vytvoření celostátně platných standardů (Walterová, 2006a, s. 18).

Shrnutí

Dějepis byl v tomto období zbaven ideologických pasáží, které deformovaly jeho podobu v předchozích čtyřech desítkách let. Započata byla cesta hledání, jak vyučovat dějepis v demokratické společnosti. Změněna byla také podoba sledovaných dokumentů, kdy nově určovaly podobu předmětu velmi stručné osnovy. V další kapitole popíšeme vývoj sledovaného vyučovacího předmětu v období let 1995–2007.

4.9 Období 1995–2007

4.9.1 Školský systém v období let 1995–2007

Zákonem z roku 1995⁵⁶² byly všechny ZŠ povinně prodlouženy na devítileté (museli je absolvovat všichni žáci, kteří nepřešli na víceletá gymnázia⁵⁶³). První stupeň ZŠ tvořil 1.–5. ročník, druhý stupeň 6.–9. ročník (došlo tedy k prodloužení prvního stupně o jeden rok). Zachována zůstala povinná devítiletá školní docházka.

V návaznosti na dokument *Kvalita o odpovědnost* (viz výše) byly pro jednotlivé úrovně vzdělávání vytvořeny tzv. standardy. Jednalo se o rámcové dokumenty stanovující souhrn cílů, obsah (tzv. kmenové učivo) a kompetence, které si měli žáci ve školách osvojit. Stát prostřednictvím těchto dokumentů garantoval rámec vzdělávání. V roce 1995 byl schválen *Standard základního vzdělávání*.⁵⁶⁴ Mělo se jednat o dokument otevřený, který měl být periodicky aktualizován, doplňován a zpřesňován. Na základě standardu měly být vytvářeny vzdělávací programy,⁵⁶⁵ z jejichž nabídky si měly jed-

⁵⁶² Sbíрка zákonů č. 138/1995. Zákon ze dne 22. června 1995, kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon), ve znění zákona č. 188/1988 Sb., zákona č. 171/1990 Sb., zákona č. 522/1990 Sb., zákona č. 134/1993 Sb., zákona č. 190/1993 Sb., zákona č. 331/1993 Sb., nálezu Ústavního soudu České republiky č. 49/1994 Sb. a zákona č. 256/1994 Sb., a zákona České národní rady č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění zákona České národní rady č. 31/1984 Sb., zákona České národní rady č. 390/1991 Sb. a zákona č. 190/1993 Sb. In *Sbíрка zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 37, vydaná dne 27. července 1995, s. 1899–1906. Viz také Organizace přechodu na povinnou devítiletou školní docházku v základní škole (Čj.: 20744/95-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 10, s. 2–35.

⁵⁶³ Zrušena byla pětiletá a sedmiletá gymnázia (zachována zůstala gymnázia čtyřletá, šestiletá a osmiletá).

⁵⁶⁴ Standard základního vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 9, s. 2–49.

⁵⁶⁵ Ve skutečnosti vznikaly některé vzdělávací programy ještě před schválením standardu. Podle Tupého (2014) byl standard zpracován urychleně právě proto, aby vymezoval „sjednocující“ kmenové učivo závazné pro všechny vznikající vzdělávací programy. Všechny další vzdělávací programy kromě programů Obecná a Občanská škola a Základní škola se musely obhájit a zpětně přizpůsobit standardu (Tupý, 2014).

notlivé školy volit.⁵⁶⁶ Vzdělávací programy měly nahradit dosavadní učební plány a osnovy. Standard měl sloužit také jako kritérium při schvalování učebnic, zajišťovat měl srovnatelnost výstupů na konci 1. stupně ZŠ, měl být respektován při tvorbě přijímacího řízení na střední školy apod. Standard znamenal nástup nového pojetí kurikulární politiky. Spilková (2005, s. 18) shledávala, že

po dlouhém období centrálně a direktivně stanovených cílů a obsahu vzdělávání v podobě závazných, normativních a detailně propracovaných osnov a pojetí učitelů jako vykonavatelů centrálně stanovených předpisů a norem s minimálními kompetencemi představuje Standard jako rámcový základ vzdělávání základní mantinely pro práci škol a sjednocující rámec na celostátní úrovni v podmínkách decentralizovaného a diverzifikovaného školství. Konec diktátu závazných a předimenzovaných osnov (jejichž zvládnutí všemi žáky je stejně chimérou, jak prokázaly různé výzkumy) rozšiřuje prostor pro autonomii škol a vytváří příznivé podmínky pro zásadní vnitřní reformu školy, pro didaktickou reformu výuky.

Žáci měli podle standardu získat v průběhu povinné školní docházky

základy kvalitního, funkčního a moderního všeobecného vzdělání v rozsahu jejich potřeb, předpokladů a možností, že se bude kultivovat jejich osobnost po stránce rozumové, emocionální i volní, že se bude rozvíjet jejich tělesná zdatnost a pohyblivost, že budou uvedeni do základních životních, duchovních a mravních hodnot, že získají orientaci v sobě samém i v další životní dráze.⁵⁶⁷

Standard formuloval jak cíle kognitivní, tak dovednosti, kompetence, hodnoty a postoje, kterých mělo být v průběhu základního vzdělávání dosaženo. Došlo tedy k významnému posunu v chápání cílů vzdělávání. Spilková (2005, s. 18) připomíná, že

na rozdíl od tradičního, na rozsah vědomostí zaměřeného obsahu základního vzdělávání jsou v poznávací oblasti zdůrazněny rozvoj myšlení, dovednosti učit se, zpracovávat informace a orientace na poznatky podstatné, významné pro poznávací a praktické činnosti a poskytující žákům klíč k porozumění, k chápání vzájemných vztahů a souvislostí a možných aplikací.

Zároveň ale Spilková (2005, s. 18) upozorňuje, že přes proklamace zůstalo konkrétní vymezení kmenového učiva v podobě tradičního detailního výčtu učiva, jehož osvojení všemi žáky je nereálné. Spilková dále konstatuje, že

naděje, jež byly do *Standardu základního vzdělávání* vkládány zejména reformně laděnými učiteli, se nenaplnily. S odstupem několika let je možné říci, že dokument celkově nenaplnil očekávání s ním spojená, i že jeho reálný vliv na praktické dění ve školách byl minimální (Spilková, 2005, s. 18).

Vzdělávací obsahy stanovené standardem (tzv. kmenové učivo) se měly stát součástí na základě standardu vzniklých vzdělávacích programů. Kmenové učivo bylo ve standardu rozčleněno do vzdělávacích oblastí a následně do vzdělávacích oborů, které nahradily tradiční vyučovací předměty. Stanoveno bylo sedm vzdělávacích oblastí (jim příslušející vzdělávací obory jsou uvedeny v závorkách, dvě vzdělávací oblasti byly současně také obory): oblast jazyková (český jazyk a literatura, cizí jazyk); oblast

⁵⁶⁶ Standard měl sloužit jako kritérium pro posuzování a schvalování vzdělávacích programů – viz Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se stanovují rámcová pravidla a postup při schvalování vzdělávacích programů základní školy (Č.j.: 10788/96-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LII. (1996), sešit 6, s. 8–9.

⁵⁶⁷ Standard základního vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 9, s. 6.

matematiky; oblast přírodovědní (fyzika, chemie, biologie a geologie, geografie); oblast společenskovední (historie, člověk a společnost), oblast estetickovýchovná (hudba/hudební aktivity, výtvarné umění/výtvarné aktivity); oblast zdravého životního stylu (tělesná výchova a sport/pohybové a sportovní aktivity, výchova ke zdraví); oblast pracovních činností a technologií. Některá témata měla být ve vzdělávacích programech uplatňována průřezově (např. právní a mravní výchova, sexuální výchova, výchova ke zdravému způsobu života). Vzdělávací oblasti a obory obsahovaly stručné charakteristiky specifických vzdělávacích možností, jimiž mělo jejich učivo přispívat k plnění cílů základního vzdělávání.

V návaznosti na *Standard základního vzdělávání* byly v letech 1996–1997 schváleny tři vzdělávací programy pro základní vzdělávání – *Obecná a občanská škola*, *Základní škola* a *Národní škola* (viz dále). Kromě nich byly v režimu pokusného ověřování povoleny také některé alternativní vzdělávací programy (*Česká škola waldorfského typu*, *Montessori*). V rámci povolených programů uplatňovaly svoje specifika také některé další alternativní projekty (viz Seberová, 2009, s. 124).⁵⁶⁸ Každá ze škol se musela přihlásit k jednomu ze vzdělávacích programů. Jednotlivé programy se lišily svým zaměřením, pojetím i prostředky k dosažení cílů stanovených standardem. Lišily se také učebnice využívané jednotlivými vzdělávacími programy (k tvorbě a podobě kurikulárních dokumentů v tomto období blíže Tupý, 2014).

V tomto období došlo k decentralizaci našeho školského systému. Správa většiny škol, dosud řízených státem, přešla pod správu nově vznikajících krajů (zanikly školské úřady). Vedení sítě škol zřizovaných obcemi přešlo do kompetence MŠMT, zřizování a správa veřejných základních škol zůstala na obecní úrovni⁵⁶⁹ (blíže Walterová, 2011, s. 46; k řízení školství viz také Procházková, 2009). Do sítě škol byly nově zařazeny vyšší odborné školy.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ Tupý (2014) upozorňuje také na existenci některých dalších vzdělávacích programů, schválených pouze pro jednu nebo několik škol. Tyto vzdělávací programy nebyly schváleny jako modelové, proto nebyly rozšířeny na další školy. Tupý (2014, s. 47) k tomu konstatuje, že „MŠMT se evidentně „zaleklo“ většího počtu vzdělávacích programů a hlavně problémů, které by mohly jejich schvalování doprovázet (tj. nutnost určit skupinu expertů, která by se schvalováním kurikulárních dokumentů zabývala, možnost rozrůznění obsahu v jednotlivých dokumentech atd.)“. Tupý (2014) upozorňuje také na existenci podpůrných programů: *Živá škola*, *Zdravá škola*, *Step by step*, *Otevřené vyučování* aj.

⁵⁶⁹ Viz Zákon č. 132/2000 Sb. – Zákon ze dne 13. dubna 2000 o změně a zrušení některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonech o obcích, zákonech o okresních úřadech a o hlavním městě Praze. In *Sbírka zákonů Česká republika*, částka 39, vydaná dne 17. května 2000, s. 1835–1864.; Zákon č. 284/2002 Sb. – Zákon ze dne 31. května 2002, kterým se mění zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. In *Sbírka zákonů Česká republika*, částka 102, vydaná dne 28. června 2002, s. 6040–6044.

⁵⁷⁰ Viz Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR k zařazování vyšších odborných škol do sítě škol, předškolních zařízení a školských zařízení (č.j. 11 880/95-23). In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 12, s. 5.

4.9.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 1995–2007

V souvislosti s prodloužením ZŠ z osmi na devět ročníků došlo s platností od 1. září 1995 k vydání nového doporučeného učebního plánu pro ZŠ (viz příloha 76).⁵⁷¹ Dějepisu byly určeny dvě vyučovací hodiny týdně v 5. ročníku, o dotaci dějepisu (a některých dalších předmětů) v 6.–9. ročníku měl rozhodnout ředitel školy tak, aby bylo vyučováno všem předmětům daného ročníku a byl dodržen minimální a maximální týdenní počet hodin stanovený učebním plánem. V souvislosti s prodloužením délky ZŠ byly stanoveny také nové doporučené okruhy učiva pro jednotlivé ročníky. V dějepise měly být v 5. ročníku probírány dějiny pravěku a starověku, v 6. ročníku dějiny středověku do 13. století, v 7. ročníku dějiny středověku od 14. do 15. století a počátky novověku, v 8. ročníku dějiny 18. a 19. století a v 9. ročníku dějiny od konce 19. století do současnosti.⁵⁷² Za předpokladu, že ředitel školy určil v každém z ročníků pro dějepis dvě týdenní vyučovací hodiny, znamenalo nové rozdělení učiva posílení dějin středověku, novověku a dějin doby nejnovější. Dotace dějin pravěku a starověku zůstala nezměněna (vyučovány v 5. ročníku, který měl jako jediný stanovenou pevnou časovou dotaci). Na úvod každého ročníku bylo zařazeno opakování, na závěr každého ročníku pak „shrnutí a upevnění poznatků“. Kromě doporučených okruhů učiva byla pro výuku dějepisu stanovena tato doporučená témata:

člověk a příroda, člověk a společnost (vývoj společenské organizace od pravěku do současnosti), umění v životě člověka, charakteristika jednotlivých civilizací a jejich vzájemné vztahy, věda a technika v životě člověka, světová náboženství a jejich úloha ve společnosti, mezinárodní vztahy, mezinárodní spolupráce, klíčové události národních a světových dějin, dějiny regionu, demokratické a totalitní systémy ve 20. století, globální problémy lidstva (tvorba a ochrana životního prostředí, problém zajištění výživy, zdravotní péče a vzdělání obyvatelstva atd.) a jejich řešení.⁵⁷³

Současně byly pro ZŠ vydány pokyny k přechodu na vyučování podle nově zaváděných vzdělávacích programů vycházejících ze *Standardu základního vzdělávání*.

Ve *Standardu základního vzdělávání* byl vzdělávací obor nazvaný *Historie* zařazen společně se vzdělávacím oborem *Člověk a společnost* do společenskovední vzdělávací oblasti. Tato vzdělávací oblast měla zahrnovat „rozsáhlou oblast minulého i současného života lidí ve společenstvích lokálních, regionálních, národních, státních i v širších kulturně civilizizačních celcích.“⁵⁷⁴ Žáci měli ve společenskovední vzdělávací oblasti získávat „vhled do hospodářských, sociálních, politických i kulturních změn v národních i světových dějinách a do jejich důsledků pro současnost i budoucnost. Poznávají principy, na nichž spočívá demokratická společnost a základy jejích politických institucí.“⁵⁷⁵ Vzdělávání v této oblasti mělo mít zásadní význam pro utváření

⁵⁷¹ Viz Organizace přechodu na povinnou devítiletou školní docházku v základní škole (Čj.: 20744/95-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 10, s. 2–35.

⁵⁷² Tamtéž, s. 14–15.

⁵⁷³ Tamtéž, s. 15.

⁵⁷⁴ Standard základního vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 9, s. 20.

⁵⁷⁵ Tamtéž.

občanského a právního vědomí žáků, vysvětlován zde měl být význam mravních hodnot. Za důležitý mezioborový úkol týkající se všech vzdělávacích činností bylo v této vzdělávací oblasti považováno formování vztahu k domovu a vlasti, k právu a zákonům a ke „globálním úkolům lidstva“.

Vzdělávacímu oboru *Historie* mělo být vyučováno v povinných předmětech minimálně 33 hodin za každý ročník 2. stupně ZŠ a minimálně 198 hodin za celý 2. stupeň ZŠ.⁵⁷⁶ Jednotlivé vzdělávací programy, vycházející ze standardu, nestanovovaly pro dějepis (a některé další vyučovací předměty), stejně jako první porevoluční osnovy, pevné časové dotace (viz dále). Dějepis tak mohla být určena v porovnání s osnovami z období socialismu nižší dotace.⁵⁷⁷ To bylo terčem časté kritiky ze strany učitelů, didaktiků dějepisu a historiků. Učební plány jednotlivých vzdělávacích programů sice umožňovaly zvýšení dotace předmětu o disponibilní hodiny (viz dále). Ty ale byly využívány zejména pro obory, které byly považovány za prioritní, nikoli pro dějepis (srov. Hudecová, 2002b, s. 25). Odpověď na otázku, proč nebyla disponibilní dotace využívána ve vyšší míře pro dějepis, přesahovala podle Hudecové (2002b, s. 25) rámec školního prostředí a bylo třeba ji hledat v celkovém vztahu společnosti k historii.

Vzdělávání ve vzdělávacím oboru *Historie* mělo podle standardu směřovat k tomu, aby žáci

získali základní poznatky o událostech, osobnostech, procesech a jevech národních dějin v kontextu s evropským a světovým vývojem; poznali a pochopili hlavní etapy historického vývoje a vzájemné souvislosti a vztahy mezi regionálními, národními a světovými dějinami; získali základní orientaci v kulturních dějinách (politická kultura, sociální život, vzdělanost a umění) a vytvořili si vztah k duchovním a materiálním hodnotám vytvořeným v dějinném vývoji národa a lidstva, ke specifické národů a kultur a k jejich civilizačnímu přínosu; pochopili pluralitu kultur jako jeden z podstatných znaků historie s důrazem na národní dějiny jako součásti širšího evropského kulturního okruhu; získali schopnost hodnotit historické události a společenské procesy a zaujímat k nim vlastní zdůvodněná stanoviska; měli vytvořenou představu historického času; získali potřebné dovednosti pro práci s učebnicí, s přístupnějšími historickými dokumenty a literaturou.⁵⁷⁸

Za účelem srovnatelnosti výstupů na konci 1. stupně ZŠ a umožnění změny vzdělávacího programu po ukončení 5. ročníku (tato možnost byla významná zejména pro neúplné ZŠ)⁵⁷⁹ bylo specifikováno, které vzdělávací cíle mají být splněny a která část

⁵⁷⁶ Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se stanovují rámcová pravidla a postup při schvalování vzdělávacích programů základní školy (Čj.: 10788/96-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LII. (1996), sešit 6, s. 8–9.

⁵⁷⁷ Podle Julínka et al. (2004, s. 76) činila průměrná dotace dějepisu na ZŠ sedm hodin. Tato dotace byla podle jejich názoru jednou z nejnižších v Evropě. Julínek et al. (2004, s. 45) dále upozorňovali „že v některém ročníku se může dějepis vyučovat pouze jednu hodinu týdně. Tato skutečnost je kritizována jak historiky z vědeckých institucí, tak učiteli základních i středních škol. Právem se obávají, že při jednodinové dotaci je ohroženo plnění vzdělávacích cílů předmětu a jsou limitovány časově náročnější metody výuky. Učebnice dějepisu pro základní školu s touto nízkou hodinovou dotací nepočítají. Několik let již usiluje historická obec i [...] Asociace učitelů dějepisu [...] o to, aby v 6.–9. ročníku byla minimální hodinová dotace 8 hodin, tj. v každém ročníku dvě hodiny týdně.“

⁵⁷⁸ Standard základního vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 9, s. 20.

⁵⁷⁹ Z pedagogicko-didaktických důvodů bylo ale doporučováno, aby byli žáci v průběhu povinné školní docházky vzdělávání podle jednoho vzdělávacího programu.

kmenového učiva má být probrána do konce 5. ročníku ZŠ.⁵⁸⁰ Okruhy kmenového učiva, které měly být ve vzdělávacím oboru *Historie* probrány, byly určeny výčtem témat.⁵⁸¹ Na základě výčtu učiva bez stanovení časových dotací není možné určit důraz kladený standardem na jednotlivá historická období nebo témata. Dějepisné učivo mělo být podle standardu dovedeno až do současnosti. Tento požadavek ale nebyl na mnoha školách respektován, výuka nejnovějších (soudobých) dějin byla často podceňována (srov. Hudecová, 2002b, s. 26). V roce 1998 došlo k doplnění *Standardu základního vzdělávání*.⁵⁸²

Vzdělávací program *Občanská škola*

Prvními schválenými vzdělávacími programy se staly *Obecná škola*⁵⁸³ (určen pro 1. stupeň ZŠ) a na něj navazující *Občanská škola*⁵⁸⁴ (od roku 1997 měl být pro oba programy používán společný název *Obecná škola*). Vytvořeny byly v letech 1996–1997 skupinou v čele s ministrem školství⁵⁸⁵ P. Piňhou a Z. Helusem. Program vycházel z humanistického přístupu k dítěti – centrem pozornosti měl být žák (snaha podněcovat samostatnost a iniciativu žáků, ohled na věkové a individuální možnosti žáků, současně vyzdvihován řád a pravidelný rytmus). Žáci měli ve školách využívajících tento vzdělávací program získávat vysoký stupeň obecného vzdělání (důraz kladen na základní poznatky, na vyvážení výchovného s naukovým) s prvními náznaky rozvinutí individuálních vloh a zájmů. Centrálním integrujícím předmětem měla být ve školách využívajících tento program občanská výchova. Program byl využíván asi pěti procenty ZŠ.

Ve vzdělávacím programu *Občanská škola* byly vyučovací předměty rozděleny na povinné, výběrové a nepovinné, zavedeny mohly být také zájmové kroužky. Strukturu předmětů doplňoval povinně zařazený projekt zaměřený na úvod do světa práce, seznamující žáky s širší a rozsahem jednotlivých oborů lidské činnosti (žáky měl

⁵⁸⁰ Informace MŠMT ČR o schválení vzdělávacích programů (čj. 16 669/97-20). In *Věstník MŠMT*, ročník LIII. (1997), sešit 5, s. 21.

⁵⁸¹ Viz Standard základního vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 9, s. 21.

⁵⁸² Doplnění Standardu základního vzdělávání a Standardu vzdělávání ve čtyřletém gymnáziu (č.j. 33 651/97-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LIV. (1998), sešit 2, s. 9. Do vzdělávacího oboru *Historie* bylo v souvislosti s objasňováním významu vstupu České republiky do NATO a dalších nadnárodních struktur doplněno toto učivo: „Současné postavení České republiky v Evropě a ve světě a její úsilí o začlenění do evropských a euroatlantických bezpečnostních, hospodářských a politických struktur (NATO, Evropská unie, Rada Evropy a další)“.

⁵⁸³ *Vzdělávací program Obecná škola. Pojetí obecné školy. Učební osnovy obecné školy*. (1996). Praha: Portál; *Vzdělávací program Obecná škola – základní pedagogické dokumenty*. In *Věstník MŠMT*, ročník LII. (1996), sešit 1, s. 26–38.

⁵⁸⁴ *Vzdělávací program Občanská škola. Pojetí Občanské školy. Učební osnovy Občanské školy*. (1996). Praha: Portál. K programu blíže např. Informace o vzdělávacím programu *Občanská škola* po 1. roce výuky. In *Věstník MŠMT*, ročník LII. (1996), sešit 6, s. 61–62.

⁵⁸⁵ Tupý (2014, s. 48) upozorňuje na protěžování tohoto vzdělávacího programu ze strany ministerstva a na znevýhodňování ostatních vzdělávacích programů. Účastník tehdejších diskuzí prof. Beneš upozorňuje, že politický lobbying měly také další vzdělávací programy – viz posudek disertační práce, ze které vychází tento text.

orientovat při volbě povolání). Dějepis byl zařazen mezi povinné předměty. Pro zájemce mohly být navíc zařazovány prohloubené varianty povinných předmětů včetně „prohloubeného“ dějepisu. Mezi volitelné předměty tohoto programu byl navíc zařazen předmět dějepisné a zeměpisné praktikum.

Učební plán vzdělávacího programu byl vymezen pouze rámcově, neměl být uniformně daný a jednotný (školy měly mít zvláštní rysy vyplývající z jejich zasazení do sociálního a regionálního kontextu, ze složení učitelského sboru a ze zájmů žáků a jejich rodičů). Velká pravomoc při změně hodinových dotací proto byla dána ředitelům škol. Učební plán měl umožňovat profilaci v jakémkoli oboru, a to jak povinně pro všechny žáky školy, tak podle zájmů žáků prostřednictvím prohloubeného výkladu a volitelných předmětů. Rozšířená výuka některého předmětu nebo zaměření školy v určitém oboru mohla být realizována pouze bez zvyšování celkové povinné dotace dané učebním plánem a za dodržení minimálních dotací jednotlivých předmětů.⁵⁸⁶ Dějepis byl v rámcovém učebním plánu tohoto vzdělávacího programu zařazen do 6.–9. ročníku (viz přílohy 77–78). Pro předmět byly stanoveny minimální časové dotace – v 6., 7. a 9. ročníku minimálně jedna vyučovací hodina týdně, v 8. ročníku minimálně dvě vyučovací hodiny týdně (viz tabulka 53). Ředitel školy měl doplněním předmětu prohloubeného výkladu nebo navazujícího volitelného předmětu dějepisné a zeměpisné praktikum (viz dále) doplnit dotaci dějepisu tak, aby mu bylo v 6.–9. ročníku vyučováno alespoň v šesti hodinách týdně. Schválen byl také modelový učební plán vzdělávacího programu *Občanská škola* pro třídy s rozšířeným vyučováním jazykům (viz příloha 79).⁵⁸⁷ Dotace dějepisu se zde nelišila od běžných tříd. Později byl vydán zvláštní učební plán základních škol s rozšířeným vyučováním jazykům (příloha 82), který měl platit na všech školách, kde bylo zavedeno rozšířené vyučování jazykům bez ohledu na využívaný vzdělávací program. Stanoveny v něm byly pouze minimální dotace dějepisu, konkrétní dotace předmětu měla být na těchto školách stejně jako v běžných ZŠ určena ředitelem školy. Vzdělávací program *Občanská škola* požadoval také posílení mezipředmětových vazeb.

Tabulka 53

Časové dotace dějepisu podle vzdělávacího programu Občanská škola

Ročník	6.	7.	8.	9.	Celkem
Minimální počet hodin dějepisu	1	1	2	1	5
Celková minimální dotace povinných předmětů	24	24	26	25	99
Podíl hodin dějepisu na počtu hodin povinných předmětů v % (minimální dotace)	4,2	4,2	7,7	4,0	5,1
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v % (minimální dotace)	20	20	40	20	

⁵⁸⁶ *Vzdělávací program Občanská škola. Pojetí Občanské školy. Učební osnovy Občanské školy.* (1996). Praha: Portál, s. 47.

⁵⁸⁷ Viz Přehled učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LVII. (2001), sešit 11, s. 52–53.

Pozn. Zaokrouhleno na jedno desetinné místo; ředitel školy měl doplněním předmětu prohloubeného výkladu nebo navazujícího volitelného předmětu dějepisné a zeměpisné praktikum doplnit dotaci dějepisu tak, aby mu bylo v 6.–9. ročníku vyučováno alespoň v šesti hodinách týdně.

Zdroj: *Vzdělávací program Občanská škola. Pojetí Občanské školy. Učební osnovy Občanské školy.* (1996). Praha: Portál, s. 48.

Osnovy vzdělávacího programu *Občanská škola* neměly být brány jako „předpisy postupu“, měly pouze načrtnout směr a nabídnout souhrn témat (učitelům měly nabízet možnost rozvinout „pedagogické umění“). Osnovy byly deklarovány jako maximální (sami autoři je označovali za náročné). Učitelé měli podle svých zkušeností zvažovat, kde leží hranice únosnosti, jejíž překročení může žáky demotivovat. U některých předmětů byl uváděn širší rozsah učiva také proto, aby měli učitelé větší možnost výběru.

Dějepis měl podle vzdělávacího programu *Občanská škola* vymezovat hlavní body a úseky na ose dějin. Sledovat měl tyto výchovně-vzdělávací cíle: (1) znalost základních dat, jevů, událostí, pojmů a osobností z národní i obecné historie; (2) schopnost historické orientace v čase a prostoru.⁵⁸⁸ Faktografie ale neměla být hlavní náplní ani smyslem, ale pouhým předpokladem dějepisu pro nahlédnutí hloubky minulosti. Předmět měl

otevřít smysl pro hloubku minulosti a ozřejmit dějinnost lidské společnosti, otevřít smysl pro tradici a vyvolat ochotu v ní stát a předávat ji. Vedle tohoto pak ukázat vrstvení kultury, tj. ukázat, jak naši zemí a Evropou, kde žijeme, procházely hlavní proudy duchovního dění a jak určovaly tvar a styl života lidí. Tím vším nastínit kulturně dějinný kontext žité současnosti.⁵⁸⁹

Stále poukazováno mělo být v dějepise na to, co žáci znají ze svého okolí (snaha spoluvytvářet jejich sebeidentifikaci). Vyzvedáváním významných postav měl dějepis žáky přivádět „k pochopení společností uznávaných vzorců správného jednání, [...] k pochopení archetypů rolí, o něž je opřena struktura společnosti.“⁵⁹⁰ Dějepis měl rozhodujícím způsobem přispívat k

akulturaci žáků, k jejich postupnému včleňování do světa znalostí, norem a hodnot společnosti, v níž žijí. Z tohoto základního kulturotvorného významu dějepisu pak vyplývá, že jeho úkolem je seznámit žáky se základními událostmi, pojmy, procesy a osobnostmi obecných i českých dějin v takovém rozsahu a takovým způsobem, aby pochopili dějiny nikoliv jako *sled* dávno minulých událostí, nýbrž jako *odkaz* minulých generací a rozměr své současnosti⁵⁹¹ (označené kurzívou zvyrazněno v orig.).

Dějepisné osnovy tohoto vzdělávacího programu požadovaly kombinovat výklad chronologický se strukturálním ve snaze umožnit snadnější pochopení hlavních vazeb mezi jednotlivými oblastmi života společnosti (stát, společnost, kultura). Takto koncipované osnovy sice vyžadovaly na některých místech opakování témat, tato témata

⁵⁸⁸ *Vzdělávací program Občanská škola. Pojetí Občanské školy. Učební osnovy Občanské školy.* (1996). Praha: Portál, s. 137.

⁵⁸⁹ Tamtéž, s. 56.

⁵⁹⁰ Tamtéž.

⁵⁹¹ Tamtéž, s. 136.

měla být ale vykládána vždy v jiných souvislostech.⁵⁹² Tak mělo být usnadněno vytváření představ historického času. Datace měla tvořit pouze základní schéma, důraz měl být kladen na princip exemplárnosti. Tak měly být vytvořeny faktografické a pojmové pilíře, které měly být základem k pochopení dějin jako celku na vyšších typech škol.

Základem dějepisu měla být podle vzdělávacího programu *Občanská škola* teorie kulturních dějin v širokém kontextu (každý historický jev měl být interpretován jako kulturní jev). Osnovy proto byly vystavěny na principu civilizačních a kulturních okruhů, důraz měl být kladen na vytváření plurality kultur. Klíčem k vytváření jejich vědomí měl být důraz položený na národní dějiny jako součást širšího (evropského a křesťanského) kulturního okruhu. Značná pozornost měla být „soustředěna na české dějiny, národní tradice a vazby národních dějin k dějinám sousedních zemí [...] i [...] k historii národnostních menšin a náboženských minorit na území dnešní České republiky.“⁵⁹³ Národní dějiny (včetně dějin regionálních) měly být považovány za součást základního učiva, sloužit měly jako modelové příklady pro vysvětlení světových dějin.

Hlavním nástrojem k pochopení souvislostí dějin měla být narativita předmětu. Důraz měl být proto kladen na příběh a osobnostní portrét. Dějepis měl přispívat také k vytváření jazykové kompetence žáků (schopnost učivo převyprávět, zhodnotit, zaujmout zdůvodněné stanovisko).⁵⁹⁴ Souhrnným cílem dějepisu zahrnujícím do sebe všechny výše zmíněné cíle pak mělo být

vytvořit *historický horizont* žákova života a světa jeho poznání a zkušeností a tím přispět k jeho výchově jako občana demokratické společnosti, znalého svých práv i povinností, jež jsou do značné míry právě výsledkem historického vývoje. Dějepisné znalosti mu mají napomoci k celkové orientaci ve spleti kulturních, politických, sociálních i ekonomických faktů, s nimiž se během svého života postupně setká⁵⁹⁵ (označené kurzívou zvýrazněno v orig.).

Dějepisné učivo bylo ve vzdělávacím programu *Občanská škola* podrobně rozděleno do jednotlivých ročníků.⁵⁹⁶ V 6. ročníku měly být probírány úvod do studia dějepisu, dějiny pravěku a starověku, v 7. ročníku dějiny středověku a raného novověku, v 8. ročníku (tj. ročník s nejvyšší stanovenou minimální časovou dotací) dějiny 18. a 19. století, v 9. ročníku dějiny 20. století. Vzdělávací program nestanovoval časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata. Tento fakt a to, že učební plán stanovoval pouze minimální dotace pro jednotlivé ročníky, nám znemožňuje bližší srovnání zastoupení jednotlivých historických období ve výuce dějepisu.

Vzdělávací program *Občanská škola* zahrnoval také navazující volitelný předmět dějepisné a zeměpisné praktikum. Cílem předmětu bylo „v přiměřené podobě prohloubení, rozšíření, procvičení a aktualizace učiva dějepisu a zeměpisu ve vybraných

⁵⁹² Tamtéž.

⁵⁹³ Tamtéž.

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 137.

⁵⁹⁵ Tamtéž.

⁵⁹⁶ Viz tamtéž, s. 138–151.

tematických okruzích a partitob obou povinných vyučovacích předmětů.⁵⁹⁷ Osnovy předmětu byly koncipovány jako volný soubor doporučených témat, který mohli učitelé doplňovat a upravovat. V praxi měly být upevňovány znalosti prostřednictvím jejich praktického procvičování a uvádění do aktuálních souvislostí. Žáci se měli v tomto předmětu naučit pracovat se základními pomůckami (zdůrazňována byla samostatná práce žáků). V dějepisné části byl kladen důraz zejména na získávání informací z verbálních, obrazových nebo symbolických pomůcek, na jejich interpretaci a vřazování do dobových a vývojových souvislostí.⁵⁹⁸ Stanoveny byly základní pojmy a dovednosti, které si měli žáci v praxi osvojit.⁵⁹⁹

Vzdělávací program Základní škola

Jako druhý v pořadí byl schválen vzdělávací program *Základní škola*⁶⁰⁰ (nejčastěji využívaný program – užívalo jej přes 90 % škol). Program byl zpracován *Výzkumným ústavem pedagogickým*, svoji koncepcí nejvíce připomínal dosavadní osnovy.⁶⁰¹ Podle programu měli žáci v průběhu povinné školní docházky získat kvalitní základy základního moderního vzdělání.

Ve vzdělávací perspektivě programu je osobnost postupně vyzárajícího mladého člověka, který je schopen samostatně myslet, svobodně a autonomně se rozhodovat, projevovat se jako demokratický občan a jednat v souladu s obecně uznávanými životními a mravními hodnotami.⁶⁰²

Program stanovoval cíle v oblasti poznávací, dovedností, hodnot i kompetencí. Cíle byly konkretizovány v podobě tzv. specifických vzdělávacích cílů jednotlivých vyučovacích předmětů. Program měl být orientován na osobnost žáka, proto měl být ve vyučování vytvářen prostor pro využívání různých vzdělávacích postupů a způsobů a pro uplatňování diferencované výuky. Pozornost měla být věnována psychologickým aspektům vzdělávacího procesu. Jednotlivé školy si měly vzdělávací program dotvářet podle vlastních záměrů a podmínek. Vzdělávací program *Základní škola* měl být otevřeným dokumentem, který měl být na základě zkušeností z praxe a výsledků výzkumů periodicky upravován a modernizován.⁶⁰³

Dějepis byl v učebním plánu vzdělávacího programu *Základní škola* (viz příloha 80) zařazen mezi povinné předměty. Vyučován měl být v 6.–9. ročníku dohromady v minimálně šesti týdenních vyučovacích hodinách (viz tabulka 54). O přesné dotaci

⁵⁹⁷ Tamtéž, s. 61.

⁵⁹⁸ Tamtéž, s. 372.

⁵⁹⁹ Viz tamtéž, s. 373–378.

⁶⁰⁰ *Vzdělávací program Základní škola včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním*. (1998). Praha: Nakladatelství Fortuna.

⁶⁰¹ Právě skutečnost, že vzdělávací program *Základní škola* vycházel z předešlých osnov (samozřejmě došlo k jejich odideologizování), vedla k oblíbě tohoto vzdělávacího programu.

⁶⁰² *Vzdělávací program Základní škola včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním*. (1998). Praha: Nakladatelství Fortuna, s. 5.

⁶⁰³ Srov. Oznámení. In *Věstník MŠMT*, ročník LIII. (1997), sešit 1, s. 20.

dějepis (a některých dalších předmětů)⁶⁰⁴ v jednotlivých ročnících měl rozhodnout ředitel školy tak, aby bylo vyučováno všem předmětům určeným pro dané ročníky, byl dodržen minimální počet hodin určený pro předmět a dodržena týdenní časová dotace daná učebním plánem. Jako volitelný předmět mohl být v rámci tohoto programu vyučován seminář ze společenskovědních předmětů.⁶⁰⁵ Nad rámec týdenní časové dotace povinných předmětů mohly být zařazeny nepovinné předměty. Výběr a počet nepovinných předmětů nebyl programem omezen (viz příloha 80).

Tabulka 54

Časové dotace dějepisu podle vzdělávacího programu Základní škola

Ročník	6.	7.	8.	9.	Celkem
Počet hodin dějepisu (minimální dotace)	x	x	x	x	6
Počet hodin povinných předmětů	27	28	30	30	115
Podíl hodin dějepisu (minimální dotace) na počtu hodin povinných předmětů v %	?	?	?	?	5,2
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v % (minimální dotace)	?	?	?	?	

Pozn. Zaokrouhloeno na jedno desetinné místo.

x – O časové dotaci dějepisu (a některých dalších předmětů) měl rozhodovat ředitel školy tak, aby bylo vyučováno všem předmětům daného ročníku, byl naplněn minimální počet hodin určený pro předmět a dodržena týdenní časová dotace daná učebním plánem.

Zdroj: *Vzdělávací program Základní škola včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním*. (1998). Praha: Nakladatelství fortuna, s. 13.

Pro školy s rozšířeným vyučováním jazykům platil pro vzdělávací program *Základní škola* stejný učební plán (příloha 82) jako pro ostatní vzdělávací programy (viz výše). V rámci programu *Základní škola* byly navíc vydány modelové učební plány pro školy s rozšířeným vyučováním matematiky a přírodovědných předmětů (příloha 83), výtvarné výchovy (příloha 84), hudební výchovy (příloha 85), tělesné výchovy (příloha 86) a později také informatiky a výpočetní techniky⁶⁰⁶ (příloha 87). Na těchto školách byla pro dějepis stanovena stejná minimální časová dotace jako na běžných ZŠ, o konkrétní dotaci předmětu měl také na těchto školách rozhodovat ředitel školy.

⁶⁰⁴ Od 1. září 1998, kdy došlo k dílčím úpravám vzdělávacího programu *Základní škola*, rozhodoval ředitel školy o časové dotaci všech předmětů 6.–9. ročníku ZŠ. I nadále přitom muselo být vyučováno všem předmětům stanoveným pro příslušné ročníky, dodržen musel být minimální počet hodin určený pro jednotlivé předměty a celková týdenní časová dotace daná učebním plánem (viz příloha 81).

⁶⁰⁵ K volitelným předmětům vzdělávacího programu *Základní škola* viz také Volitelné předměty ve vzdělávacím programu *Základní škola*. In *Věstník MŠMT*, ročník LII. (1997), sešit 1, s. 10–18.

⁶⁰⁶ Doplnění základní pedagogické dokumentace vzdělávacího programu „Základní škola“ (čj. 16845/2001-22, dne 2. 5. 2001). In *Věstník MŠMT*, ročník LVII. (2001), sešit 6, s. 11; Modelový učební plán vzdělávacího programu *Základní škola* pro třídy s rozšířeným vyučováním informatiky a výpočetní techniky. In *Věstník MŠMT*, ročník LVII. (2001), sešit 6, s. 12–13.

Modelové učební plány měly sloužit jako ukázka, jakým způsobem sestavit v rámci programu *Základní škola* učební plán také pro rozšířenou výuku dalších předmětů (vzor pro časové dotace a zařazení předmětů s rozšířeným vyučováním do ročníků).⁶⁰⁷ Také v ostatních vzdělávacích programech mělo být zaváděno rozšířené vyučování uvedených předmětů v ročnících a hodinových dotacích podle těchto modelových učebních plánů vydaných v rámci vzdělávacího programu *Základní škola*. Ostatní předměty měly být zařazovány v ročnících a hodinových dotacích podle učebních plánů příslušných vzdělávacích programů.⁶⁰⁸

Pro každý vyučovací předmět byly vzdělávacím programem *Základní škola* stanoveny specifické cíle, přístupy k obsahu a organizaci výuky a rozdělení učiva do jednotlivých ročníků (jednalo se o doporučení pro učitele). V rámci jednotlivých tematických celků bylo stanoveno učivo a požadované kompetence (označeny spojením „co by měl žák umět“), které měly zajišťovat zpětnou vazbu, evaluaci vzdělávacího procesu a jeho zdokonalování.⁶⁰⁹ Pro jednotlivé tematické celky byly uvedeny příklady rozšiřujícího učiva (měly doporučující charakter). Časové dotace pro jednotlivé tematické celky nebyly vzdělávacím programem stanoveny.

Výuka dějepisu podle vzdělávacího programu *Základní škola* „otevívá žákům pohled na hlavní období dějinného vývoje lidstva a vlastního národa, seznamuje je s významnými historickými událostmi a osobnostmi, které ovlivnily život předcházejících generací a mají význam i pro orientaci v současném společenském životě.“⁶¹⁰ Od 1. září 1998 byl tento cíl doplněn: „Hlavním posláním výuky dějepisu je stimulace občanské potřeby hledání kořenů aktuálních společenských jevů a vlastní historické identity.“⁶¹¹ Vyučovací činnost učitele měla podle tohoto vzdělávacího programu vytvářet podmínky k tomu,

aby žáci poznali, jak se postupně měnil způsob života lidí v nejdůležitějších epochách dějinného vývoje; aby se dovedli orientovat v kontinuitě národních dějin a v jejich významných obdobích, aby chápali smysl událostí a činů osobností, které ovlivňovaly jejich běh a společenský vývoj; aby chápali souvislosti celospolečenského dění se životem lidí vlastního regionu i souvislosti národních a světových dějin; aby se naučili zařazovat události do chronologické následnosti a vysvětlovat jejich vzájemné vztahy (příčiny, důsledky); aby měli příležitost (i s využitím poznatků ze své mimoškolní činnosti) o těchto událostech souvisle vyprávět; aby uměli výstižně charakterizovat a vysvětlovat nejdůležitější historické události a zaujímat k nim vlastní stanovisko.⁶¹²

⁶⁰⁷ Soubor pedagogicko-organizačních informací pro základní školy, střední školy, vyšší odborné školy a školská zařízení na školní rok 1998/1999 (Č.j.: 18 509/98-20). In *Věstník MŠMT*, ročník LIV. (1998), sešit 6, s. 42.

⁶⁰⁸ Soubor pedagogicko-organizačních informací pro základní školy, střední školy, vyšší odborné školy a školská zařízení na školní rok 1997/1998. In *Věstník MŠMT*, ročník LIII. (1997), sešit 6, s. 24–25.

⁶⁰⁹ *Vzdělávací program Základní škola včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním*. (1998). Praha: Nakladatelství fortuna, s. 16.

⁶¹⁰ Tamtéž, s. 177.

⁶¹¹ Tamtéž, s. 318.

⁶¹² Tamtéž, s. 177.

Ke specifickým možnostem výuky dějepisu na ZŠ mělo patřit také

formování takových postojů, jako je úcta ke kulturnímu dědictví lidstva a vlastního národa, k duchovním a materiálním výtvorům minulosti, snaha o ochranu historických a kulturních památek, smysl pro etnické, náboženské a kulturní odlišnosti jiných národů, jejich respektování, pochopení přínosu těchto národních specifíků pro současný multikulturní svět, pochopení potřeby života v míru jako prvořadé potřeby a jako jedině humánní možnosti řešení současných globálních problémů lidstva.⁶¹³

Výběr a strukturace dějepisného učiva vycházely ve vzdělávacím programu *Základní škola* z kombinace chronologického a tematického pojetí (snaha o komplexní pohled na dějiny). Důraz měl být položen „především na hlubší poznání dějin vlastního národa v kontextu s evropským a světovým vývojem, dějin kultury (vědy, techniky, způsobu života, náboženství, umění) a přínosu jednotlivých států, oblastí a civilizací pro rozvoj vzdělanosti.“⁶¹⁴ Žáci neměli být zatěžováni podrobnostmi (např. množstvím časových údajů, jmen a pojmů), čímž měl předmět přispívat ke

komplexnějšímu pohledu na historii, k hlubšímu poznání jednotlivých období, k pochopení vzájemných vztahů mezi dějinami regionu, národa, okolních zemí a světa, k intenzivnějšímu citovému vztahu žáků k poznávanému a k rozvoji jejich samostatného kritického myšlení.⁶¹⁵

Orientace na podstatné učivo byla vysvětlována také potřebou seznamovat žáky s historií způsobem odpovídajícím jejich poznávacím schopnostem, potřebou rozvíjet schopnosti získávat samostatně poznatky a vytvářet podmínky pro dialog (schopnost hodnotit historické události a obhajovat své názory a stanoviska).⁶¹⁶ Kromě podstatného učiva měli vyučující podle důležitosti, zájmu žáků a místních podmínek zvolit pro každé období téma (popř. několik témat), které měli vysvětlit hlouběji v širších vztazích a souvislostech s využitím samostatné práce žáků a poznatků z jiných předmětů a zdrojů.

Vzdělávací program *Základní škola* doporučoval zařadit do 6. a 7. ročníku výuky dějepisu dějiny pravěku, starověku, středověku a počátků novověku, do 8. a 9. ročníku pak dějiny od 18. století do současnosti. Toto velice hrubé rozvržení učiva mělo navíc pouze doporučující charakter. U jednotlivých tematických celků stanovených vzdělávacím programem pro dějepis (úvod do vyučování dějepisu, pravěk, starověk, starověké Řecko, starověký Řím, středověk, novověk, dějiny od konce 19. století do současnosti) bylo stanoveno učivo, které mělo být v jejich rámci probráno, a kompetence, které zde měli žáci získat („co by měl žák umět“).⁶¹⁷ Časové dotace pro jednotlivé tematické celky stanoveny nebyly. Výběr témat nebo zařazení rozšiřujícího učiva byly ponechány plně v pravomoci vyučujících. U stanovených tematických celků byly uvedeny příklady rozšiřujícího učiva. Na závěr některých tematických celků a na závěr celého dějepisného vyučování měl být zařazen výklad tematických okruhů důležitých k podrobnějšímu objasňování dané problematiky, k upevňování základních poznatků a k jejich začleňování do širších souvislostí (uvedeny byly příklady těchto okruhů).

⁶¹³ Tamtéž.

⁶¹⁴ Tamtéž.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 178.

⁶¹⁶ Tamtéž.

⁶¹⁷ Viz tamtéž, s. 178–187.

Mezi volitelné předměty byl ve vzdělávacím programu *Základní škola* zařazen seminář ze společenskovedních předmětů. Seminář si kladl za cíl propojovat a utříďovat poznatky a dovednosti získané ve společenskovedních předmětech i v životě mimo školu; upevňovat a rozvíjet zájmy žáků v této oblasti, rozvíjet jejich schopnosti a praktické dovednosti v této oblasti; seznámit žáky s dalšími klíčovými problémy minulosti i současnosti v této oblasti; upevnit některé základní životní orientace a postoje žáků potřebné pro život v současné moderní společnosti apod.⁶¹⁸ Obsah semináře měly tvořit vybrané tematické okruhy (osnovy je uváděly formou doporučení; do dějepisné složky učiva náležely zejména okruhy: dějiny a současnost lidstva, kapitoly z dějin a současnosti regionu, kultura v minulosti a současnosti, orientace v současném světě). Vyučující mohli z okruhů vybírat, doplňovat je, případně zařazovat témata další.

Vzdělávací program Národní škola

Jako třetí v pořadí byl schválen vzdělávací program *Národní škola*.⁶¹⁹ Vytvořen byl v rámci *Asociace pedagogů základního školství ČR* s cílem využít zkušenosti z praxe našich škol (snaha navodit na školách tvůrčí atmosféru a změnit klima školy tak, aby do ní děti chodily rády; připravit děti k praktickému životu v moderní společnosti; zbavit učitele závislosti na oficiálních stanoviscích; nevázat učitele žádnými metodami⁶²⁰ a učebnicemi; školy měly rozhodovat o vlastní profilaci). Program se stavěl proti selekci dětí v období povinné školní docházky. Principy vyžadované programem měly přispět k rozvoji demokratické společnosti. Kvůli pozdnímu schválení nebyl program příliš využíván (využívalo jej asi pouze 1 % ZŠ).

Vzdělávací program *Národní škola* zachovával členění do jednotlivých vyučovacích předmětů, upozorňováno ale bylo, že je tomu především z důvodu tradice.⁶²¹ Učební plán vzdělávacího programu byl tvořen dvěma částmi – základní a nadstavbovou (viz příloha 88). V základní části byly určeny povinné předměty a minimální počty hodin, které jim měly být věnovány. Nadstavbová část měla umožňovat rozšíření učiva základní části, diferenciaci žáků podle jejich zájmů a schopností či profilace školy, rozvoj schopností talentovaných žáků a zvýšenou individuální pomoc pro handicapované žáky. V nadstavbové části měl být vytvořen prostor pro takovou skladbu předmětů, která by odpovídala jednotlivým třídám a učitelům. Obsahovou náplň nadstavbové části měly stanovovat jednotlivé školy, a to buď ve formě samostatných předmětů, nebo ve formě integrovaných předmětů (integrace předmětů byla ale možná také

⁶¹⁸ Tamtéž, s. 295.

⁶¹⁹ *Vzdělávací program Národní škola. Vzdělávací program pro 1.–9. ročník základního vzdělávání*. (1997). Praha: SPN.

⁶²⁰ Vzdělávací program stanovoval metody a formy práce, jejichž volba měla být pro školy prioritní (např. integrovaná tematická výuka, projekty). V rámci programu byl vytvořen *Katalog forem a metod práce* (tzv. „Kafomet“), který měl být „zásobníkem“ nápadů a metodických a didaktických námětů. Mělo se jednat o „národní“ zdroj pedagogické zkušenosti.

⁶²¹ Blíže *Vzdělávací program Národní škola. Vzdělávací program pro 1.–9. ročník základního vzdělávání*. (1997). Praha: SPN, s. 14.

v základní části, týkat se mohla také dějepisu). V nadstavbových předmětech mohly být sdružováni žáci jedné třídy, ročníku nebo více ročníků. Doporučováno bylo zařadit předměty nadstavbové části do jednoho časového bloku. V rámci vzdělávacího programu bylo možné zařazovat také kurzy. Součástí vzdělávacího programu byly také dva programy, které měly prostupovat celým životem školy (závazný program *Výchova ke zdravému životnímu stylu*, nepovinný program *Myšlenkové dovednosti (filozofie pro děti)*). Soustava obsahových celků uváděných vzdělávacím programem *Národní škola* byla považována za otevřený systém, který bylo možné doplňovat.

Dějepis byl v učebním plánu vzdělávacího programu *Národní škola* zařazen do základní části (viz příloha 88). V 6. a 7. ročníku byl pro dějepis určen minimální počet hodin společný se zeměpisem. Oba předměty měly být v obou z těchto ročníků vyučovány minimálně tři hodiny týdně. Jako doporučení pro nadstavbovou část byly pro dějepis a zeměpis v 6. a 7. ročníku uvedeny tyto možnosti: dějepis, zeměpis, ekonomický zeměpis, přírodopisný zeměpis. Pro 8. a 9. ročník byla učebním plánem vzdělávacího programu *Národní škola* určena pro dějepis (v těchto ročnících bez zeměpisu) minimálně jedna vyučovací hodina týdně pro oba z ročníků (později byly uváděny dvě vyučovací hodiny týdně dohromady pro dějepis a zeměpis pro oba z ročníků).⁶²² Jako doporučení pro nadstavbovou část byly pro 8. a 9. ročník pro dějepis uváděny tyto možnosti: dějepis, historie významných období, historie válečných konfliktů, dějiny umění. Vzhledem ke společné dotaci určené v některých ročnících pro dějepis a zeměpis, můžeme určit pouze zastoupení obou předmětů v rámci celkové dotace tohoto vzdělávacího programu. V 6.–9. ročníku bylo oběma předmětům určeno minimálně 10,2% z minimální dotace základní části učebního plánu vzdělávacího programu *Národní škola* (viz tabulka 55).

Tabulka 55

Časové dotace dějepisu podle vzdělávacího programu Národní škola

Ročník	6.	7.	8.	9.	Celkem
Minimální počet hodin dějepisu (základní část)	3 ¹	3 ¹	1	1	10 ¹
Počet hodin povinných předmětů (základní část)	26	26	23	23	98
Podíl hodin dějepisu (minimální dotace) na počtu hodin povinných předmětů v % (základní část)	11,5 ¹	11,5 ¹	4,3	4,3	10,2 ¹
Podíl hodin dějepisu v ročníku na celkovém počtu hodin dějepisu v % (základní část, minimální dotace)	30 ¹	30 ¹	20 ¹	20 ¹	

Pozn. Zaokrouhлено na jedno desetinné místo; ¹ dohromady se zeměpisem.

Zdroj: *Vzdělávací program Národní škola. Vzdělávací program pro 1.–9. ročník základního vzdělávání*. (1997). Praha: SPN, s. 20–22.

⁶²² Viz Přehled učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LVII. (2001), sešit 11, s. 58.

Podle vzdělávacího programu *Národní škola* měli žáci v dějepise získávat „vhled do hospodářských, sociálních, politických i kulturních změn v národních i světových dějinách a do jejich důsledků pro současnost i budoucnost. Poznají principy, na nichž spočívá demokratická společnost a základy jejích politických institucí.“⁶²³ Předmět měl seznamovat s významnými událostmi a osobnostmi, které byly považovány za důležité pro orientaci v životě. U žáků měly být v dějepise vytvářeny základy občanského a právního vědomí, představa historického času a postoje k historickému vývoji, souvislostem a vztahům. Předmět měl vytvářet pocit hrdosti a úcty k výtvorům minulosti a smysl pro pochopení odlišných kultur a jejich respektování (jako prvořadá byla viděna potřeba života v míru).⁶²⁴

Za nejdůležitější byly ve vzdělávacím programu *Národní škola* považovány cíle v oblasti postojů, schopností a dovedností. Žáci měli získat v této oblasti univerzální výbavu, která jim měla umožnit snadnější adaptaci v podmínkách rychle se měnícího světa. V oblasti postojů byly cíle dějepisu stanoveny v těchto bodech:

pochopení historie je důležité pro pochopení současného světa; vývoj a stav společnosti závisí na řadě vnitřních a vnějších vlivů, každá společnost (a každý její člen) nese odpovědnost za předávání duchovního, kulturního, ale i materiálního bohatství dalším generacím; vývoj společnosti není lineární, dá se předem zhruba odhadnout, ale ne naplánovat; svět nám nepatří, ale jsme v něm pouze na návštěvě; konkrétní společenské situace jsou výsledkem působení pojmenovatelných vlivů; svět je mnohotvárný a jedinečný; naše místo ve světě je určeno souřadnicemi prostorovými i časovými.⁶²⁵

Pro oblast dovedností a schopností dějepisu stanovoval vzdělávací program tyto cíle: „pracovat s historickou mapou, časovou přímkou, vyhledávat informace a formulovat vlastní názor.“⁶²⁶ Cíle dějepisu byly vzdělávacím programem určeny blíže pro každý ročník.⁶²⁷

Obsah vzdělávání byl ve vzdělávacím programu *Národní škola* stanoven pomocí tzv. vzdělávacích obsahů. Jednalo se o závazné kmenové učivo. Stanovena ale nebyla hloubka, do které měli vyučující při probírání tohoto učiva zacházet. Kmenové učivo mohlo být rozšiřováno o další témata, doplňováno mělo být o regionální specifika. Důraz měl být kladen na poznání dějin vlastního národa v kontextu se světovým a evropským vývojem. Dějepisné učivo bylo rámcově rozděleno do jednotlivých ročníků. Dějepis měl být vyučován chronologicky, časová posloupnost a rozvržení témat během roku byly ale plně v kompetenci učitelů. Pro 6. ročník byly určeny dějiny pravěku a starověku, pro 7. ročník dějiny středověku, pro 8. ročník dějiny novověku až do konce 19. století a pro 9. ročník dějiny od počátku 20. století do současnosti. Učivo stanovené pro jednotlivé ročníky bylo vzdělávacím programem detailněji vymezeno. Stanoveny ale nebyly časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata, což nám

⁶²³ *Vzdělávací program Národní škola. Vzdělávací program pro 1.–9. ročník základního vzdělávání.* (1997). Praha: SPN, s. 72.

⁶²⁴ Tamtéž.

⁶²⁵ Tamtéž, s. 72.

⁶²⁶ Tamtéž.

⁶²⁷ Viz tamtéž, s. 72–75.

znemožňuje komparaci jejich zastoupení. Vycházet zde můžeme pouze ze stanovení dotací pro jednotlivé ročníky (jde ale pouze o minimální dotace) a rozdělení učiva do jednotlivých ročníků, kde je patrné protěžování starších dějin (dějiny pravěku, starověku a středověku) na úkor dějin novověku a doby nejnovější.

Vzdělávací program *Národní škola* věnoval pozornost také některým předmětům doporučeným pro nadstavbovou část. Jedním z nich byl seminář k regionální vlastivědě, který byl doporučen pro 8. ročník ZŠ. Cíli předmětu bylo „prohloubit znalosti žáků o regionu; naučit žáky pracovat s archivními materiály; rozšířit poznatky o topografických mapách; sestavování jednoduchých sborníků; vypracování a přednes referátů.“⁶²⁸ Pro seminář byla doporučována spolupráce s muzeem, archivem, statistickým úřadem, ochranáři přírody apod.

Další vývoj vzdělávacích programů

Později došlo k postupnému navyšování celkové časové dotace všech vzdělávacích programů určených pro základní vzdělávání.⁶²⁹ Cílem těchto změn bylo zkvalitnění vzdělávání na 2. stupni ZŠ, vyrovnání vzdělávacích příležitostí žáků základních škol a nižších ročníků víceletých gymnázií, rozvíjení klíčových kompetencí žáků a postupné vytvoření podmínek pro realizaci kurikulární reformy v souladu s *Národním programem rozvoje vzdělávání* (viz dále). Tyto úpravy měly být provedeny doplněním disponibilních hodin navíc do učebních plánů jednotlivých vzdělávacích programů. Ředitelé škol měli této dotace využít⁶³⁰ pro jednu z následujících možností: (a) zvýšení dotace některého povinného předmětu; (b) zvýšení dotace některého předmětu s jeho současnou integrací s jiným předmětem; (c) zvýšení dotace některého volitelného předmětu; (d) zařazení dalšího volitelného předmětu. Zvýšení dotací se mohlo týkat také vyučovacího předmětu dějepis a na něj navazujících volitelných předmětů. Obsah výuky v navyšených hodinách měl být zvolen tak, aby nepřinesl nárůst zátěže žáků (doporučovalo se nepoužívat tyto hodiny pro zvyšování poznatkové části učiva,

⁶²⁸ Tamtéž, s. 140.

⁶²⁹ Viz Metodický pokyn k realizaci rozvojového programu Rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 2 vyučovací hodiny (čj. 31172/2002-22, 12. února 2003). In *Věstník MŠMT*, ročník LIX. (2003), sešit 3, s. 36–41; Metodický pokyn k realizaci rozvojového programu Rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 1 vyučovací hodinu od školního roku 2004/05 (čj. 12207/2004-22, 5. dubna 2004). In *Věstník MŠMT*, ročník LX. (2004), sešit 5, s. 7–11; Pokyn k rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 1 vyučovací hodinu od školního roku 2004/05 (čj. 21264/2004-22, dne 17. června 2004). In *Věstník MŠMT*, ročník LX. (2004), sešit 8, s. 2–6; Metodický pokyn k realizaci rozvojového programu Rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 1 vyučovací hodinu od školního roku 2005/06 (čj. 11 818/2005-22, 13. 5. 2005). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 6, s. 22–27; Vyhlášení rozvojového programu MŠMT ze dne 17. ledna 2006, čj. 31042/2005-22 Rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 5 vyučovacích hodin od školního roku 2006/07. In *Věstník MŠMT*, ročník LXII. (2006), sešit 3, s. 23–45.

⁶³⁰ S určitými výjimkami ve prospěch cizích jazyků a volitelných předmětů.

ale především pro rozvoj dovedností a kompetencí,⁶³¹ a k podpoře výuky průřezových témat). Doporučováno bylo využívat v těchto hodinách metody a formy výuky, kterými by byli žáci vedeni k aktivizaci a k činnostnímu učení. V souvislosti s popsányi změnami byly vydány upravené učební plány jednotlivých vzdělávacích programů.⁶³²

Shrnutí

Podoba (nejen) dějepisu byla v tomto období určena *Standardem základního vzdělávání* a z něj vycházejících vzdělávacích programů. Popsali jsme tři nejvýznamnější vzdělávací programy (*Obecná škola a Občanská škola, Základní škola, Národní škola*) včetně výuky dějepisu podle jednotlivých programů. Podoba předmětu na jednotlivých školách byla v tomto období výrazně diverzifikována v závislosti na zvoleném vzdělávacím programu. Jednotlivé školy získaly určitou svobodu v podobě volby kurikula školy. Z toho vyplývala jistá odlišnost podoby výuky (nejen) dějepisu na jednotlivých školách. Tyto trendy byly potvrzeny a výrazně posíleny v dalším období – na vývoj dějepisu v letech 2007–2013 zaměříme pozornost v další kapitole.

4.10 Období 2007–2013

4.10.1 Školský systém v období let 2007–2013

Na konci 90. let byla vyhlášena diskuze o problémech našeho školství nazvaná *Výzva pro deset milionů* (bližší např. Kalous, 2009b, s. 540). Přestože diskuze nedosáhla očekávané odezvy, vyvolala debaty o koncepci našeho školství (srov. Walterová, 2011, s. 44). Výsledkem diskuzí a dalších analýz se stala tzv. „*Zelená kniha*“,⁶³³ ve které bylo provedeno srovnání našeho školství s dalšími vzdělávacími systémy. Dalším důležitým mezníkem pro naše školství se v roce 1999 stalo schválení tzv. *Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice*.⁶³⁴ Na základě těchto dokumentů byl v roce 2001 vydán *Národní program rozvoje vzdělávání* (tzv. *Bílá kniha*).⁶³⁵ V tomto dokumentu byly nastíněny hlavní zásady vzdělávání pro další

⁶³¹ Rozvíjeny měly být především schopnost komunikace v mateřském i cizím jazyce, schopnost využívat informační a komunikační technologie, schopnost soustavně se vzdělávat, schopnost učit se sociálním dovednostem, získat schopnost empatie, práce v týmu a kritického myšlení. Tyto kompetence měly přispět ke zlepšení situace žáků na trhu práce.

⁶³² Vyhlášení rozvojového programu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ze dne 17. ledna 2006, čj. 31042/2005-22 Rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 5 vyučovací hodiny od školního roku 2006/07. In *Věstník MŠMT*, ročník LXII. (2006), sešit 3, s. 26–45.

⁶³³ *České vzdělání a Evropa: strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do Evropské unie*. (1999). Praha: Sdružení pro vzdělávací politiku.

⁶³⁴ *Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice*. (1999). Praha: MŠMT.

⁶³⁵ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha*. (2001). Praha: Tauris.

období – zdůrazněn byl respekt k individuálním rozdílům a potřebám žáků, rozvoj myšlení, kompetencí, postojů a hodnot žáků, příprava pro život v dynamicky se měnícím světě, potřeba neselektování žáků do výběrových škol⁶³⁶ apod. (blíže např. Tupý, 2009, s. 155; Walterová, 2011, s. 45). Dokument předpokládal zavedení dvou úrovní kurikulárních dokumentů – státní a školní. V návaznosti na *Bílou knihu* byl připraven *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR*,⁶³⁷ ve kterém byly načrtnuty hlavní směry rozvoje vzdělávací soustavy.⁶³⁸

V roce 2004 byl přijat nový školský zákon⁶³⁹ (k procesu jeho tvorby a přijetí viz Walterová, 2011, s. 46). Zákon kodifikoval řadu myšlenek uváděných výše zmíněnými dokumenty. Školská soustava zůstala v základních rysech nezměněna. Sledovaným typem školy zůstává základní škola, která má i nadále devět ročníků (1. stupeň tvoří 1.–5. ročník, 2. stupeň 6.–9. ročník).⁶⁴⁰ Zachována zůstala devítiletá povinná školní docházka. Základní vzdělání má podle školského zákona vést k tomu,

aby si žáci osvojili potřebné strategie učení a na jejich základě byli motivováni k celoživotnímu učení, aby se učili tvořivě myslet a řešit přiměřené problémy, účinně komunikovat a spolupracovat, chránit své fyzické i duševní zdraví, vytvořené hodnoty a životní prostředí, být ohleduplný a tolerantní k jiným lidem, k odlišným kulturním a duchovním hodnotám, poznávat své schopnosti a reálné možnosti a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o své další životní dráze a svém profesním uplatnění.⁶⁴¹

Zásadní novinkou kodifikovanou školským zákonem je zavedení dvou úrovní kurikulárních dokumentů – státní a školní. Na státní úrovni je mají tvořit *Národní program vzdělávání* (vymezovat má východiska, obecné záměry a požadavky na vzdělávání – dosud ale nebyl vytvořen) a rámcové vzdělávací programy (RVP) pro jednotlivé etapy vzdělávání (vymezují závazné rámce a konkretizují požadavky pro tyto etapy). Na školní úrovni je nový systém dokumentů reprezentován tzv. školními vzdělávacími programy (ŠVP), které si musely jednotlivé školy vytvořit na základě příslušných RVP s přihlédnutím k podmínkám a potřebám konkrétních škol. Školský zákon tedy zakotvil víceúrovňovou tvorbu základních kurikulárních dokumentů. Nový systém dokumentů nahradil dosavadní tradiční učební plány a osnovy (resp. vzdělávací programy). Tvorba vlastního ŠVP umožňovala jednotlivým školám vytvořit vlastní

⁶³⁶ Víceletá gymnázia nebyla přes doporučení *Bílé knihy* v následujícím období redukována.

⁶³⁷ Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky (pro oblast předškolního, základního, středního, vyššího odborného a dalšího vzdělávání. (2002). Praha: MŠMT.

⁶³⁸ Po vydání nového školského zákona v roce 2004 byly připraveny nové *Dlouhodobé záměry vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR* (2005, 2007, 2011) (k těmto dokumentům a k dalším aktuálním pedagogickým dokumentům viz Kalous, 2009b, s. 541–542).

⁶³⁹ Zákon č. 561/2004 Sb. – Zákon ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In *Sbírka zákonů Česká republika*, částka 190, rozeslaná dne 10. listopadu 2004, s. 10 262–10 324.

⁶⁴⁰ V místech, kde nejsou podmínky pro zřízení kompletní ZŠ, je i nadále možné zřizovat ZŠ, která nemá všechny ročníky.

⁶⁴¹ Zákon ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In *Sbírka zákonů Česká republika*, částka 190, rozeslaná dne 10. listopadu 2004, s. 10 277. K podobě současného základního školství blíže Průcha (2009a, 2009b).

model školy. Došlo tedy ke zvýšení autonomie a pravomocí jednotlivých škol, na druhou stranu ale také ke zvýšení jejich zodpovědnosti za kvalitu vzdělávání. Naše školství se zavedením nového systému dokumentů přiblížilo zahraničním trendům (srov. např. Walterová, 2006a, s. 20). ZŠ měly svoje ŠVP vypracovávat od roku 2005 (s platností nového školského zákona), povinně vyučovat podle nich začaly postupně od školního roku 2007/08 (od 1. a 6. ročníku).⁶⁴²

RVP nekladou důraz na učivo, ale na výsledky vzdělávání – na jejich základě má být dosaženo všestranného rozvoje dětí nejen v oblasti kognitivní, ale také v oblasti kompetencí,⁶⁴³ postojů a hodnot. Pro základní školy byl vytvořen *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*⁶⁴⁴ (RVP ZV).⁶⁴⁵ Dokument je výsledkem práce *Výzkumného ústavu pedagogického* v Praze a týmu spolupracovníků z řad učitelů, ředitelů škol a dalších odborníků (k tvorbě RVP ZV blíž Tupý, 2009, s. 155–156). Základní vzdělávání na 2. stupni ZŠ má podle RVP ZV pomáhat žákům „získat vědomosti, dovednosti a návyky, které jim umožní samostatné učení a utváření takových hodnot a postojů, které vedou žáky k uvážlivému a kultivovanému chování, k zodpovědnému rozhodování a respektování práv a povinností občana našeho státu i Evropské unie.“⁶⁴⁶ Cílem základního vzdělávání má podle RVP ZV být pomoci žákům „utvářet a postupně rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání orientovaného zejména na situace blízké životu a na praktické jednání.“⁶⁴⁷ Základní vzdělání má proto usilovat o naplňování těchto cílů:

⁶⁴² Ve školách, které měly připravený svůj ŠVP, mohlo být podle těchto dokumentů vyučováno již od školního roku 2005/06 nebo 2006/07.

⁶⁴³ Klíčové kompetence představují podle RVP ZV „souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti“ (ke kompetencím blíž např. Maňák, 2007; Průcha, 2004, 2009d; ke kompetencím v dějepise viz např. Beneš, 2008).

⁶⁴⁴ Dokument byl vydán pomocí Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se vydává *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (Č. j. 31504/2004-22, dne 13. prosince 2004). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 1, s. 31. Samotný text RVP ZV byl vyhlášen zde: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 1, s. 31–105. Vydání RVP ZV předcházela veřejná diskuze – viz např. Sdělení ministryně školství, mládeže a tělovýchovy. Vyhlášení veřejné diskuse ke 3. verzi *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* (č.j. 12 122/2004-22, dne 16. února 2004). In *Věstník MŠMT*, ročník LX. (2004), sešit 1, s. 18. Před schválením konečné verze RVP ZV prošel dokument dlouhým vývojem – připraveno bylo postupně několik verzí (viz Tupý, 2014).

⁶⁴⁵ RVP ZV je závazný také pro výuku na nižším stupni gymnázií (až do schválení školského zákona v roce 2004 se předpokládalo, že víceletá gymnázia budou mít svůj vlastní RVP – viz Tupý, 2014). Vedle něj byly vytvořeny RVP pro předškolní vzdělávání, gymnaziální vzdělávání, střední odborné vzdělávání a ostatní RVP. Později byly vytvořeny také RVP pro obor vzdělávání základní škola speciální, pro základní umělecké vzdělávání, pro gymnázia se sportovní přípravou a pro jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky. RVP mají být otevřenými dokumenty, které budou v určitých časových etapách inovovány podle měnících se potřeb společnosti, zkušeností učitelů se ŠVP a měnících se potřeb a zájmů žáků.

⁶⁴⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2005. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (se změnami provedenými k 1. 9. 2005). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 10, s. 22.

⁶⁴⁷ Tamtéž.

umožnit žákům osvojit si strategie učení a motivovat je pro celoživotní učení; podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů; vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci; rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých; připravovat žáky k tomu, aby se projevovali jako svébytné, svobodné a zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a naplňovali své povinnosti.⁶⁴⁸

RVP ZV stanovuje doporučené soubory učiva (závazným se učivo stává až na úrovni ŠVP⁶⁴⁹). Učivo je v RVP ZV strukturováno do jednotlivých tematických okruhů (témat, činností) a je chápáno jako prostředek k dosažení tzv. očekávaných výstupů. Očekávané výstupy reprezentují požadované výsledky vzdělávání (na školách je ponechána volba postupů k jejich dosažení), mají činnostní povahu, jsou prakticky zaměřené, využitelné v běžném životě a ověřitelné. Očekávané výstupy určené pro 2. stupeň ZŠ (na konci 9. ročníku) jsou stanoveny jako závazné.

Základy pro zpracování ŠVP jsou v hlavních rysech stanoveny v samotném RVP ZV. Pro tvorbu ŠVP byly navíc vytvořeny manuály.⁶⁵⁰ Národní institut dalšího vzdělávání organizoval také přípravu koordinátorů pro tvorbu ŠVP.⁶⁵¹ Při implementaci kurikulární reformy bylo využito také internetu – MŠMT pověřilo VÚP tvorbou a vývojem metodického portálu pro podporu reformy (www.rvp.cz). Jedná se o volně přístupnou databázi metodických příspěvků, které mají učitele podporovat při naplňování cílů reformy. Portál nabízí škálu postupů využitelných při tvorbě ŠVP, praktické náměty na činnosti ve výuce, zkušenosti ze zahraničí apod.⁶⁵² Přesto nebyla podle Spilkové (2005, s. 25–26) většina učitelů na reformu připravena. Čekat až budou učitelé připraveni by ale podle jejího názoru bylo příslovečným „čekáním na Godota“, proto hodnotí uskutečnění reformy kladně s výhradou, že na přípravu ŠVP mělo být ponecháno více času (reforma měla být podle jejího názoru dlouhodobým procesem vycházejícím „zdola“).

S platností od 1. září 2012 byl RVP ZV doplněn pro některé vzdělávací obory⁶⁵³ (k pojmu viz dále) o tzv. *standardy pro základní vzdělávání*. Standardy konkretizují obsah

⁶⁴⁸ Tamtéž.

⁶⁴⁹ V původních verzích RVP ZV bylo učivo stanoveno jako závazné – viz Tupý, 2009, s. 155.

⁶⁵⁰ *Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání*. (2005). Praha: VÚP; *Manuál pro tvorbu Školního vzdělávacího programu – vzdělávací obor dějepis*. (2005). *Společenskovědní předměty*, 5(1), 22. K tvorbě ŠVP viz také Hartmanová (2006) a Košťálová (2007). Později byly s cílem metodicky podpořit školy při zpracování ŠVP připraveny doporučené učební osnovy pro český jazyk a literaturu, anglický jazyk a matematiku, což lze považovat za částečný krok zpět k jednotným osnovám (viz také Tupý, 2014, s. 95).

⁶⁵¹ Soubor pedagogicko-organizačních informací pro mateřské školy, základní školy, střední školy, konzervatoře, vyšší odborné školy, základní umělecké školy, jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky a školská zařízení na školní rok 2005/2006 (č. j. 12295/2005-20). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 6, s. 35–36.

⁶⁵² Metodický portál RVP pro podporu školské reformy. In *Věstník MŠMT*, ročník LXII. (2006), sešit 4, s. 8.

⁶⁵³ Standardy byly připravovány pro všechny vzdělávací obory kromě oborů Člověk a jeho svět, Tělesná výchova a Člověk a svět práce. Prozatím byly do RVP ZV zařazeny pouze standardy pro vzdělávací obory Český jazyk a literatura, Matematika a její aplikace a Anglický jazyk (k problematice standardů viz také Tupý, 2014, s. 100–103).

a náročnost závazných očekávaných výstupů – stanovují minimální úroveň znalostí a dovedností, kterých by měli žáci dosáhnout na konci 1. a 2. stupně základního vzdělávání (tj. v 5. a 9. ročníku). Učitelům mají pomoci při dosahování vzdělávacích cílů, poskytovat mají oporu pro hodnocení žáků. Standardy jsou také základem pro připravované plošné zjišťování výsledků vzdělávání,⁶⁵⁴ jehož celoplošné generální zkoušky proběhly na jaře roků 2012 a 2013⁶⁵⁵ (k tvorbě a podobě kurikulárních dokumentů v tomto období viz také Tupý, 2014).

4.10.2 Vývoj kurikulárních dokumentů dějepisu v období let 2007–2013

Na státní úrovni je podoba vyučovacího předmětu dějepis pro základní školy stanovena *Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání* (viz výše).⁶⁵⁶ Vzdělávací obsah je v RVP ZV na místo dosavadních vyučovacích předmětů rozdělen do vzdělávacích oblastí, ty jsou dále členěny do vzdělávacích oborů (viz přílohy 89–91). Vzdělávací obor Dějepis je v RVP ZV společně se vzdělávacím oborem Výchova k občanství zařazen do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. Stanoveny jsou také nepovinné, tzv. doplňující vzdělávací obory. Každá vzdělávací oblast je v úvodu vymezena charakteristikou, kde je vyjádřeno postavení a význam oblasti v základním vzdělávání, charakterizován obsah vzdělávacích oborů patřících do dané oblasti a naznačena návaznost mezi obsahem 1. a 2. stupně základního vzdělávání. Pro každou vzdělávací oblast je v RVP ZV stanoveno cílové zaměření. Vzdělávací obsah jednotlivých vzdělávacích oborů je v RVP ZV stanoven pomocí očekávaných výstupů a učiva (viz výše). Jednotlivé školy měly v ŠVP rozpracovat vzdělávací obsah jednotlivých vzdělávacích oborů do vyučovacích předmětů (z jednoho vzdělávacího oboru může být vytvořen jeden nebo více předmětů; jeden předmět může vzniknout také integrací vzdělávacího obsahu více vzdělávacích oborů – tzv. integrovaný vyučovací

⁶⁵⁴ Soubor pedagogicko-organizačních informací pro mateřské školy, základní školy, střední školy, konzervatoře, vyšší odborné školy, základní umělecké školy, jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky a školská zařízení na školní rok 2012/2013 (Č.j.: MSMT-9081/2012-20). In *Věstník MŠMT*, ročník LXVIII. (2012), sešit 6, s. 7–8.

⁶⁵⁵ Viz Vyhlášení programu zjišťování výsledků vzdělávání č. j. MSMT – 4849/2012-K1: Zjišťování výsledků vzdělávání Českou školní inspekcí v roce 2012. In *Věstník MŠMT*, ročník LXVIII. (2012), sešit 5, s. 21–22; Vyhlášení programu zjišťování výsledků vzdělávání č. j. MSMT-42746/2012-210. Zjišťování výsledků vzdělávání Českou školní inspekcí ve školním roce 2012/2013. In *Věstník MŠMT*, ročník LXVIII. (2012), sešit 11, s. 6.

⁶⁵⁶ Dokument byl zanedlouho po svém vydání částečně upraven, pozornost zde věnujeme upravené verzi platné od 1. září 2005 – viz Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (Č.j. 27002/2005-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 10, s. 17; Samotný text upraveného RVP ZV viz Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením. Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2005. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedeními k 1. 9. 2005). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 10, s. 18–148. Snažíme se zachytit také další vývoj RVP ZV až do současnosti.

předmět⁶⁵⁷). Možnost obsahové integrace je podpořena také zařazením průřezových témat (viz dále). Vzdělávací obsah měl být v osnovách doplněn podle potřeb, zájmů, zaměření a nadání žáků tak, aby byly rozvíjeny jejich klíčové kompetence.

Součástí RVP ZV je tzv. rámcový učební plán pro základní vzdělávání. Pro vzdělávací oblast *Člověk a společnost* (tj. pro vzdělávací obory Dějepis a Výchova k občanství) byla v původní verzi tohoto rámcového učebního plánu určena pro 2. stupeň ZŠ minimální časová dotace 12 hodin týdně (viz příloha 89).⁶⁵⁸ S platností od 1. 9. 2007 (tedy od počátku školního roku, kdy začalo být podle nových kurikulárních dokumentů postupně vyučováno) došlo ke snížení minimální dotace této vzdělávací oblasti na 11 hodin týdně⁶⁵⁹ (viz příloha 90). Stejná minimální dotace zůstala pro tuto vzdělávací oblast zachována také od 1. září 2013, kdy vstoupila v platnost další aktualizace RVP ZV (viz příloha 91). Vzdělávací obsah vzdělávacích oborů *Dějepis a Výchova k občanství* má být realizován pouze na 2. stupni základního vzdělávání, a to povinně ve všech ročnících.

Při stanovení konkrétní časové dotace pro jednotlivé vzdělávací oblasti a obory musí být dodržena celková povinná časová dotace určená pro daný stupeň základního vzdělávání (pro 2. stupeň 122 hodin) a nesmí být překročeny minimální a maximální týdenní dotace stanovené školským zákonem pro jednotlivé ročníky základního vzdělávání (viz přílohy 89–91). Rámcový učební plán stanovuje také disponibilní časovou dotaci (pro 2. stupeň ZŠ nejprve 18 hodin, po úpravě RVP ZV z roku 2007 pak 24 hodin). Využití této dotace v učebním plánu ŠVP je závazné. Využití disponibilní dotace je plně v kompetenci ředitele školy – může být využita např. k posílení časové dotace jednotlivých vzdělávacích oblastí a oborů nad rámec vymezených minimálních dotací (k dalšímu využití disponibilní dotace viz příloha 89).

Vzdělávací oblast *Člověk a společnost*, do které je zařazen vzdělávací obor Dějepis, má navazovat na vzdělávací oblast *Člověk a jeho svět*, vyučovanou na 1. stupni ZŠ. Přesahy této vzdělávací oblasti se mají promítat také do jiných vzdělávacích oblastí a do celého života školy, přímou vazbu mají mít zejména na společenskovědní část vzdělávacího oboru Zeměpis, který je zařazen do vzdělávací oblasti *Člověk*

⁶⁵⁷ Madronová a Prchalová (2006) tak např. věnovaly pozornost propojení vzdělávacích oborů Český jazyk a literatura a Dějepis. Hudecová (2002a, s. 23) upozorňuje, že „systém vzdělávacích oblastí (na místo tradičních předmětů) byl zvolen proto, že příbuzné obory se podílejí na utváření stejných kompetencí. Neznamená setření specifík jednotlivých oborů, ta jsou vyjádřena v cílech, které jsou formulovány v úvodu každé oblasti. Systém oblastí zároveň usnadňuje integraci předmětů jedné oblasti, ale nenařizuje ji.“

⁶⁵⁸ V jednom z původních návrhů byla pro vzdělávací oblast *Člověk a společnost* určena časová dotace v rozmezí 12–14 hodin za 2. stupeň ZŠ (viz Hudecová, 2002b, s. 29).

⁶⁵⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)*. (2007). Praha: VÚP. Snížena byla minimální dotace také některých dalších vzdělávacích oblastí. Současně ale došlo také ke zvýšení disponibilní časové dotace na 2. stupni ZŠ z 18 na 24 hodin.

*a příroda*⁶⁶⁰ (původně se uvažovalo o zařazení zeměpisu do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*).⁶⁶¹ Vzdělávací oblast *Člověk a společnost* podle RVP ZV

v základním vzdělávání vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech. Seznamuje žáky s vývojem společnosti a s důležitými společenskými jevy a procesy, které se promítají do každodenního života a mají vliv na utváření společenského klimatu. Zaměřuje se na utváření pozitivních občanských postojů, rozvíjí vědomí příslušnosti k evropskému civilizacímu a kulturnímu okruhu a podporuje přijetí hodnot, na nichž je současná demokratická Evropa budována. Důležitou součástí vzdělávání v dané vzdělávací oblasti je prevence rasistických, xenofobních a extrémistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv, k rovnosti mužů a žen a výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí i k ochraně uměleckých a kulturních hodnot.⁶⁶²

Od 1. září 2013 je charakteristika vzdělávací oblasti doplněna – část o přijetí hodnot, na nichž je budována současná demokratická Evropa, je doplněna slovy „včetně kolektivní obrany“; doplněno je také, že „vzdělávací oblast přispívá [...] k rozvoji finanční gramotnosti a k osvojení pravidel chování při běžných rizikových situacích i při mimořádných událostech.“⁶⁶³

Vzdělávací oblast *Člověk a společnost* má u žáků formovat

dovednosti a postoje důležité pro aktivní využívání poznatků o společnosti a mezilidských vztazích v občanském životě. Žáci se učí rozpoznávat a formulovat společenské problémy v minulosti i současnosti, zjišťovat a zpracovávat informace nutné pro jejich řešení, nacházet řešení a vyvozovat závěry, reflektovat je a aplikovat v reálných životních situacích.⁶⁶⁴

Vzdělávání v této vzdělávací oblasti má směřovat k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka (vybíráme body týkající se výrazně vzdělávacího oboru Dějepis)

k rozvíjení zájmu o současnost a minulost vlastního národa i jiných kulturních společností, utváření a upevňování vědomí příslušnosti k evropské kultuře; odhalování kořenů společenských jevů, dějů a změn, promyšlení jejich souvislostí a vzájemné podmíněnosti v reálném a historickém čase; hledání paralel mezi minulými a současnými událostmi a jejich porovnávání s obdobnými či odlišnými jevy a procesy v evropském a celosvětovém měřítku; utváření pozitivního hodnotového systému opřeného o historickou zkušenost; rozlišování mýtů a skutečností, rozpoznávání projevů a příčin subjektivního výběru a hodnocení faktů i ke snaze o objektivní posouzení společenských jevů současnosti

⁶⁶⁰ Zařazení vzdělávacího oboru Zeměpis do vzdělávací oblasti *Člověk a příroda* bylo ze strany didaktiků geografie často kritizováno (srov. Řezníčková, 2006).

⁶⁶¹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením. Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2005. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2005). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 10, s. 40.

⁶⁶² Tamtéž.

⁶⁶³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (verze platná od 1. 9. 2013)*. (2013). Praha: MŠMT, s. 46.

⁶⁶⁴ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením. Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2005. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2005). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 10, s. 40.

i minulosti; vytváření schopnosti využívat jako zdroj informací různorodé verbální i neverbální texty společenského a společenskovědního charakteru; rozvíjení orientace v mnohotvárnosti historických, sociokulturních, etických, politických, právních a ekonomických faktů tvořících rámec každodenního života; k poznávání a posuzování každodenních situací a událostí ve vzájemných vazbách a širších souvislostech včetně souvislosti mezinárodních a globálních; účtět k vlastním národu i k jiným národům a etnikům; k rozvíjení respektu ke kulturním či jiným odlišnostem (zvláštěnostem) lidí, skupin i různých společenství; získávání orientace v aktuálním dění v ČR, EU a ve světě, k rozvíjení zájmu o veřejné záležitosti.⁶⁶⁵

S platností od 1. září 2013 je cílové zaměření vzdělávací oblasti doplněno požadavkem získávání orientace v aktuálním dění v NATO⁶⁶⁶ (další doplňky se týkají především vzdělávacího oboru Výchova k občanství).

Vzdělávací obor Dějepis má podle RVP ZV přinášet

základní poznatky o konání člověka v minulosti. Jeho hlavním posláním je kultivace historického vědomí jedince a uchování kontinuity historické paměti, především ve smyslu předávání historické zkušenosti. Důležité je zejména poznávání dějů, skutků a jevů, které zásadním způsobem ovlivnily vývoj společnosti a promítly se do obrazu naší současnosti. Důraz je kladen především na dějiny 19. a 20. století, kde leží kořeny většiny současných společenských jevů. Významně se uplatňuje zřetel k základním hodnotám evropské civilizace. Podstatné je rozvíjet takové časové a prostorové představy i empatie, které umožňují žákům lépe proniknout k pochopení historických jevů a dějů. Žáci jsou vedeni k poznání, že historie není jen uzavřenou minulostí ani shlukem faktů a definitivních závěrů, ale je kladením otázek, jimiž se současnost prostřednictvím minulosti ptá po svém vlastním charakteru a své možné budoucnosti. Obecné historické problémy jsou konkretizovány prostřednictvím zařazení dějin regionu⁶⁶⁷ i dějin místních.⁶⁶⁸

Vzdělávací obor Dějepis je v RVP ZV rozdělen do osmi tematických okruhů: Člověk v dějinách (např. význam zkoumání dějin, problematika historických pramenů, historického času a prostoru); Počátky lidské společnosti; Nejstarší civilizace, kořeny evropské kultury; Křesťanství a středověká Evropa; Objevy a dobývání, počátky nové doby; Modernizace společnosti; Moderní doba; Rozdělený a integrující se svět. Pro jednotlivé tematické okruhy uvádí RVP ZV učivo a očekávané výstupy.⁶⁶⁹ Učivo není rozděleno do jednotlivých ročníků, což považují někteří autoři za progresivní (srov. např. Spilková, 2005, s. 24). Stanovení učiva bez určení časových dotací nebo alespoň rozdělení učiva do jednotlivých ročníků nám ale znesnadňuje komparaci zastoupení sledovaných problémů stanovených v našem systému kategorií. RVP ZV se nezabývá ani vzájemným vztahem mezi světovými, národními a regionálními dějinami. Bezkonfliktnost v této oblasti je podle Hudecové (2005b, s. 20) pouze zdánlivá, nejasnost těchto vztahů a propagovaná výchova k multikulturnosti můžou být podle jejího

⁶⁶⁵ Tamtéž, s. 40–41.

⁶⁶⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (verze platná od 1. 9. 2013)*. (2013). Praha: MŠMT, s. 47.

⁶⁶⁷ K regionálním dějinám podle RVP ZV viz Hrachovcová (2005).

⁶⁶⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2005. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2005)*. In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 10, s. 40.

⁶⁶⁹ Blíže tamtéž, s. 41–43.

názoru zdrojem značných problémů nejen historicko-didaktického rázu. Hudecová (2005b, s. 20) také upozorňuje, že v RVP ZV není náležitě vysvětlena tendence k překonávání výlučnosti politických a vojenských dějin, které jsou součástí inovací v zahraničních dokumentech.

Kromě vzdělávacích oblastí a oborů stanovuje RVP ZV tzv. průřezová témata. Jedná se o okruhy aktuálních problémů, které se mají stát součástí základního vzdělávání (všechna průřezová témata jsou povinnou součástí základního vzdělávání, nemusí být ale zastoupena v každém ročníku). Průřezová témata mají procházet napříč vzdělávacími oblastmi, umožňovat mají propojení vzdělávacích obsahů jednotlivých oborů (mohou být zařazeny jako součást jednotlivých vzdělávacích oborů i jako samostatné předměty, projekty, semináře, kurzy apod.).⁶⁷⁰ Rozsah a způsob realizace průřezových témat stanovují jednotlivé školy ve svých ŠVP (k práci s průřezovými tématy v RVP ZV viz Blahová, 2006). V etapě základního vzdělávání jsou vymezena tato průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova, Mediální výchova. Jednotlivá průřezová témata mají vazby také na vzdělávací oblast *Člověk a společnost* a na vzdělávací obor Dějepis.

Další pokyny pro výuku dějepisu přinášel „soubor pedagogicko-organizačních informací“ otiskovaný pro jednotlivé školní roky ve *Věstnicích MŠMT*. Požadováno bylo zřetelné konstituování dějepisu při respektování mezioborových souvislostí, a to zejména ve vztahu k Výchově k občanství a Zeměpisu (utvářeny měly být účelné a prospěšné vztahy ve vzdělávacích oblastech *Člověk a společnost*, případně *Člověk a příroda* – snaha zajistit orientaci žáků v současných společenských strukturách a sociálních, politických a geografických souvislostech).⁶⁷¹ Žákům nemělo být v dějepise vnucováno jediné správné stanovisko, v demokratickém duchu jim měla být nabízena pluralita názorů a pozitivní hodnotová orientace („metoda multiperspectivity“).⁶⁷² Zároveň ale neměli být žáci necháváni bez opory jakékoli hodnotové orientace. Úkolem dějepisu mělo být také vytváření a kultivace občanské národní identity. Konstatováno bylo, že

občan poučený o kořenech historických jevů je připraven k zaujetí vyváženě sebevědomého i přiměřeně kritického postoje ke krizovým jevům, do nichž se čas od času nezbytně dostává jednotlivec, zájmová skupina, národ i stát. Ve světě, v němž existuje násilí a ohrožení demokratických sil totalitárními tendencemi a projevy terorismu, je dějepis určen k tomu, aby žákům nabízel osvětlení kořenů těchto patologických sociálních a politických jevů.⁶⁷³

⁶⁷⁰ Tamtéž, s. 70.

⁶⁷¹ Soubor pedagogicko-organizačních informací pro mateřské školy, základní školy, střední školy, konzervatoře, vyšší odborné školy, základní umělecké školy, jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky a školská zařízení na školní rok 2005/2006 (č.j. 12295/2005-20). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 6, s. 39.

⁶⁷² Tamtéž, s. 40.

⁶⁷³ Tamtéž.

Upozorňováno bylo také na nutnost výuky dějin druhé poloviny 20. století v celém jejich rozsahu (přes jisté zlepšení nebyla na mnoha školách výuka tohoto období v celém rozsahu uskutečňována).

4.10.3 Diskuze o podobě dějepisu v rámci aktuálně uskutečněné kurikulární reformy

Kolem nového systému kurikulárních dokumentů byla rozpoutána široká diskuze. Na některá rizika a nedostatky upozorňovali ředitelé pilotních škol, na kterých byly nové dokumenty testovány (přes deklarovaný odklon od encyklopedického pojetí učiva projektován předdimenzovaný obsah nepostihující vždy jádro učiva potřebné k rozvíjení kompetencí; očekávané výsledky vzdělávání definovány spíše v kategoriích učiva než v činnostech; průmět obecných cílů do konkrétních předmětů ponechán na tvůrcích ŠVP apod. – blíže Walterová, 2006a, s. 20). Bloudková-Dvořáková a Dvořák (2005, s. 223) upozorňovali na nebezpečí, že učitelé budou ve snaze probrat co nejvíce učiva dávat i nadále přednost tradičním výukovým metodám před přístupy, které vedou k hlubšímu porozumění učivu. Také Walterová (2006a, s. 21) upozorňovala, že je rizikem,

že se vyčerpá energie napsáním dokumentu, který se stane normou nižší úrovně a nebude ochota cokoli reálně měnit. Přičemž podstatné je měnit také metody a formy práce ve třídách, vytvářet školní komunitu a to, co je označováno jako skryté kurikulum učinit transparentním [...].

Upozorňováno bylo také na nebezpečí vzniku rozdílů v kvalitě jednotlivých škol poté, co si školy budou vytvářet svoje vlastní ŠVP (viz např. Čornej, 2003b). Mandelová (2003a, s. 25) viděla jako problematický přechod mezi školami s odlišným vzdělávacím programem, upozorňovala také na nepřípravenost škol na reformu. Podle Hudecové (2005b) RVP sice nejsou ideální, ale představují první vážný krok na cestě k reformě. Konstatovala: „pravděpodobně to bude cesta křivolaká, plná pokusů a omylů – ale vykročili jsme“ (Hudecová, 2005b, s. 21).

Řada kritických připomínek a podnětů týkajících se nových kurikulárních dokumentů se objevila ke koncepci vyučovacího předmětu dějepis. Často diskutovanou se zejména u učitelů dějepisu a historiků stala problematika integrace předmětů, kterou reforma umožňovala (srov. např. Beneš, 2005, s. 43–44). Jako nebezpečí byla viděna možnost spojení dějepisu s občanskou výchovou (vzdělávací obor Výchova k občanství), na jejíž zlepšující se pozici v rámci kurikula základní školy bylo často poukazováno. Podle Hudecové (2002b, s. 25) mohla integrace dějepis posílit za předpokladu, že by historie byla společností uznána jako významný obor. Pokud by argumenty ve prospěch dějepisu nebyly uznány, hrozilo podle jejího názoru, „že ve školách bude dějepis existovat jen jako nutný přívažek všeobjímající občanské výchovy“ (Hudecová, 2002b, s. 30), jako „druhořadá záležitost dokreslující genezi konkrétních problémů“ (Hudecová, 2002b, s. 25). K tomu Hudecová (2002b, s. 30) dodávala, že

v souvislosti s přípravou maturity z občanské výchovy se kdosi trefně vyjádřil, že občanská výchova je Popelkou chystající se do plesu. Bylo by velmi nepříjemné, kdyby se dějepis dostal do pozice lokaje, který ji občas může zavázat střeviček. Pokud se někomu zdá, že přeháním, dovoluji si připomenout osud řečtiny a latiny.

Nebezpečí integrace dějepisu s občanskou výchovou se věnoval také Čornej (2003b, s. 11), který upozorňoval, že „reálně [...] hrozí, že dějepis ztratí svou poznávací i akulturační funkci a časem se rozplyne v nepoživatelné ideologické omáčce. Není to vlastně nic jiného než (důvěrně známé) podřízení dějepisu aktuálním politickým cílům“. Před integrací dějepisu a občanské výchovy varoval také Beneš (2005, s. 45), podle kterého byly vytvořeny nedostatečné předpoklady i pro pouhou kooperaci těchto předmětů v rámci vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. Mandelová (2003b) upozorňovala, že podobné pokusy o integraci se nikde v Evropě neosvědčily, prosazované pojetí a prolínání obsahu je podle jejího názoru na Západě již překonané a než žádoucí a skutečnou integraci by přineslo spíše zmatek (Mandelová, 2003a, s. 25).⁶⁷⁴

Upozorňováno bylo také na nebezpečí, že by tomuto integrovanému předmětu mohli vyučovat učitelé občanské výchovy nekvalifikovaní pro výuku dějepisu, což by se promítlo do kvality vyučování dějepisného učiva. Čornej (2003b, s. 11) upozorňoval na nebezpečí zneužití této možnosti pro mzdové úspory ve školství. Dodával, že „na jedné straně ministerstvo permanentně zpřísňuje akreditační podmínky pro vysoké školy a volá po kariérním řádu pro učitele, na straně druhé se alibisticky zřiká odpovědnosti za kvalitu vzdělávání na základním a středním stupni“ (Čornej, 2003b, s. 11).

Mezi historiky a didaktiky dějepisu vzbuzovala obavy také časová dotace předmětu. Mandelová (2003b) označovala dosavadní dotaci dějepis u nás jako nejnižší v Evropě.⁶⁷⁵ Představitelé *Asociace učitelů dějepisu* (dále pouze ASUD) konstatovali, že

očekávané úkoly lze jen s vypětím všech sil zvládnout při dvou hodinách týdně v každém ročníku všech stupňů škol (jaké jsou ve všech evropských zemích minimem), vůbec ne při jedné vyučovací hodině za týden, které jsou na mnoha školách řediteli škol dějepis přidělovány a omezením tohoto předmětu na středních školách (Bursíková et al., 2003, s. 26).

Představitelé ASUD proto požadovali, aby bylo uvedeno v život doporučení senátního výboru pro lidská práva, vědu, kulturu a vzdělávání zařadit dějepis minimálně po dvou hodinách týdně do všech ročníků ZŠ a gymnázií a do dvou ročníků všech SOŠ. Na další problém týkající se dějepisu v systému nových kurikulárních dokumentů upozorňoval Beneš (2005, s. 44), podle kterého je dějepis v RVP nedostatečně charakterizován, což je „signálem upozorňujícím na rezignaci ke konceptuálnímu rozpracování školního dějepisu a následně potom i dějepisného vyučování“. To podle jeho názoru uvolňuje prostor k instrumentalizacím a manipulacím s učivem dějepisu.

⁶⁷⁴ Na možná úskalí integrativního pojetí výuky dějepisu a základů společenských věd upozornila na příkladu Rakouska také Labišová (2006). Jako problematické viděla nepřipravenost pedagogů vyučovat kompletně dva obory, prolínání principů prezentismu a historismu, nebezpečí vytěšňování dějepisu občanskou naukou (problém konkretizovala na redukcí historického učiva v učebnicích) apod.

⁶⁷⁵ Tuto tezi nelze potvrdit ani vyvrátit, protože nevíme, jak byly v praxi využívány možnosti rozšíření prostoru pro dějepisné vyučování umožněné jednotlivými vzdělávacími programy (viz Hudecová, 2005a, s. 24).

Reakcí historiků a didaktiků dějepisu na obavy z důsledků reformy pro vyučovací předmět dějepis se stal text *Slovo k dějepisu* profesorů Beneše a Čorneje (Beneš & Čornej, 2003). Otázky dějepisu se podle autorů textu dostaly do polohy, která se jim jevila jako „varující“. Autoři zdůrazňovali význam a funkce dějepisu, konstatovali, že

školní dějepis je institucionalizovaným prostředím vytváření, předávání a zachovávání historické paměti. Nesmí být proto sbírkou faktů, stejně jako nesmí být „kabinetem kuriozit“ sestaveným podle momentálních zájmů a nálad. Nesmí být proto také degradován na pouhý faktografický materiál pro interpretace v jiných souvislostech a kontextech; s historií se nevyplácí manipulovat (Beneš & Čornej, 2003, s. 21).

Také text *Slovo k dějepisu* proto varoval před podřizováním dějepisu Výchově k občanství (obavy z rozbití akulturační funkce historického vzdělání vedoucí k „prezentsismu“ a popření historické podmíněnosti jevů). Výběr dějepisného učiva do RVP ZV vznikl podle názoru autorů textu smíšením a přeformulováním dosud platných vzdělávacích programů (z nichž některé považovali za pouhou úpravu starých předlistopadových osnov). Podle jejich názoru tak byl i nadále pouze upravován překonaný a málo funkční koncept dějepisu z přelomu 19. a 20. století (Beneš & Čornej, 2003, s. 21). Změny zaváděné reformou proto považovali za nedostatečně připravené, označovali je jako „nebezpečnou hru s kulturou národa“. Apelovali proto, aby byla rozhodnutí o reformě a úpravě vyučování v oblasti *Člověk a společnost* (a také *Člověk a jeho svět*) pečlivě zvažována, upřednostňována neměla být „rychlá“ a „snadná“ „řešení“. Tak mělo být zabráněno destrukci systematického humanitního vzdělávání. Autoři textu přitom připouštěli, že dějepis potřebuje reformu („a to změnu hlubokou, konceptuální“). Na této reformě bylo ale podle jejich názoru teprve třeba zahájit práci. Beneš a Čornej (2003, s. 23) proto navrhovali zřízení odborného grémia, které by bylo složeno z odborníků zainteresovaných disciplín (grémium mělo provést strukturální analýzu učiva, připravit zdůvodněný koncept vztahů mezi jednotlivými celky učiva a tím také mezi jednotlivými obory).

Text *Slovo k dějepisu* podepsalo více než 450 historiků z vysokých škol či akademických pracovišť, učitelů dějepisu i badatelů v jiných disciplínách. Svoji podporu mu vyslovilo také *Sdružení Historiků ČR – Historický klub a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR*. Pracovníci *Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR* konstatovali k textu *Slovo k dějepisu*, že

toto stanovisko chápeme jako varovný signál o nedostatečně promyšleném postupu, který může vážně ohrozit smysl a náplň humanitního vzdělání u nás. Historická věda a školní dějepis jako její nedílná součást plní nejen úkoly poznávací, ale přispívá především k výchově k demokratickému a aktivnímu občanství. Jakékoliv snižování či omezování významu historie v jejich jednotlivých podobách tedy i v rámci školní výuky může ohrozit proces vytváření, předávání a zachovávání historické paměti. Toho jsme si jako historické pracoviště zabývající se soudobými dějinami zvláště dobře vědomi, neboť manipulace s dějinami či cílené vytváření „bílých míst“ totalitními režimy v uplynulém století výrazně poškodily historické poznání a degradovaly jej do role ideologického nástroje.⁶⁷⁶

⁶⁷⁶ Stanovisko pracovníků Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR o postavení historie ve všeobecném vzdělávání. (2002). *Společenskovědní předměty*, 2(4), 31.

Zároveň ale také pracovníci *Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR* vyjadřovali souhlas s potřebou reformy dějepisu.

K textu *Slovo k dějepisu* (v příspěvku došlo k záměně názvu na *Slovo k historii*) se v dalším příspěvku vrátil Čornej (2003a), který informoval o průběhu předávání petičních archů a následné diskuze na ministerstvu školství. Čornej (2003a) upozorňoval na aroganci ministerských úředníků, s jakou se vypořádávali s námitkami k reformě. Označil ji „závanem předlistopadové doby“. Čornej informoval také o odpovědi ministerstva na text *Slovo k dějepisu*. Podle Čorneje tato odpověď obavy autorů memoranda nerozptýlila, ale naopak umocnila a prohloubila. Čornej (2003a, s. 46) znovu vyjádřil obavy z integrace dějepisu s občanskou výchovou. Největší nebezpečí integrace viděl v tom, že by dějepisu následně mohli vyučovat učitelé, kteří vystudovali občanskou nauku nebo kulturní antropologii, čímž by se podle jeho názoru otevřela „cesta k destrukci historických oborů a historického vědomí české společnosti“ (Čornej, 2003a, s. 46). Čornej v této souvislosti naznačil, že jedním z důvodů redukce dějepisu mohlo být zajištění uplatnění studentů pražské *Fakulty humanitních studií*, která vyučuje základům různých společenských věd. Čornej dále upozorňoval, že bude zajímavé sledovat, která nakladatelství budou těžit z vydávání učebnic sestavených podle nových kurikulárních dokumentů. K tomu dodával, že

to vše jsou ale pouhé spekulace, které lze ještě rozhojnit o domněnku, že ministerstvu vadí dějepis i z čistě alibistických důvodů. Řada státních úředníků by nepochybně uvítala, kdyby se na školách učil jediný závazný výklad minulosti a jim ubylo stížností a problémů. Humanitní obory však již svou podstatou (jsou založeny na interpretaci interpretací) něco podobného vylučují (Čornej, 2003a, s. 47).

Na závěr si Čornej (2003b, s. 47) položil otázku,

jakého občana tento stát vlastně potřebuje? Člověka bez vlastního názoru, snadno manipulovatelného a podléhajícího šidítku reklam a vábívým hlasům politických sirén či médií, nebo kriticky uvažující individualitu, schopnou rozhodovat se na základě relevantních funkčních znalostí?

Také v dalším textu upozorňoval Čornej (2003b, s. 11) v souvislosti s plánovanými změnami na nebezpečí ztráty identity a historické paměti společnosti se všemi kulturními, politickými a ekonomickými důsledky.

Beneš (2003, s. 25) v dalším textu upozorňoval k výše zmíněným obavám, že se zčásti jedná o „nedorozumění, zaviněné neinformovaností stejně jako nedůslednostmi a nepřesnostmi v textu stávajících RVP, zčásti o skutečné, byť potencionální ohrožení integrity dějepisného vyučování jako svébytného oboru školního vzdělávání“. Beneš upozorňoval na potřebu pojmového rozlišování mezi integrací (strategický cíl školní výuky) a kooperací (oborů v rámci vzdělávací oblasti/vzdělávacích oblastí).⁶⁷⁷ Nerozlišování mezi těmito pojmy viděl jako jeden z podnětů k výše uvedeným obavám a nedorozuměním.⁶⁷⁸ Beneš (2003) upozorňoval také na nutnost vyřešení problému evalu-

⁶⁷⁷ Toto rozlišování bylo navrženo na semináři *Historie a škola*, konaném v roce 2003 v Telči (seminář byl věnován problematice vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* v RVP).

⁶⁷⁸ V souvislosti s tím Beneš (2005) na jiném místě upozorňoval na nejasnosti okolo kategorií vzdělávací oblasti a vyučovací předmět, ze kterých podle jeho názoru vyplývaly zmiňované obavy z integrace předmětů.

ace ŠVP a potřebu vytvoření manuálu pro jejich tvorbu. Jako předpoklad úspěšnosti reformy viděl zajištění odpovídající přípravy a dalšího vzdělávání učitelů a vytvoření odborného grémia, které by se zabývalo otázkami koncepčního řešení kooperace oborů v rámci vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. S odstupem času glosoval Beneš (2005, s. 37) problematiku kurikulární reformy tak, že

na jedné straně panuje radost nad tím, že ze škol „konečně“ zmizí osnovy a školy budou moci vyučovat „svobodně“, žáci se už nebudou biflovat seznamy českých panovníků a učit se data a fakta; na druhé straně ale – často tatáž média s nedlouhým odstupem od prvně uvedených autorů – lamentují nad katastrofálními znalostmi českých žáků a studentů právě z dějepisu.

Obavy z dopadů reformy na vyučovací předmět dějepis vyjadřovali také učitelé tohoto předmětu, a to zejména prostřednictvím *Asociace učitelů dějepisu* (viz také výše citace Mandelové, 2003a, 2003b; Bursíkové et al., 2003). Představitelé ASUD se pozastavovali nad tím, že nikdo z odpovědných pracovníků MŠMT nevystoupil s rozhodným stanoviskem ke zveřejňovaným informacím, které se jeví jako zmatené (zejména týkající se obav z rušení tradičních předmětů a osnov). Požadovali proto, aby byly RVP předloženy na dostatečně dlouhou dobu k diskuzi. Představitelé ASUD vyjadřovali obavy také z přechodu z chronologického systému vyučování (viz Bursíková et al., 2003, s. 27). Pro školy, „kde není kapacita pro tvorbu vlastní modifikace RVP“, požadovali navrzení kvalitního modelu, který by byl také vodítkem pro autority pomůcek a učebnic. Celkově nepovažovali představitelé ASUD navrhované RVP za „všeobecně přijatelné“ (Bursíková et al., 2003, s. 27). Předsedkyně ASUD Mandelová (2003b) upozorňovala také na to, že členové *Historického klubu* (složen zejména z historiků a učitelů dějepisu) nabízeli marně ministerstvu školství již od roku 1990 spolupráci, a na to, že nedošlo k plánovanému zřízení komise historiků jako poradního sboru ministerstva. Celkově Mandelová (2003b, s. 37) konstatovala nezáměr ministerstva o podle jejího názoru neutěšený stav výuky dějepisu. Na tomto základě Mandelová (2003b, s. 37) konstatovala, že

pokračují nepříznivé podmínky pro výuku historie z období totality. Jiné je jen to, že může učit kdokoli (dle České školní inspekce vyučují dějepis z 25–28 % neoborníci), cokoliv (podle vlastní úvahy) a jakkoliv (didaktice věnují vysoké školy jen okrajovou pozornost) v jedné až dvou hodinách týdně.

Svoje výhrady shrnula ASUD v prohlášení s názvem *Nechceme novou Bílou horu – tentokrát ve vzdělávání* z 12. září 2003.⁶⁷⁹ ASUD se v prohlášení postavila proti tomu, aby byl osud dějepisné výuky ponechán v rukou vedení jednotlivých škol. Obavy autorů vyplývaly z možnosti vytvoření integrovaného předmětu (viz výše), ve kterém by byly začleněny poznatky z dějepisu, občanské výchovy a zeměpisu.⁶⁸⁰ Předmět by sice vycházel z RVP, jeho konkrétní obsah a pojetí by ale byly plně v kompetenci jednotlivých škol, aniž by byly někým posuzovány. Požadavkům RVP by přitom

⁶⁷⁹ *Nechceme novou Bílou horu – tentokrát ve vzdělávání. Žádáme ministryni školství, aby zabránila cílené ztrátě historického vědomí českých žáků.* (2003). Dostupné z <http://www.asud.cz/BILAHORA.HTM>.

⁶⁸⁰ V té době bylo plánováno začlenit do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* také vzdělávací obor Zeměpis (viz výše).

podle autorů prohlášení šlo v ŠVP vyhovět poměrně snadno. Z toho pramenila obava ASUD, že systematicky pojatý dějepis může z výuky na ZŠ prakticky zmizet. Autoři k tomu konstatovali:

To považujeme za vážné ohrožení utváření historického vědomí mladé generace, porušení práva všech žáků na ucelené a hodnotné informace o vývoji světa, Evropy i naší země, práva na získávání vhodných podnětů pro osobní rozvoj v oblasti morální, estetické, utváření hodnotového systému a podkladů pro porozumění současnému vývoji v Evropě i ve světě.⁶⁸¹

Autoři prohlášení požadovali zachování dějpisu jako samostatného předmětu na všech všeobecně vzdělávacích školách (nevylučovali zvláštní programy experimentujících škol ani kooperaci historických poznatků s obsahem ostatních předmětů); časovou dotaci pro dějepis ve výši minimálně dvě hodiny týdně ve všech třídách všeobecného vzdělávání (s možností jejího zvýšení); obsah dějpisu koncipovaný renomovanými historiky ve spolupráci s učiteli; ponechání dějpisu ve společné části nově koncipovaných maturit; naplnění obsahu dokumentu *Slovo k dějepis*.⁶⁸² Prohlášení připomínalo obavy, že by výukou podle ŠVP došlo k posílení „diletantství“ (nebezpečí zvýšení neaprobovanosti učitelů), a že za vznikem nového systému dokumentů stojí v pozadí zájmy autorů a nakladatelství učebnic pro nové předměty.

Na text prohlášení a další zmíněné texty ASUD reagovala tehdejší ministryně školství P. Buzková (2003a). Tvrzení, že by se mohl ve výuce objevit předmět, ve kterém by byl dějepis integrován s dalšími předměty, označila „v lepším případě za polopravdu, a tedy úplnou lež“. Připouštěla, že určitou integraci zavedení RVP ZV předpokládá (např. výuka některých témat probíraných dosud ve více vyučovacích předmětech), tato integrace ale podle ní neměla potlačovat jednotlivé vyučovací předměty, naopak jim měla poskytnout šanci racionálně hospodařit s časovou dotací. Podle Buzkové (2003a, s. 8) vznikla obava z likvidace vyučovacího předmětu právě u učitelů dějpisu kvůli jejich „schopnosti“ (použito ve smyslu neschopnosti) interpretovat prameny (sic!). Tento „nedostatek“ podle jejího názoru „dějepisáři“ „po vzoru historizujících diletantů a žurnalistů kompenzují hlásáním věcně nepodložených, leč plakátovými emocemi kolorovaných postojů a stanovisek“ (Buzková, 2003a, s. 8). Obavy vyjádřené učiteli dějpisu ve výše zmíněném prohlášení svědčily podle Buzkové (2003a) „o bídě výuky dějpisu v českých školách“ (např. tím, že byla vyjádřena obava, že učitelé nedokážou zpracovat příslušné části ŠVP). Zavedení ŠVP tak podle jejího názoru úpadek vyučování dějpisu pouze odhalovalo. Buzková (2003a, s. 8) zakončila své pojednání výpadem proti ASUD, když konstatovala:

Ovšem uznávám, přesvědčovat rady škol, ředitele a rodiče o potřebnosti dějpisu právě na té či oné škole, poskytovat učitelům podporu a asistenci při prosazování jejich předmětů, to je tvrdá a těžká práce, mnohem méně viditelná a vděčná než barvotiskové petiční akce. Přesto si dovoluji paním a pánům z ASUD doporučit ke zvážení, zda by tak českému dějpisu neprospěli více a účinněji.

⁶⁸¹ *Nechceme novou Bílou horu – tentokrát ve vzdělávání. Žádáme ministryni školství, aby zabránila cílené ztrátě historického vědomí českých žáků.* (2003). Dostupné z <http://www.asud.cz/BILAHORA.HTM>.

⁶⁸² Tamtéž.

Představitelé ASUD reagovali na text Buzkové požadavkem omluvy (viz Učitelé dějepisu..., 2003). Znovu připomínali, že přes námitky ministryně umožňuje RVP ZV vytvoření předmětu integrujícího dějepis a občanskou výchovu (a v té době případně také zeměpis). Konstatovali, že je ministryně vybízí k tomu, aby pomáhali „kolegům dějepisářům ,v jejich roli poníženého prosebníka žadonicího u ředitele o nějakou tu hodinu pro výuku historie navíc. A když neuspějí, mají zkrátka smůlu“ (Učitelé dějepisu..., 2003, s. 2). Představitelé ASUD požadovali také zveřejnění „duchovních otců“ reformy a jejich veřejné vystoupení. Závěrem konstatovali:

Nerozumíme přesunutí veškeré odpovědnosti za obsah vzdělávání na školy. Jde především o příkaz, aby si každý učitel vedle veškeré ostatní práce vytvářel sám také osnovy, což neznáme z žádné jiné země. V Evropě máme nejnižší platy, proto asi nejvíce povinnosti (Učitelé dějepisu..., 2003, s. 2).⁶⁸³

ASUD vydala také stanovisko k části školského zákona týkající se RVP a k samotnému RVP ZV.⁶⁸⁴ Konstatovala, že stát nadále nezaručuje kvalitu vzdělávání, jelikož svoji zodpovědnost přesouvá na školy. RVP ZV označila za „ohrožení historického vědomí“. ASUD upozorňovala také na nedostatečné zajištění podmínek pro reformu. Zopakována byla řada výše zmíněných výhrad týkajících se dějepisu, připojeny byly další výhrady ke koncepci předmětu v RVP ZV (chybějící charakteristika dějepisu, chybějící vymezení jeho výchovné složky, nerespektování specifik předmětů, formulace klíčových kompetencí společně pro dějepis a výchovu k občanství, nevyvážená a nepropracovaná část „vzdělávací obsah“, špatná formulace očekávaných výstupů, zredukování učiva ve srovnání s předchozími verzemi, problematické vytváření uměleckých periodizačních mezníků, potlačení a nezvýraznění národních dějin apod.).⁶⁸⁵ K celkové podobě RVP ZV pak ASUD formulovala tyto námitky: (a) nevhodný způsob zveřejnění na webu VÚP (viděno jako snaha o utajení); (b) svobodu učitele spatřovali představitelé ASUD v jiných oblastech (např. v oblastech motivace a hodnocení, ve volbě pomůcek, metod apod.); (c) stále rozšiřující se okruh povinností učitelů ZŠ znesnadňující jejich odbornou přípravu; (d) omezený přístup k nákladné odborné literatuře, chybějící metodická pomoc; (e) navrhované pojetí vyhovovalo podle představitelů ASUD učitelům mimořádně sebevědomým nebo naopak málo vzdělaným po stránce odborné i metodické a té části učitelů, která nemá pro dějepis kvalifikaci nebo dostatečný zájem; (f) rozpracování tezí na každé škole jinak; (g) nemožnost odstranit mechanické biflování nadekretovanou reformou, nutnost nejdříve připravit učitele a podmínky.⁶⁸⁶ Upozorněno bylo také na chybějící informace o RVP na školách, chybějící manuál apod.

⁶⁸³ Stanoviska ASUD k problematice vyjádřila její předsedkyně H. Mandelová také v rozhovoru pro deník *Právo* (viz Látková, 2003). Upozorňovala např. na přílišnou obecnost RVP, z čehož podle jejího názoru vyplývá hrozba dvou extrémů: „buď budou kantoři v obavě, aby něco důležitého nevynechali, do výuky přechovat příliš faktů, nebo naopak něco podstatného opominou“ (Látková, 2003, s. 6).

⁶⁸⁴ *Stanovisko ASUDu k části školského zákona (RVP) (schváleno 17. dubna 2004)*. Dostupné z <http://www.asud.cz/KRVP3.HTM>; *Vyjádření ASUD k 3. verzi RVP ZV a předmětu dějepisu pro VÚP a MŠMT (schváleno 17. dubna 2004)*. Dostupné z <http://www.asud.cz/KRVP3.HTM>.

⁶⁸⁵ Tamtéž.

⁶⁸⁶ Blíže tamtéž.

Buzková (2003b, s. 4) reagovala na připomínky a stížnosti historiků a učitelů dějepisu s ironií, když konstatovala:

Vytáhla jsem do boje proti dějepisu a dějepisářům, rozhodnuta zničit paměť národa. Činím tak nejen z vrozené zvrhlosti, nezbytné to klasifikace postkomunistické političky, nýbrž i z dalších dvou obzvláště zavržených motivů. Motivuje mne prý snaha ušetřit a last but not least úsilí zničit dějepis jakožto jedinou baštu, která brání proměně samostatně a kriticky uvažujících lidí v poslušné a snadno manipulovatelné jednotlivce [...]. Mohla bych se třeba začít podepisovat Cruela a nosit kožich ze štěňat dalmatinů (Buzková, 2003b, s. 4).

Buzková znovu konstatovala, že RVP integraci dějepisu s dalšími předměty nevyvo-lávají ani nepodporují. Stavěla se také proti námitce, že dějepisné učivo budou moci vyučovat neaprobovaní učitelé. Obavy historiků a učitelů dějepisu pramenily podle jejího názoru z toho, že RVP nechávají rozhodnutí o konkrétní časové dotaci dějepisu na jednotlivých školách. Uváděla, že

na druhém stupni základní školy by se [...] mohly učit dvě až tři hodiny dějepisu týdně a k tomu jedna hodina občanky. Při ověřování těchto programů tak také rozdělily dotaci všechny pilotní školy. Logicky, rozsah kompetencí a učiva oboru Dějepis je neporovnatelně rozsáhlejší než rozsah oboru Výchova k občanství. Nicméně teoreticky by se opravdu mohl vyskytnout školní vzdělávací program, podle kterého by se učily tři hodiny občanky a jedna hodina dějepisu. A pro tuto velmi hypotetickou obavu vytáhli dějepisáři i historici do onoho halasného boje proti ztrátě historické paměti (Buzková, 2003b, s. 4–5).

Buzková si neodpustila také osobní invektivu vůči předsedkyni ASUD (týkající se kvality učebnice, již je Mandelová spoluautorkou). Závěrem konstatovala, že

Rámcové vzdělávací programy [...] poskytují reálnou šanci, jak zřetelně zlepšit podmínky výuky dějepisu na základních i středních školách a já odmítám tuto šanci obětovat. Odmítám ve jménu boje za výchovu samostatně a kriticky uvažujících lidí považovat ředitele, učitele a členy Rady škol za soubor snadno manipulovatelných, nesvéprávných a jednou pro vždy nezpůsobilých jedinců, za které bych proto měla či dokonce musela rozhodovat. Ne, to podle mého názoru není alibismus, to pouze znamená, že mám mnohem větší důvěru v soudnost učitelů a ředitelů škol a ve faktické společenské postavení dějepisu, než mají zmínění páni profesori historie a funkcionáři ASUDu (Buzková, 2003b, s. 5).

V reakci na texty ASUD byl otištěn také rozhovor s ředitelem VÚP J. Jeřábkem (viz Štefflová, 2003). Podle Jeřábka byla stanoviska ASUD pouhým nedorozuměním nebo nepochopením záměru. Ohrážoval se proti některým výpadům ASUD (např. proti spekulaci, že za plánovanými změnami stojí zájmy autorů a nakladatelství učebnic). Konstatoval také, že nikdo nechce odstranit dějepis ze škol (99 % z analyzovaných pilotních škol o zrušení dějepisu jako samostatného předmětu podle jeho slov neuvažovalo, 1 % zvažovalo možnost integrace). Jako nemožné viděl Jeřábek zvyšovat donekonečna časovou dotaci škol, proto uváděl: „ať se to komu líbí nebo ne, časem budeme muset jít cestou rozumné, účelné integrace“ (Štefflová, 2003, s. 9).

Na stížnosti ASUD reagoval také poradce ministryně školství Profant (2004). Dementoval informace o vzniku integrovaného předmětu – RVP podle jeho slov jasně předpokládaly výuku samostatného dějepisu. Strach z integrace předmětů viděl Profant (2004, s. 21) jako příležitost pro „dějepisářské asociace“, „jak prokazovat halasným, spravedlivým rozhořčením svoje angažmá a nezbytnost“. Profant se ohrážoval také

proti obavám ze snížení dotace dějepisu ve prospěch výchovy k občanství. Naopak zavedení RVP mělo podle jeho názoru dějepisu z hlediska časové dotace přinést spíše prospěch. Profant (2004, s. 21) pokračoval v nevybíravém tónu:

Nebylo by prý divu [...] kdyby zničení dějepisu, které přinese [...] zavedení nového kurikula, nevyplývalo jen z notoricky známé idiocie ministerstva školství, leč i z temných spádů státní administrativy a politické třídy vůbec, jež, obávajíc se kriticky myslících občanů tvořících společnost, usilují o jejich proměnu v masu manipulovatelných jedinců. Takovému zločinnému záměru ovšem odporuje či brání právě dějepis, který je proto pro svůj kritický a svobodomyšlný charakter potlačován, a není-li to již dostatečně možné, alespoň nahrazován občanskou výchovou.

Závěrem Profant (2004, s. 22) uváděl, že RVP se „kloudný učitel dějepisu nemusí bát, dokonce si myslím, že by jeho práci mohly i do jisté míry prospět.“

Proti Profantovu textu se ohradili členové výboru ASUD (viz Mandelová, 2005). Znovu upozorňovali, že není pravda, že RVP jasně předpokládají výuku samostatného dějepisu, zopakována byla také obava ze snížení dotace dějepisu ve prospěch občanské výchovy. Představitelé ASUD si položili otázku, zda má vyučování dějepisu záležet na výmluvnosti učitelů a blahovůli vedení jednotlivých škol. K tomu konstatovali: „i když neuvažujeme o nesoudnosti většiny ředitelů škol, naše zkušenosti s těmi, kdo nepodporují vzdělávání svých dějepisců nebo po léta přidělují do 9. tříd jednu hodinu dějepisu, nám stačí“ (Mandelová, 2005, s. 22). Představitelé ASUD dále uváděli, že

o idiocii ministerstva školství, temných spádech státní administrativy a politické třídy (?) vůbec také mluví jenom pan poradce a pak takové úvahy podsouvá nám, my jsme se dosud jen [...] umírněně ptali na důvody ministerských návrhů a na výzvy k diskuzi (měla-li by vůbec nějaká být) vyjadřovali své kritické připomínky (Mandelová, 2005, s. 22).

Upozorňováno bylo také na snahu umlčet ASUD pomocí ochromení její publikační činnosti (odmítnutím státní dotace bez udání důvodu). Představitelé ASUD připomínali také neplnění *Doporučení o maximálním posílení výuky dějepisu, zejména dějin 20. století*, které bylo přijato na jednání evropských ministrů školství v roce 2001. Podle představitelů ASUD se proto nelze vyhnout úvahám – Profantovým slovy – „o zločinném záměru a o tom, že navrhovatelé RVP D⁶⁸⁷ obávajíc se kriticky myslících občanů tvořících společnost usilují o jejich proměnu v masu manipulovatelných jedinců“ (Mandelová, 2005, s. 23). Tento trend podle jejich názoru ukazovaly také klesající počty voličů.⁶⁸⁸

Na obranu dějepisu vystoupilo také *Sdružení historiků ČR* v rámci *Petice 17. listopadu 2003 (Prohlášení Sdružení historiků ČR k ohrožení výuky dějepisu v ČR)*.⁶⁸⁹ Autoři petice zdůrazňovali význam vyučování dějepisu, vyjadřovali obavy z jeho redukce.

⁶⁸⁷ Tato zkratka nebyla zavedena. Autoři jí měli na mysli vzdělávací obor Dějepis v RVP ZV.

⁶⁸⁸ Další materiály a odkazy na diskuzi mezi ASUD a MŠMT viz internetové stránky *Asociace učitelů dějepisu* (www.asud.cz).

⁶⁸⁹ *Petice 17. listopadu 2003. Prohlášení Sdružení historiků ČR k ohrožení výuky dějepisu v ČR.* (2003). Dostupné z <http://www.asud.cz/petice.htm>.

Připravovaná koncepce podle jejich názoru podřizovala dějepis primárně politicko-výchovným záměrům a potlačovala jeho naukovou složku. Konstatováno bylo, že

ve svých důsledcích by toto opatření, které se neosvědčilo v žádném evropském státě, přineslo pěstování prezentistického, aktualizacího a momentálním zájmům podléhajícího výkladu dějin a ztrátu svébytného charakteru dějepisného vyučování. Zatím u nás k něčemu podobnému došlo jen za nacistické okupace a v některých fázích komunistické totality.⁶⁹⁰

Autoři petice znovu připomínali nebezpečí, že by v rámci vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* mohli vyučovat dějepisné učivo učitelé, kteří vystudovali jakýkoli společenskovědní obor (obava z destrukce historických oborů a zbytečnosti historických kateder a ústavů na univerzitách). Autoři petice si položili také otázku, proč má být redukován hlavně dějepis. Znovu připomenuta byla nedostatečná informovanost o připravovaných změnách. Petice proto apelovala:

V kritické chvíli, hrozící vyústit v nedaleké budoucnosti rozpadem historického a kulturního vědomí české společnosti se všemi z toho plynoucími důsledky, se Sdružení historiků ČR obrací k školské i široké veřejnosti, aby svým tlakem pomohla zabránit uskutečnění neuvážených záměrů ministerstva školství. Zároveň Sdružení historiků ČR apeluje na členy vlády, obou komor parlamentu a představitele politických stran, aby při projednávání školského zákona i dalších norem nepřipustili kroky směřující k redukcii či přímo k likvidaci dějepisu jako vyučovacího předmětu na základních a středních školách. Ani v současnosti nepřestává platit okřídlené a pravdivé rčení, že společnost, která zapomněla na své dějiny, je odsouzena prožít si je znovu.⁶⁹¹

Diskuze o podobě vyučovacího předmětu dějepis v rámci nového systému kurikulárních dokumentů se neodehrávala pouze v odborném, ale také v běžném tisku. Na stranu učitelů dějepisu a historiků se postavil Kaiser (2003). Způsob, s jakým se s protesty historiků a učitelů dějepisu vyrovnávalo ministerstvo školství, zaváněl podle jeho názoru skandálem. Kaiser (2003, s. 10) k tomu dodával, že „z historiků na veřejnosti dělají hysteriky, vzorem jim je ostatně jejich šéfová Petra Buzková, která dává všemožně najevo, že resort školství považuje za stranický trest a naznačuje cosi o kolektivní hlouposti dějepisářů [...]“. Konec „strnulých osnov“ přitom Kaiser hodnotil jako dobrý nápad. Podle něj se ale „vytoužený liberalismus [...] nějak vylil z břehů“ (obavy z integrace předmětů v rámci vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*). Kaiser (2003, s. 10) konstatoval, „že tohle rozředění dějepisu v sociálněvědním eintopfu způsobí jeho další faktický úbytek, na to můžete vzít jed. Zatím vždycky, když dal stát školám trochu svobody, osekávala většina ředitelů právě dějepis [...]“. Dále k problému dodával: „Při vši úctě k takzvaným moderním společenským vědám – míchat historii s občanskou naukou je jako lít kořalku do jogurtu“ (Kaiser, 2003, s. 10). Podle jeho názoru nám proto hrozí postmoderní vzdělávací éra, kterou nazval „společností historického bezvědomí“, ve které by školy chrlily „beztvarou masu absolventů, kteří pořádně nevědí, co se tady dělo v posledních padesáti nebo sto letech“ (Kaiser, 2003, s. 10). Na nebezpečí ztráty historického vědomí upozorňovaly také levicové *Haló noviny* (viz České společnosti hrozí..., 2003). Na stranu ministerstva školství se naopak

⁶⁹⁰ Tamtéž.

⁶⁹¹ Tamtéž.

postavil Feřtek (2003). Na integraci předmětů pohlížel přes některé nedostatky jako na šanci vyřešit „nehorázné plýtvání časem“. Odpor ASUD a odborné veřejnosti viděl jako doklad „nepoučitelného konzervatorismu“ některých pedagogů. Podle jeho názoru žádná velká změna nehrozila, protože i dosavadní předpisy podle něj umožňovaly ředitelům předměty spojovat, což ale bylo využíváno pouze výjimečně. Shledával proto, že „ohlašovaná revoluce, ať už ji někdo vidí jako spásu, nebo právě naopak, se konat nebude“ (Feřtek, 2003, s. 14). Ostře se opřel do učitelů dějepisu, když konstatoval, že

možná by ale stálo za to zrušit dějepisaře – úzce vymezenou odbornost, která hájí svůj dvoreček, kam nevzdělanci z jiných oborů nesmějí ani nahlédnout, protože by jistě nevyučovali dějiny dostatečně na úrovni. Dějepisař trpící představou, že po každém novém století je třeba přidat hodinku dvě v rozvrhu, aby toho do dětí stačil nacpat o sto let víc, si zaslouží zrušit. Tentokrát doopravdy (Feřtek, 2003, s. 14).

Pokusme se na závěr krátce shrnout diskuze o podobě dějepisu v rámci aktuálně provedené kurikulární reformy. Některé obavy historiků a učitelů dějepisu se mohou zpětně jevit jako přehnané či neopodstatněné. Ukazuje se, že dějepis patrně zůstal na ZŠ vyučován i nadále jako samostatný předmět.⁶⁹² Podle inspektorky *České školní inspekce* O. Drápalové neutrpěla ani jeho časová dotace. Drápalová (2010, s. 28) konstatuje, že většina jí navštívených škol využila disponibilní časovou dotaci a doplnila celkovou týdenní časovou dotaci pro vzdělávací oblast *Člověk a společnost* na dvanáct hodin. Zároveň upozorňuje, že z této dotace jsou obvykle věnovány čtyři hodiny vzdělávacímu oboru *Výchova k občanství* a osm hodin vzdělávacímu oboru *Dějepis*. Velká část škol má tedy pro dějepis stanovenou časovou dotaci dvě hodiny týdně ve všech ročnících druhého stupně ZŠ (6.–9. ročník), což Drápalová (2010, s.28) hodnotila ve srovnání s v té době dobíhajícím vzdělávacím programem *Základní škola* jako pozitivní zjištění.⁶⁹³

Přesto je zpětně třeba zájem historiků a učitelů dějepisu o předmět ocenit. Veřejně vystoupili a postavili se za předmět, který podle jejich názoru plní nezastupitelnou funkci a jehož ohrožení v rámci reformy pocíťovali. Řada jejich připomínek neztratila nic na své aktuálnosti a může být i do budoucna brána jako východisko pro případné další reformní kroky. Koneckonců diskuze zainteresovaných činitelů by měla být základem každé připravované reformy. To, že zde takováto kritická diskuze proběhla, je možné vidět pouze jako pokrok a východisko pro další případné změny (jen stěží si lze představit takto otevřenou diskuzi mezi představiteli státní správy na jedné straně a učiteli dějepisu a historiky na straně druhé před rokem 1989). Na druhou stranu ne celou diskuzi je možné hodnotit pozitivně – často se zvrhla v osobní invektivy (jak ze strany učitelů, tak ze strany ministerstva). Zakončíme proto úvahu s odvoláním na Beneše (2005, s. 45–46), který konstatoval, že

⁶⁹² Není cílem práce ani v silách autora zjistit, zda na některých školách došlo k integraci dějepisu s dalšími předměty, případně jak často je dějepis vyučován v rámci integrovaných předmětů.

⁶⁹³ Na druhou stranu Drápalová (2010, s. 26–27) upozorňovala na rozdílnou kvalitu ŠVP jednotlivých škol.

je [...] zřejmé, že svůj díl viny na současně nedostatečně zvládnuté situaci nesou jak historici, kteří měli být ještě aktivnější, tak státní správa, která měla být vstřícnější. Teprve čtyři roky probíhá soustavný dialog a spolupráce mezi nimi, a to i za aktivní účasti učitelů. Je to nezbytný předpoklad k tomu, aby se český školní dějepis reformoval do moderního vyučovacího předmětu a aby výzvy, které kurikulární reforma přináší, nezplaněly, anebo dokonce nevedly k důsledkům destruktivní povahy [...].

Morkes (2010, s. 37) s odstupem času k podobě vyučovacího předmětu dějepis uvádí, že

i přes řadu zcela opodstatněných výhrad je možno konstatovat, že výuka dějepisu se v polistopadovém období postupně dostává do pozice, která ji nesporně patří. Zbavila se tíživé ideologie a propagandistického zaměření, zbavuje se školometských metod a stává se zajímavým a poutavým vyprávěním o minulosti [...].

V této kapitole jsme podali nástin vývoje vyučovacího předmětu v období let 2007–2013. V tomto období školy postupně přecházely na vyučování podle vlastních školních vzdělávacích programů, které si vytvářely na základě centrálně stanovených rámcových vzdělávacích programů. Došlo tedy k výrazné diferenciaci výuky (nejen) dějepisu na jednotlivých školách. V případě dějepisu se jednalo také o období plné bouřlivých diskuzí o podobě reformy. Poté, co jsme popsali vývoj dějepisu v celém sledovaném období, se v následující kapitole pokusíme o shrnutí výsledků na základě stanoveného systému kategorií.

5 Shrnutí výsledků na základě stanoveného systému kategorií (historicko-srovnávací analýza)

V této kapitole shrnujeme vývoj vyučovacího předmětu dějepis na základě stanoveného systému kategorií (viz kap. 3.4). Nejprve věnujeme pozornost vývoji postavení dějepisu (kap. 5.1), kde sledujeme vývoj samostatnosti předmětu (kap. 5.1.1), jeho časových dotací (kap. 5.1.2) a mezipředmětových vztahů (kap. 5.1.3). V další části shrnujeme vývoj cílů dějepisu ve sledovaném období (kap. 5.2). Na závěr kapitoly pak analyzujeme vývoj obsahu dějepisu (kap. 5.3) – vývoj zastoupení dějin světových, národních a regionálních (kap. 5.3.1), vývoj zastoupení jednotlivých subdisciplín dějepisného vyučování (kap. 5.3.2), vývoj zastoupení historie každodenního života a událostí historických (kap. 5.3.3), vývoj zastoupení vybraných tematických celků (kap. 5.3.4) a vývoj zastoupení historických období ve výuce dějepisu (kap. 5.3.5).

5.1 Vývoj postavení dějepisu v letech 1918–2013

5.1.1 Samostatnost předmětu

Dějepis byl po celé sledované období vyučován na sledovaném typu škol jako povinný předmět (s výjimkou zastavení výuky dějepisu v části období protektorátu). Za první republiky a v období protektorátu byl dějepis vyučován ve společné časové dotaci dohromady se zeměpisem (oba předměty měly vlastní osnovy). Dějepis byl v období první republiky zařazen do skupiny předmětů označovaných jako reálie, později věcné nauky. V průběhu 2. světové války došlo k omezování výuky dějepisu, na čas byla výuka dějepisu zcela zastavena. Po skončení války došlo k obnovení předmětu a k nárůstu jeho významu. Po vydání učebního plánu a osnov v roce 1948 se dějepis ve své časové dotaci osamostatnil od zeměpisu. Jako povinný předmět se značnou časovou dotací (viz dále) byl dějepis vyučován po celé období komunistického režimu. Předmět zůstal zachován jako povinný také po pádu komunistického režimu. Nadále ale nebyly pro dějepis stanoveny pevné časové dotace (viz dále). Po zavedení *Standardu základního vzdělávání* v polovině 90. let byl dějepis (vzdělávací obor Historie) zařazen společně se vzdělávacím oborem Člověk a společnost do společenskovední vzdělávací oblasti. Ve vzdělávacích programech *Základní škola* a *Občanská škola* byla pro dějepis určena samostatná časová dotace, ve vzdělávacím programu *Národní škola* byla pro dějepis určena společná dotace dohromady se zeměpisem. Jednotlivé vzdělávací programy umožňovaly různou míru integrace předmětů, nabízely také různé míry

využití volitelných či nepovinných předmětů navazujících na dějepis. Po zavedení RVP ZV je dějepis společně se vzdělávacím oborem Výchova k občanství zařazen do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. RVP ZV umožňuje také vytvoření integrovaných předmětů. K integraci vzdělávacích oborů Dějepis a Výchova k občanství ale přes četné obavy učitelů dějepisu a historiků zřejmě většinou nedochází.

5.1.2 Vývoj časové dotace předmětu

Po celé období první republiky byla pro dějepis určena časová dotace společná se zeměpisem. Časová dotace těchto předmětů se lišila podle sledovaných typů škol, v případě škol obecných také podle počtu tříd těchto škol (uvádíme zde časové dotace pro úplné obecné školy). Na obecných školách byl dějepis zařazen po celé období první republiky do 6.–8. ročníku.⁶⁹⁴ Na úplných vyšších obecných školách bylo pro dějepis a zeměpis určeno dohromady nejprve osm týdenních vyučovacích hodin, od roku 1933 pak devět týdenních vyučovacích hodin. Oba předměty tak zaujímaly asi 9–11 % z celkové dotace vyšších obecných škol (viz tabulka 56). Také na měšťanských školách byla pro dějepis určena v tomto období společná časová dotace dohromady se zeměpisem. Oba předměty byly nasazeny do všech ročníků měšťanské školy. Po celé období první republiky, i přes několikeré aktualizace časových dotací, bylo oběma předmětům určeno na tomto typu školy dohromady devět týdenních vyučovacích hodin. Oba předměty tak na měšťanských školách v tomto období zaujímaly 9,6–10,7 % z celkové dotace tohoto typu školy (viz tabulka 56). Pro JUK připojené k měšťanským školám byly po celé období první republiky určeny pro dějepis a zeměpis tři společné vyučovací hodiny týdně. Oba předměty tak také na JUK zaujímaly okolo 10 % z celkové dotace tohoto typu školy (viz tabulka 56). Osnovy neurčovaly, jak velký prostor má oběma předmětům ze společné dotace připadnout. Podle některých osnov měl být v prvním ročníku věnován větší počet hodin zeměpisu tak, aby byl nejprve vytvořen zeměpisný podklad pro výklad dějepisného učiva. Později, pokud to bylo třeba, bylo možné nahradit hodiny, které byly dějepisem takto ubrány. Podle dalších osnov bylo možné vyučovat s povolením patřičných úřadů v některých pololetích pouze dějepis a v některých pololetích pouze zeměpis. Možnost zařazování disponibilních hodin navíc osnovy v tomto období neuváděly.

Časové dotace dějepisu a zeměpisu na sledovaných typech škol nebyly změněny ani osnovami z roku 1939 a směrnicemi z roku 1941. Změnu společné dotace obou předmětů přinesly až směrnice z roku 1942, kdy dotace obou předmětů poklesla. Na vyšších obecných školách, které byly prodlouženy o jeden rok, zaujímal dějepis společně se zeměpisem nově dohromady osm týdenních vyučovacích hodin, tj. asi 6 %

⁶⁹⁴ Výjimku zde tvoří pouze osnovy pro obecné školy z roku 1923, kde byl dějepis zařazen v jedné týdenní vyučovací hodině také do 5. ročníku (nebyl součástí vyšší obecné školy). V tomto ročníku byly časové dotace pro dějepis a zeměpis určeny zvlášť.

z celkové dotace vyšších obecných škol (viz tabulka 56). Dějepis a zeměpis na tomto typu škol tedy, přes prodloužení vyšších obecných škol, přišly o jednu týdenní vyučovací hodinu. Na školách hlavních (dříve měšťanských; prodlouženy byly na čtyřleté, JUK byly zrušeny) zaujímal dějepis společně se zeměpisem dohromady osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 6% z celkové dotace těchto škol. Srovnáme-li tuto dotaci s předchozími časovými dotacemi měšťanských škol a k nim připojených JUK, přišly oba předměty dokonce o čtyři týdenní vyučovací hodiny.

Po válce byly obnoveny předválečné typy škol. Pro školy obecné byl vydán pouze jeden učební plán (nebyly vydány učební plány pro školy málotřídí). Podle přechodných osnov pro školní rok 1945/46 bylo pro dějepis a zeměpis určeno na obecných školách dohromady devět týdenních vyučovacích hodin. Oběma předmětům tedy byla na tomto typu škol určena stejná dotace jako podle osnov z let 1932 a 1939. Na tomto typu škol tedy došlo ve srovnání se směrnicemi z roku 1942 k nárůstu dotace dějepisu a zeměpisu o jednu týdenní vyučovací hodinu. Ve skutečnosti došlo k ještě většímu navýšení dotace obou předmětů. Podle směrnic z roku 1942 byly dějepis a zeměpis vyučovány také v 5. ročníku obecných škol, který se po válce stal opět součástí nižšího stupně obecné školy, kam byly nově zařazeny předměty učení o přírodě a učení o vlasti nahrazující dosavadní vlastivědu. Porovnáme-li dotace určené podle směrnic z roku 1942 pro vlastivědu, dějepis a zeměpis s dotacemi určenými přechodnými osnovami pro školní rok 1945/46 pro učení o vlasti, učení o přírodě, zeměpis a dějepis, zvýšila se dotace těchto předmětů dokonce o osm týdenních vyučovacích hodin (sic!). Pro měšťanské školy byla přechodnými osnovami pro školní rok 1945/46 určena samostatná dotace pouze pro dějepis (nikoli společná dotace se zeměpisem jako na školách obecných). Patrný je nárůst dotace dějepisu, kterému bylo ve čtyřech ročnících měšťanské školy určeno dohromady devět týdenních vyučovacích hodin, tj. 7% (chlapci) resp. 6,7% (dívky) z celkové dotace měšťanských škol. Dotace dějepisu se nelišily na technických a studijních větvích měšťanských škol. První částí doplňků a změn, kterou byly přechodné osnovy prodlouženy také na školní rok 1946/47, byla dotace dějepisu na měšťanských školách snížena o jednu týdenní vyučovací hodinu. Dějepis tak na měšťanských školách zaujímal dohromady osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 5,9% (chlapci) resp. 5,6/5,7% (dívky) z celkové dotace těchto škol (viz tabulka 56). Na JUK byla dějepisu v tomto období určena dotace dvě hodiny týdně, tj. 6,1% z celkové dotace JUK (také na JUK se jednalo o dotaci určenou pouze pro dějepis, nikoli o společnou dotaci se zeměpisem).

Osnovy z roku 1948 znamenaly definitivní osamostatnění časové dotace dějepisu od společné dotace se zeměpisem. Pro dějepis bylo na středních školách (jak se nově jmenoval sledovaný typ školy) určeno sedm týdenních vyučovacích hodin, tj. 5,9% (chlapci), resp. 5,5% (dívky) z celkové dotace středních škol. Došlo tedy k nárůstu dotace dějepisu ve srovnání s dosavadní školou obecnou a k poklesu dotace dějepisu ve srovnání s dosavadní školou měšťanskou. Nově byla osnovami zavedena možnost zařadit na sledovaném typu škol dějepisný zájmový kroužek (tj. možnost dvou vyučovacích hodin týdně navíc).

Další změny dotace dějepisu přinesly přechodné osnovy pro školní rok 1953/54. Pro dějepis bylo přechodnými osnovami určeno na sledovaném typu škol dohromady osm týdenních vyučovacích hodin. To znamenalo nárůst dotace dějepisu o jednu týdenní vyučovací hodinu i přes zkrácení povinné školní docházky. V definitivních osnovách z roku 1954 byla dějepisu určena rekordní dotace – celkem deset týdenních vyučovacích hodin na OSS a v odpovídajících ročnících JSS, tj. 8 % z celkové dotace 5.–8. ročníku sledovaného typu škol. Zde je ale třeba upozornit na zařazení dějepisu do 5. ročníku sledovaných škol, který byl součástí prvního stupně těchto škol. Dějepis v tomto ročníku z části suploval zrušenou vlastivědu. K další změně dotace dějepisu došlo od školního roku 1957/58. Na školách, na kterých bylo zavedeno vyučování technickým předmětům, přišel dějepis o jednu vyučovací hodinu týdně v druhém pololetí 8. ročníku. Tam, kde bylo zavedeno vyučování technickým předmětům, činila tedy dotace dějepisu 9,5 týdenních vyučovacích hodin (tj. 7,6 % z dotace 5.–8. ročníku OSS a JSS), tam, kde vyučování technickým předmětům zavedeno nebylo, činila dotace dějepisu i nadále deset týdenních vyučovacích hodin (tj. 8 % z dotace 5.–8. ročníku OSS a JSS).

Podle učebního plánu a osnov z roku 1960 bylo dějepisu na sledovaném typu škol určeno nově sedm týdenních vyučovacích hodin, tj. 5,6 % z dotace 6.–9. ročníku ZDŠ. To znamenalo pokles dotace sledovaného předmětu o dvě a půl nebo dokonce o tři týdenní vyučovací hodiny. Obnoveno ale bylo vyučování vlastivědě, kterou dosud dějepis v 5. ročníku z části nahrazoval (dotace dvě hodiny týdně). Přesto došlo k poklesu dotace dějepisu, a to i přes prodloužení povinné školní docházky. K další změně dotace dějepisu došlo od začátku školního roku 1966/67, kdy získal dějepis jednu vyučovací hodinu týdně navíc v 6. ročníku. Nově tak dějepisu na ZDŠ připadlo celkem osm týdenních vyučovacích hodin, tj. 6,4 % z dotace 6.–9. ročníku ZDŠ. V dalších letech zůstala dotace dějepisu nezměněna, a to i přes zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu, později pětidenního vyučovacího týdne a následně i přes několikrát aktualizace učebního plánu ZDŠ. Stejná dotace zůstala pro dějepis na ZŠ zachována také po vydání nových osnov a učebního plánu v roce 1978. Vzhledem ke zkrácení povinné docházky došlo pouze k posunu v zařazení předmětu do jednotlivých ročníků. Dotace dějepisu zůstala nezměněna také po vydání nového učebního plánu a osnov v roce 1987.

Po roce 1989 došlo k významné změně týkající se časové dotace dějepisu – od této doby není nadále pro předmět stanovována pevná dotace. Dějepisu tak mohla (a může) být určena nižší dotace než v předchozích obdobích. Od této doby se objevují časté kritiky týkající se dotace předmětu. Učební plán z roku 1991 určoval pro dějepis dvě vyučovací hodiny týdně v 5. ročníku ZŠ. V 6.–8. ročníku měl o časové dotaci dějepisu rozhodnout ředitel školy. Pro 9. ročník, který nebyl v této době navštěvován všemi žáky, byly učebním plánem z roku 1990 určeny pro dějepis dvě vyučovací hodiny týdně. Učební plán z roku 1993 stanovoval dějepis pro 9. ročník pouze jako volitelný předmět. V souvislosti s prodloužením ZŠ z osmi na devět ročníků došlo s platností

od 1. září 1995 k vydání nového doporučeného učebního plánu pro ZŠ. Dějepisu byly podle něj určeny dvě vyučovací hodiny týdně v 5. ročníku, o dotaci dějepisu v 6.–9. ročníku ZŠ měl rozhodovat ředitel školy.

Další výrazné změny přinesl *Standard základního vzdělávání* vydaný v roce 1995. Vzdělávací obor nazvaný *Historie* v něm byl společně se vzdělávacím oborem *Člověk a společnost* zařazen do společenskovední vzdělávací oblasti. Podle standardu mělo být vzdělávacímu oboru *Historie* vyučováno v povinných předmětech minimálně 33 hodin v každém ročníku 2. stupně ZŠ a minimálně 198 hodin za celý 2. stupeň ZŠ. Jednotlivé vzdělávací programy vycházející ze standardu nestanovovaly pro dějepis pevné dotace. Jednotlivé vzdělávací programy také umožňovaly využívat v různé míře disponibilních hodin. Ve vzdělávacím programu *Občanská škola* bylo pro dějepis stanoveno minimálně pět týdenních vyučovacích hodin. Ředitel školy měl doplněním předmětu prohloubeného výkladu nebo navazujícího volitelného předmětu dějepisné a zeměpisné praktikum doplnit dotaci dějepisu tak, aby mu bylo v 6.–9. ročníku ZŠ vyučováno alespoň v šesti týdenních vyučovacích hodinách. Podle vzdělávacího programu *Základní škola* měl být dějepis vyučován v 6.–9. ročníku ZŠ v minimálně šesti týdenních vyučovacích hodinách. O přesné dotaci dějepisu měl také u škol využívajících tento vzdělávací program rozhodovat ředitel školy. Jako volitelný předmět mohl být v rámci tohoto programu vyučován seminář ze společenskovedních předmětů. Ve vzdělávacím programu *Národní škola* byla pro dějepis určena v 6. a 7. ročníku minimální dotace společná se zeměpisem. Oba předměty měly být v obou z těchto ročníků vyučovány minimálně tři hodiny týdně. Pro 8. a 9. ročník byla určena pro dějepis (v těchto ročnících bez zeměpisu) minimálně jedna vyučovací hodina týdně u obou z ročníků (později byly uváděny dvě vyučovací hodiny týdně dohromady pro dějepis a zeměpis u obou z ročníků). Dohromady tak mělo být na školách využívajících tento vzdělávací program vyučováno oběma předmětům v minimálně deseti týdenních vyučovacích hodinách. Výuka dějepisu mohla být v rámci tohoto vzdělávacího programu rozšířena v tzv. nadstavbové části.

Další významné změny přineslo zavedení rámcových vzdělávacích programů. V rámcovém učebním plánu obsaženém v RVP ZV byla pro vzdělávací oblast *Člověk a společnost* (tj. vzdělávací obory Dějepis a Výchova k občanství) stanovena v původní verzi pro 2. stupeň ZŠ minimální dotace 12 týdenních vyučovacích hodin. V aktuální verzi RVP ZV je pro tuto vzdělávací oblast stanovena minimální dotace 11 týdenních vyučovacích hodin, tj. 9% z celkové dotace 6.–9. ročníku ZŠ (došlo ale k nárůstu disponibilní časové dotace). Vzdělávací obsah vzdělávacích oborů obsažených v této vzdělávací oblasti má být realizován pouze na 2. stupni základního vzdělávání, a to povinně ve všech ročnících. Stanovení konkrétní dotace je ponecháno na jednotlivých školách. RVP ZV umožňuje vytvořit z jednoho vzdělávacího oboru jeden nebo více předmětů, jeden předmět může vzniknout také integrací vzdělávacího obsahu více vzdělávacích oborů, v čemž spatřovali učitelé dějepisu a historici nebezpečí (viz kap. 4.10.3).

Tabulka 56

Časové dotace dějepisu na školách odpovídajících dnešním základním školám v letech 1918–2013

Rok	Název školy	Celková dotace dějepisu	Celková dotace povinných předmětů	Podíl dotace dějepisu na celkové dotaci povinných předmětů v %
1923	obecná škola (5.–8. ročník) (osmitřídni) ²	10 ^{1,2}	110 (119)	9,1 (8,4) ^{1,2}
1923	měšťanská škola	9 ¹	90 (91)	10 (9,9) ¹
1924	JUK	3 ¹	29 (32)	10,3 (9,4) ¹
1926	měšťanská škola	9 ¹	84 (87/88)	10,7 (10,2/10,3) ¹
1930	obecná škola (6.–8. ročník) (osmitřídni)	8 ¹	83 (90)	9,6 (8,9) ¹
1932	měšťanská škola	9 ¹	90 (94)	10 (9,6) ¹
1932	JUK	3 ¹	30 (32)	10 (9,4) ¹
1933	obecná škola (6.–8. ročník) (osmitřídni)	9 ¹	83 (90)	10,8 (10) ¹
1939	obecná škola (6.–8. ročník)	9 ¹	99 (102)	9,1 (8,8) ¹
1939	měšťanská škola	9 ¹	102	8,8 ¹
1939	JUK	3 ¹	34	8,8 ¹
1941	obecná škola (6.–8. ročník)	9 ¹	99 (100)	9,1 (9) ¹
1941	měšťanská škola	9 ¹	102	8,8 ¹
1941	JUK	3 ¹	34	8,8 ¹
1942	obecná škola (5.–8. ročník)	8 ¹	131 (133)	6,1 (6) ¹
1942	hlavní škola	8 ¹	134	6 ¹
1945	obecná škola (6.–8. ročník)	9 ¹	93 (99)	9,7 (9,1) ¹
1945	měšťanská škola	9	128 (134/135)	7 (6,7)
1945	JUK	2	33	6,1
1946	obecná škola (6.–8. ročník)	9 ¹	102 (108)	8,8 (8,3) ¹
1946	měšťanská škola	8	136 (140/142)	5,9 (5,6/5,7)
1946	JUK	2	35	5,7
1948	střední škola	7	119 (127)	5,9 (5,5)
1951	střední škola	7	119 (127)	5,9 (5,5)
1953	OSŠ a JSŠ (6.–8. ročník)	8	97	8,2
1954	OSŠ a JSŠ (5.–8. ročník) ⁴	10	125	8
1957	OSŠ a JSŠ (5.–8. ročník) ⁴	10 [9,5] ³	125	8 [7,6] ³
1960	základní devítiletá škola (6.–9. ročník)	7	125	5,6
1966	základní devítiletá škola (6.–9. ročník)	8	125	6,4
1972	základní devítiletá škola (6.–9. ročník)	8	115/116 ⁵	7,0/6,9 ⁵
1978	základní škola (5.–8. ročník)	8	116	6,9
1987	základní škola (5.–8. ročník)	8	116	6,9
1991	základní škola (5.–8. ročník)	x)	118–105	x)
1995	základní škola (5.–9. ročník)	x)	149–139 (134)	x)
1996	základní škola (6.–9. ročník) – vzdělávací program Občanská škola	5 ⁶	99	5,1 ⁶
1996	základní škola (6.–9. ročník) – vzdělávací program Základní škola	6 ⁷	115	5,2 ⁷

Rok	Název školy	Celková dotace dějepisu	Celková dotace povinných předmětů	Podíl dotace dějepisu na celkové dotaci povinných předmětů v %
1997	základní škola (6.–9. ročník) – vzdělávací program Národní škola	10 ^{1,8}	98 ⁹	10,2 ^{1,8}
2005	základní škola (6.–9. ročník) – RVP ZV	12 ¹⁰	122	9,8 ¹⁰
2007	základní škola (6.–9. ročník) – RVP ZV	11 ¹⁰	122	9 ¹⁰
2013	základní škola (6.–9. ročník) – RVP ZV	11 ¹⁰	122	9 ¹⁰

Pozn. Tabulka vytvořena dle Baumgärtnera (2004, s. 198).

Použité zkratky: JUK – jednorochní učební kurzy; OSS – osmiletá střední škola; JSS – jedenáctiletá střední škola; RVP ZV – *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*;

Zaokrouhleno na jedno desetinné místo;

První číslo ukazuje časovou dotaci určenou pro chlapce, v závorce uvedena časová dotace určená pro dívky. Pokud je uvedeno pouze jedno číslo, ukazuje časovou dotaci určenou pro chlapce i dívky;

Neuvedeny časové dotace zavedené pro školní rok 1967/68, kdy byl krátce zaveden jedenáctidenní vyučovací cyklus.

¹ Časová dotace dohromady pro dějepis a zeměpis.

² Započítány také časové dotace v 5. ročníku (nebyl součástí vyšší obecné školy) – dějepisu zde náležela jedna vyučovací hodina týdně, započtena také jedna týdenní vyučovací hodina zeměpisu.

³ Časová dotace v hranaté závorce byla určena pro školy, na kterých byla zavedena práce v dílnách a na školních pozemcích.

⁴ Započítány také časové dotace v 5. ročníku, který byl součástí prvního stupně. Dějepis (dvě hodiny týdně) zde do určité míry suploval zrušený předmět vlastivěda.

⁵ Před lomítkem uveden počet hodin před zavedením branné výchovy od školních roků 1973/74 (8. ročník) a 1974/75 (9. ročník); za lomítkem uveden počet hodin po zavedení branné výchovy.

⁶ Minimální časové dotace. Ředitel školy měl doplněním předmětu prohloubeného výkladu nebo navazujícího volitelného předmětu dějepisné a zeměpisné praktikum doplnit dotaci dějepisu tak, aby mu bylo v 6.–9. ročníku vyučováno alespoň v šesti týdenních vyučovacích hodinách.

⁷ Minimální časové dotace. V 6.–9. ročníku měl o časové dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů rozhodnout ředitel školy tak, aby bylo vyučováno všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl naplněn daný minimální počet hodin určený pro předmět a dodržena týdenní časová dotace. Jako volitelný předmět mohl být ve školách využívajících vzdělávací program *Základní škola* zaveden seminář ze společenskovedních předmětů.

⁸ V 6. a 7. ročníku byla určena společná minimální dotace pro dějepis a zeměpis (po třech vyučovacích hodinách týdně), v 8. a 9. ročníku pouze pro dějepis (po jedné vyučovací hodině týdně). Dějepis mohl být prohlubován v tzv. nadstavbové části vzdělávacího programu.

⁹ Minimální časová dotace pro základní část.

¹⁰ Minimální časová dotace pro vzdělávací oblast *Člověk a společnost* (tj. vzdělávací obory Dějepis a Výchova k občanství).

x) V 5. ročníku byly dějepisu určeny dvě vyučovací hodiny týdně. V 6.–8. ročníku (od roku 1995 v 6.–9. ročníku) měl o časové dotaci dějepisu rozhodnout ředitel školy tak, aby bylo vyučováno všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl dodržen uvedený minimální týdenní počet hodin a nebyl překročen uvedený maximální počet týdenních hodin.

5.1.3 Interdisciplinární vazby předmětu

V období první republiky a v období protektorátu měl dějepis nejbližší k zeměpisu, což vyplývá již ze společné časové dotace stanovené pro oba předměty (viz výše). Konkrétní mezipředmětové vztahy nebyly v tomto období v osnovách popsány. Do roku 1922 byla součástí dějepisu na sledovaných typech škol také část učiva, která později připadla nově vzniklé občanské nauce a výchově. Na obecných školách byl dějepis řazen společně s prvoukou, vlastivědou, zeměpisem, přírodopisem a přírodopisem mezi tzv. reálie. Od třicátých let byla tato skupina předmětů v osnovách označována jako věcné nauky (toto označení bylo používáno také v období protektorátu). Podle osnov z roku 1939 měly být věcné nauky na všech typech škol v součinnosti s ostatními vyučovacími předměty, zejména s vyučovacím jazykem a občanskou naukou a výchovou. Věcné nauky měly poskytovat společný základ pro ostatní předměty, které z nich měly čerpat podněty a zpracovávat je. Osnovy z roku 1939 upozorňovaly na příbuznost dějepisu k zeměpisu a vyučovacímu jazyku. Ve výkladu dějin umění se mělo dějepisné vyučování na měšťanských školách setkávat kromě vyučovacímho jazyka také s kreslením a hudební výchovou.

V poválečném období došlo k oddělení časové dotace dějepisu a zeměpisu. Osnovy na konci čtyřicátých let a v letech padesátých nevěnovaly mezipředmětovým vztahům dějepisu přílišnou pozornost. Podle pokusných osnov z roku 1957 mělo být do vyučovacímho předmětu dějepis zařazeno učivo vyučovacímho předmětu ústava ČSR a SSSR, který v tomto období z části nahrazoval občanskou výchovu. Ke všeobecnému zavedení pokusných osnov ale přes původní záměr nedošlo. Osnovy z roku 1960 požadovaly posílení mezipředmětových souvislostí dějepisu s obnovenou občanskou naukou, literární výchovou, zeměpisem a výtvarnou výchovou. Podle osnov z let 1972 a 1978 měl dějepis v rámci mezipředmětových vztahů k občanské nauce, oborům estetické výchovy a technickým a přírodovědným předmětům sjednocovat dílčí poznatky z historického vývoje v ucelený obraz a hodnotit význam jednotlivých oblastí pro harmonický vývoj člověka a společnosti. Důsledné uplatňování mezipředmětových vztahů k ostatním předmětům mělo napomáhat rozvoji komunistické výchovy. Poměrně výraznou pozornost věnovaly mezipředmětovým vztahům osnovy z roku 1987. Dějepis měl pro ostatní předměty vytvářet možnost zařazení jejich poznatků do systému základů všeobecného vzdělávání, pro společenskovědní a estetickovýchovné předměty měl poskytovat historické hodnocení vývoje společnosti. Zároveň měl dějepis z ostatních předmětů také čerpat (jazykové a stylistické dovednosti z mateřského jazyka, logickooperativní myšlenkové dovednosti z matematiky, prostorovou orientaci se zeměpisnou mapou ze zeměpisu, základy estetického vnímání uměleckých děl z hudební a výtvarné výchovy). Ve spolupráci dějepisu s občanskou naukou mělo být realizováno zevšeobecňování poznatků pro aplikaci školního vzdělávání do života a praxe a naopak.

Ve *Standardu základního vzdělávání* (zaveden v roce 1995) byl vzdělávací obor nazvaný Historie zařazen společně se vzdělávacím oborem Člověk a společnost do společenskovědní vzdělávací oblasti. Došlo tak k přiblížení dějepisu k občanské nauce.

Vzdělávací program *Národní škola* vycházející ze standardu potvrdil také blízkost dějepisu k zeměpisu (pro oba předměty byla v rámci tohoto programu stanovena společná časová dotace). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (2005), který nahradil dosavadní dokumenty, pak zařadil vzdělávací obor Dějepis společně se vzdělávacím oborem Výchova k občanství do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. Opět tak byla potvrzena blízkost dějepisu a občanské nauky. Původně se uvažovalo také o zařazení vzdělávacího oboru Zeměpis do této vzdělávací oblasti. Vzdělávací obor Zeměpis byl ale nakonec zařazen do vzdělávací oblasti *Člověk a příroda*. Přesahy vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, kam je dějepis zařazen, se mají promítat také do jiných vzdělávacích oblastí a do celého života školy, přímou vazbu mají mít zejména právě na společenskovědní část vzdělávacího oboru Zeměpis.

5.2 Vývoj cílů dějepisu v letech 1918–2013

V období první republiky se cíle dějepisu částečně lišily podle jednotlivých typů sledovaných škol (školy obecné, měšťanské, JUK). Dějepis měl probouzet oddanost a lásku k rodné zemi, k národu a státu (výchova k vlastenectví), žáci měli být vychováni v demokratickém a republikánském duchu. Důraz byl kladen také na občanskou a mravní výchovu, zvláštní péče měla být věnována výchovné stránce dějepisu (uvědomělé občanství a humanita, náboženská snášenlivost apod.). Osnovy v tomto období braly ohled také na menšiny, když vyžadovaly nejen znalost dějin Československého státu, ale také dějin „vlastního národa“. V osnovách z tohoto období najdeme také požadavek vést žáky k porozumění životu „cizích národů“. Předmět měl vytvářet u žáků také porozumění pro umělecké a historické památky a jejich ochranu, žáci si měli uvědomovat význam lidské práce.

První osnovy vydané v období protektorátu (osnovy z roku 1939) překvapivě nenesly prvky přílišné ideologické deformace. Osnovy vycházely z principů předcházející „druhé republiky“ (období od Mnichova do vyhlášení protektorátu), když prosazovaly zejména národní a křesťanské prvky. Ve svém celku se cíle dějepisu v osnovách z roku 1939 příliš nelišily od prvorepublikových osnov. Zásadním zlomem se stalo vydání směrnic z roku 1941, podle kterých měli být žáci v dějepise vychováni k loajální spolupráci s Němci (k „úctě k Velkoněmecké říši a jejímu vůdci“). Prosazován byl koncept českého národa v rámci německé říše. Dějepisné vyučování bylo v tomto období hrubě deformováno a zneužito. Přitom ale zůstávalo jedním z cílů dějepisu probouzet lásku k národu a vlasti.

Osnovy dějepisu v období let 1945–1948 kladly důraz na nápravu škod způsobených ve výuce dějepisu ve válečném období. Důraz byl kladen na „věcně správné“ poznávání dějin (snaha čelit zkreslování dějin v období okupace). Dějepis měl v tomto období

upevňovat uvědomělý postoj mládeže k výstavbě „lidově demokratické republiky“ a k hospodářsko-politickému životu ostatního světa. Za rozhodující pro dynamiku a směr dějin byl považován právě vliv „hospodářsko-politických sil“. V dějepisných osnovách se také znovu objevil cíl probouzet v žácích lásku nejen k národu a k vlasti, ale také k československému státu.

Výraznou změnu znamenaly pro oblast cílů dějepisu osnovy z roku 1948. Dějepis byl ovlivněn marxistickou (marxisticko-leninskou) ideologií. V žácích měla být i nadále probouzena láska k národu a k vlasti, nadále měl být upevňován jejich „uvědomělý“ postoj k výstavbě „naši lidově demokratické republiky“. Nově měl dějepis přispívat k vytvoření vědeckého světového názoru žáků, a to prostřednictvím poučování o zákonitosti světového dění v oblasti hospodářského a sociálního života a zdůrazňováním hospodářských a sociálních činitelů jako určujících sil historie. V našich dějinách měly být vyzdvihovány tradice, které byly označovány za demokratické, a ty, ve kterých byly „naše národy“ průkopníky „pokrokových ideálů“ (boj „pracujícího lidu“ o národní a sociální osvobození apod.). Žáci měli být v dějepise seznamováni se vzory historických osobností „vysokých mravních kvalit“.

Období po roce 1953 (resp. již po vydání *usnesení o učebnicích pro národní a střední školy* v červenci roku 1951) přineslo výrazné ideologické přitvrzení v oblasti cílů dějepisu. Dějepis se stal radikálním nástrojem budování socialistické školy a komunistické společnosti (dějepis jako „mocná zbraň dělnické třídy“). Prohloubeno bylo vzdělávání v duchu marxismu-leninismu, dějiny měly být vykládány z hlediska dialektického a historického materialismu. Tak měl být vytvářen vědecký světový názor žáků a jejich socialistická morálka. Dějepis měl být prostředkem k pěstování „lásky a věrnosti“ k Sovětskému svazu (popisován jako jediná demokracie zabezpečující všem národům jejich práva). Dějepis měl vychovávat také k brannosti (význam obrany státu), vlastenectví (pravé vlastenectví mělo být odlišováno od „buržoazního nacionalismu“), k lásce k druhým národům, vysvětlovat měl základy „proletářského internacionalismu“, prohlubovat měl polytechnické vzdělávání. Ve vyučování dějepisu měly být hledány základní historické spojitosti (vznik jevů, jejich vývoj, současný stav). Docházet mělo ke zevšeobecňování závěrů, k nimž vývoj vede (vyzdvihována úloha třídních bojů, dělnické třídy a komunistických stran). Zdůrazňovány měly být rozdíly mezi socialismem (vyzdvihován) a kapitalismem (kritizován, odpor k „buržoazním ideologiím“ a k „imperialismu“, nenávisť k nepřátelům socialismu). Později byl připojen také požadavek ateistické výchovy. K částečnému ideologickému zmírnění cílů dějepisu došlo po 20. sjezdu KSSS v roce 1956 a následném vydání *poznámek k vyučování na školách všeobecně vzdělávacích* pro školní rok 1956/57. Přes částečné zmírnění zůstal ale základní směr osnov stejný (pokusné osnovy z roku 1957, nové vydání osnov v témže roce).

V následném vývoji je patrné další částečné ideologické zmírnění cílů dějepisu (do srpna roku 1968). Základní směr osnov zůstal přesto nezměněn. Podle osnov z roku 1960 měl dějepis i nadále napomáhat vytváření vědeckého světového názoru

žáků pomocí marxistického výkladu dějin vycházejícího z hospodářského a sociálního života společnosti. Dějepis tak měl podporovat komunistickou výchovu (pěstování touhy být prospěšný při budování socialistické a komunistické společnosti, osvojování vlastností „velkých osobností dějin“). Předmět měl probouzet národní hrdost, city socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu a úctu k ostatním národům. Osnovy zdůrazňovaly také potřebu orientovat žáky v nejdůležitějších událostech života vlasti a v mezinárodních problémech (příspěvek k morálně politické výchově). Dějepis se měl podílet také na rozvoji historického myšlení, rozumové a citové výchovy a představitosti žáků, prohlubovat měl paměť a správné vyjadřování myšlenek. Výrazněji než dříve byla v dějepise prosazována zásada spojení školy se životem (např. výraznější preferování polytechnické výchovy). Více uplatňován měl být také vliv umění, probouzen měl být zájem žáků o kulturní život.

Po srpnu roku 1968 je patrné opětovné ideologické přístření kurzu osnov dějepisu (reakce na „krizové období“). Osnovy z roku 1972 vyžadovaly důsledný marxisticko-leninský třídní výklad, dějepis měl být opět výrazně ideově politickým předmětem. Dějepis měl nadále napomáhat budování proletářského internacionalismu a vytváření marxisticko-leninského myšlení žáků. Žákům měl být v dějepise vysvětlován význam našeho začlenění do socialistické světové soustavy a důležitost našeho spojení se Sovětským svazem. Součástí dějepisu měla být branná a vědecko-ateistická výchova. V osnovách zůstala zachována řada dalších cílů z předcházejícího období.

Přílišnou změnu kurzu nepřinesly ani osnovy dějepisu v období let 1978–1989. Dějepis zůstal až do konce tohoto období výrazně ideovým předmětem podílejícím se na vytváření socialistického uvědomění žáků, jejich marxisticko-leninského vědeckého světového názoru a třídního postoje. Předmět měl napomáhat realizovat jednotlivé složky komunistické výchovy (světonázorová, vědeckoateistická, rozumová, ke komunistické mravnosti, branná, estetická, polytechnické vzdělávání), vysvětlovat měl zákonitost vývoje lidské společnosti. Kromě intelektuálních schopností požadovaly osnovy dovednost práce s dějepisnými informacemi (získávat historicko-dějepisné vědomosti, dále je rozvíjet a doplňovat, zaujmout k nim stanovisko, formovat postoje, diskutovat, formulovat názory, uvést důkazy, dokázat obhájit svá hodnocení). Nově formulován byl také cíl plnit „společensky aktuální úkoly“ jako např. tvorba a ochrana životního prostředí, jejíž součástí měla být výchova k ochraně kulturních a historických památek.

Po roce 1989 byla zrušena výuka dějepisu v duchu marxismu-leninismu, došlo k odideologizování předmětu. Žákům měly být vysvětlovány pojmy jako demokracie, dialog a tolerance. Podle osnov z roku 1991 měli poznávat dílo a odkaz významných osobností, způsob života lidí v minulosti a jejich úsilí o prosazení společenského pokroku, svobody, demokracie a lidských práv, kulturní vztahy mezi lidmi a národy a charakter kultury. V dějepise měly být rozvíjeny také dovednosti a návyky žáků (samostatná práce žáků, obhajoba vlastních názorů). Připomínána byla potřeba rozvíjení zájmu žáků o historii.

Další změny cílů dějepisu přinesl *Standard základního vzdělávání* vydaný v roce 1995 a z něj vycházející vzdělávací programy. Podle standardu si měli žáci ve vzdělávacím oboru Historie vytvářet vztah k duchovním a materiálním hodnotám vytvořeným v dějinách, ke specifice národů a kultur a k jejich civilizačnímu přínosu (pochopena měla být pluralita kultur). Získávat měli schopnost hodnotit historické události a společenské procesy a zaujímat k nim zdůvodněná stanoviska, představu historického času a dovednosti pro práci s učebnicí, literaturou a historickými dokumenty. Jednotlivé vzdělávací programy vycházející ze standardu stanovovaly pro dějepis částečně rozdílné cíle. Podle vzdělávacího programu *Občanská škola* mělo být souhrnným cílem dějepisu vytvoření historického horizontu života žáků a světa jejich poznání a zkušeností (příspěvek k výchově občanů demokratické společnosti). Dějepis měl vysvětlovat dějinnost lidské existence, otevírat měl smysl pro hloubku minulosti a pro tradici a její předávání. Každý historický jev měl být interpretován jako kulturní jev (důraz kladen na pluralitu kultur). Ukázáno mělo být vrstvení kultur (středění hlavních proudů duchovního dění). Podle vzdělávacího programu *Základní škola* měla výuka dějepisu otevírat pohled na hlavní období dějin, seznamovat měla s významnými historickými událostmi a osobnostmi (snaha o komplexnější pohled na historii). Žáci měli být vedeni k potřebě hledání kořenů aktuálních jevů a vlastní historické identity (formování úcty ke kulturnímu dědictví a k výtvorům minulosti, ochrana památek, respektování odlišnosti jiných národů – snaha o život v míru). Podle vzdělávacího programu *Národní škola* měli žáci v dějepise získávat vhled do změn v dějinách a do jejich důsledků pro současnost i budoucnost. Poznávat měli principy demokratické společnosti a základy jejich politických institucí (vytváření základů občanského a právního vědomí žáků). V dějepise měl být vytvářen také pocit hrlosti a úcty k výtvorům minulosti a smysl pro pochopení odlišných kultur a jejich respektování (potřeba života v míru). Vyzdvihovány byly také cíle v oblasti postojů, schopností a dovedností (k cílům dějepisu podle jednotlivých vzdělávacích programů blíže kap. 4.9.2).

Další změny v oblasti cílů dějepisu přinesl *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (2005). RVP ZV zavedl tzv. klíčové kompetence (viz výše), uplatnitelné v běžném životě. Cíle vzdělávacích oborů jsou definovány v podobě požadovaných výsledků vzdělávání (nejen poznatky a vědomosti, ale také hodnoty a postoje). Je zde patrná výrazná změna ve srovnání zejména s obdobím před rokem 1989, kdy se v osnovách pouze ojediněle vyskytovaly požadavky na dovednosti a jejich uplatnění. Podle RVP ZV mají být žáci ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* vybaveni znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jejich aktivní zapojení do života demokratické společnosti (vytváření pozitivních občanských postojů, rozvíjení vědomí přínalležitosti k evropskému civilizačnímu a kulturnímu okruhu apod.). Hlavním posláním vzdělávacího oboru Dějepis je podle RVP ZV kultivace historického vědomí jedince a uchování kontinuity historické paměti (předávání historické zkušenosti). Jako důležité vidí RVP ZV zejména poznávání dějů, které zásadním způsobem ovlivnily vývoj společnosti a promítly se do současnosti (zejména dějiny 19. a 20. století). Významně

uplatněn má být v dějepise zřetel k základním hodnotám evropské civilizace. Historie nemá být podle RVP ZV nahlížena jako shluk faktů a závěrů, ale jako kladení otázek, kterými se současnost prostřednictvím minulosti ptá po vlastním charakteru a možné budoucnosti.

5.3 Vývoj obsahu dějepisu v letech 1918–2013

5.3.1 Vývoj zastoupení dějin světových, národních a regionálních ve vyučování dějepisu (prostorově-geografické hledisko)

V této kapitole shrneme vývoj zastoupení dějin světových, národních a regionálních v kurikulárních dokumentech dějepisu. V období první republiky kladly osnovy důraz na národní dějiny. Cílem dějepisu na sledovaných typech škol bylo poznat československé dějiny a dějiny vlastního národa (pozornost tak byla věnována také dějinám menšin) se zřetelem k dějinám světovým. Ze světových dějin měly být probírány události, které měly vliv na dějiny našeho státu nebo se s nimi stýkaly, a události, které měly význam pro „kulturní rozvoj lidstva“. Důraz na národní dějiny byl v souladu s cíli osnov dějepisu v tomto období (vlastenectví, úcta k republice apod. – viz kap. 5.2). V rámci národních dějin nehovořily osnovy přímo o dějinách českých zemí nebo Slovenska (idea čechoslovakismu), pokud bychom chtěli zachytit poměr dějin českých zemí a Slovenska, případně Podkarpatské Rusi, museli bychom analyzovat tehdejší učebnice. Učivo mělo podle osnov z tohoto období navazovat na „historické památky a život domácího kraje“ (výklady měly být prohlubovány vycházkami do muzeí, na významná historická místa apod.), čímž bylo vyžadováno zapojení regionálních dějin do výuky dějepisu. V období první republiky si měly školy sestavovat vlastní podrobné osnovy, ve kterých mělo být přihlíženo ke specifčnosti místa a kraje. Také zde měly jednotlivé školy možnost zapojit regionální dějiny do výuky dějepisu, otevírala se zde také možnost pro širší zapojení dějin jednotlivých menšin žijících na území státu.

Další posílení důrazu kladeného na národní dějiny znamenalo vydání osnov v roce 1939. Ačkoli byly osnovy vydány až po vyhlášení protektorátu, nesly se v duchu „druhé republiky“ (důraz kladen na národní a křesťanské hodnoty). Ze světových dějin měly být nadále vyučovány důležité události, které souvisely s českými dějinami nebo přispěly k rozvoji lidstva. Vzhledem k osamostatnění Slovenska byly na minimum omezeny dějiny slovenské. V osnovách zůstaly zachovány poznámky vyžadující doplnění výkladu vycházkami do muzeí, knihoven, archivů, na výstavy, na významná historická místa a památky, čímž se nabízel prostor pro využití regionálních dějin. Také podle osnov z roku 1939 si měly školy vytvářet podrobné osnovy, čímž se otevíral další prostor pro využití regionálních dějin a dějin jednotlivých menšin žijících na území státu.

Také v oblasti zastoupení dějin podle prostorově-geografického hlediska znamenalo zásadní mezník vydání směrnic z roku 1941. Pozornost kladená na národní dějiny byla doplněna pozorností kladenou na dějiny německé. Žáci měli být podle směrnic seznamováni s nejdůležitějšími jevy z minulosti českého a německého národa, vedeni měli být „k účtě k Velkoněmecké říši a jejímu Vůdci“. Ze světových dějin měly být probírány pouze některé události, které se blíže stýkaly s českými nebo německými dějinami nebo přispěly k rozvoji lidstva.

V prvních poválečných výnosech byla patrná snaha napravovat ve vyučování dějepisu škody způsobené německou okupací. Bezprostředně po válce měli být žáci v dějepise seznamováni s „nejdůležitějšími obdobími českých dějin a nejvýznamnějšími událostmi v dějinách jiných národů, zejména slovanských a Sovětského svazu, pokud měly vliv nebo se nějak dotýkaly dějin českého národa“. Přechodné osnovy pro školní rok 1945/46 požadovaly „věcně správné poznávání osudů českého lidu v souvislosti s osudy ostatních slovanských a středoevropských národů“. V tomto prvním poválečném školním roce mělo vyučování dějepisu vycházet z českých dějin, které měly navazovat na hlavní souvislosti „dějin slovanských a světových“. Pro výuku dějepisu v tomto školním roce byly stanoveny „obrazy“ z dějin českého národa (světovým dějinám měla být v tomto roce věnována pouze minimální pozornost). Regionální dějiny mohly být opět promítnuty v podrobných osnovách (podrobnější rozdělení časové dotace mělo být provedeno se zřetelem k místním poměrům).

Osnovy dějepisu byly znovu upravovány od školního roku 1946/47. Důraz měl být kladen na „věcně správné“ poznávání osudů nejen českého, ale nově také slovenského lidu v souvislosti s osudy ostatních slovanských i jiných národů (výraz jiných zde nahradil výraz středoevropských). Do osnov dějepisu byly navraceny světové dějiny. Do osnov se vrátila také poznámka vyžadující navázání dějepisného vyučování na život domácího kraje (výklady měly být prohlubovány vycházkami do muzeí, na významná historická místa, do hlavních měst československé republiky i jinam). Otevíral se zda tak opět prostor pro regionální dějiny. Od školního roku 1947/48 měla být věnována zvýšená pozornost poznatkům o Slovensku (snaha o pěstování česko-slovenské vzájemnosti).

Další změny v zastoupení dějin světových, národních a regionálních přinesly osnovy z roku 1948. Podle osnov měl dějepis poučovat žáky o minulosti českého a slovenského národa (zvláštní zřetel měl být kladen na společná období obou národů) v souvislosti se světovými dějinami. Přes důraz kladený na národní dějiny je ve srovnání s obdobím první republiky z výčtu učiva patrné, že došlo k posílení světových dějin. To můžeme přičítat zejména prosazovanému „přesvědčení o zákonitosti dějinného vývoje“, které vycházelo z představy provázanosti národních a světových dějin (oboje měly směřovat k vytvoření socialistické společnosti). Žáci měli být seznamováni hlavně s těmi obdobími našich dějin, ve kterých byly „naše národy“ průkopníky „pokrokových ideálů, při jejichž uskutečňování se vždy opíraly o souhlasné úsilí i jiných národů“. Vyhledávány měly být vztahy mezi dějinami vlastního národa, dějinami

slovanských národů a dějinami světovými. Pozornost věnovanou regionálním dějinám můžeme vyvozovat z poznámky osnov požadující opření výuky dějepisu o místní historické památky a o zkušenosti a vlastní názor dětí získaný návštěvou muzeí, významných historických míst apod.

Podle osnov z roku 1954 měly být v dějepise na sledovaném typu a stupni škol podávány vědomosti o minulosti českého a slovenského národa a výklad základních jevů ze světových dějin. Na nutnost probírání slovenských dějin bylo důsledně upozorňováno také při popisu jednotlivých preferovaných témat. Světové dějiny měly být na sledovaném typu a stupni škol zařazeny pouze rámcově jako doplněk – probírány z nich měly být pouze nejtypičtější jevy vývoje (v 9.–11. ročníku JŠŠ pak měly světové dějiny tvořit samostatný kurz vedle dějin národních). Stále patrná je ale provázanost národních a světových dějin. Zmínky o regionálních dějinách najdeme pouze v metodických poznámkách osnov (exkurze, návštěvy památek, dějiny rodného kraje a města). Dějepis byl v tomto období zařazen také do 5. ročníku, který byl součástí nižšího stupně sledovaných škol. V tomto ročníku měly být probírány národní dějiny (jejich součástí měly být také dějiny rodného města a kraje, tj. regionální dějiny).

K zásadní změně nedošlo v této oblasti ani v období let 1960–1978. Podle dokumentu *Pojetí základní devítileté školy* mělo být těžiště vyučování dějepisu na tomto typu školy v poznávání československých dějin na pozadí dějin světových, více uplatňován měl být zřetel k historii místa školy a okolí (tj. vyžadováno také zařazení regionálních dějin). Tyto požadavky byly zopakovány také osnovami z roku 1960. Zároveň mělo být dětem vštěpováno, že „národní problémy není možné oddělovat od boje lidu za pokrok, od společného boje dělnické třídy za socialismus a komunismus, za mezinárodní solidaritu revolučního hnutí na celém světě“. Nadále tedy bylo vycházeno z propojenosti národních a světových dějin. Velký význam kladly osnovy na regionální princip (napomáhat měl při realizaci zásady spojení školy se životem, měl být prostředkem k hlubšímu pochopení a osvojení základních vědomostí z národních a světových dějin, umožňovat měl postupovat od blízkého ke vzdálenějšímu, od konkrétního k abstraktnímu). V podobném duchu se vyjadřovaly také osnovy z roku 1972. Podle těchto osnov měli být žáci v dějepise seznamováni s minulostí našich národů a států v rámci dějin světových (snaha posilovat v žácích hrdost na příslušnost k vlastnímu národu, zároveň ale také vysvětlovat podmíněnost vývoje mezinárodními vztahy – zdůrazňováno bylo, že „pokrokový národní vývoj nelze oddělit od pokrokových sil celého světa, v nejnovějších dějinách od úsilí mezinárodního dělnického a komunistického hnutí“). Pro dějiny 20. století bylo třídní rozdělení světa na dva tábory považováno za natolik určující, že pozvedalo význam světových dějin nad dějiny jednotlivých národů a států. V tomto období tak měly být národní dějiny považovány za součást celosvětového historického pohybu. Také osnovy z roku 1972 požadovaly využívání regionální historie.

Rovněž v období let 1978–1989 nedošlo v oblasti zastoupení dějin světových, národních a regionálních v osnovách dějepisu k zásadní změně. Podle osnov z roku 1978

měly být v dějepise probírány dějiny „našich národů“ společně s nejdůležitějšími jevy světových dějin. Obě části národních dějin (české a slovenské) měly být probírány stejně ve všech školách v republice. Zdůrazňováno mělo být, že oba „naše národy“ jsou si národnostně a vývojově nejbližší po celou dobu historického vývoje. Nově osnovy připomínaly, že vývoj těchto národů je spjat s vývojem ostatních národností žijících na území Československa (Němců, Poláků, Maďarů, Ukrajinců). I nadále byla připomínána provázanost dějin národních s dějinami světovými (např. návaznost dějin českého a slovenského dělnického a komunistického hnutí na dějiny těchto hnutí ve světě). Dějepis měl žáky nadále uvádět také do poznávání regionálních dějin (využívány měly být při probírání některých témat národních dějin, poskytovat měly možnost seznámení s praktickou stránkou ochrany historických památek). Výrazné změny v oblasti zastoupení dějin světových, národních a regionálních nepřinesly ani osnovy z roku 1987.

Ani změna režimu v roce 1989 neznamenala pro tuto oblast výrazný zlom. V období těsně po revoluci byla volba konkrétního učiva ponechána v kompetenci vyučujících. Podle osnov z roku 1991 pak měl být v dějepise kladen důraz na dějiny „našich národů“ v kontextu se světovými dějinami. Osnovy vyzdvihovaly také potřebu hlubšího poznávání regionálních dějin. V 9. ročníku (navštěvován pouze žáky, kteří nepokračovali ve studiu na středních školách) mělo být vyučováno pouze učivo z národních dějin.

Další změny přineslo vydání *Standardu základního vzdělávání* v roce 1995. Vzdělávání ve vzdělávacím oboru Historie mělo podle tohoto dokumentu směřovat k tomu, aby žáci „získali základní poznatky o událostech, osobnostech, procesech a jevech národních dějin v kontextu s evropským a světovým vývojem“. Nově tak byly osnovami jmenovány také dějiny evropské. Žáci měli v dějepise pochopit vzájemné souvislosti a vztahy mezi regionálními, národními a světovými dějinami. Jednotlivé vzdělávací programy vycházející ze standardu se v požadavcích na zastoupení dějin světových, národních a regionálních částečně lišily. Podle vzdělávacího programu *Občanská škola* měl být klíčem k vytváření vědomí plurality kultur důraz kladený na národní dějiny jako součást širšího (evropského a křesťanského) kulturního okruhu. Značná pozornost měla být podle tohoto vzdělávacího programu „soustředěna na české dějiny, národní tradice a vazby národních dějin k dějinám sousedních zemí [...] i [...] k historii národnostních menšin a náboženských minorit na území dnešní České republiky.“ Národní dějiny (včetně dějin regionálních) měly být považovány za součást základního učiva, sloužit měly jako modelové příklady pro vysvětlení světových dějin. Ve výuce mělo být poukazováno na to, co žáci znají ze svého okolí (snaha spoluvytvářet jejich sebeidentifikaci). Zde se otevíral další prostor pro využití regionálních dějin. Podle vzdělávacího programu *Základní škola* měla výuka dějepisu otevírat žákům „pohled na hlavní období dějinného vývoje lidstva a vlastního národa“. Důraz měl být položen na hlubší poznání dějin vlastního národa v kontextu s evropským a světovým vývojem. Učitelé měli vytvářet podmínky k tomu, aby se

žáci „dovedli orientovat v kontinuitě národních dějin a v jejich významných obdobích [...] aby chápali souvislosti celospolečenského dění se životem lidí vlastního regionu i souvislosti národních a světových dějin [...]“ (snaha o pochopení vzájemných vztahů mezi dějinami regionu, národa, okolních zemí a světa). Podle důležitosti, zájmu žáků a místních podmínek měli učitelé pro každé období zvolit téma (popř. několik témat), které měli vysvětlit hlouběji v širších vztazích a souvislostech. Také zde se tedy otevírala šance pro využití regionální historie. Podle vzdělávacího programu *Národní škola* měl být v dějepise kladen důraz na „poznání dějin vlastního národa v kontextu se světovým a evropským vývojem“. Stanovené kmenové učivo mělo být doplňováno o regionální specifika.

Další změny přinesl *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (2005). Vzdělávání ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, do které je zařazen vzdělávací obor Dějepis, má směřovat k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí mimo jiné tím, že vede žáky „k rozvíjení zájmu o současnost a minulost vlastního národa i jiných kulturních společenství, utváření a upevňování vědomí příslušnosti k evropské kultuře [...], učet k vlastnímu národu i k jiným národům a etnikům“. V samotném vzdělávacím oboru Dějepis má být významně uplatňován zřetel k základním hodnotám evropské civilizace. Obecné historické problémy mají být konkretizovány prostřednictvím zařazování dějin regionu a dějin místních. Blíže se RVP ZV vztahem a poměrem mezi dějinami světovými, národními a regionálními nezabývá. Velká autonomie je dána jednotlivým školám v rámci jejich pravomoci vytvářet vlastní ŠVP.

5.3.2 Vývoj zastoupení vybraných subdisciplín dějepisného vyučování

Porovnání zastoupení vybraných subdisciplín dějepisného vyučování v období první republiky nám znesnadňuje stručnost osnov z tohoto období a absence stanovení časových dotací pro jednotlivé tematické celky či témata v těchto osnovách. Velký vliv na výběr obsahu měly školy v rámci sestavování podrobných osnov. V osnovách je patrné protěžování politických dějin vycházející z dosud převažující pozitivistické tradice. Osnovy z tohoto období kladly důraz také na dějiny duchovní kultury, zejména na kulturní dějiny, ale také na oblast etiky (výchovná stránka dějepisu, náboženská a národní snášenlivost, uvědomělé občanství a humanita). Podle osnov pro obecné školy z roku 1933 mělo být učivo seskupováno podle nejvýznamnějších idejí politických, kulturních, hospodářských a sociálních dějin se zřetelem k dějinám lidské práce. Některé osnovy z tohoto období připomínaly učivo spadající do oblasti sociálních dějin (líčení zápasů a bojů o sociální osvobození lidstva, sociální vývoj v souvislosti s dějinami práce). Podle dalších osnov měli být žáci příležitostně seznamováni s národohospodářskými záležitostmi (hospodářské dějiny). Na JUK byl v tomto období kladen důraz na sociální a kulturní dějiny. Politické dějiny zde měly být probírány pouze, pokud byly třeba k porozumění dějinám kulturním. Osnovy z tohoto období

nevěnovaly pozornost dalším vymezeným subdisciplínám – dějinám vědy a techniky a poznatkům z oblasti časové a prostorové orientace. Důraz kladený na jednotlivé subdisciplíny se nezměnil ani v osnovách z roku 1939. Výjimku tvořily JUK, kde měl být nově podáván soustavný přehled politických, ústavních, sociálních, hospodářských a kulturních českých dějin. Podle směrnic vydávaných ve válečném období nelze zastoupení zvolených subdisciplín ve vyučování dějepisu porovnat.

V období let 1945–1948 je patrné posílení postavení hospodářských a sociálních dějin („hospodářsko-politické síly“ byly považovány za vliv určující dynamiku a směr dějin). Významné místo i nadále zaujímaly politické a kulturní dějiny. Ve výčtu učiva dějepisu v tomto období najdeme uvedeno také učivo z oblasti dějin vědy a techniky. Osnovy z tohoto období nevěnovaly pozornost poznatkům z oblasti časové a prostorové orientace.

V období po roce 1948 je patrné další posílení hospodářských (např. růst průmyslové výroby, dělnické hnutí) a sociálních dějin (např. sociální rozvrstvení, třídní pojetí, aktivity mas v období revoluce). Zřejmě to je již z cíle dějepisu uváděného osnovami z roku 1948:

[...] podstatně přispívat k vytvoření vědeckého světového názoru poučováním o zákonitosti světového dění v oblasti hospodářského a sociálního života, zdůrazňovat hospodářské a sociální činitele jako určující síly nejvýznamnějších období [...] historie [...]. Vyzdvihnout v našich dějinách demokratické tradice [...], které ukazují, jak náš pracující lid a národ bojoval o národní a sociální osvobození [...].

Výrazné zastoupení těchto subdisciplín ve výuce dějepisu je patrné také z výčtu učiva dějepisu. Významné místo zaujímaly v osnovách i nadále politické dějiny a dějiny duchovní kultury (zejména kulturní dějiny). Z dějin duchovní kultury ale výrazně ustupují dějiny náboženství (po celé období komunistické vlády). V osnovách byly okrajově zastoupeny také dějiny vědy a techniky.

V období let 1953–1960 nedošlo v oblasti zastoupení sledovaných subdisciplín ve vyučování dějepisu k výrazným změnám. I nadále zaujímaly v osnovách významné postavení hospodářské a sociální dějiny. Důležité místo si v osnovách udržely také politické dějiny a dějiny duchovní kultury (socialistická věda, kultura a umění, zápas mezi „pokrokovými a reakčními silami“ v oblasti kultury). V tomto období došlo také k výraznému posílení dějin vědy a techniky – v dějepise měly být podávány základy polytechnického vzdělávání (rozvoj výrobních prostředků, nástrojů, výrobní techniky, vynálezů, výrobní vztahy, význam produktivity práce, podmínky pro přechod lidstva do vyššího společenského řádu). V tomto období se v dějepise objevují také požadavky z oblasti časové a prostorové orientace, když osnovy vyžadovaly soustavné používání map pro upevnování zeměpisných vědomostí.

Také osnovy z roku 1960 byly nadále postaveny na hospodářských a sociálních dějinách. V dějepise měl být podáván marxistický výklad historických událostí vycházející z hospodářského a sociálního života společnosti. Významné místo si nadále udržely politické dějiny. Dějepis měl i nadále přispívat k rozvíjení v této době preferovaného

polytechnického vzdělávání (dějiny vědy a techniky). Posílen měl být zřetel ke kulturním dějinám (požadováno bylo např. větší uplatňování vlivu umění). V žácích měl být s pomocí výuky dějepisu probouzen zájem o kulturní život (žáci se měli naučit chápat a prožívat „pokrokové ideje minulosti“ a jejich sílu). Také podle osnov z roku 1972 měl výklad dějepisu vycházet z hospodářského a sociálního života společnosti. Ten byl považován za základ pro její politický a kulturní vývoj.

K zásadním změnám nedošlo v této oblasti ani v období let 1978–1989. Podle osnov z roku 1978 si měli žáci v dějepise osvojovat základní poznatky z oblasti hospodářských, kulturních, politických a sociálních dějin tak, aby pochopili zákonitosti vývoje lidské společnosti (vedoucí ke vzniku a rozvoji socialismu). Vycházeno přitom mělo být z vývoje ekonomické základny společnosti. Nadále bylo v dějepise vyžadováno polytechnické vzdělávání. Z oblasti kulturních dějin byl nově požadován rozvoj estetické výchovy. K výrazné změně v zastoupení vybraných subdisciplín ve vyučování dějepisu nedošlo ani podle osnov z roku 1987.

V prvních osnovách vydaných po pádu komunistického režimu (osnovy z roku 1991) můžeme zastoupení sledovaných subdisciplín dějepisného vyučování porovnat pouze na základě výčtu učiva. Osnovy neprotěžovaly hospodářské a sociální dějiny, jako tomu bylo v předchozích více než čtyřiceti letech. Významné postavení v osnovách opět zaujaly zejména politické dějiny. Ve výčtu učiva ale najdeme zastoupeno celé spektrum sledovaných subdisciplín. Významným cílem dějepisu bylo podle osnov vysvětlení charakteru kultury, kam byla zařazena také oblast vědy a techniky, tvořící podle našeho rozdělení zvláštní subdisciplínu. Z oblasti dějin duchovní kultury se do osnov dějepisu vrátila problematika náboženství.

Další změny v zastoupení sledovaných subdisciplín dějepisného vyučování přinesl *Standard základního vzdělávání* vydaný v roce 1995, podle kterého měli žáci ve společenskovědní vzdělávací oblasti získávat „vhled do hospodářských, sociálních, politických i kulturních změn v národních i světových dějinách“. V samotném vzdělávacím oboru Historie měli žáci získat základní orientaci v kulturních dějinách (pojem byl používán v širším pojetí – zařazeny sem byly politická kultura, sociální život, vzdělanost a umění apod.). V okruzích kmenového učiva stanovených standardem pro vzdělávací oblast Historie bylo zastoupeno celé spektrum sledovaných subdisciplín včetně poznatků z oblasti prostorové a časové orientace. Jednotlivé vzdělávací programy vycházející ze standardu se v důrazu kladeném na jednotlivé subdisciplíny dějepisného vyučování částečně lišily. Podle vzdělávacího programu *Občanská škola* měla být základem didaktického systému dějepisu teorie kulturních dějin v širokém kontextu (každý historický jev měl být interpretován jako kulturní jev, pojem kultura zde byl tedy opět používán v širším významu). Osnovy proto byly vybudovány na principu civilizačních a kulturních okruhů, důraz měl být kladen na vytváření plurality kultur. Ve výčtu učiva vzdělávacího programu byly zastoupeny všechny sledované subdisciplíny. Také vzdělávací program *Základní škola* kladl důraz na dějiny duchovní kultury, zejména na kulturní dějiny (zařazeny sem byly také dějiny vědy

a techniky tvořící v našem rozdělení zvláštní subdisciplínu). Dějepis měl u žáků formovat postoje jako úcta ke kulturnímu dědictví, k duchovním a materiálním výtvorům minulosti, ochrana historických a kulturních památek apod. Také v tomto vzdělávacím programu byly zastoupeny všechny sledované subdisciplíny. Podle vzdělávacího programu *Národní škola* měli žáci v dějepise získávat „vhled do hospodářských, sociálních, politických i kulturních změn v národních i světových dějinách a do jejich důsledků pro současnost i budoucnost [...]“⁴. Také v tomto vzdělávacím programu byly zastoupeny všechny sledované subdisciplíny dějepisného vyučování.

Podle *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* (2005), který nahradil *Standard základního vzdělávání* a z něj vycházející vzdělávací programy, má vzdělávání ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* směřovat k tomu, aby „žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech“⁵. Učivo uvedené pro vzdělávací obor Dějepis obsahuje témata ze všech sledovaných subdisciplín. Jejich bližší komparace není kvůli přílišné stručnosti RVP ZV a nestanovení časových dotací pro jednotlivé tematické celky či témata možná. Značná autonomie připadla také v této oblasti jednotlivým školám v rámci povinnosti vytvářet vlastní ŠVP.

Analyzované kurikulární dokumenty neumožňují bližší komparaci zastoupení sledovaných subdisciplín ve vyučování dějepisů. Pro potvrzení nastíněných výsledků a získání hlubšího vhledu do problematiky by bylo třeba provést analýzu učebnic dějepisů případně dalších dokumentů (např. školních sešitů) z jednotlivých etap v rámci sledovaného časového období.

5.3.3 Vývoj zastoupení historie každodenního života běžného člověka a událostí historických ve vyučování dějepisů

Při sledování vývoje zastoupení historie každodenního života běžného člověka a událostí historických ve vyučování dějepisů jsme výrazně omezeni stručností osnov. Předkládaný přehled proto budiž brán pouze jako stručný náhled na problematiku. Pro bližší analýzu této problematiky by bylo třeba analyzovat učebnice předmětu nebo další materiály z jednotlivých etap vymezeného časového období.

V období první republiky můžeme sledovat částečný přechod od pozitivistických tradic k pedagogickému reformismu, projevující se ve vyžadování dějin každodennosti ve výuce dějepisů. Podle osnov z třicátých let (vyžadujících zavedení činné školy) tak neměl být v dějepise kladen důraz na pouhé poznávání událostí z vývoje lidské společnosti (pořadí panovníků, jmen bitevních míst, letopočtů apod.; na nejnutnější míru měl být omezen výklad válek). Žáci se naopak měli v dějepise dozvědět, jak předci žili. Události historické ale i nadále zaujímaly v osnovách dějepisů důležité místo. Osnovy z roku 1939 na jedné straně požadovaly podávat dějepisné učivo v obrazech osnovaných kolem významných událostí, osobností a jejich činů, na druhé straně bylo

požadováno, aby nebyla v dějepise hromaděna drobná fakta, data a jména (žáci si měli v každém ročníku zapamatovat pouze několik hlavních letopočtů). Podle stručných směrnic vydávaných ve válečném období není komparace zastoupení událostí historických a dějin každodennosti možná.

Také osnovy vydávané v období komunismu nám neumožňují bližší komparaci této problematiky. Úvodní poznámky osnov byly příliš stručné, příliš nám pro porovnání nepomohou ani výčty učiva dějepisu (jednalo se pouze o obecná hesla). Ve výčtech učiva byly zastoupeny jak události historické, tak problematika každodennosti. S posílením hospodářských a sociálních dějin po roce 1945 a zejména po roce 1948 můžeme sledovat zvýšení pozornosti věnované problematice každodennosti související s těmito subdisciplínami (např. postavení poddanského lidu). Na základě analýzy osnov není ale možné konstatovat, že by v tomto období došlo k oslabení zastoupení událostí historických (zdůrazňována např. úloha velkých osobností v dějinách; zároveň bylo připomínáno, že dějiny tvoří lid, nikoli samotní hrdinové; výrazná pozornost měla být věnována válkám v minulosti).

V období těsně po roce 1989 byla ponechána volná ruka ve výběru konkrétního učiva jednotlivým vyučujícím. Osnovy z roku 1991 požadovaly v dějepise vysvětlení díla a odkazu významných osobností, ale také způsobu života lidí. Také na základě těchto stručných osnov není bližší komparace zastoupení historických událostí a dějin každodennosti proveditelná.

Podle *Standardu základního vzdělávání* vydaného v polovině devadesátých let měl vzdělávací obor Historie směřovat k tomu, aby žáci „získali základní poznatky o událostech, osobnostech, procesech a jevech“ v dějinách. Komparaci zastoupení událostí historických a dějin každodennosti nám ale také standard neumožňuje. Jednotlivé vzdělávací programy vycházející ze standardu se částečně lišily také v této problematice. V úvodních částech i ve výčtu učiva jednotlivých vzdělávacích programů byla věnována pozornost jak událostem historickým, tak problematice každodennosti. Bližší porovnání není ale ani v těchto dokumentech možné. U všech vzdělávacích programů byla navíc učitelům ponechána určitá míra svobody ve výběru učiva. Vzdělávací program *Občanská škola* požadoval předat žákům v dějepise znalost základních dat, jevů, událostí, pojmů a osobností z historie. Datace měla ale podle tohoto vzdělávacího programu tvořit pouze základní schéma, důraz měl být kladen na princip exemplárnosti, „tj. na události, procesy a osobnosti, které daný jev, dobu nebo proces charakterizují.“ Znalost nezbytné míry faktografických údajů měla být pouze předpokladem pro „nahlédnutí hloubky lidské minulosti, její složitosti a rozporuplnosti“. Podle vzdělávacího programu *Základní škola* měla výuka dějepisu seznamovat žáky s „významnými historickými událostmi a osobnostmi, které ovlivnily život předcházejících generací a mají význam i pro orientaci v současném společenském životě.“ Žáci měli dokázat výstižně charakterizovat a vysvětlovat nejdůležitější historické události a zaujímat k nim vlastní stanoviska. Zároveň ale neměli být žáci zatěžováni podrobnostmi (např. množstvím časových údajů, jmen a pojmů), poznávat měli, jak

se měnil způsob života lidí v nejdůležitějších obdobích dějin. Podle vzdělávacího programu *Národní škola* měl dějepis žáky seznamovat s významnými událostmi a osobnostmi, které byly považovány za důležité pro dobrou orientaci v životě.

Srovnání zastoupení událostí historických a problematiky každodennosti není možné ani na základě RVP ZV. Učivo i očekávané výstupy vzdělávacího oboru Dějepis obsahují obě tyto složky. Jednotlivé školy navíc mají také v této oblasti výraznou autonomii v podobě povinnosti vytvářet svoje vlastní ŠVP.

5.3.4 Vývoj zastoupení vybraných tematických celků ve vyučování dějepisu

Vývoj zastoupení vybraných tematických celků se pokoušíme zachytit jak kvantitativně (pro osnovy, ve kterých byly stanoveny časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata), tak kvalitativně (pro osnovy, ve kterých časové dotace stanoveny nebyly). V případě osnov, kde nebyly stanoveny dotace pro jednotlivé tematické celky či témata, by bylo pro bližší nastínění zastoupení sledovaných tematických celků třeba provést analýzu dějepisných učebnic z těchto období.

Starověké Řecko

V období první republiky neuváděly osnovy časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata. Přesto můžeme konstatovat, že dějiny starověkého Řecka patřily v tomto období k významným tématům (některé osnovy je přes značnou strohost uváděly v rámci rozvržení učiva do jednotlivých ročníků). Osnovy z roku 1939 již uváděly výčet učiva, který měl být v dějepise probírán. Najdeme v něm také dějiny starověkého Řecka. Osnovy ale nadále nepředepisovaly časové dotace pro jednotlivé tematické celky. Pro období druhé světové války není na základě stručných směrnic vydávaných v tomto období komparace zastoupení sledovaných tematických celků ve výuce dějepisu možná.

V prvním poválečném školním roce měly být v dějepise vyučovány pouze „obrazy“ z českých dějin (snaha napravovat deformace způsobené ve výuce dějepisu ve válečném období). Dějiny starověkého Řecka tedy nebyly v tomto školním roce vyučovány. Ve školním roce 1946/47 se světové dějiny včetně dějin starověkého Řecka do výuky dějepisu vrátily. Nadále ale nebyly stanoveny dotace pro jednotlivé tematické celky či témata.

Od roku 1948 nastala ve vývoji osnov sledovaného typu škol výrazná změna. Osnovy z roku 1948 rozdělovaly učivo do jednotlivých měsíců výuky, všechny následující osnovy vydané v období komunismu pak stanovovaly konkrétní časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata. To nám umožňuje realizovat kvantitativní analýzu zastoupení vybraných tematických celků ve výuce dějepisu. V případě dějin

starověkého Řecka je patrně vysoké zastoupení tohoto tematického celku v osnovách vydaných po roce 1948. Podle osnov z roku 1948 zaujímal tento tematický celek ve výuce dějepisu 8,6% z dotace předmětu. Vysokou dotaci si dějiny starověkého Řecka udržely také v osnovách z padesátých let, kdy jim bylo věnováno 18 vyučovacími hodinami, tj. asi 7% z dotace dějepisu (viz tabulka 57). K výraznému zlomu v zastoupení tohoto tematického celku ve výuce dějepisu došlo v osnovách z roku 1960, kdy byla časová dotace určená pro dějiny starověkého Řecka zkrácena na polovinu. Tento zlom byl způsoben zkrácením časové dotace dějepisu v 6. ročníku na polovinu (viz výše) a nepřerozdělením dějepisného učiva do jednotlivých ročníků výuky (sic!). Od školního roku 1966/67, kdy byla opětovně zvýšena časová dotace dějepisu v 6. ročníku, došlo ke znovunavýšení časové dotace věnované dějinám starověkého Řecka. Tento stav byl zachován také po vydání osnov z roku 1972 (viz tabulka 57). Tematický celek starověké Řecko v tomto období dosáhl stejné dotace, která mu byla určena v padesátých letech, tj. 18 hodin (v roce 1972 to odpovídalo 6,8% z dotace dějepisu). Po vydání osnov v roce 1978 došlo ke snížení dotace určené pro dějiny starověkého Řecka na 12 hodin (tj. 4,3% z dotace předmětu). To bylo způsobeno přesunem dějin raného středověku do nejnižšího ročníku výuky dějepisu. Osnovy z roku 1987 dotaci dějin starověkého Řecka mírně zvýšily na 13 hodin (tj. 4,9% z dotace dějepisu).

Tabulka 57

Vývoj časových dotací tematického celku starověké Řecko v osnovách dějepisu a jejich procentuální zastoupení v rámci celkové časové dotace předmětu

Osnovy	Název tematického celku	Počet hodin určený pro tematický celek	Zastoupení v rámci dotace předmětu v %
1948	<i>Antický svět: Řekové</i>	24	8,6 %
1954	<i>Starověké Řecko</i>	18	6,8 %
1957	<i>Starověké Řecko</i>	18	7,1 % / 7,5 %
1960	<i>Starověké Řecko</i>	9	3,9 %
1963	<i>Starověké Řecko</i>	10	4,3 %
1972	<i>Starověké a otrokářské Řecko</i>	18	6,8 %
1978	<i>Starověké Řecko</i>	12	4,3 %
1987	<i>Starověké Řecko</i>	13	4,9 %

Pozn. U osnov z let 1954 a 1957 nezapočítány dotace dějepisu v 5. ročníku, který byl v této době součástí prvního stupně sledovaného typu škol.

Osnovami z roku 1948 nebyly pro tematické celky stanoveny konkrétní časové dotace. Jednotlivé tematické celky byly pouze zařazeny do měsíců výuky. Výsledný počet hodin jsme získali tak, že jsme vynásobili počet měsíců určený pro tematický celek počtem hodin v týdnu určeným pro dějepis v ročníku, do kterého byl tematický celek zařazen.

Číslo za lomítkem ukazuje dotaci při zavedení vyučování technickým předmětům, kdy byla dotace dějepisu ve druhém pololetí 8. ročníku o jednu hodinu nižší.

Do tabulky nejsou zařazeny pokusné osnovy z roku 1957 (nevešly v obecnou platnost).

V období bezprostředně po revoluci v roce 1989 byl výběr konkrétního učiva ponechán v kompetenci vyučujících. Osnovy z roku 1991 pak podávaly pouze stručný výčet učiva bez stanovení časových dotací pro jednotlivé tematické celky či témata. Dějiny starověkého Řecka byly zařazeny do 5. ročníku, pro který byla stanovena jako pro jediný ročník pevná časová dotace (2 hodiny týdně).

Další změny přinesl v roce 1995 *Standard základního vzdělávání*. V tomto dokumentu byly stanoveny okruhy kmenového učiva, které měly být ve vzdělávacím oboru Historie probrány. Mezi tímto učivem nechyběly ani dějiny starověkého Řecka. Časové dotace pro tyto okruhy standardem stanoveny nebyly. Také jednotlivé vzdělávací programy vycházející ze standardu nestanovovaly časové dotace pro jednotlivá témata dějepisného vzdělávání, v různé míře pouze předkládaly výčty učiva, které měly být v dějepise probrány. Dějiny starověkého Řecka byly obsaženy ve výčtu učiva všech třech vzdělávacích programů.

Také *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, který nahradil na sledovaném typu škol *Standard základního vzdělávání* a z něj vycházející vzdělávací programy, uvádí pouze stručný výčet učiva bez stanovení časových dotací. Dějiny starověkého Řecka jsou v tomto výčtu uvedeny. Velká pravomoc připadla ve stanovení konkrétního obsahu výuky jednotlivým školám.

Starověký Řím

Pro období první republiky můžeme přes absenci stanovení časových dotací konstatovat, že dějiny starověkého Říma patřily mezi významná témata (přes značnou stručnost osnov byly uváděny v rámci rozvržení učiva do jednotlivých ročníků). Osnovy z roku 1939 již obsahovaly krátký výčet učiva dějepisu. Nalezneme v něm také dějiny starověkého Říma. Osnovy ale nadále neuváděly časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata. Pro období druhé světové války není komparace zastoupení jednotlivých tematických celků ve výuce dějepisu na základě stručných směrnic vydávaných v tomto období možná. V prvním poválečném školním roce byly v dějepise na sledovaném typu škol vyučovány pouze „obrazy“ z národních dějin (viz výše). Z výuky v tomto roce proto vypadly také dějiny starověkého Říma. Do výuky se opět vrátily od školního roku 1946/47. Nadále ale nebyly stanoveny konkrétní časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata.

Také v případě dějin starověkého Říma můžeme sledovat jejich kvantitativní zastoupení ve výuce dějepisu počínaje osnovami z roku 1948 (viz tabulka 58). Tematický celek dosahoval nejvyššího zastoupení právě v osnovách z roku 1948 (8,6 % z dotace dějepisu). Vysokou dotaci si udržel v průběhu celých padesátých let, kde mu bylo určeno 20 hodin výuky, tj. 7,6–8,3 % z dotace dějepisu v 6.–8. ročníku sledovaného typu škol. Stejně jako u dějin starověkého Řecka došlo také u dějin starověkého Říma k výraznému zlomu po vydání osnov z roku 1960, kdy byla dotace dějepisu v 6. ročníku snížena na polovinu a nedošlo k přerozdělení učiva do jednotlivých ročníků. Dějinám starověkého Říma bylo v osnovách z roku 1960 určeno 10 hodin, tj. 4,3 % z celkové

dotace dějepisu. Další snížení dotace tohoto tematického celku přineslo nové vydání osnov v roce 1963 (viz tabulka 58). Také v případě dějin starověkého Říma došlo ke skokovému navýšení dotace od školního roku 1966/67, kdy byla opětovně zvýšena dotace dějepisu v 6. ročníku (viz výše). Tento stav reflektovaly také osnovy z roku 1972, kde dějiny starověkého Říma zaujaly 16 hodin, tj. 6,1% z dotace dějepisu. V případě dějin starověkého Říma nedošlo ale k vyrovnání časové dotace z padesátých let tak, jako tomu bylo u dějin starověkého Řecka. Po vydání osnov z roku 1978 došlo k poklesu dotace určené pro dějiny starověkého Říma. Tematickému celku bylo určeno 10 hodin (tj. 3,6% z dotace dějepisu). Tato dotace byla opět zvýšena osnovami z roku 1987, které pro dějiny starověkého Říma určovaly 12 hodin (tj. 4,5% z dotace dějepisu). Zajímavé je také porovnat vývoj zastoupení dotace dějin starověkého Řecka a Říma v období komunismu. Až do vydání osnov z roku 1963 měly mírnou převahu dějiny starověkého Říma, od vydání těchto osnov až do roku 1989 pak měly mírně navrch dějiny starověkého Řecka (srov. tabulky 57 a 58).

Tabulka 58

Vývoj časových dotací tematického celku starověký Řím v osnovách dějepisu a jejich procentuální zastoupení v rámci celkové časové dotace předmětu

Osnovy	Název tematického celku	Počet hodin určený pro tematický celek	Zastoupení v rámci dotace předmětu v %
1948	<i>Římané</i>	24	8,6 %
1954	<i>Starověký Řím</i>	20	7,6 %
1957	<i>Starověký Řím</i>	20	7,8%/8,3 %
1960	<i>Starověký Řím</i>	10	4,3 %
1963	<i>Starověký Řím</i>	8	3,5 %
1972	<i>Starověký a otrokářský Řím</i>	16	6,1 %
1978	<i>Starověký Řím</i>	10	3,6 %
1987	<i>Starověký Řím</i>	12	4,5 %

Pozn. U osnov z let 1954 a 1957 nezapočítány dotace dějepisu v 5. ročníku, který byl v této době součástí prvního stupně sledovaného typu škol.

Osnovami z roku 1948 nebyly pro tematické celky stanoveny konkrétní časové dotace. Jednotlivé tematické celky byly pouze zařazeny do měsíců výuky. Výsledný počet hodin jsme získali tak, že jsme vynásobili počet měsíců určený pro tematický celek počtem hodin v týdnu určeným pro dějepis v ročníku, do kterého byl tematický celek zařazen.

Číslo za lomítkem ukazuje dotaci při zavedení vyučování technickým předmětům, kdy byla dotace dějepisu ve druhém pololetí 8. ročníku o jednu hodinu nižší.

Do tabulky nejsou zařazeny pokusné osnovy z roku 1957 (nevešly v obecnou platnost).

V období bezprostředně po revoluci v roce 1989 byl výběr konkrétního učiva ponechán v kompetenci vyučujících. V prvních osnovách vydaných po revoluci (osnovy z roku 1991) byly dějiny starověkého Říma uvedeny v krátkém výčtu učiva stanoveném osnovami. Stejně jako dějiny starověkého Řecka byly zařazeny do 5. ročníku, který měl osnovami jako jediný zaručenu pevnou časovou dotaci (dvě hodiny týdně). Časové dotace pro jednotlivá témata osnovami nebyly stanoveny.

Dějiny starověkého Říma nechyběly ani ve výčtu okruhů kmenového učiva, určených pro vzdělávací obor Historie ve *Standardu základního vzdělávání*. Časové dotace pro tyto okruhy učiva nebyly standardem stanoveny. Také jednotlivé vzdělávací programy vycházející ze standardu nestanovovaly časové dotace pro jednotlivá témata nebo tematické celky. Vzdělávací programy pouze stanovovaly učivo, které mělo být v dějepise v základním vzdělávání probráno. Všechny tři vzdělávací programy uváděly ve výčtu učiva také dějiny starověkého Říma.

Také *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* stanovuje pouze stručný přehled učiva bez určení časových dotací. Tento přehled zahrnuje také dějiny starověkého Říma. Velká pravomoc při stanovení konkrétního obsahu vyučování připadla jednotlivým školám v rámci povinnosti vytvářet vlastní ŠVP.

Husitství

V případě husitského hnutí můžeme přes absenci časových dotací určených pro jednotlivé tematické celky či témata konstatovat, že tato problematika patřila v období první republiky k významným tématům. Téma najdeme také v osnovách z roku 1939 (osnovy již uváděly stručný výčet učiva dějepisu). Nadále ale nebyly stanoveny časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata. V období druhé světové války bychom z výše popsanych skutečností očekávali oslabení zastoupení dějin husitského hnutí (jeho historie bývá do jisté míry vykládána jako boj Čechů proti Němcům). Potvrzení této teze nám ale stručné směrnice z období druhé světové války neumožňují, pro její potvrzení či vyvrácení bychom museli provést analýzu dobových učebnic nebo dalších dokumentů.

V prvním poválečném školním roce měly být na sledovaném typu škol vyučovány pouze „obrazy“ z národních dějin (viz výše). Pro tento školní rok bylo pro dějepis stanoveno 30 „obrazů“ z českých dějin. Husitskému hnutí byly přitom určeny tři z těchto „obrazů“, tj. celá desetina. Konkrétní časové dotace pro jednotlivé „obrazy“ stanoveny nebyly. Dějiny husitství byly obsaženy také ve výčtu učiva od školního roku 1946/47, kdy se do výuky dějepisu na sledovaném typu škol vrátily světové dějiny. Časové dotace pro tematické celky či témata ale nebyly nadále stanoveny.

Také zastoupení dějin husitského hnutí můžeme počínaje osnovami z roku 1948 analyzovat kvantitativně. Tento tematický celek byl po roce 1948 zastoupen v osnovách velmi výrazně. V samotných osnovách z roku 1948 zaujímal 12,9 % z dotace dějepisu (viz tabulka 59). Významné postavení si období husitství zachovalo také v padesátých letech, kdy mu bylo v osnovách určeno 20 hodin, tj. 7,6–8,3 % z dotace dějepisu v 6.–8. ročníku sledovaného typu škol (viz tabulka 59). V 50. letech byl navíc dějepis vyučován také v 5. ročníku, který byl v této době součástí prvního stupně sledovaného typu škol (učivo zde tvořily vybrané „obrázky“ z českých a slovenských dějin). Husitskému hnutí byla přitom v 5. ročníku věnována nejvyšší dotace ze všech témat – v osnovách z roku 1954 13 hodin (tj. 19,7 % z dotace dějepisu v 5. ročníku),

v osnovách z roku 1957 pak 12 hodin (tj. 18,2% z dotace dějepisu v 5. ročníku). Vysoká dotace pro období husitství zůstala zachována také v osnovách z roku 1960 (18 hodin, tj. 7,8% z dotace předmětu). K výraznému poklesu dotace určené pro tento tematický celek došlo v osnovách z roku 1963 (11 hodin, tj. 4,8% z dotace dějepisu). Osnovy z roku 1972 znamenaly mírné zvýšení dotace určené pro období husitství (viz tabulka 59). Osnovy z roku 1978 pak prvně nestanovovaly konkrétní časovou dotaci pro tento tematický celek. V osnovách z roku 1987 pak byla opět dotace pro tento tematický celek stanovena, je ale patrné její výrazné snížení, když bylo období husitství určeno 7 vyučovacích hodin (tj. 2,7% z dotace dějepisu). Srovnáme-li toto zastoupení se situací na konci čtyřicátých let a v letech padesátých, můžeme konstatovat, že se jedná se o výrazný pokles (viz tabulka 59).

Tabulka 59

Vývoj časových dotací tematického celku husitství v osnovách dějepisu a jejich procentuální zastoupení v rámci celkové časové dotace předmětu

Osnovy	Název tematického celku	Počet hodin určený pro tematický celek	Zastoupení v rámci dotace předmětu v %
1948	<i>Husitská revoluce</i>	36	12,9 %
1954	<i>Období krise feudalismu – husitské revoluční hnutí</i>	20	7,6 %
1957	<i>Období krise feudalismu – husitské revoluční hnutí</i>	20	7,8%/8,3 %
1960	<i>Husitské revoluční hnutí</i>	18	7,8 %
1963	<i>Husitské revoluční hnutí</i>	11	4,8 %
1972	<i>Husitské revoluční hnutí</i>	12	4,5 %
1978	<i>Husitské revoluční hnutí</i>	x	x
1987	<i>Husitské revoluční hnutí</i>	7	2,7 %

Pozn. x – nebyla stanovena konkrétní časová dotace pro tematický celek

U osnov z let 1954 a 1957 nezapočítány dotace dějepisu v 5. ročníku, který byl v této době součástí prvního stupně sledovaného typu škol.

Osnovami z roku 1948 nebyly pro tematické celky stanoveny konkrétní časové dotace. Jednotlivé tematické celky byly pouze zařazeny do měsíců výuky. Výsledný počet hodin jsme získali tak, že jsme vynásobili počet měsíců určený pro tematický celek počtem hodin v týdnu určeným pro dějepis v ročníku, do kterého byl tematický celek zařazen.

Číslo za lomítkem ukazuje dotaci při zavedení vyučování technickým předmětům, kdy byla dotace dějepisu ve druhém pololetí 8. ročníku o jednu hodinu nižší.

Do tabulek nejsou zařazeny pokusné osnovy z roku 1957 (nevešly v obecnou platnost).

Důraz kladený na období husitství je patrný také z poznámek osnov. Osnovy z roku 1954 považovaly období husitství za základní téma našich národních dějin (příklad sjednoceného národa, národní hrdost). Vysvětlována měla být pokrokovost husitského revolučního hnutí a jeho mezinárodní význam. Podle osnov husitství

přes pět set let prostupuje myšlení a citění všech příslušníků našeho národa, inspiruje všechny naše revoluční boje i všechny velké vlastenecké činy našich dějin i naší kultury. Husitství a jeho tradice je ve výchově naší mládeže nejmocnější zbraní proti kosmopolitismu, nejsilnější oporou k výchově opravdového vlastenectví a velké a účinné oddanosti vlasti a národu.⁶⁹⁵

Na příkladu husitství měli být žáci vychováváni k brannosti (příklad vlastenecké obrany země, hrdinné minulosti národa), na tomto tématu měl být také ukázán význam budování „socialistické, pokrokové a uvědomělé armády“. V období husitství mělo být připomínáno také posilování odporu proti panovníkovi a patriciátu (povzbuzení v boji za socialismus). Podle osnov mělo být budování lidovědemokratického a socialistického Československa považováno za dovršení husitské tradice. Význam tohoto tematického celku připomínaly také některé z osnov v pozdějším období komunistické vlády.

V období bezprostředně po revoluci v roce 1989 byl výběr konkrétního učiva ponechán v kompetenci vyučujících. V osnovách z roku 1991 bylo husitské hnutí zařazeno do krátkého výčtu učiva. Osnovy ale nestanovovaly konkrétní časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata.

Dějiny husitského hnutí byly obsaženy také ve výčtu okruhů kmenového učiva stanoveném *Standardem základního vzdělávání* pro vzdělávací obor Historie. Také standard ale nestanovoval pro tyto okruhy časové dotace. Časové dotace nebyly pro jednotlivá témata určeny ani jednotlivými vzdělávacími programy vycházejícími ze standardu. Vzdělávací programy stanovovaly pouze stručné výčty učiva, které měly být v dějepise na sledovaném typu školy probrány. Období husitství bylo zařazeno ve výčtech učiva všech třech vzdělávacích programů.

Změnu v tomto ohledu nepřinesl ani RVP ZV. Učivo pro základní vzdělávání je v něm stanoveno pouze krátkým výčtem bez stanovení doporučených časových dotací. Období husitství je v tomto výčtu učiva obsaženo. Velkou pravomoc při určování konkrétního obsahu (nejen) dějepisného vzdělávání mají jednotlivé školy v rámci povinnosti vytvářet vlastní ŠVP.

5.3.5 Vývoj zastoupení historických období ve vyučování dějepisu

Také komparaci zastoupení jednotlivých historických období (pravěk, starověk, středověk, novověk, dějiny doby nejnovější) ve výuce dějepisu nám komplikuje chybějící určení časových dotací pro jednotlivé tematické celky či témata v některých obdobích (1918–1948, období po roce 1989). V těchto etapách můžeme zastoupení historických period ve výuce dějepisu srovnávat pouze na základě rozvržení učiva do jednotlivých ročníků, a to jenom v některých osnovách (viz dále).

⁶⁹⁵ *Učební osnovy pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis. Výnos MŠ ze dne 25. ledna 1954 č. 4370/54-A-1/1.* (1954). Praha: SPN, s. 9.

V období první republiky je třeba rozlišovat jednotlivé typy sledovaných škol. V případě obecných škol (sledujeme zde školy úplné) není možné srovnávat zastoupení jednotlivých historických období ve výuce dějepisu na základě osnov z roku 1930, které zavedly cyklickou formu probírání dějepisného učiva. Porovnat tak můžeme pouze rozvržení jednotlivých historických období do ročníků obecné školy u osnov z let 1923 a 1933. Rozvržení učiva do jednotlivých ročníků se u těchto osnov nelišilo. V osnovách z roku 1933 došlo ale v porovnání s osnovami z roku 1923 ke zvýšení dotace dějepisu v 6. ročníku obecných škol, což znamenalo zvýšení pozornosti věnované nejstarším dějinám (konkrétně období do roku 1378). Srovnáme-li zastoupení jednotlivých historických period ve výuce dějepisu v osnovách pro obecné školy z roku 1933 a v osnovách z roku 1939 podle rozvržení učiva do jednotlivých ročníků, můžeme konstatovat, že mezi těmito osnovami nedošlo k větším změnám (jedinou změnou byla proměna mezníku mezi 7. a 8. ročníkem obecných škol; tato změna ale neznamenala přílišné časové posunutí tohoto mezníku⁶⁹⁶). Osnovy z roku 1939 se problematiky dotkly také ve svých poznámkách, když požadovaly seznamovat žáky „s vrcholnými zjevy z minulosti našeho národa, hlavně z období časově nepříliš odlehlých“.

Také komparace zastoupení historických období ve výuce dějepisu na měšťanských školách v období první republiky je možná pouze na základě rozvržení učiva do jednotlivých ročníků. Ve srovnání s obecnou školou je tato komparace usnadněna tím, že po celé období první republiky a také v osnovách z roku 1939 byla pro dějepis (společně se zeměpisem) určena ve všech ročnících měšťanské školy konstantní časová dotace (po celé toto období byla navíc určena pro tyto předměty stejná dotace pro všechny ročníky měšťanské školy). V jednotlivých osnovách vydaných v tomto období došlo k posunům mezníků mezi jednotlivými ročníky. Osnovy z roku 1919 určovaly pro dějepis pro 1. ročník měšťanských škol učivo do počátku 14. století, pro 2. ročník učivo do velké francouzské revoluce a pro 3. ročník učivo od velké francouzské revoluce do současnosti. Osnovy pro měšťanské školy z roku 1932 toto rozvržení učiva dějepisu změnilo, když určovaly pro 1. ročník dějiny starověku, pro 2. ročník dějiny středověku a pro 3. ročník dějiny novověku. Další změnu přinesly osnovy z roku 1939, které stanovovaly v dějepise pro 1. ročník měšťanských škol učivo z dějin starověku, pro 2. ročník učivo z dějin středověku a novověku do poloviny 17. století a pro 3. ročník učivo od poloviny 17. století do současnosti (tento vývoj se pokoušíme zachytit v tabulce 60). Z rozvržení dějepisného učiva do jednotlivých ročníků je patrné, že osnovy pro měšťanské školy z roku 1919 kladly zvýšený důraz na dějiny novověku a dějiny doby nejnovější (dějiny od konce 1. světové války). Naopak menší časový prostor věnovaly dějinám pravěku, starověku a středověku. Ve srovnání s osnovami z roku 1919 znamenaly osnovy dějepisu z roku 1932 výrazné posílení dějin pravěku, starověku a středověku a oslabení dějin novověku a dějin doby

⁶⁹⁶ Podle osnov z roku 1933 byla tímto mezníkem velká francouzská revoluce, podle osnov z roku 1939 počátky našeho národního obrození.

nejnovější. Přitom dějepisného učiva stále přibývalo a do učiva dějepisu podle osnov z roku 1932 spadaly ve srovnání s osnovami z roku 1919 také dějiny let 1919–1932. Osnovy dějepisu z roku 1939 pak znamenaly částečné oslabení dějin středověku a opětovné posílení dějin novověku a dějin doby nejnovější. Dějiny novověku a doby nejnovější přesto nedosáhly takové pozice jako v osnovách z roku 1919 (viz tabulka 60). Dotace dějin pravěku a starověku zůstala v osnovách z roku 1939 ve srovnání s osnovami z roku 1932 nezměněna.

Tabulka 60

Rozvržení učiva dějepisu do jednotlivých ročníků měšťanských škol v osnovách z let 1919, 1932 a 1939

Osnovy	Pravěk	Starověk	Středověk	Novověk+DDN
1919	1. ročník			2. ročník 3.r.
1932	1. ročník		2. ročník	3. ročník
1939	1. ročník		2. ročník	3. ročník

Pozn. DDN – dějiny doby nejnovější.

Podle směrnic, které řídily výuku dějepisu v období druhé světové války, není možné zastoupení jednotlivých historických období ve výuce dějepisu porovnat (určeny nebyly časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata, chybělo také rozvržení učiva do jednotlivých ročníků výuky dějepisu). Také první poválečné osnovy (přechodné osnovy pro školní rok 1945/46) nám nedovolují komparaci této problematiky. Osnovy stanovovaly pro výuku dějepisu 30 obrazů z dějin českého národa od pravěku do přítomnosti. Stanoveny ale nebyly časové dotace pro tyto „obrazy“, chybělo také jejich rozvržení do jednotlivých ročníků. Druhou částí doplňků a změn, kterými byla platnost přechodných osnov prodloužena také na školní rok 1946/47, již bylo učivo dějepisu rozvrženo do jednotlivých ročníků měšťanské školy (pro obecné školy mělo být přiměřeně upraveno totéž učivo). Osnovy nadále nestanovovaly časové dotace pro jednotlivé tematické celky nebo témata. Z rozvržení učiva do jednotlivých ročníků je patrné částečné posílení dějin středověku a částečné oslabení dějin novověku a doby nejnovější.

Při komparaci zastoupení jednotlivých historických období ve výuce dějepisu je pro nás významným mezníkem vydání osnov z roku 1948. Osnovy rozdělovaly dějepisné učivo do jednotlivých měsíců výuky. Všechny další osnovy vydané v období komunismu pak stanovovaly časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata. To nám umožňuje rámcové⁶⁹⁷ srovnání zastoupení historických období ve výuce dějepisu (viz tabulka 61). Podle osnov z roku 1948 připadlo dějinám pravěku a starověku (nelze určit jejich poměr, výrazně ale dominují dějiny starověku) asi 29%, dějinám středo-

⁶⁹⁷ V některých případech docházelo k překryvům ve vymezení časových dotací (některá témata, pro která byly stanoveny časové dotace, zasahovaly do více historických period).

věku asi 26%, dějinám novověku asi 37% a dějinám doby nejnovější asi 9% z celkové dotace dějepisu. Změny v tomto rozvržení přinesly osnovy z roku 1954. Zřejmě je oslabení dějin pravěku, starověku, středověku i novověku (viz tabulka 61) a výrazné posílení dějin doby nejnovější, kterým nově připadlo asi 23% z celkové dotace dějepisu (sic!). Podle osnov z roku 1954 měly mít dějiny novověku (osnovy do nich zahrnovaly také období, které označujeme jako dějiny doby nejnovější) význam pro formování komunistického světového názoru žáků. S touto myšlenkou a s výrazným zastoupením dějin doby nejnovější kontrastuje změna, která byla zavedena směrnicemi pro školní rok 1955/56. Podle směrnic měl výklad dějepisu končit ve světových dějinách rokem 1945 a v národních dějinách rokem 1948. U událostí z následujícího období hrozil podle směrnic nesprávný pohled a nesprávné hodnocení.

Další změny v zastoupení jednotlivých historických období ve výuce dějepisu přinesly osnovy z roku 1957. Zde je situace komplikovanější, neboť dotace dějepisu v 2. pololetí 8. ročníku se odvíjela od toho, byly-li na škole vyučovány technické předměty.⁶⁹⁸ V obou případech znamenaly osnovy mírné posílení procentuálního zastoupení dějin pravěku, starověku, středověku a novověku a mírné oslabení dějin doby nejnovější (viz tabulka 61). Další změny přineslo vydání osnov z roku 1960. Osnovy znamenaly výrazný pokles zastoupení dějin pravěku a starověku na pouhých asi 14% (viz nízká časová dotace dějepisu v 6. ročníku v tomto období). Procentuální zastoupení dějin středověku zůstalo prakticky nezměněno, vzrostlo procentuální zastoupení dějin novověku a dějin doby nejnovější (viz tabulka 61). Důraz kladený na nejnovější dějiny měl žákům pomáhat orientovat se v nejdůležitějších otázkách života a v mezinárodních problémech. Osnovy z roku 1963 přinesly do poměru zastoupení jednotlivých historických období ve výuce dějepisu pouze minimální změny (viz tabulka 61).

K další významné změně v této oblasti došlo od školního roku 1966/67, kdy získal dějepis zpět hodinu v 6. ročníku. Nedošlo přitom k přeskupení učiva dějepisu v jednotlivých ročnících, dotace navíc měla být použita pro vyučování období probíraných dosud v tomto ročníku, tj. pro dějiny pravěku a starověku. Procentuální zastoupení dějin pravěku a starověku tak vzrostlo asi na 25% z celkové dotace dějepisu, procentuální zastoupení ostatních historických period pokleslo (reálná dotace určená těmto obdobím zůstala nezměněna). Osnovy z roku 1972 nepřinesly v oblasti rozvržení dotace dějepisu pro jednotlivá historická období příliš velké změny (viz tabulka 61). Osnovy nadále požadovaly klást zvýšený důraz na dějiny „doby nové a nejnovější“, za důležitá ale považovaly všechna historická období.

Výraznou změnu v zastoupení jednotlivých historických období ve výuce dějepisu přinesly osnovy z roku 1978. V osnovách došlo k výrazným přesunům učiva mezi ročníky. Tyto přesuny znamenaly výrazné oslabení dějin pravěku a starověku, mírné

⁶⁹⁸ Dotace dějin pravěku, starověku a středověku zůstala na školách, na kterých byly vyučovány technické předměty (ve srovnání se školami, na kterých tyto předměty vyučovány nebyly), nezměněna. Dotace dějin novověku a dějin doby nejnovější na školách, na kterých byly vyučovány technické předměty (ve srovnání se školami, na kterých tyto předměty vyučovány nebyly), poklesla.

oslabení dějin středověku a novověku a výrazné posílení dějin doby nejnovější (viz tabulka 61). Rozložení časové dotace tak odpovídalo úvodní části osnov, ve které byl kladen důraz na nejnovější dějiny. Osnovy z roku 1987 pak přinesly přesuny části učiva do vyšších ročníků. Výsledkem změn bylo drobné posílení dějin pravěku, starověku, středověku i novověku na úkor dějin doby nejnovější (srov. tabulka 61).

Tabulka 61

Rámcové rozložení dotace dějepisu mezi jednotlivá historická období v letech 1948–1989

Osnovy/období	Zastoupení historického období v rámci výuky dějepisu (v %)			
	Pravěk a Starověk	Středověk	Novověk	Dějiny doby nejnovější
1948	29	26	37	9
1954	25	19	32	23
1957 ¹	26/28	20/21	35/34	20/17
1960	14	21	41	25
1963	14	20	40	26
od šk. r. 1966/67	25	18	35	23
1972	24	18	37	20
1978	17	16	34	33
1987	19	17	35	29

Pozn. Jedná se o rámcové výpočty. Vypočteny byly podle časových dotací určených pro jednotlivá témata/tematické celky, příp. podle nasazení učiva do měsíců výuky.

Zaokrouhloeno na celá čísla (celkový součet proto může být v některých případech mírně nižší nebo vyšší než 100 %).

Dějiny pravěku a starověku byly počítány dohromady, jelikož některé osnovy nevyčleňovaly zvlášť dotace pro dějiny pravěku.

¹ Číslo před lomítkem – zastoupení na školách, kde nebyla zavedena výuka technických předmětů; číslo za lomítkem – zastoupení na školách, kde byla zavedena výuka technických předmětů.

V období po roce 1989 neobsahovaly osnovy časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata. Rozvržení učiva do jednotlivých ročníků a výběr konkrétního učiva byly v období krátce po revoluci ponechány v kompetenci jednotlivých vyučujících. Ihned po revoluci bylo doporučováno probírat dějepisné učivo pouze do roku 1945.

V osnovách z roku 1991 byl obsah dějepisu určen závazným výčtem tematických celků rozvržených do jednotlivých ročníků. Určení časových dotací pro jednotlivé tematické celky a stanovení obsahu vyučovacích hodin bylo ponecháno plně na vyučujících. Můžeme tak porovnat pouze rozvržení učiva do jednotlivých ročníků (a to pouze za předpokladu, že ředitel školy rozhodl o zachování stejné časové dotace pro dějepis jako v předcházejícím období, tj. dvě hodiny týdně v každém ročníku), kde je patrný větší prostor položený na dějiny starší (dějiny pravěku a starověku) a omezení prostoru pro dějiny novověku a dějiny doby nejnovější. To bylo umocněno tím, že

5. ročník, kde byly nejstarší dějiny vyučovány, měl jako jediný osnovami zajištěnu dotaci dvě hodiny týdně, zatímco v ostatních ročnících určovali konkrétní dotaci předmětu ředitelé jednotlivých škol. Od 1. září 1995 došlo v souvislosti s prodloužením ZŠ z osmi na devět ročníků k vydání nového doporučeného učebního plánu pro ZŠ. Za předpokladu, že by ředitel školy určil v každém ročníku pro dějepis dvě vyučovací hodiny týdně, znamenalo nové rozdělení učiva posílení dějin středověku, novověku a dějin doby nejnovější. Dotace dějin pravěku a starověku zůstala nezměněna.

Standard základního vzdělávání vydaný v roce 1995 stanovoval okruhy učiva, které měly být ve vzdělávacím oboru *Historie* probrány. Pro tyto okruhy ale nebyly stanoveny časové dotace, okruhy ani nebyly rozděleny do jednotlivých ročníků. Dějepisné učivo mělo být podle standardu dovedeno do současnosti. Také žádný ze vzdělávacích programů vycházejících ze standardu nestanovoval časové dotace pro jednotlivé tematické celky nebo témata. U všech třech vzdělávacích programů bylo dějepisné učivo pouze rámcově rozvrženo do jednotlivých ročníků (viz výše, jednotlivé vzdělávací programy se v tomto ohledu lišily). Všechny vzdělávací programy ale stanovovaly pouze minimální dotace dějepisu pro jednotlivé ročníky. Vzdělávací programy *Občanská škola* a *Základní škola* navíc požadovaly kombinovat výklad chronologický se strukturálním (tematickým). Tyto faktory nám komparaci zastoupení jednotlivých historických period ve výuce dějepisu neumožňují.

Také *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (2005) nestanovuje časové dotace pro jednotlivé tematické celky či témata. RVP ZV navíc nerozděluje učivo do jednotlivých ročníků výuky. RVP ZV pouze konstatuje, že vzdělávací obor Dějepis má klást důraz především na dějiny 19. a 20. století, kde leží kořeny většiny současných společenských jevů. Také v rozdělení historických období do výuky dějepisu je dána výrazná pravomoc jednotlivým školám v rámci povinnosti vytvářet své vlastní ŠVP. Pro bližší komparaci zastoupení jednotlivých period ve výuce by proto bylo třeba provést analýzu učebnic dějepisu nebo dalších materiálů.

Závěr

V práci jsme podali nástin vývoje vyučovacího předmětu dějepis na školách odpovídajících druhému stupni dnešních základních škol v českých zemích v letech 1918–2013. Zaměřili jsme se zejména na vývoj postavení (např. časové dotace), cílů a obsahu tohoto vyučovacího předmětu. Na pozadí vývoje vyučovacího předmětu dějepis jsme nastínili také vývoj školského systému. Popsali jsme vývoj od prvorepublikového demokratického dějepisu přes dějepis ovlivněný nacionálním socialismem v období druhé světové války, dějepis na „rozcestí“ v období let 1945–1948, dějepis ovlivněný komunistickým režimem v období let 1948–1989 až po dějepis ve fázi „hledání cesty“, jak vykládat dějiny v moderní demokratické společnosti. Dějepis vždy na čas procházel kontinuálním vývojem, poté přišel dějinný zvrat (1918, 1939, 1945, 1948, 1989), po kterém následovala snaha podávat žákům vlastní výklad dějin, načež začal být po čase dějepis znovu formován v rámci nového systému. To odpovídá Čapkovu (1970, s. 125–126) rozlišení dvou směrů ve vývoji předmětu – diskontinuitního a kontinuálního. V souladu s tím můžeme ve vývoji vyučovacího předmětu dějepis sledovat dvojí typ cílů – nadčasové a nadstavbové (Průcha, 1978; viz také Šmejkalová, 2010, s. 25–26). Nadčasové cíle byly v dějepise vyžadovány nezávisle na společenských změnách (např. národní a vlastenecká výchova, cíle rozvíjející intelektuální schopnosti), naopak nadstavbové cíle se měnily v závislosti na proměnách historického kontextu (např. výchova k loajalitě k německým okupantům v období 2. světové války, výchova socialistického občana v období let 1948–1989).

Změny vyučovacího předmětu dějepis vycházely z proměn celé společnosti. Potvrzuje se zde teze uváděná Kalousem (2009a, s. 50), že „školství a společnost jsou propojeny tisícerým způsobem. Charakter společnosti, její historické tradice a kultura, stav ekonomiky, politiky, sociální struktura, hodnoty a aspirace lidí, to vše hluboce ovlivňuje a utváří podobu škol, školství a vzdělávání vůbec“. Přesto se v některých případech objevuje ve vývoji vyučovacího předmětu dějepis zajímavý jev, totiž opoždění vývoje předmětu (resp. jeho kurikulárních dokumentů) za vývojem společnosti (např. v období druhé světové války) (srov. také Kepřta, 1956, s. 19–20).⁶⁹⁹

Ve sledovaném období se neměnil pouze obsah sledovaných kurikulárních dokumentů, ale také jejich forma. Popsali jsme vývoj od prvorepublikových rámcově stanovených osnov, přes stručné směrnice vydávané v období 2. světové války, normativně stanovené jednotné osnovy a plány vydávané v období let 1948–1989, systém vzdělávacích programů vycházejících ze *Standardu základního vzdělávání* až po rámcové dokumenty, podle kterých si jednotlivé školy v současnosti vytváří vlastní školní vzdělávací programy. Sledované dokumenty tedy prošly v období let 1918–2013 jakýmsi kruhovým vývojem, když rámcovost prvorepublikových osnov a vytváření podrobných osnov na jednotlivých školách (či osnov okresních) může do jisté míry

⁶⁹⁹ Tento stav odpovídá situaci popsané Baumgärtnerem (2004, s. 193–194) pro učební plány a osnovy dějepisu v Bavorsku.

připomínat dnešní dvoustupňový systém kurikulárních dokumentů. Ukazuje se zde přitom zajímavá paralela – totiž, že demokratické systémy dávají větší míru volnosti jednotlivým školám a učitelům, zatímco nedemokratické systémy svazují školy a učitele pevně stanovenými normativními dokumenty a učitele omezují na pouhé vykonavatele těchto shora stanovených norem. Tímto konstatováním ale nechceme říci, že dvouúrovňový systém kurikulárních dokumentů musí být ve srovnání s normativními dokumenty nutně lepším. Naopak jsme si dobře vědomi problematičnosti dvouúrovňového systému kurikulárních dokumentů (podrobněji viz Janík, 2013).

Dějepis se po značnou část sledovaného období vyvíjel v prostředí nedemokratických režimů a byl podřízen aktuálním politickým potřebám (1939–1945, 1948–1989). Intenzita pronikání ideologie (resp. antiideologie – viz Kohák, 2011) do vyučování dějepisu se přitom v jednotlivých obdobích lišila. Ideologické zneužití dějepisu v některých fázích bylo spojeno se ztrátou významu historického učiva. Tento jev popsal Baumgärtner (2004) pro vývoj dějepisu v Bavorsku (v orig. jej označuje *Enthistorisierung*). Jedná se o politizaci, ve které jsou pro dějepisné vyučování formulovány cíle patřící do oblasti občanské výchovy, a to zejména v období nejnovějších dějin. Cílem našeho výzkumu přitom nebylo hodnotit, do jaké míry zásahy ideologické proklamace obsažené ve sledovaných kurikulárních dokumentech reálně vyučování dějepisu a do jaké míry patřily k pouhému koloritu doby. Odpověď na tuto otázku by bylo třeba zodpovědět jiným typem výzkumu než analýzou kurikulárních dokumentů. Upozorníme tak pouze s odvoláním na Morkese (2010, s. 33), že

výuka dějepisu probíhala na několika tisících základních a středních škol a že dějepis vyučovaly tisíce učitelů. Ti, protože byli různého stáří, měli rozdílnou životní zkušenost, měli rozdílnou vysokoškolskou (tedy odbornou) přípravu, měli rozdílné morální zásady i hodnotovou orientaci. Někteří se báli odchýlit – byť i jedním slovem – od textu v učebnicích. Byli však i tací, kteří i při omezených možnostech dokázali udělat z výuky dějepisu pro své žáky velké dobrodružství, rozvíjející nejen představivost a fantazii, ale přinášející i významný morální apel. Mnoho dalších, když už nemohli říkat všechno to, co si mysleli, se nikdy nepropůjčili k beztvaremu papouškování ideologických frází.

Upozorníme také na některé problémy, se kterými jsme se při psaní této publikace potýkali. Jako výrazný problém se jevila dostupnost analyzovaných materiálů. Prostudovali jsme řadu odborných publikací, periodik, textů, v nichž byly otiskovány zákonné normy z oblasti školství apod. Na tomto základě můžeme konstatovat, že dostupnost některých materiálů týkajících se vývoje našeho školství je poměrně problematická. Naším původním záměrem bylo zaměřit se také na studium archivních materiálů. Za tímto účelem jsme prostudovali řadu materiálů z fondů ministerstva školství spravovaných *Národním archivem* v Praze. Tyto materiály (zápisy z jednání o podobě kurikulárních dokumentů nejen dějepisu, návrhy dokumentů apod.) nebyly nakonec pro přílišný rozsah v práci využity. Cítíme zde přitom určitý dluh a také výzvu pro další případné prohloubení sledované problematiky. Dalším problémem, na který jsme narazili, je obtížnost hodnotit výuku dějepisu (a celé naše školství) v období po roce 1989. Pro seriózní zhodnocení tohoto období nám chybí patřičný odstup. Dalším problémem při psaní takto pojaté publikace je značné rozvolnění výuky po revoluci v roce 1989. Přesto není možné na popis a hodnocení stavu výuky

dějepis v tomto období rezignovat. Další problém spatřujeme v nedostatečně zpracované problematice našeho školství v období komunismu. Zatímco školství v období první republiky je věnována v současné době výrazná pozornost, školství v období komunismu zůstává spíše na okraji výzkumného zájmu, v čemž spatřujeme výrazný deficit současné pedagogiky i historie.

V knize jsme nastínili vývoj vyučovacího předmětu dějepis na základě analýzy dokumentů vydávaných na státní úrovni jako závazné, zejména učebních plánů, osnov a jim odpovídajících dokumentů. Pohybovali jsme se tedy na makroúrovni vyučovacího předmětu dějepis, která nám může v některých ohledech podat pouze povrchní pohled. Pro získání hlubšího pohledu by bylo třeba analyzovat také vývoj dějepisných učebnic a dalších materiálů. Přesto, podle našeho názoru, podává výzkum reprezentativní pohled na danou problematiku, přičemž předkládaná práce může být východiskem pro další analýzy jdoucí do větší hloubky a sledující kratší úsek ze sledovaného časového období. Jako další výzvy se před případnými dalšími výzkumníky v dané problematice otevírají např. problematika vývoje dějepisných učebnic, vývoj metodické stránky předmětu, otázka propojení mezi obsahem předmětu a vývojem historie jako vědní disciplíny nebo otázka společných znaků ve vývoji dějepisu a příbuzných vyučovacích předmětů (interdisciplinární kontext). Těchto otázek jsme se v předkládané práci dotkli pouze okrajově, považujeme je za náměty pro samostatný rozsáhlý výzkum (v případě interdisciplinárního kontextu snad i pro kolektiv autorů). Pro hlubší analýzu některých uvedených problémů se přitom jeví využití dalších materiálů jako nutné.

Na úplný závěr si můžeme položit otázku, jaký bude další vývoj vyučovacího předmětu dějepis. Vydá se naše školství po cestě další liberalizace kurikula nebo zpět k větší normativnosti? To je otázka, na kterou v současnosti nedokážeme odpovědět. Na základě studia dokumentů z období let 1918–2013 můžeme konstatovat, že půjde jistě o cestu dalšího hledání, ve které bude třeba vyhnout se neuváženým zásahům, využívat zkušenosti pedagogického a oborově didaktického výzkumu, zkušenosti ze zahraničí (to ale neznamená slepě přebírat zahraniční normy) a v neposlední řadě využívat také zkušenosti z dosavadního vývoje vyučovacího předmětu dějepis. Zde je možné vidět přínos publikace. Ne všechny zásahy do podoby našeho školství či do podoby vyučovacího předmětu dějepis se totiž ukázaly jako správné a uvážené a musely být následně korigovány. Platí to především o úpravách, které byly vyvolány primárně politickými zřeteli na místo zřetelů odborných. Inspirovat se je možné nejen v provedených změnách, ale také v diskuzích, které ve sledovaném období proběhly – řada reformních myšlenek, o kterých se dnes uvažuje, se totiž v pozměněné podobě objevovala již dříve. Doufáme, že příští změna kurikula (a to nejen kurikula dějepisu) bude změnou promyšlenou, vycházející ze širokého společenského konsenzu, se kterou budou učitelé dobře seznámeni a budou na ni dobře připraveni (srov. Štech, 2013; Janík, 2013). Také tato analýza ukázala, že vyučovacím předmětu dějepis patrně nejvíce škodí neuvážené změny vycházející ze společenských zvrátů, případně nutková potřeba dělat reformu „pro reformu“ aniž by bylo jasné, co je vlastně cílem chystaných změn.

Summary

This publication presents an analysis of the development of school subject History in the Czech lands during the years 1918–2013 with a focus on the status' development (e.g. time framework), objectives and content of the school subject History. Only schools which corresponded to the current lower secondary schools were examined. The research was based on the analysis of main obligatory curricular documents, especially school curricula. Therefore, the intended curriculum was analyzed. Textbooks, other curricular documents of a lower level, and the issue of curricular documents' completion at individual schools (such as current educational programs) were not concerned in this work. Great attention was devoted to the context of subject' development, in particular, the development of our education system and investigated school type. The findings were discussed with respect to current literature and contemporary journals.

In this study a comparative-historical analysis was used as a research method. More precisely, a qualitative and partially quantitative approach was applied for the investigated issue. The analysis oscillates between several disciplines – comparative education, history of curriculum and historical research itself - from the theoretical and methodological point of view.

The publication is structured into five chapters. The first chapter is concerned with introduction of the theoretical framework and defines the basic concepts we deal with. These concepts serve as a theoretical basis for conducted research. The second chapter gives an overview of current development in the field. The third chapter introduces the methodological framework used for this study including the system of categories for analyzing the school subject History. On this basis, the fourth chapter is focused on the chronological development of the subject History and the investigated school type. The fifth chapter gives a summary of the outcomes based on the system of categories.

The publication describes the development of the school subject History during the period of the democratic First Republic, during the Second World War period influenced through the National Socialism, during 1945–1948 at “crossroads”, during 1948–1989 influenced by the communist regime, and during the “searching for a way” period, where the ways of interpretation of History in a modern democratic society were searched. Subject History has always undergone continuous development, but historical events (1918, 1939, 1945, 1948, and 1989) were followed by attempts to offer students their interpretation of History. After some time, History was again continuously formed under a new system. For a long time, the History has been developed in the totalitarian systems' environment and was conformed to contemporary political needs (1939–1945, 1948–1989). In certain periods the ideological abuse of the History was associated with the loss of important subjects matter (parts of

curriculum) (politicization, in which teaching objectives belonging to the area of Civics were transformed into the History curriculum, especially in the Modern History).

Not only a content of the analyzed documents was changed, but also their form. This publication is concerned with the development of the First Republic' curricula frameworks, through a brief guidelines issued during the Second World War, normatively determined uniform curricula and lesson plans issued during the period 1948-1989, the system of educational programs based on the *Educational Program Primary Education*, up to the framework documents that guide individual schools how to develop their own educational programs. In the analysed period, curricula underwent a circular evolution, when the nature of framework matter of the First Republic' curricula and development of the detailed curricula at individual schools (or curricula of/for the whole districts), might to some extent remind the current two-level system of curricula. In conclusion, the democratic systems give greater freedom to individual schools and teachers, while non-democratic systems tie schools and teachers by fixed standards and limit teachers to follow centrally determined standards.

Literatura

- Alberty, J. (1967–1968). Problémy dejepisného vyučovania na našich školách. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 10(8), 232–235.
- Altrichter, A. (1943–1944). Historie učitelkou. *Výchovatel v Čechách a na Moravě*, 1(1), 2–3.
- Angelis, K. (1948–1949). Společenské nauky v nových osnovách. *Společenské nauky ve škole*, 4(1), 2–5.
- Angelis, K. (1951–1952). Za socialistickou školu – za socialistickou výchovu. *Společenské vědy ve škole*, 7(1), 33–35.
- Angelis, K. (1953a). Nový školský zákon – nová etapa ve vývoji naší školy. *Společenské vědy ve škole*, 8(6), 264.
- Angelis, K. (1953b). Za zlepšení ideopolitické výchovy při vyučování předmětům společenských věd. *Společenské vědy ve škole*, 8(7), 265–269.
- Angelis, K. (1959). Nové cesty naší školy. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(6), 161.
- Apple, M. (1979). *Ideology and curriculum*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Apple, M. (2003). *The state and the politics of knowledge*. New York: RoutledgeFalmer.
- Baker, B. (1996). The history of curriculum or curriculum history? What is the field and who gets to play on it? *Curriculum Studies*, 4(1), 105–117.
- Balcar, L. (1964–1965). Aktuální úkol dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 7(1), 1–2.
- Balcar, L. (1966–1967). Dějepis v současné škole a jeho perspektiva. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(6), 184–186.
- Balcar, L. (1968–1969a). K návrhu koncepce dějepisného vzdělání na základní škole. *Dějepis ve škole*, 16(10), 194–195.
- Balcar, L. (1968–1969b). Návrh nových učebních osnov dějepisu pro základní devítileté školy v České socialistické republice. *Dějepis ve škole*, 16(7), příloha – nestr.
- Balcar, L. (1972–1973a). Úpravy dějepisných osnov pro základní školu. *Společenské vědy ve škole*, 29(7), 186–188.
- Balcar, L. (1972–1973b). Úpravy dějepisných osnov pro základní devítiletou školu. *Společenské vědy ve škole*, 29(8), 214–216.
- Balcar, L. (1972–1973c). Úpravy dějepisných osnov pro základní školu. *Společenské vědy ve škole*, 29(9), 247–249.
- Balcar, L. (1978–1979). Ke koncepci dějepisného vyučování na základní škole. *Společenské vědy ve škole*, 35(6), 173–175.
- Balcar, L. (1980–1981). Branně výchovné zřetely v dějepisném vyučování v 5. a 6. ročníku základní školy. *Společenské vědy ve škole*, 37(7), 197–198; pokr. 37(8), 223–225; pokr. 37(9), 257–258.
- Balcar, L. (1984–1985). Podíl dějepisného vyučování na branně výchově v sedmém a osmém ročníku základní školy. *Společenské vědy ve škole*, 41(4), 107–111.
- Balcar, L. (1985–1986). Úpravy v obsahu dějepisného vyučování v pátém až osmém ročníku základní školy od 1. září 1985. *Společenské vědy ve škole*, 42(2), 45–48.
- Balcar, L. (1989–1990a). Připomínky k výuce dějepisu a občanské nauky. *Společenské vědy ve škole*, 46(1), 8–9.
- Balcar, L. (1989–1990b). Upravené učební osnovy a vyučování dějepisu v pátém ročníku ZŠ. *Společenské vědy ve škole*, 46(5), 138–140.

- Balcar, L., & Čondl, K. (1969). Dějepis. In M. Cipro, et al., *Ke koncepci základní školy (Výtah z komplexní studie o problémech modernizace základního vzdělání)* (s. 114–116). Praha: SPN.
- Balcar, L., & Zatkalíková, M. (1979). *O novom chápání výchovy a vzdelávania na 2. stupni základnej školy. Dejepis v 5.–8. ročníku základnej školy. Študijné texty na prípravu pedagogických pracovníkov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Balcar, L., & Zatkalíková, M. (1980). *Metodická príručka k dejepisu pre 5. ročník základnej školy*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Banýr, J., & Novotný, V. R. (1986). *Stručné dějiny chemie a chemické výroby a vývoj chemie*. Praha: SPN.
- Banýr, J. (2005). Jak se měnila výuka chemie na základní škole v posledních deseti letech. Závěry z analýzy empirických dat. In J. Slavík (Ed.), *Obory ve škole. Metaanalýza empirických poznatků oborových didaktik* (s. 89–110). Praha: PdF UK.
- Bartoš, J. (1982). *Metodika a technika historické práce*. Praha: SPN.
- Bartušek, V. (1937). *Vývoj přírodopisného vyučování na našich středních školách po stránce organizační*. Praha: Státní nakladatelství.
- Baxová, J. (1951–1952). Vyučování společenským vědám ve školním roce 1950–51. *Společenské vědy ve škole*, 7(1), 39–42.
- Baumann, B. (1951–1952). Boj za překonání falešného levičáctví ve výkladu dějepisu – součást plnění dokumentu KSC o učebnicích. *Společenské vědy ve škole*, 7(6), 267–270.
- Baumgärtner, U. (2004). Tendenzen der Lehrplangentwicklung in Bayern im 20. Jahrhundert. In S. Sandro & B. Schönemann (Eds.), *Geschichtsdidaktische Lehrplanforschung. Methoden – Analysen – Perspektiven* (s. 187–202). Münster: LIT Verlag.
- B. U. (1938–1939). O novou školskou soustavu. *Školské reformy*, 20(8–9–10), 142–144.
- Beneš, Z. (2003). Bude, nebo nebude dějepis? Co bude a co by být mělo? *Společenskovědní předměty*, 3(2), 25–26.
- Beneš, Z. (2005). Výzva, nebo destrukce? Česká kurikulární reforma a dějepis. *Pedagogika*, 55(1), 37–47.
- Beneš, Z. (2006). Současný školní dějepis – koncepty, možnosti, nebezpečí. In Z. Beneš (Ed.), *Historie a škola III. Člověk, společnost, dějiny II. – Jak učit dějiny 20. století. Seminář ke koncepci výuky dějepisu a občanské nauky na základní a střední škole zorganizovaný MŠMT ČR v Telči ve dnech 7.–8. 10. 2004* (s. 27–37). Praha: Ústav pro informace a vzdělávání.
- Beneš, Z. (2008). Klíčové kompetence a školní dějepis. In Z. Beneš (Ed.), *Historie a škola VI. Klíčové kompetence a současný stav vzdělávání v dějepise* (s. 31–40). Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání.
- Beneš, Z. (2010). Co je školní dějepis a co s ním? Dějiny ve škole a škola jako historická dílna. In M. Šustová (Ed.), *Dějiny ve škole – škola v dějinách. Historia scholastica, sv. I.* (s. 13–24). Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze.
- Beneš, Z., & Čornej, P. (2003). Slovo k dějepisu. *Společenskovědní předměty*, 3(1), 19–23.
- Benze, E. R. R. (1939). *Erziehung im Großdeutschen Reich: eine Übersicht über ihre Ziele, Wege und Einrichtungen*. Frankfurt am Main: Moritz Diesterweg.
- Beran, J. (1929–1930). Krise obecné školy? *Školské reformy*, 11(9), 278–282.
- Beran, J. (1930–1931). Normální učebné osnovy pro školy obecné. *Školské reformy*, 12(9), 259–265.
- Beran, J. (1931–1932). Reforma obecné školy ve světle návrhů učitelských jednot. *Školské reformy*, 13(8), 241–250.

- Beran, J. (1934–1935). K podrobnému osnování učiva z dějepisu. *Školské reformy*, 16(1), 29–30.
- Beran, J., & Skořepa, M. (1934). *Podrobné osnování učiva pro obecné školy: podle normálních učebních osnov z roku 1933*. Praha: Zemský ústřední spolek Jednot učitelských v Čechách.
- Beran, J. (1934–1935). Věcné nauky v rámci normálních osnov. *Školské reformy*, 16(3), 81–86.
- Berdychová, J. (1967). Stručný vývoj pojetí a obsahu školní tělesné výchovy po roce 1945 a nástin jejich perspektivních tendencí. *Učitelské vzdělávání: Zprávy ústavu pro učitelské vzdělávání na Univerzitě Karlově v Praze*, 2(7), 16–28.
- Berkovec, V. (1976–1977). Využití výsledků XV. sjezdu KSČ ve vyučování dějepisu na školách I. a II. cyklu. *Společenské vědy ve škole*, 33(1), 1–4.
- Berkovec, V., Frendlovský, F., & Valachová A. (1976–1977). K otázkám vyučování společenskovedním předmětům na školách 1. a 2. cyklu. *Socialistická škola*, 17(4), 150–155.
- Bezdiček, J. (1934). *Československé střední školství v předpisech, tradici i praksi: vademekum pro kandidáty profesury a pro profesory a ředitele na středních školách, jakož i pro každého československého občana*. Brno: Dědictví Havlíčkovo.
- Bezhlebová, M. (1997). Vymezení cílů předmětu dějepis a problematika standardů. *Sborník prací PdF MU, řada společenských věd*, 16(1), 103–107.
- Bimková, D. (2007). *Proměny ve výuce dějepisu v ČSR mezi léty 1948–1956* (Bakalářská práce). Praha: FF UK.
- Bimková, D. (2011). *Pedagogické časopisy pro výuku dějepisu jako praktická metodická pomoc československému učiteli dějepisu v období 1948–1970* (Diplomová práce). Praha: PdF UK.
- Blacha, V., & Vávrová, V. (1973). *Rozbor vývoje středního všeobecně vzdělávacího školství v letech 1918–1972*. Praha: Ústav školských informací.
- Blahová, L. (2006). Jak pracovat s průřezovými tématy v RVP ZV. *Společenskovední předměty*, 5(3), 19–21.
- Blažej, P. (2011). Výzkum ideologičnosti učebnic občanské výchovy: prezentace metodologických nástrojů. In T. Janík, P. Najvar, & M. Kubiátko, et al., *Kvalita kurikula a výuky: výzkumné přístupy a nástroje* (s. 45–59). Brno: MU.
- Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives*. New York: David McKay.
- Bloudková-Dvořáková, M., & Dvořák, D. (2005). Společenskovední vzdělávání. In V. Spilková (Ed.), *Proměny primárního vzdělávání v ČR* (s. 209–233). Praha: Portál.
- Bohata, O. (1954). Více pozornosti regionalistické práci na našich školách. *Dějepis ve škole*, 1(9), 416.
- Bojkovská, A. (1971). Možnosti využití vztahov mezi dejepisom a zeměpisom na ZDŠ. *Společenské vědy ve škole*, 27(6), 183.
- Bosák, F. (1969). *Česká škola v době nacistického útlaku. Příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození. Sborník Pedagogické fakulty v Českých Budějovicích. Vědy společenské – historie*. České Budějovice: PdF.
- Bradáč, Z. (1961–1962). Program výstavby komunismu a úloha společenských věd. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 4(3), 65–66.
- Bradáč, Z. (1962–1963). Výsledky XII. sjezdu KSČ a úloha společenských věd v dalším rozvoji naší socialistické společnosti. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 5(6), 153–154.
- Bracht, U. (1989). Fach – Fächerkanon. In D. Lenzen (Eds.), *Pädagogische Grundbegriffe. Band 1 Agression – Interdisziplinariät*. Rowohlt Enzyklopädie (s. 578–587). Reinberk bei Hamburg: Rowohlt Verlag.

- Bursíková, L., Doušová, J., Gladková, F., Kvierenc, J., Mandelová, H., Pařízková, I., ... Zajíčková, E. (2003). Vyjádření účastníků vzdělávacího semináře ASUD k současným závažným problémům začlenění historie do všeobecného vzdělání. *Společenskovední předměty*, 2(4), 26–27.
- Buščík, L. P. (1951–1952). Utváření dialekticko-materialistického světového názoru žactva při vyučování dějepisu na střední škole. *Společenské vědy ve škole*, 7(11), 491–498.
- Buzek, K. (1928). *Úvod do právní organizace národního školství v republice Československé*. Praha: Státní nakladatelství.
- Buzek, K. (1930). *Úvod do studia právních základů národního školství: organizace veřejné správy a správního řízení vůbec se zvláštním zřetelem ke správě národního školství*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého.
- Buzek, K. (1935). *Nejdůležitější zákony a nařízení o národním školství pro zemi Českou*. Praha: Státní nakladatelství.
- Buzek, K. (1936). *Najdôležitější zákony a nariadenia o národnom školstve v zemiach Slovenskej a Podkarpatoruskej*. Praha: Štátne nakladateľstvo.
- Buzek, K. (1938). *Nejdůležitější zákony a nařízení o národním školství pro zemi Moravskoslezskou*. Praha: Státní nakladatelství.
- Buzková, P. (2003a). Bilá hora českého dějepisu? *Právo*, 13(235), 7. 10. 2003, 8.
- Buzková, P. (2003b). Milé čtenářky a čtenáři Učitelských novin. *Učitelské noviny*, 106(38), 4–5.
- Byčkovský, P., & Kotásek, J. (2004). Nástin revize Bloomovy taxonomie. In A. Vališová (Ed.), *Historie a perspektivy didaktického myšlení* (s. 203–221). Praha: Karolinum.
- Bydžovský, B. (1933–1934). Škola a výchova k brannosti. *Školské reformy*, 15(7), 209–214.
- Centkowski, J. (1990). *Szkolna edukacja historyczna w Republice Federalnej Niemiec*. Warszawa: IPS.
- Cikhart, R. (1933–1934). Osnovy a učebnice dějepisu pro školy měšťanské. *Školské reformy*, 15(3), 80–83.
- Cipro, M. (1964). *Diferenciace výuky na základní škole*. Praha: VÚP.
- Cipro, M. (1966). *Diferenciace základního vzdělání*. Praha: SPN.
- Cipro, M. (1967). Usnesení KSČ o školství a výchově. In B. Kujal, et al., *Pedagogický slovník*. 2. díl. P–Ž (s. 330–333). Praha: SPN.
- Cipro, M., et al. (1969). *Ke koncepci základní školy (Výtah z komplexní studie o problémech modernizace základního vzdělání)*. Praha: SPN.
- Coufalík, J., et al. (1980). *Úvod do teorie tvorby základních pedagogických dokumentů pro střední odborné školy*. Praha: Výzkumný ústav odborného školství.
- Čáp, J. (1925–1926). K reformě dějepisného vyučování. *Školské reformy*, 7(7), 167–168.
- Čapek, E. (1947). *Stav školství a reforma*. Praha: Orbis.
- Čapek, V. (1964). Soustava dějepisného vyučování v základní devítileté škole a ve SVVŠ. In V. Mejstřík (Ed.), *Metodika dějepisu jako učebního předmětu* (s. 75–140). Praha: SPN.
- Čapek, V. (1966). *Pojetí dějepisu jako učebního předmětu*. Praha: SPN.
- Čapek, V. (1969–1970). K návrhu didaktického systému dějepisu pro základní devítiletou školu. *Dějepis ve škole*, 17(1), 12–14.
- Čapek, V. (1970). *Problémy a tendence vyučování dějepisu v současném světě (studie k otázkám koncepcí dějepisného vyučování)*. Praha: SPN.
- Čapek, V. (1974). *Cílové struktury v dějepise a způsoby jejich prověřování*. Praha: SPN.
- Čapek, V., et al. (1976). *Teoretické a metodologické základy didaktiky dějepisu I. Teoretické základy didaktiky dějepisu*. Praha: SPN.

- Čapek, V. (1984–1985). Návrh na zdokonalení výuky dějepisu v rámci realizace československé výchovně vzdělávací soustavy a perspektivy výuky dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 41(8), 243–245.
- Čapek, V., et al. (1985). *Didaktika dějepisu I*. Praha: SPN.
- Čapek, V. (1987–1988). Současný stav a perspektivy výuky dějepisu v Československu (Symposium historiků–didaktiků socialistických zemí v Tallinu, prosinec 1987). *Společenské vědy ve škole*, 44(6), 175–177.
- Čapek, V., et al. (1989–1990). Historické vědy v soudobé etapě rozvoje socialistické společnosti a jejich perspektivy (Hlavní referát VI. sjezdu československých historiků). *Společenské vědy ve škole*, 46(1), 2–7.
- Čapek, V. (1994). Otázky cílů, závěrů dějepisné výuky. In T. Jílek, et al., *Vybrané kapitoly z didaktiky dějepisu* (s. 5–29). Plzeň: PdF ZU.
- Čečetka, J. (1943a). *Průručný pedagogický lexikon I*. Turčianský Svätý Martin: Kompas.
- Čečetka, J. (1943b). *Průručný pedagogický lexikon II*. Turčianský Svätý Martin: Kompas.
- Čeněk, J. (1924). *Z našeho pokusného školství*. Praha: Čsl. ped. ústav J. A. Komenského.
- Čermák, R. (1939). *Historie vyučování kreslení na národních školách. 1. díl. Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* Praha: Česká grafická Unie.
- Čermák, R. (1940a). *Historie vyučování kreslení na národních školách. 2. díl. Od počátku XX. století do roku 1928.* Praha: Česká grafická Unie.
- Čermák, R. (1940b). *Historie vyučování kreslení na národních školách. 3. díl. Od roku 1928 do roku 1939.* Praha: Česká grafická Unie.
- Čermáková, L. (2005). Zastoupení společenských věd v obsahu vzdělávání v zemích EU. *Společenskovední předměty*, 5(1), 19–21.
- Černý, N. (1941). *Vyučování prvouce a literatura o ní v posledních dvaceti letech*. Loštice: Společenská knihtiskárna.
- Červenka, F. (1950–1951). Příčiny neúspěchu ve vyučování dějepisu na II. stupni. *Společenské nauky ve škole*, 6(6), 269–270.
- České společnosti hrozí ztráta historického vědomí. (2003). *Haló noviny*, 13(242), 15. 10. 2003, 3.
- Čondl, K. (1948–1949). Vyučování dějepisu podle nových osnov. *Společenské nauky ve škole*, 4(1), 16–17.
- Čondl, K. (1966–1967). Dějepis na středním stupni ZDŠ. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(1), 8–10.
- Čornej, P. (2003a). Školní dějepis v ohrožení. *Dějiny a současnost*, 25(6), 46–47.
- Čornej, P. (2003b). Jak zapomenout vlastní minulost. *Lidové noviny*, 16(252), 27. 10. 2003, 11.
- Čtrnáctová, H., & Banýr, J. (1997). Historie a současnost výuky chemie u nás. *Chemické listy*, 91(1), 59–65.
- David, Z. (1989–1990). Regionální historie ve výuce dějepisu na základní škole. *Společenské vědy ve škole*, 46(4), 109–111.
- Dějepis. (1930–1931). *Školské reformy*, 12(10), 299–300.
- Dědina, J. (1949–1950). Poznámky k vyučování dějepisu ve školním roce 1949–50. *Společenské nauky ve škole*, 5(1), 29–30.
- Dědina, J. (1957). Do nového školního roku. *Dějepis ve škole*, 4(7), 315–318.
- Dědina, J. (1958). Možnosti atheistické výchovy v dějepise. *Dějepis ve škole*, 5(4), 162–165.
- Dědina, J. (1959a). Dějepis na všeobecně vzdělávacích školách v novém školním roce. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(6), 184–185.
- Dědina, J. (1959b). Do nového školního roku. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(7), 198.

- Dědina, J. (1960). K pojetí dějepisného vyučování na základní devítileté škole. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(1), 18–19.
- Dědina, J. (1960–1961). Poznámky k práci učitele dějepisů ve školním roce 1960–1961. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 3(1), 2.
- Dědina, J. (1966–1967). Některé úkoly regionální historie. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(2), 47.
- Deng, Z. (2009). The formation of a school subject and the nature of curriculum content: An analysis of liberal studies in Hong Kong. *Journal of Curriculum Studies*, 41(5), 585–604.
- Deyl, V. (1937–1938). Několik slov o vyučování dějepisů. *Školské reformy*, 19(4), 139–140.
- Diskuse o osnovách. (1925–1926). *Školské reformy*, 7(3), 49.
- Diskuse o nových osnovách. (1930–1931). *Školské reformy*, 12(6), 177.
- Divíšek, J., et al. (1989). *Didaktika matematiky pro učitelství 1. stupně ZŠ*. Praha: SPN.
- Doležal, J. (1996). *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv.
- Dolenský, J. B. (1936). *Braný dějepis pro školní a národní potřebu*. Třebachovice p. O.: Antonín Dědourk.
- Dosavadní průběh diskuse o dějepisů. (1960). *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(6), 183–184.
- Dostál, A. M. (1960–1961). Mezipředmětové souvislosti při vyučování dějepisů, zeměpisů a občanské výchově. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 3(5), 137–138.
- Doubrava, J. (1960). Závěr z diskuse o pojetí dějepisů na ZDŠ. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(5), 145.
- Drápalová, O. (2010). Výuka dějepisů v současnosti a pozice tohoto předmětu v RVP. In M. Šustová (Ed.), *Dějiny ve škole – škola v dějinách. Historia scholastica, sv. I.* (s. 25–30). Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze.
- Duch nových osnov. (1930–1931). *Učitelské noviny*, 45(14), 197.
- Duzbaba, O. (2005). Hudební výchova mezi koncepčností a nekoncepčností na přelomu tisíciletí. In J. Slavík (Ed.), *Obory ve škole. Metaanalýza empirických poznatků oborových didaktik* (s. 111–133). Praha: PdF UK.
- Dvořák, D. (2012). *Od osnov ke standardům. Proměny kurikulární teorie a praxe*. Praha: PdF UK.
- Dvořák, D. (2013). O pedagogice a „pedagogích“. *Orbis scholae*, 7(1), 137–140.
- Dvořák, J. (1969–1970). Zamyšlení nad novou koncepcí dějepisů. *Dějepis ve škole*, 17(10), 153–154.
- Dvořák, J. (1974–1975). K vyučování dějepisů v 9. třídě ZDŠ. *Společenské vědy ve škole*, 31(1), 16–17.
- Faktorová, L. (1973–1974). Struktura výchovných a vzdělávacích cílů a současný stav výsledků vyučování dějepisů. *Společenské vědy ve škole*, 30(1), 14–19.
- Faktorová, L. (1977–1978). Estetická výchova v dějepisě. *Společenské vědy ve škole*, 34(8), 233–236.
- Feřtek, T. (2003). Nerušte dějepis, zrušte dějepisáře! *Reflex*, 14(43), 23. 10. 2003, 14.
- Fidrmuc, O. (1950–1951). Jak organizovat práci v dějepisě na 2. stupni podle nových učebnic. *Společenské nauky ve škole*, 6(1), 39–42.
- Franko, V. (1974–1975). O niektorých otázkách výchovy socialistického vlastenectva a proletářského internacionalizmu. *Společenské vědy ve škole*, 31(4), 106–110.
- Frendlovský, E. (1955). Výchova k vědeckému světovému názoru ve vyučování společenským vědám, zvláště ústavě ČSR a SSSR. *Dějepis ve škole*, 2(4), 156–161; pokr. 2(6), 255–261.

- Frey, K. (1969). Lehrplananalyse als Teil der Curriculumforschung. *International Review of Education/ Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft/ Revue Internationale de l'Education*, 15(1), 4–26.
- Fuka, J., Lepil, O., & Bednařík, M. (1981). *Didaktika fyziky*. Olomouc: PřF UP.
- Gall, M. D., Gall, J. P., & Borg, W. R. (2003). *Educational research: An introduction*. New York: Longman Publishing.
- Goodson, I. F. (1983). *School subjects and curriculum change*. London: Croom Helm.
- Goodson, I. F. (1985). *Social histories of the secondary curriculum. Subjects for study: Studies in curriculum history*. London: The Falmer Press.
- Goodson, I. F. (1988). *The making of curriculum. Collected essays*. London: The Falmer Press.
- Goodson, I. F. (1999). Schulfächer und ihre Geschichte als Gegenstand der Curriculumforschung in angelsächsischen Raum. In I. F. Goodson, S. Hopmann, & K. Riquarts (Eds.), *Das Schulfach als Handlungsrahmen. Vergleichende Untersuchung zur Geschichte und Funktion der Schulfächer* (s. 29–46). Köln: Böhlau.
- Goodson, I. F., & Marsh, C. J. (1996). *Studying school subjects. A guide*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Goodson, I. F., Anstead, Ch. J., & Mangan, J. M. (2003). *Subject knowledge. Readings for the study of school subjects*. London: The Falmer Press.
- Gottwald, K. (1949–1950). Po boku SSSR pevněji než kdy jindy. *Společenské nauky ve škole*, 5(2), 49.
- Grekov, B. (1949–1950). J. V. Stalin a historická věda. *Společenské nauky ve škole*, 5(8), 337–340.
- Gundem, B. B. (1999). Schulfächer und ihre Geschichte als Gegenstand der Curriculumforschung in Skandinavien. In I. F. Goodson, S. Hopmann, & K. Riquarts (Eds.), *Das Schulfach als Handlungsrahmen. Vergleichende Untersuchung zur Geschichte und Funktion der Schulfächer* (s. 93–107). Köln: Böhlau.
- Hájek, Z. (1956). K výchově vědeckého světového názoru v dějepise. *Dějepis ve škole*, 3(5), 197–201.
- Hájek, F. (1962–1963). Komunistická výchova v dějepise na základní devítileté škole. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 5(8), 226–227.
- Hála, J. (1925–1926). Poznámky o osnovách. *Školské reformy*, 7(4), 84–87; pokr. 7(6), 140–142.
- Hála, J. (1929–1930). Učebné osnovy. *Školské reformy*, 11(9), 259–263.
- Hála, J. (1935–1936). Z obecné školy na měšťanskou. *Školské reformy*, 17(10), 347–352.
- Hánl, J., & Mejstřík, V. (1956). K problému základního učiva v dějepisu. *Dějepis ve škole*, 3(9), 395–400.
- Hánl, J. (1958). Generální linie – také pro nás! *Dějepis ve škole*, 5(7), 289–290.
- Hánl, J. (1960a). Pojetí a výchovný cíl dějepisného vyučování. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(4), 122–124.
- Hánl, J. (1960b). Úkoly a obsah dějepisného vyučování. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(5), 147–148.
- Harapat, J. (1903). *Reforma učby slohové ve školách obecných a měšťanských. Informační příspěvek k metodice slohu s historicko-literárním rozhledem a s metodickými rozvedenými ukázkami praktickými*. Plzeň: Nakl. J. Záruba.
- Harbo, T. (1991). Humanizace vzdělávání a současná teorie kurikula. *Pedagogika*, 41(3), 247–256.
- Hartmanová, J. (2006). Než začneme vytvářet ŠVP ZV. *Společenskovědní předměty*, 5(3), 21–23.
- Haubelt, J. (1960). Dějepis a polytechnická výchova. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(2), 54–57.

- Haubelt, J. (1981–1982). V. sjezd československých historiků k dějepisnému vyučování. *Společenské vědy ve škole*, 38(10), 278.
- Hechtová, M. (1965–1966). Vyučování dějepisu na základních devítiletých školách. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 8(1), 4–6.
- Hejmejová, M. (1986–1987). Zkušenosti s novým pojetím dějepisného vyučování na základní škole. *Společenské vědy ve škole*, 43(1), 18–19.
- Hejný, M. (2005). Zkušenosti a výhledy ve vyučování matematice mezi roky 1990 a 2005. In J. Slavík (Ed.), *Obory ve škole. Metaanalýza empirických poznatků oborových didaktik* (s. 50–88). Praha: PdF UK.
- Hellberg, J. (1979). *Vývoj chemie jako vyučovacího předmětu vysoké a všeobecně vzdělávací školy*. Hradec Králové: PdF v HK.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hendrich, J., & Šmok, M. (1923). *Střední školství v republice Československé*. Praha: Ústřední spolek čsl. profesorů.
- Hendrych, J. (1959). *O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v Československu: referát Jiřího Hendrycha na zasedání ÚV KSČ dne 22. dubna 1959 a usnesení ÚV KSČ ze dne 23. dubna 1959*. Praha: ÚV KSČ.
- Herber, J. (1984–1985a). Ciele a obsah zeměpisu v kontexte historického vývoja a geografického myslenia I. *Přírodní vědy ve škole*, 36(8), 310–311.
- Herber, J. (1984–1985b). Ciele a obsah zeměpisu v kontexte historického vývoja a geografického myslenia II. *Přírodní vědy ve škole*, 36(9), 349.
- Heroldová, J. (1959). Zamyšlení nad ateistickou výchovou v hodinách dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(6), 181–183.
- Hilker, F. (1962). *Vergleichende Pädagogik: eine Einführung in ihre Geschichte, Theorie und Praxis*. München: M. Huber Verlag.
- Horák, L. (1928–1929). Za jednotnou školu v anketě m. š. a n. o. *Školské reformy*, 10(6), 179–183.
- Horák, L. (1930–1931). Návrh normálních osnov pro měšťanské školy 1931. *Školské reformy*, 12(7), 201–206; pokr. 12(8), 238–241.
- Horák, L., Kriebel, O., Pelíšek, R., Spalová, K., & Šimek, R. (1931). *Metodika věcných nauk ve škole obecné. Otisk z díla: Praxe v činné škole*. Velké Meziříčí: nákladem Aloise Šaška.
- Horák, F., & Krčma, K. (1939). *Přehledný vývoj tělesné výchovy. Příručka k odborné zkoušce z tělesné výchovy*. Praha: Unie.
- Hovorka, R. (1960). Dějepis v nové škole. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(3), 85–86.
- Hovorka, R. (1974–1975). Lze zkvalitnit výuku dějepisu v 6.–9. ročníku ZDŠ? *Společenské vědy ve škole*, 31(3), 77–79.
- Höfer, G. (1996). *Vývoj výuky fyziky a učebnic fyziky na středních školách v Čechách do roku 1918. Monografie*. Plzeň: PdF ZČU.
- Höfer, G. (1998a). *Vývoj výuky fyziky a učebnic fyziky na středních školách v Čechách v období 1918–1948. Monografie. I. část*. Plzeň: PdF ZČU.
- Höfer, G. (1998b). *Vývoj výuky fyziky a učebnic fyziky na středních školách v Čechách v období 1918–1948. Monografie. 2. část – závěry práce, poznámky*. Plzeň: PdF ZČU.
- Hrabě, K. (1929–1930). Přejít z vlastivědy do dějepisu a zeměpisu. *Školské reformy*, 11(8), 237–239.
- Hrachovcová, M. (2005). Jaké možnosti poskytuje RVP ZV v oblasti výchovy k vlastenectví. *Společenskovední předměty*, 5(1), 12–16.

- Hroch, M., et al. (1983). *Úvod do studia dějepisu IV. Metody historikovy práce*. Praha: SPN.
- Hroch, M., et al. (1985). *Úvod do studia dějepisu*. Praha: SPN.
- Hroch, M., & Mandler, E. (1959). Dějiny, dějepis, současnost. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(10), 302–303.
- Hrudička, B. (1929–1930). Návrh nového rozdělení učebných předmětů na vyšším stupni národních škol. *Školské reformy*, 11(3), 85–86.
- Hřebík, V. (1937–1938). K diskusím o novém obsahu vyučování. *Školské reformy*, 19(6), 187–190.
- Hubáček, J. (1980). *Počátky vyučování slohu na české škole*. Hradec Králové: Pdf v HK.
- Hudecová, D. (2002a). Rámcový vzdělávací program a výběr dějepisného učiva. *Společenskovědní předměty*, 2(2), 23–24.
- Hudecová, D. (2002b). Místo školního dějepisu v dnešní školní výuce. Konstrukce učiva českého školního dějepisu a jeho realizace v základních dokumentech. In Z. Beneš (Ed.), *Historie a škola I. Otázky koncepce českého školního dějepisu. Sborník ze semináře „Ke koncepci výuky dějepisu a občanské výchovy na základní a střední škole“ zorganizovaného MŠMT v Telči ve dnech 11.–12. dubna 2002* (s. 23–31). Praha: Albra.
- Hudecová, D. (2005a). Výsledky analýzy dějepisných vzdělávacích programů vybraných zemí I. *Společenskovědní předměty*, 4(3), 22–26.
- Hudecová, D. (2005b). Výsledky analýzy dějepisných vzdělávacích programů vybraných zemí II. *Společenskovědní předměty*, 4(4), 18–21.
- Hudecová, D. (2006). *Analýza dějepisných vzdělávacích programů ve vybraných státech Evropy a její výsledky*. Praha: Pdf UK.
- Charvát, J. (1959). K návrhu o pojetí a obsahu vyučování dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(10), 300.
- Charvát, J. (1967–1968). Poměr světových a národních dějin z hlediska historické vědy. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 10(4), 97–99.
- Chlumský, P. (1925–1926). K revisi učebných osnov. *Učitelství noviny*, 40(9), 123–124; pokr. 40(10), 139–140.
- Chlup, O. (1956). K teorii osnov. *Pedagogika*, 6(4), 404–410.
- Chlup, O. (1958). *Několik statí k základnímu učivu*. Praha: SPN.
- Chlup, O., Uher, J., & Velemínský, K. (1933). *O novou školu*. Praha: Čin.
- Chlup, O., Kahuda, F., & Král, K. (1949). *Školský zákon*. Praha: Orbis.
- Jáková, H. (1989–1990). *Dějiny výuky dějepisu v ČSSR – Výuka dějepisu na střední osmileté škole v letech 1953–1959* (Diplomová práce). Praha: FF UK.
- Janáček, G. (1946–1947). Vývoj vyučování slohu na české škole národní. In *Teorie i praxe: výchova i vyučování na škole měšťanské 7* (s. 274–282). Praha: Nová škola.
- Janáček, G. (1956). Vývoj vyučování slohu v české škole. *Český jazyk: časopis pro metodiku českého jazyka*, 6(8), 310–314.
- Jandáček, L. (1971). Pozornost výuce dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 27(5), 142.
- Janek, F. (1960). Ke koncepcii vyučování dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(3), 88–89.
- Janík, T. (2005). Zamyšlení nad obsahem školního vzdělávání. In J. Maňák & T. Janík (Eds.), *Orientace české základní školy. Sborník z pracovního semináře konaného dne 20. října 2005 na Pedagogické fakultě MU v Brně* (s. 218–233). Brno: Pdf MU.
- Janík, T. (2009). Obsah vzdělávání. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 138–142). Praha: Portál.
- Janík, T. (2013). Od reformy kurikula k produktivní kultuře vyučování a učení. *Pedagogická orientace*, 23(5), 634–663.

- Janík, T., Maňák, J., & Knecht, P. (2009). *Cíle a obsahy školního vzdělávání a metodologie jejich utváření*. Brno: MU.
- Janík, T., Najvar, P., & Jireček, M. (2013). *Výzkum školního vzdělávání: poznatky a výzvy*. Brno: MU.
- Janka, J. (1970). Vývoj a význam školského zeměpisu. *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 75(1), 32–39.
- Janovský, J. (1966–1967). IV. sjezd čs. historiků k vyučování dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(3), 61–64.
- Janovský, J. (1971–1972). XIV. sjezd KSČ a vyučování společenskovědním předmětům. *Spoolečenské vědy ve škole*, 28(1), 1–2.
- Janovský, J. (1972–1973). Vyučování společenskovědním předmětům v novém školním roce a úkoly našeho časopisu. *Spoolečenské vědy ve škole*, 29(1), 1–2.
- Janovský, J. (1980–1981). Prohloubení ideologického působení společenskovědních vyučovacích předmětů (Nad výsledky 15. plenárního zasedání ÚV KSČ). *Spoolečenské vědy ve škole*, 37(1), 2.
- Janovský, J. (1981–1982a). Rozvoj výchovy a vzdělání jako nedílné součásti ideologické práce v rozvinuté socialistické společnosti. *Spoolečenské vědy ve škole*, 38(1), 2–3.
- Janovský, J. (1981–1982b). Problémy dějepisného vyučování na základních a středních školách v ČSSR (Z referátu na V. sjezdu čs. historiků). *Spoolečenské vědy ve škole*, 38(10), 279–280.
- Janovský, J., et al. (1984). *Základy didaktiky dějepisu*. Praha: SPN.
- Janovský, J. (1988–1989). Dějepis na základních a středních školách v období rozvinuté socialistické společnosti. Úvodní referát do sekce dějepisného vyučování na VI. sjezdu československých historiků. *Spoolečenské vědy ve škole*, 45(7), 202–204.
- Jedlička, K. (1973–1974). Využijme možnosti výchovy k socialistické brannosti na hodinách dějepisu. *Spoolečenské vědy ve škole*, 30(5), 137–139.
- Jefimov, A. V. (1948–1949). Úkoly ideově politické výchovy při vyučování dějepisu nové doby ve střední škole. *Spoolečenské nauky ve škole*, 4(2), 49–55.
- Jelínek, R. (1960). K diskusi o osnovách dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(2), 58–59.
- Jelínek, J. (1972). *Nástin dějin vyučování českému jazyku v letech 1774–1918*. Praha: SPN.
- Jersák, J. (1959a). O nové pojetí dějepisu na naší škole. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(9), 268–270.
- Jersák, J. (1959b). Návrh osnov dějepisu na základní devítileté škole (Dodatek k článku v 9. čísle). *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(10), 300–301.
- Jersák, J. (1961). O nové pojetí dějepisu na všeobecně vzdělávací škole. In B. Kujal (Ed.), *Základní devítiletá škola. Příspěvek k přestavbě základní devítileté školy v podmínkách dovršení socialismu a přechodu ke komunismu. Zprávy výzkumného ústavu pedagogického v Praze* (s. 180–192). Praha: SPN.
- Jersák, J. (1962–1963). XII. sjezd KSČ a úkoly společenských věd. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 5(2), 25.
- Ježberová, J. (1995). Základní rysy výuky dějepisu na našich školách od vzniku Československé republiky. *Historický obzor*, 6(3–4), 86–87.
- Ježek, P. (1956). Příspěvek k dějinám školní tělesné výchovy v českých zemích v době osvícenství. In G. Šorm (Ed.), *Tělovýchovný sborník prací členů kateder tělesné výchovy a kateder tělovýchovného lékařství na vysokých školách I.* (s. 59–71). Praha: SPN.
- Ježek, P. (1958). Příspěvek k vývoji školní tělesné výchovy v době osvícenství a českého obrození. In *Tělovýchovný sborník prací členů kateder tělesné výchovy a kateder tělovýchovného lékařství na vysokých školách III.* (s. 18–46). Praha: SPN.

- Jireček, M. (2010a). Vývoj výuky dějepisu na školách odpovídajících dnešní základní škole od roku 1918 do současnosti z hlediska vývoje kurikulárních dokumentů. In T. Janík, P. Knecht, & P. Najvar, et al., *Nástroje pro monitoring a evaluaci kvality výuky a kurikula* (s. 111–124). Brno: MU.
- Jireček, M. (2010b). Vývoj dějepisu jako vyučovacího předmětu na školách odpovídajících dnešní základní škole od roku 1918 do současnosti ve světle kurikulárních dokumentů (Nástin projektu disertační práce). In J. Doleželová (Ed.), *Vybrané problémy oborové didaktiky dějepisu 3 (v disertačních pracích studentů doktorských studijních programů)* (s. 60–69). Brno: MU.
- Jireček, M. (2011a). Historicko-srovnávací analýza kurikulárních dokumentů dějepisu. In T. Janík, P. Najvar, & M. Kubiátko, et al., *Kvalita kurikula a výuky: výzkumné přístupy a nástroje* (s. 23–43). Brno: MU.
- Jireček, M. (2011b). Výuka dějepisu na školách obecných a měšťanských v Československu v letech 1918–1939 z hlediska vývoje kurikulárních dokumentů. *Sborník prací PdF MU, řada společenských věd*, 25(1), 3–20.
- Jireček, M. (2011c). K problematice výzkumu vývoje vyučovacího předmětu (Nástin teoretických východisek disertačního projektu). In J. Doleželová (Ed.), *Vybrané problémy oborové didaktiky dějepisu 4 (v disertačních pracích studentů doktorských studijních programů)* (s. 69–75). Brno: MU.
- Jireček, M. (2011d). Historicko-srovnávací analýza kurikulárních dokumentů dějepisu: výzkumné uchopení problematiky. In T. Janík, P. Knecht, & S. Šebestová (Eds.), *Smišenný design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu* (s. 243–249) Brno: MU. Dostupné z <http://www.ped.muni.cz/capv2011/sbornikprispveku/jirecek.pdf>.
- Jireček, M. (2012a). K výuce dějepisu na školách obecných a měšťanských (později hlavních) v Protektorátu Čechy a Morava z hlediska vývoje kurikulárních dokumentů. *Sborník prací PdF MU, řada společenských věd*, 26(1), 123–138.
- Jireček, M. (2012b). K výuce dějepisu na školách obecných a měšťanských v Československu v letech 1945–1948 z hlediska vývoje kurikulárních dokumentů. *Sborník prací PdF MU, řada společenských věd*, 26(2), 290–316.
- Jireček, M. (2012c). K výzkumu vývoje vyučovacích předmětů v českém prostředí (přehledová studie). In J. Doleželová (Ed.), *Vybrané problémy oborové didaktiky dějepisu 5 (v disertačních pracích studentů doktorských studijních programů)* (s. 6–28). Brno: MU.
- Jireček, M. (2012d). K vývoji učebních plánů a osnov dějepisu v českých zemích v letech 1918–2012. In T. Janík & K. Pešková, et al., *Školní vzdělávání: podmínky, kurikulum, aktéři, procesy, výsledky* (s. 77–98). Brno: MU.
- Jireček, M. (2013). K výuce dějepisu na školách odpovídajících dnešním základním školám v Československu v letech 1948–1989. *Sborník prací PdF MU, řada společenských věd*, 27(2), 176–195.
- Jireček, M. (2014). K výuce dějepisu na základních školách v České (Československé republice) v letech 1989–2013. *Sborník prací PdF MU, řada společenských věd*, 28(1), 127–148.
- Jireček, M., & Knecht, P. (2011). Zeměpis a dějepis: proměny cílů a obsahu na pozadí kurikulárních reforem. In O. Kaščík & B. Pupala (Eds.), *Škola – statický element v sociální dynamice* (s. 87–93). Bratislava: Iura Edition.
- Jireček, M., & Stejskalíková, J. (2011). Možné metodologické přístupy ke zkoumání dějepisného kurikula. *Sborník prací PdF MU, řada společenských věd*, 25(2), 35–44.

- Jirková, R. (1960–1961). Celostátní diskuze o návrhu dějepisných osnov ZDŠ. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 3(2), 34.
- Jordán, E. (1933–1934). Osnovy. *Školské reformy*, 15(10), 339–340.
- Josef, D. (1960). K návrhům na nové osnovy dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(2), 57.
- Julínek, S. (1977). 30 let dějepisné výuky na českých základních školách z hlediska vývoje učebních plánů, učebních osnov a školních učebnic. Příspěvek k dějinám speciální didaktiky v letech 1945–1975. *Sborník prací Pedagogické fakulty univerzity J. E. Purkyně v Brně, řada společenských věd*, 8(1), 143–161.
- Julínek, S., et al. (2004). *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno: PdF MU.
- Juppa, A. (1925–1926). Příspěvek k diskusi o nových osnovách. *Školské reformy*, 7(5), 122–123.
- Jůva, V. (2005). Historické konsekvence základní školy. In J. Maňák & T. Janík (Eds.), *Orientace české základní školy. Sborník z pracovního semináře konaného dne 20. října 2005 na Pedagogické fakultě MU v Brně* (s. 29–40). Brno: PdF MU.
- Jůva, V. (2009). Historická pedagogika. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 672–676). Praha: Portál.
- Jůva, V., & Liškař, Č. (1982). *Úvod do srovnávací pedagogiky*. Praha: SPN.
- Kadeřávek, F. (1949). Příspěvek k národním dějinám deskriptivní geometrie v českých zemích. In *Věstník královské české společnosti nauk. Třída matematicko-přírodovědecká* (oddíl XV., s. 1–7). Praha: Královská česká společnost nauk.
- Kairov, I. A. (1948–1949). Ideově-politická výchova žactva. *Společenské nauky ve škole*, 4(3), 97–100; pokr. 4(4), 145–148.
- Kaiser, D. (2003). Historici si zaslouží podporu. Plán Petry Buzkové omezit výuku dějepisu je nebezpečný. *Lidové noviny*, 16(245), 18. 10. 2003, 10.
- Kalous, J. (1997). *Teorie vzdělávací politiky*. Praha: ÚIV.
- Kalous, J. (2009a). Transformace české společnosti, školství a vzdělávání po r. 1989. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 50–55). Praha: Portál.
- Kalous, J. (2009b). Česká vzdělávací politika. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 539–544). Praha: Portál.
- Kalous, J. (2009c). Teorie vzdělávací politiky. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 759–763). Praha: Portál.
- Kalous, J., & Veselý, A. (Eds.). (2006a). *Teorie a nástroje vzdělávací politiky*. Praha: Karolinum.
- Kalous, J., & Veselý, A. (Eds.). (2006b). *Vzdělávací politika ČR v globálním kontextu*. Praha: Karolinum.
- Kalous, J., & Veselý, A. (Eds.). (2006c). *Vybrané problémy vzdělávací politiky*. Praha: Karolinum.
- Kamens, D. H., & Benavot, A. A. (1992). Comparative and historical analysis of mathematics and science curricula, 1800–1986. In J. W. Meyer, D. Kamens, & A. Benavot (Eds.), *School knowledge for the masses. World models and national primary curricular categories in the twentieth century (Studies in curriculum history series)* (s. 101–123). Washington: Routledge Falmer.
- Kamens, D. H., & Cha, Y.-K. (1992). The formation of new subject in mass schooling: Nineteenth century origins and twentieth century diffusion of art and physical education. In J. W. Meyer, D. Kamens, & A. Benavot (Eds.), *School knowledge for the masses. World models and national primary curricular categories in the twentieth century (Studies in curriculum history series)* (s. 152–164). Washington, DC., London: Routledge Falmer.

- Kantová, A., & Zinmeister, R. (Red). (1938). *Samospráva učitelstva pokusných a reformních škol v Praze: Naše úsilí o novou školu. Slovo ke všem*. Praha: Československá grafická unie.
- Kaplan, J. (1971–1972). Branná tematika ve výuce dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 28(2), 38–39.
- Kaplan, J. (1974–1975). Branná výchova ve výuce dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 31(2), 45–47.
- Karcov, V. G. (1953). Místo a význam vyučování dějepisu v polytechnickém vyučování. *Dějepis ve škole*, 1(4), 177–180.
- Kasper, T. (2004). Sudetoněmecké reformní pedagogické hnutí v Československu v letech 1918–1933. In A. Vališová, et al., *Historie a perspektivy didaktického myšlení* (s. 59–76). Praha: UK.
- Kappa (1931–1932). Zoufalé volání o pomoc před reformou. *Školské reformy*, 13(9), 289–290.
- Katzová, P. (2009). Legislativa ve vzdělávání. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 611–616). Praha: Portál.
- K diskusi o úpravách učebních osnov. (1984–1985). *Společenské vědy ve škole*, 41(8), 239–242.
- Keprta, J. (1931). *Význam a ráz nových učebních osnov pro obecné školy*. Praha: Státní nakladatelství.
- Keprta, J. (1956). *Organisace a správa československého školství (Úvod do studia)*. Praha: SPN.
- Klimeš, R. (1937–1938). Duch čl. zákonů školních a pedagogická teorie. *Školské reformy*, 19(8), 251–255.
- Kocourková, A. (2007). *Historie matematiky ve vztahu k vyučování matematiky na 1. stupni základní školy* (Diplomová práce). Brno: PdF MU.
- Kohák, E. (2011). 28. říjen?! *Literární noviny. Týdeník pro kulturu a politiku*, 22, 27. 10. 2011, 14–15.
- Konvička, V. (1931–1932). Stanovisko pedagogického odboru US k „Poznámkám k programu reformy obecné školy“. *Školské reformy*, 13(10), 299–306.
- Konvička, V. (1938–1939). Aktuální úkoly školské reformy vzhledem k nové situaci. *Školské reformy*, 20(3–4), 35–38.
- Korejs, J. (1955). Přehled vývoje věcného učení na národní škole. *Komenský*, 79(1), 5–34.
- Korejs, J., & Hřebejková, J. (1956). Vývoj učebního plánu naší všeobecně vzdělávací školy (Příspěvek k teorii učebního plánu). *Pedagogika*, 6(2), 185–206.
- Kořínek, M., et al. (1973). *Pojetí výchovy a vzdělání na 1. stupni ve čtyřech ročnících*. Praha: Ministerstvo školství ČSR.
- Kostková, J. (1969). Charakteristika hlavních etap vývoje osnov tělesné výchovy na II. stupni základního školství v českých zemích. *Teorie a praxe tělesné výchovy*, 17(5), 266–271; pokr. 17(6), 324–330.
- Kössl, J. (1986). *Dějiny tělesné výchovy, díl 2. Od roku 1848 do současnosti*. Praha: Olympia.
- Kössl, J., Štumbauer, J., & Waic, M. (1999). *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*. Praha: Karolinum.
- Košák, P. (2006). Reformuje celá Evropa. In *Reforma školství v České republice* (s. 7–13). Praha: Člověk v tísni.
- Košťálová, H. (2007). *Školní vzdělávací program krok za krokem: pomocník při sestavování vlastního školního vzdělávacího programu*. Praha: Dashöfer Holding & Verlag Dashöfer.
- Kotoč, J. (1971–1972). O výchově k socialistickému vlastenectvu a proletářskému internacionálistu. *Společenské vědy ve škole*, 28(3), 53–54.

- Kováčová, A. (1981–1982). K využívání dokumentů XVI. zjazdu KSČ a XXVI. zjazdu KSSZ v vyučování dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 38(10), 281–284.
- Kováříček, V. (1983a). *Organizace, správa a řízení výchovy a vzdělávání I*. Olomouc: PdF UP.
- Kováříček, V. (1983b). *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: PdF UP.
- Kováříček, V. (1986). *Soubor předpisů pro základní a střední školy*. Olomouc: PdF UP.
- Kováříček, V., & Kovářičková, I. (1989). *Vývoj školských soustav v českých zemích*. Olomouc: PdF UP.
- Kováříčková, J. (1979–1980a). Vybrané kapitoly z dějin vyučování dějepisu v českých zemích. Dějepisné vyučování na našich školách od poloviny 19. století do roku 1918. *Společenské vědy ve škole*, 36(6), 170–173.
- Kováříčková, J. (1979–1980b). Vybrané kapitoly z dějin vyučování dějepisu na českých školách. Dějepisné vyučování na našich školách v období předmnichovské republiky a za nacistické okupace. *Společenské vědy ve škole*, 36(10), 298–300.
- K pojetí dějepisu v nové koncepci základní devítileté školy. (1965–1966a). *Dějepis a zeměpis ve škole*, 8(8), 274–275.
- K pojetí dějepisu v nové koncepci základní devítileté školy. (1965–1966b). *Dějepis a zeměpis ve škole*, 8(9), 310–311.
- K pojetí dějepisu v nové koncepci základní devítileté školy. (1966–1967). *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(4), 122.
- Kňapová, A. (1989–1990). *Dějiny výuky dějepisu v ČSSR – Výuka dějepisu na střední jedenáctileté škole v letech 1953–1959* (Diplomová práce). Praha: FF UK.
- Králíková, M. (1971). *Vztah obsahu, metody a formy v didaktickém procesu*. Praha: VÚP.
- Králíková, M. (1972). *Obsah, metoda a forma v didaktickém procesu a uplatnění jejich vztahu v pedagogických dokumentech*. Praha: VÚP.
- Králíková, M. (1973). Příspěvek k teorii osnov a učebnic. In *Aktuální problémy didaktiky. Zprávy VÚP v Praze*, č. 27 (s. 3–36). Praha: SPN.
- Králíková, M. (1975). *Analýza současného systému výchovy a vzdělání na gymnáziu. I. díl. Analýza projektu současného gymnázia*. Praha: VÚP.
- Králíková, M., & Smoljaková, S. (1975a). *Analýza současného systému výchovy a vzdělání na gymnáziu. II. díl. Analýza projektu výchovy a vzdělání v osnovách učebních předmětů*. Praha: VÚP.
- Králíková, M., & Smoljaková, S. (1975b). *Analýza současného systému výchovy a vzdělání na gymnáziu. III. díl. Analýza projektu výchovy a vzdělání v osnovách učebních předmětů. IV. kapitola (2,3)*. Praha: VÚP.
- Králíková, M., & Husáková, I. (1975). *Analýza současného systému výchovy a vzdělání na gymnáziu. IV. díl. Analýza projektu výchovy a vzdělání v osnovách učebních předmětů (IV. kapitola – 4, 5, 6)*. Praha: VÚP.
- Králíková, M., Nečesaný, J., & Špěváček, V. (1977). *Nástin vývoje všeobecného vzdělávání v českých zemích*. Praha: SPN.
- Krátký, F., et al. (1963). *Dějiny tělesné výchovy*. Praha: SPN.
- Kriebel, O. (1926–1927). K otázce osnování na školách národních. *Školské reformy*, 8(6), 135.
- Kriebel, O. (1930–1931). K tišnovskému osnování učiva. *Školské reformy*, 12(1), 14–15.
- Kriebel, O. (1931–1932). Ke školské reformě jest zapotřebí peněz. *Školské reformy*, 13(1), 23–25.
- Kriebel, O. (1932–1933). K našim novým učebním osnovám pro školy měšťanské (Trochu kritiky, teorie a praxe). *Školské reformy*, 14(3–4), 80–84.

- Křivánek, J. (1925). *Příručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v republice Československé*. Brno: Ústřední spolek učitelský na Moravě.
- Kubiček, M. (1930–1931). Normální učebné osnovy pro školy obecné (řadové). *Školské reformy*, 12(10), 291–296.
- Kujal, B. (1961). Československá základní devítiletá škola v etapě dovršení socialismu a přechodu ke komunismu (Poznámky ke studiu otázek výchovy a vzdělání na škole prvního cyklu). In B. Kujal (Red.), *Základní devítiletá škola. Příspěvek k přestavbě základní devítileté školy v podmínkách dovršení socialismu a přechodu ke komunismu. Zprávy výzkumného ústavu pedagogického v Praze* (s. 4–98). Praha: SPN.
- Kujal, B., Boháč, A., & Kotoč, J. (1965). *Pedagogický slovník. 1. díl. A–O*. Praha: SPN.
- Kujal, B., et al. (1967). *Pedagogický slovník. 2. díl. P–Ž*. Praha: SPN.
- Kujal, B. (1972). *Systém výchovy a vzdělání v ČSSR a některé teoretické a metodologické problémy jeho výzkumu*. Praha: PÚ JAK ČSAV.
- Kujal, B., et al. (1979). *Tricet let československé jednotné školy*. Praha: SPN.
- Kuss, H. (1997). Geschichtsunterricht und Lehrplan. Lehrplananalyse und Lehrplankritik am Beispiel der Lehrpläne von Bayern, Nordrhein-Westfalen und Berlin. *GWU* 48, 533–549.
- Kuzmin, M. N. (1981). *Vývoj školství a vzdělávání v Československu*. Praha: Academia.
- Künzli, R., & Hopmann, S. (Hrsg.). (1998). *Lehrpläne: wie sie entwickelt werden und was von ihnen erwartet wird. Forschungsstand, Zugänge und Ergebnisse aus der Schweiz und der Bundesrepublik Deutschland. Nationales Forschungsprogramm, 33, Wirksamkeit unser Bildungssysteme*. Zürich: Rüegger.
- Labischová, D. (2006). Možná úskalí integrativního pojetí výuky dějepisu a základů společenských věd – příklad Rakouska. *Společenskovědní předměty*, 6(2), 6–9.
- Labischová, D., & Gracová, B. (2008). *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: FF UO.
- Landman, J. (1958). Vyučování ústavě v hodinách dějepisu na všeobecně vzdělávacích školách podle návrhu nových osnov. *Dějepis ve škole*, 5(8), 361–363.
- Látková, Z. (2003). Neměli bychom si plést Palacha s Opletalem. *Právo*, 13(267), 14. 11. 2003, 6.
- Lavička, V. (1878). *Historie deskriptivní geometrie*. Praha: nakl. E. Grégr.
- Lepil, O. (2007). Vývoj fyzikálního vzdělávání na střední škole. *Acta didactica*, 1(2), 33–52.
- Lidmila, B. (1932–1933a). Osnovy pro málotřídní školy. *Školské reformy*, 14(1), 15–21.
- Lidmila, B. (1932–1933b). Učitelstvo obecných škol a školské reformy. *Školské reformy*, 14(5), 135–138; pokr. 14(6), 166–172.
- Lidmila, B. (1932–1933c). K reformě málotřídní školy. *Školské reformy*, 14(7), 203–210.
- Lidmila, B. (1933–1934a). K diskusi o osnovách. *Školské reformy*, 15(3), 84–87.
- Lidmila, B. (1933–1934b). K novým osnovám. *Školské reformy*, 15(4), 104–112; pokr. 15(5), 157–158.
- Lidmila, B. (1933–1934c). K diskusi o osnovách. *Školské reformy*, 15(8), 263–267.
- Lidmila, B. (1933–1934d). K novým normálním a podrobným osnovám. *Školské reformy*, 15(10), 332–333.
- Lidmila, B. (1934–1935). Příspěvek k problému reformy málotřídní školy. *Školské reformy*, 16(8), 257–261; pokr. 16(10), 321–326.
- Lidmila, B. (1938–1939). Podrobné osnovy branné výchovy na obecných školách? *Školské reformy*, 20(1–2), 13–16.
- Lippmann, K. (1961–1962). Zkušenosti z vyučování dějepisu v 6. ročníku. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 4(6), 190–191.

- Louženský, K. (1953). IV. svazek Spisů Klementa Gottwalda – opora učitele při vyučování dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 8(2), 63–67.
- Madronová, V., & Prchalová, A. (2006). Účelné propojení vzdělávacích oborů Český jazyk a literatura – Dějepis. *Společenskovědní předměty*, 6(1), 16–17.
- Magdolenová, A. (1988–1989). Odraz vzniku československé štátnosti v rozvoji slovenského školstva (1918–1938). *Společenské vědy ve škole*, 45(3), 69–70.
- Machač, B. (1955). Usnesení ÚV KSČ z června 1955 – veliká pomoc naší všeobecně vzdělávací škole. *Dějepis ve škole*, 2(7), 291–304.
- Macháček, J. (1906). *Stručné dějiny zeměpisu školského a jeho metod*. Telč: nakladatel E. Šolc.
- Maňák, J., et al. (1994). *Kapitoly z metodologie pedagogiky*. Brno: PdF MU.
- Maňák, J., & Janík, T. (2009a). Kurikulum. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 117–121). Praha: Portál.
- Maňák, J., & Janík, T. (2009b). Cíle výchovy a vzdělávání. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 132–137). Praha: Portál.
- Maňák, J., Švec, Š., & Švec, V. (2005). *Slovník pedagogické metodologie. Pedagogický výzkum v teorii a praxi*. Brno: MU.
- Maňák, J. (2006). Determinanty kurikula. In J. Maňák & T. Janík (Eds.), *Problémy kurikula základní školy. Sborník z pracovního semináře konaného dne 22. června 2006 na Pedagogické fakultě MU* (s. 23–28). Brno: PdF MU.
- Maňák, J. (2007). Kompetence ve struktuře kurikula. In D. Greger & V. Ježková (Eds.), *Školní vzdělávání: Zahraniční trendy a inspirace* (s. 87–101). Praha: Karolinum.
- Maňák, J. (2013). Pedagogika a pedagogové v období vlády komunismu. *Pedagogická orientace*, 23(3), 386–391.
- Mandelová, H. (2003a). Z dubnového semináře Asociace učitelů dějepisu. *Společenskovědní předměty*, 2(4), 25–26.
- Mandelová, H. (2003b). Dějepis si nezaslouží diletantskou výuku. *Právo*, 13(228), 29. 9. 2003, 37.
- Mandelová, H. (2005). Dějepisný hrách na ministerskou zeď. *Společenskovědní předměty*, 4(4), 21–24.
- Manuál pro tvorbu Školního vzdělávacího programu – vzdělávací obor dějepis. (2005). *Společenskovědní předměty*, 5(1), 22.
- Marádová, E. (2005). Na cestě od „rodinné výchovy“ k „výchově ke zdraví“. In J. Slavík (Ed.), *Obory ve škole. Metaanalýza empirických poznatků oborových didaktik* (s. 134–158). Praha: PdF UK.
- Mareš, J. (2010). O vstupování na tenký led. *Pedagogika*, 60(2), 99–103.
- Maňan, S. (1955). Deset let zeměpisu v nové škole. *Zeměpis ve škole*, 2(5), 163–174.
- Mátej, J. (1958). *Školská výchova za tzv. slovenského štátu (so zreteľom na všeobecnovzdelávaciu školu)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Mátej, J. (1960). *Slovenské učiteľstvo v boji proti fašizmu 1939–1945 (Príspevok k dejinám boja slovenského učiteľstva proti fašizmu)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Matulčík, J. (2009). Metody srovnávací pedagogiky a andragogiky. In Š. Švec, et al., *Metodologie věd o výchově. Kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu* (s. 250–254). Brno: Paido.
- Matulčíková, M. (2004). Metody vnútornej premeny školy – zdroj inšpirácie pre rozvoj školstva. Úvaha nad štúdiou J. Skalkovej: Pedagogická teória vzdelání a vnitřní reforma školy. In A. Vališová, et al., *Historie a perspektivy didaktického myšlení* (s. 374–389). Praha: Karolinum.

- Mauer, J. (1913). *Vyučování ručním pracím ve školách chlapeckých*. Praha: nakladatel Alois Wiesner.
- Mayring, P. (2002). *Einführung in die qualitative Sozialforschung. Eine Anleitung zu qualitativen Daten*. München: Psychologie Verlag Union.
- Mejstřík, V. (1954a). Polytechnické vyučování v dějepise. *Dějepis ve škole*, 1(2), 73–79.
- Mejstřík, V. (1954b). Problematika vyučování dějepisu v 6.–8. postupném ročníku všeobecně vzdělávací školy. *Dějepis ve škole*, 1(7), 295–304.
- Mejstřík, V. (1955). Výchovný a vzdělávací význam regionální historie. *Dějepis ve škole*, 2(2), 70–78.
- Mejstřík, V. (1965–1966a). K pojetí dějepisu v nové koncepci základní devítileté školy. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 8(4), 136–138.
- Mejstřík, V. (1965–1966b). K pojetí dějepisu v nové koncepci základní školy. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 8(6), 214–215.
- Mejstřík, V. (1965–1966c). K pojetí dějepisu v nové koncepci základní devítileté školy. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 8(7), 258–259.
- Mejstřík, V. (1966–1967a). Význam regionální historie při vyučování dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(2), 45–46.
- Mejstřík, V. (1966–1967b). K pojetí dějepisu v nové koncepci ZDŠ. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(10), 309–310.
- Mejstřík, V. (1967–1968). Vztah národních a světových dějin ve vyučování dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 10(5), 152–153.
- Mejstřík, V. (1978–1979). K úloze regionálních dějin ve výuce dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 35(7), 198–199.
- Mihola, J. (2011). K populárně naučným historickým a historicko-pedagogickým časopisům vydávaným v letech 1946–1989 a jejich využití v současném školním dějepisu. *Sborník prací PdF MU, řada společenských věd*, 25(2), 109–129.
- Michovský, V. (1960). Rozdíly ve výuce dějepisu na školách I. a II. cyklu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(5), 149–150.
- Michovský, V. (1962–1963). Podíl dějepisu na vytváření vědeckého světového názoru. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 5(3), 57–58.
- Michovský, V. (1965–1966). Marxova periodizace dějin a pojetí dějepisu jako učebního předmětu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 8(9), 304–306.
- Mikulčák, J. (1968). Padesát let vyučování matematice v naší republice. *Matematika ve škole*, 19(1), 1–33.
- Moravec, E. (1943–1944). Úvod. *Vychovatel v Čechách a na Moravě*, 1(1), 1.
- Morkes, F. (2000). Gymnázia v letech předmnichovské republiky. In I. Navrátil (Ed.), *Minulost, současnost a budoucnost gymnaziálního vzdělávání. Sborník referátů z konference konané ve dnech 24.–25. června 1999 v Jičíně* (s. 80–94). Semily: Státní okresní archiv Semily.
- Morkes, F. (2010). Dějepis jako dobrodružství poznání. In M. Šustová (Ed.), *Dějiny ve škole – škola v dějinách. Historia scholastica, sv. I.* (s. 31–38). Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze.
- Mrázek, F. (1931–1932). K novým osnovám pro měšťanskou školu. *Školské reformy*, 13(9), 287–288.
- Mukařovská, H. (1958). *K problému základního učiva v dějepise na osmileté střední škole*. Praha: SPN.
- Musil, F., & Sedláček, J. (1964). *Naše málotřídní školy: příručka ke studiu a praxi*. Praha: SPN.

- Návrh pokusných osnov dějepisu a ústavy. (1957). *Dějepis ve škole*, 4(3), 116–137.
- Návrh didaktického systému dějepisu pro základní devítileté školy v České socialistické republice. (1969–1970). *Dějepis ve škole*, 17(1), příloha, 1–16.
- Nieswand, M. (1999). Schulfächer und ihre Geschichte als Gegenstand der Curriculumforschung in deutschsprachigen Raum. In I. F. Goodson, S. Hopmann, & K. Riquarts (Hrsg.), *Das Schulfach als Handlungsrahmen. Vergleichende Untersuchung zur Geschichte und Funktion der Schulfächer* (s. 47–74). Köln: Böhlau.
- Nejedlý, Z. (1948). Projev ministra školství Z. Nejedlého. In *Školský zákon. Projev ministra školství a osvěty prof. Dr. Zdeňka Nejedlého a text zákona o základní úpravě jednotného školství* (s. 5–7). Praha: Státní nakladatelství.
- Nejedlý, Z. (1949–1950). Dny československo-sovětského přátelství na školách. *Společenské nauky ve škole*, 5(3), 97–99.
- Němec, M. (2010). Škola mezi národem a státem. Dějepis na středních školách v meziválečném Československu. In M. Šustová (Ed.), *Dějiny ve škole – škola v dějinách. Historia scholastica, sv. I.* (s. 47–60). Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze.
- Neuhöfer, R. (1928). *Střední školství v prvních deseti letech Československé republiky po stránce organizační: vydáno k 28. říjnu 1928*. Praha: Státní nakladatelství.
- Neuhöfer, R. (1931). *Střední školství v Československu (Informační knížka pro poučení všech přátel střední školy a pro přípravu kandidátů středoškolské profesury)*. Praha: Státní nakladatelství.
- Neuhöfer, R. (1933). *Patnáct let středního školství: jubilejní relief*. Praha: Československá grafická unie.
- Neuhöfer, R. (1935). *Střední školství*. Praha: Státní nakladatelství.
- Novotný, J. (1925–1926). K diskusi o osnovách. *Školské reformy*, 7(5), 121–122.
- Novotný, J. (1930–1931). Krise obecné školy? *Školské reformy*, 12(3), 69–70.
- Novotný, J. (1931–1932). Osnování učiva na vyšším stupni. *Školské reformy*, 13(6), 180–181.
- Nový, L., et al. (1961). *Dějiny exaktních věd v českých zemích*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Obenrauch, F. J. (1897). *Geschichte der darstellenden und projectiven Geometrie mit besonderer Berücksichtigung ihrer Begründung in Frankreich und Deutschland und ihrer wissenschaftlichen Pflege in Österreich*. Brünn: Hof-Buchhandlung Carl Winiker.
- O jednom utrpěném vítězství (Ke sporu o osnovy). (1930–1931). *Pedagogický svět. Příloha učitelských novin*, 45, 1–6.
- O lepší práci v předmětech společenských nauk. (1949–1950). *Společenské nauky ve škole*, 5(6), 241–243.
- O nové učebné osnovy. (1926–1927). *Učitelské noviny*, 41(6), 76–77.
- Opatřil, S. (1960). K otázce cíle a úkolů dějepisného vyučování. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(1), 22–23.
- Orlov, A. V. (1951–1952). Některé otázky vyučování dějepisu ve světle učení J. V. Stalina o základně a nadstavbě. *Společenské vědy ve škole*, 7(10), 423–429.
- Orságová, M. (1980). Na nové cestě v 5. ročníku základnej školy. *Dejepis. Jednotná škola*, 32(5), 415–423.
- Osnovné směrnice pro měšťanské školy. (1931–1932). *Školské reformy*, 13(7), 206–217.
- Osnovy pro školy měšťanské. (1931–1932). *Školské reformy*, 13(10), 308–309.
- Osnovy pro měšťanské školy a demokracie. (1930–1931). *Učitelské noviny*, 45(11–12), 153–155.
- Ottová, L. (2011). *Maturita z matematiky do poloviny 20. století* (Diplomová práce). Brno: PFF MU.

- Palát, A. (1966–1967). Historie světová nebo historie Československa? (K pojetí dějepisného vyučování). *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(5), 133–139.
- Pařízek, V. (1967). *Pedagogické problémy vzdělávacích soustav*. Praha: Academia.
- Pátek, F. (1925–1926). Otázka nových osnov. *Školské reformy*, 7(4), 81–82.
- Pavlíček, V. (1988). *Vývoj vyučování českému jazyku na střední škole v období meziválečném* (Diplomová práce). Praha: FF UK.
- Pech, O. (1937). *Průruční slovník pedagogický (pro školskou a učitelskou praxi)*. Praha: Česko-slovenská grafická Unie.
- Pelikán, J. (2004). Faktor času v pedagogickém procesu (Náměty k zamyšlení). In A. Vališová, et al., *Historie a perspektivy didaktického myšlení* (s. 24–39). Praha: Karolinum.
- Pešina, J. (1933). *Školství na Podkarpatské Rusi v přítomnosti*. Praha: Státní nakladatelství.
- Petryl, J. (1960). K vyučování dějepisu v 6. a 7. ročníku. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(2), 53–54.
- Písoh, M. (1954). Za odhalenie legiend o Masarykovi, Benešovi a Štefánikovi. *Dějepis ve škole*, 1(6), 247–259.
- Placht, O., & Havelka, F. (1934). *Průručka školské a osvětové správy*. Praha: Státní nakladatelství.
- Plaček, F. (2006). *Vývoj vyučování analytické geometrie* (Diplomová práce). Brno: PĚF MU.
- Plecer, K. (1925–1926). Nad novými osnovami. *Školské reformy*, 7(7), 170–171.
- Plecer, K. (1933–1934a). Nástup reformní praxe na normální školu obecnou. *Školské reformy*, 15(1–2), 7–14.
- Plecer, K. (1933–1934b). Připomínky k sestavení okresních osnov učebních pro obecné školy. *Školské reformy*, 15(9), 300–303.
- Plch, J. (1982–1983). O mezipředmětných vztazích dějepisu a výchovy slovesným uměním. *Společenské vědy ve škole*, 39(7), 200–202.
- Pluhař, B. (1934–1935). Na okraj Dérerových osnov. *Školské reformy*, 16(1), 22–25.
- Podmele, L. (1957a). Pojem základního učiva v dějepise a některé metodologické problémy historické vědy a dějepisu jako vyučovacího předmětu. *Dějepis ve škole*, 4(2), 71–76.
- Podmele, L. (1957b). Zpráva o ústřední instruktáži dějepisu. *Dějepis ve škole*, 4(8), 357–363.
- Podrobné osnovy – ukázka pedagogické dovednosti? (1926–1927). *Učitelské noviny*, 41(10), 139–140.
- Podroužek, L. (2005). Přírodovědné vzdělávání. In V. Spilková, et al., *Proměny primárního vzdělávání v ČR* (s. 193–207). Praha: Portál.
- Pokyn k úpravám a redukcím učiva v 6.–8. ročníku ZŠ s platností od 1. 9. 1988. (1988–1989). *Společenské vědy ve škole*, 45(1), 30–32.
- Pol, M., & Rabušicová, M. (2009). Veřejná správa škol (školské rady). In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 324–328). Praha: Portál.
- Potměšil, Z. (1965–1966). K pojetí dějepisu v nové koncepci základní devítileté školy. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 8(5), 155.
- Potměšil, Z. (1972). Systém školního dějepisného vzdělávání v ČSSR a jeho výzkum. In F. Bačík (Ed.), *Systém vzdělání a jeho výzkum. Sborník statí* (s. 171–196). Praha: PÚ JAK ČSAV.
- Potměšil, Z. (1975). Vývoj, současný stav a perspektivy rozvoje školního dějepisného vzdělání a výchovy v československé socialistické škole. In B. Kujal (Ed.), *Systém vzdělání a výchovy v socialistické společnosti a jeho výzkum* (s. 369–384). Praha: PÚ JAK ČSAV.
- Potůček, J. (1998a). *Vývoj vyučování matematice na českých středních školách v období 1900–1945. I. díl. Vznik a vývoj jednotlivých typů škol a jejich osnov matematiky*. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň.

- Potůček, J. (1998b). *Vývoj vyučování matematice na českých středních školách v období 1900–1945*. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň.
- Pozděna, G. (1875). *Dějiny tělocviku*. Praha: Cyrillo-Methodějská kněhtiskárna.
- Poznámky k využití Stalinovy práce „Ekonomické problémy socialismu v SSSR“, projevu a dokumentů XIX. sjezdu KSSS a celostátní konference KSČ při vyučování dějepisu, občanské nauce, politické ekonomii, filosofii a zeměpisu na školách II. a III. stupně. (1953). *Společenské vědy ve škole*, 8(5), 1–6.
- Pravdová, M. (1953). K osnovám dějepisu na školní rok 1953/54. *Společenské vědy ve škole*, 8(7), 269–272.
- Pravdová, M. (1954). Některé problémy nových učebních osnov dějepisu (Rozklad o základních problémech uvedených při instruktáži posluchačů prázdninového kursu v Opavě). *Dějepis ve škole*, 1(7), 293–294.
- Pravdová, M. (1955). *Metodické stati pro všeobecně vzdělávací školy. Dějepis a ústava ČSSR a SSSR (5.–11. postupný ročník)*. Praha: SPN.
- Pravdová, M. (1957). K výzkumu základního učiva v pokusných osnovách a učebnicích dějepisu. *Dějepis ve škole*, 4(7), 319–329.
- Pravdová, M. (1959a). Výklad úlohy náboženství ve vyučování dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(6), 168–171.
- Pravdová, M. (1959b). Cíle a úkoly vyučování dějepisu na všeobecně vzdělávací škole, zvláště na základní škole devítileté. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(8), 233–236.
- Pravdová, M. (1959c). Návrh na obsah vyučování dějepisu na základní devítileté škole. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(9), 266–270.
- Pravdová, M. (1959d). Výsledky výzkumu pokusných osnov a učebnic dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(9), 279–281.
- Pravdová, M. (1960). K uplatnění domovědného principu ve vyučování dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(6), 184–185.
- Pravdová, M. (1960–1961a). Metodické pokyny k dějepisnému učivu 6. ročníku. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 3(1), 3–4.
- Pravdová, M. (1960–1961b). Metodické pokyny k dějepisnému učivu 6. ročníku II. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 3(2), 43.
- Pravdová, M. (1961–1962a). O výzkumu pokusných osnov a učebnic dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 4(3), 77–78.
- Pravdová, M. (1961–1962b). Vyučování dějepisu v 8. ročníku podle nových osnov. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 4(10), příloha.
- Pravdová, M. (1962–1963). Poznámky k vyučování dějepisu v 8. ročníku podle nových osnov. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 5(2), 31–32; pokr. 5(5), 143–145; pokr. 5(7), 189–190.
- Pravdová, M., & Machač, B. (1955). Podíl VÚP na vývoji vyučování dějepisu a ústavě. *Dějepis ve škole*, 2(6), 241–254.
- Pražák, F. (1927). *Počátky české školy pokusné*. Praha: Kočí.
- Profant, M. (2004). Měli by se učitelé dějepisu obávat rámcových vzdělávacích programů? *Společenskovední předměty*, 4(2), 20–22.
- Program první domácí vlády republiky vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Sbíрка dokumentů*. (1945). Praha: Ministerstvo informací.
- Program reformy obecné školy. (1931–1932). Školské reformy*, 13(3), 93–94.
- Prohlášení o novém postavení Slováků v osvobozené republice přednesl ve jménu vlády náměstek předsedy Klement Gottwald ve slavnostní schůzi Slovenské Národní Rady, konané v Košicích dne 5. dubna 1945. (1945). In *Program první domácí vlády republiky*

- vlády Národní fronty Čechů a Slováků. *Sbirka dokumentů* (s. 39–41). Praha: Ministerstvo informací.
- Procházka, J. (1958a). Vyhovují osnovy dějepisu pro 9.–11. třídu? *Dějepis ve škole*, 5(3), 125–128.
- Procházka, J. (1958b). O nové osnovy dějepisu. *Dějepis ve škole*, 5(8), 365–367.
- Procházka, J. (1960). Jak vyučovat dějinám světa na všeobecně vzdělávací škole. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(1), 19–22.
- Procházková, I. (2009). Řízení školství (státní správa). In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 545–549). Praha: Portál.
- Prokešová, J. (2009). *Rozvíjení zájmu dětí o matematiku na 1. stupni ZŠ. Celoškolní matematická soutěž* (Diplomová práce). Brno: PdF MU.
- Prokop, J. (2009). Reformy školství a vzdělávání ve světě. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 564–569). Praha: Portál.
- Průcha, J. (1978). *Jazykové vzdělání: analýza a prognóza systému*. Praha: Academia.
- Průcha, J. (1999). *Vzdělávání a školství ve světě. Základy mezinárodní komparace vzdělávacích systémů*. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2002). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2004). Problém „kompetence žáků“ v didaktické teorii. In A. Vališová, et al., *Historie a perspektivy didaktického myšlení* (s. 263–269). Praha: UK.
- Průcha, J. (2005). Český pedagogický výzkum: problém využitelnosti produktů. In J. Vašátková (Ed.), *Pedagogický výzkum: Reflexe společenských potřeb a očekávání? Sborník z XIII. konference ČAPV* (s. 11–16). Olomouc: PdF UP.
- Průcha, J. (2006a). *Srovnávací pedagogika*. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2006b). Výzkum kurikula: aplikované přístupy. In J. Maňák & T. Janík (Eds.), *Problémy kurikula základní školy. Sborník z pracovního semináře konaného dne 22. června 2006 na Pedagogické fakultě MU* (s. 113–127). Brno: PdF MU.
- Průcha, J. (2009a). Současný školský systém v ČR. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 56–62). Praha: Portál.
- Průcha, J. (2009b). Základní a střední všeobecně vzdělávací školství v ČR. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 76–80). Praha: Portál.
- Průcha, J. (2009c). Historický vývoj českého školství II. (1948–1989). In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 45–49). Praha: Portál.
- Průcha, J. (2009d). Kompetence / klíčové kompetence ve školním vzdělávání. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 242–246). Praha: Portál.
- Průcha, J. (2009e). Nestátní školství (soukromé a církevní) v ČR. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 102–106). Praha: Portál.
- Průcha, J. (2011). Vstoupit, či nevstoupit na tenký led analýzy socialistické pedagogiky? *Pedagogika*, 61(2), 187–190.
- Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (2008). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Přechodná úprava učebních osnov občanské nauky, filosofie, dějepisu a zeměpisu ve školním roce 1950/51. (1950–1951). *Společenské nauky ve škole*, 6(1), 7–16.
- Příhoda, V. (1928–1929). Jednotná škola. Její možnosti dnes a zítra. *Školské reformy*, 10(1), 1–8.
- Příhoda, V. (1929). *Organisace střední školy: přednáška z letního semestru*. Praha: Spolek československých filosofů a přírodovědců.
- Příhoda, V. (1930). *Racionalisace školství: funkcionální organisace školské soustavy*. Praha: Orbis.
- Příhoda, V. (1931). *Školská reforma: polemické stati*. Praha: Orbis.

- Příhoda, V. (1932–1933). Reforma školství. Ano a Ne reformy měšťanských škol. *Školské reformy*, 14(2), 37–46.
- Příhoda, V. (1945). Učebné osnovy. *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, 1(4), 27–31.
- Rafajová, V. (1981–1982). Po novom v dejepise 6. ročníka základnej školy. *Společenské vědy ve škole*, 38(9), 260.
- Reforma školství v nové republice (zvláštní otisk z „Tvořivé školy“, roč. XIV.)*. (1938). Zlín: Tvořivá škola.
- Reitmayer, L. (1962). K vývoji školní tělesné výchovy. *Teorie a praxe tělesné výchovy*, 10(2), 108–115.
- Reitmayer, L. (1966). Vývoj tělesné výchovy v učňovském školství. *Teorie a praxe tělesné výchovy*, 14(6), 53–80.
- Reitmayer, L. (1968). Stručný nástin vývoje tělesné výchovy na základních devítiletých a středních školách v padesátém výročí Československa. *Tělesná výchova mládeže*, 35(2), 54–63.
- Reitmayer, L. (1969a). Sto let školní tělesné výchovy. *Teorie a praxe tělesné výchovy*, 17(5), 257–265.
- Reitmayer, L. (1969b). Vznik a vývoj branné výchovy na českých školách. *Sborník studijních materiálů k branné výchově a propagandě*, 3(2), 5–128.
- Reitmayer, L. (1972a). *Dějiny školní tělesné výchovy v českých zemích*. Praha: SPN.
- Reitmayer, L. (1972b). *Přehled vývoje tělesné výchovy na území ČSSR*. Praha: SPN.
- Reitmayer, L. (1977). *Vývoj české a slovenské brannosti a branné výchovy*. Praha: SPN.
- Resch, R. (1955). Na okraj metodických statí dějepisu 7. a 8. postupného ročníku. *Dějepis ve škole*, 2(8), 362–366.
- Rezoluce skupiny pro výuku dějepisu na IV. sjezdu čs. historiků. (1966–1967). *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(3), 63.
- Rosa, A., & Jindra, J. (1928). *Průmyslové a odborné školství v republice Československé*. Praha: Státní ústav pro učební pomůcky škol průmyslových a obchodních.
- Roubal, L. (1960). Příspěvek k dějinám české tělesné výchovy za fašistické okupace. *Teorie a praxe tělesné výchovy*, 8(3), 104–109.
- Röhrse, H. (1995). *Die vergleichende und internationale Erziehungswissenschaft*. Weinheim: Dt. Studien Verlag.
- Růžičková, J. (1981–1982). O mezipředmětových souvislostech a vztazích mezi dějepisem a matematikou. *Společenské vědy ve škole*, 38(6), 162–164.
- Růžičková, J. (1982). *Výbrané kapitoly z didaktiky dějepisu. I. díl*. Ústí nad Labem: PdF v Ústí nad Labem.
- Rýdl, K. (2003). *Inovace školských systémů*. Praha: ISV.
- Rychtecký, A. (2002). Vývoj didaktiky školní tělesné výchovy. In A. Rychtecký & L. Fialová (Eds.), *Didaktika školní tělesné výchovy* (s. 7–20). Praha: Karolinum.
- Ryšavá, L. (1965–1966). K pojetí dějepisu v nové koncepci základní devítileté školy. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 8(5), 154–155.
- Řehořová, M. (1977–1978). K úkolům dějepisu po XV. sjezdu KSČ (práce se sjezdovými dokumenty KSČ a KSSS). *Společenské vědy ve škole*, 34(1), 13–14; pokr. 34(2), 49–52; pokr. 34(3), 79–81.
- Řehořovský, J. M. (1902). *Vývoj tělesné výchovy: nástin z dějin vychovatelství*. Jičín: vl. nákl.
- Řezníčková, D. (2006). Rámcový vzdělávací program pro gymnázia z pohledu geografie (1. díl). *Geografické rozhledy*, 16(2), 19–20.

- Říha, J. (1978–1979). Z historie vyučování dějepisu v našich zemích. *Společenské vědy ve škole*, 35(6), 168–170.
- Říha, J. (1979–1980). K novému pojetí výchovně vzdělávací práce na druhém stupni základní školy. *Společenské vědy ve škole*, 36(1), 21–22.
- Říha, J. (1980–1981). K významu a využití mezipředmětových vztahů dějepisu na základní škole. *Společenské vědy ve škole*, 37(1), 8–10.
- Řimňáčková, I. (1985–1986). *Vyučování dějepisu na českých základních a středních všeobecně vzdělávacích školách v letech 1945–1974* (Diplomová práce). Praha: FF UK.
- Schönemann, B. (1984). Geschichtsunterricht zwischen Wissenschaft und politischen Legitimationsbedürfnissen. Ein Projektbericht. In K.-E. Jeismann (Hrsg.), *Geschichte als Legitimation? Internationale Schulbuchrevision unter den Ansprüchen von Politik, Geschichtswissenschaft und Geschichtsbedürfnis* (s. 9–20). Braunschweig: Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung.
- Seberová, A. (2009). Vzdělávací programy ve všeobecném vzdělávání. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 122–126). Praha: Portál.
- Sedlák, J. (1930). *Pět let v pokusné pracovní škole*. Praha: Dědictví Komenského.
- Seidlerová, I., & Tichá, L. (1965). Fyzika na středních školách s českým vyučovacím jazykem 1848–1918. In *Zprávy Čs. společnosti pro dějiny věd a techniky při Československé akademii věd* (s. 33–54). Praha: Čs. společnost pro dějiny věd a techniky při ČSAV.
- Severa, V. (1929). *Dějiny tělocviku*. Brno: Ústřední rada Československého Orla.
- Schätz, M. (2002). *Historie výuky chemie. Osobnosti a události*. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická v Praze.
- Schücková, L. (1962–1963). Komunistická výchova v dějepise. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 5(7), 181–183.
- Schützner, F. (1929). *Rozvoj měšťanských škol na území republiky Československé*. Praha: F. Schützner.
- Schwarz, Ch. (2008). Zwischen Abendland und Arbeitswelt: Richtlinien und Lehrpläne für den Geschichtsunterricht an Volksschule nach 1945. In W. Hasberg & M. Seidenfuß (Eds.), *Modernisierung im Umbruch. Geschichtsdidaktik und Geschichtsunterricht nach 1945* (s. 153–167). Berlin: LIT-Verlag.
- Skalková, J., et al. (1983). *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN.
- Skalková, J. (1999). *Obecná didaktika*. Praha: ISV.
- Skladáný, M. (1985–1986). Výsledky diskuse o úpravách učebních osnov dějepisu pro druhý stupeň základní školy. *Společenské vědy ve škole*, 42(7), 207–209.
- Skladáný, M. (2009). Metody edukační historiografie. In Š. Švec, et al., *Metodologie věd o výchově. Kvantitativně-scientické a kvalitativně humanitní přístupy v edukačním výzkumu* (s. 234–241). Brno: Paido.
- Sklářová, E. (2009). *Historie matematiky ve vztahu k vyučování matematiky na 2. stupni ZŠ* (Diplomová práce). Brno: PdF MU.
- Skořepa, M. (1925–1926). O nové osnovy. *Školské reformy*, 7(4), 82–84; pokr. 7(5), 116–121.
- Skořepa, M. (1930–1931). Reforma měšťanské školy. *Školské reformy*, 12(6), 172–177.
- Skořepa, M. (1931–1932). Reforma obecné školy. *Školské reformy*, 13(7), 201–204.
- Skořepa, M. (1938–1939a). Škola národní a věřící. *Školské reformy*, 20(5), 67–69.
- Skořepa, M. (1938–1939b). Školský program v Druhé republice. *Školské reformy*, 20(5), 69–74.
- Skořepa, M. (1939–1940). Nové normální učebné osnovy. *Školské reformy*, 21(1), 4–7.

- Slavík, J. (2005). Mezi osobností a normou: Proměny české výtvarné výchovy na přelomu tisíciletí. In J. Slavík (Ed.), *Obory ve škole. Metaanalýza empirických poznatků oborových didaktik* (s. 11–49). Praha: PdF UK.
- Slouka, T. (1971–1972a). Prohloubit ideově politickou výchovu mladé generace. *Společenské vědy ve škole*, 28(2), 44–47.
- Slouka, T. (1971–1972b). Výchova k proletářskému internacionalismu a socialistickému vlastenectví. *Společenské vědy ve škole*, 28(10), 285–289.
- Slimáček, J. (1934–1935). Branná výchova a škola. *Školské reformy*, 16(7), 236–238.
- Smíme mlčet? (1922–1923). *Učitelství noviny*, 37(1), 2.
- Sotorník, V. (1968–1969). 50 let chemie na všeobecně vzdělávací škole. *Přírodní vědy ve škole: časopis pro didaktiku přírodních věd*, 19(6), 330–336; pokr. 19(7), 413–423; 19(9), 529–542; 19(10), 591–607.
- Spilková, V., et al. (2005). *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál.
- Stanovisko pracovníků Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR o postavení historie ve všeobecném vzdělávání. (2002). *Společenskovědní předměty*, 2(4), 31.
- Stojka, O. (1969–1970). Eště raz k návrhu koncepcie dějepisu na ZDŠ. *Dějepis ve škole*, 17(3), 43–44.
- Stojka, O. (1977–1978). Cesta k marxistickému dějepisu na slovenských školách od februára 1948. *Společenské vědy ve škole*, 34(6), 173–175.
- Stražev, A. I. (1949–1950). Vyučování dějepisu je mocným nástrojem ideově-politické výchovy naší mládeže. *Společenské nauky ve škole*, 5(6), 243–247; pokr. 5(7), 295–296.
- Suk, J. (1925–1926). K duši osnov a rozvrhů. *Školské reformy*, 7(6), 142–143.
- Svatoš, M. (2009). Dějiny vzdělanosti. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 677–680). Praha: Portál.
- Svatoš, T. (2010). Aby pedagogika byla vědou provázenou historickou reflexí. *Pedagogika*, 60(1), 1–3.
- Svoboda, L. (1978–1979). Regionální dějiny v soustavě vyučování dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 35(1), 16–17.
- Svoboda, L. (1981–1982). K výběru regionálního materiálu pro vyučování dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 38(5), 137–138.
- Svoboda, L. (1985–1986). K metodám práce s regionálním materiálem ve vyučování dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 42(6), 173–176.
- Sweeting, A. (2001). Doing comparative historical education research: problems and issues from and about Hong Kong. In K. Watson (Ed.), *Doing comparative education research. Issues and problems* (s. 225–243). Oxford: Oxford University, Symposium Books.
- Sychrová, H. (1960–1961). Spojení dějepisného vyučování se životem. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 3(1), 21–22.
- Šikl, Z. (1959). Dvě poznámky k vyučování dějepisu. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 1(10), 301.
- Šikula, L. (1957). Príspevok do diskusie o základnom učive v dejepise. *Dějepis ve škole*, 4(6), 274–276.
- Šilhánková, J. (1971). Mezipředmětové vztahy v dějepise. *Společenské vědy ve škole*, 27(6), 180–182.
- Šindelář, A. (1932). *Pražské pokusné reformní školy*. Praha: Státní nakladatelství.
- Široký, J. (1951–1952). Plánujeme vyučování dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 7(2), 87–91.
- Škramovská, S. (1975). Analýza vývoje systému vzdělání a výchovy v chemii. In E. Pachmann (Ed.), *Výzkum výběru a uspořádání učiva chemie na všeobecně vzdělávací škole* (s. 31–72). Praha: UK.

- Šmejkalová, M. (2003). *Vývojová problematika ve vyučování českému jazyku na středních školách v letech 1918–1939* (Disertační práce). Praha: PdF UK.
- Šmejkalová, M. (2004–2005). Školní sešity na středních školách v letech 1918–1939. *Český jazyk a literatura*, 55(3), 125–130.
- Šmejkalová, M. (2005a). *Vyučování českému jazyku na středních školách v letech 1918–1939*. Praha: PdF UK.
- Šmejkalová, M. (2005b). Jazyk československý na českých a slovenských středních školách mezi učebními osnovami z let 1919 a 1927. *Slovo a slovesnost*, 66(1), 32–47.
- Šmejkalová, M. (2010). *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin. Český jazyk a jeho vyučování na středních školách. 1918–1989*. Praha: UK.
- Šmíd, J. (1971–1972). Poznámka k uplatňování třídnosti ve výuce dějepisu. *Společenské vědy ve škole*, 28(2), 39.
- Šmída, J. (1951–1952). Měsíc československo-sovětského přátelství – nástup k prohloubení ideové výchovy na školách. *Společenské vědy ve škole*, 7(3), 97–99.
- Špičák, J. (1958). Zlepší nové osnovy dějepisu a ústavy ideově-politickou výchovu naší mládeže? *Dějepis ve škole*, 5(2), 79–81.
- Špičák, J. (1966–1967). Zvládnutí základních historických pojmů z nejnovějších dějin absolventy základních devítiletých škol. K diskusi o pojetí dějepisu v nové koncepci ZDŠ. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(9), 261–263.
- Štefflová, J. (2003). Zmizí dějepís z našich škol? *Učitelství noviny*, 106(34), 8–9.
- Štech, S. (2013). Když je kurikulární reforma evidence-less. *Pedagogická orientace*, 23(5), 615–633.
- Švaříček, R., & Šedřová, K., et al. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Švec, O. (1956). Vývoj učebních plánů ruských a sovětských škol od roku 1860 do roku 1955. *Pedagogika*, 6(3), 304–318.
- Teichová, A. (1966–1967). K problematice moderního pojetí dějepisu na ZDŠ. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 9(3), 69–70.
- Teze ČSAV o stavu a perspektivách vyučování dějepisu na československých školách. (1967–1968). *Dějepis a zeměpis ve škole*, 10(7), 217–220.
- Thomas, R. M. (Ed.). (1990). *International comparative education*. Oxford: Pergamon Press.
- Trnková, K. (2009). Malotřídní školy. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 303–308). Praha: Portál.
- Tupý, J. (2009). Cíle a obsahy základního vzdělávání (2. stupeň ZŠ). In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 154–158). Praha: Portál.
- Tupý, J. (2014). *Tvorba kurikulárních dokumentů v České republice. Historicko-analytický pohled na přípravu kurikulárních dokumentů pro základní vzdělávání v letech 1989–2013*. Brno: MU.
- Tvrdek, V. (1937–1938). Okresní vzorové školy. *Školské reformy*, 19(5), 149–152.
- Tvrdek, V. (1938–1939). Normální učebné osnovy a školský pokrok. *Školské reformy*, 20(1–2), 10–12.
- Učitelé dějepisu chtějí od Buzkové omluvu. (2003). *Právo*, 13(247), 21. 10. 2003, 2.
- Uher, B. (1971). *Nové školy v předválečném Československu*. Praha: UK.
- Úpravy učebních osnov na druhém stupni základní školy. (1985–1986). *Společenské vědy ve škole*, 42(1), 13.
- Urban, Z. (1960). Na okraj Haubeltova článku o dějepisu a polytechnické výchově. *Dějepis a zeměpis ve škole*, 2(3), 86–87.

- Urbanovská, E. (2009). Alternativní školy v ČR. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 107–111). Praha: Portál.
- Úvodem. (1932–1933). *Školské reformy*, 14(1), 1.
- Vacek, J. (1980–1981). Příspěvek k historii perzekuce českých vysokých škol v době nacistické okupace. *Společenské vědy ve škole*, 37(3), 70–73.
- Vaculík, I. (1925). *Měšťanská škola a její význam pro kulturní povznesení národa*. Prostějov: nakl. Buček.
- Vaculík, J., & Čapka, F. (2007). *Úvod do studia dějepisu a historický proseminář*. Brno: PdF MU.
- Valachová, A. (1972–1973). Rozvíjanie brannej výchovy v dejepise. *Společenské vědy ve škole*, 29(3), 77–79.
- Vaniček, V. (1922–1923). O vyučování dějepisu a zeměpisu na měšťanských školách. (Poznámky k osnově, učebnicím a metodě). *Školské reformy*, 4(5), 71–73.
- Váňová, M. (1998). *Teoretické a metodologické otázky srovnávací pedagogiky*. Praha: PdF UK.
- Váňová, R. (1995). *Československé školství ve třicátých letech. Příhodovská reforma*. Praha: PdF UK.
- Váňová, R. (2004). Václav Příhoda a jeho poválečné snahy o školskou reformu (1945–1948). In A. Vališová, et al., *Historie a perspektivy didaktického myšlení* (s. 77–87). Praha: Karolinum.
- Váňová, R. (2009). Historický vývoj českého školství I. (do r. 1948). In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 39–44). Praha: Portál.
- Váňová, R., Rýdl, K., & Valenta, J. (1992). *Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV. díl – 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reform (obecné školství 1848–1939) (střední školství a učitelské vzdělání 1914–1939)*. Praha: Karolinum.
- Vašek, L. (1964). *Příspěvek k hodnocení vývoje učebních osnov fyziky na našich středních školách* (Habilitační práce). Olomouc: UP.
- Velický, J. (1921–1922a). Školní novela hotova? *Učitelské noviny*, 36(6), 61–62.
- Velický, J. (1921–1922b). Třeba bojovat. *Učitelské noviny*, 36(15), 169–170.
- Venclů, F. (1928). *Osnovy z věcných nauk a občanské nauky a výchovy pro střední a vyšší stupeň na školách obecných. S četnými vlastivědnými náčrti*. Velké Meziříčí: nakladatelství a knihkupectví Aloise Šaška.
- Veselá, Z. (1973). *Česká střední škola od národního obrození do 2. světové války*. Praha: SPN.
- Vlček, P. (2009). *Komparace současného pojetí tělesné výchovy v českém a německém školství* (Rigorosní práce). Brno: FSpS.
- Vlček, P., & Janík, T. (2010). *Školské reformy a tvorba kurikula tělesné výchovy v České republice, Spolkové republice Německo a Spojených státech amerických*. Brno: MU.
- Vlčková, K. (2005a). *Nová struktura kurikulárních dokumentů v ČR*. Dostupné z <http://www.skolavpraxi.cz/index.php?ID=931>.
- Vlčková, K. (2005b). Charakteristiky a vývojové trendy základního vzdělávání v zemích EU a v ČR. In J. Maňák & T. Janík (Eds.), *Orientace české základní školy. Sborník z pracovního semináře konaného dne 20. října 2005 na Pedagogické fakultě MU v Brně* (s. 126–141). Brno: PdF MU.
- Vojtko, T. (2010). Štorchova snaha o reformu výuky dějepisu na počátku 20. století. In M. Šustová (Ed.), *Dějiny ve škole – škola v dějinách. Historia scholastica, sv. I.* (s. 39–43). Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze.
- Vondruška, M. (1936). *Průvodce průmyslovými a odbornými školami v Československé republice*. Praha: Státní nakladatelství.

- Votava, A. (1933–1934). K diskusi o osnovách. *Školské reformy*, 15(6), 198–199.
- Vývoj, současný stav a další úkoly československého školství. In B. Kujal, et al. (1979), *Tricet let československé jednotné školy* (s. 205–236). Praha: SPN.
- Význam geniální práce J. V. Stalina „Ekonomické problémy socialismu v SSSR“ pro historickou vědu. (1953). *Společenské vědy ve škole*, 8(9), 351–357.
- Vrábelová, P. (2008). *Historie matematiky ve vztahu k vyučování matematiky na 1. stupni základní školy* (Diplomová práce). Brno: PdF MU.
- Vrána, S. (1922). *Školské reformy a malý školský zákon. Příspěvek k posouzení školské politiky v republice Československé*. Praha: vl. nákl.
- Vrána, S. (Ed.). (1948). *Slovník moderní pedagogiky*. Brno: Komenium.
- Vrána, S., & Cisař, J. (Eds.). (1939). *Deset let pokusné práce na měšťanských školách ve Zlíně*. Zlín: „Tisk“.
- Vyučování dějepisu ve škole je jedním bojištěm na ideologické frontě. (1950–1951). *Společenské nauky ve škole*, 6(5), 215–221.
- Walterová, E. (1984). Otázky teorie učebních osnov v pedagogice SSSR a NDR. *Pedagogika*, 34(5), 567–580.
- Walterová, E. (1985). Teorie učebních osnov v československé pedagogice. *Pedagogika*, 35(5), 291–305.
- Walterová, E. (1989). K aktuálním tendencím v projektování výuky. *Pedagogika*, 39(4), 416–430.
- Walterová, E. (1994). *Kurikulum. Proměny a trendy v mezinárodní perspektivě*. Brno: MU.
- Walterová, E. (2006a). Proměny paradigmatu kurikulárního diskurzu. In J. Maňák & T. Janík (Eds.), *Problémy kurikula základní školy. Sborník z pracovního semináře konaného dne 22. června 2006 na Pedagogické fakultě MU* (s. 11–22). Brno: PdF MU.
- Walterová, E. (2006b). *Srovnávací pedagogika. Vývoj a proměny v globálním kontextu*. Praha: PdF UK.
- Walterová, E. (2011). Vývoj primární a nižší sekundární školy v českém kontextu. In E. Walterová, et al., *Dva světy základní školy? Úskalí přechodu z 1. na 2. stupeň* (s. 16–50). Praha: Karolinum.
- Willinger, J. (1943–1944). Rankenheim – pohled zpět i kupředu. *Výchovatel v Čechách i na Moravě*, 1(1), 17–20.
- Wong, S.-Y. (1992). The evolution and organization of the social science curriculum. In J. W. Meyer, D. Kamens, & A. Benavot (Eds.), *School knowledge for the masses. World model and national primary curricular categories in the twentieth century* (s. 124–138). Washington: The Falmer Press.
- Zachránění denunziace reformní osnovy? (1930–1931). *Učitelské noviny*, 45(9), 122–123.
- Za socialistickou školu, za socialistickou výchovu: referáty a diskuse z 6. celostátní konference školských pracovníků konané ve dnech 3.–4. 7. 1951 v Praze*. (1951). Praha: Státní nakladatelství učebnic.
- Zatkalíková, M. (1977–1978). Príspevok dejepisu k formovaniu osobnosti mladého socialistického človeka. *Společenské vědy ve škole*, 34(10), 295–296.
- Závěry sekce pro vyučování dějepisu na V. sjezdu československých historiků dne 20. února 1982. (1981–1982). *Společenské vědy ve škole*, 38(10), 281.
- Závěry sekce pro vyučování dějepisu na VI. sjezdu československých historiků konaném ve dnech 9.–11. 2. 1989 v Praze. (1988–1989). *Společenské vědy ve škole*, 45(7), 204.
- Zrůstová, L. (2010). *Historická analýza vývoje výuky deskriptivní geometrie na českých vysokých školách* (Disertační práce). Brno: PpF MU.
- Zwettler, O. (1992). Za obnovu vyučování dějepisu. *Historický obzor*, 3(1), 28–29.

- Žáček, V. (1955). Regionalismus jako zdroj vlastenecké výchovy (O novém pojetí a úkolech historické vlastivědy). *Dějepis ve škole*, 2(7), 291–304.
- Žofková, H. (1989). Metodologická východiska k analýze učebních osnov a učebnic cizích jazyků. *Pedagogika*, 39(2), 155–165.

Další použité materiály⁷⁰⁰

- Říšský zákon o školách obecných změněný zákonem ze dne 2. května 1883 s nařízením a informací v příčině provedení ze dne 8. a 12. června 1883: s příslušnými zákony o obecných právních občanech, o postavení školy k církvi a o uspořádání poměrů mezináboženských: doplněn a objasněn rozsudky soudu říšského a správního, dále výnosy zemské školní rady: s obsáhlým abecedním seznamem věcným.* (1883). Praha: Jindř. Mercy-ho. Dostupné z <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>.
- Normální osnova učebná pro měšťanské školy chlapecké.* (1908). Praha: Císařský královský školní knihosklad.
- Normální osnova učebná pro školy dívčí.* (1908). Praha: Císařský královský školní knihosklad.
- Učebná osnova obecných škol osmiletých s českým jazykem vyučovacím v království Českém.* (1914). Praha: C.k. školní knihosklad.
- O náboženských úkonech na školách (č. 214, 25./XI. 1918). In *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty (dále pouze Věstník MŠANO)*, ročník I. (1918–1919), číslo 1–6, s. 24–25.
- O lidovýchovné činnosti učitelstva (Č. 9581, 6/III. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 1–6, s. 37.
- O prohlídce žákovských knihoven na školách obecných a měšťanských (Č. 10.407, 7./III. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 1–6, s. 38.
- Zákon ze dne 3. dubna 1919 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích (Sbírky zákonů a nařízení č. 189). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 5, s. 75–77.
- O zákazu zprošťovati školní dítky od návštěvy školní za účelem přibírání jich k pracem hospodářským (Č. 16.101, 22./IV. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 5, s. 49–50.
- O náboženských úkonech na školách (Č. 5125, 9./V. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 6, s. 56–57.
- Zákon ze dne 10. dubna 1919, jímž se mění paragraf 48. říšského zákona o školách obecných (Sbírky zákonů a nařízení č. 204). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 5, s. 81.
- O celibátu učitelů (Č. 2144 pres., 26./VI. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 9, s. 151.
- Výnos O změně učebné osnovy zeměpisu a dějepisu na školách měšťanských (Č. 25.256, 7./VII. 1919.). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 10, s. 163–165.
- Zákon ze dne 24. července 1919, kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelů na školách obecných, občanských (měšťanských) v republice Československé (Sbírky zákonů a nařízení č. 455). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 12, s. 197–198.
- Nařízení vlády republiky československé ze dne 5. srpna 1919 o provedení změny paragrafu 48 říšského zákona o školách obecných (Sbírky zákonů a nařízení č. 473). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 13, s. 213.

⁷⁰⁰ Řazeno chronologicky.

- O vyučování povinnému náboženství (Č. 26.183, 11./VIII. 1919). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 13, s. 214–215.
- O vyučování občanské nauce na školách obecných a občanských (37.581, 29./VIII. 1919.). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1919), číslo 14, s. 231–232.
- Zákon ze dne 29. října 1919, jímž ustanovují se zásady, podle nichž lze učitelstvo škol obecných a občanských dočasně přikázati na kterékoliv služební místo v území republiky československé (Sb. z. a n. č. 605). In *Věstník MŠANO*, ročník I. (1918–1919), číslo 19, s. 384–385.
- Učebná osnova pre meštianské školy slovenské (č. 54.840, 31. 1. 1920). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1919–1920), číslo 5, s. 71–79.
- Zákon ze dne 9. dubna 1920, jímž se upravuje správa školství (Sb. z. a n. č. 292). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1920–1921), číslo 22, s. 431–437.
- Zákon ze dne 9. dubna 1920 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích (Sb. z. a n. č. 295). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1919–1920), číslo 22, s. 438–439.
- Počet škol a žactva na začátku školního roku 1920–1921. In *Věstník MŠANO* (část informační), ročník III. (1920–1921), číslo 8, s. 62–63.
- Ludové školstvo na Slovensku. In *Věstník MŠANO* (část informační), ročník III. (1920–1921), číslo 9, s. 70–71.
- O jednotné školy. In *Věstník MŠANO* (část informační), ročník III. (1920–1921), číslo 10, s. 82–83.
- Smíšené školy měšťanské. In *Věstník MŠANO* (část informační), ročník III. (1920–1921), číslo 20, s. 141–143.
- Zákon ze dne 21. srpna 1922, č. 226, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských (T. zv. malý školský zákon). (1921–1922). *Učitelské noviny*, 36(24), 255–260.
- Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 452–457.
- Školská a osvětová činnost v Podkarpatské Rusi. In *Věstník MŠANO*, ročník V. (1923), sešit 2, s. 100–103.
- Oznámení. Příkazování učitelů (učitelek) na školy menšinové. In *Věstník MŠANO*, ročník V. (1923), sešit 6, s. 366.
- Výnos zemské školní rady v Praze, ze dne 22. března 1924, č. I-2015/1 o přeměně občanských škol koedukačních na smíšené. In *Věstník MŠANO*, ročník VI. (1924), sešit 4, s. 145–146.
- Stručný informační přehled o školství národním, středním a odborném. In *Věstník MŠANO*, ročník VI. (1924), sešit 5, s. 248–277.
- Výnos MŠANO ze dne 13. června 1924, čís. 65.983-I, jímž se vyhlášují osnovy pro jednoroční učebné kursy, připojené ke školám občanským. In *Věstník MŠANO*, ročník VI. (1924), sešit 6, s. 309–313.
- Vládní nařízení ze dne 4. dubna 1925, kterým se provádí zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských (Sb. z. a n. 1925, č. 64). In *Věstník MŠANO*, ročník VII. (1925), sešit 5, s. 120–128.
- Vládné nariadenie zo dňa 18. júna 1925, ktorým sa organizacia občianskych (meštianskych) škol na Slovensku prispôbuje organizácii občanských škol v Čechách, na Moravě a vo Sliezsku (Sb. z. a n. 1925, č. 137, vyhlášené dňa 25. júna 1925). In *Věstník MŠANO*, ročník VII. (1925), sešit 7, s. 202–208.

- Výnos MŠANO ze dne 30. septembra 1925, čís. 112.128-I., ktorým sa vydáva školský a vyučovací poriadok pre občianske (meštianske) školy na Slovensku. In *Věstník MŠANO*, ročník VII. (1925), sešit 10, s. 299–327.
- Výnos MŠANO ze dne 4. července 1926, č. 42.023-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích na školách občanských. In *Věstník MŠANO*, ročník VIII. (1926), sešit 7, s. 220–221.
- Výnos MŠANO ze dne 28. srpna 1926, č. 97.971-I, o počtu týdenních hodin na občanských školách smíšených. In *Věstník MŠANO*, ročník VIII. (1926), sešit 9, s. 230.
- Výnos MŠANO ze dne 26. apríla 1927, č. 45.305-I, o prodlžení povinnej dochádzky školskej do škol ľudových a občanských (meštianskych) na Slovensku na osem školských rokov. In *Věstník MŠANO*, ročník IX. (1927), sešit 5, s. 169–170.
- Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (ľudové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 175–294.
- Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 69.485-I, jímž se stanoví normální učební osnovy pro měšťanské školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 88–113.
- Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 71.393/32-I/1, jímž se vyhláší normální učební osnovy pro jednoroční učební kurzy připojené k měšťanským školám. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 114–122.
- Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhláší definitivní normální učební osnovy pro obecné (ľudové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 144–210.
- Výnos MŠANO o výchově žactva národních škol k brannosti (ze dne 24. května 1935, čís. 26.969/35-I). In *Věstník MŠANO*, ročník XVII. (1935), sešit 6, s. 129–130.
- Zákon ze dne 20. prosince 1935, kterým se mění a doplňují zákony o zřizování a vydržování veřejných měšťanských škol, o docházce do nich a o jejich správě. In *Věstník MŠANO*, ročník XVIII. (1936), sešit 1, s. 2–8.
- Zákon ze dne 26. června 1937, č. 176 Sb. z. a n., kterým se mění zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., o školách obecných a měšťanských. In *Věstník MŠANO*, ročník XIX. (1937), sešit 7, s. 185, 230–231.
- Zákon ze dne 1. července 1937 o branné výchově (Sb. z. a n. č. 184, vyhlášen dne 15. července 1937). In *Věstník MŠANO*, ročník XIX. (1937), sešit 8, s. 232–253.
- Výnos MŠANO ze dne 30. července 1937, č. 105.513-I, kterým se vydává školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské a pro školy (třídy) pomocné. In *Věstník MŠANO*, ročník XIX. (1937), sešit 8, s. 286–363.
- Výnos MŠANO ze dne 10. března 1938, čís. 34.419-I, o osnovách branné výchovy na obecných (ľudových) a měšťanských školách a v jednoročních učebních kurzech při měšťanských školách. In *Věstník MŠANO*, ročník XX. (1938), sešit 3, s. 111–117.
- Vládní nařízení ze dne 31. března 1939, jímž se zrušují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící (Sb. z. a n. č. 105, vyhlášen dne 12. dubna 1939). In *Věstník MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 6., s. 172.
- Vládní nařízení ze dne 16. června 1939, o nejvyšším počtu dětí ve třídě obecné nebo měšťanské školy (Sb. z. a n. č. 176; vyhlášen dne 29. července 1939). In *Věstník MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 249.
- Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, čís. 98.000-I, jímž se upravují a vyhláší normální učební osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým jazykem vyučovacím a pro jednoroční učební kurzy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. In *Věstník MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 253.

- Normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednorocní učebné kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-I. Příloha *Věstniku MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8.
- Vládní nařízení ze dne 5. října 1939 o vyučování němčině na českých měšťanských školách (Sb. z. a n. č. 260; vyhlášeno dne 7. listopadu 1939). In *Věstník MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 11, s. 316.
- Prováděcí výnos MŠANO ze dne 3. ledna 1940, čís. 152.530/39-I, k vládnímu nařízení ze dne 5. října 1939, čís. 260 Sb. z. a n., o vyučování němčině na českých měšťanských školách. In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 1, s. 15–16.
- Vládní nařízení ze dne 25. ledna 1940 o vyučování němčině na českých obecných školách (Sb. č. 232; vyhlášeno dne 22. července 1940). In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 8, s. 196.
- Výnos MŠANO ze dne 9. září 1940, čís. 110.845/40-I, jimž se vyhlašuje normální přehled hodin na gymnasiích, reálných gymnasiích, reformních reálných gymnasiích a reálkách s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 9, s. 222–227.
- Výnos MŠANO ze dne 29. října 1940, čís. 130.335/40-I, jimž se vyhlašuje normální přehled vyučovacích hodin na učitelských ústavech, na ústavech pro vzdělání učitelek domácích nauk a na ústavech pro vzdělání učitelek mateřských škol s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 11, s. 297–299.
- Vládní nařízení ze dne 26. září 1940, jimž se nově upravují povinné učebné předměty na školách obecných a měšťanských (Sb. č. 394; vyhlášeno dne 13. listopadu 1940). In *Věstník MŠANO*, ročník XXII. (1940), sešit 12, s. 312.
- Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorocních učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 19–23.
- Výnos MŠANO ze dne 15. dubna 1941, č. 43.925/41-I., kterým se provádí vládní nařízení ze dne 26. září 1940, č. 394 Sb., jimž se nově upravují povinné učebné předměty na školách obecných a měšťanských, a kterým se doplňuje prováděcí výnos ze dne 3. ledna 1940, č. 152.530/39-I. k vládnímu nařízení ze dne 5. října 1939, č. 260 Sb., o vyučování němčině na českých měšťanských školách. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 5, s. 169–170.
- Výnos MŠANO ze dne 9. dubna 1941, č. 21.709-I. o hymnách Velkoněmecké říše. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 6, s. 190–193.
- Vládní nařízení ze dne 15. května 1941 o nejvyšším počtu dětí ve třídách německých obecných a měšťanských škol (Sb. č. 222; vyhlášeno dne 18. června 1941). In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 7, s. 204.
- Výnos MŠANO ze dne 1. července 1941, č. 79.759-I o směrnicích pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednorocních učebních kursech k nim připojených v školním roce 1941/42. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 7, s. 233.
- Výnos MŠANO ze dne 1. července 1941, č. 81.882-I o změnách v organizaci českých obecných a měšťanských škol se zřetelem ke zvýšení počtu žáků ve třídách těchto škol. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 7, s. 233–234.

- Výnos MŠANO ze dne 1. srpna 1941, č. 96.415-I, kterým se vyhláší učebné osnovy zeměpisu pro obecné školy s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 8, s. 259–261.
- Výnos MŠANO ze dne 6. srpna 1941, č. 98.445-I o změně v organizaci středních škol s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 8, s. 270–273.
- Vládní nařízení ze dne 14. srpna 1941 o nové úpravě obecných a měšťanských škol s českým vyučovacím jazykem (Sb. č. 300; vyhlášeno dne 20. srpna 1941). In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 9, s. 282.
- Prováděcí výnos MŠANO ze dne 27. srpna 1941, č. 106.000-I k vládnímu nařízení ze dne 14. srpna 1941, č. 300 Sb. o nové úpravě obecných a měšťanských škol s českým vyučovacím jazykem. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 9, s. 288–290.
- Výnos MŠANO ze dne 27. srpna 1941, č. 105.179-I o přeměně označení „měšťanská škola“ na označení „hlavní škola“. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 9, s. 291.
- Výnos MŠANO ze dne 11. září 1941, čís. 110.045/41-I/1, o úpravě obrazů a užívání jich při vyučování na školách národních, středních, učitelských ústavech a na školách odborného směru s českým jazykem vyučovacím. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 10, s. 334–336.
- Vládní nařízení ze dne 28. května 1942 o povinné službě mládeže (Sb. č. 187; vyhlášeno dne 29. května 1942). In *Věstník ministerstva školství/Mitteilungen des Ministeriums für Schulwesen (dále pouze Věstník MŠ)*, ročník XXIV. (1942), sešit 6, s. 222–223.
- Nařízení předsedy Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě ze dne 30. května 1942, kterým se stanoví zásady pro povinnou službu mládeže (První prováděcí nařízení k vládnímu nařízení o povinné službě mládeže). In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 6, s. 223–225.
- Výnos MŠ ze dne 29. července 1942, č. 78.307-I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 8, s. 281–284.
- Výnos MŠ ze dne 29. července 1942, č. 78.307–I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 8, s. 284.
- Vládní nařízení ze dne 7. srpna 1942 o služebním poměru veřejných zaměstnanců (Sb. č. 288; vyhlášeno dne 21. srpna 1942). In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 9, s. 292–293.
- Výnos presidia MŠ ze dne 17. září 1942, č. 5914 pres., o pozdravu zaměstnanců školské správy. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 10, s. 337–338.
- Nařízení MŠ ze dne 22. října 1942 o zrušení zemských školních rad (Sb. č. 366; vyhlášeno dne 4. listopadu 1942). In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 11, s. 360.
- Výnos MŠ ze dne 11. února 1943, č. 138.600/42-II, o zásadách pro správu českých škol v Čechách a na Moravě. In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 3, s. 95–97.
- Nařízení MŠ ze dne 6. dubna 1943 o přesunu působnosti ve věcech protektorátních národních škol (Sb. č. 98; vyhlášeno dne 15. IV. 1943). In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 5, s. 146–147.
- Hlavní školy s českým vyučovacím jazykem. Zastavení nepovinného vyučování cizím jazykům (Výnos MŠ ze dne 7. VI. 1943, č. 52.667-I.). In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 8, s. 213.
- Obecné a hlavní školy s českým jazykem vyučovacím. Směrnice pro vyučování v školním roce 1943/44 (Výnos MŠ z 11. VIII. 1943, č. 66.739-I.). In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 13, s. 271.

- Nařízení MŠ ze dne 16. listopadu 1943 o místní školské správě (Sb. č. 302; vyhlášeno dne 3. XII. 1943). In *Věstník MŠ*, ročník I. (1943), sešit 20, s. 370–371.
- Význam hlavní školy – hodnocení obecné školy (Výnos MŠ z 15. I. 1944, č. 103.146/43-I.). In *Věstník MŠ*, ročník II. (1944), sešit 3, s. 26–27.
- Obecné školy s českým vyučovacím jazykem, postup žáků do vyšší třídy (Výnos MŠ z 27. V. 1944, č. 17.480-I.). In *Věstník MŠ*, ročník II. (1944), sešit 11, s. 159.
- Obecné a hlavní školy s českým vyučovacím jazykem. Směrnice pro vyučování v školním roce 1944/45 (Výnos MŠ z 25. VII. 1944, č. 61.008-I.). In *Věstník MŠ*, ročník II. (1944), sešit 16, s. 226.
- Učitelstvu všech druhů škol a všem ostatním zaměstnancům školské a osvětové správy (Č. 2385/45 pres. z 12. V. 1945). In *Věstník ministerstva školství a osvěty (dále pouze Věstník MŠO)*, ročník I. (1945), sešit 1, s. 5.
- K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice (Výnos MŠO z 21. V. 1945, č. 26.225-I.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 2, s. 9.
- Dekret prezidenta republiky z 27. října 1945, kterým se zřizuje VÚP JAK. In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 1, s. 10.
- Prozatímní uzavření německých škol (Výnos MŠO z 7. VI. 1945, č. 2641 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 3, s. 20–21.
- Revise učebnic a učebních pomůcek na školách národních. Užívání dosavadních učebnic, pomocných knih a učebních pomůcek na národních školách (Výnos MŠO z 11. VI. 1945, č. A-26.232-II.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 3, s. 22–23.
- Školy národní, střední, učitelské ústavy, ústavy pro vzdělání učitelek mateřských škol, ústavy pro vzdělání učitelek domácích nauk a odborné školy všech druhů (včetně škol zemědělských a lesnických) v zemích českých. Zrušení výnosů o věcech pedagogických a žákovských, v nichž se jeví nacistický duch a persekucní úmysl (Výnos MŠO z 11. VI. 1945, č. A-33.867-III.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 3, s. 23.
- Neuznání studia a zkoušek, akademických nebo jiných hodností, titulů a pod., získaných na německých, maďarských nebo slovenských vysokých školách po 17. XI. 1939 (Výnos MŠO z 12. VI. 1945, č. A-34.314-V.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 3, s. 24.
- Převod finančních prostředků bývalých německých škol a ústavů (Výnos MŠO z 26. VI. 1945, č. 3842 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 5, s. 41.
- Obnovení právního pořádku na obecných a měšťanských školách a odčinění křivd, způsobených žákům těchto škol v době nesvobody (Výnos MŠO z 16. VII. 1945, č. A-26.222-II.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 5, s. 48–50.
- Zápis a přijímací zkoušky do středních škol pro školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 19. VII. 1945, č. A-54.757-III.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 5, s. 53–54.
- Národně závadné chování žactva středních škol a učitelských ústavů v době německé okupace (Výnos MŠO z 15. VI. 1945, č. A-37.942-III.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 6, s. 57–58.
- Revise učebnic, pomocných knih a učebních pomůcek na středních školách, učitelských ústavech, ústavech pro vzdělání učitelek domácích nauk a ústavech pro vzdělání učitelek mateřských škol (Výnos MŠO z 21. VI. 1945, č. A-28.674-III.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 6, s. 58.
- Obnovení právního pořádku v organizaci obecných a měšťanských škol se zřetelem na nejvyšší počet dětí ve třídě (Výnos MŠO z 24. VIII. 1945, č. A-75.242-II.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 7, s. 71–72.

- Směrnice pro školní práci na školách národních, středních a odborných všech směrů ve školním roce 1945/46 (Výnos MŠO z 3. IX. 1945, č. A-78.774-III.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 8, s. 85–86.
- Zrušení německých škol (Výnos MŠO z 16. X. 1945, č. 8551 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 10, s. 101.
- Odčínění křivd způsobených v době nesvobody bývalým žákům české národnosti na obecných školách v pohraničním území (Výnos MŠO z 26. XI. 1945, č. A-113.392-II.). In *Věstník MŠO*, ročník I. (1945), sešit 12, s. 136.
- Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, s. 12 + příloha.
- Péče o žáky měšťanské školy, kteří byli převedeni do vyšších tříd této školy z obecné školy (Výnos MŠO ze 17. I. 1946, č. A-55 361-II.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, s. 14–15.
- Vzorové školy mateřské, obecné, pomocné a měšťanské (Výnos MŠO z 25. I. 1946, č. A-173 761/45-II.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 3, s. 40.
- Zkoušky učitelské způsobilosti pro obecné a měšťanské školy. Zrušení zkoušek z němčiny (Výnos MŠO z 2. VII. 1945, č. A-37.088-II.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 5, s. 42.
- Jednotné školy druhého stupně (měšťanské a nižší střední). Přestup žáků ve školním roce 1945/46. In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 4, s. 76.
- Vysvědčení z jednoročního učebního kursu při měšťanské škole. In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 7, s. 137.
- Přijímání žáků do měšťanských škol ve školním roce 1946/47 (Výnos MŠO z 24. V. 1946, č. A-118 834-II.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 10, s. 193.
- Zákon z 9. dubna 1946, kterým se zřizují pedagogické fakulty (Zákon č. 100/1946 Sb., vyhlášen 17. května 1946). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 11, s. 203.
- I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 15, s. 327 + příloha.
- II. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 17. IX. 1946, č. A-190 635-III.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 17a, s. 359 + příloha.
- Zákon ze dne 2. října 1946 o použitelnosti předpisů z doby nesvobody (Č. 195/1946 Sb., vyhlášen dne 31. října 1946). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 22, s. 478–479.
- Vzorové školy (Č. A-269 008/46-II z 3. II. 1947). In *Věstník MŠO*, ročník III. (1947), sešit 6, s. 136.
- Přijímání žáků do měšťanských škol ve školním roce 1947/48 (Výnos MŠO z 11. VI. 1947, č. 137 344-II.). In *Věstník MŠO*, ročník III. (1947), sešit 12, s. 317–318.
- III. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 25. VII. 1947, č. A-166 766-III.). In *Věstník MŠO*, ročník III. (1947), sešit 15, s. 368–369 + příloha.
- IV. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední, týkající se školy měšťanské (Výnos MŠO z 22. X. 1947, č. A-255 440-II.). In *Věstník MŠO*, ročník III. (1947), sešit 20, s. 486.

- Podrobný rozvrh učiva pro 6.–8. postupný ročník škol jednotřídních s 5 postupnými ročníky a jednotřídních až osmitřídních s 8 postupnými ročníky.* (1947). Praha: Státní nakladatelství.
- Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída I.* (1947). Praha: Státní nakladatelství.
- Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída II.* (1947). Praha: Státní nakladatelství.
- Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída III.* (1947). Praha: Státní nakladatelství.
- Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída IV.* (1947). Praha: Státní nakladatelství.
- Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: Jednoroční učební kurs.* (1947). Praha: Státní nakladatelství.
- Školy všech druhů. Umístění portrétu generalissima J. V. Stalina a slavnostní shromáždění žactva (Výnos MŠO z 10. III. 1948, č. A-49 528-III). In *Věstník Ministerstva školství, věd a umění (dále pouze Věstník MŠVU)*, ročník IV. (1948), sešit 5–6, s. 106.
- Účast žactva středních škol v jednotných organisacích mládeže (Výnos MŠO z 4. III. 1948, č. A-49 536-III). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 5–6, s. 111.
- Účast mládeže od 14 let na oslavách 1. máje (Výnos MŠO z 19. IV. 1948, č. A-85 481-III). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 8, s. 166.
- Zákon ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) (Č. 95/1948 Sb., vyhlášen dne 10. května 1948). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 9, s. 184–198.
- Školský zákon – Pokyny k provedení přeměny škol prvního a druhého stupně po stránce organizační (Výnos MŠO z 2. VI. 1948, č. A-117 000-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 11, s. 263–264.
- Vládní nařízení ze dne 26. července 1948, kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách národních a středních (Č. 196/1948 Sb., vyhlášeného dne 4. srpna 1948). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 351–353.
- Organizační řád pro střední školy (Výnos MŠO z 30. VII. 1948, č. A-167 000-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 354–355.
- Směrnice k převzetí učitelstva do státní služby (§ 84 zák. č. 95/48 Sb.) (Výnos MŠO z 9. VIII. 1948, č. 12 120 pres.). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 356–358.
- Učební plán a učební osnovy pro školy střední (Výnos MŠO z 31. VII. 1948, č. A-153 000-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 361–362.
- Učební plán a učební osnovy pro školy střední. Výnos MŠO ze dne 31. července 1948, č. A-153 000-II. Zvláštní otisk přílohy *Věstníku MŠO*, ročník IV. (1948), sešit 14a. Praha: Státní nakladatelství.
- Učební osnovy pro školy střední a Přechodné učební osnovy z roku 1945. Pokyny o užívání v školním roce 1948/49 (Výnos MŠO z 6. VIII. 1948, č. A-169 000-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 362–363.
- Nepovinné předměty – zájmové kroužky na střední škole (Výnos MŠO ze 27. IX. 1948, č. A-193 292-II). In *Věstník MŠVU*, ročník IV. (1948), sešit 19, s. 445–446.
- Přijímání žáků do prvních ročníků výběrových škol III. stupně (Výnos MŠVU z 30. IV. 1949, č. 62 240-II). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 8a, s. 173–175.
- Směrnice k plánovitému budování sítě škol národních a středních (Výnos MŠVU z 4. VI. 1949, č. 78 180-I). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 11, s. 256–257.
- Směrnice k převzetí zaměstnanců v činné službě na postátněných školách do státní služby (Výnos MŠVU z 16. V. 1949, č. P-10 231). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 12, s. 288–291.

- Zájmové kroužky na školách I. a II. stupně. Zkušenosti a pokyny (Výnos MŠVU z 19. VIII. 1949, č. 114 104-I). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 18, s. 349–350.
- Učební plán a učební osnovy pro školy střední a nové učebnice pro tyto školy (Výnos MŠVU z 29. X. 1949, č. 127 527-I). In *Věstník MŠVU*, ročník V. (1949), sešit 25, s. 409–410.
- Učební plán a učební osnovy pro školy národní a pro školy střední. Doplnky pro školní rok 1950/51 (Výnos MŠVU z 29. VIII. 1950, č. 62 903-I). In *Věstník MŠVU*, ročník VI. (1950), sešit 25, s. 241–243.
- Školní řád pro žáky jednotné školy (Výnos MŠVU z 30. XII. 1950, č. 70 000-I). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 1, s. 4–6.
- Zkušební řád pro školy prvního až třetího stupně (Výnos MŠVU z 30. XII. 1950, č. 64 000-I). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 1, s. 7–11.
- Doplnění učebních osnov pro školy II. a III. stupně ve školním roce 1950/51 (Výnos MŠVU z 12. I. 1951, č. 15 152-I). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 2, s. 15–16.
- Závěrečné zkoušky na středních školách a přijímání žáků do výběrových škol třetího stupně (Výnos MŠVU z 15. III. 1951, č. 17 345-II). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 8, s. 75–79.
- Závěrečné zkoušky na středních školách – ukázky temat z jednotlivých zkušebních předmětů, směrnice (Výnos MŠVU z 5. V. 1951, č. 18 872-II). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 13, s. 132–136.
- Směrnice pro práci škol I.–III. stupně ve školním roce 1951/52 (Č. j. 22 022/51-II, 16. srpen 1951). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 23, s. 298–306.
- Oprava oběžníku MŠVU, poř. č. 106, o směrnicích pro práci škol I.–III. stupně ve školním roce 1951/52. In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 26, s. 349.
- Usnesení předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy.* (1951). Praha: Kult. prop. odd. sekr. ÚV KSČ.
- Směrnice pro závěrečné zkoušky na středních školách a pro nábor a rozmístění dorostu (Č.j. 10 918/52-II/2, 11. únor 1952). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1952), sešit 6, s. 93–97.
- Směrnice pro práci škol mateřských, národních a středních ve školním roce 1952/53 (Č. j. 16 500/52-I/4, 21. července 1952). In *Věstník MŠVU*, ročník VIII. (1952), sešit 21, s. 272–277.
35. výročí Velké říjnové socialistické revoluce a Měsíce československo-sovětského přátelství na školách (Č. j. 19 100/52-I/4, 22. září 1952). In *Věstník MŠVU*, ročník VIII. (1952), sešit 27, s. 349–354.
- Náměty k prohloubení práce škol v jednotlivých učebních předmětech. In *Věstník MŠVU*, ročník VIII. (1952), sešit 27, s. 355–365.
- Návrh učebních osnov pro národní a střední školy. Střední škola. Společenské vědy (dějepis, občanská nauka, zeměpis).* (1952). Praha: SPN.
- Zákon ze dne 24. dubna 1953 o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon) (Č. 31/1953 Sb., vyhlášen dne 7. května 1953). In *Věstník Ministerstva školství (dále pouze Věstník MŠ)*, ročník IX. (1953), sešit 14, s. 127–128.
- Zákon ze dne 24. dubna 1953 o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon).* (1953). Praha: SPN.
- Projev ministra školství a osvěty Ernesta Sýkory v Národním shromáždění v pátek 24. dubna 1953. (1953). In *Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů. Edice za socialistickou výchovu, sv. 21* (s. 4–17). Praha: SPN.

- Vládní nařízení ze dne 7. května 1953 o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona (Č. 32/1953 Sb., vyhlášeno dne 7. května 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 14, s. 129.
- Směrnice pro rozmístění čtrnáctiletého dorostu (Č. j. 121/1380/44-53, dne 5. května 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 15, s. 135–137.
- Základní směrnice o zřizování, organizaci a správě škol mateřských, škol všeobecně vzdělávacích, škol pro mládež vyžadující zvláštní péče, škol odborných a škol pedagogických. Směrnice MŠO k přeměně dosavadních škol mateřských a škol prvního až třetího stupně na školy nové soustavy (Zn. A I. – 010.1-2/16-53, dne 12. června 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 18, s. 161–173.
- Učební osnovy pro 6.–11. postupný ročník všeobecně vzdělávací školy na školní rok 1953/54. Dějepis.* (1953). Praha: SPN.
- K přechodným učebními plánům a osnovám pro všeobecně vzdělávací školy na školní rok 1953/54 (Zn.: A I/3-010.17-1/12-53, dne 10. srpna 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 23, s. 221.
- Návrh učebních osnov pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis.* (1953). Praha: SPN.
- Učební plán všeobecně vzdělávacích škol (Č. j. 100 690/53-C I/1, dne 1. prosince 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 34, s. 383.
- Závěrečné zkoušky na středních školách a maturitní zkoušky na středních, odborných a pedagogických školách (Č. j. 1539/54-D/1, dne 18. ledna 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 3, s. 27–34.
- Učební osnovy pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis.* (1954). Praha: SPN.
- Učební osnovy pro 1. až 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Národní škola.* (1954). Praha: SPN.
- Přijímání uchazečů na výběrové a vysoké školy pro školní rok 1954/55 (Č. j. 11 473/54-D/1, dne 12. února 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 5, s. 47–54.
- Úprava přechodných učebních osnov dějepisu pro 6. a 7. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1953/54 (Č. j. 18 979/54-A I/1, dne 22. března 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 9, s. 83.
- Učební osnovy pro školy všeobecně vzdělávací (Č. j. 33 698/54-A I/1, dne 12. května 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 15, s. 142.
- Plánování práce ve školách všeobecně vzdělávacích a pedagogických (Č. j. 52 847/54-A I/1, dne 3. července 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 18, s. 177–179.
- Příprava žactva škol všeobecně vzdělávacích, pedagogických a odborných k obraně vlasti (Č. j. 62 307/54-A I/1, dne 14. srpna 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 24, s. 232–240.
- Směrnice pro ideově pedagogickou práci všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1954/55 (Č. j. 74 306/54-A, dne 23. září 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 27, s. 281–282.
- Přijímání uchazečů do výběrových škol (Č. j. 81 839/54-A II/1, dne 1. listopadu 1954). In *Věstník MŠ*, ročník X. (1954), sešit 30–31, s. 330–332.
- Usnesení Ústředního výboru KSČ o zvýšení úrovně a dalším rozvoji všeobecně vzdělávacího školství: v Praze v červnu 1955.* (1955). Praha: ÚV KSČ.

- Směrnice pro vyučování ve školním roce 1955/56 na všeobecně vzdělávacích školách (Č. j. 40 231/55-A I/1, dne 28. července 1955). In *Věstník MŠ*, ročník XI. (1955), sešit 19–22, s. 173–179.
- Školní rok 1956–57. Poznámky k vyučování na školách všeobecně vzdělávacích. Dějepis. Ústava ČSR a SSSR. Psychologie (Výnos MŠ ze dne 28. května 1956, č. 32112/56 A I/1)*. (1956). Praha: SPN.
- Směrnice pro učebně výchovnou práci škol všeobecně vzdělávacích a pedagogických ve školním roce 1956/57 (Č. j. 43 699-A I/1, dne 23. července 1956). In *Věstník Ministerstva školství a kultury (dále pouze Věstník MŠK)*, ročník XII. (1956), sešit 19–23, s. 182–186.
- Učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1956/57 (úpravy a doplňky) (Č. j. 43 699-A I/1, dne 23. července 1956). In *Věstník MŠK*, ročník XII. (1956), sešit 19–23, s. 187–203.
- Směrnice pro učebně výchovnou práci na všeobecně vzdělávacích školách (Č. j. 25 301/57 – A I/2, dne 27. května 1957). In *Věstník MŠK*, ročník XIII. (1957), sešit 15–16, s. 181–188.
- Pokusný učební plán všeobecně vzdělávacích škol*. (1957). Praha: SPN.
- Pokusné učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis (5.–11. ročník)*. (1957). Praha: SPN.
- Návrh pokusných osnov dějepisu a ústavy. (1957). *Dějepis ve škole*, 4(3), 116–137.
- Výzkum pokusných učebních osnov a učebnic a jejich ověřování v praxi na všeobecně vzdělávacích školách (Č. j. 26 127/57-A I/1, dne 6. června 1957). In *Věstník MŠK*, ročník XIII. (1957), sešit 17, s. 203–205.
- Výzkum pokusných učebních osnov a učebnic a jejich ověřování v praxi na všeobecně vzdělávacích školách – dodatek (Č. j. 34 593/57-A I/1, dne 17. října 1957). In *Věstník MŠK*, ročník XIII. (1957), sešit 30, s. 359–360.
- Učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis (6.–11. ročník), Ústava ČSR a SSSR (8. ročník), Psychologie (10. ročník), Logika (11. ročník)*. (1957). Praha: SPN.
- Učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Upravené vydání s metodickými poznámkami. Národní škola. 1. až 5. ročník*. (1957). Praha: SPN.
- Učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1958/59 (změny) (Č. j. 25 799/58 – I/1, dne 6. června 1958). In *Věstník MŠK*, ročník XIV. (1958), sešit 16–17, s. 181–184.
- Směrnice o zřizování IX. tříd pro dívky při osmiletých a jedenáctiletých středních školách ve školním roce 1958/59 (Čj. 29.316/58-I/2, dne 27. června 1958). In *Věstník MŠK*, ročník XIV. (1958), sešit 21, s. 223–224.
- Zajištění přechodu na devítiletou povinnou školní docházku ve školním roce 1959/60 (Č. j. 4741/59-I/2, dne 31. ledna 1959). In *Věstník MŠK*, ročník XV. (1959), sešit 5–6, s. 53–54.
- Návrh na koncepciu obsahu základnej deväťročnej školy. (1959). *Učiteľské noviny*, 9(50), příloha, 1–16.
- Přechodné učební osnovy pro 9. třídu základního vzdělání všeobecně vzdělávací školy*. (1959). Praha: SPN.
- Učební osnovy. Upravené vydání pokusných učebních osnov 9. ročníku jedenáctiletých středních škol pro školní rok 1959/60*. (1959). Praha: SPN.
- K učebně výchovné práci všeobecně vzdělávacích škol ve školním roce 1959/60. In *Věstník MŠK*, ročník XV. (1959), sešit 18, s. 173–175.
- Změna organizace vyučování na všeobecně vzdělávacích školách ve školním roce 1960/61 (Čj. 17 164/60-I/2, dne 30. dubna 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVI. (1960), sešit 15, s. 161–163.

- Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy.* (1960). Praha: SPN.
- Ústava Československé socialistické republiky.* (1960). Praha: Mladá fronta.
- Zajištění přechodu na devítiletou povinnou školní docházku ve školním roce 1960/61 (Č. j. 12 021/60-I/2, dne 4. dubna 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVI. (1960), sešit 11–12, s. 121.
- Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy (Čj. 18 664/60-I, dne 7. května 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVI. (1960), sešit 15, s. 161.
- Učební osnovy základní devítileté školy (Č. j. 27 723/60-I/1, dne 8. července 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVI. (1960), sešit 21, s. 213.
- Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis. 6.–9. ročník.* (1960). Praha: SPN.
- Učební osnovy základní devítileté školy (1.–5. ročník).* (1960). Praha: SPN.
- Zákon ze dne 15. prosince 1960, č. 186 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 1–7.
- Směrnice o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona (Čj. 2035/61-I/2, dne 3. ledna 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 10.
- Směrnice k provedení některých ustanovení školského zákona (Čj. 2036/61-I/2, dne 3. ledna 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 10–16.
- Přijímání uchazečů do středních škol pro pracující, odborných škol, středních odborných škol (i pedagogických škol), středních všeobecně vzdělávacích škol a konzervatoří (Čj. 54 129/60-II/5, dne 23. prosince 1960). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 1–11, s. 17–23.
- Změna organizace vyučování na základní devítileté škole ve školním roce 1961/62 (Čj. 22 342/61-I/2, dne 7. května 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 18, s. 215–216.
- Organizační předpisy pro základní devítileté školy – změny a doplňky (Čj. 32 670/61-I/2, dne 21. července 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 26–27, s. 315–318.
- Organizační zásady pro činnost experimentálních škol (Čj. 41 955/61-II/4, dne 4. října 1961). In *Věstník MŠK*, ročník XVII. (1961), sešit 33–34, s. 373–375.
- Zásady a směrnice pro rozmisťování mládeže a přijímání k dalšímu studiu. In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 4, s. 37–52.
- Změna organizace vyučování na základních devítiletých školách a na školách pro mládež vyžadujících zvláštní péče ve školním roce 1962/63. In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 16, s. 220–221.
- Zásady vyučování ruštině a cizím jazykům. In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 20–21, s. 253–255.
- Směrnice o organizaci vyučování ruštině a cizím jazykům v zájmovém studiu v zařízeních v působnosti ministerstva školství a kultury (Čj. 30 425/62, dne 6. července 1962). In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 21, s. 255–259.
- Kurs všennárodní přípravy obyvatelstva k civilní obraně (Čj. 33 673/62-II/1, dne 31. července 1962). In *Věstník MŠK*, ročník XVIII. (1962), sešit 23, s. 290–291.
- Ke zvýšení úrovně komunistické výchovy na školách I. a II. cyklu a na školách vysokých. Usnesení ÚV KSČ z 28. srpna 1962. (1970). In J. Trajer (Ed.), *Stranické a vládní dokumenty o škole* (s. 115–147). Praha: VÚP.
- Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis. 6.–9. ročník.* (1963). Praha: SPN.
- Jednotné řízení, koordinace a organizace veškerého vzdělávání pracujících. In *Věstník MŠK*, ročník XIX. (1963), sešit 6, s. 53–55.

- Změna organizace vyučování na základních devítiletých školách a na školách pro mládež vyžadujících zvláštní péče ve školním roce 1963/64 (Čj. 16 473/63 – I/2, dne 19. dubna 1963). In *Věstník MŠK*, ročník XIX. (1963), sešit 13, s. 136–138.
- Zřizování doučovacích skupin na základních devítiletých školách (Čj. 29924/64 – I/2, dne 16. října 1964). In *Věstník MŠK*, ročník XX. (1964), sešit 30, s. 340–341.
- K úkolům dalšího rozvoje školství a k výchově mládeže na školách. Usnesení ÚV KSČ z 22. října 1964. (1970). In J. Trajer (Ed.), *Stranické a vládní dokumenty o škole* (s. 150–157). Praha: VÚP.
- Branná cvičení na školách a odborných učilištích (Čj. 43 367/64-II/1, dne 25. listopadu 1964). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 1, s. 1–2.
- Pokusné zavedení rozšířeného vyučování jazykům na vybraných základních devítiletých školách a školách II. cyklu. In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 1, s. 3.
- Pokyny pro poloodborné a pro diferencované vyučování na základních devítiletých školách (Čj. 24 369/65- I/1, dne 31. května 1965). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 17, s. 169–173.
- Kurs přípravy obyvatelstva k obraně vlasti (Čj. 34 708/65 – I/1, dne 12. října 1965). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 31, s. 288–289.
- Směrnice pro zavádění rozšířeného vyučování jazykům na vybraných základních devítiletých školách (Čj. 3 982/65-I/1, dne 22. listopadu 1965). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 35, s. 349–351.
- Směrnice pro experimentální činnost pedagogických a jiných vědeckých institucí na školách a výchovných i vzdělávacích zařízeních (Čj. 33 136/65 – I/2, dne 19. ledna 1966). In *Věstník MŠK*, ročník XXII. (1966), sešit 4, s. 13–15.
- Kurs přípravy obyvatelstva k obraně vlasti – změna (Čj. 8133/66-I/1, dne 19. května 1966). In *Věstník MŠK*, ročník XXII. (1966), sešit 17, s. 140.
- Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy – změna v učebních předmětech občanská výchova a dějepis (Čj. 21 319/66–I/1, dne 26. května 1966). In *Věstník MŠK*, ročník XXII. (1966), sešit 18, s. 145–146.
- Organizační směrnice pro základní devítileté školy (Čj. 10 000/67-I/3). In *Věstník Ministerstva školství a ministerstva kultury a informací (dále pouze Věstník MŠ a MKI)*, ročník XXIII. (1967), sešit 21, s. 183–186.
- Směrnice o organizaci školního roku na školách I. a II. cyklu a na odborných učilištích (Čj. 26 717/67-II/5, dne 7. srpna 1967). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 203–204.
- Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24 908/67-I/1, dne 14. července 1967). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 204–211.
- Změny osnov základní devítileté školy. In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 216–218.
- Akční program ministerstva školství. (1968). *Učitelství noviny*, 18(26), 5–7.
- K mezinárodnímu roku lidských práv. In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 18, s. 289–291.
- Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Č. j. 24 378/I/2, dne 26. července 1968). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 26–27, s. 341–351.
- Úprava učebních osnov na základních devítiletých školách (Čj. 30 642/68-I/1, dne 21. října 1968). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 32, s. 389–391.

- Pokyny k práci škol a výchovných zařízení 1. cyklu v souvislosti se zavedením pětidenního vyučovacího týdne (Čj. 34 113/68-I/3, dne 5. prosince 1968). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 36, s. 431–432.
- Organizační pokyny pro základní devítileté školy (Čj. 21 190/69, dne 26. června 1969). In *Věstník Ministerstva školství a Ministerstva kultury České socialistické republiky (dále pouze Věstník MŠ a MK)*, ročník XXV. (1969), sešit 7, s. 81–85.
- Směrnice o přijímání ke studiu na školách poskytujících střední a vyšší vzdělání (Čj. 14 550/70-II/3a, dne 8. dubna 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 3–4, s. 21–27.
- Směrnice ministerstva školství ČSR o branných cvičeních základních devítiletých škol a škol poskytujících střední a vyšší vzdělání (Čj. 23 071/70-25, dne 27. července 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 8, s. 69–72.
- Organizační směrnice pro základní devítileté školy – změny a doplňky (Čj. 24490/70-202, dne 20. srpna 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 8, s. 73–74.
- Výnos ministerstva školství České socialistické republiky, kterým se mění a doplňuje směrnice o učebních plánech pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24491/70-202, dne 13. srpna 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 8, s. 74.
- Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ; rezoluce o aktuálních otázkách jednoty strany schválená plenárním zasedáním ÚV KSČ v prosinci 1970.* (1971). Praha: ÚV KSČ.
- Výnos, kterým se mění a doplňuje směrnice o učebních plánech pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 20 000/71-20, dne 30. července 1971). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVII. (1971), sešit 10, s. 178–179.
- Výnos o učebních plánech pro školy poskytující základní vzdělávání (Čj. 16 074/72-200, dne 20. června 1972). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 6, s. 81–93.
- Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník.* (1972). Praha: SPN.
- Směrnice o rozšířeném vyučování cizím jazykům na základních devítiletých školách (Čj. 16 116/72-200, dne 20. června 1972). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 6, s. 94–95.
- Směrnice o sportovních třídách na základních devítiletých školách (Čj. 16 118/72-200, dne 20. června 1972). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 6, s. 95–96.
- Zabezpečení ideově politického vzdělávání učitelů, výchovných i školských pracovníků škol I. a II. cyklu organizovaného ministerstvem školství ČSR ve školním roce 1972/73. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 8, s. 129–131.
- Zasedání Ústředního výboru KSČ ve dnech 3.–4. července 1973.* (1973). Praha: nakl. Svoboda.
- Výnos ministerstva školství ČSR, kterým se mění výnos o učebních plánech pro školy poskytující základní vzdělání (Čj. 22 153/74-200, dne 2. srpna 1974). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXX. (1974), sešit 9, s. 122–124.
- Metodický návod pro brannou výchovu žáků 1.–9. ročníku základní devítileté školy (Čj. 7520/76-25, dne 11. února 1976). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXII. (1976), sešit 6, s. 126–129.
- Směrnice ministerstva školství České socialistické republiky, kterou se mění a doplňují směrnice o sportovních třídách na základních devítiletých školách (Čj. 23 380/76-200, dne 30. srpna 1976). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXII. (1976), sešit 9, s. 161–164.
- Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva.* (1976). Praha: SPN.

- Důvodová zpráva k projektu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy. (1976). In *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva* (s. 24–26). Praha: SPN.
- Zákon ze dne 21. června 1978 o opatřeních v soustavě základních a středních škol (Č. 63/1978). (1978). In *Sbírka zákonů. Československá socialistická republika*, částka 14, vydaná dne 23. června 1978, s. 258–267. Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1978/sb14-78.pdf>.
- Instrukce ministerstva školství ČSR k organizační úpravě základní devítileté školy (Čj. 22 513/78-200-201, dne 28. srpna 1978). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXV. (1979), sešit 2, s. 21.
- Vyhláška ministerstva školství ČSR ze dne 30. srpna 1978 o základní škole (Sbírka zákonů č. 93/1978). (1978). In *Sbírka zákonů. Československá socialistická republika*, částka 21, vydaná dne 30. srpna 1978, s. 429–431. Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1978/sb21-78.pdf>.
- Výnos ministerstva školství ČSR o učebních plánech pro základní školy, pro základní školy pro mládež vyžadující zvláštní péči, pro zvláštní školy a pomocné školy (Čj. 25 282/78-200, dne 31. srpna 1978). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXIV. (1978), sešit 9, s. 105–119.
- Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* (1978). Praha: SPN.
- Instrukce ministerstva školství ČSR ze dne 18. července 1979, čj. 21 336/79-200 k organizaci základní školy. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXV. (1979), sešit 9, s. 179–183.
- Směrnice ministerstva školství ČSR a ministerstva zdravotnictví ČSR, kterými se stanoví podrobnosti o středních školách, střediscích praktického vyučování a učňovských střediscích (Čj. 22 912/79-210, dne 26. července 1979). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXV. (1979), sešit 8, s. 109–129.
- Zásady pokusného ověřování organizace, forem a obsahu výchovy a vzdělávání v základních školách, v základních devítiletých školách, ve školách pro mládež vyžadující zvláštní péči a ve středních školách (schválené usnesením vlády ČSSR ze dne 28. srpna 1980, č. 283). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXVI. (1980), sešit 12, s. 157–159.
- Metodický návod pro brannou výchovu žáků 1. až 8. ročníku ZŠ (Čj. 15 708/83-25, dne 20. dubna 1983). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXIX. (1983), sešit 7–8, s. 76–79.
- Výklad ministerstva školství ČSR k § 30 zákona č. 63/1978 Sb., o opatřeních v soustavě základních a středních škol (Čj. 20663/80-200). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXIX. (1983), sešit 9, s. 85.
- Zákon č. 29 ze dne 22. března 1984 o soustavě základních a středních škol (školský zákon). In V. Kovářiček (1986), *Soubor předpisů pro základní a střední školy* (s. 5–30). Olomouc: PdF UP.
- Směrnice ministerstva školství ČSR o branných cvičeních a branných kursech v základních a středních školách (Č. j. 30 402/84–25, dne 12. listopadu 1984). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XL. (1984), sešit 12, s. 157–166.
- Vyhláška ministerstva školství České socialistické republiky ze dne 15. listopadu 1984 o základní škole. In V. Kovářiček (1986), *Soubor předpisů pro základní a střední školy* (s. 31–39). Olomouc: PdF UP.
- Vyhláška ministerstva školství ČSR ze dne 15. listopadu 1984 č. 123/1984 Sb., o základní škole. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 2, s. 17–20.
- Vyhláška ministerstva školství ČSR č. 124/1984 Sb., o středních školách. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 3, s. 25–33.

- Směrnice ministerstva školství ČSR, č. j. 21 963/85-33 ze dne 15. července 1985 o školách pro mimořádně nadané a talentované žáky v oblasti sportu (sportovní školy). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 8, s. 97–105.
- Instrukce ministerstva školství ČSR ze dne 12. července 1985, č. j. 21 106/85-200 o základní škole. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 8, s. 105–112.
- Instrukce ministerstva školství ČSR ze dne 18. července 1985, č. j. 22 221/85-210 a ministerstva zdravotnictví ČSR ze dne 25. července 1985, č. j. OP 964–17. 7. 85, kterou se stanoví podrobnosti o středních školách. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLI. (1985), sešit 8, s. 114–126.
- Výnos ministerstva školství ČSR č. j. 17 780/87–33 ze dne 1. června 1987 o školách pro mimořádně nadané a talentované žáky v oblasti sportu (sportovní školy) a o třídách s vrcholovou sportovní přípravou ve středních odborných učilištích. In *Věstník MŠ a MK*, ročník XLIII. (1987), sešit 7, s. 105–114.
- Pojetí výchovně vzdělávacího působení na 2. stupni základní školy (úvod k učebním osnovám)*. (1987). Praha: SPN.
- Učební osnovy základní školy. Dějepis. 5.–8. ročník*. (1987). Praha: SPN.
- Zákon ze dne 3. května 1990, kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon). In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 30, vydaná dne 18. května 1990, s. 673–681. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=171&r=1990>.
- Zákon České národní rady ze dne 13. prosince 1990 o státní správě a samosprávě ve školství. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 91, rozeslaná 27. prosince 1990, s. 2097–2102. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=1990&cz=564>.
- Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník*. (1991). Praha: Fortuna.
- Učební plán a učební osnovy přechodného 9. ročníku ZŠ*. (1990). Praha: SPN.
- Učební osnovy pro přechodný devátý ročník základní školy*. (1993). Praha: Fortuna.
- Pokyn MŠMT ČR pro zřízení tříd gymnázií s osmiletým cyklem (dále třídy osmiletých gymnázií) a tříd gymnázií s výukou předmětů v cizím jazyce (dále dvojjazyčných tříd) v pětiletém studijním cyklu (Č.j. 25 447/90-20). In *Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a ministerstva kultury České republiky (dále pouze Věstník MŠMT a MK)*, ročník XLVII. (1991), sešit 3, s. 8.
- Vyhláška MŠMT ČR ze dne 14. června 1991. Sbírka zákonů č. 291/1991. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 53, rozeslána dne 19. července 1991, s. 1243–1248. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=291&r=1991>.
- Vyhláška MŠMT ČR o soukromých školách ze dne 22. července 1991. Sbírka zákonů č. 353/1991. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 68, rozeslána dne 30. srpna 1991, s. 1602–1604. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=353&r=1991>.
- Vyhláška MŠMT ČR a MZR ČR o zřízení a činnosti církevních škol a škol náboženských společenství. Sbírka zákonů č. 452/1991 Sb. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 86, rozeslaná dne 5. listopadu 1991, s. 2110–2112. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=452&r=1991>.
- Zákon ze dne 22. června 1995, kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění zákona č. 190/1993 Sb. a zákona č. 256/1994 Sb. In *Sbírka zákonů České republiky*, částka 37, rozeslaná 27. července 1995, s. 1907–1916. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=138&r=1995>.

- Sbírka zákonů č. 138/1995. Zákon ze dne 22. června 1995, kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon), ve znění zákona č. 188/1988 Sb., zákona č. 171/1990 Sb., zákona č. 522/1990 Sb., zákona č. 134/1993 Sb., zákona č. 190/1993 Sb., zákona č. 331/1993 Sb., nálezu Ústavního soudu České republiky č. 49/1994 Sb. a zákona č. 256/1994 Sb., a zákona České národní rady č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění zákona České národní rady č. 31/1984 Sb., zákona České národní rady č. 390/1991 Sb. a zákona č. 190/1993 Sb. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*, částka 37, vydaná dne 27. července 1995, s. 1899–1906. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=138&r=1995>.
- Standard základního vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 9, s. 2–49.
- Organizace přechodu na povinnou devítiletou školní docházku v základní škole (Čj.: 20744/95-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 10, s. 2–35.
- Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR k zařazování vyšších odborných škol do sítě škol, předškolních zařízení a školských zařízení (č.j. 11 880/95-23). In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 12, s. 5.
- Vzdělávací program Obecná škola – základní pedagogické dokumenty. In *Věstník MŠMT*, ročník LII. (1996), sešit 1, s. 26–38.
- Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se stanovují rámcová pravidla a postup při schvalování vzdělávacích programů základní školy (Čj.: 10788/96-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LII. (1996), sešit 6, s. 8–9.
- Informace o vzdělávacím programu Občanská škola po 1. roce výuky. In *Věstník MŠMT*, ročník LII. (1996), sešit 6, s. 61–62.
- Vzdělávací program Obecná škola. Pojetí obecné školy. Učební osnovy obecné školy.* (1996). Praha: Portál.
- Volitelné předměty ve vzdělávacím programu Základní škola. In *Věstník MŠMT*, ročník LII. (1997), sešit 1, s. 10–18.
- Oznámení. In *Věstník MŠMT*, ročník LIII. (1997), sešit 1, s. 20.
- Informace MŠMT ČR o schválení vzdělávacích programů (čj. 16 669/97-20). In *Věstník MŠMT*, ročník LIII. (1997), sešit 5, s. 21.
- Soubor pedagogicko-organizačních informací pro základní školy, střední školy, vyšší odborné školy a školská zařízení na školní rok 1997/1998. In *Věstník MŠMT*, ročník LIII. (1997), sešit 6, s. 15–31.
- Vzdělávací program Národní škola. Vzdělávací program pro 1.–9. ročník základního vzdělávání.* (1997). Praha: SPN. Dostupné z http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/Narodni_skola_1-9.pdf.
- Doplnění Standardu základního vzdělávání a Standardu vzdělávání ve čtyřletém gymnáziu (č.j. 33 651/97-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LIV. (1998), sešit 2, s. 9.
- Soubor pedagogicko-organizačních informací pro základní školy, střední školy, vyšší odborné školy a školská zařízení na školní rok 1998/1999 (Č.j.: 18 509/98-20). In *Věstník MŠMT*, ročník LIV. (1998), sešit 6, s. 28–52.
- Vzdělávací program Základní škola včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním.* (1998). Praha: Nakladatelství Fortuna.
- Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice. (1999). Praha: MŠMT. Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/-koncepce-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-v-cr-2094/>.

- České vzdělání a Evropa: strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do Evropské unie.* (1999). Praha: Sdružení pro vzdělávací politiku.
- Zákon č. 132/2000 Sb. Zákon ze dne 13. dubna 2000 o změně a zrušení některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonech o obcích, zákonech o okresních úřadech a o hlavním městě Praze. In *Sbírka zákonů Česká republika*, částka 39, vydaná dne 17. května 2000, s. 1835–1864. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=132&r=2000>.
- Doplnění základní pedagogické dokumentace vzdělávacího programu „Základní škola“ (čj. 16845/2001-22, dne 2. 5. 2001). In *Věstník MŠMT*, ročník LVII. (2001), sešit 6, s. 11.
- Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním informatiky a výpočetní techniky. In *Věstník MŠMT*, ročník LVII. (2001), sešit 6, s. 12–13.
- Přehled učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LVII. (2001), sešit 11, s. 28–60.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bilá kniha.* (2001). Praha: Tauris. Dostupné z <http://aplikace.msmt.cz/pdf/BilaKniha.pdf>.
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky (pro oblast předškolního, základního, středního, vyššího odborného a dalšího vzdělávání.* (2002). Praha: MŠMT. Dostupné z http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_5_1.pdf.
- Zákon č. 284/2002 Sb. Zákon ze dne 31. května 2002, kterým se mění zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. In *Sbírka zákonů Česká republika*, částka 102, vydaná dne 28. června 2002, s. 6040–6044. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?o=3&t=947>.
- Metodický pokyn k realizaci rozvojového programu Rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 2 vyučovací hodiny (čj. 31172/2002-22, 12. února 2003). In *Věstník MŠMT*, ročník LIX. (2003), sešit 3, s. 36–41.
- Nechceme novou Bilou horu – tentokrát ve vzdělávání. Žádáme ministryni školství, aby zabránila cílené ztrátě historického vědomí českých žáků.* (2003). Dostupné z <http://www.asud.cz/BILAHORA.HTM>.
- Petice 17. listopadu 2003. Prohlášení Sdružení historiků ČR k ohrožení výuky dějepisu v ČR.* (2003). Dostupné z <http://www.asud.cz/petice.htm>.
- Sdělení ministryně školství, mládeže a tělovýchovy. Vyhlášení veřejné diskuse ke 3. verzi Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (čj. 12 122/2004-22, dne 16. února 2004). In *Věstník MŠMT*, ročník LX. (2004), sešit 1, s. 18.
- Metodický pokyn k realizaci rozvojového programu Rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 1 vyučovací hodinu od školního roku 2004/05 (čj. 12207/2004-22, 5. dubna 2004). In *Věstník MŠMT*, ročník LX. (2004), sešit 5, s. 7–11.
- Stanovisko ASUDu k části školského zákona (RVP) (schváleno 17. dubna 2004).* Dostupné z <http://www.asud.cz/KRVP3.HTM>.
- Vyjádření ASUD k 3. verzi RVP ZV a předmětu dějepisu pro VÚP a MŠMT (schváleno 17. dubna 2004).* Dostupné z <http://www.asud.cz/KRVP3.HTM>.
- Pokyn k rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 1 vyučovací hodinu od školního roku 2004/05 (čj. 21264/2004-22, dne 17. června 2004). In *Věstník MŠMT*, ročník LX. (2004), sešit 8, s. 2–6.

- Zákon č. 561/2004 Sb. Zákon ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In *Sbírka zákonů Česká republika*, částka 190, rozeslaná dne 10. listopadu 2004, s. 10 262–10 324. Dostupné z <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>.
- Výzva z Blois. (2008). Dostupné z http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/apel_de_blois_SK.pdf.
- Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se vydává Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (Č. j. 31504/2004-22, dne 13. prosince 2004). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 1, s. 31.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 1, s. 31–105.
- Metodický pokyn k realizaci rozvojového programu Rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 1 vyučovací hodinu od školního roku 2005/06 (č. j. 11 818/2005-22, 13. 5. 2005). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 6, s. 22–27.
- Soubor pedagogicko-organizačních informací pro mateřské školy, základní školy, střední školy, konzervatoře, vyšší odborné školy, základní umělecké školy, jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky a školská zařízení na školní rok 2005/2006 (č. j. 12295/2005-20). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 6, s. 28–60.
- Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (Č. j. 27002/2005-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 10, s. 17.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením. Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2005. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2005). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 10, s. 18–148.
- Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání*. (2005). Praha: VÚP. Dostupné z <http://stary.rvp.cz/soubor/manual.pdf>.
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky*. (2005). Praha: MŠMT. Dostupné z http://aplikace.msmt.cz/pdf/JTDlouhodobyzamer05_appx.pdf.
- Manuál pro tvorbu Školního vzdělávacího programu – vzdělávací obor dějepis. (2005). *Společenskovědní předměty*, 5(1), 22.
- Vyhlášení rozvojového programu MŠMT ze dne 17. ledna 2006, č. j. 31042/2005-22 Rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 5 vyučovacích hodin od školního roku 2006/07. In *Věstník MŠMT*, ročník LXII. (2006), sešit 3, s. 23–45.
- Metodický portál RVP pro podporu školské reformy. In *Věstník MŠMT*, ročník LXII. (2006), sešit 4, s. 8.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)*. (2007). Praha: VÚP. Dostupné z http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf.
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky*. (2007). Praha: MŠMT. Dostupné z <http://www.msmt.cz/ministerstvo/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-cr>.
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2011–2015*. (2011). Praha: MŠMT. Dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-1?highlightWords=dlouhodob%C3%BD+z%C3%A1m%C4%9B>

- Vyhlášení programu zjišťování výsledků vzdělávání č.j. MSMT – 4849/2012-K1: Zjišťování výsledků vzdělávání Českou školní inspekcí v roce 2012. In *Věstník MŠMT*, ročník LXVIII. (2012), sešit 5, s. 21–22.
- Soubor pedagogicko-organizačních informací pro mateřské školy, základní školy, střední školy, konzervatoře, vyšší odborné školy, základní umělecké školy, jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky a školská zařízení na školní rok 2012/2013 (Čj.: MSMT-9081/2012-20). In *Věstník MŠMT*, ročník LXVIII. (2012), sešit 6, s. 3–25.
- Vyhlášení programu zjišťování výsledků vzdělávání č. j. MSMT-42746/2012-210. Zjišťování výsledků vzdělávání Českou školní inspekcí ve školním roce 2012/2013. In *Věstník MŠMT*, ročník LXVIII. (2012), sešit 11, s. 6.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (verze platná od 1. 9. 2013)*. (2013). Praha: MŠMT. Dostupné z <http://nuv.cz/file/319>.

Seznam tabulek

Tabulka 1	Formy existence kurikula	24
Tabulka 2	Názvy škol odpovídající dnešní základní škole od roku 1918 do současnosti	36
Tabulka 3	Rozdělení sledovaného časového období do jednotlivých period	49
Tabulka 4	Rastr k zachycení časové dotace dějepisu v jednotlivých učebních plánech (osnovách)	52
Tabulka 5	Rastr tabulky zachycující vývoj časové dotace dějepisu	52
Tabulka 6	Členění dějin podle prostorově geografického hlediska	53
Tabulka 7	Vybrané subdisciplíny dějepisného vyučování a jejich vymezení	54
Tabulka 8	Vymezení historie každodenního života běžného člověka a událostí historických	54
Tabulka 9	Rastr pro zachycení časových dotací jednotlivých témat/tematických celků vyučovacího předmětu dějepisu a jejich procentuálního zastoupení v rámci celkové dotace předmětu	55
Tabulka 10	Rastr pro srovnání časových dotací vybraných tematických celků a jejich procentuálního zastoupení v rámci celkové dotace dějepisu v jednotlivých osnovách	55
Tabulka 11	Klasická periodizace dějin	56
Tabulka 12	Srovnání rámcového zastoupení historických období v jednotlivých osnovách (v %)	56
Tabulka 13	Školská soustava v českých zemích v letech 1869–1922	62
Tabulka 14	Školská soustava v českých zemích v letech 1922–1941	62
Tabulka 15	Časové dotace dějepisu na osmitřídnicích obecných školách podle výnosu z roku 1923	67
Tabulka 16	Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle výnosu z roku 1923	73
Tabulka 17	Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle výnosů z roku 1926	73
Tabulka 18	Časová dotace dějepisu na jednoročnicích učebních kurzech podle osnov z roku 1924	74
Tabulka 19	Časové dotace dějepisu na osmitřídnicích obecných školách podle osnov z roku 1930	78
Tabulka 20	Časové dotace dějepisu na osmitřídnicích obecných školách podle osnov z roku 1933	82
Tabulka 21	Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle osnov z roku 1932	87
Tabulka 22	Časová dotace dějepisu na jednoročnicích učebních kurzech podle osnov z roku 1932	90
Tabulka 23	Školská soustava v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1941–1945	93
Tabulka 24	Časové dotace dějepisu na obecných školách podle osnov z roku 1939	100
Tabulka 25	Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle osnov z roku 1939	101
Tabulka 26	Časová dotace dějepisu na jednoročnicích učebních kurzech podle osnov z roku 1939	102
Tabulka 27	Časové dotace dějepisu na obecných školách podle směrnic z roku 1941	103
Tabulka 28	Časové dotace dějepisu na měšťanských školách podle směrnic z roku 1941	104
Tabulka 29	Časová dotace dějepisu na jednoročnicích učebních kurzech podle směrnic z roku 1941	104
Tabulka 30	Časové dotace dějepisu na obecných školách podle směrnic z roku 1942	107
Tabulka 31	Časové dotace dějepisu na školách hlavních podle směrnic z roku 1942	108
Tabulka 32	Školská soustava v Československu v letech 1945–1948	113
Tabulka 33	Časové dotace dějepisu na obecných školách podle přechodných osnov pro školní rok 1945/46	117
Tabulka 34	Časové dotace dějepisu na školách druhého stupně (měšťanské a nižší střední) podle přechodných osnov pro školní rok 1945/46	118
Tabulka 35	Časová dotace dějepisu na jednoročnicích učebních kurzech podle přechodných osnov pro školní rok 1945/46	118

Tabulka 36	Časové dotace dějepisu na obecných školách podle I. části doplňků a změn přechodných osnov z roku 1946	120
Tabulka 37	Časové dotace dějepisu na školách druhého stupně (měšťanské a nižší střední) podle I. části doplňků a změn přechodných osnov z roku 1946	121
Tabulka 38	Časová dotace dějepisu na jednoročních učebních kurzech podle I. části doplňků a změn přechodných osnov z roku 1946	121
Tabulka 39	Školská soustava v Československu v letech 1948–1953	126
Tabulka 40	Časové dotace dějepisu na středních školách podle učebního plánu z roku 1948	131
Tabulka 41	Školská soustava v Československu v letech 1953–1960	137
Tabulka 42	Časové dotace dějepisu v 6.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSŠ) podle učebního plánu pro školní rok 1953/54	141
Tabulka 43	Časové dotace dějepisu v 5.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSŠ) podle učebního plánu z roku 1954	143
Tabulka 44	Časové dotace dějepisu v 5.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSŠ) podle směrnic z roku 1957	154
Tabulka 45	Školská soustava v Československu v letech 1961–1978	159
Tabulka 46	Časové dotace dějepisu na ZDŠ podle učebního plánu z roku 1960	167
Tabulka 47	Přehled navrhovaných variant koncepce dějepisného vzdělávání na ZDŠ z roku 1969	175
Tabulka 48	Časové dotace dějepisu na ZDŠ od školního roku 1966/67	176
Tabulka 49	Časové dotace dějepisu na ZDŠ po zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu v roce 1967	177
Tabulka 50	Časové dotace dějepisu na ZDŠ podle učebního plánu z roku 1972	179
Tabulka 51	Školská soustava v Československu v letech 1978–1989	186
Tabulka 52	Časové dotace dějepisu na ZŠ podle učebního plánu z roku 1978	188
Tabulka 53	Časové dotace dějepisu podle vzdělávacího programu Občanská škola	216
Tabulka 54	Časové dotace dějepisu podle vzdělávacího programu Základní škola	220
Tabulka 55	Časové dotace dějepisu podle vzdělávacího programu Národní škola	224
Tabulka 56	Časové dotace dějepisu na školách odpovídajících dnešním základním školám v letech 1918–2013	253
Tabulka 57	Vývoj časových dotací tematického celku starověké Řecko v osnovách dějepisu a jejich procentuální zastoupení v rámci celkové časové dotace předmětu	270
Tabulka 58	Vývoj časových dotací tematického celku starověký Řím v osnovách dějepisu a jejich procentuální zastoupení v rámci celkové časové dotace předmětu	272
Tabulka 59	Vývoj časových dotací tematického celku husitství v osnovách dějepisu a jejich procentuální zastoupení v rámci celkové časové dotace předmětu	274
Tabulka 60	Rozvržení učiva dějepisu do jednotlivých ročníků měšťanských škol v osnovách z let 1919, 1932 a 1939	277
Tabulka 61	Rámcové rozložení dotace dějepisu mezi jednotlivá historická období v letech 1948–1989	279

Seznam příloh na CD

Učební plány sledovaného typu škol v období let 1918–2013

- Příloha 1 Časové dotace škol obecných osmitřídnicích podle osnov z roku 1915
- Příloha 2 Časové dotace měšťanských škol na Slovensku podle osnov z roku 1920 – chlapecké měšťanské školy
- Příloha 3 Časové dotace měšťanských škol na Slovensku podle osnov z roku 1920 – dívčí měšťanské školy
- Příloha 4 Časové dotace měšťanských škol na Slovensku podle osnov z roku 1920 – koedukační měšťanské školy
- Příloha 5 Časové dotace škol obecných podle výnosu z roku 1923 (jednotřídnicí a dvoutřídnicí)
- Příloha 6 Časové dotace škol obecných podle výnosu z roku 1923 (dvoutřídnicí až pětiletá)
- Příloha 7 Časové dotace škol obecných podle výnosu z roku 1923 (pětiletá až sedmiletá)
- Příloha 8 Časové dotace škol obecných osmitřídnicích podle výnosu z roku 1923
- Příloha 9 Časové dotace škol měšťanských v českých zemích podle výnosu z roku 1923
- Příloha 10 Časové dotace škol měšťanských na Slovensku podle výnosu z roku 1923
- Příloha 11 Časové dotace jednoročnicích učebnicích kurzů připojených ke školám měšťanským podle osnov z roku 1924
- Příloha 12 Časové dotace škol měšťanských v českých zemích a na Slovensku podle výnosu z roku 1926
- Příloha 13 Časové dotace škol obecných jednotřídnicích nedělních podle osnov z roku 1930
- Příloha 14 Časové dotace škol obecných jednotřídnicích dílních podle osnov z roku 1930
- Příloha 15 Časové dotace škol obecných dvoutřídnicích nedělních podle osnov z roku 1930
- Příloha 16 Časové dotace škol obecných dvoutřídnicích dílních podle osnov z roku 1930
- Příloha 17 Časové dotace škol obecných trojtřídnicích podle osnov z roku 1930
- Příloha 18 Časové dotace škol obecných čtyřtřídnicích podle osnov z roku 1930
- Příloha 19 Časové dotace škol obecných pětiletých s osmi školnicími roky podle osnov z roku 1930
- Příloha 20 Časové dotace škol obecných pětiletých s pěti školnicími roky podle osnov z roku 1930
- Příloha 21 Časové dotace škol obecných šestiletých podle osnov z roku 1930
- Příloha 22 Časové dotace škol obecných sedmiletých podle osnov z roku 1930
- Příloha 23 Časové dotace škol obecných osmitřídnicích podle osnov z roku 1930
- Příloha 24 Původní návrh časové dotace pro měšťanské školy z roku 1932
- Příloha 25 Časové dotace škol měšťanských podle osnov z roku 1932
- Příloha 26 Časové dotace jednoročnicích učebnicích kurzů připojených ke školám měšťanským podle osnov z roku 1932
- Příloha 27 Časové dotace škol obecných jednotřídnicích podle osnov z roku 1933
- Příloha 28 Časové dotace škol obecných dvojtřídnicích podle osnov z roku 1933
- Příloha 29 Časové dotace škol obecných trojtřídnicích podle osnov z roku 1933
- Příloha 30 Časové dotace škol obecných čtyřtřídnicích podle osnov z roku 1933
- Příloha 31 Časové dotace škol obecných pětiletých podle osnov z roku 1933
- Příloha 32 Časové dotace škol obecných šestiletých podle osnov z roku 1933
- Příloha 33 Časové dotace škol obecných sedmiletých podle osnov z roku 1933
- Příloha 34 Časové dotace škol obecných osmitřídnicích podle osnov z roku 1933
- Příloha 35 Časové dotace škol obecných podle osnov z roku 1939
- Příloha 36 Časové dotace škol měšťanských podle osnov z roku 1939
- Příloha 37 Časové dotace jednoročnicích učebnicích kurzů podle osnov z roku 1939
- Příloha 38 Časové dotace obecných škol podle směrníc z roku 1941

- Příloha 39 Časové dotace měšťanských škol podle směrnic z roku 1941
- Příloha 40 Časové dotace jednorozhodných učebních kurzů podle směrnic z roku 1941
- Příloha 41 Časové dotace obecných škol podle směrnic z roku 1942
- Příloha 42 Časové dotace hlavních škol podle směrnic z roku 1942
- Příloha 43 Časové dotace obecných škol podle přechodných osnov na školní rok 1945/46
- Příloha 44 Časové dotace měšťanských a nižších středních škol podle přechodných osnov na školní rok 1945/46
- Příloha 45 Časové dotace obecných škol podle I. části doplňků a změn přechodných osnov z roku 1946
- Příloha 46 Časové dotace škol měšťanských a nižších středních podle I. části doplňků a změn přechodných osnov z roku 1946
- Příloha 47 Časové dotace středních škol podle učebního plánu z roku 1948
- Příloha 48 Časové dotace středních škol podle směrnic pro školní rok 1951/52
- Příloha 49 Časové dotace národních a středních škol podle návrhu osnov z roku 1952
- Příloha 50 Časové dotace všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSS) pro školní rok 1953/54
- Příloha 51 Časové dotace všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSS) podle učebního plánu a učebních osnov z roku 1954
- Příloha 52 Časové dotace všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSS) podle směrnic pro práci všeobecně vzdělávacích škol pro školní rok 1956/57
- Příloha 53 Pokusný učební plán všeobecně vzdělávacích škol z roku 1957
- Příloha 54 Časové dotace všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSS) podle směrnic z roku 1957
- Příloha 55 Učební plán 9. ročníků zřízených pro dívky při některých OSŠ a JSS ve školním roce 1958/59
- Příloha 56 Učební plán 9. ročníků OSŠ a JSS ve školním roce 1959/60
- Příloha 57 Návrh učebního plánu ZDŠ z roku 1959
- Příloha 58 Učební plán ZDŠ z roku 1960
- Příloha 59 Učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům z roku 1965
- Příloha 60 Učební plán speciálních ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům z roku 1965
- Příloha 61 Učební plán ZDŠ po zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu v roce 1967
- Příloha 62 Učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům po zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu v roce 1967
- Příloha 63 Učební plán ZDŠ speciální s rozšířeným vyučováním jazykům po zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu v roce 1967
- Příloha 64 Učební plán ZDŠ po zavedení pětidenního vyučovacího týdne v roce 1968
- Příloha 65 Učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům po zavedení pětidenního vyučovacího týdne v roce 1968
- Příloha 66 Učební plán ZDŠ speciální s rozšířeným vyučováním jazykům po zavedení pětidenního vyučovacího týdne v roce 1968
- Příloha 67 Učební plán speciální závěrečné třídy ZDŠ z roku 1969
- Příloha 68 Učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům z roku 1970
- Příloha 69 Učební plán ZDŠ z roku 1972
- Příloha 70 Učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům z roku 1972
- Příloha 71 Učební plán ZDŠ z roku 1974
- Příloha 72 Učební plán ZŠ z roku 1978
- Příloha 73 Učební plán ZŠ platný od roku 1988
- Příloha 74 Učební plán přechodného 9. ročníku ZŠ z roku 1990
- Příloha 75 Učební plán ZŠ z roku 1991
- Příloha 76 Doporučený učební plán pro 2. stupeň ZŠ z roku 1995
- Příloha 77 Učební plán vzdělávacího programu Občanská škola
- Příloha 78 Doplňky k učebnímu plánu vzdělávacího programu Občanská škola

- Příloha 79 Modelový učební plán vzdělávacího programu Občanská škola pro třídy s rozšířeným vyučováním jazyků
- Příloha 80 Učební plán vzdělávacího programu Základní škola
- Příloha 81 Učební plán vzdělávacího programu Základní škola po úpravě platné od 1. září 1998
- Příloha 82 Učební plán pro třídy s rozšířeným vyučováním jazyků (platný pro všechny školy bez ohledu na využívaný vzdělávací program) z roku 1998
- Příloha 83 Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním matematiky a přírodovědných předmětů
- Příloha 84 Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním výtvarné výchovy
- Příloha 85 Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním hudební výchovy
- Příloha 86 Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním tělesné výchovy
- Příloha 87 Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním informatiky a výpočetní techniky
- Příloha 88 Učební plán vzdělávacího programu Národní škola – 6. a 7. ročník
- Příloha 89 Rámcový učební plán pro základní vzdělávání podle RVP ZV z roku 2005
- Příloha 90 Rámcový učební plán pro základní vzdělávání podle RVP ZV z roku 2007
- Příloha 91 Rámcový učební plán pro základní vzdělávání podle RVP ZV z roku 2013

Časové dotace jednotlivých témat/tematických celků dějepisného vzdělávání a jejich procentuální zastoupení v rámci celkové dotace dějepisu na sledovaném typu škol

- Příloha 92 Časové dotace přidělené jednotlivým tematickým celkům/tématům podle osnov pro střední školy z roku 1948
- Příloha 93 Časové dotace přidělené obrázkům z českých a slovenských dějin podle osnov pro 5. ročník národních škol z roku 1954
- Příloha 94 Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro všeobecně vzdělávací školy z roku 1954 (6.–8. ročník)
- Příloha 95 Časové dotace přidělené obrázkům z národních dějin podle pokusných osnov pro 5. ročník všeobecně vzdělávacích škol z roku 1957
- Příloha 96 Časové dotace přidělené jednotlivým tématům/tematickým celkům podle pokusných osnov pro všeobecně vzdělávací školy (OSŠ a JSŠ) z roku 1957 (6.–8. ročník)
- Příloha 97 Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro všeobecně vzdělávací školy (OSŠ a JSŠ) z roku 1957 (6.–8. ročník)
- Příloha 98 Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro ZDŠ z roku 1960
- Příloha 99 Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro ZDŠ z roku 1963
- Příloha 100 Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro ZDŠ z roku 1972
- Příloha 101 Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro ZŠ z roku 1978
- Příloha 102 Návrh úpravy osnov dějepisu z roku 1985
- Příloha 103 Časové dotace určené pro jednotlivé tematické celky a témata dějepisu podle osnov z roku 1987

Přílohy

Učební plány sledovaného typu škol v období let 1918–2013

Příloha 1

Časové dotace škol obecných osmitřídních podle osnov z roku 1915

Stupeň	nižší			střední		Celkem	vyšší			Celkem	E
	I.	II.	III.	IV.	V.		VI.	VII.	VIII.		
Náboženství	2	2	2	2	2	10	2	2	2	6	16
Jazyk vyučovací	12	10	9	9	6	46	4	4	4	12	58
Zeměpis a dějepis	-	-	-	-	-	-	4 (3)	4 (3)	4 (3)	12 (9)	12 (9)
Přírodopis	-	-	2	3	6	11	2	2	2	6	23
Přírodozpyt	-	-	-	-	-	-	2	2	2	6	
Počty s měřictvím	6/2	4	4	4	4	19	5 (4)	5 (4)	5 (4)	15(12)	34 (31)
Kreslení	-	2/2	2/2	2	2	6	4 (3)	4 (3)	5 (4)	13 (10)	19 (16)
Psaní	-	2	2	2	2	8	1	1	-	2	10
Zpěv	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	5	1	1	1	3	8
Tělocvik (nepovinný pro dívky)	2/2	2/2	2 (1)	2 (1)	2 (1)	8 (3)	2 (1)	2 (1)	2 (1)	6 (3)	14 (nep. 6)
Ženské práce ruční	-	-	(3)	(3)	(3)	(9)	(4)	(4)	(5)	(13)	(22)
Celkem chlapci	19	21	23	25	25	113	27	27	27	81	194
Celkem dívky	18	20	24	26	26	114	20	26	27	79	193

Pozn. V závorce uveden počet hodin pro dívky; zlomkem vyznačeno dělení na půlhodiny.

Zdroj: *Učební osnova obecných škol osmitřídních s českým jazykem vyučovacím v království Českém.* (1914). Praha: C.k. školní knihosklad, s. 22 (upraveno podle Králíková et al., 1977, s. 125).

Příloha 2

Časové dotace měšťanských škol na Slovensku podle osnov z roku 1920 – chlapecké měšťanské školy

Povinné předměty	Ročník				Celkem
	I.	II.	III.	IV.	
Náboženství	2	2	2	2	8
Slovenská řeč	6	6	5	5	22
Zeměpis, dějepis a OV	3	3	3	3	12
Přírodopis	2	2	2	2	8
Přírodopyt	1	2	2	3	8
Nauka o domácím hospodářství	0	0	0	0	0
Počty	4	4	4	4	16
Měření a rýsování	1	2	2	3	8
Kreslení	3	3	4	4	14
Krasopis	1	1	0	1	3
Zpěv	1	1	1	1	4
Ženské ruční práce	0	0	0	0	0
Tělocvik	2	2	2	2	8
Celkem	26	28	28	29	111
Nepovinné předměty					
Němčina	3	3	3	3	12
Francouzština	0	3	3	3	9
Ruční chlapecké práce	3	3	3	3	12

Zdroj: Učebná osnova pre meštianske školy slovenské (Č. 54.840, 31./I. 1920). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1919–1920), číslo 5, s. 79.

Příloha 3

Časové dotace měšťanských škol na Slovensku podle osnov z roku 1920 – dívčí měšťanské školy

Povinné předměty	Ročník				Celkem
	I.	II.	III.	IV.	
Náboženství	2	2	2	2	8
Slovenská řeč	6	6	5	5	22
Zeměpis, dějepis a OV	2	3	3	2	11
Přírodopis	2	2	2	2	8
Přírodopyt	1	2	2	2	7
Nauka o domácím hospodářství	0	0	0	1	1
Počty	4	3	4	4	15
Měření a rýsování	1	1	1	1	4
Kreslení	2	2	2	3	9
Krasopis	1	1	0	0	2
Zpěv	1	1	1	1	4
Ženské ruční práce	3	4	4	4	15
Tělocvik	1	1	1	1	4
Celkem	27	28	27	28	110
Nepovinné předměty					
Němčina	3	3	3	3	12
Francouzština	0	3	3	3	9
Ruční chlapecké práce	0	0	0	0	0

Zdroj: Učebná osnova pre meštianske školy slovenské (Č. 54.840, 31./I. 1920). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1919–1920), číslo 5, s. 79.

Příloha 4

Časové dotace měšťanských škol na Slovensku podle osnov z roku 1920 – koedukační měšťanské školy

Povinné předměty	Ročník				Celkem
	I.	II.	III.	IV.	
Náboženství	2	2	2	2	8
Slovenská řeč	6	6	5	5	22
Zeměpis, dějepis a OV	3	3	3	3	12
Přírodopis	2	2	2	2	8
Přírodopyt	1	2	2	3	8
Nauka o domácím hospodářství	0	0	0	1	1
Počty	4	4	4	4	16
Měření a rýsování	1(1)	1(2)	1(2)	1(3)	4(8)
Kreslení	3	3	3(4)	3(4)	12(14)
Krasopis	1(1)	1(1)	1(0)	0(0)	3(2)
Zpěv	1	1	1	1	4
Ženské ruční práce	0(3)	0(3)	0(4)	0(4)	0(14)
Tělocvik	2(1)	2(1)	2(1)	2(1)	8(4)
Celkem	26(28)	28(29)	28(28)	29(30)	111(115)
Nepovinné předměty					
Němčina	3	3	3	3	12
Francouzština	0	3	3	3	9
Ruční chlapecké práce	3(0)	3(0)	3(0)	3(0)	12(0)

Pozn. Jsou-li uvedeny dvě čísla, ukazuje číslo před závorkou počet hodin pro chlapce, číslo v závorce počet hodin pro dívky.

Zdroj: Učební osnova pre meštianske školy slovenské (Č. 54.840, 31./I. 1920). In *Věstník MŠANO*, ročník II. (1919–1920), číslo 5, s. 79.

Příloha 5

Časové dotace škol obecných podle výnosu z roku 1923 (jednotřídní a dvoutřídní)

Škola	jednotřídní								dvoutřídní																
	nedílná				nedílná				dílňá				dílňá												
	niž. skup.		vyš. skup.		niž. skup.		vyš. skup.		niž. skup.		vyš. skup.		niž. skup.		vyš. skup.										
Třída	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.									
Školní rok	1.	2. 3.	4.	5.	6.–8.	1.	2. 3.	4. 5.	6.–8.	1.	2. 3.	4. 5.	6.–8.	1.	2. 3.	4. 5.	6.–8.								
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2								
Občanská nauka a výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2								
Jazyk vyučovací			9	9	8			8	8			5	5			5	5								
Prvouka Vlastivěda	9	9			1	9	9			1	6	5			1	6	5								
					1					1					1										
					1					1					1			2			1			2	3
					1					1					1					1			1		
Počty s měřičtívím	6/2	4	4	4	4	6/2	4	4	4	6/2	3	3	3	6/2	3	3	3								
Kreslení		2/2	2	2	2*		2/2	2	2*		2/2	1	1		2/2	1	1								
Psaní		2/2	1	1	1		2/2	1	1		2/2	1	1		2/2	1	1								
Zpěv	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2								
Tělesná výchova	4/2	4/2	4/2	2	2	4/2	4/2	2	2	2/2	2/2	1	1	2/2	2/2	1	1								
Ruční práce – výchovné	2/2	2/2	2**	2**	2**	2/2	2/2	2**	2**	2/2	2/2	1**	1**	2/2	2/2	1**	1**								
Ruční práce – ženské s naukou o dom. hosp.		2–3	3	3	4–6 ***		2–3	3	4–6 ***		2	3	4–5 ***		2	3	4–5 ***								
Týdně chlapci	20	23	27	27	28	20	23	26	28	16	17	19	19	16	17	19	20								
Týdně dívky	20	25–26	28	28	29–31	20	25–26	27	29–31	16	19	21	22–23	16	19	21	22–24								

Pozn. * Pro dívky o hodinu méně; ** jen pro chlapce; *** jen pro 8. školní rok.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 453.

Příloha 6

Časové dotace škol obecných podle výnosu z roku 1923 (dvoutřídní až pětitřídní)

Škola	dvoutřídní				trojtřídní				čtyřtřídní				pětitřídní												
Třída	I.		II.		I.		II.		III.	I.		II.		III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	V.					
Oddělení	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1. 2.	1.	1. 2.	1.	1. 2.	-	-	-	1.	2.	1. 2.						
Školní rok	1.	2. 3.	4.	5.	6. 7.	8.	1.	2. 3.	4.	5.	6.-7.	8.	1.	2. 3.	4.	5.	6.-7.	8.	1.	2.	3.	4.	5.	6.-7.	8.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Jazyk vyučovací			8	8			9	8			8	8			8	8			8	8			8	8	8
Prvouka	9	9			1	9	9			1	9	9			1	9	9			1				1	
Vlastivěda					1					1					1					1				1	
					1					1					1					1			1		1
					2	1			2	1			3	1			2	3			1		1		1
					1					1			1							1			1		1
Počty s měřictvím	6/2	4	4	4	6/2	4	4	4	4	6/2	4	4	4	6/2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Kreslení			2/2	2	2*			2/2	2	2*			2/2	2	2*			2/2	1	2	2*			2*	2*
Psaní			2/2	1	1			2/2	1	1			2/2	1	1			2/2	2/2	1	1			1	1
Zpěv	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
Tělesná výchova	4/2	4/2	2	2	4/2	4/2	2	2	4/2	4/2	2	2	4/2	4/2	2	2	4/2	4/2	4/2	2	2			2	2
Ruční práce – výchovné	2/2	2/2	2*	2**	2/2	2/2	2*	2**	2/2	2/2	2*	2**	2/2	2/2	2*	2**	2/2	2/2	1**	2**	2**			2**	2**
			*	*			*	*			*	*			*	*			*	*			*	*	*
Ruční práce – ženské s naukou o dom. hosp.			2-3	3	4-6			2-3	3	4-6			2-3	3	4-6			2	3	3	4-6			4-6	4-6
					***					***					***					***			***	***	***
Týdně chlapci	20	23	26	28	20	23	27	28	20	23	27	28	20	23	24	27	28	20	23	24	27	28	20	23	28
Týdně dívky	20	25-26	27	29-31	20	25-26	28	29-31	20	25-26	28	29-31	20	25	26	28	29-31	20	25	26	28	29-31	20	25	28

Pozn. * Pro dívky o hodinu méně; ** jen pro chlapce; *** jen pro 8. školní rok.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922-1923), sešit 8, s. 454.

Příloha 7

Časové dotace škol obecných podle výnosu z roku 1923 (pětitřídní až sedmitřídní)

Škola	pětitřídní se školou občanskou					šestitřídní						sedmitřídní								
	I.	II.	III.	IV.	V.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VIII.		
Třída																				
Oddělení	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1. 2.	1. 2.	-	-	-	-	-	-	1. 2.		
Školní rok	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.–6.	7.–8.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7. 8.		
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2		
Občanská nauka a výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2		
Jazyk vyučovací			8	8	7			8	8	6	6			8	8	6	6	6		
Prvouka Vlastivěda	Zeměpis Dějepis Přírodopis Přírodopis	9	9			1	9	9			1		9	9			1	1		
						1					1	3					1	1	3	
				2	3	1			2	3	1				2	3	1	1		3
						1					1	3					1	1		
Počty s měřictvím	6/2	4	4	4	4	6/2	4	4	4	4	4	6/2	4	4	4	4	4	4		
Kreslení		2/2	1	2	2		2/2	1	2	3*	3*		2/2	1	2	3	3*	3*		
Psaní		2/2	2/2	1	1		2/2	2/2	1	1	-		2/2	2/2	1	1	-			
Zpěv	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	1	1		
Tělesná výchova	4/2	4/2	4/2	2	2	4/2	4/2	4/2	2	2	2	4/2	4/2	4/2	2	2	2	2		
Ruční práce – výchovné	2/2	2/2	1**	2**	2**	2/2	2/2	1**	2**	2**	2**	2/2	2/2	1**	2**	2**	2**	2**		
Ruční práce – ženské s naukou o dom. hosp.		2	3	3	3		2	3	3	4	6		2	3	3	3	5	6		
Týdně chlapci	20	23	24	27	27	20	23	24	27	27	28	20	23	24	27	27	27	28		
Týdně dívky	20	25	26	28	28	20	25	26	28	28	31	20	25	26	28	28	29	31		

Pozn. * Pro dívky o hodinu méně; ** jen pro chlapce.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 455.

Příloha 8

Časové dotace škol obecných osmitřídnic podle výnosu z roku 1923

Předmět	Ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	2	2	2	2	2	2	2	2
Jazyk vyučovací	9	9	8	8	6	6	6	6
Prvouka, vlastivěda			2	3	-	-	-	-
Zeměpis	-	-	-	-	1	1		
Dějepis	-	-	-	-	1	1	3	3
Přírodopis	-	-	-	-	1	1		
Přírodopis	-	-	-	-	1	1	3	3
Počty s měřictvím	6/2	4	4	4	4	4	4	4
Kreslení	-	2/2	1	2	3	3*	3*	3*
Psaní	-	-	2/2	2/2	1	1	-	-
Zpěv	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	1	1	1
Tělesná výchova	4/2	4/2	4/2	2	2	2	2	2
Ruční výchovné	2/2	2/2	1**	2**	2**	2**	2**	2**
práce: ženské a nauka o domácím hospodářství	-	2	3	3	3	5	6	6
Týdně: chlapci	20	23	24	27	27	27	28	28
dívky	20	25	26	28	28	29	31	31

Pozn. *pro dívky o hodinu méně; ** jen pro chlapce.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 455.

Příloha 9

Časové dotace škol měšťanských v českých zemích podle výnosu z roku 1923

	chlapecká			dívčí			smíšená					
	I.	II.	III.	I.	II.	III.	chl.	dív.	chl.	dív.	chl.	dív.
							I.	I.	II.	II.	III.	III.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Jazyk vyučovací s naukou o písemnostech	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Zeměpis, dějepis	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Přírodopis	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Přírodopis	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Počty s jednoduchým účetnictvím	4	4	4	3	3	3	4	3	4	3	4	3
Měřičtví a rýsování	2	2	3	1	1	1	2	1	2	1	3	1
Kreslení	3	3	3	2	2	2	3	2	3	2	3	2
Krasopis	1	1	-	1	1	-	1	1	1	1	-	-
Zpěv	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Ruční práce:												
Výchovné ženské s naukou o domácím hospodářství	2	2	2	-	-	-	2	-	2	-	2	-
ženské s naukou o domácím hospodářství	-	-	-	5	5	7	-	5	-	5	-	7
Týdně	30	30	30	30	30	31	30	30	30	30	30	31

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 456.

Příloha 10

Časové dotace škol měšťanských na Slovensku podle výnosu z roku 1923

	chlapecká				dívčí				smíšená							
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	chl.	dív.	chl.	dív.	chl.	dív.	chl.	dív.
									I.	I.	II.	II.	III.	III.	IV.	IV.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Jazyk vyučovací s naukou o písemnostech	6	4	4	4	6	4	4	4	6	6	4	4	4	4	4	4
Zeměpis, dějepis	2	3	3	3	2	3	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3
Přírodopis	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Přírodopis	2	2	2	2	1	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2
Počty s jednoduchým účetnictvím	4	4	4	4	4	3	3	3	4	4	4	3	4	3	4	3
Měřičtví a rýsování	1	2	2	3	1	1	1	1	1	1	2	1	2	1	3	1
Kreslení	2	3	3	3	2	2	2	2	2	2	3	2	3	2	3	2
Krasopis	1	1	1	-	1	1	1	-	1	1	1	1	1	1	-	-
Zpěv	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Ruční práce:																
Výchovné ženské s naukou o domácím hospodářství	2	2	2	2	-	-	-	-	2	-	2	-	2	-	2	-
	-	-	-	-	3	5	5	7	-	3	-	5	-	5	-	7
Týdně	29	30	30	30	30	30	31	30	29	29	30	30	30	30	30	31

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. srpna 1923, č. 92.189-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích pro jednotlivé druhy a stupně škol obecných a pro školy občanské. In *Věstník MŠANO*, ročník IV. (1922–1923), sešit 8, s. 456.

Příloha 11

Časové dotace jednorozných učebních kurzů připojených ke školám měšťanským podle osnov z roku 1924

Povinné předměty	Počet hodin
Občanská nauka a výchova	2
Jazyk vyučovací	4
Druhý jazyk živý	3
Zeměpis, Dějepis	3
Přírodopis	2
Přírodopyt	2
Počty s měřictvím	5
Rýsování	2, pro dívky 1
Kreslení	2
Ruční práce výchovné (pro chlapce)	2
Ruční práce ženské s naukou o domácím hospodářství	6
Tělesná výchova	2
Týdně chlapci povinných	29
Týdně dívky povinných	32
Nepovinné předměty	
Jazyk francouzský nebo jiný živý	2
Těsnopis	2
Psaní strojem	1
Zpěv pro dívky	1

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 13. června 1924, čís. 65.983-I, jímž se vyhlašují osnovy pro jednorozční učebné kursy, připojené ke školám občanským. In *Věstník MŠANO*, ročník VI. (1924), sešit 6, s. 309–313.

Příloha 12

Časové dotace škol měšťanských v českých zemích a na Slovensku podle výnosu z roku 1926

	chlapecká			dívčí		
	I.	II.	III.	I.	II.	III.
Náboženství	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	1	2	2	1	2	2
Jazyk vyučovací a nauka o písemnostech	5	4*	4*	5	4*	4*
Zeměpis a dějepis	3	3	3	3	3	3
Přírodopis		2**	2**		2**	2**
Přírodopis	3			3		
Přírodopis		2**	2**		2**	2**
Počty s jednoduchým účetnictvím	4	4	4	4	4	3
Měřictví a rýsování	2	2	3	1	1	1
Kreslení	3	3	3	2	2	2
Krasopis	1	-	-	1	-	-
Zpěv	1	1	-	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2
Ruční práce výchovné	1	1	1	-	-	-
Ruční práce ženské s naukou o domácím hospodářství	-	-	-	4	4	5 (6) ***
Týdně hodin	28	28	28	29	29	29 (30)

Pozn. * na měšťanských školách na Slovensku 5 hodin; ** na měšťanských školách na Slovensku přírodopis s přírodopisem dohromady 3 hodiny; *** tam, kde se vyučuje vaření 6 hodin, jinak 5 hodin.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 4. července 1926, č. 42.023-I, o počtu týdenních hodin vyučovacích na školách občanských. In *Věstník MŠANO*, ročník VIII. (1926), sešit 7, s. 220–221.

Příloha 13

Časové dotace škol obecných jednotřídních nedílných podle osnov z roku 1930

Třída		I.			
Oddělení		1.	2.	3.	4.
Školní rok		1.	2. 3.	4. 5.	6.–8.
Náboženství		2	2	2	2
Občanská nauka a výchova		-	-	2/2	2
Jazyk vyučovací		14/2	7	8	8
Prvouka		10/2	10/2	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	3	-
	Zeměpis	-	-	-	2
	Dějepis	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	2
	Přírodopis	-	-	-	2
Počty s naukou o tvarech měřických		6/2	4	4	4
Kreslení		-	-	2	3* (1**)
Psaní		-	2/2	1	-
Zpěv		2/2	2/2	2/2	2/2
Tělesná výchova		2	2	2	2
Ruční práce chlapecké		-	-	1	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství		-	-3***	3	6
Chlapci týdně		20	22	25	28
Dívky týdně		20	22-25	27	30

Pozn. * pro chlapce; ** pro dívky; *** od 3. školního roku.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učebné osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 205.

Příloha 14

Časové dotace škol obecných jednotřídních dílných podle osnov z roku 1930

Třída	I.			
	skupina nižší		skupina vyšší	
Oddělení	1.	2.	1.	2.
Školní rok	1.	2. 3.	4. 5.	6.–8.
Náboženství	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	-	-	2/2	2/2
Jazyk vyučovací	10/2	6	6	6
Prvouka	5/2	5/2	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	2
	Zeměpis	-	-	-
	Dějepis	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-
Počty s naukou o tvarech měřických	6/2	3	3	4
Kreslení	-	-	1	1
Psaní	-	2/2	1	-
Zpěv	1/2	1/2	2/2	2/2
Tělesná výchova	2/2	2/2	1	1
Ruční práce chlapecké	-	-	2/2	2/2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	-3	3	4
Chlapci týdně	14	16	19	19
Dívky týdně	14	16-19	21	22

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 206.

Příloha 15

Časové dotace škol obecných dvoutřídních nedílných podle osnov z roku 1930

Třída	I.		II.		
	1.	2.	1.	2.	
Oddělení	1.	2.	1.	2.	
Školní rok	1.	2. 3.	4. 5.	6.–8.	
Náboženství	2	2	2	2	
Občanská nauka a výchova	-	-	2/2	2	
Jazyk vyučovací	14/2	7	8	8	
Prvouka	10/2	10/2	-	-	
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	3	
	Zeměpis	-	-	-	
	Dějepis	-	-	-	2
	Přírodopis	-	-	-	2
	Přírodozpyt	-	-	-	2
Počty s naukou o tvarech měřických	6/2	4	4	4	
Kreslení	-	-	2	3* (1**)	
Psaní	-	2/2	1	-	
Zpěv	2/2	2/2	2/2	2/2	
Tělesná výchova	4/2	4/2	2	2	
Ruční práce chlapecké	-	-	2/2	2	
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	-3	3	6	
Chlapci týdně	20	22	25	28	
Dívky týdně	20	22-25	27	30	

Pozn. * pro chlapce; ** pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učebné osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 207.

Příloha 16

Časové dotace škol obecných dvoutřídních dílných podle osnov z roku 1930

Třída		I.			
Oddělení		1.	2.	1.	2.
Školní rok		1.	2. 3.	4. 5.	6.–8.
Náboženství		2	2	2	2
Občanská nauka a výchova		-	-	2/2	2/2
Jazyk vyučovací		12/2	12/2	6	6
Prvouka		6/2	6/2	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	2	-
	Zeměpis	-	-	-	-
	Dějepis	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	3
	Přírodozpyt	-	-	-	-
Počty s naukou o tvarech měřických		6/2	3	3	3
Kreslení		-	-	1	1
Psaní		-	2/2	1	1
Zpěv		2/2	2/2	2/2	2/2
Tělesná výchova		2/2	2/2	2	2
Ruční práce chlapecké		-	-	2/2	2/2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství		-	-2	3	4
Chlapci týdně		16	17	20	21
Dívky týdně		16	17-19	22	24

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 208.

Příloha 17

Časové dotace škol obecných trojtřídních podle osnov z roku 1930

Třída		I.		II.		III.	
Oddělení		1.	2.	1.	2.	1.	2.
Školní rok		1.	2.	3.	4.	5.	6.7.8.
Náboženství		2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova		-	-	2/2	2/2	2/2	4/2
Jazyk vyučovací		14/2	7	8	8	8	8
Prvouka		10/2	10/2	-	-		
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	3	3	4	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	2
	Dějepis	-	-	-	-	-	
	Přírodopis	-	-	-	-	-	2
	Přírodozpyt	-	-	-	-	-	
Počty s naukou o tvarech měřických		6/2	4	4	4	4	4
Kreslení		-	-	2/2	4/2	2	3*(1**)
Psaní		-	2/2	1	1	1	-
Zpěv		2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
Tělesná výchova		4/2	4/2	2	2	2	2
Ruční práce chlapecké		-	-	2/2	2/2	1	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství		-	-	3	3	3	6
Chlapci týdně		20	22	24	25	26	28
Dívky týdně		20	22	26	27	28	30

Pozn. * pro chlapce; ** pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učebné osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 209.

Příloha 18

Časové dotace škol obecných čtyřtřídních podle osnov z roku 1930

Třída		I.	II.	III.	IV.		
Oddělení		–	1.	2.	1.	2.	–
Školní rok		1.	2.	3.	4.	5.	6.–8.
Náboženství		2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova		-	-	2/2	2/2	2/2	2
Jazyk vyučovací		14/2	8	8	8	8	8
Prvouka		10/2	10/2	-	-	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	6/2	4	4	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	2
	Dějepis	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	2
Přírodopis		-	-	-	-	-	2
Počty s naukou o tvarech měřických		6/2	4	4	4	4	4
Kreslení		-	-	2/2	2	2	3*(1**)
Psaní		-	2/2	2/2	1	1	-
Zpěv		2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
Tělesná výchova		4/2	4/2	4/2	2	2	2
Ruční práce chlapecké		-	-	2/2	1	1	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství		-	-	3	3	3	6
Chlapci týdně		20	23	24	26	26	28
Dívky týdně		20	23	26	28	28	30

Pozn. * pro chlapce; ** pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učebné osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 210.

Příloha 19

Časové dotace škol obecných pětiletých s osmi školními roky podle osnov z roku 1930

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.		
Oddělení	–	–	–	1.	2.	–	
Školní rok	1.	2.	3.	4.	5.	6.–8.	
Náboženství	2	2	2	2	2	2	
Občanská nauka a výchova	-	-	2/2	2/2	2/2	2	
Jazyk vyučovací	14/2	8	8	8	8	8	
Prvouka	10/2	10/2	-	-	-	-	
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	6/2	4	4	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	2
	Dějepis	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	2
	Přírodozpyt	-	-	-	-	-	-
Počty s naukou o tvarech měřických	6/2	4	4	4	4	4	
Kreslení	-	-	2/2	2	2	3*(1**)	
Psaní	-	2/2	2/2	1	1	-	
Zpěv	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	
Tělesná výchova	4/2	4/2	2	2	2	2	
Ruční práce chlapecké	-	-	2/2	1	1	2	
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	-	3	3	3	6	
Chlapci týdně	20	23	24	26	26	28	
Dívky týdně	20	23	26	28	28	30	

Pozn. * pro chlapce; ** pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učebné osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 211.

Příloha 20

Časové dotace škol obecných pětiletých s pěti školními roky podle osnov z roku 1930

Třída		I.	II.	III.	IV.	V.
Oddělení		–	–	–	–	–
Školní rok		1.	2.	3.	4.	5.
Náboženství		2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova		-	-	2/2	2/2	2/2
Jazyk vyučovací		14/2	8	8	8	8
Prvouka		10/2	10/2	-	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	6/2	3	4
	Zeměpis	-	-	-	-	-
	Dějepis	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-
	Přírodozpyt	-	-	-	-	-
Počty s naukou o tvarech měřických		6/2	4	4	4	4
Kreslení		-	-	1	2	2
Psaní		-	2/2	2/2	1	1
Zpěv		2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
Tělesná výchova		4/2	4/2	2	2	2
Ruční práce chlapecké		-	-	2/2	1	1
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství		-	-	3	3	3
Chlapci týdně		20	23	24	25	26
Dívky týdně		20	23	26	27	28

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 212.

Příloha 21

Časové dotace škol obecných šestitřídních podle osnov z roku 1930

Třída		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Oddělení		-	-	-	-	-	-
Školní rok		1.	2.	3.	4.	5.	6.-8.
Náboženství		2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova		-	-	2/2	2/2	1	2
Jazyk vyučovací		14/2	8	8	8	8	8
Prvouka		10/2	10/2	-	-	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	6/2	3	4	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	2
	Dějepis	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	2
	Přírodozpyt	-	-	-	-	-	-
Počty s naukou o tvarech měřických		6/2	4	4	4	4	4
Kreslení		-	-	1	2	2	3*(1)**
Psaní		-	2/2	2/2	1	1	-
Zpěv		2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
Tělesná výchova		4/2	4/2	2	2	2	2
Ruční práce chlapecké		-	-	2/2	1	1	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství		-	-	3	3	3	6
Chlapci týdně		20	23	24	25	26	28
Dívky týdně		20	23	26	27	28	30

Pozn. * pro chlapce; ** pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 213.

Příloha 22

Časové dotace škol obecných sedmitřídních podle osnov z roku 1930

Třída		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
Oddělení		–	–	–	–	–	–	–
Školní rok		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7. 8.
Náboženství		2	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova		-	-	2/2	2/2	2/2	1	2
Jazyk vyučovací		14/2	8	8	8	8	7	6
Prvouka		10/2	10/2	-	-	-	-	-
Věcné Nauky	Vlastivěda	-	-	6/2	3	4	-	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	2	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	2	3
Počty s naukou o tvarech měřických		6/2	4	4	4	4	4	4
Kreslení		-	-	1	2	2	3*(2**)	3*(1**)
Psaní		-	2/2	2/2	1	1	1	-
Zpěv		2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
Tělesná výchova		4/2	4/2	2	2	2	2	2
Ruční práce chlapecké		-	-	2/2	1	1	2	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství		-	-	3	3	3	6	6
Chlapci týdně		20	23	24	25	26	27	28
Dívky týdně		20	23	26	27	28	30	30

Pozn. * pro chlapce; ** pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řudové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 214.

Příloha 23

Časové dotace škol obecných osmitřídnic podle osnov z roku 1930

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VII.
Oddělení	-	-	-	-	-	-	-	-
Školní rok	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	-	-	2/2	2/2	2/2	1	2	2
Jazyk vyučovací	14/2	8	8	8	8	7	6	6
Prvouka	10/2	10/2	-	-	-	-	-	-
Věcné Nauky	Vlastivěda	-	-	6/2	3	4	-	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	2	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	2	3
	Přírodopis	-	-	-	-	-	2	3
Počty s naukou o tvarech měřických	6/2	4	4	4	4	4	4	4
Kreslení	-	-	1	2	2	3*(2**)	3*(1**)	3*(1**)
Psaní	-	2/2	2/2	1	1	1	-	-
Zpěv	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
Tělesná výchova	4/2	4/2	2	2	2	2	2	2
Ruční práce chlapecké	-	-	2/2	1	1	2	2	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	-	3	3	3	6	6	6
Chlapci týdně	20	23	24	25	26	27	28	28
Dívky týdně	20	23	26	27	28	30	30	30

Pozn.* pro chlapce; ** pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, jímž se upravují normální učební osnovy pro školy obecné (řadové). In *Věstník MŠANO*, ročník XII. (1930), sešit 5, s. 215.

Příloha 24

Původní návrh časové dotace pro měšťanské školy z roku 1932

Ročník:	I.		II.		III.		IV.		Celkem
	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.	
Občanská nauka a výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	4
Náboženství	2	2	2	2	2	2	-	-	6
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	8
Jazyk vyučovací	6	4	4	4	4	4	4	4	17
Počty a měřictví	5	4	4	4	4	4	4	4	16 1/2
Přírodověda (přírodopis a přírodopyt)	4	4	4	4	4	-	-	4	12
Dějepis a zeměpis	-	4	4	4	-	4	4	-	10
Technická výchova (kreslení, rýsování, psaní, ruční práce chlapecké)	5(4)	4(3)	4(3)	4(3)	4(3)	4(3)	5(4)	5(4)	171/2 (131/2)
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	3	3	3	3	3(3)	3(3)	3(3)	3(3)	12(18)
Hudební výchova (zpěv)	1	1	1	1	1	1	1	1	4
Cizí jazyky	4	4	4	4	3	3	4	4	15
Rozšířené vyučování	-	-	-	-	5	5	5	5	10
Celkem – chlapci	30		30		30		30		
Celkem – dívky	32		32		32		32		

Pozn. V závorce uvedené platí pro dívky; návrh nevešel v platnost.

Zdroj: Osnovné směrnice pro měšťanské školy. (1931–1932). *Školské reformy*, 13(7), 207.

	Měšťanská škola chlapecká			Měšťanská škola dívčí		
	I.	II.	III.	I.	II.	III.
Náboženství	2	2	2	2	2	2
Jazyk vyučovací s naukou o písemnostech	5	5	4	5	5	4
Druhý jazyk	3	3	3	3	3	3
Občanská nauka a výchova	1	1	1	1	1	1
Zeměpis a dějepis	3	3	3	3	3	3
Přírodopis a přírodozpyt	3	3	4	3	3	4
Počty s jednoduchým účetnictvím	4	4	4	4	4	3
Měřičtví a rýsování	1	2	3	1	1	2
Kreslení	3	3	3	2	2	2
Krasopis	1	-	-	1	-	-
Ruční práce (s naukou o domácím hospodářství)	1	1	1	3	4	5
Zpěv	1	1	-	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2
Celkem	30	30	30	31	31	32

Pozn. Druhým jazykem se rozumí na školách s československým jazykem vyučovacím v zemi České a Moravskoslezské jazyk německý, v zemi Slovenské jazyk podkarpatskoruský, německý nebo maďarský, na školách s jiným vyučovacím jazykem než československým jazyk československý.

Cizímu jazyku (francouzštině, angličtině, některému jazyku slovanskému, latině) se může vyučovat nepovinně teprve ve třetím ročníku, a to francouzštině a latině v 5 týdenních hodinách, jiným jazykům ve 4 hodinách týdně. Žák, který se učí cizímu jazyku, má týdně o jednu hodinu kreslení a o jednu hodinu rýsování méně a neučí se v tomto roce ručním pracím. Žákyni, která se učí cizímu jazyku, se sníží počet hodin ručních prací o 3 hodiny týdně. Předmětům rozšířeného vyučování, psaní strojem a těsnopisu se může vyučovat teprve ve třetím ročníku, hudbě již od prvního ročníku.

Celkový počet vyučovacích hodin i s nepovinnými předměty nesmí u žáka nebo žákyně převyšovat 34 hodin týdně.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 69.485-I, jímž se stanoví normální učební osnovy pro měšťanské školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 91.

Příloha 26

Časové dotace jednoročních učebních kurzů připojených ke školám měšťanským podle osnov z roku 1932

	Počet týdenních hodin	
	pro chlapce	pro dívky
Jazyk vyučovací s naukou o písemnostech	5	5
Druhý jazyk	4	4
Občanská nauka a výchova	1	1
Zeměpis a dějepis	3	3
Přírodopis a přírodozpyt	4	4
Počty	4	4
Měřictví a rýsování	3	2
Kreslení	3	2
Ruční práce	1	5
Tělesná výchova	2	2
Celkem týdně	30	32

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 9. června 1932, č. 71.393/32-I/1, jímž se vyhláší normální učebné osnovy pro jednoroční učebné kursy připojené k měšťanským školám. In *Věstník MŠANO*, ročník XIV. (1932), sešit 6, s. 114–122.

Příloha 27

Časové dotace škol obecných jednotřídních podle osnov z roku 1933

Třída		I.			
Oddělení	1.	2.	3.	4.	
Postupný ročník	1.	2.–3.	4.–5.	6.–8.	
Náboženství	2	2	2	2	
Občanská nauka a výchova	-	- / 1	1	1	
Jazyk vyučovací	8	9	8	7	
Prvouka	4	4 / -	-	-	
Věcné nauky	Vlastivěda	-	- / 2	3	-
	Zeměpis	-	-	-	3
	Dějepis	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	3
	Přírodozpyt	-	-	-	-
Počty s naukou o tvarech měřických	3	4	4	4	
Kreslení	-	- / 1	2	3* (1)*	
Psaní	-	-	1	-	
Zpěv	1	1	1	1	
Tělesná výchova	2	2	2	2	
Ruční práce chlapecké	-	- / 1	1	2	
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	- / 3**	3	6	
Chlapci týdně	20	22 / 23	25	28	
Dívky týdně	20	22 / 25	27	30	

Pozn. * počet hodin pro dívky; ** pro dívky od 3. ročníku; ve třetím ročníku bylo možné vyučovat kreslení společně se třetím oddělením.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhlašují definitivní normální učební osnovy pro obecné (ludové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 152.

Příloha 28

Časové dotace škol obecných dvojtřídních podle osnov z roku 1933

Třída		I.		II.	
		1.	2.	1.	2.
Oddělení		1.	2.	1.	2.
Postupný ročník		1.	2.–3.	4.–5.	6.–8.
Náboženství		2	2	2	2
Občanská nauka a výchova		-	- / 1	1	1
Jazyk vyučovací		8	9	8	7
Prvouka		4	4 / -	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	- / 2	3	-
	Zeměpis	-	-	-	3
	Dějepis	-	-	-	3
	Přírodopis	-	-	-	3
	Přírodopis	-	-	-	3
Počty s naukou o tvarech měřických		3	4	4	4
Kreslení		-	- / 1	2	3* (1)*
Psaní		-	-	1	-
Zpěv		1	1	1	1
Tělesná výchova		2	2	2	2
Ruční práce chlapecké		-	- / 1	1	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství		-	- / 3**	3	6
Chlapci týdně		20	22 / 23	25	28
Dívky týdně		20	22 / 25	27	30

Pozn. * počet hodin pro dívky; ** pro dívky od 3. ročníku.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhlašují definitivní normální učební osnovy pro obecné (ludové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 152.

Příloha 29

Časové dotace škol obecných trojtřídních podle osnov z roku 1933

Třída		I.		II.		III.	
Oddělení		1.	2.	1.	2.	1.	2.
Postupný ročník		1.	2.	3.	4.	5.	6.–8.
Náboženství		2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova		-	-	1	1	1	1
Jazyk vyučovací		8	9	9	8	8	7
Prvouka		4	4	-	-	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	2	3	3	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3
	Přírodozpyt	-	-	-	-	-	-
Počty s naukou o tvarech měřických		3	4	4	4	4	4
Kreslení		-	-	1	2	2	3(1)*
Psaní		-	-	1	1	1	-
Zpěv		1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova		2	2	2	2	2	2
Ruční práce chlapecké		-	-	1	1	1	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství		-	-	3	3	3	6
Chlapci týdně		20	22	24	25	25	28
Dívky týdně		20	22	26	27	27	30

Pozn. * počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhlašují definitivní normální učební osnovy pro obecné (řadové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 153.

Příloha 30

Časové dotace škol obecných čtyřtřídních podle osnov z roku 1933

Třída	I.	II.	III.	IV.			
Oddělení	-	1.	2.	1.	2.	-	
Postupný ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.–8.	
Náboženství	2	2	2	2	2	2	
Občanská nauka a výchova	-	-	1	1	1	1	
Jazyk vyučovací	8	9	9	8	8	7	
Prvouka	4	4	-	-	-	-	
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	2	3	3	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3
	Přírodopyt	-	-	-	-	-	
Počty s naukou o tvarech měřických	3	4	4	4	4	4	
Kreslení	-	-	1	2	2	3(1)*	
Psaní	-	-	1	1	1	-	
Zpěv	1	1	1	1	1	1	
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	
Ruční práce chlapecké	-	-	1	1	1	2	
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	-	3	3	3	6	
Chlapci týdně	20	22	24	25	25	28	
Dívky týdně	20	22	26	27	27	30	

Pozn. * počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhlašují definitivní normální učební osnovy pro obecné (ludové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 153.

Příloha 31

Časové dotace škol obecných pětiletých podle osnov z roku 1933

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	
Oddělení	-	-	-	1.	2.	-
Postupný ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.–8.
Náboženství	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	-	-	1	1	1	1
Jazyk vyučovací	8	9	9	8	8	7
Prvouka	4	4	-	-	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	2	3	3
	Zeměpis	-	-	-	-	-
	Dějepis	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-
Přírodopis	-	-	-	-	-	3
Přírodopis	-	-	-	-	-	3
Počty s naukou o tvarech měřických	3	4	4	4	4	4
Kreslení	-	-	1	2	2	3(1)*
Psaní	-	-	1	1	1	-
Zpěv	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2
Ruční práce chlapecké	-	-	1	1	1	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	-	3	3	3	6
Chlapci týdně	20	22	24	25	25	28
Dívky týdně	20	22	26	27	27	30

Pozn. * počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhlašují definitivní normální učební osnovy pro obecné (ludové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 154.

Příloha 32

Časové dotace škol obecných šestitřídních podle osnov z roku 1933

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Oddělení	-	-	-	-	-	-
Postupný ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.–8.
Náboženství	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	-	-	1	1	1	1
Jazyk vyučovací	8	9	9	8	8	7
Prvouka	4	4	-	-	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	2	3	3
	Zeměpis	-	-	-	-	-
	Dějepis	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-
	Přírodozpyt	-	-	-	-	-
Počty s naukou o tvarech měřických	3	4	4	4	4	4
Kreslení	-	-	1	2	2	3(1)*
Psaní	-	-	1	1	1	-
Zpěv	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2
Ruční práce chlapecké	-	-	1	1	1	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	-	3	3	3	6
Chlapci týdně	20	22	24	25	25	28
Dívky týdně	20	22	26	27	27	30

Pozn. * počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhláší definitivní normální učební osnovy pro obecné (ľudové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 154.

Příloha 33

Časové dotace škol obecných sedmitřídních podle osnov z roku 1933

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	
Oddělení	-	-	-	-	-	-	-	
Postupný ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.–8.	
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	
Občanská nauka a výchova	-	-	1	1	1	1	1	
Jazyk vyučovací	8	9	9	8	8	7	7	
Prvouka	4	4	-	-	-	-	-	
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	2	3	3	-	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	3	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3
Přírodopis	-	-	-	-	-	-	-	
Přírodopis	-	-	-	-	-	-	-	
Přírodopis	-	-	-	-	-	-	-	
Počty s naukou o tvarech měřických	3	4	4	4	4	4	4	
Kreslení	-	-	1	2	2	3(1)*	3(1)*	
Psaní	-	-	1	1	1	-	-	
Zpěv	1	1	1	1	1	1	1	
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	
Ruční práce chlapecké	-	-	1	1	1	2	2	
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	-	3	3	3	6	6	
Chlapci týdně	20	22	24	25	25	28	28	
Dívky týdně	20	22	26	27	27	30	30	

Pozn. * počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhláší definitivní normální učební osnovy pro obecné (řadové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 155.

Příloha 34

Časové dotace škol obecných osmitřídnic podle osnov z roku 1933

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Oddělení	-	-	-	-	-	-	-	-
Postupný ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova	-	-	1	1	1	1	1	1
Jazyk vyučovací	8	9	9	8	8	7	7	7
Prvouka	4	4	-	-	-	-	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	2	3	3	-	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	3	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	3	3
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3
Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3	
Počty s naukou o tvarech měřických	3	4	4	4	4	4	4	4
Kreslení	-	-	1	2	2	2(1)*	3(1)*	3(1)*
Psaní	-	-	1	1	1	-	-	-
Zpěv	1	1	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2
Ruční práce chlapecké	-	-	1	1	1	2	2	2
Ruční práce dívčí s naukou o domácím hospodářství	-	-	3	3	3	6	6	6
Chlapci týdně	20	22	24	25	25	27	28	28
Dívky týdně	20	22	26	27	27	30	30	30

Pozn. * počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 10. července 1933, č. 67.311-I, jímž se upravují a vyhláší definitivní normální učební osnovy pro obecné (řadové) školy. In *Věstník MŠANO*, ročník XV. (1933), sešit 7, s. 155.

Příloha 35

Časové dotace škol obecných podle osnov z roku 1939

Předmět	Ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Náboženství		2	2	2	2	2	2	2	2
Vyučovací jazyk		9	9	9	9	9	7	7	7
Prvouka		4	4	-	-	-	-	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	3	3	3	-	-	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	3	3	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	3	3	3
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3	3
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3	3
Občanská nauka a výchova		-	-	-	-	-	1	1	1
Počty s naukou o tvarech měřických		4	4	4	4	4	4	4	4
Kreslení		-	-	2	2	2	3(1)	3(1)	3(1)
Psaní		-	-	1	1	1	-	-	-
Chlapecké ruční práce		-	-	1	1	1	2	2	2
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství		-	-	(3)	(3)	(3)	(6)	(6)	(6)
Zpěv (hudební výchova)		1	1	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova		2	3	3	4(3)	4(3)	4(3)	4(3)	4(3)
Německý jazyk (nepovinný)		-	-	2	2	2	3	3	3
Chlapci týdně		22	23	28	29	29	33	33	33
Dívky týdně		22	23	30	30	30	34	34	34

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Normální učební osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednorocní učební kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-I. Příloha *Věstníku MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 14.

Příloha 36

Časové dotace škol měšťanských podle osnov z roku 1939

Předmět	Ročník		
	I.	II.	III.
Náboženství	2	2	2
Vyučovací jazyk s naukou o písemnostech	5	5	5
Zeměpis a dějepis	3	3	3
Přírodopis a přírodozpyt	3	3	5
Občanská nauka a výchova	1	1	1
Počty s jednoduchým účetnictvím	4	4	3(2)
Měřičtví a rýsování	2(1)	3(1)	3(1)
Kreslení	3(2)	3(2)	2
Krasopis	1	-	-
Chlapecké ruční práce	1	1	1
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství	(4)	(4)	(6)
Zpěv (hudební výchova)	1	1	1
Tělesná výchova	4(3)	4(3)	4(2)
Německý jazyk (nepovinný)	4	4	4
Chlapci týdně	34	34	34
Dívky týdně	34	34	34

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednorozční učebné kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-I. Příloha *Věstníku MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 15.

Příloha 37

Časové dotace jednorozných učebních kurzů podle osnov z roku 1939

Předmět	Počet hodin
Náboženství	2
Vyučovací jazyk s naukou o písemnostech	5
Německý jazyk	4
Zeměpis a dějepis	3
Přírodopis a přírodozpyt	5
Občanská nauka a výchova	1
Počty	3 (2)
Měřictví a rýsování	3 (1)
Kreslení	2
Chlapecké ruční práce	1
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství	(6)
Zpěv (hudební výchova)	1
Tělesná výchova	4 (2)
Chlapci týdně	34
Dívky týdně	34

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednorozční učebné kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě. Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-I. Příloha *Věstníku MŠANO*, ročník XXI. (1939), sešit 8, s. 15.

Příloha 38

Časové dotace obecných škol podle směrnic z roku 1941

Předmět	Ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Náboženství		2	2	2	2	2	2	2	2
Vyučovací jazyk		9	9	9	9	9	7	7	7
Německý jazyk		-	-	3	3	3	4	4	4
Prvouka		4	4	-	-	-	-	-	-
Věcné nauky	Vlastivěda	-	-	3	3	3	-	-	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	3	3	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	3	3	3
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3	3
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3	3
Počty s naukou o tvarech měřických		4	4	4	4	4	4	4	4
Kreslení		-	-	2	2	2	3(1)	3(1)	3(1)
Psaní		-	-	1	1	1	-	-	-
Chlapecké ruční práce		-	-	1	1	1	2	2	2
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství		-	-	(3)	(3)	(3)	(5)	(5)	(6)
Zpěv (hudební výchova)		1	1	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova		2	3	3	4(3)	4(3)	4(3)	4(3)	4(3)
Chlapci týdně		22	23	29	30	30	33	33	33
Dívky týdně		22	23	31	31	31	33	33	34

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednoročních učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 20.

Příloha 39

Časové dotace měšťanských škol podle směrnic z roku 1941

Předmět	Ročník		
	I.	II.	III.
Náboženství	2	2	2
Vyučovací jazyk s naukou o písemnostech	5	5	5
Německý jazyk	5	5	5
Zeměpis a dějepis	3	3	3
Přírodopis a přírodozpyt	3	3	5
Počty s jednoduchým účetnictvím	4	4	3(2)
Měřičtví a rýsování	2(1)	3(1)	3(1)
Kreslení	3(2)	3(2)	2
Krasopis	1	-	-
Chlapecké ruční práce	1	1	1
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství	(4)	(5)	(6)
Zpěv (hudební výchova)	1	1	1
Tělesná výchova	4(3)	4(3)	4(2)
Chlapci týdně	34	34	34
Dívky týdně	34	34	34

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednoročních učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 20.

Příloha 40

Časové dotace jednoročních učebních kurzů podle směrnic z roku 1941

Předmět	Počet hodin
Náboženství	2
Vyučovací jazyk s naukou o písemnostech	5
Německý jazyk	5
Zeměpis a dějepis	3
Přírodopis a přírodozpyt	5
Počty	3 (2)
Měřičtví a rýsování	3 (1)
Kreslení	2
Chlapecké ruční práce	1
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství	(6)
Zpěv (hudební výchova)	1
Tělesná výchova	4 (2)
Chlapci týdně	34
Dívky týdně	34

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠANO ze dne 8. ledna 1941, čís. 1.968/41-I/1, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednoročních učebních kursech k nim připojených v školním roce 1940/41. In *Věstník MŠANO*, ročník XXIII. (1941), sešit 1, s. 21.

Příloha 41

Časové dotace obecných škol podle směrnic z roku 1942

Předmět	Ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Náboženství	1	1	2	2	2	2	2	2
Německý jazyk	4	4	7	7	7	6	6	6
Český jazyk	7	7	7	7	7	6	6	6
Prvouka	3	4	-	-	-	-	-	-
Věcné Nauky	Vlastivěda	-	-	2	2	-	-	-
	Zeměpis	-	-	-	-	2	2	2
	Dějepis	-	-	-	-	2	2	2
	Přírodopis	-	-	-	-	2	3	3
	Přírodopis	-	-	-	-	2	3	3
Počty s naukou o tvarech měřických	4	4	4	4	4	4	4	4
Kreslení	-	-	2	2	2	3(1)	3(1)	3(1)
Psaní	-	-	1	1	1	-	-	-
Chlapecké ruční práce	-	-	1	1	1	2	2	2
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství	-	-	(3)	(3)	(3)	(5)	(5)	(6)
Zpěv (hudební výchova)	1	1	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	3(2)	3(2)	4(3)	4(3)	4(3)
Chlapci týdně	22	23	29	30	32	33	33	33
Dívky týdně	22	23	31	31	33	33	33	34

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠ ze dne 29. července 1942, č. 78.307-I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 8, s. 282.

Příloha 42

Časové dotace hlavních škol podle směrnic z roku 1942

Předmět	Ročník				
	1.	2.	3.	4.	4.A
Náboženství	2	2	2	2	2
Německý jazyk	7	7	7	7	7
Český jazyk	4	4	4	4	4
Zeměpis a dějepis	2	2	2	2	2
Přírodopis a přírodopis	3	3	3	5	5
Počty s jednoduchým účetnictvím	4	4	4	3 (2)	3 (2)
Měřičtví a rýsování	-	2 (1)	3 (1)	3 (1)	3 (1)
Kreslení	3 (2)	3 (2)	3 (2)	2	2
Krasopis	1	1	-	-	-
Chlapecké ruční práce	1	1	1	1	1
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství	(3)	(4)	(5)	(6)	(6)
Zpěv (hudební výchova)	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	4 (3)	4 (3)	4 (3)	4 (3)	4 (3)
Chlapci týdně	32	34	34	34	34
Dívky týdně	32	34	34	34	34

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Výnos MŠ ze dne 29. července 1942, č. 78.307-I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem v školním roce 1942/43. In *Věstník MŠ*, ročník XXIV. (1942), sešit 8, s. 283.

Příloha 43

Časové dotace obecných škol podle přechodných osnov na školní rok 1945/46

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Postupný ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Jazyk český	9	10	10	8	8	7	7	7
Jazyk ruský	-	-	-	2	2	3	3	3
Politická výchova	-	-	1	1	1	2	2	2
Prvouka	4	4	-	-	-	-	-	-
Věcné Nauky	Učení o vlasti	-	-	-	-	-	-	-
	Učení o přírodě	-	-	3	4	4	-	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	3	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3
	Přírodopis	-	-	-	-	-	-	-
Počty a měřictví	3	4	4	4	4	4	4	4
Kreslení	-	-	1	2	2	3 (1)	3 (1)	3 (1)
Psaní	-	-	1	1	1	-	-	-
Ruční práce chlapecké	-	-	1	1	1	1	1	1
Ruční práce dívčí a domácí nauky	-	-	3	3	3	5	5	5
Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
Chlapci týdně	21	23	26	28	28	31	31	31
Dívky týdně	21	23	28	30	30	33	33	33

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, příloha, s. 5.

Příloha 44

Časové dotace měšťanských a nižších středních škol podle přechodných osnov na školní rok 1945/46

Předmět	Třída						JUK
	I.	II.	III.		IV.		
			technická	studijní	technická	studijní	
Jazyk český	5	5	4	4	4	4	4
Jazyk ruský	3	3	3	3	3	3	3
Jazyk latinský	-	-	-	4	-	4	-
Politická výchova	2	2	2	2	2	2	2
Dějepis	2	2	2	2	3	3	2
Zeměpis	2	2	2	2	2	2	2
Matematika	4	4	5	3	4	3	4
Biologie	3	3	-	-	-	-	-
Chemie	-	-	-	-	2	2	4
Fysika	-	-	4	3	3	2	
Výchova výtvarná a technická	4(3)	4(3)	2	2	2	2	2
Rýsování	1(0)	1(0)	2(1)	1(0)	2(1)	-	-
Dívčí ruční práce a domácí nauky	3	3	3	3	3	3	-
Hudební výchova	2	2	2	2	2	2	-
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2
Náboženství	2	2	2	2	1	1	-
Rozdílové předměty	-	-	-	-	-	-	8
Chlapci týdně	32	32	32	32	32	32	33
Dívky týdně	33	33	34	34	34	35	33

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 2, příloha, s. 23.

Příloha 45

Časové dotace obecných škol podle I. části doplňků a změn přechodných osnov z roku 1946

Třída		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Postupný ročník		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Jazyk český		9	9	9	9	9	7	7	7
Jazyk ruský		-	-	-	2	2	3	3	3
Občanská výchova		-	-	1	1	1	2	2	2
Prvouka		5	5	-	-	-	-	-	-
Věcné Nauky	Učení o vlasti	-	-	-	-	-	-	-	-
	Učení o přírodě	-	-	4	4	4	-	-	-
	Zeměpis	-	-	-	-	-	3	3	3
	Dějepis	-	-	-	-	-	-	-	-
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3	3
	Přírodopis	-	-	-	-	-	3	3	3
Počty a měřictví		3	4	4	5	5	5	5	5
	Kreslení	-	-	2	2	2	3(2)	4(2)	4(2)
Výtvarná	Psaní	-	-	1	1	1	1	-	-
Výchova	Ruční práce chlapecké	-	-	1	1	1	1	1	1
Ruční práce dívčí a domácí nauky		-	-	3	3	3	4	5	5
Hudební výchova		1	1	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova		2	2	2	3	3	3	3	3
Náboženství		2	2	2	2	2	2	2	2
Chlapci týdně		22	23	27	31	31	34	34	34
Dívky týdně		22	23	29	33	33	36	36	36

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 15, příloha, s. 3.

Příloha 46

Časové dotace škol měšťanských a nižších středních podle I. části doplňků a změn
přechodných osnov z roku 1946

Předmět	Ročník							
	I.	II	III.		IV.		JUK	
			technická	studijní	technická	studijní	technická	studijní
Jazyk český	5	5	5	5	5	5	5	5
Jazyk ruský	3	3	3	3	3	3	3	3
Jazyk latinský	-	-	-	4	-	5	-	8
Občanská výchova	2	2	2	2	2	2	2	2
Dějepis	2	2	2	2	2	2	2	2
Zeměpis	2	2	2	2	2	2	2	2
Matematika	4	4	4	3	5	3	4	4
Biologie a mineralogie s geologií	3	3	2	2	-	-	2	2
Chemie	-	-	-	-	3	3	2	2
Fysika	-	-	4	3	3	2	2	-
Výchova výtvarná	4(3)	4(3)	2	2	2	2	6(2)	2
Rýsování	1	1	2(-)	-	2(-)	-	2(-)	-
Dívčí ruční práce a domácí nauky	3	3	3	(3)	3	(3)	6	-
Hudební výchova	2	2	2	2	2	2	-	-
Tělesná výchova	3	3	3	3	3	3	3	3
Náboženství	2	2	2	2	1	1	-	-
Chlapci týdně	33	33	35	35	35	35	35	35
Dívky týdně	35	35	36	35(+3)	36	35(+3)	35	35

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky; závorky u dívčích ručních prací a domácích nauk ve III. a IV. ročníku studijní větve znázorňují, že tyto předměty zde byly nepovinné.

Zdroj: I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). In *Věstník MŠO*, ročník II. (1946), sešit 15, příloha, s. 5.

Příloha 47

Časové dotace středních škol podle učebního plánu z roku 1948

Předmět	Ročník			
	I.	II.	III.	IV.
Jazyk český	6	5	5	5
Jazyk ruský	3	3	3	3
Občanská nauka	1	1	2	2
Dějepis	-	2	3	2
Zeměpis	3	2	-	2
Přírodopis	2	2	2	2
Chemie	-	-	2	2
Fysika	-	2	2	2
Matematika	5	4	4	4
Kreslení	2	2	2	2
Rýsování	-	-	1	1
Nauka o domácnosti	- (2)	- (2)	- (2)	- (2)
Náboženská výchova	2	2	2	1
Hudební výchova	2	2	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2
Celkem	28 (30)	29 (31)	31 (33)	31 (33)
Zájmové kroužky	4 (2)	4 (2)	6 (4)	6 (4)
Celkem	32	33	37	37

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Učební plán a učební osnovy pro školy střední. Výnos MŠO ze dne 31. července 1948, č. A-153 000-II. Zvláštní otisk přílohy *Věstníku MŠO*, ročník IV. (1948), sešit 14a. Praha: Státní nakladatelství, s. 19.

Příloha 48

Časové dotace středních škol podle směrnic pro školní rok 1951/52

Předmět	Ročník			
	I.	II.	III.	IV.
Jazyk český	7	5	5	5
Jazyk ruský	3	3	3	3
Občanská nauka	-	-	2	2
Dějepis	-	2	3	2
Zeměpis	3	3	-	2
Přírodopis	2	2	2	2
Chemie	-	-	2	2
Fyzika	-	2	2	2
Matematika	5	4	4	4
Kreslení	2	2	2	2
Rýsování	-	-	1	1
Nauka o domácnosti	0 (2)	0 (2)	0 (2)	0 (2)
Náboženská výchova	2	2	2	1
Hudební výchova	2	2	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2
Celkem	28 (30)	29 (31)	31 (33)	31 (33)

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Směrnice pro práci škol I.–III. stupně ve školním roce 1951/52 (Č. j. 22 022/51-II, 16. srpen 1951). In *Věstník MŠVU*, ročník VII. (1951), sešit 23, s. 300.

Příloha 49

Časové dotace národních a středních škol podle návrhu osnov z roku 1952

	Národní škola					Střední škola				Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	
Jazyk český	12	13	14	10	10	7	7	5	6	84
Jazyk ruský	-	-	-	2	2	3	3	3	3	16
Prvouka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vlastivěda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Psaní	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dějepis	-	-	-	-	3	2	2	2	2	11
Občanská nauka	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Zeměpis	-	-	-	2	-	2	2	2	-	8
Počty (matematika)	5	5	6	6	5	5	5	5	5	47
Přírodopis	-	-	-	2	2	3	2	2	2	13
Fysika	-	-	-	-	-	-	2	2	2	6
Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Kreslení	1	1	1	1	1	2	2	-	-	9
Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Zpěv	1	1	1	1	1	2	2	1	1	11
Tělesná a branná výchova	1	1	2	2	2	3	3	3	3	20
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	1	17
Ruční práce	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nauka o domácnosti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Celkem	22	23	26	28	28	31	32	33	32	
Nepovinné vyučování	Nauka o domácnosti pro dívky v 1.–4. roč. střední školy									
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	4	4	4	4	

Pozn. Návrh nevstoupil v platnost.

Zdroj: *Návrh učebních osnov pro národní a střední školy. Střední škola. Společenské vědy (dějepis, občanská nauka, zeměpis)*. (1952). Praha: SPN, s. 5.

Příloha 50

Časové dotace všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSŠ) pro školní rok 1953/54

Předměty	Ročník												Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	JK ¹	9.	10.	11.	
Mateřský jazyk a literatura	12	14	14	12	9	7	6	5	5	5	5	4	93
Jazyk ruský a literatura	-	-	-	3	3	4	4	4	4	4	4	3	29
Další živý jazyk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	6
Dějepis	-	-	-	-	-	2	3	3	3	3	3	3	17
Zeměpis	-	-	-	-	2	3	3	2	2	2	2	2	16
Ústava ČSR a SSSR	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	2
Psychologie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Logika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Matematika	4	6	6	6	7	7	6	6	6	6	5	5	64
Fysika	-	-	-	-	-	-	3	3	4	3	3	5	17
Chemie	-	-	-	-	-	-	-	3	2	3	3	3	12
Biologie	-	-	-	-	2	3	3	2	2	2	2	2	16
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	22
Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	1	2	1	1	1	4
Kreslení	1	1	1	1	1	2	2	-	-	-	-	-	9
Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	7
Předvojenská výchova*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	3
Celkem	20	24	24	25	27	31	33	33	33	33	33	33	316

Pozn. * pouze pro chlapce.

Zdroj: Přejídný učební plán a přechodné učební osnovy. In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 18, s. 170.

¹ Jednoroční kurz.

Příloha 51

Časové dotace všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSŠ) podle učebního plánu a učebních osnov z roku 1954

Předměty	Ročník											Celkem		
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.			
Mateřský jazyk a literatura	12	14	14	12	8	7	6	5	5	5	4	92		
Jazyk ruský a literatura	-	-	-	3	3	4	4	4	4	4	4	30		
Další živý jazyk	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	6		
Dějepis	-	-	-	-	2	2	3	3	3	3	3	19		
Zeměpis	-	-	-	-	2	3	3	2	2	2	2	16		
Ústava ČSR a SSSR	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2		
Psychologie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1		
Logika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1		
Matematika	4	6	6	6	7	7	6	5/6	6	6	6	65 1/2		
Fysika	-	-	-	-	-	-	3	3	3	3	4	16		
Astronomie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1		
Chemie	-	-	-	-	-	-	-	3	3	2	3	11		
Biologie	-	-	-	-	2	3	3	2	2	2	-	14		
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	22		
Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	2/1	1	1	1	4 1/2		
Kreslení	1	1	1	1	1	2	2	-	-	-	-	9		
Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	7		
Předvojenská výchova*	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	3		
Celkem	Chlapci		20	24	24	25	28	31	33	33	34	34	34	320
	Dívky		20	24	24	25	28	31	33	33	33	33	33	317
Latinský jazyk nepovinný										2	2	2	6	

Pozn. * pouze pro chlapce.

Zdroj: Učební plán všeobecně vzdělávacích škol (Č. j. 100 690/53-C I/1, dne 1. prosince 1953). In *Věstník MŠ*, ročník IX. (1953), sešit 34, s. 383.

Příloha 52

Časové dotace všeobecně vzdělávacích škol (OSS a JSŠ) podle směrnic pro práci všeobecně vzdělávacích škol pro školní rok 1956/57

Předměty	Ročník											Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	
Mateřský jazyk a literatura	12 (11)	14	14 (13)	12	8	7	6	5	5 (5/4)	5	4	92 (89,5)
Ruský jazyk a literatura	-	-	-	3	3	4 (3)	4	4	4 (3)	4	4	30 (28)
Další živý jazyk	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	6
Dějepis	-	-	-	-	2	2	3	3	3	3	3	19
Zeměpis	-	-	-	-	2	3	3	2	2	2	2	16
Ústava ČSR a SSSR	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Psychologie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Logika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Matematika	4	6 (5)	6	6	7	7	6	5/6	6	4	6	63,5 (62,5)
Fysika	-	-	-	-	-	-	3	3	3	3	4	16
Astronomie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Chemie	-	-	-	-	-	-	-	3	3 (2/3)	2	3	11 (10,5)
Biologie	-	-	-	-	2	3 (2)	3	2	2	2	-	14 (13)
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	22
Předvojenská výchova	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	3
Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	2/1	-	-	1	2,5
Deskriptivní geometrie	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	4
Kreslení	1	1	1	1	1	2	2	1	-	-	-	10
Ruční práce	(1)	(1)	(1)	-	-	-	-	-	-	-	-	(3)
Práce v dílnách a na školních pozemcích	-	-	-	-	-	(2)	-	-	-	-	-	(2)
Praktika ze strojírenství, elektrotechniky a zemědělství	-	-	-	-	-	-	-	-	(2)	-	-	(2)
Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	7
Celkem	20	24	24	25	28	31	33	33	34	34	34	320

Nepovinné předměty:	Ročník										
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Latinský jazyk									2	2	2
Deskriptivní geometrie											2
Technické kreslení									2	2	
Konversace v cizím jazyku									2	2	2
Hudební výchova								1	1	1	1
Práce v domácnosti						2	2	2			

Zdroj: Směrnice pro učebně výchovnou práci škol všeobecně vzdělávacích a pedagogických ve školním roce 1956/57 (Č. j. 43 699-A I/1, dne 23. července 1956). In *Věstník MŠK*, ročník XII. (1956), sešit 19–23, s. 186.

Příloha 53

Pokusný učební plán všeobecně vzdělávacích škol z roku 1957

Učební předměty	Ročník											Celkem hodin
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	
<i>Předměty základního všeobecného vzdělání:</i>												
Mateřský jazyk a literatura	11	13	13	11	8	6	6	6	4	4	4	86
Ruský jazyk a literatura				2	3	3	3	3	3	3	3	23
Další živý jazyk									3	3	3	9
Dějepis					2	2	2	3	2	2	2	15
Zeměpis					2	3	2	2	2	2	2	15
Matematika	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	54
Přírodověda				2	2							4
Fysika (s astronomií)							2	2	3	3	3	13
Chemie							2	2	2	2	2	10
Biologie						3	2	2	2	2	2	13
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	22
Kreslení	1	1	1	2	2	2	2	1				12
Rýsování						1	1	1				3
Zpěv	1	1	1	1	1	1	1	1				8
Ruční práce a praktická cvičení	1	1	1	1	1	2	2	2				11
Praktika ze strojírenství, elektrotechniky a zemědělství									2	2	2	6
<i>Předměty volitelné: *)</i>												
Latinský jazyk									3	3	3	9
Deskriptivní geometrie									3	3	3	9
Výrobní a technická praxe									3	3	3	9
Celkem hodin	20	23	23	26	28	30	32	32	33	33	33	313
<i>Nepovinné předměty:</i>												
Konversace v dalším živém jazyce									2	2	2	6
Hudební výchova									2	2	2	6
Výtvarná výchova									2	2	2	6
Práce v domácnosti						2	2	2				6

Pozn. * žáci povinně volí jeden z těchto předmětů.

Pokusný učební plán nevstoupil obecně v platnost.

a) Ve 4. a 5. ročníku se vyzkouší vyučování psaní jako samostatného předmětu v rozsahu jedné vyučovací hodiny týdně. Tato hodina se ve 4. ročníku vyčlení z mateřského jazyka, v 5. ročníku se získá z jazyka ruského, jehož počet hodin se o jednu hodinu sníží.

b) V 7. a 8. ročníku se vyzkouší varianta, podle které bude vyučování chemii zahájeno až v 8. ročníku – nikoli současně s fyzikou v 7. ročníku, jak předpokládá pokusný učební plán – avšak s třemi vyučovacími hodinami týdně. Zároveň se počet hodin fyziky v 7. ročníku rozšíří na tři hodiny. Třetí hodina pro chemii v 8. ročníku se získá zrušením některého jednohodinového předmětu.

c) V 9.–11. ročníku sleduje varianta dvojí účel: jednak zavedení samostatného předmětu, který by shrnoval učivo o anorganické přírodě, jednak dosažení koordinace fyziky s matematikou, která v pokusném učebním plánu a osnovách není uspokojivě vyřešena.

Proto varianta zavádí v 9. ročníku nový předmět „mineralogie a geologie s fyzickým zeměpisem“; tomuto předmětu se bude v prvním pololetí vyučovat ve čtyřech týdenních hodinách, v druhém pololetí ve dvou týdenních hodinách. Učební plán se dále upraví takto: zeměpisu (oblastnímu) se bude vyučovat pouze v druhém pololetí ve dvou týdenních hodinách, počet hodin chemie se rozšíří na tři, fyzice se bude vyučovat až od 10. ročníku, a to v 10. ročníku pět hodin, v 11. ročníku čtyři hodiny týdně; v 11. ročníku se kromě toho bude samostatně vyučovat astronomii v rozsahu jedné týdenní hodiny. Počet hodin volitelného předmětu bude při této variantě možno snížit o jednu hodinu týdně.

Zdroj: *Pokusný učební plán všeobecně vzdělávacích škol.* (1957). Praha: SPN.

Příloha 54

Časové dotace všeobecně vzdělávacích škol (OSS a JSŠ) podle směrnic z roku 1957

Předmět	Ročník											Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	
Mateřský jazyk a literatura	12 (11)	14	14 (13)	12	8	7	6	5	5 (5/4)	5	4	92 (89,5)
Ruský jazyk a literatura	-	-	-	3 (2)	3	4 (3)	4 (3)	4 (3)	4 (3)	4 (3)	4 (3)	30 (23)
Další živý jazyk	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	6
Dějepis	-	-	-	-	2	2	3	3 (3/2)	3	3	3	19 (18,5)
Zeměpis	-	-	-	-	2	3	3 (2/3)	2	2	2	2	16 (15,5)
Ústava ČSR a SSSR	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Psychologie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 (0)	-	1 (0)
Logika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 (0)	1 (0)
Matematika	4	6 (5)	6	6	7 (6)	7	6	5/6	6	4	6	63,5 (61,5)
Fysika	-	-	-	-	-	-	3 (3/2)	3	3	3	4	16 (15,5)
Astronomie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Chemie	-	-	-	-	-	-	-	3	3 (2/3)	2	3	11 (10,5)
Biologie	-	-	-	-	2	3 (2)	3	2	2	2	-	14 (13)
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	22
Civilní obrana	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	3
Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	2/1 (1)	-	-	-	1,5 (1)
Deskriptivní geometrie	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	1	5
Kreslení	1	1	1	1	1	2	2	1	-	-	-	10
Ruční práce	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	-	-	-	-	-	-	(5)
Práce v dílnách a na šk. Pozemcích	-	-	-	-	-	(2)	(2)	(2)	-	-	-	(6)
Praktika ze strojírenství, elektrotechniky a zemědělství	-	-	-	-	-	-	-	-	(2)	(2)	(2)	(6)
Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	7
Celkem	20	24	24	25	28	31	33	33	34	34	34	320

Nepovinné předměty:	Ročník										
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Latinský jazyk									2	2	2
Technické kreslení									2	2	2
Konversace v cizím jazyku									2	2	2
Hudební výchova								1	1	1	1
Práce v domácnosti							2				

Pozn. Počty hodin uvedené v závorce platí pro školy (třídy), ve kterých bylo zavedeno vyučování technickým předmětům (ruční práce, práce v dílnách a na školních pozemcích, praktika ze strojírenství, elektrotechniky a zemědělství). Vyučování těmto předmětům mohlo být na škole zaváděno postupně.

Zdroj: Směrnice pro učebně výchovnou práci na všeobecně vzdělávacích školách (Č. j. 25 301/57 – A I/2, dne 27. května 1957). In *Věstník MŠK*, ročník XIII. (1957), sešit 15–16, s. 187–188.

Příloha 55

Učební plán 9. ročníků zřízených pro dívky při některých OSŠ a JSŠ ve školním roce 1958/59

Vyučovací předměty	Počet hodin týdně
Mateřský jazyk a literatura	4
Ruský jazyk a literatura	3
Občanská výchova	1
Dějepis	2
Zeměpis	2
Matematika	3
Fyzika	2
Chemie	2
Biologie s hygienou	2
Tělesná výchova	2
Kreslení	1
Hudební výchova	1
Práce v dílně a na školním pokusném poli	4
Práce v domácnosti	4
Celkem	33

Zdroj: Směrnice o zřizování IX. tříd pro dívky při osmiletých a jedenáctiletých středních školách ve školním roce 1958/59 (Čj. 29.316/58-I/2, dne 27. června 1958). In *Věstník MŠK*, ročník XIV. (1958), sešit 21, s. 223.

Příloha 56

Učební plán 9. ročníků OSS a JSS ve školním roce 1959/60

Vyučovací předměty	Počet hodin týdně
Mateřský jazyk a literatura	4
Ruský jazyk a literatura	3
Občanská výchova	1
Dějepis	2
Zeměpis	2
Matematika	4
Fyzika	2
Chemie	3
Biologie	2
Tělesná výchova	2
Kreslení	1
Rýsování	2
Hudební výchova	1
Práce v dílnách a na školních pozemcích	5 (3)
Práce v domácnosti	0 (2)
Celkem	34

Pozn. V závorkách uveden počet hodin pro dívky.

Zdroj: Zajištění přechodu na devítiletou povinnou školní docházku ve školním roce 1959/60 (Č. j. 4741/59-I/2, dne 31. ledna 1959). In *Věstník MŠK*, ročník XV. (1959), sešit 5–6, s. 54.

Příloha 57

Návrh učebního plánu ZDŠ z roku 1959

Předměty	Ročník									Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
1. Mateřský jazyk a literatura*	11	13	10	8	8	6	6	5	5	72
2. Ruský jazyk	-	-	-	2	2	3	3	3	3	16
3. Občanská výchova	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4
4. Dějepis	-	-	-	-	-	1	2	2	2	7
5. Zeměpis	-	-	-	-	-	2	2	2	1	7
6. Matematika	4	5	5	5	6	6	5	5	4	45
7. Vlastivěda*	-	-	3	3	4	-	-	-	-	10
8. Fyzika	-	-	-	-	-	-	3	2	3	7
9. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	3	5
10. Přírodopis	-	-	-	-	-	3	2	2	2	9
11. Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
12. Výtvarná výchova	1	1	2	2	2	2	2	1	1	14
13. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
14. Psaní	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2
15. Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
16. Pracovní vyučování**	1	2	2	2	2	3	3	3	3	21
Celkem	20	24	25	26	28	30	32	32	32	249
17. Nepovinné předměty	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
18. Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	2	14

Pozn. Učební plán vstoupil v platnost v upravené podobě (viz příloha 59).

* Vlastivěda měla být v 1. a 2. ročníku součástí vyučování mateřského jazyka, věnovány jí měly být v každém z těchto ročníků 3 hodiny týdně.

** V 8. a 9. ročníku měla být z plánovaných 3 hodin věnována 1 hodina týdně základní přípravě děvčat k péči o správnou výživu a k péči o dítě.

Zdroj: Návrh na koncepciu obsahu základnej deväťročnej školy. (1959). *Učitel'ské noviny*, 9(50), příloha, 1–16.

Příloha 58
Učební plán ZDŠ z roku 1960

Předměty	Ročník									Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Mateřský jazyk a literatura	11	13	10	8	8	6	6	5	5	72
Ruský jazyk	-	-	-	2	2	2	3	3	3	15
Občanská nauka	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4
Dějepis	-	-	-	-	-	1	2	2	2	7
Zeměpis	-	-	-	-	-	3	2	2	-	7
Matematika*	4	5	5	5	5	6	5	5	5	45
Vlastivěda	-	-	3	3	4	-	-	-	-	10
Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	2	3	7
Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	3	5
Přírodopis	-	-	-	-	-	3	2	2	2	9
Tělesná výchova	3	3	3	2	2	2	2	2	2	21
Výtvarná výchova	1	1	1	2	2	2	2	2	-	13
Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Psaní	-	-	-	-	1	1	-	-	-	2
Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
Pracovní vyučování	1	1	1	2	2	3	3	3**	3**	19
Celkem	21	24	24	26	27	30	31	32	32	247
Nepovinné předměty***	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	2	14

Pozn. * V 1.–5. ročníku „Počty“.

** Z toho pro dívky po 1 hodině týdně základní příprava k péči o správnou výživu a k péči o dítě.

*** Kurs šití a vaření v 8.–9. ročníku,
Sborový zpěv v 6.–9. ročníku,
Cizí jazyk v 7.–9. ročníku,
Výtvarná výchova v 9. ročníku,
Praktika: a) z přírodopisu v 6.–9. ročníku,
b) z fyziky v 7.–9. ročníku,
c) z chemie v 8.–9. ročníku,
sportovní hry v 6.–9. ročníku.

Zdroj: *Pojetí základní devítileté školy a učební plán této školy.* (1960). Praha: SPN, s. 6; *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník.* (1960). Praha: SPN, s. 3.

Příloha 59

Učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům z roku 1965

Předměty	Ročník									Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
1. Mateřský jazyk a literatura	11	13	10	8	8	6	6	5	5	72
2. Ruský jazyk	-	-	4(-)	5(2)	4(2)	3(2)	3	3	3	25(15)
3. Další živý jazyk	-	-	-	-	4(-)	5(-)	4(2)*	4(2)*	4(2)*	21 (6) *nepov.
4. Občanská výchova	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4
5. Dějepis	-	-	-	-	-	1	2	2	2	7
6. Zeměpis	-	-	-	-	-	3	2	2	-	7
7. Matematika	4	5	5	5	5	5(6)	5	5	5	44(45)
8. Vlastivěda	-	-	2(3)	3	4	-	-	-	-	9(10)
9. Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	2	3	7
10. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	3	5
11. Přírodopis	-	-	-	-	-	2(3)	2	2	2	8(9)
12. Tělesná výchova	3	3	2(3)	2	2	2	2	2	2	20(21)
13. Výtvarná výchova	1	1	1	1(2)	1(2)	1(2)	1(2)	1(2)	-	8(13)
14. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
15. Psaní	-	-	-	1	-(1)	-	-	-	-	1(2)
16. Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	-(1)	8(9)
17. Pracovní vyučování	1	1	1	1(2)	1(2)	2(3)	2(3)	2(3)	2(3)	13(19)
Celkem	21	24	26(24)	27(26)	30(27)	32(30)	33(31)	34(32)	34(32)	261(247)

Pozn. V závorkách uveden počet hodin v učebním plánu běžných základních devítiletých škol.

Zdroj: Směrnice pro zavádění rozšířeného vyučování jazykům na vybraných základních devítiletých školách (Čj.: 3 982/65-I/1, dne 22. listopadu 1965). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 35, s. 351.

Příloha 60

Učební plán speciálních ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům z roku 1965

Předměty	Ročník							Celkem
	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
1. Mateřský jazyk a literatura	9(10)	8	7(8)	6	6	5	5	70(72)
2. 1. Živý jazyk a)	5(-)	5(2)	5(2)	4(2)	4	4	4	31(15)
3. 2. Živý jazyk a)	-	-	4(-)	4(-)	3(2*)	3(2*)	3(2*)	17 (6* nepov.)
4. Občanská výchova	-	-	-	1	1	1	1	4
5. Dějepis	-	-	-	1	2	2	2	7
6. Zeměpis	-	-	-	3	2	2	-	7
7. Matematika	5	5	5	5(6)	5	5	5	44(45)
8. Vlastivěda	3	3	4	-	-	-	-	10
9. Fyzika	-	-	-	-	2	2	3	7
10. Chemie	-	-	-	-	-	2	3	5
11. Přírodopis	-	-	-	3	2	2	2	9
12. Tělesná výchova	2(3)	2	2	2	2	2	2	20(21)
13. Výtvarná výchova	1	1(2)	1(2)	1(2)	1(2)	1(2)	-	8(13)
14. Rýsování	-	-	-	-	-	-	2	2
15. Psaní	-	1	-(1)	-	-	-	-	1(2)
16. Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	-(1)	8(9)
17. Pracovní vyučování	1	1(2)	1(2)	2(3)	2(3)	2(3)	2(3)	13(19)
Celkem	27(24)	27(26)	30(27)	33(30)	33(31)	34(32)	34(32)	263(247)

Pozn. V závorkách uveden počet hodin běžných ZDŠ.

- je-li 1. jazykem ruština, je 2. jazykem některý z těchto jazyků: angličtina, francouzština, němčina, a naopak;
- ve 4. ročníku se vyučuje matematice v 1 týdenní vyučovací hodině v příslušném jazyce;
- v 5. ročníku se vyučuje v příslušném jazyce 1 hodina matematiky a pracovní vyučování;
- v 6.–9. ročníku se vyučuje dvěma předmětům v cizím jazyce podle kádrových podmínek jednotlivých škol.

Zdroj: Směrnice pro zavádění rozšířeného vyučování jazykům na vybraných základních devítiletých školách (Čj.: 3 982/65-I/1, dne 22. listopadu 1965). In *Věstník MŠK*, ročník XXI. (1965), sešit 35, s. 351.

Příloha 61

Učební plán ZDŠ po zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu v roce 1967

Předměty	Ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Mateřský jazyk a literatura	22	24	20	16	16	12	10	10	10
2. Ruský jazyk	-	-	-	4	4	4	4	6	6
3. Občanská výchova	-	-	-	-	-	-	2	2	2
4. Dějepis	-	-	-	-	-	4	4	4	4
5. Zeměpis	-	-	-	-	-	6	4	4	-
6. Matematika	8	10	10	10	10	10	10	10	10
7. Vlastivěda	-	-	4	6	8	-	-	-	-
8. Fyzika	-	-	-	-	-	-	4	4	5
9. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	4	5
10. Přírodopis	-	-	-	-	-	4	4	4	4
11. Tělesná výchova	6	6	6	4	4	4	4	4	4
12. Výtvarná výchova	2	2	2	4	4	4	4	2	2
13. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	2
14. Psaní	-	-	-	2	2	-	-	-	-
15. Hudební výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2
16. Pracovní vyučování	2	2	2	2	2	4	4	4	4
Celkem	42	46	46	50	52	54	56	60	60
17. Nepovinné vyučování	-	-	-	-	-	4	4	4	4
18. Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	4	4	4	4

Pozn. Redukované počty hodin jsou označeny kurzívou.

Zdroj: Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24 908/67-I/1, dne 14. července 1967). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 205.

Příloha 62

Učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům po zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu v roce 1967

Vyučovací předměty	Ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Mateřský jazyk a literatura	22	24	18	16	15	12	10	9	10
2. Ruský jazyk	-	-	8	10	8	6	6	6	6
3. Další živý jazyk	-	-	-	-	8	10	8	8	8
4. Občanská výchova	-	-	-	-	-	-	2	2	2
5. Dějepis	-	-	-	-	-	4	4	4	4
6. Zeměpis	-	-	-	-	-	4	4	4	-
7. Matematika	8	10	10	10	9	10	10	9	10
8. Vlastivěda	-	-	4	6	8	-	-	-	-
9. Fyzika	-	-	-	-	-	-	4	4	5
10. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	4	5
11. Přírodopis	-	-	-	-	-	4	4	4	4
12. Tělesná výchova	6	6	4	4	4	4	4	4	4
13. Výtvarná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	-
14. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	2
15. Psaní	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Hudební výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	-
17. Pracovní vyučování	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Celkem	42	46	50	52	58	60	62	64	62
18. Nepovinné vyučování	-	-	-	-	-	4	4	4	4
19. Zájmové kroužky	-	-	4	4	4	4	4	4	4

Zdroj: Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24 908/67-I/1, dne 14. července 1967). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 205–206.

Příloha 63

Učební plán ZDŠ speciální s rozšířeným vyučováním jazykům po zavedení jedenáctidenního vyučovacího cyklu v roce 1967

Vyučovací předměty	Ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Mateřský jazyk a literatura	22	24	18	16	14	12	10	9	10
2. 1. živý jazyk	-	-	10	10	10	8	8	8	8
3. 2. živý jazyk	-	-	-	-	8	8	6	6	6
4. Občanská výchova	-	-	-	-	-	-	2	2	2
5. Dějepis	-	-	-	-	-	4	4	4	4
6. Zeměpis	-	-	-	-	-	6	4	4	-
7. Matematika	8	10	10	10	9	10	10	9	10
8. Vlastivěda	-	-	4	6	7	-	-	-	-
9. Fyzika	-	-	-	-	-	-	4	4	5
10. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	4	5
11. Přírodopis	-	-	-	-	-	4	4	4	4
12. Tělesná výchova	6	6	4	4	4	4	4	4	4
13. Výtvarná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	-
14. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	2
15. Psaní	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Hudební výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	-
17. Pracovní vyučování	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Celkem	42	46	52	52	58	62	62	64	62
18. Nepovinné vyučování	-	-	-	-	-	4	4	4	4
19. Zájmové kroužky	-	-	4	4	4	4	4	4	4

Zdroj: Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24 908/67-I/1, dne 14. července 1967). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIII. (1967), sešit 23, s. 206.

Vyučovací předměty	Ročník									Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
1. Mateřský jazyk a literatura	11	12	10	8	8	6	5	5	5	70
2. Ruský jazyk	-	-	-	2	2	2	2	3	3	14
3. Občanská výchova	-	-	-	-	-	-	0	1	1	2
4. Dějepis	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
5. Zeměpis	-	-	-	-	-	3	2	2	-	7
6. Matematika*	4	5	5	5	5	5	5	5	5	44
7. Vlastivěda	-	-	2	3	4	-	-	-	-	9
8. Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	2	2,5	6,5
9. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	2,5	4,5
10. Přírodopis	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
11. Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
12. Výtvarná výchova	1	1	1	2	2	2	2	1	1	13
13. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
14. Psaní	-	-	-	-	0	0	-	-	-	-
15. Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
16. Pracovní vyučování	1	1	1	1	1	1	2	2**	2**	12
Celkem	20	22	22	24	25	26	27	30	30	226
Nepovinné předměty***	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	2	14

Pozn. * V 1.–5. ročníku „Počty“.

** Z toho pro dívky po 1 hodině týdně základní příprava k péči o správnou výživu a k péči o dítě.

*** pohybové hry v 1.–5. ročníku;
 sborový zpěv v 6.–9. ročníku;
 výtvarná výchova v 9. ročníku;
 cizí jazyk v 7.–9. ročníku;
 kurz šití a vaření v 6.–9. ročníku.

praktika:

- z přírodopisu v 6.–9. ročníku;
- z fyziky v 7.–9. ročníku;
- z chemie v 8.–9. ročníku;

sportovní hry v 6.–9. ročníku.

Redukované počty hodin jsou označeny kurzívou. Ve všech případech došlo k redukci o jednu vyučovací hodinu týdně.

Zdroj: Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24 378/I/2, dne 26. července 1968). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 26–27, s. 342.

Příloha 65

Učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům po zavedení pětidenního vyučovacího týdne v roce 1968

Vyučovací předměty	Ročník									Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
1. Mateřský jazyk a literatura	11	12	8	8	7	6	5	4	5	66
2. 1. živý jazyk	-	-	4	5	5	4	4	4	4	30
3. 2. živý jazyk	-	-	-	-	4	4	3	3	3	17
4. Občanská výchova	-	-	-	-	-	-	0	1	1	2
5. Dějepis	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
6. Zeměpis	-	-	-	-	-	2	2	2	-	6
7. Matematika	4	5	5	5	4	5	5	4	5	42
8. Vlastivěda	-	-	2	2	3	-	-	-	-	7
9. Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	2	2,5	6,5
10. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	2,5	4,5
11. Přírodopis	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
12. Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
13. Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	-	8
14. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
15. Psaní	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	-	8
17. Pracovní vyučování	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
Celkem	20	22	24	25	28	30	30	31	31	241
Nepovinné předměty	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	2	14

Pozn. Redukované počty hodin jsou označeny kurzívou.

Zdroj: Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24 378/I/2, dne 26. července 1968). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 26–27, s. 342.

Příloha 66

Učební plán ZDŠ speciální s rozšířeným vyučováním jazykům po zavedení pětidenního vyučovacího týdne v roce 1968

Vyučovací předměty	Ročník									Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
1. Mateřský jazyk a literatura	11	12	8	8	7	6	5	4	5	66
2. Ruský jazyk	-	-	4	5	4	3	3	3	3	25
3. Další živý jazyk	-	-	-	-	4	5	4	4	4	21
4. Občanská výchova	-	-	-	-	-	-	0	1	1	2
5. Dějepis	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
6. Zeměpis	-	-	-	-	-	2	2	2	-	6
7. Matematika	4	5	5	5	4	5	5	4	5	42
8. Vlastivěda	-	-	2	2	3	-	-	-	-	7
9. Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	2	2,5	6,5
10. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	2,5	4,5
11. Přírodopis	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
12. Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
13. Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	-	8
14. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
15. Psaní	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	-	8
17. Pracovní vyučování	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
Celkem	20	22	24	25	27	30	30	31	31	240
Nepovinné předměty	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	2	14

Pozn. Redukované počty hodin jsou označeny kurzívou.

Zdroj: Učební plány pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Čj. 24 378/I/2, dne 26. července 1968). In *Věstník MŠ a MKI*, ročník XXIV. (1968), sešit 26–27, s. 343.

Příloha 67

Učební plán speciální závěrečné třídy ZDŠ z roku 1969

Vyučovací předmět	Počet týdenních hodin
Český jazyk a literatura	5
Občanská výchova	1
Dějepis	2
Zeměpis	2
Matematika	5
Fyzika	3
Chemie	2
Přírodopis	2
Tělesná výchova	2
Hudební výchova	1
Výtvarná výchova	2
Rýsování	1
Pracovní vyučování	2
Celkem	30
Nepovinné předměty	2
Nepovinné vyučovací předměty:	
Ruský jazyk	
Kurz šití	
Sborový zpěv	
Sportovní hry	

Zdroj: Organizační pokyny pro základní devítileté školy (Čj. 21 190/69, dne 26. června 1969). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXV. (1969), sešit 7, s. 85.

Vyučovací předměty	Ročník									Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Mateřský jazyk a literatura	11	12	8	8	7	5	5	4	5	65
Ruský jazyk	-	-	4	5	4	4	3	3	3	26
Další živý jazyk	-	-	-	-	5	5	4	4	4	22
Občanská výchova	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Dějepis	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
Zeměpis	-	-	-	-	-	2	2	2	-	6
Matematika	4	5	5	5	4	5	5	4	5	42
Vlastivěda	-	-	2	2	3	-	-	-	-	7
Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	2	2,5	6,5
Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	2,5	4,5
Přírodopis	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	-	8
Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Psaní	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	-	8
Pracovní vyučování	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
Celkem	20	22	24	25	28	30	30	31	31	241
Nepovinné předměty	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	2	

Zdroj: Výnos ministerstva školství České socialistické republiky, kterým se mění a doplňuje směrnice o učebních plánech pro školy I. cyklu (základní devítileté školy a školy pro mládež vyžadující zvláštní péče) (Č.j. 24491/70 – 202, dne 13. srpna 1970). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVI. (1970), sešit 8, s. 74.

Příloha 69
Učební plán ZDŠ z roku 1972

Vyučovací předměty	Ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Mateřský jazyk a literatura	11	12	10	8	8	6	5	5	5
2. Ruský jazyk	-	-	-	2	2	2	2	3	3
3. Občanská výchova ¹	-	-	-	-	-	1/0	0/1	1	1
4. Branná výchova ¹	-	-	-	-	-	0/1	1/0	0/1 ²	1/0 ²
5. Dějepis	-	-	-	-	-	2	2	2	2
6. Zeměpis	-	-	-	-	-	3	2	2	-
7. Matematika ³	4	5	5	5	5	5	5	5	5
8. Vlastivěda	-	-	2	3	4	-	-	-	-
9. Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	2	2,5
10. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	2,5
11. Přírodopis	-	-	-	-	-	2	2	2	2
12. Tělesná výchova ⁴	2	2	2	2	2	2	2	2	2
13. Výtvarná výchova	1	1	1	2	2	2	2	1	1
14. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	1
15. Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	1
16. Pracovní vyučování	1	1	1	1	1	1	2	2 ⁵	2 ⁵
Celkem	20	22	22	24	25	27	28	30/3 1	31/3 0
Nepovinné předměty ⁶	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	2
Slovenský jazyk ⁷	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Německý jazyk ⁸	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4
Řecký (makedonský jazyk) ⁹	4	4	4	4	4	4	4	4	4

Pozn.

¹ V 6. ročníku se vyučuje občanské výchově v prvním pololetí, branné výchově v druhém pololetí v rozsahu jedné vyučovací hodiny týdně, v 7. ročníku se v prvním pololetí vyučuje branné výchově, v druhém pololetí občanské výchově v rozsahu jedné týdenní vyučovací hodiny.

² V 8. ročníku se branná výchova zavádí od školního roku 1973/74, v 9. ročníku od školního roku 1974/75; v 8. ročníku se jí bude vyučovat v 2. pololetí, v 9. ročníku v 1. pololetí – v rozsahu jedné vyučovací hodiny týdně. Tím se v 2. pololetí 8. ročníku a v 1. pololetí 9. ročníku zvýší celkový počet hodin o 1 hodinu týdně.

³ V 1.–5. ročníku „počty“.

⁴ V 6.–9. ročníku sportovních tříd na základních devítiletých školách se tělesné výchově vyučuje v pěti vyučovacích hodinách.

⁵ Z toho pro dívky po jedné vyučovací hodině týdně základy výživy (8. ročník) a základy péče o dítě (9. ročník).

- ⁶ pohybové hry v 1.–5. ročníku;
 sborový zpěv v 6.–9. ročníku;
 výtvarná výchova v 9. ročníku;
 cizí jazyk v 7.–9. ročníku;
 kurz šití a vaření v 6.–9. ročníku.

Praktika:

- a) z přírodopisu v 6.–9. ročníku;
 b) z fyziky v 7.–9. ročníku;
 c) z chemie v 8.–9. ročníku;
 sportovní hry v 6.–9. ročníku (neplatí pro sportovní třídy);
 cvičení z českého jazyka v 7.–9. ročníku;
 cvičení z matematiky v 7.–9. ročníku.
- ⁷ Nepovinný předmět pro děti občanů slovenské národnosti ve třídách s českým jazykem vyučovacím.
⁸ Nepovinný předmět pro děti občanů německé národnosti.
⁹ Nepovinný předmět pro děti občanů řecké (makedonské) národnosti.

Ve speciálních závěrečných třídách s redukováným učivem vyšších ročníků ZDŠ se vyučuje podle tohoto učebního plánu:

Vyučovací předmět	Počet týdenních hodin
1. Český jazyk a literatura	5
2. Ruský jazyk	2
3. Občanská výchova	1
4. Dějepis	2
5. Zeměpis	2
6. Matematika	5
7. Fyzika	3
8. Chemie	2
9. Přírodopis	2
10. Tělesná výchova	2
11. Výtvarná výchova	2/0
12. Rýsování	0/2
13. Hudební výchova	1
14. Pracovní vyučování	2
Celkem	31
Nepovinné předměty:	-
Sportovní hry	
Kurz šití a vaření	
Sborový zpěv	
Výtvarná výchova	

Zdroj: Výnos o učebních plánech pro školy poskytující základní vzdělávání (Čj. 16 074/72-200, dne 20. června 1972). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 6, s. 82–83.

Příloha 70

Učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům z roku 1972

Vyučovací předměty	Ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Český jazyk a literatura	11	12	8	8	7	5	5	4	5
2. První živý jazyk	-	-	4	5	4	4	3	3	3
3. Druhý živý jazyk	-	-	-	-	5	5	4	4	4
4. Občanská výchova	-	-	-	-	-	1/0	0/1	1	1
5. Branná výchova	-	-	-	-	-	0/1	1/0	0/1	1/0
6. Dějepis	-	-	-	-	-	2	2	2	2
7. Zeměpis	-	-	-	-	-	2	2	2	-
8. Matematika	4	5	5	5	4	5	5	4	5
9. Vlastivěda	-	-	2	2	3	-	-	-	-
10. Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	2	2,5
11. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	2,5
12. Přírodopis	-	-	-	-	-	2	2	2	2
13. Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2
14. Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	-
15. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	1
16. Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	-
17. Pracovní vyučování	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Celkem	20	22	24	25	28	31	31	31/32	32/31
18. Nepovinné předměty	2	2	2	2	2	2	2	2	2
19. Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	2

Pozn. Pro učební plán ZDŠ s rozšířeným vyučováním jazykům platí vysvětlivky: ^{1, 2, 3, 5, 6} k učebnímu plánu běžných ZDŠ (viz příloha 69).

Zdroj: Výnos o učebních plánech pro školy poskytující základní vzdělávání (Čj. 16 074/72-200, dne 20. června 1972). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXVIII. (1972), sešit 6, s. 84.

Příloha 71
Učební plán ZDŠ z roku 1974

Vyučovací předměty	Ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Mateřský jazyk a literatura	11	12	10	8	8	6	5	5	5
2. Ruský jazyk	-	-	-	2	2	2	2	3	3
3. Občanská nauka	-	-	-	-	-	1	1	1	1
4. Branná výchova ¹	-	-	-	-	-	0/1	1/0	0/1	1/0
5. Dějepis	-	-	-	-	-	2	2	2	2
6. Zeměpis	-	-	-	-	-	3	2	2	-
7. Matematika ²	4	5	5	5	5	5	5	5	5
8. Vlastivěda	-	-	2	3	4	-	-	-	-
9. Fyzika	-	-	-	-	-	-	2	2	2,5
10. Chemie	-	-	-	-	-	-	-	2	2,5
11. Přírodopis	-	-	-	-	-	2	2	2	2
12. Tělesná výchova ³	2	2	2	2	2	2	2	2	2
13. Výtvarná výchova	1	1	1	2	2	2	2	1	1
14. Rýsování	-	-	-	-	-	-	-	-	1
15. Hudební výchova	1	1	1	1	1	1	1	1	1
16. Pracovní vyučování ⁴	1	1	1	1	1	2	2	2	2
Celkem	20	22	22	24	25	28/29	29/28	30/31	31/30
Nepovinné předměty ⁵	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	2
Slovenský jazyk ⁶	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Německý jazyk ⁷	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4	2-4
Řecký (makedonský) jazyk ⁸	4	4	4	4	4	4	4	4	4

Pozn.

¹ Branné výchově se vyučuje v rozsahu jedné vyučovací hodiny týdně v jednom pololetí, a to v 6. a 8. ročníku ve druhém a v 7. a 9. ročníku v prvním.

² V 1.-5. ročníku „počty“.

³ V 6.-9. ročníku sportovních tříd na základních devítiletých školách se tělesné výchově vyučuje v pěti vyučovacích hodinách.

⁴ Vyučuje se podle jedné ze 3 variant přechodných učebních osnov pracovního vyučování.

⁵ pohybové hry v 1.-5. ročníku;

sborový zpěv v 6.-9. ročníku;

výtvarná výchova v 9. ročníku;

cizí jazyk v 7.-9. ročníku;

kurz šití a vaření v 6.-9. ročníku.

praktika:

- a) z přírodopisu v 6.–9. ročníku;
- b) z fyziky v 8.–9. ročníku;
- c) z chemie v 8.–9. ročníku;
 - sportovní hry v 6.–9. ročníku (neplatí pro sportovní třídy);
 - cvičení z českého jazyka v 7.–9. ročníku;
 - cvičení z matematiky v 7.–9. ročníku.

⁶ Nepovinný předmět pro děti občanů slovenské národnosti ve třídách s českým jazykem vyučovacím.

⁷ Nepovinný předmět pro děti občanů německé národnosti.

⁸ Nepovinný předmět pro děti občanů řecké (makedonské) národnosti.

Ve speciálních závěrečných třídách s redukováným učivem vyšších ročníků ZDŠ se vyučuje podle tohoto učebního plánu:

Vyučovací předmět	Počet vyučovacích hodin
1. Český jazyk a literatura	5
2. Ruský jazyk	2
3. Občanská výchova	1
4. Branná výchova	1
5. Dějepis	2
6. Zeměpis	2
7. Matematika	5
8. Fyzika	3
9. Chemie	2
10. Přírodopis	2
11. Tělesná výchova	2
12. Výtvarná výchova	2/0
13. Rýsování	0/2
14. Hudební výchova	1
15. Pracovní vyučování	2
Celkem	32
Nepovinné předměty:	2
sportovní hry	
kurz šití a vaření	
sborový zpěv	
výtvarná výchova	

Zdroj: Výnos ministerstva školství ČSR, kterým se mění výnos o učebních plánech pro školy poskytující základní vzdělání (Čj. 22 153/74-200, dne 2. srpna 1974). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXX. (1974), sešit 9, s. 123.

Příloha 72
Učební plán ZŠ z roku 1978

Vyučovací předměty	Ročník								Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
1. Český jazyk a literatura	9 ¹	9	9	9	5	5	4	4	54
2. Ruský jazyk	-	-	-	-	4	3	3	3	13
3. Prvouka	2	2	-	-	-	-	-	-	4
4. Vlastivěda	-	-	1	2	-	-	-	-	3
5. Dějepis	-	-	-	-	2	2	2	2	8
6. Občanská nauka	-	-	-	-	-	1	1	1	3
7. Zeměpis	-	-	-	-	2	2	1	2	7
8. Matematika	4 ¹	5	5	5	5	5	5 ¹	5 ^{1,2}	39
9. Přírodověda	-	-	2	2	-	-	-	-	4
10. Přírodopis	-	-	-	-	2	2	2	2	8
11. Fyzika	-	-	-	-	-	2	2	2	6
12. Chemie	-	-	-	-	-	-	2	2	4
13. Hudební výchova a zpěv	1	1	1	1	1	1	1	-	7
14. Výtvarná výchova	1	1	2	2	2	2	1	1	12
15. Psaní ³	-	1	1	-	-	-	-	-	2
16. Pracovní vyučování	1	1	1	1	2	2	2	2	12
17. Tělesná a sportovní výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	16
18. Povinně volitelný předmět ⁴	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Celkem	20	22	24	24	27	29	30	30	206
Nepovinné předměty ⁵	1	1	1	1	2	2	2	2	12
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	12

Pozn.

¹ 1 hodinu českého jazyka a matematiky lze týdně vyučovat v „dělené třídě“ a usnadnit tak individuální přístup k žákům. Třída se dělí v těchto hodinách na dvě části při 26 a více žácích. Každou část třídy vyučuje učitel po celou hodinu odděleně.

² Z toho se 1 hodina věnuje rýsování a základům technického kreslení.

³ V 1. ročníku se vyučuje psaní v rámci českého jazyka. Ve 2. a 3. ročníku je psaní samostatným předmětem.

⁴ Další cizí jazyky; konverzace v ruském jazyce; základy techniky; chemicko-biologická praktika; fyzikálně-chemická praktika; matematicko-fyzikální praktika.

⁵ Nepovinné předměty:

cvičení z českého jazyka (5.–8. ročník);

konverzace v ruském jazyce (5.–8. ročník);

cizí jazyk (7.–8. ročník);
cvičení z matematiky (5.–8. ročník);
matematicko-fyzikální praktika (7.–8. ročník);
fyzikálně chemická-praktika (7.–8. ročník);
chemicko-biologická praktika (7.–8. ročník);
sborový zpěv (5.–8. ročník);
hra na hudební nástroj (5.–8. ročník);
zpěv a pohybová výchova (5.–8. ročník);
technická praktika (5.–8. ročník);
domácí nauky (5.–8. ročník);
sportovní hry (5.–8. ročník).

Zdroj: Výnos ministerstva školství České socialistické republiky o učebních plánech pro základní školy, pro základní školy pro mládež vyžadující zvláštní péči, pro zvláštní školy a pomocné školy (Čj. 25 282/78-200, dne 31. srpna 1978). In *Věstník MŠ a MK*, ročník XXXIV. (1978), sešit 9, s. 106.

Příloha 73
Učební plán ZŠ platný od roku 1988

Vyučovací předměty	Ročník								Celkem
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
Mateřský jazyk a literatura ¹	9	9	9	9	5	5	4	4	54
Ruský jazyk	-	-	-	-	4	3	3	3	13
Prvouka	2	2	-	-	-	-	-	-	4
Vlastivěda	-	-	1	2	-	-	-	-	3
Dějepis	-	-	-	-	2	2	2	2	8
Občanská nauka	-	-	-	-	-	1	1	1	3
Zeměpis	-	-	-	-	2	2	1	2	7
Matematika	4	5	5	5	5	5	5	5	39
Přírodověda	-	-	2	2	-	-	-	-	4
Přírodopis	-	-	-	-	2	2	2	2	8
Fyzika	-	-	-	-	-	2	2	2	6
Chemie	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Hudební výchova a zpěv	1	1	1	1	1	1	1	-	7
Výtvarná výchova	1	1	2	2	2	2	1	1	12
Psaní	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Pracovní vyučování	1	1	1	1	2	2	2	2	12
Tělesná a sportovní výchova ²	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Povinně volitelný předmět ³	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Celkem	20	22	24	24	27	29	30	30	206
Nepovinné předměty ⁴	1	1	1	1	2	2	2	2	12
Nepovinný cizí jazyk ⁵	-	-	-	-	3	3	3	3	12
Zájmové kroužky	-	-	2	2	2	2	2	2	12

Pozn. ¹ V 1. ročníku se v českém jazyce vyučuje též psaní.

² Pro zdravotně oslabené žáky zdravotní tělesná výchova.

³ Další cizí jazyky; konverzace v ruském jazyce; základy techniky; technická praktika; chemicko-biologická praktika; fyzikálně-chemická praktika; matematicko-fyzikální praktika.

⁴ V 1.–4. ročníku: pohybové hry; sborový zpěv.

V 5.–8. ročníku: cvičení z českého jazyka; cvičení z matematiky; sborový zpěv; hra na hudební nástroj; zpěv a pohybová výchova; výtvarná výchova; technická praktika; domácí nauky; zájmová tělesná výchova.

V 7.–8. ročníku: konverzace v ruském jazyce; matematicko-fyzikální praktika; fyzikálně chemická-praktika; chemicko-biologická praktika.

V 1.–8. ročníku: slovenský jazyk pro děti slovenské národnosti zařazené ve třídách s českým vyučovacím jazykem; německý jazyk pro děti německé národnosti zařazené ve třídách s českým vyučovacím jazykem; řecký jazyk pro děti řecké (makedonské) národnosti zařazené ve třídách s českým vyučovacím jazykem.

⁵ V 5.–8. ročníku: anglický, francouzský nebo německý jazyk.

Zdroj: Učební osnovy základní školy. Dějepis. 5.–8. ročník. (1987). Praha: SPN, s. 3.

Příloha 74

Učební plán přechodného 9. ročníku ZŠ z roku 1990

Předmět	Počet hodin v týdnu
Povinná část	
Český jazyk a literatura	4
Dějepis	2
Občanská nauka	1
Zeměpis	2
Matematika	4
Přírodopis	2
Rodinná výchova	2
Tělesná výchova	3
	20
Volitelná část ¹	
Fyzika	2
Chemie	2
Pěstivalské práce	2 (1)
Technické práce	2 (1)
Hudební výchova	2 (1)
Výtvarná výchova	2 (1)
Cizí jazyk	4 (3, 2)
Sportovní výchova	2

Pozn. ¹ Z volitelné části ředitel školy doplní učební plán podle zájmu žáků a podmínek školy tak, aby týdenní počet hodin byl 27–30.

Zdroj: *Učební plán a učební osnovy přechodného 9. ročníku ZŠ.* (1990). Praha: SPN, s. 1.

Příloha 75
Učební plán ZŠ z roku 1991

Předmět	Ročník			
	5.	6.	7.	8.
Český jazyk a literatura	5-4	5-4	5-4	5-4
Cizí jazyk	3-2	3-2	3-2	3-2
Matematika	5-4	5-4	5-4	5-4
Občanská výchova	-	1	1	1
Tělesná výchova	3-2	3-2	3-2	3-2
Zeměpis	2			
Dějepis	2			
Přírodopis	2			
Hudební výchova	1			
Výtvarná výchova	2			
Fyzika	-			
Chemie	-	-		
Pracovní vyučování	2	2		
Volitelné předměty	-	-		
Týdenní počet hodin	27-23	29-26	31-28	31-28
Nepovinné předměty	2	2	2	2

Pozn. x) V 6.–8. ročníku rozhodne ředitel školy o časové dotaci jednotlivých předmětů tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl dodržen uvedený minimální týdenní počet hodin a nebyl překročen uvedený maximální týdenní počet hodin.

Volitelné předměty v 7.–8. ročníku ZŠ: druhý cizí jazyk, konverzace v cizím jazyce, informatika, výtvarná výchova, hudební výchova, literárně dramatická výchova, sportovní výchova, technická výchova, pěstičství, rodinná výchova, rýsování a technické kreslení, základy ekonomiky. Soustavu volitelných předmětů může ředitel školy doplnit podle personálních a materiálních podmínek školy a podle zájmu žáků. Může převést některý předmět z nepovinných předmětů do volitelných. Volitelné předměty podle svého charakteru mohou být i jednoletými kursy v průběhu 7. a 8. ročníku.

Nepovinné předměty: cvičení z českého jazyka, cvičení z matematiky, sborový zpěv, hra na hudební nástroj, zpěv a pohybová výchova, výtvarná výchova, technická praktika, domácí nauky, zájmová tělesná výchova, druhý cizí jazyk (anglický, francouzský, německý, ruský, španělský, jiný cizí jazyk), konverzace v cizím jazyce, informatika, seminář a praktika z chemie, seminář a praktika z fyziky, praktika z biologie a geologie, seminář z matematiky, ekologické praktikum.

Zdroj: *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* (1991). Praha: Fortuna, s. 3–5.

Příloha 76
Doporučený učební plán pro 2. stupeň ZŠ z roku 1995

Předmět	Ročník				
	5.	6.	7.	8.	9.
Český jazyk a literatura	5–4	5–4	5–4	5–4	5–4
Cizí jazyk	3(2)	3(2)	3(2)	3(2)	3(2)
Matematika	5–4	5–4	5–4	5–4	5–4
Občanská výchova	-	1	1	1	1
Rodinná výchova	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)
Tělesná výchova	3–2	3–2	3–2	3–2	3–2
Zeměpis	2	↑ *)	↑ *)	↑ *)	↑ *)
Dějepis	2				
Přírodopis	2				
Hudební výchova	1				
Výtvarná výchova	2				
Fyzika	-	↓			
Chemie	-	-			
Volitelné předměty	-	-	↓	↓	↓
Pracovní vyučování	2	2	-	-	-
Týdenní počet hodin	27–24(23)	29–28(27)	31–29(28)	31–29(28)	31–29(28)
Nepovinné předměty	2	2	2	2	2

Pozn. *) V 6.–9. ročníku rozhodne ředitel školy o časové dotaci jednotlivých předmětů tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl dodržen minimální týdenní počet hodin a nebyl překročen uvedený maximální týdenní počet hodin.

1. Český jazyk a literatura: v 5.–9. ročníku má předmět specifické složky: jazykové vyučování, literární výchovu, sloh. O časové dotaci jednotlivých složek rozhodne vyučující. V 5.–9. ročníku ZŠ může být třída dělena na skupiny alespoň při 1 vyučovací hodině týdně.
2. Cizí jazyk: v 5.–9. ročníku ZŠ může být třída dělena na skupiny podle Pokynu MŠMT ČR čj. 13610/95-23-22 k dělení tříd na skupiny žáků v základních a středních školách při výuce všeobecně vzdělávacích a odborných předmětů.
3. Matematika: v 5.–9. ročníku ZŠ může být třída dělena na skupiny alespoň při 1 vyučovací hodině týdně.

4. Pro laboratorní práce v přírodovědných předmětech může být třída dělena na skupiny, přičemž počet žáků ve skupině se podle charakteru laboratorní práce stanoví tak, aby byla zajištěna bezpečnost žáka a ochrana jeho zdraví.
5. Tělesná výchova: Podle podmínek školy je možné zavádět třetí vyučovací hodinu ve všech ročnících. Zdravotní tělesná výchova je nadále chápána jako nezbytná forma výuky pro žáky III. zdravotní skupiny.
6. Pracovní vyučování: V 5. a 6. ročníku obsahuje okruhy učiva z oblasti technické výchovy, pěstitelství a rodinné výchovy. O výběru okruhů učiva a organizaci výuky rozhodne ředitel školy podle zájmu žáků a podmínek školy. Vybrané okruhy učiva jsou určeny všem žákům (chlapcům i děvčatům společně). Žák je klasifikován jedinou známkou z Pracovního vyučování. Pro výuku je třída dělena na skupiny tak, aby byla zajištěna bezpečnost a ochrana zdraví žáka.

Pokud škola zavede výuku rodinné výchovy jako nový samostatný předmět, vyučuje se v rámci předmětu Pracovní vyučování jen prakticky zaměřeným tématům z oblasti rodinné výchovy (např. provoz domácnosti, výživa, vaření apod.).

V 7.–9. ročníku je pracovní vyučování zastoupeno samostatnými předměty v rámci volitelných předmětů: technická praktika – technické kreslení – modelářství – základy pěstitelství – vedení domácnosti, příprava pokrmů – péče o dítě – ruční práce a šití – kultura bydlení a odívání.

7. Volitelné předměty: v 7.–9. ročníku ZŠ ředitel školy rozhodne o výběru a časové dotaci volitelných předmětů tak, aby byl učební plán dotvářen podle zájmů a potřeb žáků, podmínek a profilace školy.

Soustavu volitelných předmětů může ředitel školy doplnit podle personálních a materiálních podmínek školy a podle zájmu žáků. Volitelné předměty mohou být podle svého charakteru i jednoletými kurzy.

Volitelné předměty: druhý cizí jazyk, konverzace v cizím jazyce, technická praktika, technické kreslení, modelářství, základy pěstitelství a chovatelství, člověk a příroda (ekologie), vedení domácnosti, příprava pokrmů, péče o dítě, ruční práce a šití, psaní na stroji a základy administrativy, praktikum práce na počítači, informatika, základy ekonomiky a účetnictví, literárně dramatická výchova, užité výtvarné činnosti, kultura bydlení a odívání, sportovní výchova, sborový zpěv, instrumentální soubor, odborné kurzy (fotografování, první pomoc apod.).

8. Nepovinné předměty – 5.–9. ročník: cvičení z českého jazyka, cvičení z matematiky, sborový zpěv, hra na hudební nástroj, zpěv a pohybová výchova, výtvarná výchova, technická praktika, domácí nauky, zájmová tělesná výchova, druhý cizí jazyk (anglický, francouzský, německý, ruský, španělský, jiný cizí jazyk), konverzace v cizím jazyce, informatika, seminář a praktika z chemie, seminář a praktika z fyziky, praktika z biologie a geologie, náboženství.

Zdroj: Organizace přechodu na povinnou devítiletou školní docházku v základní škole (Čj.:20744/95-22). In *Věstník MŠMT*, ročník LI. (1995), sešit 10, s. 9–10.

Příloha 77

Učební plán vzdělávacího programu Občanská škola

Povinné předměty	Ročník				Minimální týdenní počet hodin celkem v 6.–9. ročníku
	6.	7.	8.	9.	
	Minimální týdenní počet hodin				
Český jazyk	4	4	4	4	16
Cizí jazyk	3	3	3	3	12
Dějepis	1	1	2	1	5*)
Zeměpis	1	2	1	1	5*)
Přírodopis	2	1	1	1	5*)
Chemie	-	-	1	2	3*)
Fyzika	1	1	2	1	5*)
Matematika	4	4	4	4	16
Občanská výchova	2	2	2	2	8
Rodinná výchova	1	1	2	2	6
Tělesná výchova/Zdravotní tělesná výchova	2	2	2	2	8
Hudební výchova	1	1	1	1	4
Výtvarná výchova	2	2	1	1	6
Celkový týdenní počet hodin minimální dotace povinných předmětů	24	24	26	25	99*)
Projekt	Minimální roční počet hodin v ročníku				Minimální roční počet hodin celkem v 6.–9. ročníku
Úvod do světa práce	10	10	10	10	40
	Týdenní počet hodin v ročníku				Týdenní počet hodin celkem v 6.–9. ročníku
Předměty prohloubeného výkladu a předměty volitelné	3	4	4	5	16
Celkový týdenní počet hodin	27	28	30	30	115
Nepovinné předměty					
Zájmové kroužky					

Pozn. *) Minimální týdenní počet hodin celkem v 6.–9. ročníku v předmětech dějepis, zeměpis, přírodopis a fyzika doplní ředitel školy zařazením předmětu prohloubeného výkladu nebo navazujících volitelných předmětů (viz dále) tak, aby se dějepisnému, zeměpisnému, přírodopisnému a fyzikálnímu učivu vyučovalo v 6.–9. ročníku alespoň po 6 hodinách týdně.

Minimální týdenní počet hodin celkem v 8.–9. ročníku v předmětu chemie doplní ředitel školy zařazením předmětu prohloubeného výkladu nebo navazujícího volitelného předmětu (viz dále) tak, aby se chemickému učivu vyučovalo v 8.–9. ročníku alespoň 4 hodiny týdně.

Přehled volitelných předmětů s uvedením jejich návaznosti na předměty povinné

Český jazyk: literární výchova, dramatická výchova (metody dramatické výchovy lze vhodně využít i v jiných předmětech).

Cizí jazyk: konverzace v cizím jazyce, další cizí jazyk.

Dějepis, zeměpis: dějepisné a zeměpisné praktikum.

Přírodopis, chemie, fyzika: přírodovědné praktikum (se zaměřením na přírodopis, se zaměřením na chemii, se zaměřením na fyziku).

Matematika: matematické praktikum, rýsování a technické kreslení.

Rodinná výchova: technická výchova, technická praktika, informační výchova, základy práce s počítačem, základy managementu a účetnictví, psaní strojem, práce s textilem, pěstitelská výchova, vedení domácnosti a příprava pokrmů.

Tělesná výchova: sport a pohybové aktivity.

Hudební výchova: sborový zpěv, skupinová hra na hudební nástroje.

Výtvarná výchova: výtvarné projekty, uměleckořemeslná výchova.

Zdroj: *Vzdělávací program Občanská škola. Pojetí Občanské školy. Učební osnovy Občanské školy.* (1996). Praha: Portál, s. 48–49.

Předměty povinné	Ve spojení s výukou s prohloubeným výkladem nebo s volitelnými předměty se doporučuje (doporučení k dělení tříd na skupiny se vztahuje i k výuce v minimální časové dotaci):
Český jazyk	<ul style="list-style-type: none">doporučuje se nabídnout žákům předmět Literární výchova;
Cizí jazyk	<ul style="list-style-type: none">ve 4.–9. ročníku škola organizuje výuku zpravidla jazyka anglického nebo německého podle zájmu žáka a podmínek školy;
Dějepis	<ul style="list-style-type: none">v 6., 7. nebo 9. ročníku týdenní hodinovou dotaci doplní ředitel školy o 1 vyučovací hodinu týdně povinným zařazením předmětu prohloubeného výkladu nebo volitelného předmětu Dějepisné a zeměpisné praktikum,v 6.–9. ročníku se doporučuje nabídnout žákům předmět Dějepisné a zeměpisné praktikum;
Zeměpis	<ul style="list-style-type: none">v 6., 8. nebo 9. ročníku týdenní hodinovou dotaci doplní ředitel školy o 1 vyučovací hodinu týdně povinným zařazením předmětu prohloubeného výkladu nebo volitelného předmětu Dějepisné a zeměpisné praktikum,v 6.–9. ročníku se doporučuje nabídnout žákům předmět Dějepisné a zeměpisné praktikum;
Přírodopis	<ul style="list-style-type: none">v 7., 8. nebo 9. ročníku týdenní hodinovou dotaci doplní ředitel školy o 1 vyučovací hodinu týdně povinným zařazením předmětu prohloubeného výkladu nebo volitelného předmětu Přírodovědné praktikum se zaměřením na přírodopis,v 6.–9. ročníku se doporučuje nabídnout žákům předmět Přírodovědné praktikum se zaměřením na přírodopis nebo Pěstitelské práce;
Chemie	<ul style="list-style-type: none">v 8. nebo 9. ročníku týdenní hodinovou dotaci doplní ředitel školy o 1 vyučovací hodinu týdně povinným zařazením předmětu prohloubeného výkladu nebo volitelného předmětu Přírodovědné praktikum se zaměřením na chemii,v 6.–9. ročníku se doporučuje nabídnout žákům předmět Přírodovědné praktikum se zaměřením na chemii;
Fyzika	<ul style="list-style-type: none">v 6., 7. nebo 9. ročníku týdenní hodinovou dotaci doplní ředitel školy o 1 vyučovací hodinu týdně povinným zařazením předmětu prohloubeného výkladu nebo volitelného předmětu Přírodovědné praktikum se zaměřením na fyziku,v 6.–9. ročníku se doporučuje nabídnout žákům předmět Přírodovědné praktikum se zaměřením na fyziku;

Matematika	<ul style="list-style-type: none"> • v 6.–9. ročníku se doporučuje nabídnout žákům předmět Matematické praktikum nebo Rýsování a technické kreslení;
Rodinná výchova	<ul style="list-style-type: none"> • v 6. nebo 7. ročníku rozšířit výuku o 1 vyučovací hodinu týdně, • podle potřeb žáků nabídnout navazující volitelné předměty;
Tělesná výchova	<ul style="list-style-type: none"> • podle podmínek školy je postupně zaváděna třetí vyučovací hodina podle pokynů MŠMT ČR, • v 6.–9. ročníku se doporučuje nabídnout žákům předmět Sport a pohybové aktivity;
Zdravotní tělesná výchova	<ul style="list-style-type: none"> • oddělení zdravotní TV se zavádí podle možností školy pro žáky III., případně II. zdravotní skupiny, po doporučení lékaře, • v jednom oddělení je možno vyučovat žáky různých ročníků 2. stupně (s přihlédnutím ke druhu zdravotního oslabení a dalším okolnostem), • - účast žáka ve zdravotní TV ho neomezuje v účasti v povinné TV a ostatních formách tělesné výchovy;
Hudební výchova	<ul style="list-style-type: none"> • rozšířit výuku o 1 vyučovací hodinu týdně v 6. ročníku, • v 6.–9. ročníku se doporučuje podle potřeb žáků a možností školy nabídnout navazující volitelné předměty;
Výtvarná výchova	<ul style="list-style-type: none"> • v 8. a 9. ročníku rozšířit výuku o 1 vyučovací hodinu týdně, • v 6.–9. ročníku se doporučuje podle potřeb žáků a možností školy nabídnout navazující volitelné předměty;

Projekt

Úvod do světa práce	<ul style="list-style-type: none"> • hodinová dotace 10 vyučovacích hodin platí pro jeden školní rok a zařazuje se do výuky v rámci celkového počtu hodin v ročníku a jeho realizace je pro školu závazná, • podle možností školy zařadit v průběhu školního roku nebo jako souvislý blok informací, • doporučuje se rozšířit podle možností školy.
---------------------	--

Zdroj: *Vzdělávací program Občanská škola. Pojetí Občanské školy. Učební osnovy Občanské školy.* (1996). Praha: Portál, s. 50–51.

Příloha 79

Modelový učební plán vzdělávacího programu Občanská škola pro třídy s rozšířeným vyučováním jazyků

Povinné předměty	Ročník				Minimální týdenní počet hodin celkem v 6.–9. ročníku
	6.	7.	8.	9.	
	Minimální týdenní počet hodin v ročníku				
Český jazyk	4	4	4	4	16
Cizí jazyk	3	3	3	3	12
Druhý cizí jazyk	3	3	3	3	12
Dějepis	1	1	2	1	5*)
Zeměpis	1	2	1	1	5*)
Přírodopis	2	1	1	1	5*)
Chemie	-	-	1	2	3*)
Fyzika	1	1	2	1	5*)
Matematika	4	4	4	4	16
Občanská výchova	2 (1)	2 (1)	2 (1)	2 (1)	7**)
Rodinná výchova	1	1	2	2	6
Tělesná výchova/Zdravotní tělesná výchova	2	2	2	2	8
Hudební výchova	1	1	1	1	4
Výtvarná výchova	2	2	1	1	6
Celkový týdenní počet hodin minimální dotace povinných předmětů	27 (26)	27 (26)	29 (28)	28 (27)	110*)
Projekt	Minimální roční počet hodin v ročníku				Minimální roční počet hodin celkem v 6.–9. ročníku
Úvod do světa práce	10	10	10	10	40
	Týdenní počet hodin v ročníku				Týdenní počet hodin celkem v 6.–9. ročníku
Předměty prohloubeného výkladu a předměty volitelné	0 (1)	1 (2)	1 (2)	2 (3)	5
Celkový týdenní počet hodin	27	28	30	30	115
Nepovinné předměty					
Zájmové kroužky					

Pozn. *) Minimální týdenní počet hodin celkem v 6.–9. ročníku v předmětech dějepis, zeměpis, přírodopis a fyzika doplní ředitel školy zařazením předmětu prohloubeného výkladu nebo navazujících volitelných předmětů tak, aby se dějepisnému, zeměpisnému, přírodopisnému a fyzikálnímu učivu vyučovalo v 6.–9. ročníku alespoň po 6 hodinách týdně.

Minimální týdenní počet hodin celkem v 8.–9. ročníku v předmětu chemie doplní ředitel školy zařazením předmětu prohloubeného výkladu nebo navazujícího volitelného předmětu tak, aby se chemickému učivu vyučovalo v 8.–9. ročníku alespoň 4 hodiny týdně.

***) Snížení týdenního počtu vyučovacích hodin občanské výchovy na 1 hodinu týdně se provede v jednom z ročníků podle rozhodnutí ředitele školy.

Počty vyučovacích hodin uvedených v učebním plánu v závorce platí pouze v tom ročníku, ve kterém je občanská výchova vyučována v dotaci 1 vyučovací hodina týdně.

Zdroj: Přehled učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání. In *Věstník MŠMT*, ročník LVII. (2001), sešit 11, s. 52–53.

Příloha 80
 Učební plán vzdělávacího programu Základní škola

Předmět	Ročník									Minimum
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Český jazyk	9	10	10	7	7	4	4	4	4	
Cizí jazyk				3	3	3	3	3	3	
Matematika	4	5	5	5	5	4	4	4	4	
Prvouka	2	2	3							
Přírodověda										
Vlastivěda										
Chemie										4
Fyzika										6
Přírodopis										6
Zeměpis										6
Dějepis										6
Občanská výchova						x	x	x	x	4
Rodinná výchova										4
Hudební výchova	1	1	1							4
Výtvarná výchova	1	1	1							6
Praktické činnosti	1	1	1							4
Volitelné předměty										6
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
Týdenní dotace povinných předmětů	20	22	23	24	25	27	28	30	30	
Nepovinné předměty										

Pozn. x – V 6.–9. ročníku o časové dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů rozhodne ředitel školy tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl naplněn daný minimální počet hodin pro předmět a dodržena týdenní časová dotace. U volitelných předmětů v 7.–9. ročníku ředitel školy rozhoduje o jejich zařazení do ročníku.

Minimální počet hodin pro jednotlivé předměty v 6.–9. ročníku: chemie – 4 hod., fyzika – 6 hod., přírodopis – 6 hod., zeměpis – 6 hod., dějepis – 6 hod., hudební výchova – 4 hod., výtvarná výchova – 6 hod., rodinná výchova – 4 hod., občanská výchova – 4 hod., praktické činnosti – 4 hod., volitelné předměty – 6 hod.

Volitelné předměty

- volitelné předměty je možno zavádět od 7. ročníku, v 8. a 9. ročníku je jejich zavedení závazné. O výběru a časové dotaci volitelných předmětů rozhodne ředitel školy; volitelným předmětům se podle jejich charakteru vyučuje po dobu nejméně jednoho pololetí;
- v případě zavedení volitelného předmětu cizí jazyk musí být jeho výuka zahájena již v 7. ročníku. Pokud se od 4. ročníku ZŠ vyučovalo anglickému nebo německému jazyku, přednostně se nabízí jazyk francouzský, ruský a španělský. Pokud se od 4. ročníku vyučovalo francouzskému, ruskému, španělskému, případně jinému jazyku, jako druhý jazyk se vždy zařazuje jazyk anglický nebo německý;
- soustavu níže uvedených doporučených volitelných předmětů může ředitel školy podle pedagogických záměrů školy a potřeb žáků doplnit o další předměty s podmínkou, že jejich vzdělávací obsah bude navazovat na *Standard základního vzdělávání* a funkčně jej rozvíjet.

volitelné předměty: cizí jazyk, konverzace v cizím jazyce, seminář a praktika z přírodovědných předmětů, seminář ze společenskovedních předmětů, informatika, základy ekonomiky a účetnictví, základy administrativy, technické kreslení, technické činnosti, domácnost.

Doporučené nepovinné předměty:

1. ročník ZŠ: přípravný zpěv;

1.–4. ročník ZŠ: individuální logopedická péče;

2.–9. ročník ZŠ: sborový zpěv;

6.–9. ročník ZŠ: instrumentální soubor, literárně dramatická výchova, užitá výtvarná činnosti, další cizí jazyk, odborné kurzy (první pomoc, fotografování apod.);

1.–9. ročník ZŠ: náboženství, pohybové a sportovní aktivity, zdravotní tělesná výchova.

Zdroj: *Vzdělávací program Základní škola včetně úprav a doplňků. Doplňené vydání. Včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním.* (1998). Praha: Nakladatelství fortuna, s. 13.

Příloha 81

Učební plán vzdělávacího programu Základní škola po úpravě platné od 1. září 1998

Předmět	Ročník									Minimum
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Český jazyk	9	10	10	7	7	↑	↑	↑	↑	16
Cizí jazyk				3	3	x ↓	x ↓	x ↓	x ↓	12
Matematika	4	5	5	5	5					16
Prvouka	2	2	3							
Přírodověda				3	4					
Vlastivěda				3	4					
Chemie								↑	↑	4
Fyzika						↑	↑	↑	↑	6
Přírodopis						↑	↑	↑	↑	6
Zeměpis								↑	↑	6
Dějepis								↑	↑	6
Občanská výchova						x	x	x	x	4
Rodinná výchova										4
Hudební výchova	1	1	1	↑	↑					4
Výtvarná výchova	1	1	1	4	4					6
Praktické činnosti	1	1	1	↓	↓					4
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	↓	↓	↓	↓	8
Volitelné předměty							↓	↓	↓	6
Týdenní dotace povinných předmětů	20	22	23	24	25	27	28	30	30	
Nepovinné předměty										

Pozn. x – V 6.–9. ročníku o časové dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů rozhodne ředitel školy tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl naplněn daný minimální počet hodin pro předmět a dodržena týdenní časová dotace. U volitelných předmětů v 7.–9. ročníku ředitel školy rozhoduje o jejich zařazení do ročníku.

Zdroj: *Vzdělávací program Základní škola včetně úprav a doplňků. Doplňené vydání. Včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním.* (1998). Praha: Nakladatelství Fortuna, s. 327.

Příloha 82

Učební plán pro třídy s rozšířeným vyučováním jazyků (platný pro všechny školy bez ohledu na využívaný vzdělávací program) z roku 1998

Předmět	Ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Český jazyk a literatura	9	10	8	7	7	4	4	4	4
První cizí jazyk (jazyk ...) ¹⁾			3	3	3	3	3	3	3
Druhý cizí jazyk (jazyk ...) ¹⁾						3	3	3	3
Prvouka	2	2	3						
Vlastivěda ²⁾				3	4				
Přírodověda ²⁾				3	4				
Matematika	4	5	5	5	5	4	4	4	4
Občanská výchova						1	1	1	1
Rodinná výchova						1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Hudební výchova ²⁾	3	3	3	4	4				
Výtvarná výchova ²⁾	3	3	3	4	4				
Pracovní činnosti ²⁾	3	3	3	4	4				
Zeměpis ²⁾						9	10	12	12
Dějepis ²⁾									
Přírodopis ²⁾									
Fyzika ²⁾									
Chemie ²⁾									
Volitelné předměty									
Týdenní dotace povinných předmětů	20	22	24	24	25	27	28	30	30
Nepovinné předměty ³⁾	podle podmínek školy								

Pozn. V souladu s Pokyny MŠMT, kterým se stanovují rámcová pravidla a postup při schvalování vzdělávacích programů pro základní školy čj. 10 788/96-22, byl schválen učební plán pro základní školy s třídami s rozšířeným vyučováním jazykům s platností od 1. 9. 1998 pro všechny ročníky, to je pro 3.–9. ročník. Organizace výuky cizích jazyků daná tímto učebním plánem je závazná pro všechny základní školy s třídami s rozšířeným vyučováním jazykům bez ohledu na to, podle kterého vzdělávacího programu škola vyučuje.

¹⁾ Jako první cizí jazyk žáci volí anglický, francouzský, německý, ruský, španělský jazyk, jako druhý cizí jazyk mohou žáci volit příp. i jiný jazyk, jehož osnova byla schválena MŠMT. O výběru jazyka rozhoduje ředitel školy podle požadavků rodičů, zájmu žáků a možností personálního zabezpečení výuky. Pokud žák zvolí jako první cizí jazyk anglický nebo německý jazyk, škola přednostně nabídne jako druhý jazyk francouzštinu, ruštinu nebo španělštinu. Pokud žák zvolí ve 3. ročníku jako první cizí jazyk jazyk francouzský, ruský nebo španělský, škola povinně nabídne jako druhý jazyk angličtinu nebo němčinu.

²⁾ O časových dotacích jednotlivých předmětů označených v tabulce učebního plánu šipkou rozhodne ředitel školy v rámci vymezeného rozsahu a při dodržení stanovených minim:

a) hudební výchova, výtvarná výchova, pracovní činnosti: 1 hodina týdně v každém ročníku, celkem 5 hodin týdně za první stupeň ZŠ, 4 hodiny týdně za druhý stupeň ZŠ v každém z uvedených předmětů,

b) vlastivěda, přírodověda: 1 hodina týdně v každém ročníku, celkem 3 hodiny týdně za první stupeň ZŠ v každém z uvedených předmětů,

c) zeměpis, dějepis, přírodopis, fyzika: 1 hodina týdně v každém ročníku, celkem 6 hodin týdně za druhý stupeň ZŠ v každém z uvedených předmětů,

d) chemie: 1 hodina týdně v 7.–9. ročníku, celkem 4 hodiny týdně za druhý stupeň ZŠ,

e) časová dotace všech ostatních předmětů je stanovena pevně, třetí hodina tělesné výchovy může být zařazována podle podmínek školy nad stanovený týdenní rámeček ve všech ročnících, občanskou a rodinnou výchovu lze vyučovat integrálně ve dvou hodinách týdně.

³⁾ Počet hodin nepovinných předmětů není omezen.

Zdroj: *Vzdělávací program Základní škola včetně úprav a doplňků. Doplňené vydání. Včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním.* (1998). Praha: Nakladatelství Fortuna, s. 328–329.

Příloha 83

Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním matematiky a přírodovědných předmětů

Předmět	Ročník									Minimum
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Český jazyk	9	10	10	7	7	↕ x	↕ x	↕ x	↕ x	16
Cizí jazyk				3	3	↕	↕	↕	↕	12
Matematika	4	5	5	5	5	6	6	6	6	24
Prvouka	2	2	3							
Přírodověda				↕ 3	↕ 4					
Vlastivěda										
Chemie								3	3	6
Fyzika						2	2	2	2	8
Přírodopis						↕	↕	↕	↕	6
Zeměpis						↕	↕	↕	↕	6
Dějepis						↕	↕	↕	↕	6
Občanská výchova										4
Rodinná výchova						x	x	x	x	4
Hudební výchova	1	1	1	↕	↕					4
Výtvarná výchova	1	1	1	4	4					6
Praktické činnosti	1	1	1	↕	↕					4
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	↕	↕	↕	↕	8
Týdenní dotace povinných předmětů	20	22	23	24	25	27	28	30	30	
Nepovinné předměty										

Pozn. x – V 6.–9. ročníku o časové dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů rozhodne ředitel školy tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl naplněn daný minimální počet hodin pro předmět a dodržena týdenní časová dotace.

1) Rozšířenou výuku matematiky a přírodovědných předmětů lze zavést pouze na 2. stupni ZŠ. Pro rozšířenou výuku je možné využívat časové dotace volitelných předmětů a disponibilních hodin. Ve všech ostatních případech platí učební plán beze změny.

2) Matematika, fyzika a chemie je v uvedených ročnících posílena dle předloženého učebního plánu.

3) Předmět praktické činnosti je povinný ve všech ročnících, a to i ve třídách s rozšířenou výukou matematiky a přírodovědných předmětů.

Zdroj: *Vzdělávací program Základní škola včetně úprav a doplňků. Doplněné vydání. Včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním.* (1998). Praha: Nakladatelství Fortuna, s. 330.

Příloha 84

Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním výtvarné výchovy

Předmět	Ročník									Minimum 6.–9.
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Český jazyk ¹	7–8	8–9	8–9	7	7	↑	↑	↑	↑	16
Cizí jazyk				3	3	x ↓	x ↓	x ↓	x ↓	12
Matematika	4	5	5	5	5	↓	↓	↓	↓	16
Prvouka	2	2	3							
Přírodověda ²				3	3	↑ ↓	↑ ↓			
Vlastivěda										
Chemie								↑	↑	4
Fyzika						↑	↑			6
Přírodopis								↑	↑	6
Zeměpis						x ↓	x ↓	x ↓	x ↓	6
Dějepis										6
Občanská výchova										4
Rodinná výchova										4
Hudební výchova	1	1	1	1	1	↓	↓	↓	↓	4
Výtvarná výchova ⁴	2–3	2–3	2–3	3	3	3	3	3	3	12
Praktické činnosti ³	1	1	1	1	1	↑	↑	↑	↑	4
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	x ↓	x ↓	x ↓	x ↓	8
Týdenní dotace povinných předmětů ⁵	20	22	23	25	25	27	28	30	30	
Nepovinné předměty										

Pozn. x – V 6.–9. ročníku o časové dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů rozhodne ředitel školy tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl naplněn daný minimální počet hodin pro předmět a dodržena týdenní časová dotace.

- ¹ V 1.–3. ročníku základní školy je možno využít pravidla o komplexním přístupu k obsahu učiva a o členění vyučování. Tím může být dotace učebního plánu pro český jazyk snížena v 1.–3. ročníku vždy až o dvě hodiny, které budou využity pro druhou a třetí hodinu výtvarné výchovy. Třetí hodinu výtvarné výchovy lze v těchto ročnících vyučovat také zařazením jedné hodiny nepovinného předmětu pro všechny žáky s rozšířeným vyučováním výtvarné výchovy (dále pouze RVVV). V tom případě bude zkrácena dotace českého jazyka o jednu hodinu.
- ² V 5. ročníku v předmětech přírodověda a vlastivěda lze snížit celkovou dotaci pro oba předměty o jednu hodinu (ze čtyř hodin na tři) a využít ji pro zařazení třetí hodiny výtvarné výchovy.
- ³ Předmět praktické činnosti je povinný ve všech ročnících, a to i ve třídách s RVVV
- ⁴ Výtvarná výchova je ve všech ročnících posílena dle předloženého modelu učebního plánu.
- ⁵ Celková týdenní dotace se zvyšuje dle platných pravidel o jednu hodinu ve 4. ročníku z 24 na 25 a je využita pro zařazení třetí hodiny výtvarné výchovy.
- ⁶ Pro RVVV na druhém stupni základní školy je možné využívat časové dotace volitelných předmětů a disponibilních hodin. Ve všech ostatních předmětech platí učební plán bez změny.

V rámci učebního plánu může v 2.–3. ročníku probíhat výuka bez pevné časové dotace pro jednotlivé obory (předměty), v menších časových celcích než jedna vyučovací hodina a jednotlivé řízené činnosti mohou být kombinovány a propojovány při zachování celkové stanovené denní a týdenní dotace pro vyučovací hodiny a dodržení času pro přestávky.

Zdroj: *Vzdělávací program Základní škola včetně úprav a doplňků. Doplněné vydání. Včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním.* (1998). Praha: Nakladatelství Fortuna, s. 331–332.

Příloha 85

Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním hudební výchovy

Předmět	Ročník									Minimum 6.–9.
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Český jazyk ¹	7–8	8–9	8–9	7	7	↕	↕	↕	↕	16
Cizí jazyk				3	3	x	x	x	x	12
Matematika	4	5	5	5	5	↕	↕	↕	↕	24
Prvouka	2	2	3							
Přírodověda ²				↕	↕					
Vlastivěda				3	3					
Chemie								↕	↕	4
Fyzika						↕	↕			6
Přírodopis								↕	↕	6
Zeměpis						x	x	x	x	6
Dějepis										6
Občanská výchova										4
Rodinná výchova										4
Hudební výchova ⁴	2–3	2–3	2–3	3	3	3	3	3	3	12
Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	↕	↕	↕	↕	6
Praktické činnosti ³	1	1	1	1	1	x	x	x	x	4
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	↕	↕	↕	↕	8
Týdenní dotace povinných předmětů ⁵	20	22	23	25	25	27	28	30	30	
Nepovinné předměty										

Pozn. x – V 6.–9. ročníku o časové dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů rozhodne ředitel školy tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl naplněn daný minimální počet hodin pro předmět a dodržena týdenní časová dotace.

- ¹ V 1.–3. ročníku základní školy je možno využít pravidla o komplexním přístupu k obsahu učiva a o členění vyučování. Tím může být dotace učebního plánu pro český jazyk snížena v 1.–3. ročníku vždy až o dvě hodiny, které budou využity pro druhou a třetí hodinu hudební výchovy. Třetí hodinu hudební výchovy lze v těchto ročnících vyučovat také zařazením jedné hodiny nepovinného předmětu pro všechny žáky s rozšířeným vyučováním hudební výchovy (dále pouze RVHV). V tom případě bude zkrácena dotace českého jazyka o jednu hodinu.
- ² V 5. ročníku v předmětech přírodověda a vlastivěda lze snížit celkovou dotaci pro oba předměty o jednu hodinu (ze čtyř hodin na tři) a využít ji pro zařazení třetí hodiny hudební výchovy.
- ³ Předmět praktické činnosti je povinný ve všech ročnících, a to i ve třídách s RVHV.
- ⁴ Hudební výchova je ve všech ročnících posílena dle předloženého modelu učebního plánu.
- ⁵ Celková týdenní dotace se zvyšuje dle platných pravidel o jednu hodinu ve 4. ročníku z 24 na 25 a je využita pro zařazení třetí hodiny hudební výchovy.
- ⁶ Pro RVHV na druhém stupni základní školy je možné využívat časové dotace volitelných předmětů a disponibilních hodin. Ve všech ostatních předmětech platí učební plán bez změny.

V rámci učebního plánu může v 2.–3. ročníku probíhat výuka bez pevné časové dotace pro jednotlivé obory (předměty), v menších časových celcích než jedna vyučovací hodina a jednotlivé řízené činnosti mohou být kombinovány a propojovány při zachování celkové stanovené denní a týdenní dotace pro vyučovací hodiny a dodržení času pro přestávky.

Zdroj: *Vzdělávací program Základní škola včetně úprav a doplňků. Doplněné vydání. Včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním.* (1998). Praha: Nakladatelství fortuna, s. 333–334.

Příloha 86

Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním tělesné výchovy

Předmět	Ročník									Minimum 6.–9.
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Český jazyk	9	10	10	7	7	↕	↕	↕	↕	16
Cizí jazyk				3	3	x	x	x	x	12
Matematika	4	5	5	5	5	↕	↕	↕	↕	16
Prvouka	2	2	3							
Přírodověda				↕	↕					
Vlastivěda				3	4					
Chemie								↕	↕	4
Fyzika						↕	↕	↕	↕	6
Přírodopis						↕	↕	↕	↕	6
Zeměpis						↕	↕	↕	↕	6
Dějepis						x	x	x	x	6
Občanská výchova										4
Rodinná výchova										4
Hudební výchova	1	1	1	↕	↕					4
Výtvarná výchova	1	1	1	4	4					6
Praktické činnosti	1	1	1	↕	↕	↕	↕	↕	↕	4
Tělesná výchova (dále pouze TV)	2	2	2	2	2	5	5	5	5	20
Týdenní dotace povinn. předmětů	20	22	23	24	25	27	28	30	30	

Nepovinné předměty

Pozn. x – V 6.–9. ročníku o časové dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů rozhodne ředitel školy tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl naplněn daný minimální počet hodin pro předmět a dodržena týdenní časová dotace.

Rozšířenou výuku TV ve vzdělávacím programu Základní škola je možné zahájit v 6. ročníku. Výjimečně a na základě zvláštního povolení MŠMT ČR lze tak učinit v ročnících nižších, a to pouze v případě zařazení sportů, které to vzhledem ke svému charakteru vyžadují. Pro rozšířenou výuku tělesné výchovy na 2. stupni ZŠ je možné využívat časové dotace volitelných předmětů a disponibilních hodin. Ve všech ostatních případech platí učební plán včetně poznámek k němu beze změny. Volitelné předměty jsou realizovány právě v rozšířené výuce TV. Další volitelné předměty není možné zavádět.

Časovou dotaci všech ostatních předmětů je nutné dodržet alespoň v minimálním časovém rozsahu a předmět je nutné zařadit ve všech ročnících, pro které je stanoven. Předmět praktické činnosti je povinný ve všech ročnících, a to i ve třídách s rozšířenou výukou TV.

Další sportovní, ale i jinou vzdělávací činnost lze realizovat v nepovinných předmětech.

Zdroj: *Vzdělávací program Základní škola včetně úprav a doplňků. Doplňené vydání. Včetně osnov Ekologického přírodopisu, Osnov volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním.* (1998). Praha: Nakladatelství Fortuna, s. 335–336.

Příloha 87

Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním informatiky a výpočetní techniky

Předmět	Ročník									Minimum 6.–9.
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Český jazyk	9	10	10	7	7	↑	↑	↑	↑	16
Cizí jazyk				3	3	x ↓	x ↓	x ↓	x ↓	12
Matematika	4	5	5	5	5	↓	↓	↓	↓	16
Informatika a výpočetní technika (dále pouze IVT)						2	3	3	3	11
Prvouka	2	2	3							
Přírodověda				3	4					
Vlastivěda				↓	↓					
Chemie										4
Fyzika						↑	↑	↑	↑	6
Přírodopis						↑	↑	↑	↑	6
Zeměpis										6
Dějepis						x	x	x	x	6
Občanská výchova										4
Rodinná výchova										4
Hudební výchova	1	1	1	↑	↑					4
Výtvarná výchova	1	1	1	4	4					6
Praktické činnosti	1	1	1	↓	↓					4
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	↓	↓	↓	↓	8
Týdenní dotace povinn. předmětů	20	22	23	24	25	27	28	30	30	
Nepovinné předměty										

Pozn. x – V 6.–9. ročníku o časové dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů rozhodne ředitel školy tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl naplněn daný minimální počet hodin pro předmět a dodržena týdenní časová dotace. U volitelných předmětů v 7.–9. ročníku ředitel školy rozhoduje i o jejich zařazení do ročníku.

Rozšířené vyučování IVT lze zavést pouze v 6.–9. ročníku základní školy. Pro rozšířené vyučování se využívá časová dotace volitelných předmětů z učebního plánu běžných tříd a disponibilní hodiny. Ve všech ostatních směrech platí učební plán vzdělávacího programu Základní škola beze změny.

V 6.–9. ročníku se zavádí předmět IVT s pevnou časovou dotací dle předloženého modelu.

V předmětu Praktické činnosti se z obsahu vypouští téma Práce s počítačem.

Pro předmět IVT je obsah učiva vymezen modelovými rámcovými učebními osnovami předmětu. Škola může uvedené učební osnovy upravit podle konkrétních podmínek školy a potřeb žáků.

Zdroj: Modelový učební plán vzdělávacího programu Základní škola pro třídy s rozšířeným vyučováním informatiky a výpočetní techniky. In *Věstník MŠMT*, ročník LVII. (2001), sešit 6, s. 12–13.

Příloha 88

Učební plán vzdělávacího programu Národní škola – 6. a 7. ročník

Základní část	6. ročník	7. ročník	Nadstavbová část (některé možnosti)
Český jazyk	4	4	cvičení z českého jazyka dramatická výchova komunikace tvorba školního časopisu
Cizí jazyk	3	3	konverzace v cizím jazyce
Matematika	4	3	cvičení z matematiky informatika výpočetní technika
Dějepis Zeměpis	3	3	dějepis zeměpis ekonomický zeměpis přírodopisný zeměpis
Občanská a rodinná výchova	2	2	rodinná výchova ekonomika domácnosti
Člověk a životní prostředí			zdravý životní styl zdravotní výchova
*Poznávání přírody Přírodopis Fyzika	3	4	laboratorní práce přírodopis fyzika
Hudební výchova	1	1	sborový zpěv taneční a pohybová výchova hra na hudební nástroj
Výtvarná výchova	2	2	výtvarná výchova aranžování keramika
Pracovní a technická výchova	2	2	pěstitelství zpracování textilií příprava pokrmů práce v domácnosti práce v dílně
Tělesná výchova	2	2	zájmová tělesná výchova zdravotní tělesná výchova
Základní část	26	26	
Minimum nadstavbové části	1	1	

Učební plán vzdělávacího programu Národní škola – 8. a 9. ročník

Základní část		Nadstavbová část (některé možnosti)
Český jazyk	3 + nejméně jedna hodina z nadstavby	cvičení z českého jazyka dramatická výchova komunikace světová literatura tvorba školního časopisu
Cizí jazyk	3	konverzace cestujeme po světě cizojazyčná literatura
Matematika	3 + nejméně jedna hodina z nadstavby	cvičení z matematiky aplikovaná matematika informatika, statistika matematika v ekonomice a účetnictví
Dějepis	1	dějepis historie významných období historie válečných konfliktů dějiny umění
Zeměpis	1	zeměpis turisticky zajímavé oblasti ekonomický zeměpis člověk a cestování
Občanská a rodinná výchova	2	zdravý životní styl člověk a životní prostředí výchova k partnerství a rodičovství příprava jídel šití, háčkování, pletení ekonomika domácnosti
*Poznávání přírody Přírodopis Fyzika Chemie	4	biologie chemie fyzika semináře a laboratoře (Př,F,Ch) ekologie pěstitelství, chovatelství přírodopisný zeměpis
*Estetická výchova Hudební výchova	2	výtvarné techniky hudební výchova

Výtvarná výchova		keramika výtvarná výchova bytová a oděvní kultura aranžování sborový zpěv hra na hudební nástroj tanec, pohybová výchova
Technika	2	technika v životě člověka technické kreslení práce v dílně kurz řízení malého motocyklu technika ve službách lidstva
Tělesná výchova	2	zájmová tělesná výchova zdravotní tělesná výchova kurz sebeobrany
Základní část	23	
Minimum nadstavbové části	6	

Pozn. Minimální počet hodin, který měl být vyučovacím předmětům věnován.

V 7.–9. ročníku měla škola v nadstavbě zařadit alespoň jednu hodinu z oboru matematiky, v 8.–9. ročníku alespoň jednu hodinu z oboru českého jazyka.

Počet povinných hodin měl být v rozpětí: 6. ročník 26–28, 7. ročník 27–29, 8. ročník 29–31, 9. ročník 29–31.

Součet povinných vyučovacích hodin měl být za 6.–9. ročník v rozsahu 113–116.

Celkem se na druhém stupni mělo v povinných hodinách vyučovat tématům fyziky, přírodopisu, zeměpisu a dějepisu minimálně 198 hodin v každém z těchto oborů, tématům chemie alespoň 132 hodin. Jako důležité proto bylo považováno sestavit učební plán na všechny čtyři roky dopředu.

* označuje integrované předměty.

Od 7. ročníku bylo možné v nadstavbové části zařadit další cizí jazyk.

Poznávání přírody představuje v učebním plánu 2. stupně tyto varianty:

a) Poznávání přírody jako integrovaný předmět: v 6. ročníku (2 hodiny), v 7. ročníku (4 hodiny).

b) Samostatné předměty: v 6. ročníku přírodopis (2 hodiny), v 7. ročníku přírodopis (2 hodiny) a fyzika (2 hodiny). Tato varianta dává možnost výuky poznávání přírody jako integrovaného předmětu v nadstavbové části, kde budou žáci vedeni k hlubšímu poznávání souvislostí.

Varianty v 8. a 9. ročníku:

a) Integrovaný předmět poznávání přírody (4 hodiny).

b) Samostatné předměty: přírodopis (2 hodiny), chemie (2 hodiny), fyzika (2 hodiny z nadstavbové části).

c) Poznávání přírody (3 hodiny), fyzika (2 hodiny – 1 hodina z nadstavbové části).

Zdroj: *Vzdělávací program Národní škola. Vzdělávací program pro 1.–9. ročník základního vzdělávání. (1997).* Praha: SPN, s. 20–22.

Příloha 89

Rámcový učební plán pro základní vzdělávání podle RVP ZV z roku 2005

Vzdělávací oblasti	Vzdělávací obory	1. stupeň	2. stupeň
		1.–5. ročník	6.–9. ročník
		Minimální časová dotace	
Jazyk a jazyková komunikace	Český jazyk a literatura	38	16
	Cizí jazyk	9	12
Matematika a její aplikace		22	16
Informační a komunikační technologie		1	1
Člověk a jeho svět		12	–
Člověk a společnost	Dějepis	–	12
	Výchova k občanství	–	–
Člověk a příroda	Fyzika	–	–
	Chemie	–	22
	Přírodopis	–	–
	Zeměpis	–	–
Umění a kultura	Hudební výchova	12	10
	Výtvarná výchova	–	–
Člověk a zdraví	Výchova ke zdraví	–	11
	Tělesná výchova	10	–
Člověk a svět práce		5	4
Průřezová témata		P	P
Disponibilní časová dotace		9	18 ¹
Celková povinná časová dotace		118	122

Pozn. ¹ Škola má povinnost nabídnout žákům na 2. stupni vzdělávací obsah oboru Další cizí jazyk v rozsahu 6 vyučovacích hodin (nejpozději od 8. ročníku). Žák, který si nezvolí Další cizí jazyk, si musí ve stejné časové dotaci vybrat z jiných volitelných obsahů. Škola má povinnost zařadit do učebního plánu volitelné předměty v rozsahu minimálně 1 hodiny týdně, a to nejpozději od 7. ročníku.

P = povinnost zařadit a realizovat se všemi žáky v průběhu vzdělávání na daném stupni, časovou dotaci lze čerpat z disponibilní časové dotace.

Celková povinná časová dotace je v rámcovém učebním plánu (dále pouze RUP) stanovena pro 1. stupeň základního vzdělávání na 118 hodin,² pro 2. stupeň základního vzdělávání na 122 hodin.³ Celková povinná časová dotace uvedená v RUP představuje maximální povinnou týdenní časovou dotaci⁴ na daném stupni základního vzdělávání.

Při konstrukci učebního plánu v ŠVP a realizaci výuky musí být dodrženy podmínky:

- musí být dodržena celková povinná časová dotace na daném stupni základního vzdělávání (118, resp. 122 hodin).
- nesmí být překročena maximální týdenní hodinová dotace stanovená pro jednotlivé ročníky základního vzdělávání školským zákonem (1. a 2. ročník – 22 hodin, 3.–5. ročník – 26 hodin, 6. a 7. ročník a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 30 hodin, 8. a 9. ročníky a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 32 hodin).
- současně se stanovuje minimální týdenní hodinová dotace pro jednotlivé ročníky základního vzdělávání: 1. a 2. ročník – 18 hodin, 3.–5. ročník – 22 hodin, 6. a 7. ročník a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 28 hodin, 8. a 9. ročníky a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 30 hodin.

Celková povinná časová dotace je tvořena minimální časovou dotací pro vzdělávací oblasti (vzdělávací obory) a disponibilní časovou dotací.

Disponibilní časová dotace je vymezena pro 1. stupeň základního vzdělávání v rozsahu 9 hodin a pro 2. stupeň základního vzdělávání v rozsahu 18 hodin. Škola využívá disponibilní časovou dotaci k realizaci takových vzdělávacích obsahů, které podporují specifická nadání a zájmy žáků a pozitivně motivují žáky k učení. V případě žáků se speciálními vzdělávacími potřebami je možné využít disponibilní časovou dotaci k zařazení předmětů speciální pedagogické péče.

Disponibilní časová dotace – její využití je plně v kompetenci a odpovědnosti ředitele školy, využití celé disponibilní časové dotace v učebním plánu ŠVP je závazné.

Disponibilní časová dotace je určena:

- k realizaci volitelných vzdělávacích obsahů, které musí navazovat na příslušnou vzdělávací oblast (vzdělávací obor), v rozsahu minimálně 1 hodiny týdně (nejpozději od 7. ročníku);
- k realizaci vzdělávacího obsahu oboru Další cizí jazyk v rozsahu minimálně 6 hodin (nejpozději od 8. ročníku) nebo k realizaci jiných volitelných obsahů ve stejné časové dotaci;
- k posílení časové dotace jednotlivých vzdělávacích oblastí a vzdělávacích oborů nad rámec vymezené minimální časové dotace;
- k vytváření časové dotace pro realizaci dalších povinných vzdělávacích obsahů dotvářejících zaměření školy;
- k nabídce dalších volitelných vzdělávacích obsahů;
- k realizaci průřezových témat;
- k realizaci doplňujících vzdělávacích oborů;
- k posílení časové dotace TV ve dvou po sobě následujících ročnících 1. stupně, kde probíhá povinná výuka plavání;
- k realizaci vzdělávacích obsahů podporujících vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Zdroj: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2005). In *Věstník MŠMT*, ročník LXI. (2005), sešit 10, s. 80–82.

² Málotřídni školy, které nedisponují všemi ročníky 1. stupně, stanovují ve svém ŠVP časovou dotaci pro jednotlivé ročníky s přihlédnutím k tomu, že školy, kam žáci odcházejí, vymezují počty hodin v navazujících ročnících spíše na horní hranici rozmezí.

³ Pro vzdělávání žáků se zdravotním postižením je možné ve všech ročnících využít maximální týdenní časové dotace stanovené pro jednotlivé ročníky ve školském zákoně k časovému posílení předmětů, které vzhledem k postižení žáků vyžadují vyšší časovou dotaci, nebo k zařazení předmětů speciálně pedagogické péče.

⁴ V případě nepravidelného rozvržení výuky se maximální povinná týdenní časová dotace chápe jako průměrná.

Příloha 90

Rámcový učební plán pro základní vzdělávání podle RVP ZV z roku 2007

Vzdělávací oblasti	Vzdělávací obory	1. stupeň	2. stupeň
		1.–5. ročník	6.–9. ročník
Minimální časová dotace			
Jazyk a jazyková komunikace	Český jazyk a literatura	35	15
	Cizí jazyk	9	12
Matematika a její aplikace		20	15
Informační a komunikační technologie		1	1
Člověk a jeho svět		12	–
Člověk a společnost	Dějepis	–	11
	Výchova k občanství		
Člověk a příroda	Fyzika	–	
	Chemie	–	21
	Přírodopis	–	
	Zeměpis	–	
Umění a kultura	Hudební výchova	12	10
	Výtvarná výchova		
Člověk a zdraví	Výchova ke zdraví	–	10
	Tělesná výchova	10	
Člověk a svět práce		5	3
Průřezová témata		P	P
Disponibilní časová dotace		14	24 ¹
Celková povinná časová dotace		118	122

Pozn. ¹ Škola má povinnost nabídnout žákům na 2. stupni vzdělávací obsah oboru Další cizí jazyk v rozsahu 6 vyučovacích hodin (nejpozději od 8. ročníku). Žák, který si nezvolí Další cizí jazyk, si musí ve stejné časové dotaci vybrat z jiných volitelných obsahů.

P = povinnost zařadit a realizovat se všemi žáky v průběhu vzdělávání na daném stupni, časovou dotaci lze čerpat z disponibilní časové dotace.

Celková povinná časová dotace je v rámci učebního plánu (dále pouze RUP) stanovena pro 1. stupeň základního vzdělávání na 118 hodin,⁵ pro 2. stupeň základního vzdělávání na 122 hodin.⁶ Celková povinná časová dotace uvedená v RUP představuje maximální povinnou týdenní časovou dotaci⁷ na daném stupni základního vzdělávání.

Při konstrukci učebního plánu v ŠVP a realizaci výuky musí být dodrženy podmínky:

- musí být dodržena celková povinná časová dotace na daném stupni základního vzdělávání (118, resp. 122 hodin).
- nesmí být překročena maximální týdenní hodinová dotace stanovená pro jednotlivé ročníky základního vzdělávání školským zákonem (1. a 2. ročník – 22 hodin, 3.–5. ročník – 26 hodin, 6. a 7. ročník a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 30 hodin, 8. a 9. ročníky a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 32 hodin).
- současně se stanovuje minimální týdenní hodinová dotace pro jednotlivé ročníky základního vzdělávání: 1. a 2. ročník – 18 hodin, 3.–5. ročník – 22 hodin, 6. a 7. ročník a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 28 hodin, 8. a 9. ročníky a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 30 hodin.

Celková povinná časová dotace je tvořena minimální časovou dotací pro vzdělávací oblasti (vzdělávací obory) a disponibilní časovou dotací.

Disponibilní časová dotace je vymezena pro 1. stupeň základního vzdělávání v rozsahu 14 hodin a pro 2. stupeň základního vzdělávání v rozsahu 24 hodin. Škola využívá disponibilní časovou dotaci k realizaci takových vzdělávacích obsahů, které podporují specifická nadání a zájmy žáků a pozitivně motivují žáky k učení. V případě žáků se speciálními vzdělávacími potřebami je možné využít disponibilní časovou dotaci k zařazení předmětů speciální pedagogické péče.

Poznámky ke vzdělávací oblasti Člověk a společnost – vzdělávací obsah vzdělávací oblasti je realizován ve všech ročnících 2. stupně základního vzdělávání.

Disponibilní časová dotace – využití disponibilní časové dotace je plně v kompetenci a odpovědnosti ředitele školy, využití celé disponibilní časové dotace v učebním plánu ŠVP je závazné.

Disponibilní časová dotace je určena:

- k realizaci volitelných vzdělávacích obsahů, které musí vycházet z cílů základního vzdělávání a rozvíjet klíčové kompetence žáků;
- další body stejně jako v příloze 89

Zdroj: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)*. (2007). Praha: VÚP, s. 104–107. Dostupné z http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf.

⁵ Málotřídni školy, které nedisponují všemi ročníky 1. stupně, stanovují ve svém ŠVP časovou dotaci pro jednotlivé ročníky s přihlédnutím k tomu, že školy, kam žáci odcházejí, vymezují počty hodin v navazujících ročnících spíše na horní hranici rozmezí.

⁶ Pro vzdělávání žáků se zdravotním postižením je možné ve všech ročnících využít maximální týdenní časové dotace stanovené pro jednotlivé ročníky ve školském zákoně k časovému posílení předmětů, které vzhledem k postižení žáků vyžadují vyšší časovou dotaci, nebo k zařazení předmětů speciálně pedagogické péče.

⁷ V případě nepravidelného rozvržení výuky se maximální povinná týdenní časová dotace chápe jako průměrná.

Příloha 91

Rámcový učební plán pro základní vzdělávání podle RVP ZV z roku 2013

Vzdělávací oblasti	Vzdělávací obory	1. stupeň	2. stupeň
		1.–5. ročník	6.–9. ročník
		Minimální časová dotace	
Jazyk a jazyková komunikace	Český jazyk a literatura	35	15
	Cizí jazyk	9	12
	Další cizí jazyk	–	6 ⁸
Matematika a její aplikace		20	15
Informační a komunikační technologie		1	1
Člověk a jeho svět		12	–
Člověk a společnost	Dějepis	–	11
	Výchova k občanství		
Člověk a příroda	Fyzika	–	
	Chemie	–	21
	Přírodopis	–	
	Zeměpis	–	
Umění a kultura	Hudební výchova	12	10
	Výtvarná výchova		
Člověk a zdraví	Výchova ke zdraví	–	10
	Tělesná výchova	10	
Člověk a svět práce		5	3
Průřezová témata		P	P
Disponibilní časová dotace		14	24 (z toho 6 pro DCJ)
Celková povinná časová dotace		118	122

Pozn. DCJ – další cizí jazyk

⁸ Další cizí jazyk je od školního roku 2013/2014 vymezen jako součást vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace. Škola zařazuje Další cizí jazyk podle svých možností nejpozději od 8. ročníku v minimální časové dotaci 6 hodin. Vzhledem k posilování významu výuky cizích jazyků musí škola daných 6 disponibilních hodin využít pouze pro výuku Dalšího cizího jazyka, nebo v odůvodněných případech pro upevňování a rozvíjení Cizího jazyka.

P = povinnost zařadit a realizovat se všemi žáky v průběhu vzdělávání na daném stupni; pokud je realizováno formou samostatného vyučovacího předmětu, je předmět dotován z disponibilní časové dotace.

Celková povinná časová dotace je v rámcovém učebním plánu (dále pouze RUP) stanovena pro 1. stupeň základního vzdělávání na 118 hodin,⁹ pro 2. stupeň základního vzdělávání na 122 hodin.¹⁰

Celková povinná časová dotace uvedená v RUP představuje maximální povinnou týdenní časovou dotaci¹¹ na daném stupni základního vzdělávání.¹²

Při konstrukci učebního plánu v ŠVP a realizaci výuky musí být dodrženy podmínky:

- musí být dodržena celková povinná časová dotace na daném stupni základního vzdělávání (118, resp. 122 hodin).
- nesmí být překročena maximální týdenní hodinová dotace stanovená pro jednotlivé ročníky základního vzdělávání školským zákonem (1. a 2. ročník – 22 hodin, 3.–5. ročník – 26 hodin, 6. a 7. ročník a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 30 hodin, 8. a 9. ročník a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 32 hodin).
- současně se stanovuje minimální týdenní hodinová dotace pro jednotlivé ročníky základního vzdělávání: 1. a 2. ročník – 18 hodin, 3.–5. ročník – 22 hodin, 6. a 7. ročník a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 28 hodin, 8. a 9. ročník a odpovídající ročníky víceletých středních škol – 30 hodin.

Celková povinná časová dotace je tvořena minimální časovou dotací pro vzdělávací oblasti (vzdělávací obory) a disponibilní časovou dotací.

Disponibilní časová dotace je vymezena pro 1. stupeň základního vzdělávání v rozsahu 14 hodin a pro 2. stupeň základního vzdělávání v rozsahu 24 hodin. Škola využívá disponibilní časovou dotaci k realizaci takových vzdělávacích obsahů, které podporují specifická nadání a zájmy žáků a pozitivně motivují žáky k učení. V případě žáků se speciálními vzdělávacími potřebami je možné využít disponibilní časovou dotaci k zařazení předmětů speciální pedagogické péče.

Poznámky ke vzdělávací oblasti Člověk a společnost – vzdělávací obsah vzdělávací oblasti je realizován ve všech ročnících 2. stupně základního vzdělávání.

Disponibilní časová dotace – využití disponibilní časové dotace je plně v kompetenci a odpovědnosti ředitele školy, využití celé disponibilní časové dotace v učebním plánu ŠVP je závazné.

Disponibilní časová dotace je určena:

- k realizaci volitelných vzdělávacích obsahů, které musí vycházet z cílů základního vzdělávání a rozvíjet klíčové kompetence žáků;
- k realizaci vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru Další cizí jazyk v rozsahu minimálně 6 hodin (nejpozději od 8. ročníku) nebo k realizaci aktivit rozvíjejících Cizí jazyk ve stejné časové dotaci
- další body stejně jako v příloze 89

Zdroj: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (verze platná od 1. 9. 2013)*. (2013). Praha: MŠMT, s. 121–125. Dostupný z <http://nuv.cz/file/319>.

⁹ Málotřídni školy, které nedisponují všemi ročníky 1. stupně, stanovují ve svém ŠVP časovou dotaci pro jednotlivé ročníky s přihlédnutím k tomu, že školy, kam žáci odcházejí, vymezují počty hodin v navazujících ročnících spíše na horní hranici rozmezí.

¹⁰ Pro vzdělávání žáků se zdravotním postižením je možné ve všech ročnících využít maximální týdenní časové dotace stanovené pro jednotlivé ročníky ve školském zákoně k časovému posílení předmětů, které vzhledem k postižení žáků vyžadují vyšší časovou dotaci, nebo k zařazení předmětů speciálně pedagogické péče.

¹¹ V případě nepravidelného rozvržení výuky se maximální povinná týdenní časová dotace chápe jako průměrná.

¹² V případě, že se žák přestěhuje a dochází na jinou školu, kde je výuka realizována podle jiného ŠVP, nemusí být celková časová dotace u každého žáka v celkovém rozsahu dodržena.

Časové dotace jednotlivých témat/tematických celků dějepisného vzdělávání a jejich procentuální zastoupení v rámci celkové dotace dějepisu na sledovaném typu škol

Příloha 92

Časové dotace přidělené jednotlivým tematickým celkům/tématům podle osnov pro střední školy z roku 1948

Tematický celek/Téma	Počet měsíců určený pro tematický celek/téma	Počet hodin týdně podle učebního plánu	Celkový počet hodin pro tematický celek/téma	Zastoupení tematického celku/tématu ve výuce dějepisu v %
Pravěk lidstva, První vyspělé civilizace Východu	3	2	24	8,6 %
Antický svět: Řekové	3	2	24	8,6 %
Římané	3	2	24	8,6 %
Naše země a antika	1	2	8	2,9 %
Slované na jevišti dějin, Rozmach feudalismu	3	3	36	12,9 %
Husitská revoluce	3	3	36	12,9 %
Doba raného kapitalismu	2	3	24	8,6 %
Vítězství reakce	2	3	24	8,6 %
Vítězství buržoasie	2	2	16	5,7 %
Národní obrození Slovanů	3	2	24	8,6 %
Imperialistické období kapitalismu, Říjnová revoluce	2	2	16	5,7 %
Doba krise kapitalismu	1	2	8	2,9 %
Fašismus a boj proti fašismu, druhá světová válka	2	2	16	5,7 %

Pozn. Učební osnovy uváděly počet měsíců, který měl být věnován jednotlivým tematickým celkům/tématům. Abychom mohli kvantitativně srovnat jejich zastoupení v rámci výuky dějepisu, byly ke každému měsíci přiřazeny čtyři týdny výuky. Ty byly vynásobeny počtem hodin určeným dějepisu v příslušném ročníku. Zaokrouhlovalo se na jedno desetinné místo.

Zdroj: Učební plán a učební osnovy pro školy střední (Výnos MŠO ze dne 31. července 1948, č. A-153 000-II). In Zvláštní otisk přílohy *Věstníku MŠO*, ročník IV. (1948), sešit 14a, s. 49–50.

Příloha 93

Časové dotace přidělené obrázkům z českých a slovenských dějin podle osnov pro 5. ročník národních škol z roku 1954

„Obrázky“ z českých a slovenských dějin	Časová dotace určená pro „obrázek“	Zastoupení „obrázku“ v rámci dotace dějepisu v 5. ročníku národních škol v %
Naše vlast v dávné minulosti	6	9,1 %
Doba husitská, slavná doba našich dějin	13	19,7 %
Doba největšího národního útisku a mohutných selských povstání	10	15,2 %
První boje dělníků proti kapitalistům	12	18,2 %
Boje dělníků proti vykořisťování v ČSR	9	13,7 %
Boje našeho lidu s fašistickými okupanty	8	12,1 %
Cesta našeho lidu k socialismu	8	12,1 %

Zdroj: *Učební osnovy pro 1. až 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Národní škola. (1954). Praha: SPN.*

Příloha 94

Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro všeobecně vzdělávací školy z roku 1954 (6.–8. ročník)

Období	Časová dotace	Zastoupení v rámci dotace dějepisu v 6.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JŠŠ) v %
Řád prvotně pospolný a otrokářský (Dějiny pravěku a starověku)	66 hod.	25 %
Řád feudální a kapitalistický (Dějiny středověku a novověku do roku 1848)	99 hod.	37,5 %
Od řádu kapitalistického k socialistickému (Dějiny doby nové a nejnovější od roku 1848)	99 hod.	37,5 %

Tematický celek/téma	Časová dotace	Zastoupení v rámci dotace dějepisu v 6.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JŠŠ) v %
6. Prvotně pospolná společnost	12	4,5 %
R Starověké Řecko	18	6,8 %
O Starověký Řím	20	7,6 %
Č. Naše země ve starověku	6	2,3 %
Opakování – 6. ročník	10	3,8 %
Období raného feudalismu	7	2,7 %
7. Období rozvitého feudalismu (od 11. do 15. stol.)	15	5,7 %
R Období krise feudalismu. Husitské	20	7,6 %
O revoluční hnutí		
Č Znovuupevnění feudalismu ve	14	5,3 %
N střední a východní Evropě		
Í Pozdně feudální období a rozvíjení	8	3,0 %
K kapitalistických vztahů		
Vítězství buržoasie v Evropě a v Severní Americe	8	3,0 %

	Počátky kapitalismu a naše národní obrození	6	2,27 %
	Revoluční rok 1848 v našich zemích	7	2,7 %
	Opakování – 7. ročník	14	5,3 %
<hr/>			
	Rozvoj kapitalismu a počátky dělnického hnutí	12	4,5 %
	Imperialistické období kapitalismu (konec 19. a počátek 20. století)	8	3,0 %
8.	Velká říjnová socialistická revoluce, začátek epochy socialismu v dějinách lidstva	11	4,2 %
R			
O	Vliv Říjnové revoluce na vznik ČSR	5	1,9 %
Č			
N	Budování a rozkvět socialistického státu SSSR	9	3,4 %
Í			
K	Období buržoasně demokratické ČSR a boj KSČ proti buržoasní demokracii a fašismu	20	7,6 %
	Velká vlastenecká osvoboditelská válka SSSR	10	3,8 %
	Budování československé lidově demokratické republiky a cesta k socialismu	9	3,4 %
	Opakování – 8. ročník	15	5,7 %

Pozn. Nezařazen 5. ročník OSŠ a JSŠ (patřil k nižšímu stupni těchto škol – viz příloha 93) a vyšší stupeň JSŠ (9.–11. ročník)

Zdroj: *Učební osnovy pro 6. až 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis. Výnos MŠ ze dne 25. ledna 1954 č. 4370/54-A-I/1. (1954). Praha: SPN.*

Příloha 95

Časové dotace přidělené obrázkům z národních dějin podle pokusných osnov pro 5. ročník všeobecně vzdělávacích škol z roku 1957

„Obrázky“ z našich národních dějin	Časová dotace	Zastoupení v rámci dotace dějepisu v 5. ročníku všeobecně vzdělávacích škol v %
Naše vlast v dávné minulosti	4	6,1 %
Páni a poddaní v prvních dobách našeho státu	8	12,1 %
Doba husitská	12	18,2 %
Doba největšího útisku národa a jeho obrození	8	12,1 %
Rozvoj národního života v našich zemích a první boje dělníků	8	12,1 %
Boje dělníků proti kapitalismu v ČSR	9	13,6 %
Boj našeho lidu za svobodu	7	10,6 %
Opakování	10	15,2 %

Zdroj: *Pokusné učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis (5.–11. ročník)*. (1957). Praha: SPN.

Příloha 96

Časové dotace přidělené jednotlivým tématům/tematickým celkům podle pokusných osnov pro všeobecně vzdělávací školy (OSŠ a JSS) z roku 1957 (6.–8. ročník)

Tematický celek/téma	Časová dotace	Zastoupení v rámci dotace dějepisu v 6.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSŠ a JSS) v %
Úvod do vyučování dějepisu	3	1,4 %
6. Prvotně pospolná společnost	3	1,4 %
R Nejstarší otrokářský stát Egypt	7	3,2 %
O Starověké Řecko	17	7,7 %
Č Starověký Řím	24	10,8 %
Í Naše země ve starověku	5	2,3 %
K Opakování – 6. ročník	7	3,2 %
7. Úvodem opakování látky ze 6. ročníku – 7. ročník	3	1,4 %
Období raného feudalismu	7	3,2 %
R Období rozvitého feudalismu	12	5,4 %
O Husitské revoluční hnutí	13	5,9 %
Č Období pozdního feudalismu	13	5,9 %
Í Rozklad feudalismu a nástup kapitalismu	9	4,1 %
K Opakování – 7. ročník	9	4,1 %
8. Úvodem opakování látky ze 7. ročníku – 8. ročník	2	0,9 %
Francouzská buržoasní revoluce	5	2,3 %
Počátky kapitalismu a národní obrození v našich zemích	4	1,8 %
R Revoluční rok 1848 v našich zemích	5	2,3 %
O Rozvoj kapitalismu a počátky mezinárodního dělnického hnutí	4	1,8 %
Č		
N		

Í	Rozvoj kapitalismu a dělnické	7	3,2 %
K	hnutí v našich zemích		
	Imperialistické období kapitalismu do první světové války	6	2,7 %
	Velká říjnová socialistická revoluce, začátek epochy socialismu v dějinách lidstva	5	2,3 %
	Vznik Československé republiky	4	1,8 %
	Budování a rozkvět prvního socialistického státu SSSR	4	1,8 %
	Období buržoasně demokratické ČSR	12	5,4 %
	Druhá světová válka a Velká vlastenecká a osvoboditelská válka SSSR	5	2,3 %
	Budování lidově demokratické Československé republiky a cesta k socialismu	5	2,3 %
	Hospodářské zřízení ČSR	4	1,8 %
	Státní zřízení ČSR	2	0,9 %
	Orgány státní moci a státní správy ČSR	5	2,3 %
	Základní práva občanů lidově demokratického státu	3	1,4 %
	Základní povinnosti občanů lidově demokratického státu	3	1,4 %
	Opakování – 8. ročník	5	2,3 %

Pozn. Nezařazen 5. ročník OSŠ a JSŠ (náležel k nižšímu stupni těchto škol – viz příloha 95) a vyšší stupeň JSŠ (9.–11. ročník).

Zdroj: *Pokusné učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis (5.–11. ročník).* (1957). Praha: SPN.

Příloha 97

Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro všeobecně vzdělávací školy (OSS a JSS) z roku 1957 (6.–8. ročník)

Období	Časová dotace	Zastoupení v rámci dotace dějepisu v 6.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSS a JSS) v %
Řád prvotně pospolný a řád otrokářský (Dějiny pravěku a starověku)	66 hod.	25,9 % / 27,5 %
Řád feudální a kapitalistický (Dějiny středověku a novověku do roku 1848)	99 hod.	38,9 % / 41,3 %
Od řádu kapitalistického k socialistickému (Dějiny doby nové a nejnovější od roku 1848)	90 hod./75 hod.	35,3 % / 31,3 %

Tematický celek/téma	Časová dotace	Zastoupení v rámci dotace dějepisu v 6.–8. ročníku všeobecně vzdělávacích škol (OSS a JSS) v %
6. Prvotně pospolná společnost	12	4,7 % / 5 %
R Starověké Řecko	18	7,1 % / 7,5 %
O Starověký Řím	20	7,8 % / 8,3 %
Č. Naše země ve starověku	6	2,4 % / 2,5 %
Opakování – 6. ročník	10	3,9 % / 4,2 %
7. Období raného feudalismu	7	2,7 % / 2,9 %
R Období rozvitého feudalismu (od 11. do 15. století)	15	5,9 % / 6,3 %
O Období krise feudalismu – husitské revoluční hnutí	20	7,8 % / 8,3 %
Č Znovuupevnění feudalismu ve střední a východní Evropě	14	5,5 % / 5,8 %
Í Pozdně feudální období a rozvíjení kapitalistických vztahů	8	3,1 % / 3,3 %
K Vítězství buržoasie v Evropě a v Severní Americe	8	3,1 % / 3,3 %

	Počátky kapitalismu a naše národní obrození	6	2,4 % / 2,5 %
	Revoluční rok 1848 v našich zemích	7	2,7 % / 2,9 %
	Opakování – 7. ročník	14	5,5 % / 5,8 %
<hr/>			
	Rozvoj kapitalismu a počátky dělnického hnutí	11 / 9	4,3 % / 3,8 %
8.	Imperialistické období kapitalismu (konec 19. a počátek 20. století)	7 / 6	2,7 % / 2,5 %
R	Velká říjnová socialistická revoluce – začátek epochy socialismu v dějinách lidstva	10 / 8	3,9 % / 3,3 %
O	Vliv Říjnové revoluce na vznik ČSR	5 / 4	2 % / 1,7 %
Č	Budování a rozkvět SSSR	8 / 6	3,1 % / 2,5 %
N	Období buržoasně demokratické ČSR a boj KSČ proti buržoasní demokracii a fašismu	19 / 15	7,5 % / 6,3 %
Í			
K	Velká vlastenecká osvoboditelská válka SSSR	10 / 8	3,9 % / 3,3 %
	Budování československé lidově demokratické republiky a cesta k socialismu	5 / 4	2 % / 1,7 %
	Opakování – 8. ročník	15	5,9 % / 6,3 %

Pozn. Nezařazen 5. ročník OSŠ a JSŠ (součástí nižšího stupně těchto škol – dotace jednotlivých „obrázků“ vyučovaných v 5. ročníku zůstaly ve srovnání s osnovami z roku 1954 nezměněny – viz příloha 93) a vyšší stupeň JSŠ (9.–11. ročník)

Číslo za lomítkem ukazuje časovou dotaci při vyučování technickým předmětům, kdy byla časová dotace dějepisu ve druhém pololetí 8. ročníku o 1 hodinu nižší

Zdroj: *Učební osnovy všeobecně vzdělávacích škol. Dějepis (6.–11. ročník), Ústava ČSR a SSSR (8. ročník), Psychologie (10. ročník), Logika (11. ročník).* (1957). Praha: SPN.

Příloha 98

Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro ZDŠ z roku 1960

Období	Časová dotace	Zastoupení v rámci celkové dotace dějepisu na ZDŠ v %
Vybrané kapitoly z dějin prvotně pospolného a otrokářského řádu	33 hod.	14,3 %
Dějiny feudalismu	66 hod.	28,6 %
Dějiny kapitalismu	66 hod.	28,6 %
Dějiny počátků rozvoje socialismu	66 hod.	28,6 %

Tematický celek/téma	Časová dotace	Zastoupení z celkové dotace dějepisu na ZDŠ v %
6. Úvod	2	0,9 %
R Pravěk	2	0,9 %
O Egypt	4	1,7 %
Č Starověké Řecko	9	3,9 %
N Starověký Řím	10	4,3 %
Í Procvičení učiva, využití regionálních prvků, četba, vycházky, kulturně historické besedy apod.	6	2,6 %
7. Vznik feudálního řádu	13	5,6 %
R Rozvoj feudálního řádu	12	5,2 %
O Husitské revoluční hnutí	18	7,8 %
Č Období pozdního feudalismu	17	7,4 %
Í Procvičení učiva, využití regionálních prvků, četba, vycházky, kulturně historické besedy apod.	6	2,6 %
K		

8.	Buržoazní revoluce v 18. století	10	4,3 %
R	Počátky průmyslového podnikání a naše národní obrození	9	3,9 %
O	Revoluční rok 1848 v našich zemích	8	3,5 %
Č	Rozvoj kapitalismu a dělnického hnutí	20	8,7 %
N	Vznik imperialismu	10	4,3 %
Í			
K	Procvičení učiva, využití regionálních prvků, četba, vycházky, kulturně historické besedy apod.	9	3,9 %
9.	Velká říjnová revoluce – počátek epochy socialismu	7	3,0 %
	Vznik buržoazně demokratické ČSR. Vytvoření SSSR	8	3,5 %
R			
O	Krize buržoazně demokratické ČSR. Rozmach SSSR. Nástup fašismu a jeho vyvrcholení	12	5,2 %
Č			
N	Boj českého a slovenského lidu za osvobození. Velká vlastenecká válka. Porážka fašismu	10	4,3 %
Í			
K	Vývoj lidově demokratické ČSR. Svět socialismu a kapitalismu	19	8,3 %
	Procvičení učiva, využití regionálních prvků, četba, vycházky, kulturně historické besedy apod.	10	4,3 %

Zdroj: *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník.* (1961). Praha: SPN.

Příloha 99

Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro ZDŠ z roku 1963

Období	Časová dotace	Zastoupení z celkové dotace dějepisu na ZDŠ v %
Vybrané kapitoly z dějin prvotně pospolného a otrokářského řádu	33 hod.	14,3 %
Dějiny feudalismu	66 hod.	28,6 %
Dějiny kapitalismu	66 hod.	28,6 %
Dějiny počátků rozvoje socialismu	66 hod.	28,6 %

Tematický celek/téma	Časová dotace	Zastoupení z celkové dotace dějepisu na ZDŠ v %
6. Úvod	1	0,4 %
R Život lidí v pravěku	4	1,7 %
O Nejstarší státy ve starověku	4	1,7 %
Č Starověké Řecko	10	4,3 %
N Starověký Řím	8	3,5 %
Í Opakování a procvičování učiva, vycházky, kulturně K historické besedy apod. – 6. ročník	6	2,6 %
Nové státy na území bývalé říše římské	2	0,9 %
Počátky našich národních dějin	3	1,3 %
7. První státy na území naší vlasti	5	2,2 %
R Styky našich zemí s cizinou	2	0,9 %
O Šlechta a poddaní ve 13. a 14. století	3	1,3 %
Č České země za posledních Přemyslovců	4	1,7 %
N V našich zemích v době předhusitské	3	1,3 %
K Husitské revoluční hnutí	11	4,8 %
V našich zemích po válkách husitských	2	0,9 %

	Změna názoru na život a na svět	4	1,7 %
	Upevňování feudalismu v našich zemích	5	2,2 %
	V době největšího útisku	5	2,2 %
	Opakování a procvičování učiva, vycházky, kulturně historické besedy apod. – 7. ročník	17	7,4 %
<hr/>			
	Počátky strojového průmyslu v Evropě	3	1,3 %
	Francouzská buržoazní revoluce	7	3,0 %
8.	Naše země na sklonku feudalismu	2	0,9 %
R	Naše národní obrození	6	2,6 %
O	Revoluční rok 1848	7	3,0 %
Č	Mezinárodní dělnické hnutí a Pařížská komuna	5	2,2 %
N			
Í	Naše země v druhé polovině 19. století	10	4,3 %
K	Hospodářské poměry a dělnické hnutí na začátku 20. století	9	3,9 %
	Opakování a procvičování učiva, vycházky, kulturně historické besedy apod. – 8. ročník	17	7,4 %
<hr/>			
	Velká říjnová revoluce – počátek nové epochy světových dějin	5	2,2 %
9.	Vznik Československé republiky a založení Komunistické strany Československa	5	2,2 %
R	Život a boj pracujících mezi dvěma světovými válkami	11	4,8 %
O	Boj proti fašistickým okupantům za druhé světové války	9	3,9 %
Č			
N	Nová vítězství socialistické revoluce	5	2,2 %
Í	Vybudování socialistické společnosti v Československu	8	3,5 %
K	Na cestě ke komunismu	3	1,3 %
	Opakování a procvičování učiva, vycházky, kulturně historické besedy apod. – 9. ročník	20	8,7 %

Zdroj: *Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis. 6.–9. ročník.* (1963). Praha: SPN.

Příloha 100

Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro ZDŠ z roku 1972

Období	Časová dotace	Zastoupení z celkové dotace dějepisu na ZDŠ v %
Z dějin prvotně pospolného a otrokářského řádu	66 hod.	25 %
Z dějin feudálního řádu	66 hod.	25 %
Z dějin kapitalistického řádu	66 hod.	25 %
Dějiny počátků rozvoje socialismu	66 hod.	25 %

Tematický celek/téma	Časová dotace	Zastoupení z celkové dotace dějepisu na ZDŠ v %
Úvod do dějepisu	2	0,8 %
6. Z dějin prvotně pospolného řádu	8	3,0 %
R Nejstarší státy	10	3,8 %
O Starověké a otrokářské Řecko	18	6,8 %
Č. Starověký a otrokářský Řím	16	6,1 %
Naše země před příchodem Slovanů	4	1,5 %
Shrnutí a opakování učiva šestého ročníku	8	3,0 %
7. Úvod do práce celého roku	2	0,8 %
Období raného feudalismu	12	4,5 %
R Období rozvitého feudalismu	16	6,1 %
O Husitské revoluční hnutí	12	4,5 %
Č. Období pozdního feudalismu	16	6,1 %
Shrnutí a opakování učiva sedmého ročníku	8	3,0 %
8. Úvod do práce celého roku	2	0,8 %
Období přechodu od feudalismu ke kapitalismu	32	12,1 %
R Období rozvoje kapitalismu	12	4,5 %
O Imperialistické období kapitalismu	12	4,5 %
Č. Závěrečné shrnutí učiva v 8. ročníku	8	3,0 %
9. Úvod do práce celého roku	2	0,8 %
Velká říjnová socialistické revoluce	10	3,8 %
R Mezi dvěma světovými válkami	16	6,1 %
O Druhá světová válka	10	3,8 %
Č. Vznik a rozvoj světové socialistické soustavy	20	7,6 %
Poučení z historie pro současnost a budoucnost	8	3,0 %

Zdroj: Učební osnovy základní devítileté školy. Dějepis 6.–9. ročník. (1972). Praha: SPN.

Příloha 101

Časové dotace přidělené jednotlivým historickým obdobím a tematickým celkům/tématům podle osnov pro ZŠ z roku 1978

Období	Časová dotace	Zastoupení z celkové dotace dějepisu na ZŠ v %
Prvotně pospolná a otrokářská společnost, období raného feudalismu	70 hod.	25 %
Období rozvinutého a pozdního feudalismu, kapitalistická společnost do roku 1848	70 hod.	25 %
Kapitalistická společnost od roku 1848 – Dějiny socialistické a kapitalistické společnosti (rok 1939)	70 hod.	25 %
Dějiny socialistické a kapitalistické společnosti (rok 1939) – současnost	70 hod.	25 %

Tematický celek/téma	Časová dotace	Zastoupení z celkové dotace dějepisu na ZŠ v %	
5. Úvod do problematiky 5. ročníku	4	1,4 %	
Prvobytně pospolná společnost	10	3,6 %	
R			
O	Nejstarší východní státy	8	2,9 %
Č	Otrokářská společnost	12	4,3 %
N			
Í	Starověký Řím	10	3,6 %
K			
Shrnutí a upevnění základního učiva	3	1,1 %	
Období raného feudalismu	18	6,4 %	
Shrnutí a upevnění základního učiva	5	1,8 %	
6. Úvod do problematiky 6. ročníku	3	1,1 %	
R			
Feudální společnost	Období rozvinutého feudalismu	20	7,1 %
	Období pozdního feudalismu	20	7,1 %

O		Rozklad feudalismu a nástup	5	1,8 %
Č	Kapitalistická společnost	kapitalismu		
N		Francouzská buržoazní revoluce	4	1,4 %
Í		Naše národní obrození	12	4,3 %
K				
		Závěrečné shrnutí a upevnění základního učiva	6	2,1 %
<hr/>				
7.		Úvod do problematiky 7. ročníku	3	1,1 %
R		Revoluční rok 1848	5	1,8 %
O	Kapitalistická společnost	Rozvoj kapitalistické společnosti	17	6,1 %
Č		Evropa v období imperialismu	12	4,3 %
N				
Í		Nástup socialistické a rozklad kapitalistické společnosti	28	10 %
K		(do r. 1939)		
		Závěrečné shrnutí a upevnění základního učiva	5	1,8 %
<hr/>				
		Úvod do problematiky 8. ročníku	3	1,1 %
<hr/>				
8.		Druhá světová válka	18	6,4 %
		Vznik světové socialistické soustavy	10	3,6 %
R	Dějiny socialistické a	Období budování socialismu	10	3,6 %
O	kapitalistické společnosti	v socialistických státech		
Č	ve 20. století	a budování socialistické soustavy		
N		Období rozvoje světové	15	5,4 %
Í		socialistické soustavy v l.		
K		1956–1976		
		Závěrečné shrnutí a upevnění základního učiva	4	1,4 %
		Poznatky z dějin pro současnost a budoucnost	10	3,6 %

Zdroj: *Učební osnovy základní školy. Dějepis 5.–8. ročník.* (1978). Praha: SPN.

	Počet hodin	Současný stav	Návrh
Úvod do vyučování		4	4
5. Prvotně pospolná společnost		10	10
<i>Otrokářská společnost</i>			
R Nejstarší otrokářské státy		8	9
O Starověké Řecko		12	13
Č Starověký Řím		10	12
N Shrnutí		3	3
Í Přechod k feudalismu včetně Velké Moravy		12	12
K Vznik českého a uherského státu		6	-
Ročníkové shrnutí		5	3
		70	66
Úvod do vyučování		3	3
6. <i>Feudální společnost</i>			
Raný feudalismus			
R Vznik českého a uherského státu		-	8
O Rozvinutý feudalismus		20	20
Č Pozdní feudalismus		20	20
N <i>Kapitalistická společnost</i>			
Í Přechod do kapitalismu – francouzská buržoazní revoluce		9	9
K Národní obrození		12	-
Ročníkové shrnutí		6	6
		70	66
Úvod do vyučování		3	2
Národní obrození		-	10
7. Revoluční rok 1848		5	5
Rozvoj kapitalistické společnosti		17	15
R Evropa v období imperialismu		12	12
O <i>Dějiny kapitalismu a socialismu ve 20. století</i>			
Č VŘSR, vznik Československa, vliv VŘSR na poválečné		12	13
N uspořádání světa			
Í Svět ve dvacátých letech		6	4
K Svět ve třicátých letech		10	-
Ročníkové shrnutí		5	5
		70	66
8. Úvod do vyučování		3	3
Svět ve třicátých letech		-	10
R 2. světová válka		18	13
O Vznik socialistické soustavy		10	8
Č Budování socialistické soustavy		10	8
N Rozvoj socialistické soustavy		15	16
Í Ročníkové shrnutí		4	2
K Poučení z dějin		10	6
		70	66

Zdroj: K diskusi o úpravách učebních osnov. (1984–1985). *Společenské vědy ve škole*, 41(8), 239–242.

Příloha 103

Časové dotace určené pro jednotlivé tematické celky a témata dějepisu podle osnov z roku 1987

Tematický celek/téma	Časová dotace	Zastoupení z celkové dotace dějepisu na ZŠ v %
Úvod do vyučování dějepisu	3	1,1 %
I. Prvotně pospolná společnost (pravěk)	11	4,2 %
A Starší doba kamenná	3	1,1 %
B Mladší doba kamenná	2	0,8 %
C Doba bronzová – počátky řemesel	2	0,8 %
D Doba železná	2	0,8 %
Shrnutí celku Prvotně pospolná společnost	2	0,8 %
II. Otrokářská společnost (starověk)	37	14,0 %
A Nejstarší otrokářské státy	9	3,4 %
Podmínky pro vznik otrokářských států	1	0,4 %
Starověký Egypt	3	1,1 %
Kultura národů západní Asie	2	0,8 %
Starověká Indie a Čína	2	0,8 %
Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
B Starověké Řecko	13	4,9 %
5. Životní podmínky a způsob života	3	1,1 %
Vznik a charakter městských států	3	1,1 %
R Zakládání řeckých osad – vznik Velkého Řecka	1	0,4 %
O Z politických dějin starověkého Řecka	3	1,1 %
Č Řecká starověká kultura	2	0,8 %
N Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
Í C Starověký Řím	12	4,5 %
K Počátky římských dějin	1	0,4 %
Římská republika	2	0,8 %
Rozvoj otrokářského výrobního způsobu v Římě	2	0,8 %
Římské císařství	3	1,1 %
Římská starověká kultura	3	1,1 %
Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
Shrnutí celku Otrokářská společnost	3	1,1 %
III. Přejít k feudální společnosti (středověk)	12	4,5 %
Naše země do příchodu Slovanů	1	0,4 %
Stěhování národů a změny v osídlení Evropy	1	0,4 %
Franská říše	2	0,8 %
Počátky našich národních dějin	2	0,8 %

Velká Morava	4	1,5 %
Shrnutí celku Přejchod k feudální společnosti (středověku)	2	0,8 %
<hr/>		
Ročníkové shrnutí základních dějepisných poznatků	3	1,1 %
<hr/>		
Vstup do vyučování dějepisu v 6. ročníku	3	1,1 %
<hr/>		
III. Feudální společnost (středověk a počátek novověku)	44	16,7 %
<hr/>		
A Raný feudalismus	8	3,0 %
Vznik raně feudálních států v Evropě	2	0,8 %
Naše země po zániku Velké Moravy	5	1,9 %
Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
<hr/>		
B Rozvinutý feudalismus	18	6,8 %
6. Feudální Evropa ve 12.–15. století (přehled)	2	0,8 %
Upevňování feudalismu v českém a uherském státě	8	3,0 %
R Husitské revoluční hnutí	7	2,7 %
O Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
<hr/>		
Č C Pozdní feudalismus	16	6,1 %
N Evropa v 15.–16. století	3	1,1 %
Í Český stát a Slovensko v 16. století	6	2,3 %
K Prohloubení krize feudalismu	1	0,4 %
České země a Slovensko v 17. a 18. století	5	1,9 %
Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
<hr/>		
Shrnutí základního učiva celku Feudální společnost	2	0,8 %
<hr/>		
IV. Přejchod ke kapitalistické společnosti (novověk)	15	5,7 %
<hr/>		
A Rozklad feudální společnosti a nástup kapitalismu	7	2,7 %
Anglická buržoazní revoluce	3	1,1 %
Feudální pokusy o reformy hospodářství a společnosti	2	0,8 %
Boj o nezávislost amerických osad a vznik USA	2	0,8 %
<hr/>		
B Francouzská buržoazní revoluce	6	2,3 %
Republikánské období francouzské buržoazní revoluce	3	1,1 %
Napoleonské období Francouzské buržoazní revoluce	3	1,1 %
<hr/>		
Shrnutí celku Přejchod ke kapitalistické společnosti (novověk)	2	0,8 %
<hr/>		
Ročníkové shrnutí základních dějepisných poznatků	4	1,5 %
<hr/>		
Vstup do vyučování dějepisu v 7. ročníku	3	1,1 %
<hr/>		
IV. Kapitalistická společnost (novověk)	42	15,9 %
<hr/>		
C Naše národní obrození	10	3,8 %

	Vývoj hospodářských a společenských poměrů v našich zemích konce 18. století a počátkem 19. století	4	1,5 %
	Národní obrození Čechů a Slováků	5	1,9 %
	Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
	D Revoluční rok 1848	5	1,9 %
	Buržoazní revoluční hnutí v Evropě v roce 1848 a jeho vliv na habsburskou monarchii	4	1,5 %
7.	Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
R	E Rozvoj kapitalistické společnosti	13	4,9 %
O	Rozvoj průmyslové revoluce v Evropě	2	0,8 %
Č	Dělnické hnutí a vytvoření vědeckého komunismu	4	1,5 %
N	Rozvoj národního hnutí Čechů a Slováků	5	1,9 %
Í	České a slovenské dělnické hnutí v 19. století	2	0,8 %
K	Shrnutí základního učiva celku Kapitalistická společnost (1. část)	2	0,8 %
	F Kapitalistická společnost v období imperialismu	10	3,8 %
	Vznik imperialismu a jeho ekonomické základny	3	1,1 %
	Dělnické hnutí v období imperialismu	3	1,1 %
	Národní hnutí Čechů a Slováků v období imperialismu	4	1,5 %
	Shrnutí základního učiva celku Kapitalistická společnost (2. část)	2	0,8 %
<hr/>			
	V. Kapitalistická společnost a počátky socialistické společnosti (1. část)	17	6,4 %
	A První etapa všeobecné krize kapitalistické společnosti		
	Nástup socialistické společnosti	15	5,7 %
	První světová válka – Velká říjnová socialistická revoluce – vznik Československé republiky	7	2,7 %
	Svět po Velké říjnové socialistické revoluci	4	1,5 %
	Svět ve 20. letech 20. století	4	1,5 %
	Shrnutí celku Kapitalistická společnost a počátky socialistické společnosti (1. část)	2	0,8 %
<hr/>			
	Ročníkové shrnutí základních dějepisných poznatků	4	1,5 %
<hr/>			
	Vstup do vyučování dějepisu v 8. ročníku	3	1,1 %
<hr/>			
	V. Kapitalistická společnost a počátky socialistické společnosti (2. část)	25	9,5 %
	B Prohloubení krize kapitalistické společnosti. Rozvoj socialistické společnosti v SSSR.		
	Světová hospodářská krize a nástup fašismu	2	0,8 %

	Formování protifašistické fronty	7	2,7 %
	Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
	Vyvrcholení světové krize kapitalismu – 2. světová válka	2	0,8 %
8.	Napadení SSSR fašistickým Německem a změna charakteru války, rozmach národně osvobozenického hnutí	3	1,1 %
	Přelom ve válce proti fašismu	4	1,5 %
R	Porážka fašismu a výsledky 2. světové války	4	1,5 %
O			
Č	Shrnutí celku Kapitalistická společnost a počátky		
N	socialistické společnosti (2. část)	2	0,8 %
Í			
K	VI. Socialistická společnost a všeobecná krize kapitalismu	30	11,4 %
	A Vznik světové socialistické soustavy	9	3,4 %
	Poválečné uspořádání světa a rozpad protihitlerovské koalice (léta 1945–1949)	2	0,8 %
	Vývoj Československa od národně demokratické revoluce k revoluci socialistické (léta 1945–1948)	6	2,3 %
	Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
	B Budování světové socialistické soustavy a její obrany	8	3,0 %
	Krise a rozpad koloniální soustavy	4	1,5 %
	Budování základů socialismu v Československu po roce 1949	3	1,1 %
	Shrnutí základního učiva tematického celku	1	0,4 %
	C Rozvoj světové socialistické soustavy (1960–1980)	12	4,5 %
	Trvalý rozvoj socialistické soustavy	3	1,1 %
	Prohloubení všeobecné krize kapitalismu a její důsledky	2	0,8 %
	Rozvoj socialistického školství v Československu	7	2,7 %
	Shrnutí celku Socialistická společnost a všeobecná krize kapitalismu	1	0,4 %
	Ročníkové shrnutí základních dějepisných poznatků	2	0,8 %
	Poučení z dějin pro současnost a budoucnost	6	2,3 %

Zdroj: *Učební osnovy základní školy. Dějepis. 5.–8. ročník. (1987). Praha: SPN.*

Vědecká redakce MU

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc., Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.,
Mgr. Michaela Hanousková, doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D., doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.,
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D., prof. PhDr. Petr Macek, CSc., PhDr. Alena Mizerová,
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D., doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D., Mgr. David Povolný,
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D., prof. RNDr. David Trunec, CSc., prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.,
prof. PhDr. Marie Vítková, CSc., Mgr. Iva Zlatušková, doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918–2013

Mgr. Miroslav Jireček, Ph.D.

Vydala Masarykova univerzita roku 2014

Jazykové korektury: Mgr. Zdeněk Beneš

Obrázek na obálce: © Photowitch | Dreamstime.com - Rusty Key On Old Books Photo

1. vydání, 2014

ISBN 978-80-210-7837-6

Publikace mapuje vývoj vyučovacího předmětu dějepis na školách odpovídajících druhému stupni dnešních základních škol v českých zemích v letech 1918–2013. Zaměřuje se zejména na postavení (např. časové dotace), cíle a obsahy tohoto vyučovacího předmětu. Závěry výzkumu základních kurikulárních dokumentů dějepisu jsou ověřovány a doplňovány pomocí analýzy odborné literatury a dobových odborných časopisů. Na pozadí vývoje vyučovacího předmětu dějepis nastiňuje publikace také vývoj školského systému a sledovaného typu školy. Jako metoda práce byla použita historicko-srovnávací analýza. Publikace popisuje vývoj od prvorepublikového demokratického dějepisu, přes dějepis ovlivněný nacionálním socialismem v období druhé světové války, dějepis na „rozcestí“ v období let 1945–1948, dějepis ovlivněný komunistickým režimem v období let 1948–1989 až po dějepis ve fázi „hledání cesty“, jak vykládat dějiny v moderní demokratické společnosti.

Mgr. Miroslav Jireček, Ph.D.

Absolvent učitelství dějepisu a občanské výchovy pro základní školy na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Na téže fakultě absolvoval doktorský studijní program Pedagogika. V současné době působí v Muzeu Brněnska p. o. jako vedoucí pobočky Památník Mohyla míru. Zaměřuje se na výzkum vývoje kurikulárních dokumentů. Profiluje se zejména v oblasti dějin školství a pedagogiky a didaktiky dějepisu.